

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

ÖTEKİ STALİN

Yuriy Jukov

ÖTEKİ STALİN

lena

Rusça aslından çeviren Orhan Uravelli

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

lena

Yuriy Jukov

ÖTEKİ STALİN

**1933-1937 Yılları Arasında
SSCB'de Siyasi Reformlar**

Rusça aslından çeviren Orhan Uravelli

Lena Yayınları, Ankara, 2013

Kitabın özgün adı:

İnoy Stalin. Politışeskiye reformı v SSSR v 1933-1937 gg.

© Yuriy Jukov, 2003

© Lena Yayınları, 2013

Bu kitabın Tükçe yayın hakları Lena Yayınları'na aittir.

ISBN: 978-605-86407-1-9

Editör: Sermet Yalçın

Çeviri: Orhan Uravelli

Kapak tasarımı: Veli Barak

Lena Yayınları

A. Eğlence Mahallesi Atadan Caddesi No: 23 / 15 Keçiören / ANKARA

e-posta: lenayayincilik@gmail.com

Sertifika No: 26806

Birinci Baskı, Ankara, 2013

Baskı öncesi hazırlık: Lena Yayınları

Baskı: Kardelen Ofset İncesu Caddesi 96'lar Apt., No: 6 / Y Kolej / ANKARA

Tel / Fax : (312) 432 13 78 - 432 23 78

Sertifika No : 13537

Prof. Dr. Yuriy Nikolayeviç Jukov 1938'de Krasnogorsk'ta doğdu. 1976'da, SSCB Kültür Politikalarıyla İlgili Çağdaş İngiliz ve ABD Tarihçiliğinin Eleştirisi konulu bir doktora tezi hazırladı. Sovetskaya Ensiklopediya Devlet Yayınevi Tarih Şubesi Müdür Yardımcılığı görevini yürüttü. Moskova Ansiklopedisi'nin hazırlanmasında editörlük ve yayın yönetmenliği yaptı. SSCB'de İç Savaş ve Yabancı Müdahalesi adlı kolektif eserin hazırlanmasında görev aldı. Sovyet dönemi siyasi tarihi üzerine birtakım monografileri ve çok sayıda makalesi vardır. Rusya Bilimler Akademisi'ne bağlı Rusya Tarih Araştırmaları Enstitüsü 20. Yüzyıl Rusya Tarihi Bölümü'nde çalışmaktadır. Stalin dönemiyle ilgili çalışmalarıyla tanınmış, onun bu döneme dair tez ve fikirleri medyada tartışmalara yol açmıştır. Sovyet tarihinin rasyonel temellerini ve Stalin rejiminin sosyoekonomik, siyasi nedenlerini, sosyal tabanını araştıran Jukov, Sovyet dönemine yönelik topyekûn inkârcı ve suçlayıcı tutumu arşiv belgelerine dayanarak eleştiren ender tarihçilerden biridir. Yazar, Rusya'daki liberaller ve Batı yanlılarının aşırı anti-Stalinist görüşlerini eleştirmekte ve 1937 Büyük Terörünün nedenlerini gerçekçi bir biçimde ortaya koymaya çalışmaktadır. Yayımlanmış başlıca çalışmaları şunlardır:

- *Sokhranyonniye revolyutsiyey* (Devrimin Korudukları), Moskova, Moskovskiy Raboçiy Yayınevi, 1985, 208 sayfa;
- *Tayny Kremlya: Stalin, Molotov, Beria, Malenkov* (Kremlin'in Sırları: Stalin, Molotov, Beria), Moskova, Terra-Knijnyy Klub Yayınevi, 2000, 688 sayfa;
- *İnoy Stalin. Politiceskiye reformı v SSSR v 1933-1937 godakh* (Öteki Stalin: 1933-1937 Yılları Arasında SSCB'de Siyasi Reformlar), Moskova, Vagrius Yayınevi, 2003, 510 sayfa;
- *Stalin: Operatsiya 'Ermitaj'* (Stalin: "Ermitaj" Operasyonu), Moskova, Vagrius Yayınevi, 2005, 336 sayfa;
- *Stalin: tayny vlasti* (Stalin: İktidarın Sırları), Moskova, Vagrius Yayınevi, 2008, 720 sayfa;
- *Stalin. Arkticeskiy şit* (Stalin. Arktik Kalkanı), Moskova, Vagrius Yayınevi, 2008, 544 sayfa;
- *Narodnaya imperiya Stalina* (Stalin'in Halk İmparatorluğu), Moskova, Algoritm Yayınevi, 2009, 316 sayfa;
- *Nastolnaya kniga stalinista* (Stalin'in Başucu Kitabı), Moskova, Eksmo Yayınevi, 2001, 320 sayfa;
- (V.V. Kojinov ve Y.İ. Mukhin ile birlikte) *Zagadka 1937 goda* (1937 Bilmece), Moskova, Eksmo-Algoritm Yayınevleri, 2010, 576 sayfa;
- *Gorditsya, a ne stiditsya* (Utanç Değil Gurur Duymalıyız! Stalin Döneminin Gerçekleri [Makale, Deneme ve Konuşmalar]), Moskova, Eksmo-Yauza Yayınevleri, 2011, 256 sayfa;
- *Pervoye porajeniye Stalina. 1917 -1922 godı. Ot Rossiyskoy İmperii k SSSR* (Stalin'in İlk Yenilgisi. 1917-1922 Yılları: Rusya İmparatorluğu'ndan SSCB'ye), Moskova, Akva-Term Yayımcılık Merkezi, 2011, 672 sayfa.

KISALTMALAR SÖZLÜĞÜ

- BMİ:** Byuro mejdunarodnoy informatsii (Uluslararası Enformasyon Bürosu)
- çekist:** Gizli istihbarat ve güvenlik görevlisi; ÇK kısaltmasından türetilmiştir.
- ÇK:** Çrezvıçaynaya komissiya (Olağanüstü Kurul)
- Es-Er:** Sotsialist-revolıyutsioner (sosyalist devrimci)
- GPU:** Gosudarstvennoye političeskoye upravleniye (Devlet Siyasi İdaresi)
- gorkom:** Gorodskoy partiynuy komitet (kent parti komitesi);
- Gosbank:** Gosudarstvennuy / tsentralnuy bank (Devlet Merkez Bankası)
- Gosplan:** Gosudarstvennuy komitet planirovaniya (Devlet Planlama Komitesi)
- gubkom:** Gubernskiy komitet partii (parti guberniya/vilayet komitesi). Sonradan obkom
- GUGB:** Glavnoye upravleniye gosudarstvennoy bezopasnosti (Devlet Güvenliği Genel Müdürlüğü)
- GULAG:** Glavnoye upravleniye lagerey (Kamplar Genel Müdürlüğü)
- İKKİ:** İspolnitelnuy komitet Kominterna (Komintern Yürütme Komitesi)
- KP(b):** Komünist Partisi (bolşevik)
- kolhoz:** Kollektivnoye khozyaystvo (kolektif çiftlik)
- Komsomol:** Kommunističeskıy soyuz molodyoji (Komünist Gençler Birliği)
- KPK:** Komissiya partiynogo kontrolya (Parti Denetleme Komisyonu)
- kraykom:** Krayevoy partiynuy komitet (bölge parti komitesi)
- MDK:** Merkezi Denetleme Komitesi
- MTS:** Maşınno-traktornaya stantsiya (makine traktör istasyonu)
- NKVD:** Narodnuy Komissariat vnutrennikh del (İçişleri Halk Komiserliği)
- obkom:** Obalstnoy partiynuy komitet (vilayet parti komitesi)
- OGPU:** Obyedinyonnoye gosudarstvennoye političeskoye upravleniye (Bileşik Devlet Siyasi İdaresi)
- ORPO:** Otdel rukovodyashikh partiynukh organov (parti yönetim organları şubeleri)
- raykom:** Rayonnuy partiynuy komitet (ilçe parti komitesi)
- RF:** Rusya Federasyonu;
- RGANİ:** Rossiyskiy gosudarstvennuy arkhiv noveyşey istorii (Rusya Devlet Modern Tarih Arşivi)
- RGASPI:** Rossiyskiy gosudarstvennuy arkhiv sotsialno-politicheskoy istorii (Rusya Devlet Sosyal ve Siyasi Tarih Arşivi)
- RKİ:** Raboçe-krestyanskaya inspektsiya (İşçi ve Köylü Müfettişliği)
- RKKA:** Rossiyskaya raboçe-krestyanskaya Krasnaya Armiya (Rusya İşçi-Köylü Kızıl Ordusu)
- RKP(b):** Rossiyskaya Kommunističeskaya Partiya (bolşevikov) (Rusya Komünist Partisi [bolşevik])

- RSDRP:** Rossiyskaya sotsial-demokratiçeskaya raboçaya partiya (Rusya Sosyal-Demokrat İşçi Partisi)
- RSFSC:** Rossiyskaya Sovetskaya Federativnaya Sotsialistiçeskaya Respublika (Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti)
- RTsKhİDNİ:** Rossiyskiy tsentr khraneniya i izuçeniya dokumentov no-veyşey istorii (Rusya Modern Çağ Tarihi Belgeleri Depolama ve Araştırma Merkezi)
- RVS:** Revvoyensovet-Revolyutsionnyy Voyennyy sovet (Devrimci Askeri Konsey)
- SBKP:** Sovyetler Birliği Komünist Partisi (aslı KPSS: Kommunistiçeskaya Partiya Sovetskogo Soyuza)
- SHK:** Savunma Halk Komiserliği (Rusçası NKO: Narodnyy Komissariat oboronı)
- SNK:** Sovyet narodnıkh komissarov (Sovyet Halk Komiserleri Kurulu)
- sovhoz:** sovetkoye khozyaystvo (Sovyet çiftliği)
- SPO:** Sekretno-politiçeskiy otdel (Gizli Siyasi Şube)
- STO:** Sovet truda i oboronı (Emek ve Savunma Kurulu)
- TASS:** Telegrafnoye agentstvo Sovetskogo Soyuza (Sovyetler Birliği Telgraf Ajansı)
- Torgsin:** Vsesoyuznoye obyedineniye po trgovle s inostrantsami-Torgovyıy sindikat (Yabancılarla Ticaret Birliği)
- Tsentrosoyuz:** Tsentralnyy soyuz potrebitelskikh obşestv (Tüketim Dernekleri Merkezi Birliği)
- TsİK:** Tsentralnyy ispolnitelnyy komitet (Merkez Yürütme Komitesi);
- TsKhSD:** Tsentr khraneniya sovremnnoy dokumentatsii (Modern Belgeler Depolama Merkezi)
- TsKK:** Tsentralnyy kontrolnyy komitet (Merkezi Denetleme Komitesi)
- VÇK:** Vsesoyuznaya çrezvıçaynaya komissiya (Birlik Geneli Olağanüstü Kurul)
- VKP(b):** Vsesoyuznaya kommunistiçeskaya partiya (bolşevikov) (Birlik Geneli Komünist Partisi [bolşevik])
- VLKSM:** Vsesoyuznyy Leninskiy kommunistiçeskiy soyuz molodyoji (Birlik Geneli Leninci Komünist Gençler Birliği)
- VSNKh:** Vışsiy Sovet narodnogo khozyaystva (Ekonomi Yüksek Kurulu)
- VTsİK:** Vserossiyskiy Tsentralnyy ispolnitelnyy komitet (Rusya Geneli Merkez Yürütme Komitesi)
- VTsSPS:** Vsesoyuznyy tsentralnyy Sovet profsoyuzov (Birlik Geneli Sendikalar Merkezi Kurulu)
- YK:** Yönetim Kurulu

YAYIMCININ NOTU

Sovyetler Birliği, sadece bir ülkenin değil, aynı zamanda insanlığın eşitlik, özgürlük ve adalet mücadelesinde, bugüne dek yaşamış en büyük deneyimin de adıdır. Bu sürecin en can alıcı bölümü ise, son derece olumsuz koşullarda gerçekleştirilen sosyalist kuruculuk dönemidir. Aynı dönem, hiç kuşkusuz, Stalin dönemi diye de adlandırılabilir. Büyük başarıların ve büyük kırılmaların bir arada yaşandığı bu dönem, Sovyetler Birliği'nin sonraki kaderini de ciddi biçimde belirlemiştir.

Bu kadar önemli olmasına rağmen, bu dönem, gerek kapitalist kampın Soğuk Savaş politikaları çerçevesinde yarattığı tamamen asılsız ve yönlendirmeci bulanık ideolojik ve akademik havanın, gerekse de Stalin sonrası Sovyet yönetimlerinin kâh anti-Stalinist, kâh Stalin'i ve uygulamalarını neredeyse yok sayan sansürcü yaklaşımlarının etkisiyle, yeterince açık ve gerçek belge ve olgulara dayalı bir biçimde tartışılamamıştır.

Durum böyle olunca hem Stalin karşıtları, hem de -önemli oranda içgüdüsel olarak- onun yanında duran unsurlar, Stalin dönemini çoğunlukla basit ahlaki terimler çerçevesinde tartışmak zorunda kalmıştır. Bu tarzın, elbette, Stalin karşıtları açısından hiçbir sakıncası yoktur; hatta bu tarz, gerçeklerin üzerini örterek kendi savunularını rahatça sürdürebilmelerine olanak sağladığından, onların işine bile gelmektedir. Ama Stalin'i savunanlar veya en azından onu gerçekten anlamaya çalışanlar için aynı şeyi söylemek mümkün değildir.

Özellikle son zamanlarda Rusya'da -hâlâ ciddi bir kısmı gizli kalmakla birlikte- ortaya çıkan birtakım arşiv belgelerini derleyip kamuoyunun bilgisine sunan ve bu belgelere dayanarak daha rasyonel yorumlar yapan bazı araştırmacılar, Stalin döneminin basit bir ahlaki terminolojinin çerçevesine sığdırmayacak kadar karmaşık olduğunu açıkça göstermiştir.

Rusya'da döneme dair, bu tür arşiv çalışması temelinde üretim yapan en önemli isimlerden birisi, belki de en önde geleni, Rusya Bilimler Akademisi'n-

den tarihçi Yuriy Jukov'dur. Özellikle Stalin dönemi konusunda bir uzman olan Jukov'un elinizdeki, bir ön süreç özetiyle birlikte Sovyetler Birliği'nin son derece kritik, belki de bir kırılma noktası denebilecek dört-beş yılını anlatan kitabı, Stalin dönemini gerçekten anlamak ve özellikle de daha eşitçi bir topluma ulaşma çabasının önüne çıkabilecek engelleri kavramak isteyenler için ciddi ipuçları sunmaktadır.

Yuriy Jukov, bir Marksist değildir. Bu özelliğinin ona sorunlara "dışardan" bakma ve ele aldığı konuyla arasına bir mesafe koyarak "duygusal" etkilenmelerden olabildiğince uzak durma gibi olumlu bir konum kazandırdığı söylenebilir; ama öte yandan, belki yine aynı neden, Jukov'u, örneğin Stalin'in yaptıklarıyla Marksist teori arasındaki ilişkiyi neredeyse yok sayma gibi, birtakım -bizce- sorunlu değerlendirmelere de götürmektedir. Bu yüzden kitaba ön söz yerine yine Rus ve Marksist bir tarihçi olan Yuriy Yemelyanov'un *Öteki Stalin*'e ve Yuriy Jukov'un yaklaşımlarına dair bir değerlendirmesini koyarak bu konuda okura bir karşılaştırma olanağı sunmak istedik.

Ama sözünü ettiğimiz bu mesele, Yuriy Yemelyanov'un da teslim ettiği gibi, *Öteki Stalin*'in ve Yuriy Jukov'un çabasının önemini asla azaltmamaktadır. Ele aldığı dönemle ilgili kafamızda birçok yeni ışık yakan Jukov, dürüst ve olabildiğince objektif olmaya çalışan bir tarihçidir. Bunu, kitabı okuyan herkes görecektir.

Ülkemizde Stalin konusuyla yakından ilgilenenlerin birçoğunun aslında varlığından haberdar olduğu, ama Rusça bilen yok denebilecek kadar az bir kısmı dışında içeriğine tam olarak vakıf olamadığı *Öteki Stalin*'in Türkçede yayımlanmasını sürece ilgi duyan Türkiyeli okurun Sovyetler Birliği deneyiminin, özellikle de geçmiş sosyalizm kuruculuğunun meselelerine daha derinlemesine bakabilmesi yolunda ciddi bir adım olarak gören yayınevimiz, bu tür çalışmalarını ülkemiz okuruna kazandırmaya devam edecektir.

Lena Yayınları

ÖN SÖZ YERİNE

Yuriy Jukov'un *İnoy Stalin (Öteki Stalin)* kitabı üzerine

Yuriy Yemelyanov

Sovyetler Birliği ile diğer bazı Avrupa ülkelerinde sosyalist düzenin yıkılışı ve sosyalist blokun dağılması evvelinde, yoğun bir anti-Sovyet propaganda faaliyeti gerçekleşti. Bu propaganda faaliyeti, Batı'nın himayesi altında yapıldı ve yerel beşinci kol tarafından (Sovyetler Birliği'nde bu beşinci kolun en etkili unsurları M. Gorbaçov, A. Yakovlev, Boris Yeltsin vb gibi SBKP'nin bazı önderleriydi) yürütüldü. Propagandanın hedefi, kapitalizmi özgürlüğe dayalı ve insan haklarına saygılı bir toplumsal sistem olarak, sosyalizmi ise insanı her türlü mahrumiyete ve sefaletle sürükleyen bir terör sistemi olarak resmetmekti. 80'lerin sonlarıyla 90'ların başlarında, SSCB'deki çok sayıda popüler gazete ve dergi ile bütün TV kanalları, sosyalizm ve onun tarihi hakkında bir sürü asılsız bilgi yaydılar. Sosyalizmin düşmanları, SBKP XX. Kongresi'de N. S. Kruşov tarafından dillendirilen uydurma ifadeleri kullanarak, Stalin'e ve uyguladığı politikalara amansızca saldırdılar. Neredeyse tüm Sovyet tarihi, 1937-1938'deki kitleli tutuklamalar ve tasfiyelerin öyküsüne indirgendi. Bu arada Stalin ve destekçileri de, yasaların kabul edilemez derecede kaba ve sert bir biçimde uygulanmasından ve çok sayıda masum insanın tutuklanması ve idam edilmesinden sorumlu tutuldular.

Artık, Avrupa'da sosyalizmin yıkılışından 15 yıl sonra, eski sosyalist ülkelerin halklarının çok büyük bir çoğunluğu, kapitalizmin kötülüklerinin farkına varmış durumdadır ve bunun sonucunda, sosyalizmin sağladığı, kaybedilen avantajlara yönelik

yoğun bir nostalji duygusu boy vermiştir. Bu durum, Rusya ve diğer eski sosyalist ülkelerin kapitalist yönetimlerini, anti-sosyalist, antikomünist propaganda çabalarını yeniden yükseltmeye yöneltmiştir. Stalin, anti-Sovyet propagandanın temel hedefi ve fantastik yalanların baş kahramanı olmaya devam etmektedir. TV’de yayımlanan “belgesel” filmlerin metin yazarları, Stalin’in emirleriyle yaklaşık 100 milyon insanın öldürüldüğünü söylemektedirler. (Stalin öldüğünde SSCB’nin tüm nüfusu 200 milyondu ve o kadar tutuklama ve idamın zayıflatığı bir ülkenin, Nazi Almanyası ve müttefikleri karşısında nasıl olup da zafer kazanabildiği tam bir muammadır.) “Stalin’in misillemeleri” ve “Stalin’in toplama kampları” hakkında artık klişeleşmiş birtakım ifadeler, güncel Rus siyasal söyleminde her gün dile getirilmektedir.

Bununla birlikte, son 15 yılda yaşananlar, Rusya’daki birçok insanı, resmi propagandadan giderek daha fazla şüphe duyar hâle getirmiştir. Otoritelerin yoğun baskısına rağmen, tüm Rusya’da, kentlerde birbiri ardına Stalin’e vakfedilen müzeler ve anıtlar ortaya çıkmıştır. Giderek artan sayıda yazar, Sovyetler’in geçmişine yönelik resmi yalanları çürüten ve Stalin’den saygıyla söz eden makaleler ve kitaplar kaleme almaktadır.

Bu yazarların hepsi Marksist de değildir. Fakat ülkelerinde yaşadıkları çöküş deneyimi, onları, Rusya’nın tarihine dair gerçeğe uygun açıklamalar aramaya yöneltmektedir. Tarihin gerçek olgularıyla tanışmaları ve mesleki dürüstlükleri, onları resmi propagandanın yalanlarını deşifre etmeye ve Sovyet toplumuna, kaydettiği gelişmelere ve liderlerine dair yeni gerçekleri ortaya çıkarmaya sevk etmektedir. Bu tür yazarlardan birisi de, Yuriy Jukov’dur. Onun yazdığı *Öteki Stalin (İnoy Stalin)* (Moskova, 2003), Sovyet tarihine ilgi duyan tüm çevrelerde gerçek bir sansasyon yaratmıştır.

Kitaba konan başlık, bir miktar yanıltıcıdır. Jukov, Stalin’in kişiliğine yönelik derin bir analiz peşinde değildir ve kitap, bize, bir Stalin biyografisi de sunmaz. Eser, Stalin’in siyasal faaliyetinin sadece beş yıllık bir dilimini kapsamaktadır. Alt başlığında da belirtildiği gibi, kitap, 30’ların ortalarında SSCB’de Stalin’in himayesinde girilen politik reformlara hasredilmiştir.

Fakat Yuriy Jukov, yine de, kitabı için bu başlığı seçmekte bir ölçüde haklıdır. Yazarın kendisinin de farkında olduğu üzere, kitap, Sovyet tarihinin karmaşık ve tartışmalı bir dönemine dair tüm sorulara yanıt üretmemekle birlikte, içinde yer alan olgular ve onların yol açtığı sonuçlarla, Khruşov’un SBKP XX. Kongresi’nde okuduğu rapordan beri tüm dünyada yaygın kabul gören yak-

laşım kalıplarını yerle bir etmektedir. Çok geniş bir çürütülmesi imkânsız gerçekler demeti sunan Yuriy Jukov, Stalin'in, Khruşov raporunda ve anti-Stalinist propagandanın daha sonraki uydurmalarında görünenden tamamen farklı bir görüntüsünü sunan, ikna edici sonuçlara ulaşmıştır.

Khruşov ve onun yalan ifadelerini tekrar edegelenler, halkı, 1937-1938'de birçok parti üyesinin tutuklanması ve tasfiyesinin Stalin'in keyfi yöntemleri ve manyakça zalimliğinden kaynaklandığına inandırmaya çalıştılar. Onlar, insanları, hiçbir komünist partisi kadrosunun Sovyet devletine karşı yıkıcı faaliyetlere katılmadığına ve savaş arifesinde Sovyet yönetimine yönelik herhangi bir komplonun söz konusu olmadığına ikna etmeye çabaladılar.

Yuriy Jukov, 30'larda Sovyet hükümetine karşı geliştirilen yıkıcı faaliyetlere dair ayrıntılı bir analiz sunmamakla birlikte, kitabında, SSCB Merkez Yürütme Komitesi Sekreteri A. Yenikudze'nin İ. Stalin'e karşı mücadelesinin, onu sonuçta Sovyet hükümetini devirme amaçlı bir komploya kadar götürdüğünü gözler önüne sermektedir. Bu komploya katılanlar arasında, İçişleri Halk Komiseri (SSCB NKVD Komiseri) N. Yagoda ve Kremlin'in güvenliğini sağladığı düşünülen kişiler de vardır.

Khruşov'un, Stalin ve Politbüro'daki arkadaşlarını (V. Molotov, K. Voroşilov, L. Kaganoviç) demokratik işleyişin baş düşmanları olarak ilan etmesine karşın, Yuriy Jukov, tamamen farklı bir resim sunmaktadır: Stalin, Sovyet yaşamının demokratikleştirilmesine yönelik bir program üretmiş, Yenukidze ve başka birçok parti kadrosu Stalin'in demokratik reformlarına sert bir şekilde muhalefet ederken, Molotov, Voroşilov ve Kaganoviç, bu girişiminde Stalin'i sonuna kadar desteklemişlerdir.

Yuriy Jukov, tamamen haklı olarak, Stalin'in siyasi reformlarının demokratik özüne işaret etmektedir; lakin onların komünist ideolojinin demokratik doğasıyla organik ilişkisini ve Sovyet siyasi hayatındaki doğal gelişmenin sonucu olduklarını göz ardı etmektedir. Doğru bir bilgi olarak, bize, Sovyet hükümetinin İkinci Dünya Savaşı öncesinde Hitler'e karşı bir uluslararası birleşik cephe kurma girişimini hatırlatan Jukov, buradan yola çıkıp SSCB'deki siyasi reformları Stalin'in dışa yönelik amaçlarıyla açıklamaya çalışmaktadır. Jukov'un bakış açısına göre, Stalin, Hitler'e karşı mücadeleyi pekiştirmek için, Sovyetler Birliği'ndeki siyasi hayatı, burjuva Batı demokrasilerine koşut bir biçimde inşa etmek istemiş gibi görünmektedir. Jukov, ayrıca, Yenukidze'nin bu reformlara karşı çıkmasının, onun komünizm ve komünist dünya devrimi ideallerine bağlılığından kaynaklandığını, onun,

hem Batı'yla savaş öncesi yakın politik ilişkiler kurulmasına hem de Stalin'in politik reformlarına karşı, bu nedenle düşmanca bir tutum takındığını düşünmektedir.

Jukov, komünizmin demokratik nitelikleri üzerine odaklanmaktan uzak durmakta, bu yüzden de Yenukidze ve başkalarının Stalin'in reformlarına karşı çıkış sebeplerini yanlış yerde aramaktadır. A. Yenukidze ve diğerleri, her ne kadar 20'lerde parti içindeki muhalefete karşı mücadelesinde Stalin'i desteklemişlerse de, süreçte Trotskiyecilerle ittifak kurmaya yönelmişlerdi. Bu ittifak, kişisel çıkarlarla sosyalist gelişme arasındaki çelişkinin giderek artması nedeniyle ortaya çıkmıştı. Yenukidze'nin muhalefet tarzı, o dönemde parti ve Sovyet kadroları arasında yaygınlaşan sağlıklı eğilimleri gizleyen bir perde işlevi görüyordu.

Belirtmek gerekir ki, 30'ların ortalarında, parti ve Sovyet kadrolarının çoğu, 1917-1918'den beri yönetim makamlarını işgal etmekteydiler. O dönemde, Komünist Partisi, eğitim görmüş üyeler açısından fakirdi ve parti kadrolarının birçoğu yetersiz bir genel ve siyasi eğitimden geçmişti. Bunun yanı sıra, yönetim görevlerindeki ilk yılları iç savaşa denk gelmişti. Bu yıllar zarfında, görevlerini yerine getirirken, giderek, siyasi argümanlardan ziyade, serbestçe askeri yöntemlere başvurmaya alışmışlardı. Bu durum, 1929-1930 kolektivizasyon döneminde görülen aşırılıkları da büyük oranda açıklamaktadır. Şahsa ait köylü çiftliklerinin kolektivizasyonu, büyük oranda, tam bir askeri seferberliğe dönüşme zorunluluğuyla karşılaşmıştı ve çok sayıda yerel birinci sekreter, köylüleri kolektif çiftliklerde bir araya getirmek için şiddete başvurmak durumunda kalmıştı. 1930 Martında, Stalin, bu parti kadrolarını eleştirdi ve onların, Sovyetler'deki sosyalist kuruculukta kaydedilen "başarıdan kaynaklı baş dönmesi"ne kapıldıklarını yazdı.

Parti kadrolarının bir kısmı, yüksek yönetim kademesindeki görevlerine alıştı ve bunların birçoğu, konumlarını ne pahasına olursa olsun korumak için, ellerinden gelen her şeyi yaptı. Çok sayıda parti komitesi, entrika yuvasına ve politikacılar arasındaki güç mücadelesinin savaş alanına dönüştü. Rekabet hâlindeki gruplar, birbirlerini çeşitli ideolojik sapmalarla suçladı. Kötü yola sapan üyeleri saflardan temizlemek üzere belirli aralıklarla yapılan ihraçlar, birinci sekreterlerin birçoğu tarafından, kişisel hasımları olarak gördükleri kişileri partiden atmak amacıyla kullanıldı.

Jukov, Stalin'in, cumhuriyet, bölge, yöre örgütlerinin birinci sekreterlerini, kendilerine bağlı ve yaltakçılık yapan kişilerden

oluşma “şahsi klanlar” kurmakla eleştirdiğini hatırlatmaktadır. Stalin, ayrıca, bu parti liderlerinin, diğer cumhuriyetlere veya bölgelere atandıklarında, “şahsi klanlarını” da beraberlerinde götürdüklerini söylüyordu.

Stalin, aynı zamanda, partide yaşanan 1935-1936 tasfiyelerinin, parti çizgisinden herhangi bir sapma göstermekle suçlanamayacak çok sayıda parti üyesinin ihracıyla sonuçlandığını da belirtiyordu. Stalin, partiden ihraç edilen kişi sayısının, Trotskiy, Zinovyev ve diğer muhalefet grubu liderlerini destekleyenlerin toplam miktarının çok üzerinde olduğuna işaret ediyordu. O, bu ihraçlarda rolü olan parti yöneticilerini, sıradan parti üyelerine acımasızca davranmakla suçluyor ve tasfiyelerin yol açtığı tek sonucun, partiden ihraç edilenlerin öfkesi olduğunu savunuyordu.

Yuriy Jukov, ayrıca, V. M. Molotov’un Haziran 1937’deki parti Merkez Komitesi plenumunda kullandığı ifadeyi de aktarmaktadır: “Son zamanlarda, Yoldaş Stalin, çeşitli kereler, bizim insan unsuruna yönelik değerlendirmelerimizde kullandığımız eski tarzımızın tamamen yetersiz olduğunu belirtti. Kişi, parti üyeliğinden kaynaklı bir ön devrimci deneyime sahip olabilir. Sonra, Ekim Devrimi’ne katılmaktan gelen üstün bir niteliği taşıyabilir. İç savaşta yetkin bir tavır sergilemiştir. Trotskiycilere ve sağcılara karşı mücadele vermiştir... Lakin bu yeterli değildir. Şu an ihtiyaç duyduğumuz... parti liderlerinin, halkın ihtiyaçları karşısında doğru bir kavrayış geliştirmeyi, bürokratlara dönüşen kişiler olmak yerine, yeni insana doğru ilerlemeyi becerebilmeleridir.”

Stalin, partinin, onu yıkıma götürebilecek bürokratlaşmasından korkuyordu. 1937’de Sovyet komünistlerini, Yunan mitolojisindeki, annesi yer tanrıçası Gaia’yla -toprakla- temas içinde kaldığı sürece gücü alt edilmez olan Anteus’la karşılaştırıyordu. Stalin, komünistler “anneleriyle -onları doğuran, büyüten ve eğiten halkla- bağlantı içinde kaldıkları sürece, yenilmezliklerini sürdürmek için her türlü imkâna sahip olacaklardır” diyordu. Bu ifadeler, komünistlerin halkla bağlarını kaybettikleri zaman, güçlerini kaybedecekleri ve yenilebilecekleri anlamına da geliyordu.

Parti kadrolarının muhalefetine ardında yatan derin ideolojik ve politik meseleleri kısmen görmezlikten gelmesine ve kısmen de çarpıtmasına karşın, Yuriy Jukov, Stalin ve karşıtları arasındaki mücadelenin, 1935-1936’da üzerinde çalışılan yeni SSCB anayasası, özellikle de yeni seçim sistemi konusunda belirgin hâle geldiğini belirtirken tamamen haklıdır.

1918'den 1936'ya dek, yerel Sovyet temsilcileri, halk meclislerinde açık oyla seçiliyordu. Yerel Sovyetler, bölge Sovyeti temsilcilerini açık oturumlarda seçiyorlardı. Onlar da SSCB Yüksek Sovyeti'ni seçecek cumhuriyet Sovyetlerini seçiyorlardı. Kentlilerin temsilcileri köylülerin temsilcilerinden beş kat fazlaydı. Ayrıca, papazların yanı sıra, tüm eski sömürücü sınıfların temsilcilerinin seçme-seçilme hakkı yoktu.

Yeni seçim sistemi, gizli oyla doğrudan ve orantılı bir seçim yöntemi getiriyordu. Eski sömürücü sınıfların temsilcilerine ve papazlara getirilen kısıtlamalar kaldırılıyordu. Stalin bir Rus atasözünü kullanarak ("Kurtlardan korkuyorsan, ormana gitme"), bu kısıtlamaları devam ettirme çabalarıyla alay ediyordu. Kasım 1936'daki Tüm Birlik Sovyetleri Kongresi'nde Stalin şunları söylüyordu: "Birincisi, eski *kulakların*, beyaz muhafızların ve papazların tümü Sovyet iktidarına karşı değildir. İkincisi, eğer halk bir yerde Sovyet iktidarı karşıtı kişileri seçerse, bu, sadece bizim propaganda çalışmamızın işe yaramazlığını ve bizim böyle bir utanca layık olduğumuzu gösterir. Fakat bizim propagandamız gerçek bolşevik manada yürütülürse, o zaman halk, karşıt insanların üst organlara girmesine izin vermeyecektir."

Ayrıca, Yuriy Jukov'un özellikle vurguladığı gibi, Molotov, Vorosilov, Kaganoviç ve başka kişilerin de desteğini alan Stalin, seçimlerin başka bir temelde yapılmasını istiyordu. Seçimlerin düzenlenme biçimine yönelik taslakta, SSCB Yüksek Sovyeti için yapılacak ilk seçimlerde, Sovyet'teki her bir koltuk için birden çok adaydan söz ediliyordu.

Yuriy Jukov, doğru bir biçimde, Sovyetlere yönelik seçim sistemindeki değişikliklerin, Stalin'in parti lider kadroları arasında büyük değişiklikler yapılmasına yönelik önerileriyle desteklendiğine işaret etmektedir. Stalin'in Şubat-Mart 1937 parti Merkez Komitesi plenumundaki konuşmasından bahsederken, Yuriy Jukov, Stalin'in, çok sayıda parti kadrosunun politik ve kişisel davranışlarından büyük bir hoşnutsuzluk duyduğunu yazmaktadır.

Birçok sabotaj vakasını açığa çıkaran Ağustos 1936 ve Ocak 1937 Moskova duruşmalarının ve Şubat 1937'de Yenukidze komplosunun ortaya çıkmasının ardından, Stalin ve diğer Sovyet liderleri, çok sayıda parti kadrosunun, anti-Sovyet komplocuların etkinliklerine dikkat etmeyi bir yana bırakacak kadar şahsi çekişmelere daldıklarına inanmaya başladılar. Stalin, parti kadrolarının yeniden eğitilmesi gerektiği sonucuna vardı. Mart 1937'deki parti Merkez Komitesi plenumunda, Stalin, en üst dü-

zeydekilerden en alt düzeydekilere kadar tüm parti sekreterlerinin (100.000'in üzerinde kadro) politik eğitim kurslarına katılması teklifini verdi.

Stalin, ayrıca, söz konusu parti sekreterleri bu kurslarda eğitim görürken, görevlerinin başka parti üyelerince yürütülmesini de önerdi. 30'ların ortalarında, Sovyet eğitim kurumunun hızlı bir büyüme kaydetmesiyle, üniversite mezunu parti üyelerinin sayısı birden artışa geçmişti. Bu parti üyeleri, üniversiteden ve diğer yüksek öğretim kurumlarından mezun olmalarının ardından, yeni kurulan Sovyet işletmelerinde çalışarak büyük deneyim kazandılar. Bu unsurlar, sosyalist kuruculuğa aktif bir biçimde katıldılar ve parti bölge ve cumhuriyet komitelerinde yaşanan entrikalara bulaşmadılar. Stalin, Molotov ve başkaları, bu kişileri, parti liderliği için hızla genişleyen bir kaynak olarak görüyorlardı.

Stalin'in teklifleri, parti liderliğinin kompozisyonunun, yeni Sovyet anayasasının ruhu çerçevesinde, kesin bir biçimde değiştirilmesi anlamına geliyordu. Böylece liderlik daha iyi bir siyasi ve genel yönetim sergileyecekti. Aynı zamanda eski kadroların birçoğunun yerine, daha eğitilmiş ve modern işletmelerde çalışma konusunda yeterli deneyime sahip kişiler gelecekti.

Yuriy Jukov, bir yandan Yenukidze, Yagoda ve birtakım kişiler gizli komplolara yönelirken, öte yandan cumhuriyet ve bölge parti liderlerinin birçoğunun, Stalin'in reformlarını sessiz fakat etkin bir biçimde sabote etmeye başladıklarını gösteren çok sayıda vaka sunmaktadır. Transkafkasya parti örgütü Birinci Sekreteri L. P. Beriya ve Moskova parti Birinci Sekreteri N. S. Khruşov tarafından kaleme alınan makalelerden alıntılar yapan Yuriy Jukov, önde gelen parti kadrolarının, yeni anayasaya ve seçimlerin yeni sisteme göre yapılmasına pek ilgi göstermediklerini ya da sınıf düşmanlarının yeni anayasanın koyduğu kurallara göre yapılacak seçimleri SSCB Yüksek Sovyeti'ne girmek üzere kullanacakları yolunda abartılı korkular dile getirdiklerini göstermektedir.

Yuriy Jukov, cumhuriyet ve bölge birinci sekreterlerinin yeni anayasaya muhalefetlerinin, seçimler sırasında Sovyetlerdeki koltuklarını kaybetme korkusundan kaynaklandığını savunmaktadır. Kolektivizasyon sürecindeki aşırılıklar, birçok köylünün (sadece kulaklar değil) hafızasında tazeliğini koruyordu ve bu unsurlar, 1929-1930'da kolektivizasyon planını, köylülerin tavırlarını dikkate almaksızın, ne pahasına olursa olsun gerçekleştirmeye çalışanlara karşı oy kullanabilirdi. Yuriy Jukov, haklı olarak, bu tür parti sekreterlerinin Sovyet seçimlerinde başarısız-

liğa uğraması durumunda, onların parti önderi konumlarının da sorgulanacağına işaret etmektedir.

Yuriy Jukov'a göre, Stalin, Molotov ve arkadaşları tarafından gerçekleştirilmeye çalışılan demokratik reformların altını oymaya yönelik en büyük çabayı, Politbüro aday üyesi ve Batı Sibirya Bölgesi parti örgütü Birinci Sekreteri R. İ. Eykhe sergiliyordu. Eykhe, 1937 Haziranının sonunda, Politbüro'ya, Stalin'in siyasi reformlarına aykırı teklifler içeren bir muhtıra sunmuştu. Her ne kadar muhtıranın metni bulunamamışsa da, muhtıradaki savunulan görüşler temelinde yapılan konuşmalar ve alınan kararlar, onun varlığını yeterince kanıtlamaktadır.

Yuriy Jukov'a göre, R. İ. Eykhe, Batı Sibirya'da karşı devrimci bir kalkışma planlayan çok sayıda sürgün eski kulak bulunduğunu belirtiyordu. Eykhe, parti Merkez Komitesi'nden, bölge savcısı, NKVD bölge şefi ve Eykhe'nin kendisinden oluşacak, "troyka" denen bir oluşuma onay vermesini talep ediyordu. "Troyka", karşı devrimci faaliyetleri soruşturmak ve komplolarla ilgili yasal önlemler uygulamak üzere olağanüstü yetkilere sahip olmalıydı.

Yuriy Jukov, Eykhe'nin muhtırasını "korkunç bir çığa yol açan küçük bir taş"a benzetmektedir. Muhtırayı, kısa süre sonra, Politbüro'nun 2 Temmuz'da, hapis sürelerinin bitiminden sonra eski ikametgâhlarına dönmüş çok sayıda eski *kulak* ve adi suçlunun karşı devrimci faaliyetlere giriştikleri iddiasını destekleyen bir kararı takip etti. Kararda, bu unsurların "kolektif çiftlikler ve Sovyet çiftliklerinin yanı sıra, taşımacılık ve çeşitli sanayi alanlarındaki anti-Sovyet faaliyetlerin başlıca teşvikçileri" olduğu öne sürülüyordu. Karar, anti-Sovyet faaliyet ve sabotajların en aktif elebaşlarının derhal yakalanıp kurşuna dizilmesini, bu arada, daha az faal düşmanların da sürgüne gönderilmesini istiyordu. Kararda, ayrıca, bölge parti yöneticilerinin, beş günlük bir süre içinde, parti Merkez Komitesi'ne "troyka"larının listesini, tutuklanacak, kurşuna dizilecek ve sürgüne yollanacakların sayılarını göndermesi isteniyordu.

Peki ne olmuştu da Stalin ve diğer Politbüro üyelerinin tutumunda böyle kökten bir değişiklik ortaya çıkmıştı? Yuriy Jukov, bunun, çok büyük sayıda birinci sekreterin Stalin üzerinde baskı oluşturmamasından kaynaklı olduğunu iddia etmektedir. Önde gelen ve Eykhe'nin yaklaşımını paylaşan bölge parti kadrolarının, yaptıkları çok sayıda ziyaretle Stalin'in ve Molotov'un kapısını aşındırdıklarını söyleyen Yuriy Jukov, bunların, Stalin, Molotov ve diğerlerine tam anlamıyla bir ultimatoom verdiklerini öne sürmektedir.

Stalin, Molotov ve diğer Politbüro üyelerinin politikalarını neden değiştirdiklerini anlamak için, Jukov'un kitabında sözü edilen bazı olguları, kısaca da olsa aktarıp hesaba katmak gerekir. Her şeyden önce, Mareşal Tukhaçevskiy'in Mayıs ayındaki komplosunun açığa çıkmış olduğunu aklımızın bir köşesine yazmalıyız. Komplocular Alman generalleriyle bağlantı içindeydiler ve bir hükümet darbesi planlamışlardı. Komploya katılanların çoğu askeri personeldi; ama aralarında parti Merkez Komitesi'nde yer alan çeşitli sivil unsurlar da yer almaktaydı. İçişleri Halk Komiseri -G. Yagoda'nın uzaklaştırılmasının ardından NKVD Komiseri- N. İ. Yejov, parti Merkez Komitesi'nin Haziran plenumunda, Tukhaçevskiy komplosuna bulaşan Merkez Komitesi'nin 11 tam, 14 aday üyesinin tutuklanması için izin isteyen bir rapor sundu.

Bir nedenle, Yuriy Jukov, Vladimir Pyatnitskiy tarafından yazılan ve özel olarak parti Merkez Komitesi'nin Haziran (1937) plenum toplantısını ele alan *Stalin'e Karşı Komplo* kitabında aktarılan olguları hesaba katmamaktadır. Bu kitabın yazarı, Stalin'e saldırmasına karşın, bu plenumda, NKVD ve Yejov'un olağanüstü yetkilerinin süresinin uzatılmasına karşı çok sayıda konuşma yapıldığını da kabul etmektedir. Özellikle, parti Merkez Komitesi Siyasi Yönetim Şubesi Başkanı ve uzun süre Komintern Merkez Yürütme Komitesi Sekreterliği yapmış olan İ. A. Pyatnitskiy (yazarın babası) şiddetli bir muhalefet sergilemiştir.

Stalin, plenum toplantısı sırasında, Pyatnitskiy ile anlaşmaya çabalamıştır. Pyatnitskiy'in konuşmasının ardından toplantıya ara verilmiştir. İ. A. Pyatnitskiy'le konuşan Molotov, Vorosilov ve Kaganoviç, Stalin'in onun kişisel dürüstlüğü ve değerine, iyi bir örgütçü ve yöneticilik yeteneğine sahip olduğuna inandığını söylemişler, Pyatnitskiy'den sözlerini geri almasını istemişlerdir. Fakat Pyatnitskiy uzlaşmaya yanaşmamıştır. Ardından on beş Merkez Komitesi üyesi daha Pyatnitskiy'i desteklemiş ve NKVD ve Yejov'un olağanüstü yetkilerinin kaldırılmasını talep etmişlerdir.

Bu sırada, Merkez Komitesi üyelerinden biri olan Filatov, Stalin'e, Pyatnitskiy ve diğerlerinin NKVD'ye muhalefetine, Pyatnitskiy'in dairesinde düzenlenen bir gizli toplantıda varılan bir kararın sonucu olduğunu söylemiştir. Filatov, toplantıya katılıp da Stalin'e onun hakkında bilgi veren tek kişidir. Stalin, daha bir ay önce, Mayısta, NKVD tarafından açığa çıkarılan Tukhaçevskiy komplosunun bilgisine sahiptir. Ve şimdi de, NKVD'nin daha fazla soruşturma yapmasını engellemeye çaba-

layan bir düzineden fazla Merkez Komitesi üyesinin katıldığı gizli bir toplantı yapıldığını öğrenmektedir.

Yani, Eykhe ve diğer Merkez Komitesi üyeleri Stalin ve Molotov'a NKVD'nin etkinliklerini durdurmama, hatta eski kulaklara karşı artırma talebiyle geldiklerinde, Stalin ve yakın arkadaşlarının, yukarıda sözü edilen tekliflerin gerçekten karşıt bir kamptan geldiğini düşünmelerine yol açabilecek nedenleri vardı. Aslında Stalin, politikasına karşı muhalefet geliştiren iki cepheyle karşı karşıyaydı. Bir yanda Pyatnitskiy ve birtakım unsurlar, hükümet karşıtı komplolara karışan üst düzey parti kadrolarının tutuklanmasına son verilmesini talep eder ve NKVD'yi keyfi davranmakla suçlarken, öte yanda Eykhe ve diğerleri, NKVD'yi göklere çıkarıyordu -fakat sadece başka hedeflere yöneltme isteğiyle.

Akla, N. İ. Yejov'un, o sırada, konumundan tam olarak emin olmadığı gelmektedir. NKVD'yi, parti Merkez Komitesi Siyasi Yönetim Şubesi Başkanı olarak Pyatnitskiy kontrol ediyordu. Yejov, Stalin'in Pyatnitskiy'e güvendiğini biliyordu. Yejov, belki de, Pyatnitskiy ve destekçilerinin üstün çıkması durumunda, NKVD Komiserliği koltuğunu yitireceğinden korkmuştu. Bu yüzden de, Eykhe ve ona yakın duranlarla birlik oldu. Jukov, tamamen haklı olarak, "Yejov, Eykhe ve çok sayıda birinci sekreterle kolayca uzlaştı ve onlara karşı oy kullanacağı açık olan kişilerin mümkün olan en kısa sürede bertaraf edilmesi konusunda anlaştı" düşüncesini savunmaktadır.

Böylece Stalin ve sadık destekçileri, kendilerini, sadece Merkez Komitesi'nin çoğunluğunu oluşturan etkili grupların değil, aynı zamanda olağanüstü yetkilerle donatılmış NKVD'nin muhalefetiyle de karşı karşıya buldular. Bu durum, Stalin ve yanındakilerin neden ani bir politika değişikliğine gittiklerini açıklayabilir.

Bu sırada, Jukov'un ifadesine göre, birinci sekreterler, kendi bölge ve cumhuriyetlerinde faaliyetlerini açığa çıkarmayı taahhüt ettikleri yeraltı çalışması yürüten karşı devrimcilerin sürgün ve idam edilmesini talep ettiler. Jukov "en kana susamışlar olarak iki kişi öne çıktı -Batı Sibirya'da ikamet eden 10.800 kişiyi kurşuna dizme niyetini açıklayan R. İ. Eykhe... ve kuşku uyandıracak kadar hızlı bir şekilde Moskova bölgesinde 41.305 eski kulak ve adi suçlu bulmayı beceren ve ardından bunların sürgün ya da idam edilmesinde direten N. S. Khruşov" demektedir. Meselenin şu tarafı önemlidir: Khruşov, XX. Parti Kongresi'ne sunduğu raporda, ne Eykhe'nin muhtırası ne de Eykhe ile kendisinin sürgünler ve idamlarla ilgili talep başvuruları hakkında tek kelime

etmiştir. Khruşov, bunun yerine, Eykhe'yi övmüş ve onu Stalin'in terörünün masum bir kurbanı olarak resmetmiştir.

Stalin ve yakın arkadaşlarının geçici olarak durumun kontrolünü kaybettiklerini gösteren Jukov, demokratikleşmeye yönelik reformlarında Stalin'i aktif olarak destekleyenlerin birçoğunun (Y. A. Yakovlev, B. M. Tal, A. İ. Stetskiy), görevlerini kaybettiklerine ve ardından da tutuklandıklarına dikkat çekmektedir. Belli ki, Stalin, destekçilerinin bir kısmını koruyamamıştır. Açığa çıkan bir başka gerçek de, Yejov'un, Stalin'in destekçileri arasındaki daha kolay lokma görünen kişilerin idamı konusunda kendini sınırlama niyetinde olmadığıdır. Daha sonra Yejov'un kendisi tutuklandığında, kişisel kasasında, Stalin'e karşı "bir dava" açmak üzere biriktirdiği belgeler bulunmuştur.

O dönemde Yejov, Eykhe ve benzerleri, Stalin'i ve destekçilerini devirmeye kalkışmanın getireceği riski göze alamazlardı. Stalin adı, sosyalizmin cisimleşmiş hâlinin ta kendisiydi. Molotov'un, Voroşilov'un ve Kaganoviç'in popülaritesi de çok yüksekti. Birçok kent, fabrika ve kolektif çiftliğe onların adı verilmişti. Yejov ve diğerleri, Stalin'e muhalefetlerini, sürekli onu göklere çıkararak ve ona bağlılıklarını belirterek gizliyorlardı. Hatta Yejov, Moskova'ya Stalin'in adının verilmesi ve kente Stalindar denmesi teklifinde bile bulunmuştu. Teklif, Stalin tarafından kesin bir dille reddedilmişti.

Eykhe ve diğerlerinin NKVD'nin faaliyetlerini parti kadroları arasında yeşeren komplolardan başka yöne saptırma teşebbüsleri, paradoksal bir biçimde, bu tür unsurların tutuklanmasını durdurmadı. Anti-Sovyet karşıdevrimci komploları soruşturma izni alan birinci sekreterlerin bir kısmı, yüksek mevkilere ulaşmak için, rakiplerini tutuklama taleplerini yoğunlaştırdılar. Özbekistan Komünist Partisi Birinci Sekreteri A. İ. İkrarov, 24 Haziran 1937'de, Politbüro'ya, "karşı devrimci bağlantılarından dolayı" Özbekistan halk komiserleri konseyi başkanı Feyzullah Hocayev'in yerine geçme talebinde bulundu. Hocayev daha sonra tutuklandı.

Buna karşılık, Hocayev'in destekçileri de İkrarov'u suçlu çıkarmayı başardılar. Jukov'un işaret ettiği üzere, İkrarov'un kendisi de 1937 Eylülünde partiden ihraç edildi ve ardından tutuklandı. Mart 1938'de, hem Hocayev hem de İkrarov, Moskova mahkemesinde devlete ihanet ve casusluktan suçlu bulunarak idam edildiler.

Çok sayıda parti kadrosu, parti ve Sovyet hiyerarşisindeki yerler için kendileriyle ciddi biçimde rekabet edebilecek kişileri ortadan kaldırma çabasına girince, 1937'de birçok rakip benzer biçimde saf dışı edildi. Çok geçmeden sahte suçlamalar kampanyası bütün ülkeye yayıldı. Birçok kişi görev arkadaşlarına iftira attı ve bunlar NKVD tarafından tutuklandı. Bu yoğun yasaları ihlal dönemi, daha sonra "Yejovculuk" olarak isimlendirilecekti. Açıkça görünen, yasadışı uygulamaların önünün, ilkin, Stalin tarafından savunulan ilkelere ve onun demokratikleşme politikasına karşı çıkan birtakım parti kadrolarınca açılmış oluşudur. İşte bu durumdur ki, Yuriy Jukov'un "Stalin'in Sovyetler Birliği'nin politik sisteminde reforma gitme teşebbüsü, tam bir başarısızlıkla sonuçlandı" biçiminde bir sonuç çıkarmasına izin vermiştir.

Yuriy Jukov'un bu toptancı ifadesine karşı çıkılması mümkündür. Birincisi, parti kadrolarının etkili kesiminin yoğun muhalefetine rağmen, Stalin anayasası kabul edilmiş ve SSCB Yüksek Sovyeti için yapılan ilk seçimler yeni -doğrudan, eşit, gizli- bir biçimde yapılmıştır. İkincisi, Stalin, birçok komünistin de desteğiyle, bölge sekreterleri ve NKVD eliyle kötü bir biçimde zedelenen meşruiyeti aşamalı bir biçimde yeniden tesis etmeye başlamıştır. Ocak 1938'de, parti Merkez Komitesi plenumu, "Tüm Birlik Komünist Partisi'nden ihraç edilen kişilerin başvurularına yönelik biçimci ve bürokratik yaklaşım"ı kınamıştır. Merkez Komitesi kararı, 1937'nin ikinci yarısında parti üyelerinin karşılaştığı birtakım keyfi ihraçları dikkate almıştır. Karar, Stalin'in Mart 1937'de parti Merkez Komitesi plenum toplantısında savunduğu ilkelere dönüldüğünü ilan etmiştir.

Karar, tamamen yerel parti kadrolarının yasal sınırları ihlal etmekle suçlanması çerçevesindeyse de, Yejov'un konumu da zayıflamaya başlamıştı. Ağustos 1938'de, Politbüro, NKVD'nin faaliyetlerini soruşturmaya girişti. 1938 Kasımında, Yejov, yasal ilkelerin yoğun ihlaliyle suçlanarak tutuklandı. Eykhe ve yürütülen sürgün ve idam kampanyasında aktif olarak yer alan başka birçok sekreter de tutuklandı.

Aynı süreçte, Yejovculuk sırasında tutuklanan binlerce insan serbest bırakıldı. Bunların arasında, daha sonra Büyük Yurtseverlik Savaşı'nda önemli bir rol oynayan K. K. Rokossovskiy de dâhil, birtakım Sovyet generalleri de vardı.

Yejovculuk, yaşattığı ağır kayıplara rağmen, Sovyetler Birliği'ni ölümcül bir biçimde zayıflatamadı. Birincisi, 1937-1938'de tutuklanan ve idam edilenlerin arasında, gerçek casuslar ve sosyalizm düşmanları da vardı. Batı Avrupa ülkelerinden fark-

lı olarak, Sovyetler Birliği, Hitler'in zaferler kazanmasına olanak veren "beşinci kol"dan kurtulmayı becermişti. Alman general-leri, savaşın ilk aylarında, SSCB içindeki ajan sayıları az olduğu için, Kızıl Ordu ve Sovyet savunma sanayisi hakkındaki gerçek bilgilerinin zayıflığından yakınıyorlardı. 1942'de Almanlar tarafından esir alınan ve daha sonra onlarla işbirliği yapan General Vlasov hariç tutulursa, Hitler, Sovyet yüksek yönetim kademesinden destek bulma konusunda başarısız oldu.

İkincisi, tek dertleri ellerindeki gücü korumak olan kariyer peşindeki politikacıların birçoğu, 1937-1938 iç çekişmeleri sırasında makamlarını, hürriyetlerini ve hayatlarını kaybettiler. Onların yerleri sonuçta başkaları tarafından dolduruldu. Yuriy Jukov, 1937-1938 olaylarının sonuçlarından birisinin, Sovyet yönetiminin zirvesinde, daha iyi eğitilmiş ve modern iktisat konusunda daha deneyimli figürlerin belirmesi olduğunu teslim etmektedir. Tukhaçevskiy komplosuna karışan mareşal ve subayların yerine daha iyi askeri eğitim almış genç subaylar geçti. 1937-1938'de tutuklananların yerine gelen yeni parti kadroları kendilerini içtenlikle komünizm davasına adadılar; bu unsurlar, politik açıdan, daha evvelki kadroların birçoğundan daha iyi eğitimliydi. Partinin, Sovyet ekonomisinin ve Kızıl Ordu'nun yeni önderliği, Büyük Yurtseverlik Savaşı'nda değerini kanıtladı.

Ve sonuncusu -fakat önem açısından değil- 30'lardaki gelişmeler, Sovyet halkını Stalin'in ve onun politikalarının etrafında birleştirdi. Belirtmek gerekir ki, 30'ların yoğun karşılıklı misillemleri, asıl olarak, Sovyet halkının sadece küçük bir kesimini oluşturan sosyal tabakaya dokundu. Aynı süreçte, sosyalist demokrasinin ilkelerini ortaya koyan ve sosyalist kuruculuğun kazanımlarını somutlaştıran Stalin anayasasının benimsenmesi, Sovyet halkının büyük çoğunluğunun, yeni sosyalist düzenin açık avantajlarının farkına varmasına yol açtı. Sovyet halkının bu düzene içten bağlılığı, onun Büyük Yurtseverlik Savaşı'nda sergilediği kahramanca mücadeleyle kanıtlanmıştır.

Lakin yine de, Yuriy Jukov, 1937-1938'de Stalin'in, siyasi reformlarının temel unsurlarından bir kısmını yürürlüğe koyma konusunda başarısız kaldığını söylemekte haklıdır. Jukov, özellikle, 1937'de çok sayıda parti kadrosunun sert muhalefetinden dolayı, Stalin'in seçimleri alternatif adaylar söz konusu olacak bir biçimde yapma planından vazgeçmesi olgusunu dile getirmektedir. Stalin'in bu konudaki düşüncesinden kalan tek miras, Sovyetler Birliği'nde, 1991'de varlığı sona erene kadar, yapılan her seçimde, kullanılan her oy pusulasının üst kısmında yer alan

bir ibaredir: "Oy pusulasında, geriye kalanların hepsini silerek, oy verdiğiniz TEK BİR adayın adını bırakın." Söz konusu seçimlerde zaten sadece TEK BİR aday olduğu için bu ibarenin pratikte bir anlamı yoktu; ibare, oy verenlerin, ilkesel olarak, birden çok aday arasından da seçim yapabileceklerini hatırlatıyordu.

Öte yandan Jukov, yine açık bir gerçek olan, Stalin'in, kendisinin 1937'de ortaya koyduğu, parti kadrolarını siyasi eğitimden geçirme planını gerçekleştirmeyi de başaramadığından söz etmeyi ihmal etmektedir. Belki de savaş öncesi dönemin, savaşın ve ardından soğuk savaşın getirdiği güçlükler, Stalin'in, görev başındaki tüm parti kadrolarının eğitimini organize etmesine izin vermemiştir. Bunun sonucunda, yeterli politik ve genel eğitimden yoksun kadrolar yine önemli makamları işgal etmeye devam etmiştir. Bunlar arasında, N. S. Kruşov ve L. P. Beriya gibi kişiler de vardır. Sonra bunlar Yejovculuk sürecinde aktif rol oynamışlardır. Fakat bu unsurlar, siyasi iklimdeki değişimi görece kadar da çabuk kavrayışlıydılar ve Yejov ve destekçilerine karşı mücadeleye de aktif bir biçimde katıldılar. Stalin, bu kişilerin genel ve siyasi eğitim konusundaki geriliklerinin ve diğer yanlışlarının farkında olmakla birlikte, onların enerjilerine değer veriyordu. Hem Kruşov hem de Beriya, önemli makamları işgal etmeyi sürdürdüler.

Stalin, ısrarla, komünizm amacına bütün yüreğiyle bağlı, iyi eğitilmiş, pratik faaliyette deneyimli kişileri öne çıkarmaya çalışırken, öyle görünüyor ki, Sovyetler Birliği'nin mevcut siyasi önderliğinin kusurlarının farkındaydı. SBKP XIX. Kongresi'nde, Stalin, partinin üst kademelerinin kompozisyonunu değiştirmek üzere bir girişimde daha bulundu. SBKP Merkez Komitesi Prezidyumu'nun yeni oluşturulan yapısının, parti uzmanlık alanlarında öne çıkmış birtakım liderlerin, iktisadi üretim örgütçülerinin ve teorisyenlerin katılımıyla genişletilmesini teklif etti. 1953'ün ilk aylarında, Stalin, bir doküman hazırladı; burada kendisinin SSCB Bakanlar Konseyi Başkanlığı görevinden çekilmesini ve bu görevin eski Beyaz Rusya Komünist Partisi Birinci Sekreteri ve savaş sırasında SSCB partizan hareketinin genel kargahı başkanlığını yapmış olan P. K. Ponomarenko tarafından üstlenilmesini öneriyordu.

Bilinir ki, L. P. Beriya ve N. S. Kruşov, savaş yıllarından beri Ponomarenko'nun katı düşmanıydılar. Ponomarenko'nun görev ve atanması, başka değişikliklerin de hemen bunu takip edeceğinin işareti olabilirdi. Stalin'in ani rahatsızlığı ve ardından ölümü, daha sonra birçok süpheye yol açtı. Stalin'in görev arkadaşları ta-

rafından zehirlendiği iddia edildi. En azından, Stalin'in konutunda yerde yatar hâlde bulunmasının ardından, Beriya, Malenkov ve Khruşov'un onu ziyaret ettiği ve onu muayene etmesi için bir doktor bile çağırmadıkları kesindir. Stalin'in ölümünden üç yıl sonra Khruşov anti-Stalinist kampanyasını başlatmıştır.

Yönetici pozisyonlara insan seçmenin Sovyetler'de uygulanan biçiminin kusurları, Khruşov'un parti Merkez Komitesi Birinci Sekreteri makamını işgal ettiği 11 yıl süresince tamamen açık bir görünüme bürünmüştür. Bunlar, ideolojik, iktisadi ve politik alanların yanı sıra, SSCB dış politikasında da öne çıkan birtakım büyük yanlışlarla ünlenen yıllar olmuştur. Khruşov'un 1964 Ekiminde parti Merkez Komitesi tarafından oybirliğiyle azledilmesine karşın, SSCB ve SBKP'nin politik yapısını tadil etme konusunda hiçbir şey yapılmamıştır. Sonraki gelişmeler, SBKP ve SSCB'nin politik yapısının, Gorbaçov, Yakovlev, Yeltsin gibi komünizme ve kendi ülkesine ihanet eden birtakım unsurların iktidara gelmesine engel oluşturmadığını göstermiştir. Eğer Stalin ve destekçileri düşündükleri siyasal reformları tamamlayabilmiş olsalardı, SSCB, siyasal liderlerini seçme konusunda daha iyi bir sisteme sahip olacak ve çok büyük bir olasılıkla, Khruşov, Gorbaçov ve benzerlerinin iktidara gelmesine meydan verilme-yecekti.

Açık olan bir başka gerçek de şudur ki, Yuriy Jukov komünist ideolojiyi paylaşmamaktadır; o, gerçek bir yurtsever Rus olarak, Stalin'in siyasal reformlarının tamamlanmamış olmasından üzüntü duymaktadır. Yuriy Jukov, SSCB'de 30'larda yaşanan gelişmelerin gerçek yüzünü ortaya sermeye yönelik araştırmasının, dönemle ilgili birçok belgenin hâlâ gizli tutulmasından veya Khruşov'un emirleriyle yok edilmesinden dolayı bir tamlığa ulaşamadığını teslim etmekle birlikte, kitabı, yine de, Khruşov ve destekçilerinin 1937-1938 olayları hakkındaki uydurmalarının yalan olduğunu ispat etmektedir. Bütün açık hatalarına ve bazı konuları atlamasına rağmen, Jukov'un kitabı, Sovyet tarihi çalışmalarında yeni ve önemli bir hat açmıştır.

(İngilizceden çeviren: Sermet Yalçın)

ÖTEKİ STALİN

**1933-1937 Yılları Arasında
SSCB'de Siyasi Reformlar**

Yuriy Jukov

Rusça aslından çeviren Orhan Uravelli

GİRİŞ

Geride bıraktığımız son on beş yıl, eski ve üstelik tartışılmaz bir gerçeği teyit etmiştir. Hoşumuza gitsin ya da gitmesin, Stalin, 20. yüzyıl tarihine, dünyanın en önemli siyasi liderlerinden biri olarak, koparılamaz bir şekilde dâhil olmuştur. Bunun kanıtı çok basit, tamamen açık ve tartışmasızdır: Son yıllarda, birçoğu aşırı derecede negatif bile olsa, Stalin hakkında yayımlanan kitap, makale ve TV programlarının sayısı, onun sağlığında yayımlananlardan birkaç misli daha çoktur.

Başka bir hususu daha itiraf etmek gerekiyor. Bugün, Stalin'in adı, hem tarihimizin dönemlerinden birinin kendine özgü sembolü, hem de ülkenin milli çıkarlarının nelerden oluşması, ülkenin nasıl olması ve gelişmesi, hangi yolları takip etmesi gerektiğini anlamak ve tarihimizi değerlendirmek için bir ölçü olarak kabul edilmektedir. İşte bu yüzdendir ki, Stalin'in ismi, gerek şimdi iktidarda bulunan rejim, gerekse muhalefet tarafından sıkça anılmaktadır.

Bu arada, kendilerini Stalinci veya Stalin karşıtları olarak görmelerine bakmaksızın politikacıların tamamı, ülkede olup bitenlerin hepsi için Stalin'i, sadece onu, sorumlu tutmaktadırlar. Gerçek şu ki, Stalinciler yalnızca ülkede yaşanmış olumlu şeyleri hatırlatıyorlar; Stalin karşıtları ise baştanbaşa eksikler, hatalar, zorbalık ve cinayetlerden ibaret bir tarih öyküsü anlatıyorlar. Neredeyse herkes, bilinçli veya bilinçsiz olarak, Stalin'i, tarihin tek yaratıcısı ve itici gücüy müş gibi, bir tür yaradan olarak sunmaktadır.

Stalin'le ilgili mitler, elbette ki yeni değildir. Savunulan mitlerin ilki daha 1930'lu yıllarda oluşmaya başlamış ve 1990'lı yılların başlarında son şeklini almıştır. Süreci açıklamaya yönelik ikinci mit ise Khruşov'un SBKP 20. Kongresi'nin kapalı oturumunda sunduğu rapordan sonra ortaya çıkmıştır. Bu mit, aslında, öncekinin aynadaki tıpatıp bir yansıması gibiydi; anlatının doğası değişmeksizin, "beyaz" şimdi "siyah" olmuştu sadece.

Ana sloganlarından biri *glasnost* (açıklık) olan *perestroyka*-nın başlamasıyla birlikte, sanki bu iki mit de dâhil olmak üzere, eski hatalardan kurtulmanın zamanı gelmiş gibi görünüyordu. Önceleri araştırmacılara kapalı olan Kremlin Arşivi feshedildi. Buradaki koleksiyonları, 1991 sonundan itibaren, şimdiki adı Rusya Devlet Sosyal ve Siyasi Tarih Arşivi (RGASPI) olan Rusya Modern Çağ Tarihi Belgeleri Depolama ve Araştırma Merkezi'ne (RTsKhİDNİ) ve artık adı Rusya Devlet Modern Tarih Arşivi (RGANI) olan Modern Belgeler Depolama Merkezi'ne (TsKhSD) nakletmeye başladılar. Başladılar, ancak süreci nihayetine erdirmediler. 1996'da, hiçbir açıklama yapmaksızın ve habersizce, en önemli, kilit belgeleri yeniden gizli konumuna soktular ve bunları RF Devlet Başkanı Arşivi adıyla bilinen yerde güvenlik altına aldılar. Kısa süre sonra bu sır dolu operasyonun nedeni anlaşıldı. Amaç, bahsettiğimiz iki eskimiş mittten birine yeniden hayat vermektir.

D.A. Volkogonov, R.A. Medvedyev, V.D. Nikolayev, A.V. Antonov-Ovsyeyenko, L. E. Razgon, Y.N. Afanasyev, V.A. Korotîç ve G. H. Popov gibi ideolojik yandaşlıklarını ve açık siyasi tutkularını saklamayan kişilerin "temel bilgi" niteliğindeki kitap ve makaleleri basıldı ve yayıldı. Kaçınılmaz olarak da buna yanıt geldi ve R.A. Kosolopov, A.N. Golenkov, V.M. Jukhray, A.T. Rıbin, F.D. Volkov, V.V. Karpov, Y.V. Yemelyanov ve başkalarının, tersten aynı derecede tarafgir, aynı şekilde mitleştirmeye malul kitapları ortaya çıktı.

Onların hiçbirisi gerçeği söylemeye cesaret edemedi: Stalin koleksiyonu dememiz gereken belgelerin ve materyallerin hepsini biz hâlâ tam olarak bilmiyoruz ve bu bütüne ulaşamıyoruz. Bu nedenledir ki, bugün Stalin'in, bütün hususları içine alan, tam ve geniş kapsamlı bir siyasi biyografisini yazmaktan bahsedilemez bile. Ancak yine de bu biyografiyi hazırlamak için ilk adımları atmak gerekir. Önce, parti içindeki liderlik mücadelesinden neden Trotskiy, Zinovyev veya Bukharin'in değil de özellikle Stalin'in zaferle çıktığını, onun hangi yollarla, nasıl, nasıl, ülkenin herkesçe

kabul edilmiş lideri durumuna yükseldiğini, nasıl ülkenin umut ve beklentilerinin sözcüsü hâline geldiğini açıklamaya çalışmak gerekir.

Elbette ki karşımızda duran çok sayıda temel soruyu, özellikle de Stalin'in ömrü boyunca ne yapmak istediği ve neyi amaçladığı hakkındaki başlıca soruyu yanıtlamak için şimdilik sadece bir ön etüt yapabiliriz. Bu arada, aynı derecede önemli bir diğer soruyu da sormalıyız: O kendi fikirlerini ve amaçlarını saklıyor muydu, yoksa açık mı davranıyordu?

Asla tamamlanmışlık ve dolayısıyla da tartışılmazlık iddiası taşımadan, sadece şunu söylemeye cesaretim yetiyor: Her iki önyargılı yaklaşımdan, her iki mitten de uzak durmaya ve bir zamanlar iyi bilinen, şimdiyse herkesçe özenle unutulmuş, kesinlikle görmezlikten gelinen ve ihmal edilen bir maziyi yeniden canlandırmaya cüret edeceğim.

BİRİNCİ BÖLÜM

..... Geçilmiş yollardan uzak duralım. Stalin'in çocukluk ve gençlik yıllarını bir tarafa bırakalım; çünkü bu dönem, onun sonradan oluşmuş dünya görüşünü ve ilkelerini anlamak için bize hiçbir şey vermiyor. Burada, belki dini lisede okuması ilginç bir ayrıntıdır ve bu da, sadece, Stalin'in kendine has bir retorik oluşturmuş olmasından dolayıdır: O, makale ve konuşmalarını bir akait kitabı gibi soru ve cevaplar şeklinde düzenliyordu. Karmaşık meselelerle ilgili açıklamalarında da, bilgisizliği sadece siyasetle sınırla kalmayan halka, bilinçli olarak, konuları nerdeyse ilkel denebilecek bir basitlikte ve defalarca tekrarlayarak anlatma biçiminde didaktik bir tarz söz konusuydu.

Stalin, kendi yetenek ve olanaklarını uzun süre, epeyce sağduyulu bir şekilde değerlendirmiştir. En azından on beş yıldan daha fazla süren devrimcilik faaliyeti sırasında rutin ve sıradan çalışmalar yapmış, yüzlerce veya binlerce görev adamından birinin, üstelik bir taşralının pozisyonu ile yetinmişti. Arkadaşlarına, daha farklı, daha yüksek ve daha önemli bir rol iddiasında olduğunu ispatlamaya çalışmıyordu. Stalin, Marksizm ve Milli Mesele adlı ilk ciddi çalışmasını 1913'te çıkarmıştır -ki o dönemde Plekhanov, Lenin, Trotskiy ve Zinovyev Rusya'daki Marksist hareketin başlıca teorisyenleri olarak kabul ediliyorlardı. Kısa süre önce Tammerfors Konferansı'na delege olarak katılmıştı. Stockholm ve Londra Kongrelerinde ise, seçim sonucu değil, atama yoluyla RSDİP MK üyeliğine kabul edildi.

Kendisini bir teorisyen olarak ortaya koyan Stalin, görüşlerindeki özgünlükle dikkatleri üzerine çekebilmişti: Zira yaklaşımlarında uçlarda dolaşan bir pragmatizm söz konusuydu; asla küresel kavramlarla fikir yürütmüyor, soyutlamalardan kaçınarak ayaklarını sağlam Rusya gerçekleri zeminine basmaya gayret ediyordu. Bir de, sadece ilk bakışta ikinci derecede gibi gözükene, ama yakın gelecekte hiç de yabana atılmayacak önemde rol oynayacak sorunları görme ve anlama yeteneğine sahipti.

Milli meseleyi ele alan Stalin, kendi görüşünce, Rusya'nın kaderini önemli derecede etkileyecek somut bir sorunu çözmeye çalışmıştı. Bunu yaparken de bir parti üyesinden daha çok, bir devlet adamı gibi hareket etmişti. Kafkasya'daki aşırı çokuluslu ve karmaşık etnik ve kültürel yapıya ilişkin detaylı bilgilere dayanan Stalin, sıra dışı bir sonuca varmıştı. O, öncelikle, ülkenin bütünlüğünü sağlamak gerektiğine inanıyordu; ancak ondan sonradır ki, onun iktisadi, siyasal ve kültürel gelişme yolları belirlenebilir, sadece onun için en uygun olan kalkınma yolları düşünülebilirdi.

Stalin, görüldüğü kadarıyla, daha Birinci Rus Devrimi yıllarında açıkça ortaya çıkmış süreçlere alternatif aramak ve bulmak için milli meseleyle ilgilenmiştir; çünkü taşra bölgelerinde çarlık rejimine karşı tamamen milli bir zeminde ortaya çıkan ve gelişen mücadele şekilleri, sonraki aşamalarda merkezkaç güçlere dönüşebilirlerdi. Böylece imparatorluk toprakları bölünebilir, Polonya, Finlandiya, Baltık bölgesi, Ukrayna, Güney Kafkasya ve Orta Asya zamanla kopabilirlerdi ve bu, bolşeviklerin amaçladıkları yeni devrimin önceden kestirilemeyen sonuçlarından biri olabilirdi.

Genel olarak bakıldığında, Stalin, Rusya'da sadece çokulusluluğu değil, uygarlık ve kültür farklılıklarını da dikkate alıyordu; iktisadi çeşitliliği ise, devrimin müttefiki olduğu kadar, düşmanı olarak da görüyordu. Bu kısır döngüden bir çıkış yolu bulmak üzere, milli meselenin kendince tek çözümü olabilecek tezi önerdi: Ulusların kendi kaderlerini belirlemesine yönelik Marksist yorumu, ülkenin bütünlüğünü koruma koşuluyla örtüştürmeye çalıştı; birçok bolşevik liderin ısrarla savundukları kültürel özerklikten, gerçekçi olmadığı için vazgeçilmesini teklif etti; tarihi ve iktisadi açıdan artık fiilen oluşmuş bölgesel otonomilerden yana durarak, ortacı bir tutum sergiledi.

Stalin şöyle yazıyordu:

Biricik doğru çözüm, bölgesel otonomidir; Polonya, Litvanya, Ukrayna, Kafkasya ve başka bu gibi belirlenmiş birimlerin otonomisi-
sidir.¹

Böyle bir idari bölünme yapısının üstünlüklerini de şöyle açıklıyordu:

Bu yapı, insanları milliyetlerine göre bölmüyor, milli duvarları pekiştirmiyor, aksine bu duvarları yıkıyor ve halkı bütünleştiriyor.²

Stalin, kendisine özgü “ulus (milliyet)” tanımlamasını da bizzat bu değerlendirmeden çıkarıyordu. Bunun ardından, o, halkların kendi kaderlerini belirleme haklarının mutlaklaştırılmasına izin verilemeyeceğini belirterek, bu hakkı önemli derecede sınırlandırmayı ve devletin genel çıkarlarına bağlı kılmayı öneriyordu. Stalin’in yazdığına göre, kendi kaderini belirleme hakkı, “ancak başka halkların haklarına ters düşmediği zaman kabul edilebilir”di³. Başka bir deyişle, Marksistler tarafından önerilen ve sadece beş yıl sonra ABD Devlet Başkanı W. Wilson’un desteği ile Antant planları uyarınca Versailles, Saint- Germain ve Trianon Anlaşmalarıyla Versailles sisteminin esasını oluşturan *selfdetermination* (kendi kaderini belirleme) hakkını onaylamıyordu. Bu uygulama, Çekoslovakya veya Yugoslavya örneklerinde olduğu gibi, asla çokulusluluğun önüne geçmiyor, ayrıca Polonya, Finlandiya, Estonya, Litvanya, Letonya gibi tek ulusla sınırlı ülkelerin ortaya çıkmasına yol açıyordu ve Stalin 1941 ortalarına kadar bu sisteme açıkça karşı çıktı.

Stalin’in görüşlerini anlamak için, aynı çalışmada başka bir hususla ilgili olarak belirttiği ve istisnasız bütün sorunların çözümünde esas aldığı, değişmez, kesin ve açık olan şu unsur önemlidir: “somut tarihsel şartlar”.⁴ Stalin için temel alınması gereken, birtakım otoritelerin sözleri, resmi dogmalar ve teoriler değil, bizzat bu şartlardı. Onun, aynı derecede pragmatik olan Lenin’in siyasetine yakınlığını ve tereddütlerini açıklayan da, başka bir husus değil, işte tam da budur. Stalin’in manevraları, dönüşleri, reel şartların zorlaması karşısında eskiden önerdiklerinden hiç çekinmeden vazgeçmesi ve çoğu zaman tamamen aykırı, farklı önerilerde ısrar etmesi de bundan kaynaklanmaktadır.

1 İ. Stalin, *Sobraniye soçineniy* (Toplu Eserler), c. 2, Moskova, 1951, s. 361.

2 A.g.e., s. 362.

3 A.g.e., s. 312.

4 A.g.e., s. 313, 304-326.

1917 Devrimi'nden sonra Milliyet İşleri Halk Komiseri olarak atanan Stalin, Rusya'nın büyük ve küçük halklarının haklarını savunmakta aceleci değildi; çünkü RSFSC'nin idari ve coğrafi bölünme biçimi, onun görüşlerine olabileceği kadar uygundu. Stalin eski imparatorluk sınırları içinde, milli birimlerden değil de vilayetlerden oluşan bir RSFSC kurulmasını savunanlardandı (sadece Polonya ve Finlandiya dışarıda kalıyordu). Bu vilayetlerin her biri, eski Rusya'da idari birim olan *guberniyalar*ın tarihsel ve iktisadi açılarından birbirine bağlı olan birkaçının birleştirilmesinden meydana gelmekteydi. RKP(b)'nin faaliyet alanının sınırları içinde, 1918 sonuna kadar ülkenin bölünmesine yol açan bölücülere karşı, işte bu yapı savunuluyordu. 1916 sonunda Alman işgaline uğrayan Litvanya "bağımsızlığını" ilan etmiş ve bölünme başlamıştı. 1918 sonunda nihayete eren ülkenin dağılma süreci, aynı biçimde işlemişti; kopuşlar işgal altında gerçekleşmekteydi ve Estonya, Litvanya, Letonya, Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, Belarus ve Ukrayna da yine resmen Rusya'dan bağımsızlıklarını açıklamışlardı.

Stalin, hayatın yadsınamaz gerçeklerinin baskısı karşısında, milliyetçiliğin sadece kalıcı değil, aynı zamanda sınıfsal dayanışmadan çok daha kuvvetli bir duygu da olduğunu kabul etmek zorunda kalmıştı. Ve bunun sonucunda, bağımsızlığın alternatifi olarak, aynı zamanda milli cumhuriyetler olan Sovyet cumhuriyetlerinin burjuva egemenlik haklarını kabullenmek mecburi hâle gelmişti; ayrıca üç Baltık cumhuriyetiyle Ukrayna ve Belarus'un (Belarusya) RSFSC ile aynı haklara sahip cumhuriyetler olarak şekillenmesini kabullenmek de kaçınılmaz olmuştuk. Üstelik RSFSC içinde de çok sayıda milli devlet otonomisini benimsemek zorunlu hâle gelmişti. Mart 1919'da Başkurdistan ve sonraki yıl Tataristan ve Kırgızistan (Kazakistan) topraklarında özerk cumhuriyetler kuruldu. Bu arada şunu da söylemek gerekir ki, Lenin'in naif düşüncesine göre, bütün bunlar geçiciydi ve oralarda bu tür bir yönetim şeklini kesinlikle kabul etmeyecek bir proletarya oluşuncaya kadar süreç bir süre böyle devam edecekti.

Bütün bu olup bitenler Stalin'in görüşlerini değiştirmemiş, hatta daha da pekiştirmişti. Ekim 1920'de "Rusya'da Sovyet Hükümetinin Milli Meselelerle İlgili Politikası" başlığı ile yayımlanan makalesinde, Stalin, fikirlerinin başlıca dayanağının, dünya devriminin kısa süre içinde zafere ulaşacağına inanmaması olduğunu belirtti. Böylece, "askeri komünizm" ile sanki pratikte doğrulanmış gibi görülen devletin artık ölmeye başladığına ve

ortadan kalkma sürecine girdiğine dair, geniş çevrelere yayılmış teorik yaklaşıma da karşı çıkmış oluyordu.

Stalin, iç politika konusunda, ilke olarak tamamen farklı bir bakış açısı öneriyordu: devleti güçlendirmek ve onun kurumlarını pekiştirmek. Bunun için, bölücü hareketlerden daha yeni nasibini almış çokuluslu RSFSC içinde temel gövdeyi teşkil edecek yapı, ona göre, üniter veya buna azami derecede yakın bir yapı olmalıydı. Dönemin somut şartlarında, merkezle milli bölgeler ve taşra arasında çok sıkı ve katı ikili ilişkiler ve karşılıklı yardımlaşma tek çareydi. Stalin, bolşeviklerin iç savaşta zaferi lafla değil, işte bizzat yürütülen bu tür bir politikayla kazandığını açıklıyor, eski önerisini, bazı düzeltmelerden sonra, yeniden teklif ediyordu:

Taşra bölgelerin Rusya'dan ayrılma isteği ortadan kalkmalıdır.⁵

Olumsuz tepkilerden korkmayan Stalin şöyle diyordu:

Burada söz konusu olan, halkların kendi kaderlerini belirleme hususundaki tartışılmaz hakları değil, gerek merkez, gerekse de taşradaki halk kitlelerinin çıkarlarıdır.

Bu son kategoriyle, o, Tataristan veya Başkurdistan'ı değil, "bağımsız devletler denilen Gürcistan, Ermenistan, Polonya, Finlandiya ve diğerleri"ni kastetmekteydi. Kısacası, eskiden imparatorluk bünyesinde yer alan ve 1920 sonbaharı itibariyle hâlâ Sovyet iktidarı kurulamamış ülkeler söz konusuydu. Bununla birlikte Stalin "taşra bölgelerin ayrılma taleplerinin, devrimin şimdiki aşamasında, devrim karşıtı dev bir adım" olduğunu öne sürdü ve egemenliğin yerine, yedi sene önceki gibi, tam aksini savundu. Vardığı sonuç şuydu:

Geriye, özel yaşam ortamı ve milli insan malzemesiyle farklı olan taşra vilayetlerinin özerkliği, Rusya'nın taşra bölgelerini merkezle federatif ilişki bağlarıyla bütünleştirmesi gereken otonomi şekli kalıyor ki, bu, merkezle taşra arasında mümkün olan tek birlik şeklidir.⁶

Kendisi için nihai hedef olan üniter yapıdan şartların zorlamasıyla mecburen geri çekilme anlamına gelen otonomi, Stalin'e göre, sadece ara sorunu çözmek, yani mevcut önemli farkları ortadan kaldırmak için gerekiyordu. Ülkenin değişik bölgelerinin kültürel, siyasal ve iktisadi gelişme düzeyleri arasındaki farklar uçurum niteliğindeydi. Stalin, özerkliğe kendi başına bir değer

5 A.g.e., c. 4, Moskova, 1951, s. 352.

6 A.g.e., s. 354. Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

olarak bakmıyor, ona sadece yardımcı bir rol biçiyor, "okullar, mahkeme, yönetim" için milli dillerin kullanılmasını şimdilik mümkün olan biricik yol olarak değerlendiriyordu; çünkü "kitleleri istikralı bir şekilde Sovyet kalkınması kapsamına almanın başka bir yolu yok"tu.⁷ Kimseden saklanmayan bu görüş ve tezler, 1922 sonbaharında SSCB kurulurken yapılan görüşme ve tartışmalar sırasında Stalin'in otonomizasyon (özerkleştirme) planının ortaya çıkmasının temelini oluşturmuştur.

Stalin arkadaşlarıyla çatışma pahasına bu tezlerini kararlılıkla savunuyordu; ancak öncelikle Lenin'in tamamen ters görüşte olmasından dolayı, bu kavgasında hüsrana ve hezimete uğradı. Stalin, şartların onu aştığını, bu konuda çok acele ettiğini ve fazla ileri gittiğini kabullenmek zorunda kaldı. Kendisine uzak olan planla uzlaşmak ve milliliğin gücünü görerek ona boyun eğmek zorundaydı.

1922 sonunda Stalin'i geri adım atmaya zorlayan nedenlerden birisi de, Lenin'in, ağır hastalığı dolayısıyla, aslında siyasi yönetimden uzaklaşması sonucunda dar yönetim kadrosu içinde baş gösteren ciddi liderlik mücadelesine karışmış olmasıydı.⁸ Zinovyev, sadık arkadaşı Kamenev'le birlikte, Trotskiy'in yükselişinden korkuyordu ve bu korku temelsiz de değildi. Eskiden beri parti içinde haklı olarak kazandığı otorite, iç savaş yıllarında son derece popüler olması, ayrıca herkesin bildiği üzere Lenin'le olan yakınlığı ve son aylarda birçok konuda onunla dayanışma içinde bulunması sayesinde, Lev Davidoviç Trotskiy, doğal ve haklı biçimde tek başına partinin ve ülkenin lideri olabilirdi.

Bu yüzden Zinovyev, nerdeyse kimsenin tanımadığı bir siyasi figür olan Stalin'i kendi tarafına çekmek zorunda kalmış ve böylece onun rol ve yetkisini yükseltmişti. Nisan 1922'de onu RKP(b) bünyesinde oluşturulmuş Genel Sekreterlik görevi için öneren Zinovyev, görüldüğü kadarıyla Stalin'den daha çok partiyi kendine bağlayabileceğine inanıyordu; çünkü parti o sırada resmi olarak Komintern'in sadece şubelerinden (grup, fraksiyon) biriydi.

Stalin, Zinovyev'in teklifini kabul etti ve yeni dar yönetime -"üçlü"ye- dâhil oldu. Ancak o, bu yeni konumunu, sadece

⁷ A.g.e., s. 362.

⁸ Dar yönetim: Politbüro içinde, bütün iktidarı elinde toplamış, dolayısıyla parti MK ve SSCB hükümeti adına ülke için en önemli kararları alan, resmi olmayan, faklızıllı ve dâvayassı üç ilhak/kışiyasın da değişen grup.

Trotskiy'i kenara sıkıştırmak için kullanmayı düşünmüyor, ayrıca partiyi, yeni kurulmuş, henüz çok zayıf olan ve daha çok bir konfederasyonu andıran SSCB devletini bir arada tutan güvenli bir bağa dönüştürmeye de çalışıyordu. Stalin, kuşkusuz ki, yaşanan Dünya Savaşı ve ardından iç savaşta tamamen çökmüş ülke sanayisi, tarımı ve nakliye sektörünün rehabilite edilmesine ihtiyaç olduğunun farkındaydı. Dağılmış ekonomi, yokluk ve sefalet ortadan kalkmadan SSCB bir bütün olarak uzun süre yaşayamazdı. Trotskiy ve Zinovyev'den farklı olarak, Stalin, ülkenin parti ve ordudan sonra üçüncü önemli genel Sovyet kurumu olan Bileşik Devlet Politikası Müdürlüğü'nün (OGPU) hayati önemini kavramıştı ve Dzerjinskiy ile olan yakınlığını kullanarak bundan yararlanmaya başladı. Bu ikili, birlikte, Ağustos 1922'de, Trotskiy'in, Gorkiy kasabasında hasta yatağındaki Lenin'i serbestçe ziyaret etmesinin yasaklanmasını sağladılar ve böylece onların arasındaki iletişimi sadece mektuplaşmayla sınırlamış oldular.

..... Lenin'in ölümü, iki yıldır zaten devam etmekte olan süreci hızlandırdı. "Üçlü", SSCB Halk Komiserleri Kurulu (SNK) Başkanlığı görevine, belirli ve sağlam bir tutuma sahip olmayan ve partinin "sağ" kanadında yer alan Rıkov'un atanmasını sağladı. Yarım yıl sonra, ta 1917'den beri *Pravda* gazetesinin Yazı İşleri Müdürü ve Başyazarı, Nisan 1924'ten itibaren de yeni teorik yayın *Bolşevik* dergisinin yöneticisi olan Bukharin, Politbüro'ya alındı. Bukharin de o sırada "sağ" pozisyondaydı ve dolayısıyla Trotskiy'in, Lenin'in ardılı konumunu kazanmasına karşıydı.

Sadece altı ay sonra, 1925 Ocağında, "üçlü", Politbüro ve MK içinde çoğunluğu sağladıktan sonra, düşüncelerinin ilk kısmını gerçekleştirme olanağına ulaştı: Trotskiy'i SSCB Askeri Devrim Kurulu -RVS- Başkanlığı ve Harbiye ve Bahriye Halk Komiserliği görevlerinden azletti. Böylece, "üçlü", kendisini muhtemel bonapartist yeltenişler karşısında sağlama alıyordu; oysa bu tür bir endişeye kapılmak için ortada hiçbir neden yoktu.

Önder olması kuvvetle muhtemel görülen Trotskiy ile mücadelenin sürdüğü 1924 yılı boyunca, Stalin, ikinci derecede roller üstlenen, görece daha zayıf bir politikacı sıfatıyla iki yönlü bir pozisyonda duruyordu. "Üçlü"nün üyesi olarak kendisini Trotskiy ve onun en yakın yandaşı Preobrajenskiy'in saldırılarına, neredeyse kişiselliğe varan suçlamalarına karşı savunuyordu. Partinin 12. Kongresi'nde, "sol"cuların, partide yozlaşma ve bü-

rokratikleşme başladığına, iki kuşak arasında kavga olduğuna ve çoğunluğa sahip Zinovyev, Kamenev, Stalin üçlüsünün azınlıkta kalan Trotskiy'i ve yandaşlarını tasfiye ettiğine ilişkin beyanlarını uydurma olarak niteledi. Ancak Stalin aynı zamanda Trotskiy'i savundu da; Genel Sekreter olarak yılın başında Petrograd Gubkomu'nun (parti *guberniya* komitesi) Trotskiy'in partiden ihraç edilmesi teklifinin geri çevrilmesini, yıl sonunda ise Zinovyev ve Kamenev'in, Trotskiy'i Politbüro'dan çıkarma taleplerinin sonuçsuz kalmasını sağladı.

Yine aynı dengeyi bulma kaygısıyla, 1924'te, Stalin, milli meselede ikinci kez oldukça ciddi tavizlerde bulunmak zorunda kaldı ve çok önem verdiği iki vilayetin özerkliğinin feshedilmesini kabullendi. Haziran'da Dağlı Cumhuriyeti'nin tasfiyesi tamamlandı, Aralık'ta ise Orta Asya'da "milli devlet ayrışımı" başlatıldı: Türkistan Özerk SSC, Buhara ve Hiva Halk Cumhuriyetleri ayrılmışlardı.

Bu arada Stalin partideki her iki ana grubun da kendisine olan güvenlerini artıracak şekilde beyanatlar vermeye çalışıyor, böylece Lenin'in, emperyalizmin "sosyalist devrimin arifesi" olduğu tezini kayıtsız şartsız kabul ettiğini açıkça belirtmek, SSCB devletini de, sadece "proletaryanın diğer ülkelerdeki zaferini hızlandıran bir araç ve alet olarak" gördüğünü açıklamak durumunda kalıyordu. Yani sosyalizmin ayrı olarak tek bir ülkede, yani SSCB'de kurulabileceğini kesinlikle inkâr etmesi gerekiyordu. Nisan sonu-Mayıs başlarında, Sverdlov Üniversitesi'nde, Leninizmin Temelleri başlığı altında verdiği konferanslarda, Stalin, Lenin'in şu fikrini nerdeyse kelimesi kelimesine tekrar etmişti:

Hiç kuşku yok ki, sosyalizmin tam zaferi için, eski düzenin yenisinden geri dönemeyeceği konusunda tam güvence için, birkaç ülkenin proleterlerinin ortak girişimleri gerekecektir... Kuşkusuz bize destek lazımdır.⁹

Hamburg Ayaklanması yenilgiye uğradıktan sonra bile, Stalin, şu iddiayı dile getiriyordu:

Sonucu belirleyen savaşların artık bittiği, proletaryanın bu savaşlarda bozguna uğradığı doğru değildir. Proletaryayı diktatörlüğe ulaştırabilecek gerçekten kitlesel, gerçekten bolşevik partilerin bulunmayışı bile ana savaşların henüz yaşanmadığını göstermektedir.¹⁰

9 İ. Stalin, *Sobraniye soçineniy* (Toplu Eserler), c. 4, Moskova, 1952, s. 374.

10 A.g.e., s. 283. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Ama bunları söylerken, aslında Trotskiy'in eline koz veriyor, aynı zamanda Zinovyev'e ve onun yürüttüğü Komintern politikasına da etkili bir darbe indiriyordu.

Yıl biterken Stalin, hem Trotskiy hem de Zinovyev'in yandaşı ve fanatik enternasyonalizm taraftarı olarak, SSCB'nin kaderinin, doğrudan Batı'daki devrim sürecine bağlı olduğunu vurguladı:

İlk sosyalist devletin, bütün diğer ülkelerin işçi ve emekçi kitlelerine yardımı ne kadar gerçek ve hızlı olursa, dünya devrimi de o kadar hızlı ve esaslı bir şekilde gelişecektir.¹¹

Trotskiy'in Harbiye ve Bahriye Halk Komiserliğinden azli Stalin'in elini kolunu serbest bırakmış, fiilen "üçlü"den ayrılmasına ve gruba değil, bizzat kendisine ait fikirleri yeniden açıkça beyan etmesine fırsat vermişti. "Leninizmin Temelleri" broşürünün ikinci baskısı yapılırken, Stalin, metinde çok önemli bir düzeltme yaptı ve sosyalizmin tek ülkede kurulamayacağına ilişkin cümledeki "kesin" kelimesiyle oynayarak bu teze çok önemli bir ön şart ekledi:

İktidarını sağlama alan ve köylüleri peşinden götüren galip ülkenin proletaryası sosyalist bir toplum kurabilir ve kurmak zorundadır.¹²

Karmaşık davalarda aynı maddeyi beceriyle kullanan bir avukat veya hâkim gibi, Stalin, bu şekilde, her şartta ya SSCB'de sosyalizmin kurulması gerektiği ya da onun kesinlikle kurulamayacağı hakkında -...kesin olarak- hüküm verecekti.

Peki böylesine karmaşık bir ikili teorik kurgu Stalin'in neyine gerekti? Görüldüğü kadarıyla, buna, SSCB'nin "gerici Avrupa karşısında" tek başına dayanamayacağı iddiasından vazgeçmeyen ve dünya devrimini tek çare olarak gören Trotskiy'e darbe indirmek için ihtiyaç duymuştu. Aynı zamanda -ve daha çok- da SSCB ekonomisini modernleştirme görevini yerine getirmek için bütün partinin desteğini almak üzere bu teze sarılmıştı.

1925 ortalarına doğru ekonominin rehabilitasyonu tamamlanmış ve 1913 göstergeleri aşağı yukarı yakalanmış olsa da, SSCB'nin önde gelen ülkelerden, hatta savaşın yakıp yıktığı mağlup Almanya'dan bile geride olduğu kimse için bir sır değildi. Sovyetler Birliği'nin hayali bir dünya devrimi uğrunda var olmayacağı, bütün potansiyelini, gücünü ve imkânlarını sadece

11 A.g.e., s. 399.

12 A.g.e., s. 107. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

bu hedefe bağlayamayacağı gittikçe daha açık bir biçimde görül-mekteydi. Ülkenin normal ve doğal gelişme yollarına dönmesi gerekiyordu.

SSCB'nin, liderlerinin gerçekleştiğinde bütün sorunları za-ten çözecek olan dünya devrimi "misyonuna" dogmatik bir bi-çimde yönelmeleri nedeniyle girdiği çıkmazdan acilen çıkması-nın ne denli güncel olduğunu 1924 sonunda başlayan özgün bir tartışma ortaya koymuştu. Polemikleri fiilen başlatan, *Vestnik Kommunističeskoj Akademii* (Komünist Akademi Belleteni) dergi-sindeki makalesiyle Preobrajenskiy olmuştu. İç politikada hızlı bir endüstrileşmeye gidilmesini öneren Preobrajenskiy, bu işi, öncelikle köylülerden elde edilecek devlet girdilerini biriktirme yoluyla gerçekleştirmeyi teklif etmişti.

Nisan 1925'te, "sağ"dakiler de kendi programlarını ortaya koydular. Bukharin, orta hâlli köylülere ve *kulaklara* (zengin köy-lüler) hitaben "Zenginleşin!" sloganını ortaya atarak alternatif bir rota önerdi. Onun fikrinde, nüfusun çoğunluğunu oluşturan köylüler ne kadar zengin olurlarsa, sadece vergiler ve köye sana-yi malları satışından elde edilecek gelir sayesinde bile, ülke söz konusu endüstrileşmeye daha fazla para ayırabilecekti. Lakin Bukharin, bu süreci sonu belirsiz, uzun bir süreye yaymak ve umudu, ülkenin iklimi ve toprak özelliklerinden dolayı oldukça istikrarsız olan tarımdaki üretime bağlamaktan yanaydı.

Böylece tek bir hedef belirlenmişti; ancak ona varmak için iki farklı yol öneriliyordu.

9 Mayıs 1925 tarihli, RKP(b) 14. Konferansı'nın Çalışma Sonuçları Hakkında başlıklı raporunda, Stalin, SSCB'nin geliş-mesinin yolunu nasıl gördüğünü açıkça dile getirdi. Dar yönetim kadrosu gibi o da endüstrileşmenin tek hedef olduğunu kabul ediyordu. Bunu Lenin'den aktardığı sözlere dayandırıyor, onun "ülke elektrikleştirildiği ve büyük sanayi ile sanayi, tarım ve ulaştırma için altyapı sağlandığında" bolşeviklerin kesin zafere ulaşacaklarına dair yazdıklarına atıfta bulunuyordu.¹³

Stalin, aynı zamanda, sadece akıllara değil, duygulara da hi-tap ederek, aslında bütün halkın hâlâ inandığı ütopyaı ve bek-lentileri de kullandı, özellikle de NEP siyasetine ve "tavizlere" karşı çıkan ve çoğu "sol"cu olan Ortodoks komünistlerin gönlü-nü almayı denedi. Yine Lenin'e göndermede bulunup onu ken-disine siper yapan Stalin, bütün dünya genelinde proleter dev-

13 A.g.e., c. 7, Moskova, 1952, s. 115. Arşivi - <https://rantey.org>

riminin yaklaşık tarihini söyleyecek, "köylülerle doğru ilişkiler kurulması" durumunda, onun 10-20 yıl sonra beklendiğini ifade edecek kadar cüretkâr davrandı.¹⁴

Böylece Stalin, daha Mart 1922'de, "Rus Komünistlerinin Taktik ve Stratejisi Hakkında" başlıklı makalesinde belirlediği hareket hattını pratikte takip etmeye başladı. Başlıca mesele, "darbeyi, hâliyle azami sonuç vereceği yönde indirmek için plan hazırlamaktı".¹⁵ Bu nedenle Stalin endüstrileşmeyi, parti ve ülkenin genel hedefi olarak kabul etmişti. Bunun nasıl yapılacağını, yolunu yordamını ise somut tarihsel şartlar belirleyecekti. Şimdilik orta hâlli köylülerle ittifaka dayanarak *kulakları sıkıştırma* suretiyle mali imkânlar elde edilebilirdi.

Stalin, "sol"cu ve "sağ"cıların tekliflerini bir araya getirerek, partiyi, partinin önerdiği genel hedef etrafında bütünleştirdiğini düşünüyordu, ancak yanılmıştı. Tavizci, aslında merkezci tutumuyla Stalin, artık kendi siyasi rotasını önermeyen, bizzat ve doğrudan Stalin'e karşı yönelen "yeni muhalefet" in ortaya çıkmasına yol açmıştı. Bu muhalefet, Zinoviyev ve Trotskiy'in pozisyon kaybetmiş yandaşlarını bir araya getirmiş, ayrıca Lenin'in eşi Krupskaya'yı da kendi tarafına çekmişti.

Muhalefetin çoğunluk kazanmasına fırsat vermeyen ve konumunu koruyan Stalin, kanlı bir kavgaya girme niyetinde değildi; üstelik parti tüzüğünün kongreye tanındığı haklardan yararlanarak sert tedbirler almak da istemiyordu. Sonuç konuşmasında, yenilenleri teselli ederek barışmayı teklif etti, ama bir de uyarıda bulundu:

Biz kesip atma politikasına karşı ız. Ancak bu, önderlerin hiçbir ceza korkusu olmaksızın nazlanmalarına ve partinin sırtına binmelerine izin verileceği anlamına gelmez.¹⁶

Burada, geleceğe yönelik olsa da, ima biçiminde bir tehdit söz konusuydu ve Stalin, çok kısa süre sonra, artık yeni seçim dönemi sonucu oluşan MK'nın ilk plenumunda (birleşiminde), Genel Sekreterlik görevinin ve ona bağlı MK aygıtının ne demek olduğunu herkese gösterdi.

..... Mart 1919'da iç savaşın en ağır döneminde Politbüro kurulurken, onun üye sayısı önceden özellikle belirtiyor ("5 MK üye-

14 A.g.e., aynı yerde.

15 A.g.e., c. 5, Moskova, 1952, s. 163.

16 A.g.e., c. 7, s. 390. Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

si”), ayrıca işlevi de vurgulanıyordu (“acil, ertelenemeyecek konularda karar alır”).¹⁷ Politbüro’nun gerçek anlamını ise, bu genel ifadeler değil, üye bileşimi ortaya koymaktaydı: SNK Başkanı Lenin, Harbiye ve Bahriye Halk Komiseri Trotskiy, Maliye Halk Komiseri Krestinskiy, Milliyet İşleri Halk Komiseri Stalin, Başkent Moskova Sovyeti Başkanı Kamenev. Böylece Politbüro’nun aslında ülkenin dar kadrolu yönetimi olduğu, partiden ziyade devlet kurumu niteliği taşıdığı, teorisyen ve ideologları değil, o sırada RSFSR’nin kaderini belirleyen kurumların başında bulunan yöneticileri bir araya getirdiği ortaya konmuş oluyordu.

İç savaşın zaferle sonuçlanmasının ardından, dünya devrimi çok uzak bir perspektif olarak kalınca, 1921’de Politbüro’nun anlamı da değişti; çünkü ülkenin milli çıkarlarını yansıtan yeni ve daha gerçekçi hedefler belirlemek gerekiyordu. Bu sefer Politbüro, önde duran süreçlere yönelik değişik görüşleri temsil edenlerin bir tür yuvarlak masası hâline geldi. Kolektif bir şekilde, dolayısıyla da kaçınılmaz olarak bir konsensüs hâlinde, yeni rotayı belirlemek gerekiyordu. Ancak Lenin’in hastalığı nedeniyle Politbüro’nun pozisyonu yeniden değişti ve kurum, bir iktidar mücadelesi sahnesine dönüştü. “Üçlü” kurulunca ise, üzerinde ortaklaşılsa bile hiçbir kararın kabul edilmesine imkân vermeyen bir ortam oluştu. Dünya devriminin kaçınılmaz ve yakın zaferi hakkında eski varsayımı gözden geçirmek ve sağlam bir durum muhakemesi yapmak da mümkün olmadı. Bu, ülkenin bir belirsizlik içinde kalması ve krizin derinleşmesi demektir.

14. Kongre’de olup bitenler, daha tehlikeli semptomların habercisiydi: Parti gerçekten yozlaşıyordu; daha doğrusu partiye bağlı bazı gubkomlar ve bunlarla birlikte konferans ve kongreler de yozlaşıyordu. Gubkomlar kavga ve çatışmalara, kişisel hesaplaşmalara, sınırsız iktidar ihtiraslarına sahne oluyor, siyasi karşıtları mahkûm ve tasfiye etmenin önü açılıyordu.

Sonraki gidişata bakılırsa, Stalin, parti yönetiminde oluşan durumun tehlikesini ve vahametini kavrayan tek kişiydi. O, RKP(b) örgütünün, kendi kuruluş amacına, yani iktidarı ele geçirme ve elde tutma amacına ulaştıktan sonra, görevini aşağı yukarı tamamladığını anlamıştı. Barış şartlarında yaratıcı bir faaliyet için, ilke olarak tamamen ve köklü bir şekilde değiştirilmiş,

¹⁷ KPSS v rezolyutsiyakh i reşeniyakh syezdov, konferentsiy i plenumov TsK (SBKP Kongre, Konferans ve MK Plenumları Kararları), c. 2, Moskova, 1983, s. 104. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

eskiye göre farklı olan sorunları farklı yollardan çözecek bir partiye ihtiyaç vardı.

Stalin işe en basit, ancak "azami sonucu verecek olan" konuyla -Politbüro organizasyon yapısını değiştirmek ve ona ilk baştaki işlevini iade etmekle- başladı. 1 Ocak 1926 plenumunda MK üyelerinin "görüşlerini" ustaca yönlendiren Stalin, ilk bakışta sanki çok az bir ilerleme kaydedebilmiş gibi görünüyordu. Politbüro'nun yeni üyeleri arasında eskilerden sadece Kamenev yoktu. Buna karşın, Genel Sekreter'e sıkıca bağlı ikinci dereceden figürler, Molotov, Voroşilov ve Kalinin vardı. Bu unsurlar, "güdümlü" oldukları ortaya çıkan Rıkov ve Tomskiy ile birlikte, dokuz oydan altısını oluşturarak Stalin'e çoğunluk sağladılar. Stalin, yılın ikinci yarısında, bu çoğunluğa dayanarak, kongrede yapmayacağını söylediği şeyi yaptı: Temmuz'da Zinovyev'i Politbüro'dan "kesip attı", ihraç etti; Ekim'de ise Trotskiy'i de aynı şekilde Politbüro'dan attı. Böylece Politbüro'da var olduğu farz edilen farklı görüşler ve tutumların geniş temsiliyeti aslında ortadan kalkmış oldu; sonuçta, her şeye rağmen dünya devrimi belirlenimli fikir ve tezleri temsil edenler Politbüro dışında kaldılar. Stalin, aynı zamanda, Molotov'u da, Zinovyev'in yerine İKKİ (Komintern Yürütüme Komitesi) Başkanlığı görevine atadı.

İlk başta beş olan üye sayısını dokuza çıkararak, Politbüro'da sadece şeklen reorganizasyon yapmış gibi görünse de, Stalin, kendi yandaşı olanları üyeliğe almış ve böylece "eski hassa birliği" geleneklerinden kesinlikle kopmuştu. Şimdi, artık Politbüro üyesi olmayan, eskinin uzlaşmaz rakiplerini, Trotskiy ve Zinovyev'i, oldukça geç bir araya getirmiş olan "bileşik muhalefet" liderleriyle ateşli polemikler sürdürürken, hedefi sadece elde ettiği mevziyi sağlamlaştırmaktı.

Aralık 1926'da, İKKİ 7. plenumunda konuşan Stalin, birçok kez olduğu gibi kendi planını savundu ve bu planın sosyalist fikirlerden vazgeçmek veya geri çekilmek anlamına gelmediğini, sadece bu fikirleri, ne kadar süreceği belli olmayan bir süre için, alan yönünden daraltmak olduğunu vurguladı:

Sosyalizmin siyasi altyapısı bizde artık kurulmuştur ve bu proletarya diktatörlüğüdür.

Sonra da bu düşünceden yola çıkarak yaklaşımını geliştiriyordu:

Sosyalizmin ekonomik altyapısı ise kurulmaktan henüz uzaktır ve şimdiki durumda PDÜ kurmak gerekir. //rantey.org

Stalin bu görevi de somutlaştırıyor, altyapıyı kurmak için “tarımı sosyalist endüstriyle tek bir ekonomi hâlinde bütünleştirmek gerekir” diyordu.¹⁸

VKP(b) içindeki rotasını gerekçelendiren Stalin, açıkça, asıl olarak devletin sorunlarını çözmeyi öneriyor, bu yaklaşımı daha doğru ve inandırıcı buluyordu:

Ülkemizi iktisadi açıdan bağımsız, özgür, kendi piyasasına dayanan bir ülke yapmak için bütün gücümüzü ve imkânlarımızı kullanmalıyız...¹⁹

Lakin Stalin, SSCB’nin iktisadi bağımsızlığı, endüstrileşmesi ve modernleşmesi için, “çılgın” bir tempoyla gelişerek kısa sürede kapitalist ekonomileri geride bırakacak, böylece son hedefe ulaşmak üzere en yüksek yaşam seviyesini sağlayacak sosyalist toplumu, yani refah ve saadet toplumunu kurmak için, sosyalist bir ekonomi için ödenmesi gereken bedeller hakkında hiçbir yerde hiçbir şey söylemiyordu.

Ancak bedel konusu sonuçta yine de gündeme geldi. Ve bekleneneği üzere, doğal ve kaçınılmaz olarak, parti içinde krize yol açtı.

14. Kongre, sadece SSCB ekonomisinin modernizasyonunun gerekli ön şartı olarak endüstrileşme rotasını onaylamakla kalmadı, ayrıca ekonominin bundan böyle planlı bir biçimde geliştirilmesini de karar altına aldı. Başta bu plan, deneme mahiyetinde, sadece bir yılı -1925/26 iktisadi yılını- kapsıyordu. Plan, hacimce ve sermaye yatırımları bakımından fazla büyük olmayıp gayet gerçekçiydi. Bu planın ve ardından gelen 1926/27 yılı planının başarıyla tamamlanması, en başta, dış ticaretten edinilmiş gelirin kullanılmasına olanak sağlayacaktı. 1926/27 yılında dış ticaret, 57 milyon ruble olmak üzere, Sovyet döneminde ilk defa pozitif bakiye vermişti.

Fazlasıyla iyimser bir bakışla, bu tür birikimlerin kalıcı olacağına, hatta artacağına güvenen Stalin, partiyi ve ülkeyi bir sonraki adıma itti. Ekim 1927’de, MK-MDK (Merkezi Denetleme Komitesi) ortak plenumunda, ekonomik kalkınma planını artık beş yıllık bir dönem için hazırlama talimatlarına yönelik kararlar alındı. Aralık’ta, 15. Kongre’de, ilerdeki yılın planına ait tahmini rakamlarla birlikte benzer bir kararname kabul edildi. İşte bu

18 İ. Stalin, *Sobraniye soçineniy*, (Toplu Eserler), c. 9, Moskova, 1952, s. 126-127.

19 A.g.e., c. 7, s. 890. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

kongrede ana sorun üzerine görüş ayrılıkları ortaya çıktı: Beş yıllık dönem için mali olanaklar nereden ve nasıl sağlanacaktı?

Stalin taraftarları, eski iç birikim kaynağına ve genelde dış ticaretin genişlemesine, o sırada yarısı kürk (%17), petrol ve petrol ürünleri (%15,4), kereste ve kibrit (%12,6) ve manganez (%2,2) satışından oluşan, öteki yarısı ise yumurta, yağ ve hububat (%5,4), keten, kenevir elyafı, posa ve küspe, et ve şeker gibi tarım ürünlerinden ibaret olan ihracatın ve kalem çeşitliliğinin artırılmasına güveniyorlardı.²⁰ (20). Dış ve İç Ticaret Halk Komiseri Mikoyan ile RKİ (İşçi Köylü Müfettişliği) Halk Komiseri ve MDK Başkanı Orconikidze de Stalin'in teklifini destekliyor, dışarıya petrol, hububat, et ve yağ satışının artırılabilmesine gerçekten inanıyorlardı. Hatta bu ihracat garantisiyle dış borç ve krediler alınabileceğini de düşünüyorlardı.

Beş yıllık planın finansman konusunun görüşülmesi, muhtemelen herkese uygun gelecek bir kararla tamamlanabilirdi; ancak o sırada çok ciddi başka bir sorun ortaya çıktı: Kentlerde ekmek sıkıntısı ve kıtlığı baş göstermişti. *Kulak* ve orta hâlli köylüler olarak kabul edilen hububat üreticileri, yaptıkları satış karşılığında aldıkları parayla hiçbir şey satın alamadıklarını gerekçe göstererek ürünlerini devlete satmaya yanaşmıyorlardı. Endüstrileşme, daha yeni başlamışken, hemen kıtlık ekonomisine, en önemli ve en basit tüketim mallarının ve yiyeceğin kronik yetersizliğine yol açmıştı.

Stalin, öncelikle ana hedefi savunurken, ortaya çıkan sorunların boyutlarını küçük göstermeye çalışıyordu. Parti içinde kendisini azınlıkta bırakabilecek yeni bir parçalanmadan çekindiği için, öncelikli mesele olarak orta hâlli köylülerle ittifakı pekiştirmek gerektiği görüşünü kabul ederek, Bukharin'le uzlaşma yolunu seçti. *Kulaklara* ise sadece baskı yapılacak, örneğin devlet kredileri verilmeyecekti. Buna karşılık, Stalin, kolektif çiftlikler kurmaya yönelik yeni bir tarım politikası için destek aldı. Bu yeni politikaya göre, köylerde tedrici bir biçimde "küçük ve dağınık çiftlikler, toprağı topluca işleme bazında büyük ortak çiftliklere dönüştürülecek"ti.²¹

Bu ikinci ve paralel hareket programını öne sürerken Stalin'in dikkate almadığı bir şey vardı: "Sosyalist" hâle gelen tarım sek-

20 Y.N. Jukov, *Operatsiya 'Ermitaj'* ("Ermitaj" Operasyonu), Moskova, 1993, s. 30.

21 I. Stalin, *Sobremennyye zadachi (Toplu İşler)*, 40. Moskova, 1952, s. 305.

töründe çok keskin bir verimlilik ve buna bağlı olarak da gelir artışı ancak bir iki yıl sonrası için beklenebilirdi. Kolektifleştirme, gelecekte neler vaat ederse etsin, mevcut durumda bir iyileşme sağlayamazdı. İşte bu nedenledir ki, kongrede üzerinde mutabakata varılan kararlar, ekmek kıtlığını hiç ortadan kaldırmadı; hatta sorun daha da derinleşti. Durumu düzeltmek için hükümet olağanüstü tedbirlere başvurmak zorunda kaldı ve Dünya Savaşı ve iç savaş yıllarında olduğu gibi, köylerdeki hububat zorla kamulaştırıldı.

“Buğday tedariki” fikrini ortaya atan ve bizzat bu yolda uygulanan tedbirlere katılan Stalin, köylülere yönelik gerçek yaklaşımını açıkça ortaya koydu; ayrıca gerekirse cezai tedbirler ve en aşırı uygulamalarla durumu düzeltmeye veya kurtarmaya hazır olduğunu da gösterdi. Görünen oydu ki, o, ne pahasına olursa olsun endüstrileşmeyi sağlayacak ve bunun için her türlü bedeli de ödeyecekti.

Aslında Stalin’in böylesine açık bir şekilde hareket etmesi, parti ve devlet yönetiminde yeni bir kavgaanın daha başlamasına yol açtı. Temmuz 1928 plenumunda, görünürde orta hâlli köylülere yaklaşım konusunda polemik yapılıyor gibiyken, aslında beş yıllık planın finansman kaynakları, dolayısıyla planın hacmi ve temposu tartışılıyordu. Sonuçta planın var olan iki varyantından -asgari ve azami varyantlarından- birinin onaylanması ertelendi ve bu erteleme, sadece bir yıl sonra feci sonuçlara yol açtı.

Politbüro’nun üç üyesi -Bukharin, Rıkov ve Tomskiy- Maliye Halk Komiser Yardımcısı Frumkin ile partinin diğer bazı saygın temsilcilerinden de destek alarak, köylerdeki kamulaştırma uygulamalarına ve orta hâlli köylülere yönelik cezai işlemlere karşı çıktılar ve bunun 15. Kongre kararlarına aykırı olduğunu açıkladılar. Onlar beş yıllık dönemin “asgari” varyantında ısrarlıydılar ve ağır sanayi ile birlikte hafif sanayinin de geliştirilmesini öneriyorlardı. Onlara göre, kolektifleştirmenin temposunu da endüstrileşmedeki başarılar belirlemeliydi ve bunun tersi kabul edilemezdi.

Stalin, “sol”culardan, Preobrajenskiy’den alınma argümanları çekinmeden sıkça kullanmakla birlikte, yine de kavgaanın derinleşmesini istemedi. Aslında partinin köylülere o zamana kadarki yaklaşımını belirleyen NEP politikasının artık sona ermiş olduğunu açıkça söylemeyen Stalin, birçok kez olduğu gibi, bu konuda da kaçınarak bir pozisyon aldı. O, Bukharin’in, sosya-

lizm doğrultusunda ilerledikçe sınıf mücadelesinin de büyüyeceğine ilişkin tezini kullandı; ancak aynı zamanda da, bundan sadece *kulakları*, yani köydeki “kapitalist unsurları” kastettiğini anlatmaya çalıştı. Stalin, 15. Kongre kararlarının hepsinin geçerli olduğunu kabul etti ve böylece hububat kamulaştırmasının durdurulmasına ve satın alma fiyatlarının yüzde 20 oranında artırılmasına onay verdi. Buna karşılık, bütün Politbüro üyelerinden, aralarında hiçbir görüş ayrılığı olmadığına ve bütün üyelerin konu hakkında hemfikir olduklarına dair imza aldı.

Bunun ardından, Stalin, 26 Mart 1929'daki SSCB SNK ve STO (Emek ve Savunma Kurulu) genişletilmiş oturumunda, 29 Nisan'daki 16. Parti Konferansı'nda ve 28 Mayıs'taki SSCB 5. Sovyetler Kurultayı'nda ise, çok açık ve basit bir şekilde, beş yıllık planın optimal azami varyantının onaylanmasını istedi. 1 Ekim 1928, ta baştan düşünüldüğü gibi, beş yıllık dönemin başlama tarihi olarak kabul edildi.

Ancak Stalin'in girişimleri bununla sona ermedi. Kasım ayında, Bukharin'in Politbüro'dan ihraç edilmesini sağladı; kısa süre sonra ise birçok ünlü Trotskiycinin sürgünden geri getirilmesine ve çoğu VSNKh'da olmak üzere, yüksek devlet kademelerine atanmasına izin verdi. Stalin, kolektifleştirme temposunun aşırı derecede artırılmasına destek veriyor ve kendisinin, kendisiyle birlikte dar parti yönetiminin ve aslında bütün partinin, "sol"cuların tavsiye ettiği yoldan yürüdüğünü göstermeye çalışıyordu. Başka bir deyişle, köyün bütün varlığını alıp götürerek hızlandırılmış bir endüstrileşme yolu tercih edilmişti.

Stalin, sadece "sol" cuların -Trotskiyecilerin- görüşleri doğrultusunda tercih yapmakla kalmadı; ayrıca milli meselede, kendi eski fikrini gerçekleştirmek için, her tarafı ve her şeyi kapsayan bir idari yeniden yapılanmadan da yararlandı. Kendi başlattığı idari reforma göre *uyezd* (kaza) ve *guberniyalar* (vilayetler) kaldırıldı ve bunların yerine daha küçük arazili *okruglar* (yöre) ve dev arazilere sahip *kraylar* (bölge, diyar) ve *oblastlar* (vilayetler) kuruldu. Sadece RSFSR'de bu tür 14 bölge vardı. Bunlardan başka, etnik açıdan karışık olan yedi özerk cumhuriyet de aynı şekilde RSFSR'ye bağlandı: Başkurdistan, Dağıstan (geçici), Karelya, Kırım, Kazakistan, Tataristan ve Yakutistan. Ötekileri ise *okruglar*la eşit olarak bölgeler içinde ve Kazakistan Özerk SSC içinde kaldılar. Böylece Stalin, birlik cumhuriyetlerinin statüsünü, anayasayı değiştirmeksizin ve onların haklarını hukuki açıdan ihlal etmeden, aslında *dağıldırdı*. Bunları yeni idari birimlerle aynı

statüye koyarak, yedi yıl önce düşündüğü araziye bağlı milli özerkliği uyguladı. Stalin aslında bütün inşaatların ve tarımsal üretimin çoğunun, VSNKh ve SSC Toprak Halk Komiserliği üzerinden, doğrudan Moskova'dan sıkı bir şekilde yönetilmesine dayanan üniter bir sistem kurmuştu.

Yine 1929'da, "optimal" plan ve "baştanbaşa" kolektifleştirmenin anlam ve önemini vurgulayan resmi propaganda sonucunda, eski ütöpik fikirler yeniden gündeme geldi. Zinovyev ve Larin'in makaleleriyle ısıtılan bu fikirlere göre, birinci beş yıllık dönemin sonucu, sosyalizmin ekonomik altyapısının kurulması olacaktı; ikinci beş yıllık planın sonucunda ise, artık komünizmin altyapısı oluşacaktı. Dolayısıyla en geç beş yıl sonra klasik özel mülkiyet, aile, sınıflar ve devletin olmadığı klasik sosyalizm kurulacaktı. Halkın çoğu, özellikle de gençler, derhal günlük yaşamı "kolektifleştirmeye" başladılar. 1930 baharına doğru sadece Leningrad'da, on binlerce "komün üyesi"ni bünyesinde toplayan yeni kurulmuş komünler vardı.²²

Bu eğilimin bir başka göstergesi de, kentlerde her tarafta görülmeye başlayan, iki tip mekândan oluşan komün ev inşaatlarıydı: Mekânların biri, çoğunlukla tek odalı, mutfaksız "hücre konut"lardı; diğeri ise "kamusal bölüm"dü ve burada bütün sakinler için ortak aşevi, kulüp, çocuk kreşi ve yuvası vardı. 1929 sonunda VSNKh artık "sosyalist kentler" proje yarışmasına hazırlık yapıyordu; takip eden yılın başında da yarışma düzenlendi. Beş yıllık dönemin en büyük inşaatlarının yapıldığı Nijniy Novgorod, Zaporozhye, Novokuznetsk, Magnitogorsk ve diğer kentler bundan böyle sadece komün evlerden ibaret olacaktı.

Ancak tam o sırada, Stalin, belirlenmiş olsa da, sadece onun görüşlerine ters düşmekle kalmayan, açıkça ütöpik de olan ve gerçek şartlara uymayan bu rotada acilen düzeltme yapmak zorunda kaldı. Mart ayında bastırıldığı, "Başarıdan Baş Dönmesi" adlı makalesinde şöyle diyordu:

Kolhozları zorla kurmak..., gelişmiş bölgelerdeki kolhoz kuruculuğu örneklerini, mekanik bir tarzda, gelişmemiş yörelere aktarmak olmaz.

Stalin, makalesinde, "artel (ortak işletme) kurma işine, kilisenin tepesindeki çanları sökerek başlayan, boylarından daha yükseğe zıplamak isteyen, sınıfların ve sınıf mücadelesinin üze-

22 *Revolutsiya i Kultura* (Devrim ve Kültür), sayı 7, 1930, s. 54.

rinden atlamaya çalışan devrimciler"le bol bol alay ediyordu. Vardığı sonuç şuydu:

Bu tür bir ruh hâlini sona erdirmek gerekir.²³

Bu tür "yaklaşımlar", 1930 Mayıs'ında VKP(b) MK tarafından çıkarılan Yeniden Yapılanan Yaşantı Faaliyetleri Hakkında başlıklı bir kararla sona erdirildi ve "sosyalist yeniden yapılandırma yolunda, bir taraftan ülkenin kültürel ve ekonomik geriliğinden, öte yandan mevcut durumda bütün kaynakları azami şekilde ülkenin endüstrileşmesine yöneltme ihtiyacından kaynaklanan engellerin üzerinden atlama gayretleri" sertçe eleştirildi.²⁴

1930 baharındaki acil rota ayarının bir diğer ciddi nedeni de, Ekim-Kasım 1929'da bütün dünyayı saran ve hızla "depresyon"a yol açan finansal krizdi. SSCB'nin iktisadi bağımsızlığı için çablayan ve bu sürece ısrarla "sosyalizmin kurulması" diyen Stalin, asgari düzeyde bile olsa, dünya iktisadi sistemiyle zorunlu bir entegrasyona girmişti. Beş yıllık planı uygulamak için yurtdışından inşaat makineleri, raylar, yeni kurulan işletmeler ve yeni fabrikalar için donanımlar satın almak, yabancı uzmanlar getirmek gerekiyordu. Bütün bunların karşılığı, dış ticaretten edinilen gelirler veya kısa vadeli kredilerle ödenecekti. Şimdiyse, bolşevik teorisyenlerce devamlı olarak öngörüyle müjdelenen, ancak onları bile gafil avlayan, üstelik SSCB için en ters zamanda büyük bir kriz ortaya çıkmıştı. Stalin'in planlarını karıştıran bu kriz yüzünden, hareket halindeyken, doğaçlama bir yöntemle mevcut politikada değişikliğe gitmek gerekiyordu. Sovyetler Birliği'nin ticari ortaklarının artık hiçbir mal satın almayacağını, aksine vermiş oldukları kredilerin de derhal ödenmesini isteyeceklerini hesaba katmak zorunluydu.

Stalin böylece karmaşık ve zor bir ikilemle karşı karşıya kaldı. Ya Avrupa'nın sanayi açısından gelişmiş ülkelerinde de zafere ulaşmış proletaryanın desteği olmaksızın, tek başına SSCB ekonomisini modernleştirmenin imkânsız olduğu öngörüsünü dillendiren, Trotskiy ve Zinovyev gibi "sol"cuların da, Bukharin gibi "sağ"cıların da haklı olduklarını onlarla tek bir ağızdan itiraf edecek ya da ısrarla, hiçbir engel tanımadan, mümkün olan her

23 İ. Stalin, *Sobraniye soçineniy* (Toplu Eserler), c. 12, Moskova, 1952, s. 193, 198-199.

24 *Spravoçnik partiynogo rabotnika* (Partinin El Kitabı), Fasikül 8, Moskova, 1934, s. 733. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

şeyi kullanarak, en sert ve acımasız şekilde beş yıllık planı uygulayacaktı.

Stalin ikinci yolu seçti. Bundan dolayı, önce, yakın dönemde zor kullanılabileceğini kanıtlaması gerekti. 1930 yazında, 16. Kongre'de konuşurken şöyle diyordu:

Sosyalizmin kurulması alanında, cezai işlemler (represyonlar), taarruzun gerekli unsurudur.²⁵

Bu süreçte kulaklarla mücadelenin yanı sıra, sosyalizmin kuruluşunda yer alan, ancak yokluk ve kıtlığa gönüllü olarak katlanmak istemeyen uzmanların cezalandırılması da gündeme geldi. Ayrıca artık eskide kalmış "Şakhtı" Dosyası'nda yer alan kişiler ve Prompartiya, Menşevik Birlik Bürosu ve Köylü Emek Partisi gibi dosyalarda yer alan uzmanlarla da mücadele söz konusuydu.

Ardından Stalin, aynı oranda radikal olan başka girişimlerde de bulundu. Temmuz ayında Tomskiy, aralıkta ise Rıkov Politbüro'dan ihraç edildi. SSCB SNK kadrosu yenilendi; beş yıllık planın hayata geçirilmesi açısından kilit öneme sahip kurumların başındakiler de değiştirildiler. Temmuz'da Dışişleri Halk Komiserliği görevine Litvinov getirildi; Ekim'de Grinko Maliye Halk Komiseri oldu; ayrıca VSNKh Başkanlığı görevine de Orconikidze atandı. Rozengolts Dış Ticaret Halk Komiseri oldu; Molotov ise, Komintern Yürütme Komitesi (İKKİ) Başkanlığı görevini yürütmesinin yanı sıra hükümete de başkanlık ediyordu. Bu kişilerin, ne pahasına olursa olsun, en ağır bedellerle bile olsa, kimseye hesap vermeksizin, endüstrileşme rotasını kurtarmaları gerekiyordu. Stalin 16. Kongre'de okuduğu raporda şöyle diyordu:

İşçi sınıfımız, kapitalizm için değil, SSCB'de kapitalizmi kesinlikle gömmek ve sosyalizmi kurmak için emek açısından yükseklere tırmanmaktadır... Eğer onun sosyalizmi kurma inancını elinden alırsanız, yarışma zeminini, emekçi coşkuyu, örnek ve verimli işçiliği tamamen yok edersiniz. Buradan şu sonuç çıkar: İşçi sınıfının emek coşkusu yükseltmek, yarış ortamı yaratmak, geniş çaplı bir taarruz organize etmek için, öncelikle, ülkemizde sosyalizm kurulamayacağına yönelik Trotskiyci burjuva teorisini gömmek gerekiyordu.²⁶

25 İ. Stalin, *Sobraniye soçineniy* (Toplu Eserler), c. 12, s. 309.

26 A.g.e., s. 355. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Stalin'in seçtiği bütün bu etkileme yöntemleri, bir iki yıl gibi kısa bir sürede azami sonuçları vermeliydi. Ayrıca çok uzun vadede sonuç vermesi beklenen bir karar da söz konusuydu. 1 Eylül 1930'da, SSCB'de, ülkenin yüzlerce yıllık tarihinde ilk defa, genel, parasız, zorunlu dört yıllık ilköğretim başlatıldı ve böylece, ülke halklarının kültürel geriliğini ortadan kaldırma yolunda en önemli adım atılmış oldu.

Süren endüstrileşme, her şeyde ve her yerde etkisini gösteriyordu: Ruble son derece değer kaybetmiş ve enflasyon azmıştı; neredeyse bütün mallar giderek ortadan yok oluyor, kıtlık büyüyordu. Dolayısıyla gıda ve tüketim mallarında karne sistemine geçildi. İhracat daralması tehlikeli düzeydeydi; 1931'de dış ticaret, 3000 milyon altın rubleyle, en düşük seviyesine indi. Ancak Stalin, azimle yoluna devam ediyor, kimsenin duraksamasına veya süreci engellemesine izin vermiyordu. Kendisine bağlı olan Politbüro ve SNK gibi kurumları kullanarak, cesaretle sıra dışı, sert ve aşırı uygulamalara başvuruyordu.

Beş yıllık plan, resmi olmasa da çok daraltıldı ve kısa süre önce Stalin'in geri çevirdiği "asgari" varyantla bile kıyaslanamayacak bir seviyeye indirildi. Ocak 1931'de plan, artık sıfırı tüketmiş ve tahsis edilen finansmanın çoğunu kullanmış 65 "örnek ve öncü inşaat" ile sınırlanmıştı. Bütün diğer inşaatlar ve tesisler ise, daha iyi zamanlara kadar unutulacaktı.

Kolektifleştirmenin temposu yeniden artırıldı ve kaçınılmaz olarak her yeri kapsayan bir uygulamaya dönüştü. Bu aşırı uygulamanın tek nedeni, Almanya'dan alınmış borçları yemlik hububat teslimatıyla ödeme zorunluluğuydu. Fakat bu yaklaşımın sonucunda, Ukrayna ve Kuzey Kafkasya'da korkunç bir açlık baş gösterdi.

1931 yazında, ülkenin taşra, ücra ve ıssız bölgelerindeki inşaatlarda, şantiyelerde, ormancılık ve kereste işletmelerinde, madenlerde ve ocaklarda tutuklu emeği kullanılmasına yönelik OGPU teklifi kabul edildi; çünkü işgücünü buralara çekmek mümkün olmuyordu. İşte böylece, çok geçmeden, o meşum ve ünlü GULAG siteminin kurulması için yol açılmış oldu.

Bu arada, ikinci defa kilise varlıklarının topyekûn müsaderesi yapıldı. Eski ünlü ustaların Ermitaj Resim ve Sanat Müzesi'nde bulunan yapıtlarının, Bakü ve Grozny petrollerinin ihracatını artırmak için, o sırada Ortadoğu'daki en büyük petrol şirketinin sahibi olan Gülbenkyan'a ve Sovyet kibritleri ve manganezini

Amerika'ya satma izni almak için de ABD Maliye Bakanı milyoner Mellon'a satılmasına izin çıktı. Bu sayededir ki, Rozengolts, 17. Kongre'de, 1933 dış ticaret bilançosunun sonunda pozitif bakiye verildiğini ve ülkeye 150 milyon altın ruble tutarında gelir sağlandığını rapor edebilmişti. Ama o, nedense, daha büyük önem taşıyan bir hususta sesiz kalmayı tercih etmişti: Aynı yılın sonu itibariyle, SSCB, birinci beş yıllık planın uygulanması için alınmış yaklaşık 1 milyar altın ruble tutarındaki dış borcun üçte ikisini ödeyebilmişti.

Taktiğini devamlı değiştirse de, Stalin, temel konuda -stratejide- yolundan şaşmıyordu. Hiçbir probleminden ve kimseden etkilenmeden, endüstrileşmeyi ileride de aynı hızla sürdürmek niyetindeydi; çünkü ülkenin, Sovyet iktidarının güvenliğinin, sadece bununla sağlanacağından emindi. Yanılmıyordu da; bu karar sadece tek doğru karar olmakla kalmayıp ayrıca tam da zamanında alınmış bir karardı. Zira 1930'lu yılların başlarında dünyadaki siyasi durum çok gerginleşti ve hiç de eskisi gibi uyduruk olmayan, tamamen gerçek bir savaş tehlikesi ortaya çıktı. SSCB için bu, iki cephede savaş anlamına gelmekteydi.

İKİNCİ BÖLÜM

İki savaş arası yirmi yıllık dönem... Bu tanımlama, çoktan yerleşik bir hâl almış ve tarihçilerce kabul edilmiş olup siyaset sözlüklerine girmiştir. Bu dönemin başlangıcı ve bitimi iki tarihle belirlenmiştir: Bunların ilki Birinci Dünya Savaşı sonunda, galip devletlerin Versailles'da, yenice cumhuriyet olmuş mağ-lup Almanya ile barış antlaşması imzaladıkları 28 Haziran 1919, ikincisi ise Nazi Almanya'sının Polonya'ya saldırdığı ve İkinci Dünya Savaşının başladığı 1 Eylül 1939'dur. Esasında Versailles Antlaşması'nın oldukça kırılgan ve sağlıksız olduğu kısa sürede ortaya çıkmıştır. Aslına bakılırsa bu antlaşma yirmi yıla yayılma-mış; sadece bir yıl yürürlükte kalmıştır. En azından Uzak Doğu için...

Birinci Dünya Savaşı'nda neredeyse hiç yer almamış olan Japonya, Pasifik'teki eski Alman sömürgeleri Carolina, Maryan ve Marshall Adalarını, ayrıca Çin'in Shandong Yarımadası'ndaki Tszyaçjou çekmecesini elde etse de tatmin olmamıştı. Tokyo, 19 Kasım 1931'de, Güney Mançurya Demiryolu'nda (GMDY) bir Japon askeri katarının geçişi sırasında meydana gelen patlamayı bahane göstererek, GMDY boyunca bütün Çin garnizonlarının silahsızlandırılmasını ve işgal edilmesini emretti. Bu durum kar-şısında, Kuomintang Partisi lideri ve Nanjing'deki Çin milli hü-kümeti başbakanı Çan Kay-şek, anlaşmazlığın derinleşerek sava-şa dönüşmesini engellemek için, Üç Doğu Eyaletinin (Mançurya) diktatörü Mareşal Çan Tzolişo'nun işgalcilere karşı herhangi bir direniş göstermesini yasakladı. Ancak Japon silahlı kuvvetleri sa-

dece GMDY bölgesiyle yetinmediler ve Mançurya'nın tamamını ele geçirdiler. 9 Mart 1932'de ise, bu bölgede, son Çin İmparatoru Pu Yi'nin başkanlığında, Mançukoku "bağımsız devleti"ni ilan ettiler.

Eski Sovyet-Japon sınırı, aslında fiilen deniz sınırıydı; şimdi ise Vladivostok'tan neredeyse Çita'ya kadar varan gayet uzun bir kara sınırının oluşmasıyla sınır iki misli uzamıştı. Bu sınıra hemen büyük bir Japon ordu birliği mevzilendi ve Japon generalleri saldırgan niyetlerini açıkça ortaya koydular. Bu olup bitenleri SSCB için tehdit olarak gören aslında Moskova değildi. Çin'deki ABD maslahatgüzarı Johnson, 13 Ocak 1932'de Dışişleri'ne şunu bildiriyordu:

Gittikçe daha çok emin olduğum husus, Japonların Mançurya'daki tavırlarının, Çin-Japon ilişkilerinden ziyade, öncelikle Rus-Japon ilişkileri bağlamında ele alınması gerektiğidir. Japon askeri yönetimi, Mançurya'da yayılma alanı bulduklarına ve Japon sınırının batı yönünde genişleyebileceğine kanaat getirmiştir; ki bunun Sovyet Rusya ile bir çatışmaya yol açacağını biliyor ve bunu kaçınılmaz sayıyorlar.¹

Endüstrileşmeyle ilgili karmaşık ve zor sorunlarla boğuşan, yeni krediler veya borçlar arayışında olan, hafif sanayi kurmaya çalışan, RKKA'nın mekanizasyonunu tamamlamak ve mevcudunu azaltmak isteyen Stalin ve genelde dar yönetim ise, doğuda oluşan tehlikenin ciddiyetine ilk başta inanmak istemediler. Görüldüğü kadarıyla, olayların SSCB için tehdit oluşturmayacak bir şekilde gelişeceğini umuyorlardı.

11 Kasım 1931'de, Juiçin kentinde, Genel Çin İşçi ve Köylü Vekilleri 1. Kongresi düzenlendi. Burada Çin Sovyet Cumhuriyeti kurulduğu, Mao Zedong başkanlığında bir SNK (hükümet) ve Çu Teh başkanlığında da bir Askeri Devrim Kurulu oluşturulduğu ilan edildi. Çin Komünist Partisi (ÇKP), beş yıldır süren ve kardeşin kardeşi öldürdüğü iç savaşa bir son vermeyi ve Japonya'ya karşı tek bir cephe kurmayı önerdi. Bununla da kalmayan Çin Sovyet Cumhuriyeti, 5 Nisan 1932'de Japonya'ya savaş ilan etti.

Eldeki bilgilerin gösterdiği üzere, Stalin, yeni gelişmelerin artık Çin'deki şartları köklü şekilde değiştireceğini, er veya geç Kuomintang ile komünistler arasında ortak bir cephe kurulacağını ve bu gücün Japonya'yı, sonuçta ordularını Sovyet sınırından

1 Bkz. *Dokumentı vneşney politiki SSSR* (SSCB Dış Politika Belgeleri) (bundan sonra, *Dokumentı...* [Belgeler]), c. XV, Moskova, 1969, s. 731.

güneye doğru yöneltmek zorunda bırakacağını öngörüyordu. Bu nedenle de, sadece, Tokyo'yu kızdırmamaya ve tahrik etmemeye çalışıyordu. Stalin, SSCB'ye ait Doğu Çin Demiryolu'nun (DÇDY) satışı için görüşmeler başlatmayı önerdi ve "OGPU ile İstihbarat Müdürlüğü'nün Mançurya'daki bütün tahribat faaliyetlerini bitirmesi" talimatını verdi.² Ama aynı zamanda, Kuomintangçı Çin milli hükümetinin diplomatik ilişkileri yeniden kurma ve saldırılmazlık anlaşması yapma teklifine de ilgisiz kaldı.

19 Haziran 1932'de, Stalin, izinde bulunduğu Soçi'den Moskova'ya, Molotov'a yazdığı notta şunları belirtiyordu:

ABD okşaya okşaya bizi Japonya ile savaşa itmeye çalışıyor... Nanjinglilerin saldırılmazlık anlaşması önerisi tamamen hilebazlıktır. Esasen Nanjing hükümeti tümüyle dolandırıcı ve dalaverecilerden ibarettir.

Stalin'in notta, bu söylediklerinin yanlış anlaşılması için, bir miktar düzeltme yaptığı da bir gerçektir:

Elbette bu, söz konusu dolandırıcıları hesaba katmayacağımız veya onların saldırılmazlık anlaşması teklifini hiçe sayacağımız anlamına gelmez.³

Ne var ki, bu notun üzerinden daha dokuz gün geçmeden, Stalin, Dışişleri Halk Komiseri M.M. Litvinov'un etkisiyle olacak ki, soruna bakışını değiştirdi ve dar yönetimin Moskova'da kalan unsurlarına -Molotov, Voroşilov, Kaganoviç ve Orconikidze'ye- şu talimatı gönderdi:

Nanjing konusunda sabırlı olmak gerektiğini kabul ediyorum; ancak ılımlı davranalım derken, Nanjinglileri Japonya'nın kucağına da atmamak gerekir. Amerika ile ilişkilerimiz gibi bu konu da Japonya'nın SSCB'ye saldırması konusuyla doğrudan ilgilidir. Eğer bizim aşırı sabırlılığımız ve Çinlilere karşı nezaketsizliğimiz sonucunda Japonya Nanjinglileri kendi tarafına çekmeyi ve onlarla ortak cephe kurmayı başarır, Amerika'dan da tarafsızlık sözü alırsa, Japonya'nın SSCB'ye saldırması hızla yakınlaşacak ve kaçınılmaz olacaktır.⁴

O aralar durumu iyi gören Stalin, kesin bir karar almak için acele etmiyordu. Onun talimatıyla Dışişleri Doğu Şubesi 2. Başkanı B.P. Kozlovskiy Moskova'da, Dışişleri Halk Komiseri

2 *Stalin i Kaganoviç. Perepiska. 1931- 1936 gg* (Stalin ve Kaganoviç. Yazışma. 1931-1936), Moskova, 2001, s. 208, 212.

3 *Pisma İ.V. Stalina V.M. Molotov'u. 1925 -1936 gg* (İ.V. Stalin'in V.M. Molotov'a Mektupları. 1925-1936), Moskova, 1995, s. 240-241.

4 *Stalin i Kaganoviç...*, s. 199-200.

M.M. Litvinov ise Cenevre'de Çin milli hükümeti temsilcileriyle ağır yürüyen görüşmeler başlattılar. Litvinov ve Kozlovskiy, öncelikle taraflara hiçbir yükümlülük getirmediği için eski diplomatik ilişkileri aynen yeniden kurmakta ısrar ediyorlardı; böyle bir çerçevede, saldırmazlık antlaşması konusunda bir manevra zemini oluşturunca. Sadece Japonya'ya baskı yapma amacıyla, yapılan görüşmeler, 1 Temmuz'da *Izvestiya* gazetesinde yer alan bir yazıyla bütün dünyaya ilan edildi. Yine bu sırada, ülkenin dar yönetim kadrosu, resmi düzeyde, Juytszin'de yaşanan gelişmeleri Komintern'in taktik ve stratejisinin büyük bir zaferi olarak değerlendirdi. O.V. Kuusinen'in İKKİ 12. plenumuna sunduğu raporla ilgili olarak 16 Ağustos'ta⁵ yayımlanan ve Stalin tarafından da onaylanan bildirilerde, açık bir gurur duygusuyla, şunlar ifade ediliyordu:

Kapitalizmin göreceli istikrarının sonu geldi... Çin'de devrim durumu söz konusudur; ülkenin önemli kısmında Sovyet cumhuriyeti zafere ulaşmıştır... Çin'de, emperyalizme karşı mücadelenin kitlesel yükselişini, Sovyet hareketinin genişleyişini, kahraman Çin Kızıl Ordusu'nun büyük başarılarını görüyoruz...⁶

Bundan yalnızca 4 ay sonra, Stalin, nihayet Çin'de devrimin kısa sürede zafere ulaşacağı ümidini bir tarafa bırakarak, seçimini yapmaya cesaret etti. 12 Aralık 1932'de, Cenevre'de M.M. Litvinov ile Silahları Sınırlama Konferansı'ndaki Çin delegasyonu başkanı Yan Khoysin, karşılıklı nota alışverişinde bulunarak, SSCB ile Nanjing hükümeti arasında normal diplomatik ve konsolosluk ilişkilerinin yeniden kurulduğunu beyan ettiler; halbuki bu hükümet altı yıldır komünistlerle, Çin Sovyet Cumhuriyeti ile kanlı bir savaş yürütmekteydi.⁷ Lakin Nanjing'le saldırmazlık antlaşması, ancak 21 ağustos 1937'de, yani Japonya'nın Çin'e açıkça saldırmasından sonra imzalandı.

..... Avrupa ise daha tehlikeli gelişmelere sahne oluyordu ve bunların çıkış noktası, bolşeviklerin 1917'den başlayarak proleter devriminin en güvenli, ideal merkezi olarak gördükleri, iktidardan "uzaklaştırılmış" Trotskiy'in, onun yerini alan G.Y. Zinovyev'in ve "sağ"cıların gelecekteki lideri Bukharin'in 1923

5 A.g.e., s. 281.

6 Bkz. 'Plenum uskorennoy podgotovki k boyam za vlast, za diktaturu proletariata' (İktidar, Proletarya Diktatörlüğü Üçrunda Savaşlara Hızlı Hazırlık Plenumu), *Komünist Enternasyonal*, sayı 27, 1932, s. 4-6.

7 *Izvestiya*, 13 Aralık 1932.

yazında bütün kalpleriyle ümit besledikleri Almanya idi. 14 Ekim'de Bukharin'in başyazarı olduğu *Pravda* gazetesinde, "Rus Köylüsünün Almanya Devrimiyle Ne İlgisi Var?" başlığıyla, imzasız olarak, bazı materyal ve yazılar yayımlanmıştı. Bunlardan birinde şu iddia ediliyordu:

Almanya'nın son derece gelişmiş teknik ve sanayisi ile ülkemiz tarımının bileştirilmesi, sayısız bereketli sonuçlar doğuracaktır. Her iki ülke, kalkınma için dev bir itici güç elde edecektir.

Zinovyev de buna kesin ve tereddütsüz bir şekilde inanıyordu. İki hafta sonra *Pravda*'da o da şöyle yazacaktı:

Muzaffer (*Almanya -Y.J.*) proleter devrimi ile ittifak, bizim NEP siyasetini, onun tehlikeli yönlerini köklü bir biçimde budayarak, tamamen güvenli bir hâle getirebilir. Proleter Almanya ile Sovyet Rusya arasındaki bir birlik, NEP için yeni bir aşama oluşturabilir, bizim kamu sanayimizin gelişmesini hızlandırıp pekiştirebilir, yeni burjuvazinin Cumhuriyetler Birliği'nde ekonomide hâkim duruma geçme isteğini kesin olarak engelleyebilirdi.⁸

Aslında Trotskiy de aynı iddiayı dillendirmekteydi. Trotskiy şunları yazıyordu:

Şu anda, kuşkusuz, birkaç yılın gidişatını ve hatta büyük olasılıkla onlarca yılın yönünü önceden belirleyecek tarihsel düğüm noktalarından birine tam olarak yaklaşmış bulunuyoruz. Avrupa ve dünya sorunlarının merkezinde Almanya durmaktadır.⁹

Dokuz yıl sonra, Temmuz 1932'de bile, Kremlin'de hâlâ, artık açıkça hayali olan ve siyasi gerçekleri yansıtmayan ümitler vardı. Gözle görülebilen, besbelli olgular dâhi, Stalin ve dar yönetimin keyfini kaçıramamıştı. Öte yandan, ne Avrupa'daki derin ekonomik kriz, ne de bunun yol açtığı görülmemiş işsizlik ve dolayısıyla açlık, Alman proletaryasını harekete geçirmeye yetmişti. Hiç değilse çılgınca, hüsrana uğramaya mahkûm bir devrim girişimi bile yoktu. Açıkça ütöpik olmalarına bakmaksızın, Stalin, Almanya Komünist Partisi'nin genel grev için hazırladığı şu sloganları, İKKİ adına onayladı:

Kahrolsun Papen hükümeti! Yaşasın İşçi ve Köylü Cumhuriyeti - Sovyet Almanya!¹⁰

⁸ G. Zinovyev, 'Problemı germanskoy revolyutsii' (Alman Dev iminin Sorunları), 9. makale, *Pravda*, 31 Ekim 1923.

⁹ L. Trotskiy, 'Maloye i bolşoye' (Küçük ve Büyük), *Pravda*, 18 Ekim 1923.

¹⁰ *Stalin i Kaganoviç*, s. 237.

Bu çağrıya iki hafta sonra cevap geldi: Erken Reichstag (parlamento) seçimlerinde, Almanya KP, seçmen desteği bakımından, Naziler ve sosyal-demokratların ardından üçüncü oldu. 6 Kasım'da yapılan yeni seçimlerde de aynı durum söz konusuydu. Komünistler 608 sandalyeden sadece 100 tanesini kazanabildiler; sosyal-demokratlar 121 sandalye elde ederken, Naziler 196 sandalye kazanmışlardı.

Almanya'daki sadece karmaşık değil, aynı zamanda oldukça kritik ve ağır siyasal sorun, kısa süre sonra, ama dünya devriminin esamisi bile okunmadan çözüldü. 30 Ocak 1933'te Cumhurbaşkanı Hindenburg, Hitler'i *şansölye* (başbakan) olarak atadı ve hükümeti kurmakla görevlendirdi. 27 Şubat'ta, Naziler, Reichstag binasını yakma senaryosunu gündeme getirdiler ve komünistleri -parlamentodaki komünist grup başkanı Ernst Toller'i ve Bulgar muhacirlerden Dimitrov, Popov ve Tanev'i- kundakçılıkla suçladılar. Bir gün sonra, Hitler, anayasanın, Yurttaş hak ve özgürlüklerini garantileyen yedi maddesini askıya alan, Halkı ve Devleti Koruma Hakkında Kararname'yi imzaladı. 3 Mart'ta, Almanya KP lideri Ernst Thälmann tutuklandı. 5 Mart'ta düzenlenen seçimlerde ise, Naziler, milliyetçilerle birlik hâlinde, parlamentoda salt çoğunluğu elde etmeyi başardılar. Altı hafta sonra sendikalar feshedildi; ardından Nazi Partisi dışındaki bütün siyasi partiler kapatıldı. Proletarya devriminin bir türlü gerçekleşmediği Almanya'da, tamamen demokratik yolla iktidara gelmiş olan ve Versailles Antlaşması'nı değiştirme, rövanş alma, SSCB'yi parçalama, Ukrayna ve Belarus'u sadece Almanların "hayat alanı"na dönüştürme doktrinlerini hiç saklamayan Naziler zafere ulaştılar.

Almanya'daki gelişmelere ilk tepki, Cenevre'deki Silahsızlanma Konferansı'nda, saldırı kavramının tartışıldığı siyasi komisyon oturumunda konuşan Fransa Dışişleri Bakanı Paul-Boncour'dan geldi. Boncour, çok önemli gördüğü, saldırı halinde karşılıklı yardımlaşma hakkında bir anlaşma imzalanması gerektiğini dile getirdi. Konuşmasını bitiren Boncour, göstere göstere SSCB'nin Fransa'daki maslahatgüzarı V.S. Dovgalevskiy'e yaklaştı ve onun elini sıkarak, herhangi bir söz söylemeden, ülkesinin, bahsettiği antlaşmayı kiminle imzalamak istediğini açıkça ifade etmiş oldu.¹¹ 8 Mart'ta, bu kez Çekoslovakya Dışişleri Bakanı Eduard Beneš, aynı görüşü, Küçük Antant'a bağlı ülkeler -yani Çekoslovakya, Romanya ve Yugoslavya- adına, SSCB Prag

11 *Dokumentı...* (Belgeler), c. XVI, Moskova, 1970, s. 142, 816.

Büyükelçisi A.Y. Aroseyev'le görüşmesi sırasında dillendirdi. Ama aradan daha on gün geçmeden, Beneş, Romanya'nın bu tür bir anlaşmaya karşı olduğunun öğrenilmesini bahane göstererek, "teklifinin ve bütün olarak konunun yok sayılması" ricasında bulundu.¹²

Aslında Beneş kurnazlık yapıyordu; çünkü sözlerinden caymasının asıl nedeni başkaydı. O gün, 18 Mart'ta, Mussolini, Büyük Britanya, Fransa ve Almanya'ya, öncelikle Versailles Barış Antlaşması'nın şartlarının değiştirilmesini, Almanya'ya silahlanma alanında eşit haklar tanınmasını, savaşta yenilmiş merkez devletleri -Avusturya, Macaristan, Bulgaristan- için de gelecekte benzer kararların alınmasını öngören Dörtler Antlaşması'nı (Muvafakat ve İşbirliği Anlaşması) imzalamayı önermişti. Kendi sınırlarının değiştirileceğinden haklı olarak endişe duyan Polonya ve Küçük Antant ülkeleri, dörtlü antlaşma fikrine itirazda bulundular. Bunun hemen ardından, karşılaşacağı oldukça tehlikeli sonuçların bilincinde olan Fransa da aynı tutumu sergiledi. Bu nedenledir ki, 15 Temmuz 1933'te, Roma'da, Mussolini ile Fransa, Britanya ve Almanya büyükelçilerince imzalsansa da, dört ülkeden hiçbirisi söz konusu antlaşmayı onaylamadı. Ren tarafından gittikçe artarak gelen tehlikeden endişelenen Fransa, kendi oyununu başlattı.

M.M. Litvinov, Fransa Başbakanı Eduard Errrio ile Dışişleri Bakanı Paul-Boncour'un, ayrı ayrı, Almanya-Polonya görüşmelerinin başlayacağı konusunda kendisini uyardıklarını, 6 Haziran'da, şifreli bir telgrafla Stalin'e haber verdi. Bu görüşmelerin amacı, bir saldırmazlık anlaşması imzalamaktı.¹³

Varşova'nun dengeyi bozarak yüzünü Paris'ten Berlin'e dönme niyetinde olduğundan pek kuşku yoktu. Çekoslovakya'nın, Südet sorununu ikili görüşmeler yoluyla çözme konusunda Hitler'den gelen teklifi geri çevirmesinin de değişen duruma ciddi bir etkisi olamazdı. Fransa'nın, rövanş arzusuyla yanıp tutuşan Almanya'nın doğusunda daha güçlü bir müttefike ihtiyacı vardı.

İşte bu nedenle, 19 Kasım'da, Paul-Boncour, Cenevre'de Dovgalevskiy ile bir araya geldi ve ona, "Fransa'nın, Almanya'ya bundan sonra verilecek tavizler konusunda, İtalya ve İngiltere'den nasıl baskı gördüğü"nü anlattı. Bu çıkmazdan kurtulmanın çaresi, onun fikrinde, SSCB'nin Milletler Cemiyeti'ne girmesiydi. Gerekli yetkisi olmayan Sovyet maslahatgüzarı bu açık teklife

12 A.g.e., s. 151, 159, 812, 817.

13 A.g.e., s. 846, 849; *Izvestiya*, 5 Mayıs 1933.

olumsuz yanıt verdi. Fakat Fransa Dışişleri Bakanı girişimlerine son vermedi. 22 Kasım'da konuyu yeniden gündeme getirdi; ancak şimdi daha açık konuşuyordu:

Eğer Fransa kamuoyu, Hitler Almanya'sının baskısına karşı sağlam engeller koyarak olumlu bir politika yürütülebileceğini öğrenir ve buna inanırsa, bu husus, genelde kamuoyunu sakinleştirebilir ve Almanya ile sinsice anlaşmakta ısrar edenlerin kozlarını elinden alır.

Boncour "engel" derken, "ikili yardımlaşma anlaşması"nı kastediyor ve "bunun zamanının geldiği ve ertelenemez olduğu"nu belirtiyordu.¹⁴

Aynı gün, Beneş, Fransız mevkidaşının yardımına koştu. Şurası gerçek ki, o da henüz bir anlaşmadan bahsetmiyor, sadece ona zemin teşkil edecek biçimde, SSCB ile Küçük Antant'a bağlı ülkeler ve tabii böylece Çekoslovakya arasında diplomatik ilişkiler kurulmasından söz ediyordu; çünkü Sovyetler Birliği'nin onun ülkesiyle sadece resmi -yani diplomatik- ilişkileri vardı. Beneş, "SSCB ile tartışmalı sorunları bulunmayan Çekoslovakya'da konu öylesine günceldir ki, ilişkileri yeniden başlatmanın ciddi bir zorluğu yoktur" diye de ekliyordu.¹⁵

Yalnızca SSCB'nin dış politika rotasını köklü bir şekilde değiştirmekle kalmayıp Komintern'in strateji ve taktiğinin de tamamen revize edilmesi, dolayısıyla iç siyasi propagandanın da değiştirilmesi anlamına gelen kader belirleyici karar almak için, dar yönetime, sadece bir haftalık bir süre yetti. Oysa söz konusu olan, öyle sıradan, herhangi bir uluslararası örgüte değil, Milletler Cemiyeti'ne üyelikti. SSCB'de bu örgüt, Lenin'in değerlendirmesine tamamen uygun olarak, şöyle tarif ediliyordu:

Emperyalist İngiliz-Fransız hırslarını gerçekleştirmek için hiçbir şeyle perdelenmeyen enstrüman... Milletler Cemiyeti, sivri ucu proletarya diktatörlüğü ülkesine yönelmiş tehlikeli bir enstrümandır...¹⁶

Washington'da ABD ile diplomatik ilişkiler kurulması için hazırlıklar yapan M.M. Litvinov'un yokluğunda Dışişleri Halk Komiserliği'ne nezaret eden N.N. Krestinskiy, Dovgalevskiy'e şunu bildirdi:

14 *Dokumentı...* (Belgeler), c. XVI, s. 682-684.

15 A.g.e., s. 684-685.

16 *Malaya Sovyetskaya ensiklopediya* (Küçük Sovyet Ansiklopedisi), C. 4, Moskova, 1929, Kolon 631-632.

Milletler Cemiyeti konusunu tartışılabilir olarak görüyor ve bu konuyu görüşmeyi kabul ediyoruz. Ancak bununla birlikte, bizim de önemli şartlarımız olacaktır ve görüşmeler gerçekleşirse, bunları somut bir şekilde ortaya koyacağız. Karşılıklı yardımlaşma meselesini de tartışılabilir bir sorun olarak görüyoruz ve somut önerileri dinlemeye itiraz etmiyoruz. Talimatlara (*Politbüro kararlarına -Y.f*) dayanarak Boncour'la görüşmelere başlayabilirsiniz.¹⁷

5 Aralık'ta görüşmeler başladı. Doğal olarak Boncour, Dovgalevskiy'e öncelikle "Milletler Cemiyeti hakkında yeni bir şey söyleyebilir misiniz?" diye sordu ve karşılığında Moskova'da hazırlanmış, net olmayan bir cevap aldı: "Somut tekliflerinizi bekliyorum..." Buna rağmen Boncour, bu konuya olan yakın ilgisini açıklamaya çalıştı. O, Sovyetler Birliği'nin Milletler Cemiyeti'ne girmesinin "görüşmeleri oldukça kolaylaştıracağını, aksi bir yaklaşımın ise çok zorlaştıracağını, çünkü bu durumda karşılıklı yardımın Milletler Cemiyeti Anlaşması'na uygun olmayacağını söyledi. Üstelik SSCB Milletler Cemiyeti üyesi olursa, Polonya'nın yardımlaşma antlaşmasına katılmaktan vazgeçmesi de zor olacaktı."¹⁸ Boncour, Dışişleri Bakanlığı'nın bulunduğu Quai d'Orsay'da düşünülenleri genel çizgileriyle işte böyle dile getiriyordu. Yani, Almanya'nın bu ülkelerden birine saldırması hâlinde, Sovyetler Birliği, Fransa, Polonya ve Küçük Antant'a bağlı ülkeler arasında yardımlaşmayı öngören anlaşma SSCB'nin Milletler Cemiyeti'ne girme koşulunu yerine getirmesine bağlıydı.

Moskova, Avrupa'daki tehlikeli gelişmeleri engelleyecek bir güvenlik sisteminin oluşturulmasını Paris'ten daha az istemiyordu. Hatta daha fazla istiyordu; zira bu tür bir güvenlik sistemi, ülkeyi, gerçek bir tehdit hâline gelen iki cephede savaşa zorunluluğundan veya savaş alanunda Almanya ile baş başa kalmaktan kurtaracaktı. Bir de şu, daha düne kadar lanetlenen ve kınanan Milletler Cemiyeti'ne girme konusu olmasaydı, bu meseleyi sorunsuzca çözmek mümkündü. Yani bir seçim yapmak gerekliyordu: ya eski doktrinler ya da SSCB'nin güvenliği için garanti. Üstelik bu konudaki tercihi çok kısa sürede yapmak gerekiyordu; çünkü her türlü geciktirme, Paris'i dörtlü antlaşmayı desteklemeye zorlayacak ve böylece Almanya'yı, tek başına kalmış Sovyetler Birliği'ne saldırmaya itebilecekti. Milletler Cemiyeti'ne üye olmak ise, sözde bile olsa, SSCB'nin diğer ülkelere karşı mücadele etmekten, dünya devrimi fikrinden mutlaka vazgeçmesini

17 *Dokumentı...* (Belgeler), c. XVI, s. 695.

18 A.g.e., s. 724-725.

gerektirecek, Komintern faaliyetlerinde ciddi düzeltmeler yapmak veya belki de bunları geçici olarak durdurmak şart olacak, nihayetinde iç politikayı da değiştirme ve üye olunan uluslararası örgütün tüzüğünü dikkate alma mecburiyeti ortaya çıkacaktı.

Ve seçim, o zamana kadar Milletler Cemiyeti'ne girme konusunun görüşülmesinde olduğu gibi, dar yönetim kadrosu -Stalin, Molotov, Kaganoviç, Orconikidze, Voroşilov- tarafından ve sessiz sedasız yapıldı; bunun dışında sadece vazgeçilmez yetkililer olan Litvinov ve Krestinskiy muhatap alındılar. Karar, 9 Aralık'ta, bir Politbüro kararı bile alınmaksızın verildi. Bir gün sonra, Dışişleri Halk Komiseri, Paris maslahatgüzaranına şunu bildirdi:

Biz, kesin olarak Fransa ile yakınlaşma rotasını kabul ettik.¹⁹

Litvinov aslında bir hafta kadar erken davranmıştı. SSCB'nin Milletler Cemiyeti üyeliğini kabul etmesi hakkındaki kesin karar, resmen Politbüro'nun 19 Aralık 1933'te yaptığı toplantıda dar yönetim kadrosunca alındı ve Litvinov ile acilen Moskova'ya çağrılan Dovgalevskiy de kararın alındığı toplantıda hazır bulundular.²⁰ Kararda şunlar belirtiliyordu:

Dovgalevskiy'e, Boncour'a cevap için aşağıdaki talimatlar verilsin:

1) SSCB malum şartlar kapsamında Milletler Cemiyeti'ne girmeyi kabul eder; 2) SSCB, Almanya tarafından girişilecek bir saldırıya karşı, karşılıklı savunma işbirliği hakkında, Milletler Cemiyeti çerçevesinde, bölgesel bir anlaşma imzalamaya karşı çıkmaz.

Ardından, hâlâ sorunları olan, ancak her halükârda SSCB-Fransa ilişkilerini pekiştirmesi beklenen müstakbel anlaşmanın detayları belirlendi; ayrıca Japonya'nın saldırması hâlinde de yardım öngörülüyordu. Bununla birlikte, deklarasyon niteliğinde bile olsa, ideolojik taviz anlamına gelen "talimat"a, SSCB'nin Milletler Cemiyeti'ne girmesi için konulan şartlar da eklenmişti; oysa Politbüro bunların yerine getirileceğini düşünüyor olamazdı. Bu şartların arasında şunlar vardı: "sadece SSCB Milletler Cemiyetine üye olduktan sonra ortaya çıkacak ihtilaflarla ilgili" arbitraj ve uluslararası anlaşmazlıkların çözümü için savaş yaptırımının Milletler Cemiyeti statüsünden çıkarılması, büyük devletlerin bazı topraklar üzerindeki manda yönetimlerinin kaldırıl-

19 A.g.e., s. 736; *İstorçeskiy arkhiv* (Tarih Arşivi dergisi), sayı 2, 1995, s. 199.

20 A.g.e., s. 200.

ması, "bütün Milletler Cemiyeti üyelerinin zorunlu ırksal ve milli eşitliğinin sağlanması".²¹

Dovgalevskiy, Moskova'dan verilen talimatlar uyarınca, 28 Aralık'ta bu "şartları" Boncour'a iletti. Sovyet tekliflerinin çoğunu kabul eden Boncour, imzalanacak anlaşmanın taraflarının listesini onayladıktan sonra şu kaydı düştü: "En önemli husus, SSCB, Polonya, Fransa ve Çekoslovakya faktörüdür."²² Boncour'un fikrince, Doğu Pakti'yla ilgili gerçek görüşmeler daha yeni başlıyordu.

Dovgalevskiy'e gönderilmiş olan "talimatlar" Politbüro'nun özel dosyasına konuldu. Bunun anlamı şuydu: Onları, sadece uygulanmalarından sorumlu olan birkaç kişi görebilecek, diğer MK üyeleri göremeyeceklerdi. Buna karşın Stalin, bu sırrı açıklamakta acele etti ve böylece ülkenin Milletler Cemiyeti'ne üye olmasına karşı olanların öfkesini bizzat kendi üzerine çekmiş oldu. Daha 25 Aralık'ta, Stalin, New York Times gazetesi muhabiri Duranty ile bir söyleşi yaptı ve bu söyleşide, Amerikalı gazeteciye, kasten, söz konusu anlaşmaya ait gizli kararlar ilgili imalarda bulundu.

Duranty: Milletler Cemiyeti konusunda tutumunuz her zaman olumsuz mudur?

Stalin: Hayır her zaman ve her şartta değil... Almanya ve Japonya'nın Milletler Cemiyeti'ni terk etmelerine (19 Ekim ve 27 Mart -Y.J.) bakmaksızın ve belki de bizzat bu nedenle, Cemiyet, askeri harekâtın başlamasını engelleyebilecek veya ona mani olabilecek bir tür fren olabilir. Bu durumda, Cemiyet, savaşı en azından bir süre zorlaştırmak ve barış davasını bir dereceye kadar kolaylaştırmak için gereken bir tümsek olabilir ve böyle bir işlev görürse, Milletler Cemiyeti'ne karşı değiliz. Evet, tarihi olayların gidişatı böyle olursa, çok büyük eksiklerine rağmen, biz, Milletler Cemiyeti'ni destekleriz.

4 Ocak 1934'te, SSCB'nin bütün merkezi gazeteleri bu söyleşiyi yayımladılar. Üç hafta sonra ise, Moskova'da, VKP(b) 17. Kongresi başladı. Kongre, MK'nın geçen üç buçuk yıllık süre içindeki faaliyetleri üzerine Stalin'in geleneksel rapor konuşmasıyla başladı ve bu tür konuşmalarda kaçınılmaz olan uluslararası durum tahlili yine en başta yer aldı. Fakat Stalin, önceden karar verilmiş başlıca konu hakkında, dış politikada en yakın zamanda yapılacak dönüş ve bunun tek çare olmasına yol açan nedenler

21 Politbüro TsK RKP(b)-VKP(b) i Eyropa. Rşeniya 'osoboy papki'. 1923-1939 (RKP(b)-VKP(b) MK Politbürosu ve Avrupa. "Özel dosya"daki kararlar. 1923-1939), Moskova, 2001, s. 305-306.

22 Dokumentı... (Belgeler), c. XVI, s. 772-773.

hakkında, tek kelime bile etmedi. Milletler Cemiyeti'ni "destekleme" hakkındaki sözlerine karşı herhangi bir tepki olmamasını, Stalin, büyük olasılıkla, ya ne söylendiğinin anlaşılmadığı ya da partideki Ortodoks çevrelerin bu konuyu tartışmak istemediği şeklinde algılamıştı. Bu nedenle de, dinleyenlerin daha alışkın oldukları ve kendisinden bekledikleri konudan -devrimci durumdan- bahsetmeye başladı. Gerçek şu ki, Stalin, İKKİ 12. plenumunun verilerinin aksine, devrim krizinin daha yeni başladığını bildirdi ve az sonra da daha çekingen bir ifade kullanarak "kriz başlayacaktır" dedi. Ardından defalarca olduğu gibi, savaş tehlikesini hatırlattı ve delegelere vaatlerde bulundu: Emperyalist devler SSCB'ye saldırırsa "bütün ülkelerin işçi sınıflarının vatanı SSCB, onun²³ Avrupa ve Asya'da bulunan çok sayıdaki dostları, zalimlere darbe indirmeye yönelecekler" di. Stalin işte böyle oldukça muğlak, ama hoş bir ifadeyle, proleter dayanışmasına olan sağlam inancı dile getiriyordu.

Bununla birlikte, rapor konuşmasında, açıkça yeni ve alışılmadık bazı hususlar da fark ediliyordu. Faşizmin yükselişinden ve onun Almanya'daki zaferinden bahsederken, Stalin, çok manalı bir şekilde şunu belirtti:

Kapitalist ülkelerin hâkim sınıfları, işçilerin zalimlere karşı mücadelede kullanabilecekleri parlamentarizmin ve burjuva demokrasisinin son kalıntılarını da özenle ortadan kaldırmakta veya yok etmektedirler.²⁴

Stalin, ilk defa, kendi görüşünce dünya devriminin gayet muhtemel olan alternatifine işaret ediyordu. Aslında komünist partilerin barışçı yolla iktidara gelmesinden değil, sadece parlamentoların emekçilerin çıkarlarını savunmak üzere kullanılmasından bahsediyordu; ki bolşevikler ve Komintern, bunları o zamana kadar reformculuk diye dışlıyorlardı.

Sonra birden iç politika konusuna geçen Stalin, oluşan uluslararası şartlarda SSCB'nin neler yapabileceğini, önemlerine göre sıralamaya başladı. İlk olarak ülkenin ekonomik ve siyasi gücünü belirtti ve sonra da yurtdışındaki emekçilerin manevi desteğinden söz etti. Ancak sadece sınıf dayanışmasının önemini vurgulamakla yetinmedi ve hemen ardından, aslına bakılırsa çok önemli bir hususa dikkat çekti: Öncelikle Fransa'yı kastederek yeni bir

23 XVII syezd Vsesoyuznoy kommunističeskoj partii (bolşevikov).

Stenografičeskiy otčet (VKP[b] 17. Kongresi. Steno Raporu), Moskova, 1934, s. 8, 11-12.

24 A.g.e., s. 11.

savaş çıkarmak istemeyen ülkeler olduğunu söyledi. Son olarak Kızıl Ordu'yu ele alan Stalin, modern silahlara ve donanına sahip olmayışı nedeniyle onun zayıflığını itiraf etti; zira savunma sanayisi ikinci beş yıllık dönemde kurulacaktı.

Bütün bunlara bakıldığında, Stalin'e göre, mevcut somut koşullarda, Sovyet diplomasisinin "saldırmazlık antlaşması imzalanması" için gösterdiği gayretler gerçekten büyük, hatta sonucu belirleyecek bir öneme sahipti. O, bu yaklaşımın doğruluğunu, Sovyetler Birliği ile Fransa ve ayrıca Polonya gibi bazı Batı ülkeleri arasında "istenmeyen ilişkilerin giderek ortadan kalkması, karşılıklı güvensizlikle zehirlenmiş ortamın artık olmaması"yla açıklıyordu. Stalin, buradan hareketle, işi mantıksal sonucuna vardırarak, dış politikada yakında keskin bir dönüş olacağını yendinden ima etti:

Eğer SSCB'nin çıkarları, barışın bozulmasında çıkarı olmayan şu veya bu ülkeyle yakınlaşmayı gerektiriyorsa, biz bunu tereddütsüz bir şekilde yapıyoruz.²⁵

Ancak Stalin'e bu bile az görünmüş olacak ki, önceleri akıllara bile gelemeyecek kadar imkânsız olanı açıkça dile getirdi: Bundan böyle VKP(b) için tek hedef, gittikçe hayali olan proletaryaya devrimi ve buna bağlı olarak dünya devrimi fikrinin peşinden koşmak değil, ülkenin milli güvenliğini sağlamak ve ülkeyi savunmak olacaktı. Stalin, son derece açık ve yorum gerektirmeyecek bir açıklama yaptı:

Biz eskiden de SSCB'ye yöneliyorduk ve şimdi de SSCB'ye ve sadece SSCB'ye yöneliyoruz.²⁶

Rapordaki, oluşmuş sosyoekonomik ilişkilerle ilgili nihai değerlendirme de, kısa zaman sonra başlayacak değişimlerin habercisiydi:

Sanayi alanında sosyalist ekonominin özgül payı şimdiki durumda yüzde 99'dur, tarımda ise, hububat ekim alanlarını dikkate alırsak, yüzde 84,5'tir... Sosyalist altyapı ekonominin tamamında kesin ve açık bir şekilde, rakipsiz olarak hâkim ve komuta eden güçtür.²⁷

Böylece konuşmacı, hiç kuşkusuz, sadece NEP siyasetinin sona erdiğini ilan etmiyor, aynı zamanda mevcut duruma uygun siyasi çıkarımları yapmak, kat edilmiş mesafeyi tespit etmek, buradan doğan her türlü hukuki ve ideolojik sonuçları saptamak

²⁵ A.g.e., s. 13-14.

²⁶ A.g.e., s. 14.

²⁷ A.g.e., s. 15-16.

gerektiğini de anlatmak istiyordu. Raporun bizzat partiyle ve onun iç durumuyla ilgili kısmında da çok anlamlı hususlar yer almaktaydı. Konuya parti birliğinin yeniden temin edilmesi meselesiyle başlayan Stalin, Trotskiyecilerin, “sağ”cı eğilimlilerin ve milliyetçi eğilimlilerin “bozguna uğratıldıkları ve dağıldıkları”-nı kaydederek, Temmuz 1933’te intihar etmiş MK ve İKKİ üyesi, Ukrayna SSC Eğitim Halk Komiseri N.A. Skripinik’i milliyetçi eğilimin sembol ismi olarak andı. Fakat Stalin konuşmasında sadece “onun grubunun” ismini verdi. Açıkça “Moskova’dan Uzak Duralım!” sloganını ortaya atmış olan yazar N. Khvilyovoy, P. Girnyak, M. Yalovoy (Yulian Şpola), tarihçilerden M. Yavorskiy, M. Raviç-Çerkasskiy, felsefeci V. Yurints, filologlar Y. Kurilo, Y. Timçenko, tiyatro yönetmeni L. Kurbas ve kısa süre önce P.P. Postişev’in²⁸ milliyetçilik propagandasıyla suçladığı diğer unsurlardan hiçbirinin adını dillendirmede.

Yalnızca Trotskiyecileri, “sağ”cıları, milliyetçi eğilimlileri sıralayan Stalin, nedense Ekim 1932-Nisan 1933 arasında, yani bizzat rapora konu olan dönemde ciddi bir siyasi sorun olan ve büyük yankılar uyandıran, MK ve Politbüro’yu özel kararlar almaya zorlayan somut davalara hiç değinmedi. M.N. Ryutin, P.A. Galkin, M.S. İvanov ve birtakım başka, nerdeyse kimsenin tanımadığı parti görevlilerinin kurdukları Marksist-Leninistler Birliği adlı “karşıdevrimci grubu”, Stalin, sanki unutmuş gibiydi; halbuki onlar “Stalin ve Proletarya Diktatörlüğünün Krizi” adlı bir manifesto kaleme almış, ayrıca açıkça Stalin’in siyasi rotasını tamamen hizipçi ve “sağ”cı bir zeminden eleştiren bir “Bütün VKP(b) Üyelerine Çağrı” hazırlamışlardı. Stalin Ekim 1932’de Zinovyev’in Kustanay’a ve Kamenev’in de Minusinsk’e sürülmelerinden de hiç bahsetmedi; oysa her iki isim de bir yıl sonra Moskova’ya geri getirilmekle birlikte, bu cezalar partiyi sarsmıştı. Onlar, sadece Ryutin’in yazdığı belgelerden haberdar oldukları, ancak parti etiğinin gerektirdiği üzere TsKK’ye haber vermedikleri için sürülmüşlerdi. Stalin, Donatım ve Levazım Halk Komiserliği Yürütme Kurulu üyesi N.B. Eysmont ve RSFSC SNK bünyesindeki Ulaştırma Genel Müdürü V.N. Tolmaçev hakkındaki “sağ”cılık suçlamasından da söz etmedi; halbuki önceki dönemler olsa, ortalığı germek için bu tür bir bilgiyi kullanacağı kesindi. Bu arada raporda “Bukharin ekolü” ve onun-

28 Ayrıntılar için bkz. G. Kostyuk, *Stalinizm na Ukraine* (Ukrayna’da Stalinizm) (Ukraynaca), Kiev, 1955, s. 164-198; O. Subtelnyy, *Ukraina. İstoriya* (Ukrayna. Tarih), Kiev, 1994, s. 494.

la bağlantılı "A.N. Slepkov'un parti karşıtı grubu" hakkında da tek kelime yoktu; oysa 1921-1929 arasında Petrograd ve Nijniy Novgorod Kent Parti Komiteleri Birinci Sekreterliği ve VKP(b) MK Sekreterliği yapan N.A. Uglanov, bu grupta olan ilişkileri yüzünden Tobolsk'a sürgün edilmişti.

Kısacası Stalin, "sağ"ılara indirilmiş sarsıcı darbeden ciddi şekilde söz etmek ve ortamı germek istemedi. O, kongredeki delegelerin dikkatini başka bir yöne, "Leninizmin kimi konularıyla ilgili olarak partinin bazı üyelerinin kafasında oluşmuş karışıklığa" çekmek istiyordu: "Çünkü bu karışıklık sıkça basınıma nızıyor ve Lenin karşıtı olup artık bozguna uğratılmış grupların canlanmasını kolaylaştırıyor". "Kafalardaki karışıklık" hem "sol"cu, hem de "sağ"cı muhalefetin görüşlerini, fakat daha çok da "sol"un fikirlerini yansıtmaktaydı. Ancak ılımlı tutumu tercih eden Stalin, sadece "partinin teorik seviyesini gereken yüksekliğe ulaştırma"yı teklif etmekle yetindi:

Bazı yoldaşların Marksizm-Leninizm teorisinden sapmalarının üstünü örtmek değil, bunları cesurca eleştirmek gerekir.²⁹

Stalin, raporunda, çok değil, daha on yıl önce Trotskiy'in de yaptığı gibi, kutlu bir öfkeyle ve sert bir şekilde, diğer düşmana, hiziple ilgisi olmayan bilindik bürokratlığa saldırdı ve şunu vur-guladı:

Yönetim mercilerindeki bürokrasi belası ve kırtasiyecilik, enerjik ve somut yönetim yerine genel yönetimle ilgili gevezelik, kurumların işlevsel bozukluğu, kişisel sorumluluğun olmayışı, şahsiyet-siz çalışma ortamı, yapılan işe bakmaksızın eşit maaş verilmesi, uygulamaların düzenli olarak denetlenmeyişi, özeleştiri korkusu vb -bizim yaşadığımız zorlukların kaynağı bunlardır; bizim sorunlarımız şimdi işte buralarda yuvalanmıştır.

Sonra konuşmacı, bu keskin, ama ilk başta genel gibi görünen eleştirinin hedefini netleştirdi:

Bunlar, eskiden bilinen hizmetleri olan, parti ve Sovyet yasalarının onlar için değil, salaklar için yazıldığını düşünen kişilerdir... Bu tür kadrolarla ne yapacağız? Eski hizmetlerine bakmaksızın ve tereddüt etmeksizin, onları yönetim işinden atmak gerekir. Onları daha aşağı görevlere atayarak yerlerini değiştirmek ve bunu basın üzerinden bildirmek lazımdır. Bunu, burunları havada, ne oldum delisi bürokratların kibrini def etmek ve onlara hadlerini bildir-

²⁹ XVII syezd..., s. 28, 32.

mek için yapmalıyız. Parti ve Sovyet disiplini artırarak için bunu yapmak gerekir.³⁰

Stalin'in, bu sözleriyle, görev ve makamı ne olursa olsun bütün Parti ve Sovyet kadrolarını kastettiği konusunda dinleyenlerin hiçbir kuşkusu kalmamıştı.

Örgütlenme konularıyla ilgili bir rapor sunan L.M. Kaganoviç de, aslında aynı fikri, ancak biraz farklı ve kendine özgü bir şekilde dile getirdi. O, görüşlerinde başlıca iki faktörden hareket ediyordu: birincisi, endüstrileşmenin başarıları, ikincisi ise, eskiden "miras olarak" kalmamış, bizzat Sovyet döneminde eğitilip yetiştirilmiş kendi uzmanlarının varlığı. Lazar Moiseyeviç Kaganoviç şöyle diyordu:

Şakhtı davası, sonraki bütün benzer davalar gibi, yönetici komünistlerimizin çoğunun tekniği bilmediklerini ve öğrenmeye de gayret etmediklerini, eğitimsiz olduklarını (*lise ve üniversite eğitimi -Y.J.*) ve bu uzmanlara körü körüne inandıklarını, en kötü komiserler gibi çalıştıklarını ortaya koymuştur. Şimdi ise durum değişmiştir. Sovyetler Birliği bir kitlesel teknik eğitim ülkesine dönüşmüştür... Üniversiteler, yüksel okullar ve meslek yüksekokullarından mezun olan gençler, beş yıllık dönemde, bütün uzmanların yarısından çoğunu oluşturmaktadırlar.³¹

Gerek sanayide, gerekse de yeni uzman yetiştirmede gözlemlenen, tamamen kanıtlanmış artış ve gelişmeden yola çıkan Kaganoviç, işte bu yüzden, parti yapısının bu sefer artık bütün seviyelerde yeniden organize edileceğini ilan etti. Üretim alanları ilkesi kabul edilecek ve "eski hizmetleri olan komünistler değil", yüksek tahsilli komünistlerin azami şekilde kullanılması yoluna gidilecekti.

1930 yazından itibaren, var olan VKP(b) MK işlevsel şubeleri -Örgütlenme ve Eğitimlik, Yönetim, Ekonomi ve Sendika Kadroları, Kültür ve Propaganda, Ajitasyon ve Kitlesel Kampanya Şubeleri- kapatılmaya başlandı. Bunların yerine, parti tarihinde ilk defa, iktisadi alanlara göre, Sanayi, Ulaştırma, Plan-Maliye-Ticaret ve Tarım Şubeleri kuruldu; ki bunlar, kendi alanlarıyla ilgili halk komiserliklerinin ve kurumların çalışmalarını günbegün kontrol edecekti. Siyasi Yönetim Şubesi'ne de benzer işlevler yüklendi ve ona güç kurumlarını denetleme görevi verildi. Şöyle ki, bu şubeler SSCB merkezi düzeyinde Harbiye ve

30 A.g.e., s. 34.

31 A.g.e., 528-529.

Bahriye Halk Komiserliği, mahkemeler ve savcılıklar, OGPU gibi kurumları kontrol edecek, cumhuriyet düzeyindeki şubeler ise İçişleri ve Adalet Halk Komiserliklerini denetleyecekti. Kültür ve propaganda, Marks-Engels-Lenin Enstitüsü (şube statüsündeydi), yönetici parti mercileri ve diğer şubeler ise salt parti yönetici organları (ORPO) grubunu oluşturmuştu. Bu sonuncular sadece çalışmaları gözlemlemekle yetinmeyerek, ayrıca milli komünist partilerinin MK üyelikleri, bölge ve vilayet parti komiteleri birinci ve ikinci sekreterlikleri, birlik cumhuriyetleri ve özerk cumhuriyetler SNK'ları, bölge ve vilayet yürütme komiteleri başkanlıkları için adaylarını belirleyecek ve Politbüro'nun onayına sunacaklar, ilgili merkez komiteleri ve büroların kadrolarını mutabakata bağlayacaklardı.³²

Böylece dar yönetim, Politbüro'nun şahsında, niteliği açısından sıradan gibi görünen bir idari reformla, bütün halk komiserlikleri ve komiteler üzerinde kesin, hem de tamamen resmi bir kontrol kurmuş oldu; zira bütün bu değişiklikler parti tüzüğünde belirtiliyordu. Gerçek iktidar dönüşüme uğramış, ilke olarak farklılaşmıştı. Birbiriyle iç içe geçmiş olsa da parti ve Sovyet iktidarlarından oluşan ve bu her iki iktidar kuvvetinin hiç değilse görünüşteki bağımsızlığını koruyan sistem, şimdi artık daha kademeli ve karmaşık bir biçime, açıkça parti idaresine dönüşmüştü. Eskiden dar yönetimdeki üyeler, sadece başında kendilerinin bulundukları sahaları doğrudan yönetebiliyorlardı: V.M. Molotov SSCB SNK kurumlarını, K.Y. Vorosilov Harbiye ve Bahriye Halk Komiserliği'ni, G.K. Orconikidze Ağır Sanayi Halk Komiserliği'ni kontrollerinde tutuyorlar, öteki sahaları güvendikleri ve inandıkları halk komiserleri ve komite başkanlarına bırakıyorlardı. Şimdiyse MK şubelerini kurma ve bileşimini oluşturma hakkını üzerine alan dar yönetim, doğrudan olmasa bile Politbüro ve bu MK şubeleri üzerinden, istisnasız olarak bütün Sovyet organlarının kontrolünü eline almıştı.

Bu bir tür "idari" darbe, kuşkusuz dar yönetim içinde, büyük Alman strateji uzmanı general Karl Von Clausewitz'in vasiyeti uyarınca, en önemli savaş arifesinde öncelikle cephe gerisini sağlama alma düşüncesinin oluşmasına yol açmıştı. MK içinde yeni bir bölünmeye veya herhangi bir ideolojik karşıtlığa yol açmama, bir süre için, hiç değilse dışarıdan bakıldığında birlik ve uzlaşma görüntüsünü korumaya gayret eden Stalin'in kongredeki alı-

³² A.g.e., s. 561-562, 672, 676.

şılmamış barışçıl tutumu da bunu göstermekteydi. Stalin, parti ve ülkenin yolunu, kısa bir süre sonra, keskin bir virajla değiştirmek istiyordu ve istikrara çok ihtiyacı vardı. Evvela çok daha önemli ve birinci derecede öncelikli sayılan dış politikada değişiklik öngörülmüştü. Ardından, hiç kuşku yok ki, Stalin'in gayet açık bir şekilde uyararak dile getirdikleri gerçekleşecek, yönetimde alabildiğine değişiklikler yapılacak,³³ hizmetleri sadece devrim ve iç savaşta aktif rol almaktan ibaret olanlar değiştirileceklerdi.

Olağan "düşman" arayışına ve parti içindekiler de dâhil olmak üzere her türlü yeniden yapılanmaya çoktan alışmış olan kongre delegeleri, görünüşe bakılırsa, Stalin'in bürokrasinin bütün zorlukların kaynağı olduğu hakkındaki sözleri ve Kaganoviç'in teklifi üzerinde ciddiyetle düşünmemişlerdi. Her iki raporla ilgili karar da, partinin yeni tüzüğü de oy birliği ile onaylandı. Eskisinden çok farklı olmayan MK kadrosu da kabul gördü.

Eskiden olduğu gibi, 71 MK üyesinden on sekizi (yaklaşık yüzde 25), değişik yıllarda en üst parti organlarında yer alan ve çoktan beri Politbüro üyesi veya aday üyesi ve MK Sekreteri olanlardı: İ.V. Stalin (Genel Sekreter), K.Y. Vorosilov (Harbiye ve Bahriye Halk Komiseri), L.M. Kaganoviç (VKP[b] MK 2. Sekreteri ve MK ve Moskova Gorkomu 1. Sekreteri), M.İ. Kalinin (SSCB TsİK Başkanı), S.M. Kirov (Leningrad Obkomu 1. Sekreteri), S.V. Kosior (Ukrayna KP[b] MK 1. Sekreteri), V.V. Kuybişev (SSCB Devlet Planlama Komitesi [Gosplan] Başkanı), V.M. Molotov (SSCB SNK Başkanı), G.K. Orconikidze (SSCB Ağır Sanayi Halk Komiseri), A.A. Andreyev (SSCB Ulaştırma Halk Komiseri), A.İ. Mikoyan (SSCB Donatım ve Levazım Halk Komiseri), G.İ. Petrovskiy (Ukrayna TsİK Başkanı), P.P. Postişev (Ukrayna KP[b] MK 2. Sekreteri ve Başkent Harkiv Gorkomu 1. Sekreteri), Y.E. Rudzutak (kongrede feshedilen VKP[b] TsKK Başkanı), V.Y. Çubar (Ukrayna SNK Başkanı), Y.B. Gamarnik (RKKA Siyasi Genel Komutanı [1924-28 arası Uzak Doğu Kraykomu 1. Sekreteri, 1928-29'da Belarus KP(b) MK 1. Sekreteri]), A.V.

³³ Geniş yönetim: Denetimleri altındaki bölgelerde ve ekonomi alanlarında neredeyse sınırsız yetkilere sahip olan birlik cumhuriyetleri komünist partileri MK'ları, kraykom ve obkom 1. sekreterleri, SSCB Halk Komiserleri (bakanları). MK üyeleri olarak plenumlarda Politbüro üyelerini onlar seçiyorlar, Politbüro'nun başlıca kararlarını onlar onaylıyorlardı ve dolayısıyla, hukuki açıdan, dar yönetimin de, Politbüro'nun da üstündeydiler.

Kosarev (VLKSM MK Genel Sekreteri), N.M. Şvernük (VTsSPS Birinci Sekreteri [1926-27 VKP(b) MK Sekreteri, 1927-29'da Ural Obkomu 1. Sekreteri]).

MK üyelerinin -oran olarak yüzde 35'i teşkil eden- önem açısından ikinci grubu, daha düşük dereceli parti görevlilerinden oluşuyordu ve bölgelerdeki parti teşkilatlarının neredeyse hepsinin birinci sekreteri bu grubun içinde yer alıyordu: K.Y. Bauman (VKP[b] MK Orta Asya Bürosu 1. Sekreteri [1929-30'da Moskova Parti Komitesi 1. Sekreteri ve VKP (b) MK Sekreteri]), L.P. Beriya (Güney Kafkasya Kraykomu 1. Sekreteri), İ.M. Vareyskis (Merkezi Karatoprak Obkomu 1. Sekreteri), Y.G. Yevdokimov (Kuzey Kafkasya Kraykomu 1. Sekreteri), A.A. Jdanov (Nijniy Novgorod Obkomu 1. Sekreteri), V.İ. İvanov (Kuzey Obkomu 1. Sekreteri), A. İkramov (Özbekistan KP[b] MK 1. Sekreteri), İ.D. Kabakov (Sverdlovsk Obkomu 1. Sekreteri), A.İ. Krinitskiy (Saratov Obkomu 1. Sekreteri), L.İ. Lavrentyev (Uzak Doğu Kraykomu 1. Sekreteri), L.İ. Mirzoyan (Kazakistan KP[b] MK 1. Sekreteri), İ.P. Nosov (İvanovo Obkomu 1. Sekreteri), M.O. Razumov (Doğu Sibirya Kraykomu 1. Sekreteri), İ.P. Rumyantsev (Batı Obkomu 1. Sekreteri), K.V. Rındin (Çelyabinsk Obkomu 1. Sekreteri), M.M. Khatayeviç (Dnepropetrovsk Obkomu 1. Sekreteri), B.P. Şeboldayev (Azak-Karadeniz Kraykomu 1. Sekreteri), R.İ. Eykhe (Batı Sibirya Kraykomu 1. Sekreteri), K.İ. Nikolayeva (İvanovo Obkomu 2. Sekreteri) ve N.S. Khruşov (MK ve Moskova Gorkomu 2. Sekreteri).

Partinin doğrudan VKP(b) MK'ya tabi bölgesel kurumlarının aşağıdaki yöneticileri de MK aday üyeliğine seçildiler: N.F. Gikalo (Belarus KP[b] MK), V.P. Şubrikov (Orta Volga Kraykomu), V.V. Ptukha (Aşağı Volga Kraykomu), A.K. Lepa (Tataristan Obkomu), Y.B. Bikin (Başkurdistan Obkomu), B.A. Semyonov (Kırım Obkomu).

Artık feshedilmiş olan şubelerin başkanları ve Komintern İKKİ sorumlu yöneticileri olan aşağıdaki parti görevlilerini de MK üyelerinin ikinci grubuna dahil etmeliyiz: Kültür ve Propaganda Şubesi Başkanı A.İ. Stetskiy, Dağıtım Şubesi Başkanı N.İ. Yejov, Hafif Sanayi Şubesi Başkanı, İKKİ elemanları V.G. Knorin, D.Z. Manuilskiy, İ.A. Pyatnitskiy.

Sovyet organları, MK içinde çok daha az temsil edilmekteydiler. Önce SSCB halk komiserlerini sıralamak gerekir: Orman İşleri Halk Komiseri S.S. Lobov, Hafif Sanayi Halk Komiseri İ.Y.

Lyubimov, Dışişleri Halk Komiseri M.M. Litvinov, Ziraat Halk Komiseri Y.A. Yakovlev, G.G. Yagoda (OGPU Başkanı) ve İ.A. Zelenskiy (Tsentrsoyuz YK Başkanı, 1921-24'te Moskova Parti Komitesi 1. Sekreteri, 1924'te RKP[b] MK 1. Sekreteri, 1925-31 arasında VKP[b] MK Orta Asya Bürosu Başkanı). Ayrıca SSCB halk komiserlerinin birinci yardımcılarını da bu gruptaydılar: N.K. Antipov (kongrenin feshettiği İşçi Köylü Müfettişliği [RKİ] 1. Yardımcısı), İ.P. Jukov (SSCB İletişim Halk Komiseri 1. Yardımcısı), L.M. Kaganoviç ve G.L. Pyatakov (SSCB Ağır Sanayi Halk Komiseri 1. Yardımcıları), K.V. Ukhanov (SSCB Donatım ve Levazım Halk Komiseri 1. Yardımcısı), V.İ. Mejlauc (Gosplan Başkan 1. Yardımcısı).

Bunların yanı sıra cumhuriyetlerin yönetim mercilerinde yer alan aşağıdaki görevliler de MK üyesiydiler: RSFSC Eğitim Halk Komiseri A.S. Bubnov, RSFSC SNK Başkanı D.Y. Sulimov, onun vekili D.Z. Lebed, OGPU Ukrayna SSC Yetkili Temsilcisi ve Ukrayna SSC GPU Başkanı V.A. Balitskiy.³⁴ (34)

Bu kişilerle birlikte Lenin'in eşi N.K. Krupskaya ve G.M. Krjijanovski gibi MK fahri üyeleri veya asli MK üyeleri ve 68 MK aday üyesi, kongrenin kapanış günü olan 10 Şubat'ta partinin daimi çalışan üst organlarını oluşturmak için 17. dönem plenumunda bir araya geldiler. Ancak oturumda yeni bir gelişme olmadı. Ta Aralık 1930'dan beri Politbüro üyesi olan Andreyev, Vorosilov, Kaganoviç, Kalinin, Kirov, Kosior, Kuybişev, Molotov, Orconikidze, Stalin ve Politbüro aday üyesi olan Mikoyan, Petrovski, Postişev, Rudzutak, Çubar yeniden seçildiler. Sadece Sekretarya'da bazı değişiklikler yapıldı. Burada Stalin daha evvel olduğu gibi yine yer aldı, ancak sekreterliğinin başındaki "Genel" sıfatı artık yoktu; ayrıca Kaganoviç de Sekretarya'ya tekrar girdi. Kirov ve Jdanov ise kurumun yeni üyeleriydiler. İktidarın kademeli piramidinin tepesi -değişmeyen, fakat resmi de olmayan dar yönetim- işte bu kişilerden oluşuyordu. Onun eski kadrosuna -Stalin, Molotov, Kaganoviç, Vorosilov, Orconikidze'ye- artık Jdanov da katılmış ve böylece "beşli" "altılı"ya dönüşmüştü.

Dar yönetimin veya Stalin grubu denilen kadronun her yönüyle gerçek, tam ve salt iktidarı, üyelerinin yetkilerinden belliydi. Stalin, Politbüro ve Sekretarya oturumlarına başkanlık eden yetkili olarak, genel yönetimi üzerine almıştı; yani şu veya bu

gündem konusunu onaylama ve görüşmeye sunulan karar tas-
laklarının hazırlık derecesini belirleme yetkisi ona aitti.

Sadece SSCB SNK ile sıırlı olmak üzere, Molotov da ben-
zer yetkilere sahipti. Voroşilov, eskiden olduğu gibi, Sovyet ik-
tidarının varlığının ve güvenliğinin başlıca garantisi sayılan ku-
rumun, Harbiye ve Bahriye Halk Komiserliği'nin başındaydı.
Orconikidze, endüstrileşme döneminde en önemli saha olan ve
şimdi artık uçak, otomobil, traktör sektörlerine de sahip ağır sa-
nayı alanı bizzat kontrol ediyordu.

Politbüro'nun 10 Mart tarihli kararıyla³⁵ dar yönetimden iki
üye, ekonomi alanının sorumluluğunu ortaklaşa paylaştı. L.M.
Kaganoviç Moskova Komitesi 1. Sekreterliği görevine devam et-
mesinin yanı sıra, sadece adı yeni olan ve eski TsKK'nun işlevle-
rini yürüten Parti Denetim Komisyonu'nun (KPK) başkanı seçil-
mişti. Buna ek olarak kendisine MK Ulaştırma Şubesi Başkanlığı
görevi de verildi ve o, SSCB SNK bünyesindeki Ulaştırma Halk
Komiserliği ve Karayolları Genel Müdürlüğü'nün yöneticisi
oldu. Jdanov ise, onun yardımcısı olarak, deniz ve nehir yolların-
dan sorumluydu. Önce MK Tarım Şubesi Başkanı olarak atanan
Jdanov'a bütün tarım sektörünün denetimi havale edildi. Yanı şu
halk komiserlikleri onun sorumluluğundaydı: Ziraat, Hububat
ve Hayvancılık Devlet Çiftlikleri, SSCB SNK bünyesindeki
Tedarikler Komitesi. Ardından 10 Nisan'da MK Plan-Maliye-
Ticaret Şubesi Başkanlığı görevine atanan Jdanov³⁶ artık Maliye,
Dış Ticaret, Donatım ve Levazım Halk Komiserlikleri ile SSCB
Gosbank'tan sorumluydu. Böylece Politbüro üyeliği bir yana,
aday üyeliği bile olmayan Jdanov, zaman zaman Politbüro üyesi
Kuybişev'den ya da Politbüro aday üyesi Mikoyan'dan daha çok
yetkiye sahip oluyordu. Aslında hiyerarşik duruma aykırı olan
bu tür durumlar, dar yönetimin mahiyetini de ortaya koymak-
taydı.

MK Sekreteri seçilen Kosior'la aynı role sahip Kirov da dâhil
olmak üzere, diğerk MK üyeleri ve aday üyeleri, iktidarın ikinci
bile değil, ancak üçüncü kademesini oluşturuyorlardı. Kendi gö-
revlerini icra etmelerinin yanında, onlar, Politbüro kararları ve
MK kararnamelerini de oylarıyla onaylamak veya reddetmek
durumundaydılar; VKP(b) MK ve SSCB SNK'nun ortak kararları

35 Rossiyskiy gosudarstvennyy arkhiv sotsial o-političeskoy istorii (Rusya
Devlet Sosyal ve Siyasi Tarih Arşivi) (bundan sonra kısaca: RGASPI), ko-
leksiyon 17, liste 3, dosya 943, s. 14.

36 A.g.k., d. 943, s. 33.

olarak, bunlar, sadece parti değil, ülkenin tamamı için bağlayıcıydı. Bu tür kararların taslakları, öncelikle ilgili şube ile birlikte diğer MK şubelerinin başkanlarını da kapsayan, yine gayet dar bir grup tarafından, ikinci kademede düşünülür ve hazırlanırdı.

D.A. Bulatov, partinin bölge komiteleri için en önemli makam olan ORPO Şubesi Başkanı olarak tayin edildi. N.İ. Yejev, bu kez Sanayi Şubesi Başkanı oldu; o, öncelikle VSNKh yapısından alınarak Orman İşleri ve Hafif Sanayi Halk Komiserlikleri ile Politbüro'nun 15.03.1934 tarihli kararıyla, cumhuriyetler ve belki de özerk cumhuriyetler SNK'larına bağlanacak işletmeleri kontrol edecekti.³⁷ Yejev, aynı zamanda KPK Başkan Yardımcılığı görevini de yürütecekti. A.İ. Stetskiy, Kültür ve Propaganda Şubesi olarak birleştirilmiş eski ideolojik şubelerin ikisini de denetimi altına aldı. 10 Nisan'da Jdanov'un yerine MK Tarım Şubesi Başkanı olarak atanan Y.A. Yakovlev, sadece bir ay sonra, takviye olarak bu gruba dâhil edildi.³⁸ (38) Bunlardan başka, Dışişleri Halk Komiseri M.M. Litvinov da ikinci kademede yer alıyordu; çünkü bütün dış politika sorunları, sadece Stalin, Molotov, Kaganoviç tarafından, gerektiğinde Voroşilov'un da katılımıyla, dar yönetim grubu içinde karara bağlanıyordu.

Şubelerin rapor verme şartları, kesin olarak, ancak 4 Haziran 1934'te, MK Sekreterlerinin Görev Dağılımı Hakkında Karar'la tespit edildi. Buna göre, Kültür ve Propaganda Şubesi, A.N. Poskryobişev'in başında olduğu Politbüro Yazı İşleri (özel şube) ve bizzat Politbüro Stalin'in denetimindeydi. MK Sanayi ve Ulaştırma Şubeleri, KPK, VLKSM ve ayrıca MK Organizasyon Bürosu çalışmalarından ise Kaganoviç sorumluydu. Jdanov ise Tarım, Plan-Maliye-Ticaret, ORPO Şubeleri, MK Genel İşler Başkanlığı ve Sekretaryası çalışmalarını "gözlemleyecekti".³⁹ (39)

Fakat bu belgenin önemi, parti organlarında normal, kesin bir hiyerarşi ve emir komuta sistemi oluşturmak gibi basit bir konuyla ve salt idari sorunların çözümüyle sınırlı değildi. Bu karar, aslında iktidarın, kısa süre önce formalite biçiminde olsa da bağımsızlığa sahip iki kanadını -parti ve Sovyet erklerini- tamamen kaynaştırdı ve bununla birlikte, bütün halk komiserlikleri, kurumlar ve bölgesel yapıların faaliyetleri üzerinde çifte kontrol kurulmasının yolunu açtı. Bu kontrol, en basit yolla, personel

37 A.g.k., d. 941, s. 58.

38 A.g.k., d. 943, s. 33.

39 *Stalinskoye politbüro 30-kh godov* (1930'lu Yıllarda Stalin Politbürosu), Moskova, 1995, s. 141-142.

seçme ve yerleştirme meselelerinin sadece ilgili MK şubelerinde yoğunlaştırılması şeklinde gerçekleştirildi.

Şu da var ki, belgeye dikkatlice bakıldığında, iki önemli detay daha ortaya çıkıyordu. Bir defa, MK içindeki dört sekreterden biri olan Kirov'a, iktidar kadrosunda sahip olduğu yeni mevkiden dolayı hiçbir ek görev verilmedi ve o, sadece Leningrad Obkomu 1. Sekreteri ve Politbüro üyesi olarak kaldı. Bu, onun, sadece onaya sunulmuş hazır karar tasarılarını oylama hakkına sahip olduğu anlamına geliyordu. Buna karşın, Litvinov'un özel ve oldukça bağımsız pozisyonu karamamede açıkça vurgulanmıştı; onun başında bulunduğu Dışişleri Halk Komiserliği, MK sekreterlerinden veya dar yönetim üyelerinden hiçbirinin doğrudan sorumluluğu altına sokulmamıştı.

Stalin grubunun elinde toplanan iktidarın kuşku götürmez bir biçimde güçlenişi, sadece hükmetme hırsıyla açıklanamazdı. Belki de içinde bulunulan gerçek savaş tehlikesi ortamı, SSCB'ye iki cepheden -hem batı, hem de doğudan- eşzamanlı bir saldırı tehdidinin iyice yakınlaşması, böyle bir adım atılmasını gerekli kılmıştı. Bundan başka, dış politikaya yönelik olanlar da dâhil olmak üzere, partinin en aktif kısmı tarafından, yani geniş yönetim kademeleri tarafından onaylanması kuşkulu olan birtakım önemli kararların alınması arifesinde, işleyişi her yönden sağlama bağlama isteği söz konuydu. Hatta Stalin kongrede bu geniş yönetimi değiştirme niyetinde olduğunu da göstermişti.

4 Haziran kararı, başka bir önemli süreci daha ortaya koymuştu. Yeni MK şubelerinin yarısına başkanlık eden MK Sekreterleri, bu şubeler için personel seçimini, yani günlük rutin çalışmayı bizzat yapacak olanların seçimini de kendileri sonuca bağlıyorlardı. Politbüro'nun, Kaganoviç'in yerine Ulaştırma Şubesi Başkanı olarak, artık 9 Temmuz'da Politbüro üyesi ve aynı zamanda Ulaştırma Halk Komiseri olan Andreyev'in açıkça tavsiye ettiği NKPS sorumlu görevlisi N.N. Zimin'i onaylaması da tahminimizi teyit etmektedir.⁴⁰

Böylece 1934 ortalarına doğru dar yönetimdekilerden sadece Jdanov, diğer yükümlülükleriyle birlikte bizzat bir şubeyi, Plan-Maliye-Ticaret Şubesi'ni yönetiyordu. MK bünyesinde ekonomi sahalarıyla ilgili şubeler kurulması ve bunların çoğunun başkanlarının onaylanması, bu gibi durumlarda hep görüldüğü üzere,

40 RGASPI, k. 17, l. 3., d. 948, s. 31.

Sovyetler Birliği hükümetini kısmen yeniden yapılandırma ihtiyacını doğurdu.⁴¹

Ancak daha planlanmış bütün bu personel ve kadro atamalarını bitirene kadar, nerdeyse kongrenin kapanışının hemen ertesi günü, Stalin grubu, hiç beklenmedik bir şekilde, çok zor bir ikilem karşısında kaldı. Acilen ve aleni bir şekilde iki yoldan birini seçmek zorundaydılar: Ya proleter dayanışması ve dünya devrimi ilkelerine sadık kalacak, dolayısıyla Batı demokrasileri karşısında, hiçbir şekilde güvenilmez ikiyüzlü politika oyuncuları olarak kalacak ya da çünkü idealler ve ilkelerden vazgeçecek ve böylece yozlaştıklarını, Trotskiy'in eski tezinin doğru olduğunu, yani tartışmasız bir oportünizme, hatta revizyonizme düştüklerini açıkça göstermiş olacaklardı.

41 A.g.k., d. 941, s. 21; d. 943, s. 20, 33; d. 944, s. 27-28.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

17. Kongre'den bir yıl önce, ekonomik krizin ardından hâlâ kendine gelemeyen Avusturya'da iktidar bir darbeyle değişti. Hristiyan Sosyalist Partisi Başkanı Şansölye Engelbert Dollfuss, Mart 1933'te parlamentonun feshine karar verdi; Nisan'da sosyal-demokratların milis gücü olan *Schutzbundu* (Savunma Birliği), Mayıs'ta Komünist Partisi'ni yasakladı. Ağustos'ta, faşist İtalya'nın himayesinde, Macaristan'la birlikte, amaçları bakımından Versailles karşıtı, aslında açıkça rövanş yanlısı bir blok kurdu. 1934 yılı başında onun hazırlattığı anayasa tasarısı uyarınca, Avusturya, herhangi bir siyasi partinin varlığına izin vermeyen otoriter bir devlet olacaktı.

Avusturya KP buna cevaben, 11 Şubat'ta, ülkede genel grev çağrısı yaptı ve işçileri silaha sarılmaya çağırdı. Şansölye vekili, bu çağrıyı, bir "Marksist-Bolşevik komplosunun" varlığına ilişkin tartışılmaz bir kanıt olarak değerlendirmesi gerektiğini belirtti ve sıkıyönetim uygulamasına gitti; lakin yine de *Schutzbund* üyeleri ve komünistler Linz, Viyana, Bruck ve Graz kentlerinin sokaklarında barikatlar kurmaya başladılar. Ama güçlerinin, ordu, polis ve jandarma kuvvetlerine, hatta Hristiyan-Sosyalist milis örgüt *Heimwehr* (Vatanı Savunma Birliği) bile karşı koymaktan uzak olduğu ortaya çıktı. Yaklaşık bin iki yüz kişinin ölümüyle sonuçlanan çatışmalar sadece dört gün sürdü ve isyancıların yenilgiyle sonuçlandı. Yaklaşık on bir bin isyancı tutuklandı, askeri güçlerinin önderleri idam edildi.

Aslına bakılırsa, VKP(b) MK ve Komintern Yürütüme Komitesi'nden, 1923'ten sonra Avrupa'da ilk defa bir proletarya devrimi başlatma girişiminde bulunmuş sınıf kardeşlerine destek vermek için derhal harekete geçme talebinde bulunmak bolşeviklerin boyun borcuydu. Ne var ki, hiçbir müracaat, beyanat, çağrı, hatta manevi destek sözleri bile söz konusu olmadı. SSCB'de her şey, TASS'ın, Avusturya'daki gelişmeler üzerine, mutlaka Çekoslovakya, İsviçre ve hatta Almanya haber ajanslarına atfen verilen haberlerle sınırlanmıştı ve bunlar da asla SSCB hükümetinin tutumunu yansıtmıyordu. Şurası da bir gerçektir ki, bu haberler gazetelerin ilk sayfalarında yer alıyordu ve faşizm karşıtı, gayet gösterişli manşetlerle verilmişti: Avusturya'da İşçilerle Faşistler Arasında Çatışmalar; Avusturya İşçilerinin Faşizme Karşı Silahlı Mücadelesi; Avusturya İşçileri Faşizme Karşı Silahlı Mücadeleyi Kahramanca Sürdürüyorlar; Viyana'nın İşçi Mahalleleri Ateş ve Kan İçinde.¹

VKP(b) MK'nın merkezi yayın organı olan *Pravda* gazetesinde, bu haberlerle ilgili olarak, Karl Radek tarafından yapılan iki yorum da yer almıştı. Gazetenin 15 Şubat tarihli sayısında, yani silahlı çatışmalar artık bittiğinde, "Viyana'dan Tehlike Çanı" başlığıyla çıkan yorumunda, Radek, iyimser bir bakışla şunları yazıyordu:

Proletarya karşı saldırıya geçmektedir. Avusturya ayaklanması, nasıl biterse bitsin, öncü bir savaştır...

Daha sonra, *Pravda*'nın 26 Şubat sayısında yayımlanan "Avusturya'da Köprübaşı Uğrunda Savaşlar" başlıklı ikinci yazıda ise, Radek, artık dünya devrimi meselesini unutmuş, Orta Avrupa'da oluşan siyasi durumu analiz ediyordu. *İzvestiya* gazetesinde ise, Avusturya'dan haberlerle birlikte, "Avusturya'da İç Savaş" başlığıyla, İlya Erenburg'un seri hâlinde röportajları basıldı. Fakat bunlar, çatışmaların bitiminden ancak bir ay sonra, Mart'ın ilk yarısında yayımlanmıştı.²

Avusturya kentlerindeki çatışmalarla ilgili olarak Sovyet basınında çıkan materyal ve yazıların genel özelliği, okurların dikkatinin bilinçli bir şekilde şu hususa yöneltilmesiydi: İşçileri *Schutzbund* harekete geçirmişti; yenilginin nedeniyse sosyal-demokrat önderlerin ihanetiydi. Komünistlerin savaşta yer almış olmalarının üstü ise bilerek örtülüyordu.

1 *Pravda*, 13-16 Şubat 1934.

2 *İzvestiya*, 6, 9, 12 ve 15 Mart 1934, Broşür halinde baskı, Moskova, 1934.

Büyük politikada Scylla ve Charybdis arasından böylesine ihtiyatlı bir şekilde geçerek, dar yönetim, kendisi için en önemli meseleyi çözmeye -parti ve ülkeyi, rotanın radikal olarak değiştirilmesine hazırlamaya- fırsat buldu. Bunun için yönetim, VKP(b) içinde hâlâ sağlam olmayan birliği oldukça özgün bir yolla pekiştirmeye çalıştı ve eski hizip ve muhalefet gruplarının görüşleri çerçevesinde düşünmeye devam eden en faal üyeleri bütünleştirmeye gayret etti. Kalplerinin derinliklerinde hâlâ Trotskiy, Zinovyev ve Bukharin gibi eski liderlere bağlılık duyanların, eski iki liderlerinden birini körü körüne takip etmekten vazgeçmeyen "sol"cuların, *bezvojenetslerin* (öndersizler) kayıtsız şartsız müttetik yapılmaları istendi. Birliktelik sağlama girişimleri, her iki taraf için de tamamen makul olan, personele ilişkin geleneksel kararlar üzerinden gerçekleşti. Bu bağlamda, daha önce aforoz edilmiş kişilere yeniden görev verilmekteydi. Ancak belki şimdilik ve geçici olarak onları iktidarın çok uzağında tutuyor gibi görünse de, bu atamalar, bu kişileri, açıkça iktidara yakınlaştıyordu.

Bu tür görevlendirmeler 1933 yılının daha ilk ayında başladı ve amaçlanan şuydu: Konformizme meyilli en ünlü muhalifler olarak, "sol"culardan G.Y. Zinovyev, L.B. Kamenev, Y.A. Preobrajenskiy, K.B. Radek ve "sağ"ıcılardan N.İ. Bukharin, A.İ. Rıkov ve M.P. Tomski partinin 17. Kongresinde Stalin'in kesinlikle haklı olduğunu itiraf edip onun genel rotasına sadakatlerini belirtecek, pişmanlık bildiren ve methiyeci konuşmalar yapacaklardı.³

1933 sonbaharı biterken ikinci sürgünlerinden Moskova'ya dönen Zinovyev ve Kamenev Aralık'ta yeniden parti üyeliğine kabul edildiler ve sorumluluk taşıyan görevlere getirildiler. Zinovyev, partinin teorik basın organı *Bolşevik* dergisinin editörler heyeti üyeliğine atandı; Kamenev ise Academia Yayınevi'nin ve ayrıca Dünya Edebiyatı Enstitüsü ile yeni kurulmuş Edebiyat Araştırmaları Enstitüsü'nün müdürü olarak görevlendirildi.⁴

Trotskiy'in en aktif yandaşlarından biri olan ve 1930'da VKP(b) üyeliğine yeniden kabul edildikten sonra *İzvestiya* gazetesinin yazı işlerinde manasızca sürünen Radek için de, daha önce, 1932 ortalarında, gayet uygun bir görev bulunmuştu. Radek, Kültür ve Propaganda Şubesi bünyesinde bizzat kendisi için

3 XVII syezd..., s. 492-497, 516-521: 236-238, 627-628, 124-128, 209-212, 249-251.

4 RGASPI, k. 17, l. 3, d. 944, s. 42.

oluşturulmuş Uluslararası Enformasyon Bürosu'nun (BMİ) başına atandı. 19 Mayıs 1934'te, Politbüro, bu büro hakkında ikinci bir karar alacak ve gayet maksatlı şekilde, büronun statüsünü yükselterek onu doğrudan MK bünyesine dâhil edecekti.⁵

Dar yönetim, 1929 sonundan itibaren, bilgi ve deneyimine yabancı olan VSNKh bünyesindeki Ağır Sanayi Halk Komiserliği'nde boşa zaman harcayan Bukharin'in kaderini de köklü bir şekilde değiştirdi. Stalin'in önerisi ve Politbüro'nun 20.02.1934 tarihli kararıyla, ona ülkenin ikinci en önemli resmi devlet ve parti gazetesi olan *İzvestiya*'nın Sorumlu Yazı İşleri Müdürlüğü görevi verildi.⁶ (6) Kısa bir süre sonra, 13 Mart'ta ise, "sağ" eğilimin liderlerinden biriyle, 1924-28 arasında MK 1. Sekreteri, 1926-29'da Politbüro aday üyesi olan N.A. Uglanov'la ilgili bir karar kabul edildi. Uglanov, Ryutin Davası kapsamında yalnızca partiden atılmakla kalmamış, ayrıca başkentten, önce Astrahan'a, sonra da Tobolsk'a sürülmüştü. Ancak Bukharin'den farklı olarak, Uglanov tamamen affedilmemişti. Onu sadece "09.10.1932-10.03.1934 parti safları dışında bulunma arasını feshederek" VKP(b) üyeliğine yeniden kabul etmişler ve dolayısıyla da "VKP(b) Ob-İrtiş Obkomu'na Yoldaş Uglanov'a parti üyelik kartının iade edilmesini" önermişlerdi.⁷

Eskiden oldukça faal ve inançlı bir Trotskiy yandaşı, 1919-23 arası Ukrayna SSC SNK Başkanı, daha sonra ise adı konmamış sürgün olarak Büyük Britanya ve Fransa'da maslahatgüzar olan Kh. G. Rakovskiy ise daha zor bir süreç yaşadı. Novosibirsk Vilayeti'nde artık gerçek sürgündeyken -muhtemelen Zinovyev, Kamenev ve Bukharin'in durumlarının değiştiğini öğrendikten sonra- 5 Mart'ta, Rakovskiy, Politbüro'ya bir başvuru yazısı göndererek, kendisinin yeniden parti üyeliğine alınmasını talep etti. Dar yönetim önce, 13 Mart'ta, bu isteği geri çevirdi ve ancak 17 Mart'ta Rakovskiy'den aşağıdaki içerikte bir mektup daha aldıktan sonradır ki, kararını değiştirdi:

VKP(b) MK karşısında hepinizi temin ederim ki, partinin genel çizgisini katiyetle ve bütünüyle kabul ediyorum; kendime herhangi bir kaçamak noktası veya delik bulma fikrinden kesinlikle vazgeçiyorum ve karşıdevrimci Trotskiycilikten, geri dönüşü

5 O.N. Ken, A.İ. Rupasov, *Politbüro TsK VKP(b) v otnoşeniyakh SSSR s zapadnimi sosednimi gosudarstvami* (SSCB'nin Komşu Batı Devletleriyle İlişkilerinde VKP[b] MK Politbürosu) 1. kısım, Sen Petesburg, 2000, s. 566-568, 574.

6 RGASPI, k. 17, l. 3., d. 939, s. 2.

7 A.g.k., d. 941, s. 20.

olmamak kaydıyla kopuyorum. Eğer Moskova'ya dönmeme izin verilirse, dilekçeme VKP(b) MK Politbürosu'nu tamamen tatmin edecek bir şekil ve içerik verebilirim.

Böylesine açıkça kendini aşağılama içeren mektup Stalin'den derhal olumlu bir karşılık aldı:

Bence Rakovskiy'in Moskova'ya gelmesine izin verilebilir.⁸

"Kh. Rakovskiy'in VKP(b) Merkez Komitesi'ne Dilekçesi", *Pravda*'nın 18 Nisan 1934 tarihli sayısında, ikinci ve üçüncü sayfaların alt kısmında yayımlandı. Bu dilekçede, dar yönetime acilen gerekli olan her şey vardı. Rakovskiy şöyle yazıyordu:

Yaklaşık yedi yıl boyunca, ben genel çizgiye karşı mücadele ettim, görüşlerimin doğru olduğu ümidine kapılarak çılgınca mücadele verdim. Şimdiyse hatamı, yanılmış olduğumu gayet net bir biçimde biliyorum.

22 Nisan'da, Politbüro, Kh.G. Rakovskiy'in parti üyeliği konusunda KPK nezdinde girişimde bulundu⁹ (9). Rakovskiy, kısa süre sonra, RSFSC Sağlık Halk Komiserliği Eğitim Kurumları Genel Müdürü olarak atandı.

Neredeyse aynı tarihlerde, bir başka ünlü Trotskiycinin, devrimden sonra epeyce popüler olmuş bir gazeteci olan ve 1927'de partiden ihraç edilen L.S. Sosnovskiy'in başından da benzer maceralar geçti. 27 Şubat 1934'te, *Pravda*, "L. Sosnovskiy'in VKP(b) Merkez Komitesi'ne Mektubu" başlığıyla, onun bir açık mektubunu yayımladı ve çok geçmeden, oldukça ender görülen bir uygulamayla, ona, uzmanlık alanına uygun olarak, *İzvestiya* gazetesinin yazı işlerinde görev verildi.

Bu bir tür seçmeli parti affı, propaganda alanında hâliyle ortaya çıkan Stalin kültüne karşı üstü örtülü bir kampanya yürütülmesine yol açtı. Zinovyev, Bukharin, Kamenev, Radek, Rakovskiy, Sosnovskiy gibilerinin, üstelik başkentte aktif olarak çalışmaya başladıkları yeni ortamda, pohpohlamaya ve yağcılığa meyilli parti memurlarının, aşırı gayretlerle kaş yaparken göz çıkaracaklarından haklı olarak çekinen Stalin, ciddi birtakım kararlar aldı. 10 Nisan'da, onun önerisiyle, Politbüro, "MK ve Yoldaş Stalin'e haber vermeksizin ve onların onayını almaksızın, Stalin'in Leninizm Temelleri kitabının onuncu yıldönümünü ilan etmeleri ve böylece MK ile Yoldaş Stalin'i zor durumda bırakma-

8 A.g.k., s. 21, 40; l. 163, d. 1016, s. 143.

9 A.g.k., l. 3, d. 944, s. 17.

ları nedeniyle" *Pravda* ve *İzvestiya* Yazı İşleri Müdürlüklerine kınama cezası verdi.

4 Mayıs'ta Politbüro öncekiyle aynı anlama gelen bir karar daha aldı:

Tiflis'te Stalin Enstitüsü kurulması hakkında Güney Kafkasya Kraykomu kararının feshedilmesi için Yoldaş Stalin'in verdiği teklif kabul edilsin. Tiflis'te kurulan Stalin Enstitüsü, Marks-Engels-Lenin Enstitüsü'nün şubesi olarak yeniden kurulsun.

Yıl sonunda, 17 Aralık'ta alınan başka bir karar, bu tür tepkilerin, bir tür finali oldu:

21 Aralık'ta, kendisinin doğumunun elli beşinci yılı dolayısıyla herhangi bir tören veya etkinliğe, basında kutlama yazılarına ya da toplantılarda özel konuşmalara izin verilmemesi hakkında Yoldaş Stalin'in ricası kabul edilsin.¹⁰

Ancak dar yönetimi, yeni oluşan kişi kültüründen daha çok, iktidarın dördüncü kademesinin hazırlanan değişikliklere gös-tereceği ve boyutunun önceden tahmin edilmesi zor olan tepki endişelendiriyor ve tedirgin ediyordu. Öncelikle bu kademenin çekirdeğinin tamamının -doğrudan VKP(b) MK'ya tabi milli komünist partilerinin, kraykomların ve obkomların birinci sekreterlerinin- tepkisi ne olacaktı? Stalin'in kongrede saygıdan uzak bir dille söz ettiği bürokrasinin bu kesimine karşı önleyici mücadele için, yine bürokratik tedbirler alındı ve birinci sekreterlerin sayısı oldukça yükseltildi; dolayısıyla da onların geniş yönetim yelpazesindeki gerçek hakları ve önemleri otomatikman azalmış oldu.

..... 1923'te başlatılan bölgelere ayırma uygulaması, anayasayla tespit edilmiş devlet yapısını köklü şekilde değiştirecek, bu devlet yapısının salt milliyetler ilkesine dayanan üç ana halkasına (SSCB; birliğe üye cumhuriyetler; özerk cumhuriyetlerle vilayetler ve bunlara eşit sayılan *guberniyalar*) dayanan düzenini ortadan kaldıracaktı. Sadece iki halkadan oluşan ve bölgelerin mevcut ekonomik gelişme düzeyine ve ekonomik eğilimine dayanan farklı bir sistem düşünülüyordu: SSCB; birliğe üye cumhuriyetler ve sadece RSFSC içinde kurulan özerk cumhuriyetler, bölgeler ve vilayetler. *Guberniyalara* bölünme (var olduğu yerlerde) kaldırılıyordu.

10 A.g.k., d. 943. s. 33; d. 944, s. 3; l. 163, d. 1048, s. 26.

Bu reform, yedi yıl sonra, başlıca idari arazi birimlerinin oldukça önemli derecede -dört misli- daralmasına yol açtı. Sovyetler Birliği'nde var olan yaklaşık yüz *guberniyadan*, artık bölge ve vilayetler şeklinde, sadece on üçü kalmıştı; üstelik bunlar, sadece Rusya Federasyonu içindeydi: Kuzey Kafkasya, Sibirya, Uzak Doğu, Kuzey, Nijniy Novgorod, Orta Volga ve Aşağı Volga Bölgeleri (*krayları*), ayrıca Ural, Batı, İvanovo Sanayi, Moskova, Leningrad ve Merkezi Kara Toprak Vilayetleri (*oblastları*). Bunlardan başka RSFSC içinde yer alan altı özerk cumhuriyet göreceli bağımsızlığa sahipti: Tataristan, Başkurdistan, Karelya, Kırım, Kazakistan ve Yakutistan.

Fakat böylesine basitleştirilmiş bir idari yapı bile parti yapısına uymuyordu. Parti için gerçekte cumhuriyet, özerk cumhuriyet, bölge ve vilayetler olmak üzere yirmi sekiz birim değil, sadece birbiriyle eşit yirmi iki birinci sekreterlik vardı. Bunlar, kendi bölgelerinde, ideolojik çalışmalardan sorumlu olmaktan daha çok, tesislerin inşasından ve artık devreye girmiş işletmelerin çalışmasından, ayrıca "kendi" MTS, kolhoz ve sovhozlarının işleyişinden sorumluydular. Yani gerçek iktidar, bizzat bu yirmi iki birinci sekreterin elindeydi. Üstelik plenumlarında Politbüro, Sekreteryaya, Organizasyon Bürosu gibi partinin en üst organlarını, yani sonuçta dar yönetimi seçen MK yapısının esasını da yine bu yirmi iki birinci sekreter oluşturmaktaydı. Bu nedenle onlar, Stalin grubu için tehlikeli ve ciddi rakipler. Bu durumu dramatikleştiren başka bir husus daha vardı: İstisnasız olarak bütün birinci sekreterler, hem "sol"cu ve "sağ"cı muhalefete karşı tavizsiz bir mücadele veriyor, hem de kendi "sol"cu inançlarını muhafaza ediyorlardı.

Endüstrileşme ve kolektifleştirme sürecinde kurulan ekonomik yapıyı daha etkin biçimde yönetme ihtiyacı temelinde, kısmen de olsa, daha 1930'da yapı daha küçük parçalara ayrılmaya başlanmıştı.¹¹

VKP(b) MK'ya rapor vermek zorunda olan bölgesel parti teşkilatlarının sayısı sadece bir yıl içinde yirmi ikiden otuz beşe yükseldi. Bu uygulamayla birlikte eski geniş yönetim kadrosunun etkisi de zayıflamıştı. Çünkü yeni kraykom ve obkomların on tane birinci sekreterinden sadece ikisi MK üyesiydi: eskiden SSCB Toprak Halk Komiserliği Siyasi Genel Müdürü olan, Saratov Obkomu 1. Sekreteri A.İ. Krinitskiy ve eskiden MK

11 A.g.k., I. 3, d. 953, s. 22.

Sekreteri olan, Çelyabinsk Obkomu 1. Sekreteri K.V. Rındin. İki 1. sekreter ise KPK üyesiydi: Odesa Vilayeti yetkilisi olarak çalıştığı KPK'dan Krasnoyarsk Obkomu 1. Sekreterliğine nakledilen P.D. Akulinuşkin ve VKP(b) MK ORPO Şube Başkanlığı görevini yürütemeyen ve bu nedenle daha alt bir göreve, Omsk Obkomu 1. Sekreterliği görevine atanan D.A. Bulatov. Aşağıdaki diğer yeni 1. sekreterler pek yüksek mevki sahibi değillerdi: eskiden Kuzey Kafkasya Bölgesi OGPU yetkili temsilciliği yapan Kuzey Kafkasya Kraykomu 1. Sekreteri Y.G. Yevdokimov, daha önce Nijniy Novgorod Kraykomu 2. Sekreteri olan, Vyatka Obkomu 1. Sekreteri A.Y. Stolyar, Orenburg Obkomu 1. Sekreteri A.F. Gorkin, Kursk Obkomu 1. Sekreteri N.Y. İvanov ve Çita Obkomu 1. Sekreteri Golyudov. Onların, sonraki kongrede MK üyesi veya aday üyesi seçilme hakkı kazanmaları için kusursuzca ve daha çok çalışmaları lazımdı. Böylece onlar, kendilerinin faaliyetlerini değerlendiren ve verilmiş görevlere uygun olup olmadıklarını belirleyen MK ORPO Şubesi'ne, fakat daha çok da dar yönetime tam bağımlı bir duruma geliyorlardı. Bu nedenle de, bundan böyle onların, Stalin ve grubunun önerdiği her teklifi kayıtsız şartsız desteklemeleri gerekiyordu.

Parti örgütlerinin daha küçük birimlere ayrılması, dar yönetimin üyelerinden biri olan A.A. Jdanov'un durumunu da etkiledi. Dört yıl MK Orta Asya Bürosu'nu yönetmiş olan K.Y. Bauman Moskova'ya çağrıldı ve Politbüro kararıyla kendisine MK Plan-Maliye-Ticaret Şubesi Başkanlığı görevi uygun görüldü.¹²

Bauman'ın atanması ile Jdanov, MK aygıtında her gün yerine getirmesi gereken zorunlu ve rutin işlerden kurtuldu (daha önce, Ulaştırma Şubesi Başkan Yardımcılığı görevinden de alınmıştı) ve kendisini tamamen, genç kuşakların ideolojik eğitimi gibi çok daha önemli bir işe adanma fırsatı buldu.¹³ Bunun için öncelikle ilkökul, ortaokul ve lise eğitiminde reform yapmak ve eğitim-öğretimi, devrim döneminde benimsenmiş "sınıfsal yaklaşımdan" kurtarmak lazımdı; aynı zamanda, SSCB topraklarında yaşayan halkları de dâhil olmak üzere, insanlık tarihine dair, hem mevcut hâkim görüşleri, hem de tekel niteliği kazanmış tez ve yorumları gözden geçirmek gerekiyordu. Dolayısıyla M.N. Pokrovskiy'in tarih ekolünün, kısa zamanda dillere düşen "kaba sosyolojizmi" ve "ekonomik materyalizmi" de değiştirilecekti.

12 A.g.k., I. 163, d. 1047, s. 90.

13 A.g.k., I. 3, d. 948, s. 32.

20 Mart'ta, RSFSC Eğitim Halk Komiseri adına A.S. Bubnov, Kültür ve Propaganda Şubesi Başkanı A.İ. Stetskiy ve onun yardımcıları N.N. Ryabiçev'in, yani faaliyetleri açısından Jdanov'un kontrolünde olan görevlilerin sundukları program niteliğinde bir teklif Politbüro tarafından onaylandı. Belgede şunlar yer almaktaydı:

Temmuz 1935 tarihine kadar şu ders kitapları hazırlansın: 1) Eskiçağ Tarihi; 2) Ortaçağ Tarihi; 3) Yeniçağ Tarihi; 4) SSCB Tarihi; 5) Bağımlı ve Sömürge Halkların Yeniçağ Tarihi. Bubnov, Jdanov ve Stetskiy yoldaşlardan oluşan heyete, bu kitapların muhtemel yazarlarının listesini hazırlama talimatı verilsin.

Politbüro kararında, derhal "ilkokul ve ortaokul eğitim-öğretim yapısı üzerine bir proje" hazırlanması da istenmekteydi. Kararda son olarak, yine aynı kişilerin "üniversiteler bünyesinde tarih fakültelerinin yeniden kurulmasıyla ilgili bir tasarı" sunmalarının aciliyeti belirtilmişti.¹⁴ Daha evvel, 1919'da, tarih fakültelerinin yerine, dört yıllık öğretim veren toplumbilim fakülteleri açılmıştı. Dış politikadan sonra köklü reformların ikinci kulvarı da işte böylece belirlendi ve hâlâ devrimin ve Sovyet iktidarının kazanımlarından biri sayılan zorunlu sınıfsal yaklaşım ilkesi eğitim-öğretim alanından azami derecede dışlanmaya başladı.

Politbüro'nun 20 Mart kararının ikinci ve üçüncü kısımlarını yerine getirmek zor olmadı; çünkü bunun için sadece idari tedbirler yeterliydi. Daha 29 Mart'ta, Politbüro, okullar için SSCB tarihi ders kitabını hazırlayacak ilk yazar grubunu onaylama aşamasına geldi. Politbüro aynı gün başka bir kararla "1 Eylül 1934'ten itibaren Moskova ve Leningrad Üniversitelerinde, sonra da Tomsk, Kazan, Rostov, Saratov Üniversitelerinde tarih fakültelerinin yeniden açılması gerektiği" görüşünü benimsedi.¹⁵

İlkokul, ortaokul ve lise eğitim-öğretim sistemindeki reformlar içinse, doğal olarak daha fazla zamana ihtiyaç vardı ve Politbüro, yeni yapıyı ancak 15 Mayıs'ta onaylayabildi. Sistemde çok önemli değişiklikler yapılmadı: Genel eğitim-öğretim süresi dokuz yıldan on yıla çıkarıldı; sekiz yaşındaki çocuklara yönelik sıfır grubunun yerine yedi yaşındakiler için hazırlık sınıfı açılıyordu. Dört yıllık "ilk aşama okulu" basitçe ilkokul yapıldı. Önce üç yıllık "1. toplama grubu" ve iki yıllık 2. toplama grubundan oluşan "ikinci aşama okulu" yerine, sırasıyla yedi yıllık ve on yıllık yarı orta (ortaokul) ve tam orta (lise) dereceli okullar açılması

14 A.g.k., d. 941, s. 2-3.

15 A.g.k., d. 942, s. 7-8.

kararlaştırıldı. Bundan başka, eski durumdan farklı olarak, tarih ve coğrafya zorunlu dersler arasına alındı.¹⁶

Lakin Politbüro kararının ilk kısmının yerine getirilmesi, okullar için yeni ders kitaplarının nasıl olması gerektiği hakkında gerekli somut talimatlar yazarlar heyetine zamanında verilmemesinden dolayı, mümkün olmadı.

O sıralar, tarih veya pedagojiyle ilgisi olmayan politik sorunlarla uğraşmak zorunda kalan Stalin, kısa müddet sonra, duruma bizzat müdahale etmeyi gerekli gördü. Özellikle *Bolşevik* dergisinin Birinci Dünya Savaşı'nın yirminci yılı dolayısıyla sergilediği tutum onun ilgisini çekmişti. Mesele şuydu: Marks-Engels-Lenin Enstitüsü Müdürü V.V. Adoratskiy, Engels'in, 1890'da yazdığı, "Rus Çarlığının Dış Politikası" başlıklı, daha önce Rusçaya çevrilmemiş makalesini partinin teorik organı olan derginin 13. ve 14. sayılarında basılmasını önermişti.

Göründüğü kadarıyla sadece formaliteleri yerine getirme amacıyla, onay vizesi vermeleri için Politbüro'nun diğer üyeleri gibi kendisine de gönderilen bu eserin metnini teslim alan Stalin, neredeyse hemen ertesi gün, geriye kalan dokuz okuyucuya, çok sert bir yazılı eleştiri gönderdi. Bu çok nadir görülen bir durumdu. Herhangi bir sıradan yazarı değil, Marksizmin genel kabul görmüş ünlü klasik yazarını eleştirmekten hiç çekinmeyen Stalin, öfkesini Adoratskiy veya *Bolşevik* dergisi yazı işlerine değil, kendisini sınırlendiren makalenin bizzat içeriğine yöneltiyordu. Yazara göre, Avrupa'nın artık doğruca yuvarlandığı Dünya Savaşı'nın nedenleri üzerine Engels'in yaptığı açıklama son derece eksikti. Elbette Dünya Savaşı'ndan çeyrek yüzyıl önce değil, tam yirmi yıl sonra, bu savaşın gerçek ve köklü nedenleri üzerine muhakeme yapmak çok daha kolaydı. Ama Stalin'i burada Engels'in, düşülmesi gayet muhtemel ve doğal olan hatası çok az ilgilendiriyordu. Onun için çok daha önemli olan husus başkaydı: Metinde, 19. yüzyılın 90'lı yıllarında oluşmaya başlayan Fransız-Rus ittifakına karşı olumsuz bir yaklaşım açık bir biçimde öne çıkıyordu ve ayrıca "Avrupa, öncelikle de İngiltere kamuoyunda" Rusya'nın dış politikasına asla güvenilmediği tezi söz konusu ediliyordu.¹⁷

Buradan, dolaylı da olsa, aynı ittifakın tekrarlanmaması önermesi gayet açık bir biçimde çıkarılabilirdi ve bu oldukça güncel

16 A.g.k., l. 163, d. 1023, s. 87, 92, 99.

17 İ. Stalin, *Sobraniye soçineniy* (Toplu Eserler) c. 14, Moskova, 1997, s. 23.

tarihsel paralellik kurulma olasılığı önderi öfkelenlendirmişti. Fark sadece şuydu: Şimdi imparatorluğa karşı değil, Nazi Almanya'ya karşı bir ittifak söz konusuydu. 22 Temmuz'da Stalin kendi görüşünü kabul ettirmeyi başardı. O gün Politbüro, "Engels'in Rus Çarlığı'nın Dış Politikası makalesinin *Bolşevik* dergisinde basılmaya uygun olmadığı hakkında" kararı kabul etti.¹⁸ RSDİP-RKP(b)-VKP(b) tarihinde bu bir ilkti; partinin en üst organı, yine aynı parti tarafından bilimsel komünizmin kurucularından biri ve uluslararası proletaryanın önderi ve öğretmeni sayılan kişinin eserini yasaklamaya karar vermişti. Burada söz konusu olan, Lenin'in ifadesiyle, Marx'tan sonra "en önemli bilgin ve bütün uygar dünyada çağdaş proletaryanın öğretmeni"ydi.

Dar yönetimin yeni dış politika rotası artık açıkça eleştiriliyordu ve bu karar eleştirilerin önüne geçmeye yetmedi. *Bolşevik* dergisinin, daha önce Engels'in makalesinin yayımlanması düşünülen sayısında başka bir makale, Zinovyev'in "Bolşevizm ve Savaş" adlı makalesi çıktı. Komintern'in eski başkanı, doğrudan Birinci Dünya Savaşı'nın yirminci yılına denk getirilen yazıda, devamlı Lenin'e göndermeler yapıyor, onun onlarca yapıtına atıfta bulunarak eski, on beş yıl önceki tezleri değişmez ilan ediyordu:

"Bolşevizm uluslararası bir devrimci harekettir", "yeni savaşı, sadece, kilit ülkelerde proletarya devriminin zaferi önleyebilir", "İngiliz emperyalizminin önderliği ve himayesi altında, Japon emperyalizminin faşist Almanya ile SSCB'ye karşı koalisyonu" şeklindeki ifadelerle dünya güçler dengesini kendine has bir dille değerlendirdiren Zinovyev, aynı zamanda, devrimin Fransa'da çok yakında zafere ulaşacağı kehanetinde de bulunuyordu. Bu zafer, derhal "İngiltere, Almanya, Avusturya ve diğer bazı ülkelerde işçilere yolu gösterecek"ti. Zinovyev, her şeyin aynen bu şekilde olacağından kesinlikle emindi. O kadar ki, o, savaş tehlikesini ortadan kaldırmak için, Avrupa'da artık yakın olan devrimi hızlandırmak üzere Komintern'in milli şubelerinin, yani Avrupa komünist partilerinin çalışmalarını derinleştirmekle yetinmeyi öneriyor ve aslına bakılırsa, saldırganlara karşı koymaktan vazgeçmeyi teklif ediyordu. Zinovyev, ayrıca, çok anlamlı bir tarzda, kendisinin -ve bütün bolşeviklerin- sosyal-demokrasi hakkındaki eski değerlendirmesini tekrarlıyordu:

... burjuvazi için çok değerlidir; onun burjuvazi için önemi faşizmden az değildir.¹⁹

18 RGASPI, k. 17, l. 3, d. 950, s. 18.

19 *Bolşevik* (dergi), sayı 13-14, 1934, s. 32-56.

Bu defa Stalin doğrudan eleştiriye cesaret edemedi; çünkü bu durumda Lenin'in oldukça fazla tezini gözden geçirmesi gerekecekti. Stalin, Zinovyev'i gözden düşürmek ve onun itibarını sarsmak için başka bir yol seçti: *Bolşevik* dergisinin aynı sayısında, Engels'in İoannes Nadejda adlı birine gönderdiği mektupla ilgili olarak, dergi editör heyeti adına yine Zinovyev tarafından yazılmış birtakım yorumlar basılmıştı ve Stalin de işte bunlardan yararlandı. 5 Ağustos'ta, Stalin, Politbüro üyelerine, V.V. Adoratskiy'e, ayrıca derginin editörlerinden V.G. Knorin, A.İ. Stetskiy, G.Y. Zinovyev ve P.N. Pospelov'a yeni bir değerlendirme mektubu gönderdi. Stalin, mektupta, dergideki yorumları, Engels'in gelecek savaşla ilgili görüşlerinin bilinçli bir şekilde çarpıtılması olarak değerlendirerek, Zinovyev'in kaleme aldığı, Engels'in güya "tamamen yenilgiden yana bir tutum sergilediği" ve "Lenin'in de 1914 savaşında benzer bir pozisyon aldığı" yolundaki iddiaları tekzip etti. On gün sonra, Politbüro, Stalin'in ısrarıyla, *Bolşevik* Yazı İşleri'nin Hataları Hakkında başlıklı karar metnini onayladı. Kararın giriş kısmında Stalin'in mektubundaki ana tezler kelimesi kelimesine tekrarlanıyor ve korkutucu bir sonuca varılıyordu:

Zinovyev Yoldaş'ın yazdığı yorumlar, Trotskiyci menşevik tezleri ifade etmektedir.

Bu iddianın ardından, bekleneceği üzere, organizasyonla ilgili şu kararlar kabul ediliyordu:

- 1) *Bolşevik* dergisi Yazı İşleri Müdürlüğüne kınama cezası verilsin;
- 2) Yoldaş Zinovyev, *Bolşevik* dergisi Yazı İşleri Müdürlüğünden ihraç edilsin;
- 3) Yoldaş Knorin, *Bolşevik* dergisi Sorumlu Yazı İşleri Müdürü görevinden alınsın;
- 4) Yazı İşleri Müdürlüğünün aşağıdaki yeni kadrosu onaylansın: Yoldaşlar Stetskiy (Sorumlu Yazı İşleri Md.), Tal, Knorin, Pospelov.²⁰

Böylece Zinovyev, hem uzun süre sonra partiye doğrudan hitap ettiği yüce bir kürsüyü kaybetmiş oldu, hem de işsiz kaldı. 1 Eylül'de ise yeni bir atama daha yapıldı: Politbüro kararıyla, o sıralar pek kimsenin tanımadığı Kızıl Profesörler Enstitüsü mez-

nu P.F. Yudin, Kültür ve Propaganda Şubesi Bilimden Sorumlu Başkan Yardımcısı olarak atandı.²¹

Böylece o, sadece Marks, Engels ve Lenin'in yayımlanacak yeni eserlerini değil, ayrıca bunlara yapılacak göndermeleri de sansür edebilecek bir tür parti memuru oldu.

Değişik tarih araştırmalarının çok tehlikeli siyasi sonuçları sorununu hallettikten sonradır ki, Stalin, artık tek başına da değil, Jdanov ve Kirov'la birlikte, üçüncü ve dördüncü eleştiri mektuplarını yazdı -bir ayda dört mektup!

Bu seferki yazılar, okullar için SSCB tarihi ve yeniçağ tarihi ders kitaplarıyla ilgiliydi. O sırada pek büyük bir önem taşıyan bu mektuplar, MK veya Politbüro'nun herhangi bir kararına esas oluşturmadı ve aslında bir buçuk yıl sonra yayımlanmaları da hiç tesadüf değildi. Öncelikle tek bir amaç güdülmektedir: Yazarlar heyetine, eski düşüncelerden koparak geçmişe farklı ve başka bir gözle bakmaları, iktidarın ve iki yıl önce ölmüş M.N. Pokrovskiy'in katkılarıyla Sovyet tarihçilerince son derece şematik ve basitleştirilmiş bir şekilde anlatılan tarihi süreci, bütün ilişkileri ve karmaşıklığıyla idrak etmeleri öneriliyordu. Her iki yazı da oldukça kısaydı ve onlarda "bayağılaşmış, kalıplaşmış tariflerden" kaçınılması, "Marksizm konusunda bilgili olunması" isteniyordu. Aslında yazarlar heyetine verilen talimatlar birkaç cümleden ibaretti. Birinci mektupta şöyle deniyordu:

Bize, büyük Rusya'nın tarihinin SSCB'deki diğer halkların tarihlerinden koparılmadığı... SSCB halkları tarihinin, genel Avrupa tarihi ve dünya tarihinden koparılmadığı bir SSCB Tarihi ders kitabı lazım. ...Özette SSCB'de iktidardaki Komünist Partisi içinde var olan akımlar arasındaki mücadele ve küçük burjuva karşıdevrimciliğinin ifadesi olan Trotskiyciliğe karşı mücadele dikkate alınmamıştır.

İkinci yazıda ise şu konu vurgulanıyordu:

Özet yazarlarının, tarihi 1923'te bitirmelerini büyük bir hata olarak görmekteyiz. Tarihi ta 1934'e kadar getirerek bu hatayı düzeltmek gerekir.²²

Birinci eleştirideki şu en önemli hususu görmek zor değildi: O dönemde vazgeçilmez olan "sınıf" yerine, alışılmadık biçimde "halk" kavramı kullanılmıştı. Ayrıca her iki yazıda da, tarihi olayların kronolojisinin, kitapların yazılıp bitirildiği günleri de

21 A.g.k., d. 951, s. 19.

22 İ. Stalin, *Sobraniye soçineniy* (Toplu Eserler), c. 14, s. 41, 42, 44.

kapsayacak şekilde uzatılması isteniyordu. Demek ki, daha ileride olacakların da kitaplara girmesi arzu edilmekteydi. Böylece, aynı zamanda, iktidarın, parti içinden tamamen def edilmiş hem "sol"cu hem de "sağ"cı akımlardan kesinlikli koptuğu da tarih kitaplarına yansımış olacaktı. Ancak bu son talep, okul eğitim-öğretiminin ille de siyasileştirilmesi anlamına gelmiyordu. Aksine, üç ay önce, 23 Nisan'da, Politbüro bunun tam tersi bir yaklaşımı karara bağlamıştı:

Birliğe üye olan cumhuriyetlerin Eğitim Halk Komiserlikleri ve VLKSM MK'ya (pioner örgütleri aracılığıyla), ilkokullarda partinin 17. Kongre'sinin kararları ve Marksizm-Leninizm teorisi meselelerinin işlenmesine derhal son vermeleri önerilsin... Ortaokullarda toplumbilim ve politikaya dair derslerde aşırı yüklenmeye izin verilmesin.²³

Bütün bu kararların bilgisi, geniş yönetimin dışına pek çıkmadı. Ancak zaman zaman gazete ve dergi sayfalarında yer verilerek genel erişime sunulan bu bilgiler, sözlü propagandada sıra dışı derecede geniş çapta kullanılıyordu. Bu, Stalin grubunun yeni politikayı, o zamanlar, yani 1934 yazında, çaktırmadan uygulamaya başladığını göstermekteydi; bunun, dolaylı da olsa, çok sayıda, değişik biçimlerde ve oldukça kesin belirtisi vardı.

Örneğin Ukrayna SSC SNK, dar yönetimin izni olmaksızın hiçbir şekilde kabul edilemeyecek bir kararnameyle, 17 Mart 1934 tarihinde, nüfusunun çoğu Rus, sanayi ve proleter kenti ve 1919'dan itibaren başkent olan Harkiv yerine Kiev'i başkent ilan etti. Öncelikle Ukrayna KP(b) MK, Ukrayna TsİK ve SNK, Haziran sonunda artık tamamen Kiev'e yerleşti. Bu kent, çok eski tarihlerde, Kiev Rus Devleti'nin ve Rus Ortodoks Kilisesi'nin merkezi, devrim ve iç savaş yıllarında ise milli hükümetlerin, Petlyuracı Ukrayna Halk Cumhuriyeti'nin, Hetman Ukrayna Devleti'nin resmi ikametgâhı olmuştu. Stalin'in kongrede "milliyetçi eğilimlilerin" kesin olarak bozguna uğratıldıklarını beyan etmesinin ardından başkent in bu şekilde, çok çabuk değiştirilmesi hem düşündürücüydü, hem de bu işte bir keramet olup olmadığı sorusunu akla getirmektedir.

Aynı yaz günlerinde, 13 Haziran'da, Politbüro, bir başka taşınma işlemi hakkında daha karar verdi: Kurulduğu andan itibaren Rusya İmparatorluğu'nun başkentinde bulunan SSCB Bilimler Akademisi'nin yönetim merkezi de, on altı yıl sonra,

yeni -hem de eski- başkent olan Moskova'ya nakledildi ve devletin en üst organlarıyla aynı kentte bir araya getirilmiş oldu.

Yine o sıralar gündeme gelen, iki güç kurumunun adlarının değiştirilmesi ise, büyük olasılıkla görüntüye yönelik olup açıkça propaganda amacı taşıyordu. Rusya Genelî 2. Sovyetler Kongresi kararnamesiyle daha 8 Kasım 1917'de (*Ekim Devrimi'nin başladığı günün ertesi günü -ç.n.*) Harbiye ve Bahriye Halk Komiserliği adıyla kurulmuş olan teşkilat, 19 Haziran'da Savunma Halk Komiserliği (SHK) adını aldı. Ancak bu basit isim değişikliğinin büyük bir önemi yoktu; asıl önemli adım, ülkenin silahlı kuvvetlerini yöneten en üst askeri ve siyasi kurum olan SSCB Devrimci Askeri Konseyi'nin (RVS; Revvoyensovet) de aynı zamanda feshedilmesi idi. Çünkü yasalara göre, askeri bölge komutanları, donanma komutanı, komiserlik bünyesindeki değişik merkezi kuruluş başkanları Harbiye ve Bahriye Halk Komiserliği'ne değil, SSCB RVS başkanına tabiydiler. Bu yeniden yapılanma kararı, zamanında alınmış önemli bir karardı; çünkü ordu ve donama için ilke olarak kabul edilemez ve zararlı olan çift başlı yönetimi ortadan kaldırıyordu. Ayrıca böylece SHK, statüsü ve işlevi bakımından diğer halk komiserlikleri ile nihayet eşitlenmiş oluyordu. Ayrıca bu kararla, ilk baştan özgün, sınıfsal misyon açısından katıksız ve devrimci Kızıl Ordu'nun çağrıştırdığı bağlar da ortadan kalktı. Bu karar, Cumhuriyet Revvoyensoveti'nin ilk başkanı Trotskiy'in ve dünya devriminin zaferine ilişkin boşa çıkan ümitlerin de giderek unutulmasına yol açtı.

Aslında daha Mart ayında, devlet genelinde merkezi bir NKVD kurulması ve değiştirilecek olan OGPU teşkilatının da ona bağlanması için²⁴ başlatılan reform da kelimelerle oynamaktan başka bir şey değildi (o zamana kadar İçişleri Halk Komiserlikleri sadece cumhuriyetler düzeyinde mevcuttu). 10 Temmuz'da SSCB TsİK, Politbüro komisyonunca hazırlanmış kararnameyi kabul ettiğinde durum pratikte fazla değişmedi. Bütün dünyada son derece olumsuz bir imaja sahip olan OGPU feshedildi; fakat başka bir isimle, SSCB NKVD Devlet Güvenliği Genel Müdürlüğü (GUGB) adıyla yeniden kuruldu. Ama görülen oydu ki, OGPU, NKVD bünyesine alınmamış, aksine NKVD, OGPU kapsamına alınmıştı ve Halk Komiserliği'nde OGPU öncü bir pozisyon kazanmış, diğer genel müdürlükler GUGB bünyesinde yardımcı, tali birimlere dönüşmüştü. Üstelik bu yeniden yapılanmanın başlıca mimarlarından olan OGPU Başkan Yardımcısı G.G.

Yagoda'yı göstere göstere İçişleri Halk Komiseri tayin ettiler (V.P. Menjinskiy son aylarda ölümcül hastaydı).

Ülkenin siyasi sisteminde gerçekten esaslı reformlar yapılabacağına işaret eden önemli bir uygulama ise şuydu: SSCB TsİK'nin 14 Nisan Karamamesi'yle, 1927'den beri uygulanan ve üretim alanında, emekçilere, özel hizmetleri karşılığında verilen daha önceki, çok benzer Emek Kahramanı unvanının yerine, yeni bir en yüksek fahri unvan, Sovyetler Birliği Kahramanı unvanı getirildi. Yeni unvan, sadece tanımlanmasıyla bile, artık, çalışan Yurttaşların ülkeye, vatana başlıca hizmeti olan emeği ikinci plana itiyordu. Bu yeni unvan, kahramanlaştırma, kahramanlıkları yüceltme dönemini de açmış oluyordu. Nitekim ilk Sovyetler Birliği Kahramanları, işçiler, madenciler, traktör sürücüler veya kolhoz çiftçileri değil, parti üyesi olmayan kutup pilotları oldular. Pilotlar M.V. Vodopyanov, İ.V. Doronin, N.P. Kamanin, S.A. Levanovskiy, A.V. Lyapidevskiy, V.S. Molokov ve M.T. Slepnev, Çukot Denizi'nde buzlar üzerinde kalan kazazede Arktik araştırma gezisi elemanlarını ve Çelyuskin gemisinin mürettebatını uçaklarıyla kurtardıkları için bu unvanı aldılar.

Öte yandan Sovyet diplomasisi, savunma amaçlı Doğu Paktı'nın bağışlanması hızlandırmak için mümkün olan her şeyi yapıyordu. Avrupa'daki son negatif gelişmeler, ilk başta antlaşma içinde düşünülen ülkeleri yeniden gözden geçirmeyi zorunlu hâle getirmişti. Paris ve Moskova'nun ortak görüşünce Çekoslovakya ve Polonya'nun bu antlaşmada mutlaka yer almaları gerekiyordu; Moskova ayrıca Baltık cumhuriyetlerinin de katılımını istiyordu.

Bu arada, Polonya'nın bağımsız olduğu ilk dönemde "devletin reisi ve ilk mareşali" olan, şimdi de ülkenin en yüksek otoritesi pozisyonunda bulunan Józef Pilsudski, kâh Berlin'e kâh Moskova'ya yakınlaşma suretiyle hep bir "salıncak" politikası yürütmeye çalışıyordu. 25.07.1932 tarihinde SSCB ile üç yıllık Saldırmazlık Antlaşması imzaladıktan sonra, Pilsudski, 26 Ocak 1934'te, bu sefer Almanya'yla da benzer, ancak on yıl süreyle geçerli bir anlaşma imzalamayı zaman açısından uygun ve gerekli buldu. Bu anlaşmada, en derini Polonya (Danzig) Koridoru sorunu olmak üzere bütün arazi ihtilaflarının çözümü konusunda iki ülkenin de zor kullanmaktan ve sınırları değiştirmekten vazgeçmeleri öngörülmüştü.

Görüldüğü kadarıyla Polonya'ya bazı ham hayal garantiler sağlamakla birlikte, bu anlaşma, Fransa ve SSCB'nin oluşturu-

mak istedikleri kolektif güvenlik sistemi için ağır bir darbe oldu. Şubat'ta Moskova'yı ziyaret eden Polonya Dışişleri Bakanı Yuzef Beck, Litvinov'a, "halen Berlin tarafından gelen bir tehdit ve genel olarak Avrupa'da bir savaş tehlikesi görmediğini" beyan etti. Görüşmenin dar yönetim için tutulan kaydında, Litvinov şu zorunlu saptamayı yapmıştı:

Polonya'nın politikasında ciddi bir dönüş olduğu açıkça ortadadır. Polonya başka bir yerden yeni garantiler veya garanti vaatleri almaksızın, bizimle işbirliğine burun kıvrıma ve ayrıca Fransa'dan uzaklaşmaya cesaret edemezdi...²⁵

Fransa Dışişleri Bakanı Louis Barthou'nun Nisan ayında gerçekleştirdiği Varşova ziyareti de Pilsudski ve Beck'in tutumunu değiştirmede.

Kısa bir süre sonra Baltık bölgesinden daha endişe verici haberler gelmeye başladı. 12 Mart'ta Estonya Başbakanı Karl Pyats, Harbiye Bakanı'yla ortaklaşa bir hükümet darbesi yaptı. Önce ülkenin iktidarına el koyan Pyats, bunun hemen ardından Devlet Meclisi'ni (parlamento) kapattı; kendi otoriter rejimini desteklemek için kurulmuş olan *İzamaalit* (Vatan Birliği) dışında, bütün partilerin faaliyetlerini yasakladı; darbenin başı olarak da kendini hükümdar vekili ilan etti.

Üç ay sonra Letonya'da da detaylarına kadar benzer olan bir darbe yaşandı. 15 Mayıs'ta, Başbakan Karl Ulmanis, orduya ve başkomutana dayanarak kişisel diktatörlük kurdu ve hemen sonra demokratik özgürlüklerin hepsini kaldırdı, Seym'i (parlamento) ve partileri kapattı. Gerek Pyats, gerekse de Ulmanis'in Almanya yanlısı tutumu, Estonya ile Letonya'nın Doğu antlaşmasına katılma olasılığı konusunda Moskova'yı ciddi bir kuşkuya sürükledi.

M.M. Litvinov, kriz ortamından çok parlak bir şekilde yararlandı ve Dışişleri Halk Komiserliği'nde Almanya yanlısı fikirlerini pek de saklamayan eski karşıtlarından kısa sürede kurtulmaya yöneldi. Politbüro'nun, halk komiserliklerinde yürütme kurullarının kaldırılmasına ilişkin 15.08.1933 tarihli kararına²⁶ dayanarak, 10 Mayıs'ta iki vekilinin -Uzak Doğu ve Ortadoğu ülkelerini takip eden G.Y. Sokolnikov ve L.M. Karahan'ın- görevden alınmalarını sağladı.²⁷ N.N. Krestinskiy'in vekil görevinde kalmasını ise, geçici de olsa, kabullendi.

25 *Dokümanı...* (Belgeler), c. XVII, Moskova, 1971, s. 133, 139.

26 RGASPI, k. 17, l. 3, d. 928, s. 4.

27 O.N. Ken, A.I. Rupasov, Age, s. 571.

Litvinov, ayrıca, kendisi ve dar yönetimin politikası için çok önemli bir işi daha başardı ve bir Doğu bloku oluşturma açısından Avrupa ülkelerinde kilit pozisyonlarda bulunan maslahatgüzarları değiştirdi: Y.Z. Surits Ankara'dan Berlin'e, Y.Kh. Davtyan Atina'dan Varşova'ya nakledildiler. S.S. Aleksandrovskiy Prag maslahatgüzarı oldu.²⁸ Daha önce Roma'da maslahatgüzar olan V.P. Potyomkin ise V.G. Dovgalevskiy'in vefatının ardından Paris'e atandı.

Litvinov'un girişimleriyle yapılan kadro değişiklikleri, dar yönetimin ona güvendiğinin ve yeni dış politikayı uygulamasını takdir ettiğinin bir ifadesiydi. Bunun yanı sıra, halk komiserinin uluslararası arenada SSCB'nin imaj ve itibarını iyileştirmeye yönelik gayreti de beğeniliyordu. Küçük Antant'a bağlı ülkelerin Doğu Paktı fikrine yaklaşımının, tam o sırada kesin olarak değişmesi hiç de tesadüf değildi.

Ocak 1934'te toplanan Küçük Antant ülkeleri dışişleri bakanları konferansı, ilgili devletlerin "SSCB ile diplomatik ilişkileri yeniden başlatma kararını zaman bakımından uygun" buldu; ki bu, Doğu Paktı'nın imzalanmasının zorunlu ve normal koşuluydu. Fakat Küçük Antant'a bağlı ülkeler, tavsiyeleri hızla hayata geçirmeye yönelmedi, kararlı ve kesin adımları bir süre sonra attı. 2 Haziran'da teşkilatın daimi kurulu, "politik ve diplomatik şartların SSCB ile diplomatik ilişkileri yeniden başlatmaya imkân verdiği"ni itiraf etti.²⁹ 9 Haziran'da ise, artık Romanya ile diplomatik ilişkiler kuruldu; Çekoslovakya ile diplomatik ilişkilerin ise düzeyi yükseltildi. Fakat bu noktada, Louis Barthou ve Eduard Beneş'in oynadıkları olumlu rolleri de kaydetmemiz gerekir. Dışişleri Bakanı Titulesku'nun eski tutumundan vazgeçmesini sağlayan onların ısrarı ve kararlılığıydı; Titulesku, artık SSCB'nin Bessarabiya (Besarabya, Moldova) üzerindeki hak talebinden vazgeçmesini açıkça şart koşmayacaktı. İki ülke arasında normal ilişkiler kurulması ve Bükreş'in Doğu Paktı'na katılmasıyla ilgili görüşmeleri sürdürmek için hep bu şart öne sürülmekteydi.

Küçük Antant ülkelerinin tutumunun değişmesinden yararlanan Louis Barthou, bir önceki yılın sonunda Kremlin'le varılmış anlaşmaları uygulamaya koymak için kesin adımı attı. 15 Eylül'de, Fransa'nın resmi önerisiyle, Milletler Cemiyeti üyesi olan 30 devlet, bu uluslararası örgüte üye olması için SSCB'ye

²⁸ RGASPI, k. 17, l. 3, d. 945, s. 43; d. 943, s. 41; d. 947, s. 34; d. 950, s. 38.

²⁹ *Dokumentı...* (Belgeler), c. XVII, s. 775.

müracaat etti. Sovyet hükümeti, Dovgalevskiy'in talimatlarında öngörüldüğü şekilde, teklifi kabul etti ve 18 Eylül'de Milletler Cemiyeti Asamblesi, SSCB'nin sadece üyeliğe kabul edilmesine onay vermekle kalmayıp onun temsilcisinin Milletler Cemiyeti daimi üyesi olmasını da onayladı.

Bunun nerdeyse hemen ardından, dar yönetim, yeni rotasını fiilen ortaya koymaya ve Batı'yı bunca korkuya düşüren dünya devrimi perspektifine bağlılıktan kesinlikle koptuğunu yeniden göstermeye mecbur oldu. İspanya'da, Lerroux'un 3 Ekim'de kurduğu olağan hükümette gerici klerikalizm ve monarşi yanlısı İspanya Özerk Sağcılar Konfederasyonu'ndan üç temsilci yer alacaktı. Buna cevaben Komünist Partisi, ülke emekçilerine genel grev ve silahlı ayaklanma çağrısı yaptı.³⁰ Ancak bu çağrı ciddi bir destek görmedi. Sadece kuzeybatıdaki Asturias eyaletinde girişilen eylemler çok sert ve etkili oldu. Eyaletin merkezi Oviedo'da sosyalistlerin, komünistlerin ve anarkosendikalistlerin temsilcileri, bir devrim komitesi kurdular ve birkaç saat içinde, çoğu madencilerden olmak üzere, elli bin kişilik bir ordu oluşturdular. Kötü silahlanmış, gerekli askeri eğitimden yoksun ayaklanmacılar, yabancı lejyon taburlarının ve düzenli olmayan Fas kıtalarının saldırılarına iki hafta boyunca direndiler. Ancak 20 Ekim'de binden çok kayıp ve iki bin de yaralı verdikten sonra, teslim olmak zorunda kaldılar.

SSCB hükümeti bir yana, VKP(b) MK ve Komintern'in, Avrupa'da proletaryanın bir yıl içindeki bu ikinci silahlı hareketine tepkisi, Şubat'taki Avusturya olaylarına yönelik tepkisi gibi, açıkça kaçamaklı oldu. İspanya'ya ne para yardımı, ne silah, ne de profesyonel devrimci gönderildi. Bunların yerine *Pravda* ve *İzvestiya*'nın Londra ve Paris muhabirlerinin, mutlaka yabancı haber ajanslarına atıfla yaptıkları gazete haberleri basılıyor, iyimserlik havası ve coşku yayan manşetler dikkat çekiyordu: "Genel Grev Bütün İspanya'yı Sardı. Madrid Sokaklarında Çatışmalar. İspanya'da Devrimci Hareket. Asturias İşçilerin Elinde. İspanya'da Devrimci Mücadele. Katalan Bölgesi İspanya'dan Ayrıldı."³¹

Buna karşılık, aynı günlerde, Komintern'in, onu "devrim ihraççısı" gibi nahoş bir imaja sahip mazisinden tamamen koparan yeni rotası açıklandı. Önce, Paris'te çıkan *L'Humanite*, ardından da Moskova'da *Pravda*, İKKİ'nin Sosyalist Enternasyonal'e yöne-

30 *Pravda*, 11 Ekim 1934.

31 *Pravda*, 6, 7 ve 8 Ekim 1934.

lik, "Bütün Ülkelerin Erkek ve Kadın İşçilerine" çağrısını yayımladı. İKKİ, dünkü kanlı düşmanlarına "gerek savaşıyan İspanyol proletaryasını desteklemek için, gerekse de diğer kapitalist ülkelerin Lerroux hükümetine verdikleri desteği engellemek için acilen ortak eylemlere girişme" çağrısını yapıyordu.³² Bu, on beş yıldır yürütülen stratejiden tamamen farklı bir yoldu. İspanya olayları, daha yaz aylarından itibaren, tam açığa vurulmadan ama fiilen başlatılmış politikanın pekiştirilmesi için kullanılıyordu.

..... 15 Temmuz'da Fransa Sosyalist Partisi Ulusal Konseyi, komünistlerin faşizme ve savaşa karşı ortak hareket etme teklifini kabul etti. 27 Temmuz'da Fransa KP Genel Sekreteri Maurice Thorez ile Fransa Sosyalist Partisi'nin 1920'den beri değişmez başkanı, partinin merkezi organı *Populaire*'in de başyazarı olan Léon Blum, bir ortak hareket anlaşması imzaladılar. Bu anlaşma iki buçuk ay sonra basbayağı meyvesini verdi: Kanton (yerel) seçimlerinde, iki parti, eski toplam sandalye sayılarına 32 sandalye daha ekledi. Kazanılan başarıyı arkasına alan Thorez, 24 Ekim'de Nantes'ta bir konuşma yaptı ve bu sefer komünistlerin, artık sadece sosyalistlerle değil, radikallerle de güç birliği yaparak bir Halk Cephesi kurmalarını önerdi. Onun bu girişimi, daha önce İKKİ Prezidyumu üyesi olan Palmiro Togliatti'nin kesin itirazıyla karşılaştı; fakat o, bu itiraza kulak asmadı. 1-2 Kasım'da ise, Thorez, Fransa KP MK plenumunda, kuşkusuz Moskova'daki dar yönetimin ve bizzat Stalin'in onayını alarak, bir kez daha sosyalistler ve radikallerle çatışmak yerine onlarla işbirliğine gitmek gerektiğini beyan etti.³³

Sovyet gazetelerinde bütün bunlar hakkında haberler çıkıyor, ancak yeni rotayı anlamak için önemli olan birçok olay es geçiliyordu. Örneğin bu gazetelerde, 18 Ekim'de, Çin Sovyet Cumhuriyeti'nin, dünya devriminin bu ikinci en önemli merkezinin, kuşkusuz ki Moskova'nın baskısıyla, kendini feshettiğine dair bir haber bulamazdınız. Çünkü bu cumhuriyet, Çan Kay-şek'in milli hükümetinin ordularına karşı mücadeleyi sürdürerek, fiilen Japonya'nın Mançurya'ya daha sağlam bir biçimde yerleşmesine ve saldırı alanını genişletmesine yardımcı oluyordu. Gazeteler bu değişikliği haftalar sonra haber verdiler ve Çin Kızıl Ordusu'nun Mao Zedong ve Çzju De önderliğinde yaptığı

32 *Pravda*, 13 Ekim 1934.

33 Duclos Jaques, *Memuarı* (Anılar), c. 1, Moskova, 1985, s. 183-184.

ve kısa süre sonra kahraman “Büyük Kuzey yürüyüşü” diye ün kazanan yeni “özgürlük yürüyüşü” hakkında bilgi verdiler.

Kremlin’in yaz ve kış boyu aldığı tutum, Doğu Paktı’na doğru ilerlemeyi sağladı ve paktın oluşmasını kolaylaştırdı. Litvinov, Cenevre’de, Fransa’nın yeni Dışişleri Bakanı Pierre Laval ile tam bir uzlaşma ve anlayış birliği sağlamayı başardı. 22 Kasım’da, Litvinov, şimdilik protokol şeklinde resmileştirilen bloka Fransa, Çekoslovakya ve SSCB’nin üye olacaklarını şifreli bir telgrafla Stalin’e bildirdi. 25 Kasım’da, dar yönetim, bu adımı onayladı ve böylece, bütün düzeltmeler karşılıklı şekilde mutabakata bağlandıktan sonra,³⁴ Laval ve Litvinov, 5 Aralık’ta, Fransa Cumhuriyeti ile SSCB Arasında Doğu Paktı’yla İlgili Görüşmeler Hakkında Protokol’ü imzaladılar. Burada şu öngörülmekteydi:

... Her iki hükümet Doğu Paktı’nın veya onunla ilgili mutabakatların hazırlanmasına ve imzalanmasına zarar verebilecek çok taraflı veya ikili anlaşmalar ya da her iki hükümetin esas aldığı ruha aykırı olan anlaşmalar yapma amaçlı görüşmeleri kabul etmeyeceklerdir.³⁵

İki gün sonra, yine Cenevre’de, Çekoslovakya’nın da “düşünüldüğü şekliyle ve aynı ruhla Doğu Paktı ilkelerine katıldığı” ilan edildi. Şu da bir gerçek ki, Eduard Beneš bu açıklamayı, iki dışişleri bakanı arasında mektuplaşma şeklinde yaptı. Litvinov’a hitaben Benés şöyle yazıyordu:

Hükümetim adına ben de sizin 5 Aralık’ta Cenevre’de SSCB adına Fransa Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Sayın Pierre Laval’le imzaladığınız Protokole tamamen katılıyorum. Bu katılımıla Çekoslovakya Cumhuriyeti hükümeti, onun içeriğinde şartlara bağlanan ve böylece ikili olarak adı geçen Protokolde belirtilmiş şekilde her üç hükümete taahhüt yükleyen her hususu kabul etmektedir.³⁶

Ancak bu gelişmelerden birkaç gün önce, 1 Aralık akşamı, dar yönetimin kolektif güvenlik oluşturmaya yönelik bütün ciddi girişimlerini, planlı, önceden düşünülmüş ve ılımlı hareketlerini tehlikeye sokan bir olay oldu. Politbüro üyesi, VKP(b) MK Sekreteri S.M. Kirov, Smolnıy’da Nikolayev adlı biri tarafından katledildi.

34 *Dokumentı... (Belgeler)*, c. XVII, Moskova, 686-687, 829.

35 A.g.e., s. 725-726.

36 A.g.e., s. 738-739.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Muhafaza edilmiş telgraflara, 1934 sonuna ait raporlara ve tıbbi raporlara, gerek Leonid Nikolayev'in, gerekse de feci olaydan sadece 2-3 saat sonra vaka hakkında ifade veren on tanığın sorgulanmasına ilişkin tutanaklara dayanarak Kirov'un öldürülmesiyle ilgili detayları kolayca yeniden gözümüzün önüne getirebiliriz.¹

Nikolayev'in sorgu tutanağından, 9 Aralık:

- Öldürme olayına kadar, siz 1 Aralık gününü nasıl geçirdiniz?
- O gün plenum sonuçlarına ilişkin konuların görüşüleceği aktif üyeler toplantısı yapılacaktı.² Eşimin iş yerini iki defa aradım ve bu toplantıya davetiye bulmasını istedim. Öğle, saat bir gibi, eşimin davetiye bulamayacağını öğrendim ve bu yüzden saat birden sonra partinin 25 Ekim Caddesi'ndeki Smolny Raykomu binasına gittim ve orada raykom çalışanlarından Guryanov ve Orlov'a başvurup toplantı için bana davetiye vermelerini istedim. Guryanov isteğimi geri çevirdi; Orlov ise söz verdi ve davetiye için mesai bitiminde gelmemi önerdi. İş garantiye almak için ben Smolny'a gitmeye ve orada gorkomda çalışan tanıdıklardan davetiye bul-

1 S.M. Kirov'un öldürülmesiyle ilgili belgeler üzerindeki gizlilik damgası henüz kaldırılmadığı için, sorgulama belgelerine burada ve daha sonra yapılan bütün göndermelerde, bize bağlı olmayan nedenlerle, RGASPI arşivine yüzeysel atıfta bulunacağız ve koleksiyon, liste, dosya ve sayfa numarası belirtmeyeceğiz.

2 *Leningradskaya Pravda* gazetesinin 29.11.1934 tarihli sayısında çıkmış ilana göre, VKP(b) Leningrad örgütü aktivistleri 1 Aralık 1934, saat 18.00'da, Uritskiy (Tavriçeskiy) Sarayı'nda, MK Kasım plenumunun sonuçlarını görüşmek üzere toplanacaklardı.

maya karar verdim. Öğle saat 1.30 ile 2.30 arasında ben Smolnıy binasındaydım ve Nagant marka tabanca da yanımdaydı...

Leningrad Gorkomu Yönetici Parti Görevlileri Şubesi elemanı A.P. Bauer-Rumayntseva'nın ifadesinden, 1 Aralık:

1 Aralık günü saat 15.00 gibi, Smolnıy RKİ'de çalışan ve kaydı orada bulunan Nikolayev, üçüncü kattaki 431 numaralı odaya girdi ve benden kendisi için faaller toplantısına davetiye istedi. Ben de davetiye olmadığını söyledim ve kendimizin de gitmeyeceğimizi bildirdim. Bu sefer personel işlerinde çalışan Smirnov'un nerede oturduğunu sordu. Ben de Smirnov'un yan odada oturduğunu söyledim...

Nikolayev'in sorgu tutanağından, 9 Aralık:

... Çalışanlardan Denisova, Şitik, Larina ve Petroşeviç'le karşılaştım; hepsinden davetiye istedim. Ancak sadece Petroşeviç davetiye sözü verdi; fakat mesai sonu için söz verdi. Mesai sonunu beklemek üzere ben Smolnıy binası yakınında dolaşmaya karar verdim; çünkü Petroşeviç'ten davetiye alacağımı ümit ediyordum. Bir saat sonra yeniden Smolnıy'a girdim...

Leningrad Vilayeti NKVD Müdürlüğü Operasyon Şubesi³ elemanı P.P. Lazyukov'un ifadesinden, 1 Aralık:

Sabahleyin 9.30'da Krasnıye Zoriy Caddesi, Apartman 26/28 adresinde Kirov'un oturduğu binanın yanında K.M. Pauzer'le birlikte nöbeti devraldım. 16.00'da Kirov evden çıktı ve Troitsk Köprüsü yönünde sağ taraftan yürümeye başladı. Onun önünde, on adım kadar ileride Operasyon Şubesi'nden Trusov, Lazyukov ve Pauzer yürüyorlardı. Köprü başında Kirov arabasına bindi; korumalar da kendi arabalarına bindiler ve Troitsk Köprüsü-Jaurés Rıhtımı-Liteynıy Caddesi-Voynov Sokağı-Slutskiy Sokağı-Tverskaya Sokağı-Smolnıy Meydanı güzergâhında hareket ettiler. Kirov'un arabası araç kapısından içeri girdi; bizse park yerinde oyalanıp geciktik. T. Pauzer arabadan ilk inendi; bense arkasında duruyordum. Smolnıy girişinde Yoldaş Kirov'u Aleksandrov, Balkovskiy ve Auzen (dış gözetim elemanı) karşıladılar ve bizden onu teslim aldılar. Ben Pauzer'le Smolnıy binası lobisinde Yoldaş Kirov'u beklemeye başladım...

K.M. Pauzer, Leningrad Vilayeti NKVD Müdürlüğü Operasyon Şubesi elemanı, 1 Aralık:

Smolnıy girişinde operasyon şubesi komiseri ile Smolnıy Komutanı Yoldaş Pogudalvov duruyorlardı. Hepimiz, yani ben, Lazyukov, Auzen, Balkovskiy, Borisov ve Pogudalov lobiye girdik; yukarı katlara giden kapıya kadar Yoldaş Kirov'a eşlik ettik; Borisov,

3 Operasyon Şubesi'nin görevleri, S.M. Kirov'u korumak ve ayrıca Smolnıy binasının güvenliğini sağlamaktır.

Auzen ve Balkovskiy Yoldaşlar ise Yoldaş Kirov'un ardından merdivenleri çıkmaya başladılar...

M.V. Borisov, 4 Leningrad Vilayeti NKVD Müdürlüğü Operasyon Şubesi elemanı, 1 Aralık:

Koridora varınca ben ondan (*Kirov'dan -Y.J.*) 20 adım uzakta koridor duvarı tarafında yürüyordum. Sol koridora dönülen köşeye iki adım kalmışken silah sesi duydum. Tabancamı kılıfından çıkarıp tetiği kurarken ikinci bir silah sesi daha duydum. Sol koridora koşunca Yoldaş Çudov'un bekleme odasının önünde yerde yatan iki kişiyi gördüm. Onlar, birbirinden 3-4 metre aralıklı olarak yatıyorlardı. Kenarda yerde Nagant tabanca vardı. Obkom elektrikçisi Platoç'un da aynı koridorda olduğunu gördüm. Obkom çalışanları koşarak hemen koridora çıktılar. Onların adlarını hatırlamıyorum...

Nikolayev'in ifadeleri, 9 ve 13 Aralık:

Bir saat geçtikten sonra yeniden Smolny binasına geldim⁵, tuvalete girdim. Oradan çıkınca kendi odasına gitmekte olan Kirov'u gördüm. Burası binanın üçüncü katıydı; saat yaklaşık 4.30 falandı, akşamdı... Tuvaletten çıkınca koridorun sağ tarafından karşıdan Kirov'un geldiğini gördüm; benden 15-20 adım uzaktaydı. Ben duraksadım ve sırtımı ona çevirdim; dolayısıyla o yanımdan geçerken onun sırtını görüyordum. Kirov'un benden 10-15 adım uzaklaşmasını bekledim ve çevrede epey geniş mesafede kimsenin olmadığını gördüm. Kirov, yerini çok iyi bildiğim odası yönünde köşeyi sola döndüğü zaman koridor tamamen boştu. Beş adım kadar koştum, Nagant'ı cebimden çıkarıp namluyu Kirov'un kafasına yönelttim ve ensesine bir el ateş ettim. Kirov arunda yüzüstü yere düştü. Ben arkadan saldırıyı önlemek için sırtımı döndüm, tetiği kurdum ve kendimi şakağımdan vurmak niyetiyle ateş ettim. Tetiği kurduğum anda odadan NKVD üniformalı biri çıktı ve ben kendimi vurmaya çalıştım. Kafama gelen darbeyi hissettim ve yere düştüm...

S.A. Platoç, Smolny elektrikçisi, 1 Aralık'ta verdiği ifadesinden:

... Ana koridorla sola giden koridorun birleştiği köşeye geldiğimiz zaman biz (*depo memuru G.G. Vasilyev'le birlikte -Y.J.*) Yoldaş Kirov'un aynı noktaya vardığını gördük. Vasiley, sol dehlizden

- 4 M.V. Borisov (d. 1881): köylü kökenli, 1931'den itibaren VKP(b) aday üyesi, 4. Şube Operasyon Komiseri, Leningrad Vilayeti NKVD Müdürlüğü Operasyon Sorumlusu. 1924'ten itibaren OGPU mensubu, daha önce belediye 2 Aralık 1934'te, saat 10.50'de, Voinov Sokak'taki 50 Numara 1 evin duvarına toslayan kamyonun altında kalarak yaşamını yitirmiştir.
- 5 Nikolayev, 3 Aralık günü yapılan sorgusunda "Siz 1 Aralık'ta Smolny binasına nasıl girdiniz?" sorusuna şu yanıtı vermişti: "Ben parti üyelik kartıyla geçtim."

4. yemekhane tarafına açılan cam kapıyı kapatmamı istedi. Ben Kirov'dan 8 adım kadar önden koştum ve derken bir silah sesi duydum. Dönüp bakınca ikinci silah sesini duydum. Ben Yoldaş Kirov'un yerde yattığını, diğerinin duvara tutunarak yavaşça yere yığıldığını gördüm. Bu adamın elinde Nagant tabanca vardı; Nagant'ı, Yoldaş Kirov'a ateş edenin elinden aldığım zaman o artık baygın gibiydi...

G.G. Vasilyev, Smolnıy depo memuru, 1 Aralık'ta verdiği ifadesinden:

Ben odama doğru yöneldim. Yürürken yoldaş Kirov'un geldiğini gördüm. Cam kapının açık olmasını uygun bulmadım ve karşıma çıkan Platoç'a kapıyı kapamasını söyleyip yoluma devam ettim. Daha iki adım atıncadan bir silah sesi duydum. Geri döndüm ve koşarak sol koridorun köşesine vardım; o sırada ikinci silah sesi duyuldu ve iki kişinin yerde yattığını gördüm. Ben ellerimle kafamı tuttum ve Yoldaş Kirov'un öldürülmüş olabileceğini düşündüm; ancak silah seslerinden önce oraya koşmadım...

M.D. Lionyuk, Leningrad Gorkomu eğitmeninin (GPU üniformalı adam) ifadesinden, 1 Aralık:

Ateş edilirken ben obkom gizli servisi girişindeydim. İlk silah sesi geldi ve ben kâğıtları atıp koridora çıkan kapıyı araladım, elindeki Nagant'ı başının üzerinde sallayarak bağırarak birini gördüm. Kapıyı biraz kapattım. O ikinci defa ateş etti ve düştü. Bundan sonra biz gizli servisten dışarı koridora çıktık. Koridorda Yoldaş Çudov'un bekleme odasının önünde, Yoldaş Kirov yerde yüzüstü yatıyordu; arkada, bir metre kadar ötede ise, ona ateş eden kişi sırtüstü yatıyordu; kolları olabileceği kadar yanlara açılmıştı. Koridorda artık çok sayıda yoldaş toplanmıştı; Çudov, Kodatskiy, Pozern⁶ ve başka yoldaşlar da oradaydılar. Acilen doktor çağrıldı. Ateş eden kıpırdamaya başladı, kalkmaya yeltendi. Ben onu tuttum, üstünü aramaya başladık, sonra özel odaya götürdük (Haberleşme Şubesi, 493 numara). Aynı zamanda yaralı Yoldaş Kirov'u kendi odasına götürdüler.

A.M. Dureyko, Leningrad Vilayeti NKVD Müdürlüğü Operasyon Şubesi elemanı, 1 Aralık:

... Yoldaş Kirov'un geldiğini öğrenince (üçüncü katta -Y.J.) koridorda yürümeye başladım. Ben Yoldaş Kirov'a doğru karşıdan yürüyordum. Ona arkadan Borisov eşlik ediyordu. Az sonra, iki üç dakika sonra, art arda iki silah sesi geldi. Ben silah sesi gelen yöne doğru koşunca yerde yatan iki kişiyi gördüm. Derken çoğu obkom elemanları olmak üzere çok sayıda adam toplandı; Yoldaş

6 M.S. Çudov: VKP(b) Leningrad Obkomu 2. Sekreteri; İ.F. Kodatskiy: Leningrad Vilayet Sovyeti Başkanı; B.P. Pozern: VKP(b) Leningrad Obkomu Sekreteri.

Çudov'u da orada gördüm. Ben ateş edene doğru yöneldim ve onun üstünü aramaya başladım. Arama sırasında bazı belgeler gördük. Yoldaş Kirov koridorda yürürken, orada yürüyen çok sayıda adam vardı...

1 Aralık akşamı itibariyle tespit edilen olgular bunlardı ve Stalin istese bile bunları değiştiremezdi. Çünkü o hâlâ Moskova'da kendi çalışma odasında ve Kirov'un öldürüldüğünü ancak tanıkların sorgusu başladıktan sonra öğrenmişti. On görgü tanığının birbirini tamamlayan ve aynı zamanda teyit de eden ifadeleri, aslında cinayetle ilgili var olan tek versiyonu çürütmektedir.

1 Aralık, saat dört buçukta, Kirov'un odasının bulunduğu koridor epeyce kalabalıktı. Literatüre sıkıca yerleşmiş olan bir başka efsaneyi de tekzip etmeliyiz. Borisov, kesinlikle Kirov'un -"özel olarak ona ayrılmış"- koruması değildi. Smolny'daki çok sayıda güvenlik elemanından biri olarak onun görevi, Politbüro üyesine, sadece girişten odasına kadar ve geri dönüşte de aynı güzergâh boyunca eşlik etmektir. Leningrad Vilayeti NKVD Müdürlüğü Operasyon Şubesi elemanı A.M. Dureyko'nun görevi de, sadece üçüncü kattaki büyük ve küçük (sol) koridorlarla sınırlı olmak üzere, aslında Borisov'un kiyle aynıydı.

A.L. Moloçnikov, Leningrad Vilayeti NKVD Müdürlüğü Ekonomi Şubesi Müdürü, 9 Aralık tarihli açıklama yazısından:

Bu yıl 1 Aralık'ta, Yoldaş Medved'in odasında, saat yaklaşık 4.30'da telefon zili çaldı. Yoldaş Medved ahizeyi koydu ve araba çağrılmasını emretti; onu Yoldaş Kirov çağırıyordu. 3-5 saniye sonra yeniden telefon çaldı ve daha ilk kelimelerin ardından Yoldaş Medved elindeki ahizeyi fırlatarak bağırdı: 'Kirov'a ateş etmişler!' Sonra hemen yerinden fırladı ve koşarak içeri giren ve durumu muhtemelen telefonla haber almış olan Yoldaş Fomin'le birlikte koşarak çıktı. Teşkilat içinde herhangi bir emir veya talimat verilmedi. Müdürlük çalışanlarının çoğunda faaller toplantısına davetiye olduğu için, ben, kendi şubemin elemanlarına hemen yerlerini almaları için talimat verdim. Lobanov'a Özel Şube'de de aynısını yapmasını önerdim. Yaklaşık 20 dakika sonra 30 elemanı Smolny'ya göndermek için emir aldım ve derhal yerine getirdim. Elemanlarla birlikte ben de Smolny'ya gittim. Katilin hayatta olduğunu Smolny'da öğrendim. Katilin üzerinde, parti üyelik kartı da dâhil, bazı belgeler bulunduğunu da Smolny binasında öğrendim. Benim gelişimden yaklaşık 40 dakika sonra Yoldaş Medved bana ve Yoldaş Gubin'e⁸ komiser Borisov'u sorgulama ve suikastın detaylarını öğrenme emri verdi. Ben de komiserlerden birine

7 F.T. Fomin: Leningrad NKVD Müdür Yardımcısı.

8 A.A. Gubin: Leningrad NKVD Operasyon Şube Müdürü.

Borisov'u göstermeleri veya yanıma getirmeleri için talimat verdim. Yaklaşık 50 yaşında sivil elbiseli birini getirdiler...

Bu arada soruşturmadaki ilk gerçek tuhaflık ortaya çıktı. Meşum silahlı saldırıdan tam 15 dakika sonra, saat 16.45'te, Leningrad Vilayeti ve kenti NKVD binasında (Liteyny Caddesi, Apt. 15) NKVD Gizli Siyasi Şubesi 4. Daire Başkan Yardımcısı L. Kogan, Nikolayev'in eşi Milda Draule'yi sorguya çekmeye başladı... Halbuki çeyrek saat, yani on beş dakika, sadece Smolnıy'da üçüncü veya ikinci kattan inerek arabaya binmek ve yoldan sapmadan Voynov Sokağı boyunca gidip NKVD Müdürlüğü binasına varmak ve birkaç kat çıkmak için ancak yetecek bir zamandı. Kuşkusuz ki Draule'nin ifadesi alınırken, onun nerede gözaltına alındığı ve neden öncelikle onun sorgulandığı hakkında birtakım bilgiler kaydedilmişti; ne var ki, Draule'nin sorgu tutanağında bu sayfalar yoktur. Tutanak sadece zorunlu olarak bildirilmesi gereken genel bilgileri içermektedir: kim, nerede, ne zaman, kimi sorguluyor vb. Ayrıca tutanakta Milda Draule'nin, eşi Nikolayev'le ilgili olarak verdiği genel tanıtım bilgileri yer almaktadır. Smolnıy'daki tanıkların sorgulanmasına ise ancak bir saat sonra başlanmıştır.

Leningrad Vilayeti NKVD Müdürlüğü Ulaştırma Şubesi Müdürü Perelmut'un raporundan, 4 Aralık:

01.12.1934'te, saat yaklaşık 17.00'de, Operasyon Şubesi Müdürü Khviyuzov, Yoldaş Medved'in, elemanlarımla birlikte Smolnıy'a gelmem hakkındaki emrini bana iletti (Borisov ve ötekileri sorgulamak için). Ben obkomun iki çalışanını (aslında A.P. Bauer-Rumyantsev'a ve Operasyon Şubesi'nden P.P. Lazyukov ile K.M. Pauzer'i -Y. J.) sorguluyordum. Diğer çalışanları sorgulayamadım; çünkü özel tren güzergâhlarını koruma ve bu trenleri garda karşılama işlerinin organizasyonu için beni müdürlüğe çağırdılar...

Aynı saatlerde Moloçnikov, tanıklardan M.V. Borisov, S.A. Platoç, G.G. Vasilyev ve A.M. Dureyko'nun ifadelerini alıyordu; Leningrad Vilayeti ve kenti Milis (Emniyet) Müdürü L. Jupakhin ise M.D. Lionyuk'u ve diğerlerini sorguluyordu. Bizzat Nikolayev ise sorgulanamıyordu. Vilayet NKVD Müdürlüğü'ne çağrılan doktorların tuttukları tıbbi tutanağa bakılırsa, Nikolayev, saat 18.40'ta bile hâlâ şoktaydı:

... Nabız dakikada 80, sorulara yanıt vermiyor, ara sıra inliyor ve bağıyor, genel asabiyet hâli halen devam etmektedir.

Nikolayev'i sedyeye yatırmak ve ambulansla saat 19.00'da Leningrad 2. Psikiyatri Hastanesi'ne nakletmek zorunda kaldılar. Orada ise şunu tespit ettiler:

histeri nöbeti geçirmektedir ve bilinç alanı aşırı derecede daralmıştır, sol burun deliğinde yanık izi var (nışadır), önemli miktarda tükürük gözlemlenmektedir. Saat 21.00'e doğru kendine geldi ve kendisine iki defa banyo küveti prosedürü uygulanabildi ve giysileri değiştirildi. Hep bir tür rol yapan tiyatro oyuncusu hâli vardı. Nikolayev'in kısa süreyle histerik tepkisel durumda bulunduğu sonucuna vardık. Tepkisel durum, iki aşama:

- 1) Kramplar (sonradan yapmacık simülasyon şeklinde);
- 2) Daha sonra histeri nöbetlerinin tekrarı mümkündür.

Buna rağmen, daha saat 18.20'de, F.D. Medved, Smolny'da, Moskova'ya gönderilmek üzere yazdığı ilk raporunu şu şekilde düzenlemişti:

SSCB NKVD -Yoldaş Yagoda'ya. 1 Aralık, saat 16.30'da, Smolny binasının 3. katında, Yoldaş Kirov'un odasından 20 adım uzakta, Yoldaş Kirov'un kafasına karşıdan ona doğru gelen meçhul şahıs tarafından ateş edilmiştir ve daha sonra bu şahsın belgelerinden, onun 1904 doğumlu, 1924'ten beri VKP(b) MK üyesi olan Leonid Vasilyeviç Nikolayev olduğu saptanmıştır. Yoldaş Kirov odasındadır. Prof. Dr. operatör cerrah Dobrotvorskiy, Feyertakh, Canelidze ve diğer hekimler onun başucunda bulunuyorlar. Ön bilgilere göre, Yoldaş Kirov evinden (Krasnyye Zoriy Caddesi) Troitsk Köprüsü'ne kadar yürümüştü. Troitsk Köprüsü yakınında makam arabasına binmiş ve keşifçiler (korumalar) eşliğinde Smolny'a varmıştı. Üçüncü kattaki olay yerine kadar Yoldaş Kirov'a operasyon şubesi komiseri Borisov eşlik etmişti. Korumalar ona üçüncü kata kadar eşlik etmişlerdi. Nikolayev Yoldaş Kirov'u yaraladıktan sonra bu sefer kendini vurmak için ikinci defa ateş etmiş ancak ıskalamıştır. Smolny çalışanlarından birkaçı (Obkom Yönetici Görevliler Şubesi Danışmanı ve Eğitimci Vasiliy Tikhonoviç Vladimirov vb), daha önce Smolny'da çalışmış biri olarak Nikolayev'in kimliğini teşhis etti. Katil Nikolayev'in eşi, 1919'dan beri VKP(b) üyesi olan Milda Draule 1933'e kadar VKP(b) Obkomunda çalışmıştı. Tutuklanan Nikolayev, Hava Savunma Birlikleri (Leningrad Askeri Bölgesi -Y.J.) NKVD Şubesi'ne gönderilmiştir. Draule'nin tutuklanması için talimat verildi. Smolny'da soruşturma ve kontroller devam etmektedir...⁹

9 Genrikh Yagoda. *Narkom Vnutrennikh del SSSR. Generalny Komissar gosbezopasnosti. Sbornik dokumentov* (Genrikh Yagoda. SSCB İçişleri Halk Komiseri. Devlet Güvenliği Genel Komiseri. Belgeler Derlemesi) (bundan sonra, *Yagoda...*), Kazan, 1997, s. 390-391.

Bu telgraf Moskova tarafından saat 19.45'te teslim alınmış ve deşifre edilmişti. Vilayet NKVD Müdürlüğü yönetiminden Medved, Müdür Yardımcısı Fomin, Ekonomi Şubesi Müdürü Moloçnikov, Danışma ve Protokol Şubesi Müdür Yardımcısı Stromin ve Özel Şube elemanlarından Yarışevskiy, Nikolayev'in sorgusunu ancak saat on bir civarında başlatabildiler.

Tutanaktan:

Soru: Bugün, 1 Aralık'ta, Siz VKP(b) MK Sekreteri Yoldaş Kirov'a ateş ettiniz. Bu suikastın organizasyonunda Sizinle birlikte başka kimler yer almıştır?

Yanıt: Kesin olarak belirtirim ki, Yoldaş Kirov'a yönelik suikasta başka kimse katılmamıştır. Her şeyi ben tek başıma hazırladım ve niyetimi hiçbir zaman kimseye anlatmadım.

Kirov'u öldürmeyi 1934 Kasım ayı başlarında düşünmeye başladım... Bunun tek nedeni var: Partiden kopmuş olmak; çünkü beni partiden uzaklaştırdılar (8 ay önce ihraç ettiler)... Amacım ise parti önünde siyasi bir sinyal vermektir; çünkü son 8-10 yıl içinde benim yaşantımda ve çalışma hayatımda karşılaştığım canlı insana karşı adaletsiz yaklaşım ve haksızlığın yarattığı yük birikti. Ben bu tarihi misyonu yerine getirdim. Ben Nikolayev'in ne hâle getirildiğini partiye göstermeliydim. Ben komployu politik bir eylem olarak görüyordum. Parti, düşüncesizce ve bürokratça canlı insana nasıl muamele edildiğine dikkat etmeliydi... Ben bunu psikolojik dağılmanın etkisiyle ve enstitüdeki (*Parti Tarihi Enstitüsü* -Y.J.)...

Bir gün sonraki sorgu sırasında Nikolayev ifadesine şöyle ilaveler yapmıştı:

Cinayeti işledikten sonra kendimi öldüremeyeceğimi düşünemedim. Bunun dışında, bu tür kayıtlarla (günlükle) ben kendimi manevi yönden cinayete ve intihara hazırlıyordum.

Nikolayev'in yanında bulunan belgeler, katilin artık belirlemeye başlayan psikolojik portresini tamamlama olanağı sağladı. Onun, cinayeti, Kasım başlarında değil, çok daha önceden kafasına koyduğu anlaşıldı. Daha 14 Ekim'de, Krasıye Zoriy Caddesi'nde, Kirov'un oturduğu binanın yakınında Operasyon Şubesi elemanlarının onu şüpheli kişi olarak durdurdukları, fakat belgelerini kontrol ettikten sonra Şube Müdürü A.A. Gubin'in talimatıyla serbest bıraktıkları belirlendi. Ayrıca Nikolayev'in bir intihar notu yazdığı da ortaya çıktı:

Sevgili eşime ve sınıf kardeşlerime! Ben, tarihi gerçekliğe dayanarak siyasi inancım yüzünden ölüyorum. Çünkü ajitasyon, basın özgürlüğü, hayat tarzını seçme hürriyeti yoktur ve ben ölmeliyim.

Çünkü MK (Politbüro) da yetişemez, zira oradakiler dev uykusuna dalmışlar.

Onun, aynı çarpık üslup ve dille yazılmış günlüğünde de benzer yaklaşımlar vardı. Nikolayev, bu günlüğü eşiyle birlikte tuttuğunu söylemişti. Saat 22.30'da, Moskova'ya, İçişleri Halk Komiseri Yagoda'ya, Medved'in imzaladığı ikinci bir telgraf gönderildi. Burada kısaca Milda Draule'nin kocasıyla ilgili ifadesi anlatılıyor, yanı sıra Nikolayev'in partiden ihraç edildiği, kendisinde önceden ruhsatlı bir silah bulunduğu belirtiliyordu. İki saat sonra, 2 Aralık, saat 00.40'ta, Leningrad Vilayeti NKVD Müdürü, Yagoda'ya bir telgraf daha gönderdi:

Nikolayev'in not defterinde şu not var: "Alman. Tel: 169-82, Gerzen Sokak 43" (bu, gerçekten Almanya Büyükelçiliğinin adresidir).¹⁰

Soruşturmanın ilk günü, gece yarılanmışken, feci olayı açıklamaya dönük en muhtemel üç versiyon da şekillenmişti. Bunların birincisi, kıskançlık yüzünden cinayetti. Bu versiyon bugün de dolaylı kanıtlarla doğrulanmaktadır. Örneğin, Kirov'un öldürülmesinden tamı tamına on beş dakika sonra Milda Draule'nin sorguya alınmasıyla... Yani sorgu memurlarının, Nikolayev'in bir eşi olup olmadığını araştırmalarına, eşi varsa onun kim olduğunu öğrenmelerine ve onu nerede aramaları gerektiğini belirlemelerine lüzum yoktu. Yani Darule'nin o meşum anda Smolny'da bulunması sır değildi; üstelik onun cinayetle ilgisi olduğu da varsayılıyordu. Nikolayev'in günlüğündeki notlardan biri de buna işaret etmekteydi: "M., sen çok şeyi engelleyebilirdin, ancak istemedin." Darule'nin sorgusunun ilk tutanağındaki tuhaf eksiklik ve dosyada, genelde zorunlu olmasına rağmen, cinayet yeri planının olmayışı da söz konusu versiyonu teyit etmektedir.

Ancak soruşturmacılar, derhal ve herhangi bir araştırma yapmaksızın bu versiyondan vazgeçti. Görüldüğü kadarıyla bunun nedeni, bu versiyonun parti liderlerinden birinin itibarına gölge düşürmesiydi; zira kentte zaten, Kirov'un, Kşesinskya Sarayı'nda sık sık kadınlarla içki âlemleri yaptığı hakkında söylentiler dolaşmaktaydı.

Soruşturma sırasında "Alman izi"ne ve Nikolayev'in Alman konsolosuyla bulunduğu tespit edilmesine ise farklı yaklaşıldı.

10 Leningrad'da 1934'te basılmış *Ves Leningrad na 1933 god* (Genel Olarak 1933 Yılında Leningrad) adlı kılavuzun 19. sayfasında biraz farklı bir bilgi yer almaktadır: Almanya Başkonsolosluğu - Ul. Gertsena, dom 41. Telefon 169-82.

Bu oldukça garip bağlantının dikkat çeken tarafı şuydu: Almanya Konsolosu Rihard Sommer, 2 Aralık'ta, sabah erkenden, genel teamüllere uygun şekilde Dışişleri Halk Komiserliği yetkilisine haber vermeksizin, Finlandiya'ya hareket etmişti. Yani o, tam da kent radyosu, Nikolayev'in adını belirtmeksizin, Kirov'un öldürüldüğünü haber verdiği sıralarda SSCB'den ayrılmıştı.

Bu versiyonu değerlendirirken atılan ilk adımlar bile, oldukça endişe verici bir gerçeği ortaya çıkardı. Nikolayev'in birkaç kez Almanya konsoloslughuna uğradığı ve ardından Torgsin mağazasına giderek satın aldıkları karşılığında Alman markıyla ödeme yaptığı belirlendi. Şurası bir gerçek ki, bu yöndeki soruşturma hemen oldukça ilginç sonuçlara ulaştı. 5 Aralık'ta Nikolayev'i Letonya konsoloslughuna yaptığı ziyaretler (!) konusunda sorgulamaya başladılar.

Sorgu tutanağından:

Bu, kentte gaz saldırısı tatbikatı yapılmasından birkaç gün önceydi. Danışma bürosundan, konsolosluğun telefonunu ve adresini aldım...

Üstelik Nikolayev, bu tuhaf kararın arkasını nasıl getirdiğini şöyle açıklıyordu:

Konsolosa dedim ki, ben miras alacağım... ben Letonyalıyım... bozuk bir Rusça konuşuyordum.

6 Aralık'ta Nikolayev'e bu kez başka bir ziyareti (gerçek olanı) sormaya başladılar:

—Almanya konsoloslughuna ne zaman başvurdunuz?

—Bunu, Letonya konsoloslughunu ziyaretimden birkaç gün sonra yaptım. Telefon defterinde Almanya konsoloslughunun numarasını buldum ve oraya telefon ettim. Konsolosla, ancak telefonla defalarca aradıktan sonra konuşabildim.

—Konsolosla nasıl bir konuşmanız oldu?

—Ben konsolosa kendimi Ukraynalı bir yazar olarak tanıttım; bu arada uyduruk bir soyadı söyledim; konsolostan beni yabancı gazetecilerle buluşturmasını istedim; SSCB genelinde yaptığım seyahatler sayesinde biriktirdiğim özet niteliğinde değişik materyallerim olduğunu ve bu malzemeyi, dış basında kullanılmak üzere yabancı gazetecilere vermek istediğimi söyledim. Bütün bunlara karşılık olarak, konsolos, Moskova'daki Almanya temsilciliğine başvurmamı önerdi. Böylece Almanya konsoloslughuyla bağlantı kurma girişimim sonuçsuz kaldı...

Sorgu memurları, Nikolayev'in bu tür basit ve apolitik açıklamalarıyla tatmin olmadılar. 1937 Şubat-Mart plenumundaki

sonuç konuşmasında, Yejev'un, Kirov'un öldürülmesiyle ilgili olarak şunu söylemesi için her türlü neden vardı:

Çekistler her ihtimale karşı kendilerini bir şekilde, başka bir yoldan, **yabancılar kulvarından** garanti altına almışlardı; belki de oradan bir şeyler çıkabilirdi (*vurgulama bana aittir -Y.J.*).¹¹

Gerçekten de soruşturma yetkilileri, üç hafta boyunca, garip bir değişime uğrayan bu versiyonu işlediler. Çekistler her seferinde Nikolayev'i sadece Letonya konsolosluğundan bahsetmeye zorluyorlardı:

20 Aralık:

— Ben konsolostan, grubumuzu Trotskiy ile buluşturmasını rica ettim. Konsolosluk binasındaki üçüncü veya dördüncü buluşmada, konsolos ricamı yerine getirmeyi kabul ettiğini bildirdi ve bana beş bin ruble para verdi. ..

23 Aralık:

— Letonya konsolosu yeraltı faaliyeti için para verdi.

Nihayet 25 Aralık'ta, Letonya konsolosunun kimliği sorulduğunda, Nikolayev şöyle diyordu:

— Hatırlayamıyorum, tipik bir Letonyalı adıdır.

Ancak sonunda Nikolayev, Letonya konsolosuna yaptığı ilk ziyaretin tarihini söyledi: 21 veya 22 Eylül 1934.

Çekistler ta soruşturma bitene kadar "Alman izi"nden -konsolosluktan para alınması olgusundan- vazgeçmediler; ancak eldeki verileri oldukça ilginç bir tarzda yorumluyorlardı. Her şeyi Letonya konsolosuna bağlıyorlardı ve bunun nedeni de, büyük bir olasılıkla, Almanya ile ilişkilerin zarar görmemesi arzusu; zira Almanya'nın Odesa başkonsolosu Gan'ın ve SSCB'den hububat satın alan Kontrol ve Ortakları aracı şirketinde çalışan beş Alman Yurttaşının casusluk ve sabotaj yapmakla suçlanması ardından ilişkiler zaten sorunlu idi.¹²

Nikolayev'in 1 ve 2 Aralık'ta yapılan sorgusunda Medved, 3 Aralık'taki sorguda ise onun yerine geçen İçişleri Halk Komiser Vekili Agranov¹³, yoğun biçimde başka bir versiyonun üzerinde duruyor, Nikolayev'in, Kirov'u, sadece kişisel nedenler yüzünden öldürdüğünü itiraf etmesinde ısrar edi-

11 *Reabilitatsiya. Politiceskiye protsessı 30-50-kh godov* (Aklama. 30-50'li Yılların Siyasi Duruşmaları) (bundan sonra, *Reabilitatsiya...* [Aklama]), Moskova, 1991, s. 153.

12 *Dokumentı...* (Belgeler), c. XVII, s. 790.

13 *Pravda*, 4 Aralık 1934.

yorlardı; zira katilin biyografisi, bulunmuş mektupları ve günlükleri bunun için zaten yeterince bol malzeme sağlamaktaydı.

Leonid Vasilyeviç Nikolayev, 18 Mayıs 1904'te Petersburg'da doğmuştu. Zanaatkâr olan babası devrimden çok önce ölmüştü. Annesi Mariya Tikhonovna Nikolayeva, 1870 doğumlu olup tramvay deposunda hademeydi ve parti üyesi değildi. Eşi Milda Petrovna Draule'nin (d. 1901) ailesi, Lujsk kazası köylülerindendi. Nikolayev, iki oğul babasıydı: 1927 doğumlu Marks ve 1931 doğumlu Leonid. O, eşi ve çocuklarıyla birlikte Leningrad, ulitsa Batenina, dom 9/39, kvartira 17 adresinde oturuyordu.

Milda Draule'nin 1, 2 ve 3 Aralık'ta verdiği ifadelerden:

Nikolayev çocukluğunda hastalıklı olup yedi yaşına kadar yürüyememişti. Petrograd'da okula gitmiştir; ancak kentteki okulu bitirememiş ve Vıborg semtindeki bir esnafın yanına çırak olarak verilmişti. Devrimden sonra yine "bir yerlerde" okumuştur. İç savaş sırasında Volga bölgesine gitmiş ve orada bir "muhtarlıkta" kâtiplik yapmıştı.

1922'de Petrograd'a dönen Nikolayev, Vıborg Komsomol Raykomu'nda çalışmış, ardından Krasnaya Zarya Fabrikası'nda Komsomol grubu teknik sekreterliği yapmıştı. 1924'te kaza Komsomol Komitesi Genel Şube Başkanı olarak Luga'ya gönderilmişti. Orada, parti kaza komitesinde çalışan Milda Draule ile tanışmış ve 1925'te onunla evlenmişti. 1925 sonunda Nikolayev yeniden Leningrad'a dönmüştü. İstatistik Müdürlüğü'nde, araştırma enstitülerinden birinde, Krsnaya Zarya Fabrikası'nda ve 7. İşletme'de (eskiden Arsenal Fabrikası) serbest Komsomol görevlerinde çalışmış, nihayet Karl Marx Atölyesi Kültür ve Propaganda Grubu elemanlığı yapmıştı. 1930'da buğday tedariki için Doğu Sibirya'ya gönderilmişti.

L.V. Nikolayev 1931 başlarında Leningrad'a dönmüş ve VKP(b) Obkom Organizasyon ve Eğitimlik Şubesi'nde danışman, aynı zamanda Okuma Yazma Bilmemeye Son Vilayet Cemiyeti Mali Şube Başkanı olarak görev yapmıştı. 1932-1933 yıllarında vilayet RKİ müfettişi olan Nikolayev, Eylül 1933'ten Nisan 1934'e kadar vilayet Parti Tarihi Enstitüsü'nde gezici eğitimlik görevinde bulunmuştu. Ancak "ulaştırma alanına" seferberlik kampanyası çerçevesinde, demiryolu işletmelerinden birine, siyasi şubede çalıştırılmak üzere nakledilmesini öngören karara uymayınca partiden ihraç edilmişti. Fakat 17 Mayıs'ta bu kararı temyiz etmiş ve partinin Smolny Raykomu onu yeni-

den partiye üye olarak almış, bununla birlikte ona, üyelik kartına kaydedilmek suretiyle kınama cezası vermişti. 5 Haziran'da Nikolayev buna da itiraz ederek yeniden temyize gitmiş, ancak olumsuz cevap almıştı. 3 Ağustos'ta bu sefer temyiz dilekçesini doğrudan Moskova, VKP(b) MK'ya, Stalin'e göndermiş ve bir cevap alamamıştı.

Draule'nin ifadesinden, 1 Aralık:

... Partiden ihraç edildiği andan itibaren o ezik bir ruh hâli içerisindeydi; bu sorun ve çözümü ile ilgili olarak devamlı üzülmüyordu ve kınama cezasının kaldırılması yönünde sıkıntılı bir bekleyiş içindeydi; hiçbir yerde çalışmak istemiyordu. Parti raykomuna başvurdu; fakat orada iş vermediler. Sağlık durumundan dolayı, o, üretimde zaten çalışamazdı; çünkü nevrastenisi vardı ve bayılıyordu...

M.T. Nikolayeva'nın ifadesinden, 11 Aralık:

Oğlum Leonid Nikolayev'in ailesi, maddi anlamda hiçbir sıkıntı çekmiyordu. Onlar, bir kooperatif apartmanından, üyelik aidatlarını ödeyerek aldıkları üç odalı müstakil bir dairede oturuyorlardı. Çocuklarının da, süt, yağ, yumurta, giysi ve ayakkabı dâhil olmak üzere, her türlü ihtiyacı karşılanıyordu. Son 3-4 ay Leonid işsizdi ve bu, ailesinin durumunu kötüleştirmişti; fakat o zaman bile, onların özel bir sıkıntıları yoktu.

Draule'nin ifadesinden, 1 ve 3 Aralık:

Kitapları okurken, o, bazen notlar alırdı; birkaç defa tekraren kendi yaşam öyküsünü kaleme almıştı; üstelik bir seferinde matbaa harfleriyle yazmıştı. Kendisine bunu niye yaptığını sorduğumda, büyük oğlu Marks'ın bunları okuyabilmesini ve öğrenmesini istediğini söyledi. Yazdığı biyografinin edebi bir şekilde olması isteğini de dile getiriyordu; bana söylediği üzere, üsluplarını öğrenmek için Tosltoy, Gorkiy ve diğer yazarların kitaplarını okuyordu...

Partiden ihraç edildiği için kötü bir hâldeydi, durumdan hoşnut değildi; fakat tepkisi kesinlikle Sovyet karşıtı değildi. Kendi ifadesiyle, bu, daha çok, şahsına karşı gösterilen bir itiraz ve sitemdi. Son zamanlarda Nikolayev sarsılmış bir durumdaydı, ezikti, çoğu zaman susuyordu, benimle çok az konuşuyordu. Ailenin kötü maddi durumu ve kendisinin bu konuda yardımcı olamayışı da ruh hâlini kötüleştiriyordu...

... o sinirli biriydi, çabuk öfkelenirdi; ancak bu özellikler, hareketlerine, aşırılığa varacak bir şekilde yansımıyordu... Bazen kendinden geçiyor, bayılıyordu. Ama histeri nöbetleri yoktu. Günlük tutuyordu. Günlüğünü son olarak yazın okumuştum... Önce biz çocuklar hakkında yazmaya karar verdik; sonra günlük Nikola-

yev'in giderek kötüleşen ruh hâlini yansıtmaya başladı; ailenin maddi durumu konusunda endişelerini ifade ediyordu... Ağustos 1934'e kadar ben de notlara katkıda bulunuyordum; Ağustos'ta ise Sestroretsk'te izinliydim; izinden döndükten sonra notlara katkıda bulunduğumu hatırlamıyorum...

Nikolayev'in ifadelerinden, 16-17 Aralık:

Parti ve Vatan Karşısında başlıklı mektubumda, kendimi Andrey Jelyabov ile kıyaslayarak şöyle yazmıştım: Ben Jelyabov gibi cinayete (*Kirov'u öldürmeye -Y.J.*) hazırlanıyorum. Kendimi, 2. Ye-katerina dönemindeki özgürlük hareketinin temsilcisi Radişev'e benzeterek şunu yazmıştım: Onun gücü, bozuk düzeni görünce duyarsızca susmayı becerememesindeydi.

Kirov'un öldürülmesiyle ilgili soruşturmada salt kişisel yaşam bağlantılı versiyonu esas almak gerektiğini sadece bu tür açık kanıtlar ortaya koymuyordu. Nikolayev'in iki yakın akrabasının kaderleri bile, adeta bu versiyonu teyit etmek için sipariş edilmişçesine şekillenmişti: Onun aynı anneden olma kardeşi, Leningrad'da konuşlandırılmış 58. Alay İrtibat Taburu Komutanı Pyotr Alekseyeviç 14 Kasım'da firar etmişti. Alekseyeviç, trafo satın alması amacıyla verilen otuz rubleyi harcadığı için sorumlu tutulmaktan korkmuştu. Öte yandan, Milda Draule'nin kardeşi, Leningrad Kenti Emniyet 8. Amirliği muhasebecisi Pyotr Petroviç, Nisan 1934'te, aşırı israftan dolayı yargılanmıştı ve Uzak Doğu Bölgesi'nde Svobodnı kentindeki Emek ve Islah Kampı'nda, BAM demiryolu inşaatında cezasını çekmekteydi.

Agranov, siyasi nedenlere ve "yabancılar" bağlı versiyonlardan kesin şekilde vazgeçti; ancak bütün bu kanıtları da bir yana bıraktı ve herkesi tatmin edebilecek olan kişisel neden versiyonunu da dikkate almadı. Fakat soruşturmanın yönü, 4 Aralık'ta, yani Stalin Moskova'ya döndükten sonra değişti. Bu sefer soruşturma yetkilileri, "ajanlar sayesinde" ilk defa Nikolayev'in ailesi dışındaki birtakım kişilerin, on yılı aşkın bir süre önce Voborg Komsomol Raykomu'nda birlikte çalıştığı şahısların adlarını ortaya çıkardı. Üstelik aynı gün Nikolayev'in kendisi de "ajan verilerini" teyit etti.

Soru: Trotskiyci muhaliflerle olan ilişkileriniz, Kirov'u öldürme kararınızı nasıl etkiledi?

Yanıt: Kirov'u öldürme kararımı, Şatskiy, Kotolınov, Bardin ve diğer Trotskiycilerle olan ilişkilerim etkiledi.

Bu tür bir "itiraf"ı edindikten sonra, Agranov, derhal Moskova'ya, Stalin'e ve Yagoda'ya haber gönderdi:

Onun en iyi arkadaşlarının Trotskiyçi İvan İvanoviç Kotolınov ve Nikolay Nikolayeviç Şatskiy oldukları, onlardan çok şey öğrendiği belirlenmiştir. Nikolayev, bu kişilerin Yoldaş Stalin'e karşı düşmanlıkları olduğunu söylüyordu. Kotolınov, NKVD tarafından, yeraltı faaliyeti yürüten bir Trotskiyçi olarak bilinmektedir. O, bir müddet partiden ihraç edilmiş ve sonra yeniden üyeliğe alınmıştı. Şatskiy eski bir anarşist olup karşıdevrimci faaliyetlerinden dolayı 1927'de VKP(b)'den atılmıştı. Partiye geri alınmamıştır. Ben, Şatskiy'in tutuklanması, ayrıca Kotolınov'un da yerinin tespit edilerek gözaltına alınması için talimat vermiş bulunuyorum. Leonid Nikolayev'in not defterinden Glebov-Putilovskiy'in adresi tespit edildi. Glebov-Putilovskiy'in 1923'te karşıdevrimci Raboçaya Pravda (İşçi Gerçeği) grubuyla bağlantısı belirlenmiştir. Nikolayev ile Glebov-Putilovskiy arasındaki bağlantının niteliğini belirlemek için harekete geçilmiştir. Glebov-Putilovskiy halen din karşıtı bir müzede müdürdür...¹⁴

Sorgu memurlarının elinde, katili Trotskiyçi muhalefetle ilişkilendirmeye çok uygun olan yeni, siyasi bir versiyon bulunsa da, Sovyet propagandasının yönü, facianın hemen ardından, görece tarafsız bir değerlendirme biçiminde çizilmiş ve gazetelerde daha 2 Aralık'ta bu yönde haber ve değerlendirmeler yer almıştı. Cinayetin, "işçi sınıfı ve Sovyet hükümetinin düşmanı Beyaz Ordu mensuplarınca" işlendiği beyan edilmekteydi. Hatta Molotov'un 6 Aralık'ta, Moskova'da, Kirov'un cenaze töreninde söylediğine bakılırsa, onun ölümüne neden olanlar soyut "işçi sınıfı düşmanları, Beyaz Ordu alçakları, yurtdışından gelmiş ajanlar"¹⁵. O günlerde Moskova, Leningrad ve Minsk'te, SSCB'ye illegal yollarla sızmış ve terör eylemleri hazırlığında olan gerçek Beyaz Ordu mensuplarının yargılanmaları hakkındaki gazete haberleri de, bu görüşü epeyce esaslı ve kesin bir şekilde kanıtlıyordu.

Bu arada, Leningrad'da kalan NKVD GUGB üst görevlileri Y.S. Agranov, Ekonomi Şubesi Müdürü L.G. Mironov, onun vekili D.M. Dmitriyev, Sorgulama ve Protokol Şubesi Müdürü G.S. Lyuşkov, başlıca neden olarak hâlâ ısrarla siyasi versiyon üzerinde çalışıyorlardı. Sadece Şatskiy değil, kısa zaman önce VLKSM MK ve Gençlik Komünist Enternasyonal Yürütme Komitesi üyesi olan Kotolınov da tutuklandı ve sorgulandı. Bu sayede kim-

¹⁴ Yagoda..., s. 392.

¹⁵ Pravda, 7 Aralık 1934.

lik ve statü bakımından daha üst seviyede yeni şüpheli ve zanlılar ortaya çıkarıldı; ancak bu kişiler, sadece çok eskiden Viborg Komsomol Raykomu'nda ya da Lujsk kaza komitesinde veya Leningrad Gorkomu'nda Nikolayev'le birlikte çalışmış eski iş arkadaşları değillerdi; bunlar aynı zamanda VLKSM yönetimine kadar hızla terfi etmiş, gerçekten Zinovyev muhalefetiyle bağlantılı ve Trotskiyecilerle açıkça blok oluşturmuş unsurlardı.

Verdikleri ifadelerin nasıl kullanılacağını, kendileri ve çok sayıda başka kişi açısından ne gibi sonuçlara yol açacağını tahmin edemeyen N.N. Şatskiy, İ.İ. Kotolınov, V.V. Rummyantsev, V.İ. Zvyozdov, İ.S. Antonov, G.V. Sokolov, İ.G. Yuskin, L.O. Kharrik, A.İ. Tolmazov ve A.İ. Aleksandrov açık ifadelerinde genel olarak bilinen gerçekleri hiç inkâr etmediler. Onlar eskiden VKP(b) Leningrad Gubkomu ve Kuzeybatı Bürosu'nda yakından tanıdıkları kişiler hakkında bilgiler verdiler; bu iki kurumu da o yıllarda Zinovyev yönetiyordu.

O sırada Moskova'da oturan ve Bileşik Bilim ve Teknik Yayınevi Müdür Yardımcısı olan A.M. Gertik de adı belirtilenler arasındaydı. Gertik'i 8 Aralık'ta gözaltına aldılar; o da iki gün sonra, sorgu sırasında, yakın parti arkadaşları arasında İ.P. Bakayev'in de adını saydı. Böylece tutuklanan Bakayev, 1923-1924 arası RKP(b) Petrograd Guberniyası Denetleme Kurulu Başkanı ve "yeni muhalefet" in faal bir temsilcisiydi, tutuklanma öncesindeyse Enerji Şebekeleri Genel Müdürü'ydü.

Gertik'in adını verdiği diğer bir kişi ise, 1923-1924 arasında Petrograd Sovyeti Başkan Zinovyev'in- Yardımcısı, 1925'te Leningrad Gubkomu 1. Sekreteri, 1926'da VKP(b) MK ve Organizasyon Bürosu Sekreteri olan Y.G. Yevdokimov'du. Bunun ardından yeni bir tutuklama ve sorgulama dalgası geldi. Nihayet 14 Aralık'ta sorgu memurlarının olağan tutanaklarında, ilk defa G.Y. Zinovyev, L.B. Kamenev ve G.İ. Safarov'un, ayrıca iki üç yıl sonra tutuklanan birçok kişinin adları geçmeye başladı. Bunlardan Safarov, 1922-1926 yılları arasında *Lenigradskaya Pravda* gazetesinin Yazı İşleri Müdürü ve "yeni muhalefet" in aktif bir temsilcisiydi; hatalarını itiraf ederek partiye geri alındıktan sonra İKKİ'de çalışmaya gönderilmişti.

Tutuklananların hepsinde silah bulunması, soruşturmacılar için bir tür sürpriz hediye oldu. İç savaştan sonra tamamen meşru olarak sahiplerinde kalan bir, iki, bazen de üç veya dört tabanca, şimdi artık terör eylemi hazırlığının tartışılmaz kanıtıydı.

Bundan başka, hepsinde "karşıdevrimci" literatürden örnekler -Ryutin'in Platform çalışması, muhalefet önderlerinin beyanatları ve grup olarak VKP(b) MK ile kongrelerine gönderdikleri mektuplar- bulunmuştu. Bu yetmezmiş gibi, bir de, Aralık ortalarında tutuklanan K.N. Yemelyanov'un evinde "Leningrad muhalefeti"-nin arşivi bulundu.

Bütün bunlar, süreci kaçınılmaz bir sonuca doğru götürmekteydi. Sorgu memurlarının, Zinovyev yanlısı olup eski inanç ve görüşlerinden hala vazgeçmemiş şahısların gerçek niyetleri hakkındaki verileri sorgu tutanaklarına kaydetmeleri gerekiyordu; çünkü oluşan şartlarda bu verilere çok ihtiyaç vardı.

İ.S. Gorşenin'in ifadesinden, 21 Aralık:

Uluslararası politika ve Komintern'in faaliyetleri konularında, Zinovyevci Moskova Merkezi, şu hususları esas alıyordu:

- a) Almanya'daki faşist darbe ve Hitler'in iktidara gelişi, VKP(b) MK ve Komintern'in yanlış dış politikasıyla açıklanıyordu;
- b) Zinovyev ve merkezimizin diğer üyelerine göre, Komintern, Viyana ayaklanmasından (*Schutzbund* üyelerinin eylemlerinden), Avusturya KP saflarını kuvvetlendirmek için bile yararlanmamıştı;
- c) İspanya'daki devrimle ilgili olarak da, Komintern'in pasif bir rol oynadığına ilişkin görüşler vardır...

V.V. Tarasov'un ifadesinden, 22 Aralık:

Ülke zor durumdadır. Parti yönetimi durumdan kurtulmanın yolunu bilmiyor. Stalin ülkeyi savaşa doğru itmektedir; dahası ona göre, bu durumda, burjuvaziyle savaşarak ölmek, yanlış yönetim yüzünden iç politikadaki başarısızlıktan dolayı ölmekten daha iyidir... Stalin proletarya devrimini ölüme götürmektedir.

V.V. Rummyantsev'in ifadesinden, 22 Aralık:

Savaşın başlaması durumunda, şimdiki VKP(b) yönetimi, karşılaşılabilecek sorunlarla baş edemez ve Kamenev ile Zinovyev'in ülke yönetimine gelmeleri kaçınılmazdır.

G.Y. Yevdokimov'un ifadesinden, 24 Aralık:

... Kasım 1934'te o (Zinovyev -Y.J.), ortak cephe kurma çalışmalarını eleştiriyor, Fransa'da ortak cepheyi kabul ettikleri için Fransa KP ve dolayısıyla da Komintern'i suçluyordu.

İ.S. Gorşenin'in ifadesinden, 25 Aralık:

VKP(b) MK'nın uluslararası politikasıyla ilgili eleştirimiz şu ön değerlendirmeye dayanıyordu: Yoldaş Stalin, Komintern'in çalışmalarını aktifleştirmeyi bilinçli olarak istemiyor, dikkati bütünüyle resmi Dışişleri Halk Komiserliği diplomasisine yoğunlaştırıyor

ve aslında dünya devriminin çıkarlarını tek ülkede sosyalizm kurma fikrine kurban ediyor.

Ancak Zinovyev ve Kamenev, eski mücadele arkadaşlarıyla herhangi bir siyasi konuyu tartışmış olduklarını bile kesinlikle itiraf etmiyorlardı. 21 Aralık'ta Kamenev, şunu beyan etti:

Ülkemizin istikrarı ve savunma gücü konusunda benim kesin inancım, köylülerin kolhoz yapısını kabullendikleri ve onun gerçek faydasından emin oldukları gerçeğine dayanmaktaydı; hükümetin uluslararası siyasette uyguladığı tedbirler, ayrıca Milletler Cemiyeti'ne girmesi ve Fransa ile yakınlaşması, uluslararası durumumuzu sağlamlaştırmakta ve savaş tehlikesini azaltmaktadır.

Oysa Nikolayev, aksine, soruşturmacıların kendisine empoze ettiği her şeyi itirazsız kabul ve Kirov'u öldürdükten sonraki ilk üç gün içinde inkâr ettiklerini de şimdi teyit ediyordu:

Evet, ben, Zinovyevci-Trotskiyci karşıdevrimci örgütün üyesiydim.

Ama bununla birlikte o, eski iddialarını da tekrarlıyordu. Nikolayev 17 Aralık'taki sorgusu sırasında şöyle diyordu:

Savaş konusunda, ben, Sovyetler Birliği açısından bir savaş tehlikesi olmadığını iddia ediyordum; oysa parti durmadan büyük bir savaş tehlikesine işaret etmektedir.

Zinovyev ve Kamenev'in 16 Aralık'ta tutuklanmalarının hemen ardından, Kirov'un öldürülmesinin "nedenleri" konusundaki yeni tanımlama açık bir biçimde ortaya çıktı. Yeni açıklama tarzı, hemen ertesi günkü *Pravda*'nın baş makalesinde ve yine aynı sayıda yer alan, Moskova Gorkomu'nun kısa bir süre önce düzenlenen plenumuyla ilgili bir yazıda, nerdeyse aynı içeriklerle yer almıştı. İşte bu yaklaşım, sonraki yirmi yıl boyunca, yerleşik bir hâl alacaktı:

Sınıf düşmanının iğrenç ve sinsi ajanları, parti karşıtı Zinovyevci gruptan şerefsiz alçaklar, Yoldaş Kirov'u saflarımızdan kopardılar.

Ancak daha o zaman bile, politik versiyonun, gerçek arayışından oldukça uzak amaçlar için kullanıldığı ve soruşturmayı yönetenlerin trajik olayla ilgili asıl görüşlerini yansıtmadığı çok belliydi. Zira 17 Ocak 1935 tarihinde, "S.M. Kirov'un Haince Öldürülmesiyle İlgili Olayların Dersleri" başlığı altında "bütün parti teşkilatlarına" gönderilmiş kapalı yazı ortaya çıktıktan sonra dâhi, Yagoda, NKVD kurumu içinde yayılan 26 Ocak tarihli kapalı mektubunda Zinovyevcileri anlatmıyor, değerlen-

dirmelerini başka bir husus üzerinde yoğunlaştırıyordu. Ona göre, Leningrad NKVD Müdürlüğü'nde ve müdürlüğün bizzat Kirov'un korunması ve Smolnıy binasının güvenliği ile ilgili olan Operasyon Şubesi 4. Bürosu'nda "suç derecesinde atalet, kayıtsızlık ve aşırı rahatlık" hâkimdi. Yagoda'nın vardığı sonuca göre, eğer koruma servisi "titizlikle talimatnamelere" uysaydı Kirov öldürülemezdi. Soruşturmayı yöneten ve çok sayıda zanlı ve tanıdığı bizzat sorgulamış olan Agranov bile, artık davalar bittikten sonra, 3 Şubat 1935'te, bir NKVD özel istişare toplantısında, başka bir ihtimale mahal bırakmayacak kadar açık bir ifadeyle şunu belirtmişti:

Biz, Kirov'a karşı terör eylemi hazırlanması hakkında "Moskova Merkezi"nin bilgisi olduğunu ispatlayamadık.¹⁶

Bir ay süren soruşturmanın sonuçlarının değerlendirilmesinde açıkça görülen ikilik, ardından gelen mahkeme davalarının sayısını da yeterince açıklıyordu; aslında tek bir cinayet dosyasıyla ilgili olarak beş ayrı dava söz konusuydu. Bu davalarda siyasi kaygılar, ne pahasına olursa olsun eski Zinovyevci muhalefeti başsız bırakarak mahvetme ve bu hedefe yargı yoluyla ulaşma isteği, alenen ağır basıyordu. Smolnıy'daki meşum silah sesinden sonra, 22 Aralık'ta, SSCB gazeteleri, "İçişleri Halk Komiserliği'nde" başlıklı bir habere yer verdiler. Bu haberde, Kirov'un öldürülmesiyle ilgili ön soruşturmanın bittiği ve dosyanın SSCB Yüksek Mahkemesi Yürütme Kurulu'na iletildiği belirtiliyordu. Haberde ayrıca şunun da altı çiziliyordu:

Tespit edilmiştir ki, Yoldaş Kirov, gizli terörist "... Leningrad Merkezi"nin talimatıyla öldürülmüştür. Kirov'un öldürülmesiyle amaçlanan, bu yolla şimdiki politikayı Zinovyevci-Trotskiy platform diye bilinen yaklaşıma uygun olarak değiştirmekti...¹⁷

İlk dava oldukça kısa sürdü. 28 Aralık, saat 14.20'de başlayan yargılama, 29 Aralık 05.45'te sona erdi. Duruşma, SSCB Yüksek Mahkemesi gezici hâkim heyetinin kaçınılmaz kararıyla bitti: "Yoldaş Kirov'un ölümüyle sonuçlanan suikasti hazırlama ve uygulama suçundan dolayı" on dört sanık, kurşuna dizilme yoluyla idama mahkûm edilmişti. Üstelik suçu sabit görülen bir tek Nikolayev değildi; soruşturma sırasında sadece onun yakın tanıdıkları oldukları tespit edilen ve eskiden Komsomol teşkilatında kendisiyle birlikte çalışan arkadaşları N.S. Antonov, V.İ. Zvyozdov, İ.G. Yuskin, G.V. Sokolov, İ.İ. Kotolınov, N.N. Şatskiy,

16 *Reabilitatsiya...* (Ak ama), s. 155.

17 *Pravda*, 22 Aralık 1934.

A.İ. Tolmazov, İ.P. Myasnikov, L.O. Khannik, V.S. Levin, L.İ. Sositskiy, V.V. Rummyantsev'a ve S.O. Mandelştam da idam cezası aldılar.

Onların doğrudan suç ortağı olarak suçlanmaları, bugün artık açıkça bir aşiret reisinin cenaze töreni sırasında ritüel olarak öldürülen kurbanları hatırlatmaktadır. Ancak 1934 sonunda bu hüküm farklı algılanıyor, hem terörist bir yeraltı örgütünün, hem de onun hazırladığı komplonun varlığına dair esaslı bir kanıt sayılıyordu ve böylece Nikolayev'in -üstelik herhangi bir kişisel nedenle- cinayeti tek başına işlediğini düşünmek bile istisnai bir hâle geliyordu.

Aslına bakılırsa, NKVD yönetimi, 20 Aralık'tan sonraki on gün içinde, doğrudan Kirov'un öldürülmesiyle ilgili bir dava daha düzenlemeyi düşünüyordu. Bu dava için Zinovyev yandaşı, kimi ünlü, kimi ise pek tanınmayan sekiz kişiden, İ.P. Bakayev, A.M. Gertik, S.M. Gessen, A.S. Kuklin, Y.V. Şarov, L.Y. Fayviloviç, İ.S. Gorşenin ve V.S. Bulikh'ten oluşan küçük bir grup seçilmişti; çünkü bu kişiler, soruşturma sırasında, gerekli ifadeleri vermeye hazır olduklarını ortaya koymuşlardı. Bir de Milda Draule söz konusuydu; zira tahmin edileceği gibi, Moskova'daki Zinovyevcilerle Nikolayev arasındaki doğrudan bağlantıyı onun "samimi şekilde" teyit etmesi bekleniyordu. Bununla birlikte, 137 kişinin yargılanacağı bir Özel Kurul celsesi de hazırlanıyordu; ancak bu kişilerin suçlarını itiraf etmeleri beklenmiyordu. Onlar için, sekiz yıl sürgünden başlamak üzere Suzdal toplama kampında veya Yaroslav, Çelyabinsk, Verkhneuralsk siyasi cezaevlerinde beş yıl hapse kadar değişik cezalar öngörülmüştü. Bu grup içinde Zinovyev, Kamenev, Safarov, Vardin, Zalutskiy, Yevdokimov ve Fyodorov da vardı. Ülkenin üst yönetimi, bu hızlı çözüm konusunda öylesine kendinden emindi ki, durum, 23 Aralık'ta çıkan gazetelerde, "İçişleri Halk Komiserliği'nde" başlıklı haberle bütün halka ilan edildi.

Zinovyev'i ve onun en tanınmış yandaşlarını Kirov'un öldürülmesinden dolayı doğrudan suçlamayı öngörmeyen plan üç hafta sonra iptal edildi. Yedi ünlü muhalifin dosyaları sonraki davalar için rafa kaldırıldı; Milda Draule'nin dosyası ise münferit bir davada ele alındı.

İkinci ve üçüncü davalar 15-16 Ocak 1935'te Leningrad'da görüldü. Açık şekilde siyasi renk verilmiş ilk davada ("Moskova Merkezi") "Zinovyev, Yevdokimov, Gertik ve diğerlerinin" dosyaları çerçevesinde, G.Y. Zinovyev, L.B. Kamenev, G.Y.

Yevdokimov, İ.P. Bakayev, A.M. Gertik, A.S. Kuklin, İ.S. Gorşenin, Y.V. Şarov da dâhil olmak üzere 19 kişi yargılandı. Bundan üç hafta önce, NKVD, soruşturmada bu kişilerin çoğunun mahkemeye sevk edilmesi için yeterli kanıt bulunmadığının tespit edildiğini açık bir şekilde beyan ettiği hâlde, şimdi güya sanıkların suçunu kanıtlayan oldukça ciddi veriler bulunmuştu. Kanıtlar sözde öylesine sağlamdı ki, sanıklara beş (Kamenev, Başkirov, Bravo) ile on yıl (Zinovyev, Gertik, Kuklin, Sakhov) arasında değişen hapis cezaları öngörülüyordu.¹⁸

Kirov'un öldürülmesiyle ilgili açılan üçüncü resmi dava, aynı günlerde Özel Kurul tarafından yürütülmekteydi. Özel Kurul, 77 kişinin dosyasını hızla ele aldı; bunların parti üyesi olan 65'i sadece tutuklandıktan sonra VKP(b) saflarından ihraç edildiler. Bunlardan 57 kişi eskiden gerçekten muhalefetin aktif temsilcileriydi. G.İ. Safarov, P.A. Zalutskiy, A.İ. Aleksandrov, Y.İ. Tseytlin, K.S. Solovyov gibi Stalin grubunun politikalarını kesinlikle kabul etmeyen uzlaşmaz muhalifler bu grubun içine alınmışlardı. Bu kişiler eskiden şu veya bu derecede açık bir şekilde muhalefette yer almış ve Zinovyev'in görüşleri ve tutumunu paylaşmışlardı. Onlarla birlikte Zinovyev'in eşi S.N. Raviç, Zinovyev arşivinin bir kısmını elinde bulunduran K.N. Yemelyanov, ayrıca Nikolayev'in neredeyse bütün akrabaları -annesi M.T. Nikolayeva, kız kardeşleri Y.V. Rogaçeva ve A.V. Pantyukhina, kız kardeşinin eşi A.V. Pantyukhina, yeğeni G.V. Vasilyev ve A.A. Nikolayev'in kardeşinin eşi Maksimova- da kendilerini sanık sandalyesinde buldular.

Mahkemede Özel Kurul karşısına çıkarılan grubun böylesine değişik, karmaşık ve renkli olması, öncelikle sorgu memurlarının ve Leningrad Obkomu 1. Sekreteri seçilen ve -ayağının tozuyla- bütün tutuklamalara onay veren A.A. Jdanov'un aşmaları gereken başlıca zorluğa da işaret etmekteydi. Bir taraftan eski muhalefet temsilcilerini tecrit etmek, öte yandan ise onlara atfedilen suçları bir şekilde ispatlamak gerekiyordu; oysa kapalı bile olsa sıradan bir duruşmada bunu sağlamak imkânsızdı. Kuşkusuz, Agranov'un başında bulunduğu Özel Kurul'un "yumuşaklığı" da buradan kaynaklanmıştı. Kırk kişi beş yıl toplama kampında hapis cezasına çarptırıldı; 7 kişi kampta 4 yıl ceza çekecekti; 25 kişi 5 yıl, 4 kişi 4 yıl, 1 kişi de 2 yıl sürgün cezası aldı.¹⁹

23 Ocak'ta, bu sefer Moskova'da, SSCB Yüksek Mahkemesi Harp Divanı, Leningrad NKVD Müdürlüğü eski personelinin ka-

18 *Pravda*, 18 Ocak, 1935; *Reabilitatsiya...* (Aklama...), s. 147-170.

19 *Reabilitatsiya...* (Aklama...), s. 123-147.

derini belirledi. Müdür F.D. Medved ve onun, Kasım ortalarından itibaren hiç kentte bulunmamış birinci yardımcısı İ.V. Zaporjets, 3'er yıl hapis cezası aldılar. Operasyon Şubesi Müdürü A.A. Gubin, Özel Şube Müdür Yardımcısı D.Y. Yanişevskiy, 4. Daire (Korumalar) Başkanı M.İ. Kotomin, değişik şubelerdeki yetkililerden G.A. Petrov, P.M. Lobov, A.M. Belousov, A.A. Moseviç 2'şer yıl hapis cezasına çarptırıldılar. Bu arada yetkililerden M.K. Baltseviç 10 yıl hapse mahkûm edildi. Bu görevlilerin "suç düzeyinde pasif" tutumu işte böyle cezalandırılıyordu.²⁰

Nihayet 26 Ocak 1935'te, Poltbüro'nun özel dosyaya konan kararıyla, Leningrad NKVD Müdürlüğü Gizli Siyasi Şubesi tarafından tespit edilmiş Zinovyevci muhalefetle ilgili ceza tedbirleri sonlandırıldı. Zinovyev'in 663 eski yandaşı 3-4 yıllık sürelerle Sibiryâ'nın kuzeyine ve Yakutistan'a sürülüyordu; 325 kişi ise Leningrad'dan ülkenin başka yerlerine nakledildi.²¹

Kirov'un öldürülmesiyle ilgili dosya, beşinci bir davayla kapatıldı; ancak o sıralar, hiçbir yerde, bu konuyla ilgili bir haber veya bilgi verilmedi. 9 Mart 1935'te, SSCB Yüksek Mahkemesi Harp Divanı, Leningrad'da, "Nikolayev'in terör eyleminde suç ortağı oldukları" iddiasıyla M.P. Draule'ye, kız kardeşi O.P. Draule'ye (d. 1905, 1925'ten beri VKP[b] üyesi, Voborg Kültür Merkezi Parti Komitesi Sekreteri) ve onun eşi R.M. Kuliner'e (d. 1903, 1923'ten beri VKP[b] üyesi, Lenştamp İşletmesi Plan Şubesi Müdürü) idam cezası verdi.²²

Özetle, Kirov'un öldürülmesinin ardından o zamana kadar görülmemiş derecede geniş çaplı, aşırı tutuklamalar yapıldı ve aşırı sert ceza tedbirleri uygulandı. Beş dava sonucunda 17 kişi idam cezasına çarptırıldı, 76 kişiye değişik sürelerle hapis cezası verildi, 30 kişi sürgüne gönderildi; üstelik salt parti kararıyla da 988 kişi sürüldü. Söz konusu sert cezalar, büyük oranda, sadece eski Zinovyevci muhalefetin temsilcilerini kapsıyordu.

Kirov'un katli ile ilgili soruşturma ve ardından gelen davalar sona ermesine erdi, fakat birçok mesele, yine aynı şekilde, karanlıkta kaldı; bu husus MK kapalı mektubunda da itiraf ediliyordu. Öncelikle, Stalin grubuna karşı siyasi mücadelede muhalefet için tek yol olduğu iddia edilen ve Aralık 1934-Ocak 1935'te gürültülü bir propaganda kampanyasıyla böylesine abartılan "terörizm", neden dar yönetimin, bu iddialarına uygun çapta tedbirler alma-

20 Mihail Roslyakov, *Ubiystvo Kirova* (Kirov'un Öldürülmesi), Leningrad, 1991, s. 61.

21 *Reabilitatsiya...* (Aklama), s. 170.

22 Alla Kirilina, *Rikoşet* (Sekme), Sen Petersburg, 1993, s. 128.

sına yol açmadı? Parti ve devletin en üst görevlilerinin korunmasına yönelik güvenlik sistemi, bu işe bakan birimlerin kadro ve örgüt yapısı, konuyla ilgili talimatnameler ve kurallar neden değiştirilmedi? (Bu değişiklikler ancak Kasım 1936'da yapıldı.)

Asıl önemlisi, en can alıcı soru da cevapsızdı: Siyasi karşıtlarını ceza ve kıyım ile ortadan kaldırmaya başlaması için Stalin'e bir sinyal veya gerekçe olan, neden bizzat 1 Aralık 1934'te Smolny'da atılan kurşundu? Çünkü eğer Stalin'in -hangi siyasi görüşten olursa olsun- şaşmaz karşıtlarının bugün bile ısrarla savundukları hususu dikkate alsak, yani Stalin'in karakterinin tamamen patolojik çizgilerini, müptelası olduğu söylenen paranoyayı, kendi hayatıyla, iktidarıyla ve kaderiyle ilgili olarak yaşadığı sürekli, asılsız ve çılgın korkuyu kabul etsek bile, bu noktada, iki olayın değerlendirmesini yapmak zorundayız. Bu iki olay, Stalin'e, eğer isteseydi, siyasi hasımlarını ortadan kaldırmaya başlaması için daha bir yıl evvelinden fırsat sağlamıştı.

Çok iyi bilindiği üzere, 18 Ağustos 1933'te Stalin'in olağan izni başlamıştı ve o, bunu, ülkeyi dolaşmak ve görmek için kullanmaya karar vermişti. Stalin Moskova'dan özel donanımlı bir trenle Nijniy Novgorod'a hareket etti; orada Klara Zetkin gemisine binerek Stalingrad'a kadar yolculuk yaptı. Volga Irmağı'nda Vorosilov, Jdanov ve OGPU Operasyon Şubesi ve aynı zamanda Özel (Güvenlik) Şubesi Şefi K.V. Pauker'le birlikte yaptığı ve dört gün süren yolculuk olaysız geçti. Otomobille Stalingrad'dan Salsk'a kadar devam eden oldukça uzun yolculuk ve ayrıca burada RKA Sûvari Müfettişi S.M. Budyonny'ın ev sahipliği yaptığı askeri kıta ve hara ziyareti sırasında da herhangi bir terslik veya olay çıkmamıştı. Stalin ile Vorosilov, Salsk'tan Soçi'ye, Tikhoretsk üzerinden, yine trenle vardılar.

Soçi'ye 25 Ağustos saat 23.55'te ulaştılar; yaklaşık bir saat sonra, Stalin'in Buick marka otomobiliyle Matsesta yakınındaki hükümet dinlenme evlerinden biri olan Zelyonaya Roşa'ya (Yeşil Kuru) doğru hareket ettiler. Bu sırada, onlar tam Soçi'nin göbeğindeki küçük Rivyera Köprüsü'nden geçerlerken, emniyet tutanaklarında trafik kazası diye tanımlanan bir olay meydana geldi. Bir kamyon, Stalin ve Vorosilov'un bulundukları Buick otomobilin üzerine doğru geldi. Arkadaki araçta bulunan korumalar derhal ateş etmeye başladılar. Ötekilerden daha çok korkuya kapılan kamyon sürücüsü, karanlıktan ve civarı iyi bilmesinden yararlanarak anında ortalıktan kayboldu. Sonradan onun Araşidze adlı biri olduğu ve bu olaylı yolculuktan önce epeyce alkol aldığı ortaya çıktı. Kısa süreli bir gecikmenin ardından, Stalin ve Vorosilov

yolculuğa devam ettiler. Sabah olunca, Soçi'de olağanüstü ve sıra dışı önlemler alındı. Kent belediyesinin tüm bölgede trafik kurallarını sertleştiren kararı çoğaltılmış ve her tarafa yapıştırılmıştı. Bütün şoförler derhal sicil kayıtlarını yenileyecek ve yürürlüğe konan kuralların en ufak bir ihlali durumunda bile, en ciddi şekilde sorumlu tutulmalarını kabul ettiklerine dair imza vereceklerdi.

Bir ay sonra, bu kez başka bir dinlenme evine, Gagra yakınındaki Kholodnaya Reçka'ya (Soğuk Çay) taşınmış olan Stalin, kısa süre önce Leningrad'dan getirilmiş Krasnaya Zvezda (Kızıl Yıldız) botuyla bir deniz sefası yapmaya karar verdi. 13.30'da tekne iskeleden ayrıldı ve rotayı güneye, Pitsunda yönüne çevirdi. Pitsunda'da Stalin kıyıya çıktı ve burada yapılan pikniğin ardından, dinlenme evine dönmek üzere yeniden hareket edildi. Ancak havanın bozması ve dalgaların yükselmesi nedeniyle dönüş yolculuğu iki saat kadar uzadı. Artık Gagra'ya yaklaşırken, saat 17.00 civarında, ansızın kıyıdan tüfekle bota ateş edilmeye başlandı. Şans eseri kurşunlar suya düştü ve botta bulunanlardan hiçbiri zarar görmedi.

Akşamın son saatlerinde, Güney Kafkasya (Zakafkazye) Kraykomu 1. Sekreteri L.P. Beriya ve Güney Kafkasya SFSC NKVD Sınır Birlikleri Komutanı S.A. Goglidze Pitsunda'ya geldiler. Yaygın söylentiye göre, Stalin'e karşı bu "komplo"yu bizzat onlar kurgulamış ve yaptırmışlardı; Lavrentiy Pavloviç Beriya, böylece sevimli önderini korumuş olacak, onun hayatını kurtaracak, sınırsız sadakatini ortaya koyacak, gerekirse İosif Vissarionoviç Stalin'in güvenliği için ölmeye bile hazır olduğunu gösterecekti. Halbuki aslında Beriya -Goglidze ve N.S. Vlasik'le birlikte- bin dereden su getirerek kendini aklamak, görevini ihlal etmediğini, hata yapmadığını, olayla hiçbir ilgisinin olmadığını ispatlamak ve olayı soruşturmak zorunda kaldı; çünkü sorumluluk ona aitti. N.S. Vlasik'e gelince, o, o sırada OGPU Operasyon Şubesi bünyesindeki Ülkenin Karadeniz'in Kafkasya Kıyısında Dinlenen En Üst Görevlilerinin Güvenliğinden Sorumlu 4. Daire'de müdür yardımcısıydı. Şimdi bu üçlünün, ne pahasına olursa olsun, bu sıra dışı olayın suçunu üzerlerine yıkacakları "azmettiricileri" bulması gerekiyordu.

İki gün sonra gerçek ortaya çıkarıldı. Suç derecesinde bir ihmal olduğu, Stalin'in bulunduğu teknenin geç kalması hakkında sınır karakoluna haber verilmediği, sınır görevlisi olan erin yasadışı bölgede "meçhul" teknenin görülmesine seyirci kaldığı tespit edildi. Müfreze komutanı Lavrov ise, aşırı ileri giderek emrindeki

erin tüfeğini kapmış ve üç uyarı atışı yapmıştı. Soruşturmayı sürdüren Vlasik, Beriya ve Goglidze, bunların hepsini, tek tek, her gün birkaç defa Moskova'ya, Yagoda'ya ve artık hizmet yerine dönmüş olan Pauker'e bildiriyorlardı. Söz konusu üçlü, aşırı derecede zorlansalar da, olayla ilgilerinin olmadığını ispatlayabildiler ve asıl suçluları tespit edebildiler. Lavrov dâhil olmak üzere, o sırada görevde bulunan altı sınır askeri, onların komutanı, karakol başkanı Grigorenko ve Abhazya Sınır Birliği Komutanı Mikeladze olayın doğrudan sorumlusuydular.²³

Bugün tuhaf görünecektir; ama Stalin, bu sıra dışı olaylara yönelik soruşturmalarda, onların muhtemel terör eylemleri olarak münferit bir şekilde veya belirli komplocuların işi olarak bir arada ele alınmasını teklif bile etmemiştir.

Terörizmin eski muhalefetin başlıca silahı olduğuna dair resmen öne sürülen yeni teze karşın, Kirov'un öldürülmesinin yaklaşık iki yıl sonrasına kadar, SSCB en üst düzey görevlilerinin korunmasına yönelik güvenlik sistemi değiştirilmemiştir. Bu sistem, A.Y. Belenkiy'in komutasındaki 14 kişiden oluşmak üzere, Ekim 1920'de, VÇK Yürütme Kurulu Prezidyumu içinde kurulmuştu. 1930'da Özel Daire, OGPU Operasyon Şubesi'ne devredilmiş ve K.V. Pauker birimin şefi olarak atanmıştı. Dairenin personeli, zamanla, gayet basit nedenlerle, yüzün üzerine çıktı. 1920 sonundan itibaren, bu dairenin elemanları, sadece üç kişinin, Lenin, Trotskiy ve Dzerjinskiy'in güvenliğini sağlamakla yükümlüken, 8 Haziran 1928'den sonra, artık, bütün Politbüro üyeleri ve aday üyeleri (SSCB SNK yönetimi de aslında onlardan ibaretti) de dâhil olmak üzere, on yedi kişinin güvenliğinden sorumluydular. Ancak Yejov'un İçişleri Halk Komiseri tayin edilmesinden sonradır ki, 28 Kasım 1936'da, GUGB yapısı içinde, müstakil bir Birinci Şube (korumalar) kuruldu.²⁴

23 Tsentralnyy arkhiv Federalnoy slujbi bezopasnosti-TsA FSB (Federal Güvenlik Hizmeti Merkez Arşivi).

24 Lyubyanka. VÇK-OGPU-NKVD-MVD-KGB. 1917-1960. Spravočnik (Lyubyanka. VÇK-OGPU-NKVD-KGB. 1917-1960. Kılavuz), Moskova, 1997, s. 127.

BEŞİNCİ BÖLÜM

Önceki bölümde yöneltilen soruların yanıtları, Kirov'un öldürülmesinden sonraki ceza ve kıyımın uyduruk gizeminin açıklaması gibi, aslında çok kısa bir zaman dilimi içinde meydana gelmiş olaylarda saklıydı. Bu kısa zaman aralığında gazetelerde iki haber çıkmıştı. 23 Aralık 1934'te, bütün merkezi gazeteler, dar yönetimin onayı ile NKVD tarafından formüle edilmiş bir haber yayımladılar:

Soruşturma, Zinovyev ve Kamenev'i mahkemeye sevk etmek için yeterli veri bulunmadığını tespit etmiştir (vurgulama bana aittir -Y.J.).

İkinci haber ise, yine merkezi gazetelerde, üç haftadan biraz daha uzun bir süre sonra, 16 Ocak 1935'te çıktı ve içeriği, önceki haberinkinin tamamen tersiydi. Buna göre, güya Zinovyev ve Kamenev'in, Kirov'un öldürülmesiyle ilişkileri vardı.

İşte birbirine tamamen ters düşen bu iki haberin arasındaki yirmi üç günlük süre içinde, Stalin'in en uzak görüşlü karşıtlarının bile aklına gelmeyecek birtakım gelişmeler yaşandı. Artık sadece dış politika değil, iç politikanın da değiştiği son derece açık bir şekilde ortaya çıktı. "Stalinizm" kavramıyla kastedilen şeyin doğuşu, artık açık ve tartışılmaz bir gerçektir, ancak bu yaklaşımın ortaya çıkması, ne herhangi bir önyargılı değerlendirmeye, ne de kişisel bir kaygıya dayanıyordu. Olan aslında sadece şuydu: Dünya devrimi rotasından kesinlikle vazgeçilmişti; SSCB'nin milli çıkarlarına öncelik verileceği ilan ediliyordu ve bütün bunların SSCB anayasasında kayıt altına alınması isteniyordu. Kısacası,

hiçbir şekilde saklanmayan, apaçık bir devletçilik (etatizm) söz konusuydu.

Bu dönüşüm, Politbüro'nun, 17. Parti Kongresi'nden dört ay sonra, 25 Haziran 1934'te aldığı iki kararla başlamıştı. Ne var ki, bu kararlar, haklarındaki bilginin çok sınırlı olmasından ve sıradan gibi görünmelerinden dolayı dikkat çekmemişti. Zira onlarda gerçekten de sadece iki sıradan ve rutin konudan söz ediliyordu: Rusya Geneli 16. Sovyetler Kurultayı ve Birlik Geneli 7. Sovyetler Kurultayı'nın toplanma tarihleri ve gündemleri. Bununla birlikte, dördüncü ve beşinci gündem maddelerinde "anayasa konuları üzerine" rapor ve görüşmeler öngörülüyordu.¹ Burada tarif edilen formüle göre, her türlü mesele görüşülebilirdi; ancak daha önceki pratik uygulamalara bakıldığında, öncelikle akla gelen, yeni oluşturulmuş halk komiserlikleri veya benzer hususların anayasaya dâhil edilmesi idi.

Bu kararların, yazılmamış ama geleneksel hâle gelmiş bütün mevcut kurallara aykırı şekilde, olağan olmayan bir yolla kabul edilmesi, bu durumu öğrenecek olanları gerçekten tedirgin etmeliydi. 29 Mayıs 1934'te SSCB TsİK Prezidyumu Sekreteri A.S. Yenukidze, Politbüro'ya, resmi başlıklı değil, basit bir kâğıda yazılmış şu mektubu göndermişti: "SSCB TsİK Prezidyumu VKP(b) Grubu, SSCB Sovyetler 7. Kurultayı'nı 15 Ocak 1935'te toplamayı öngörmüş ve şu gündemi kabul etmiştir: ...6. Anayasa konuları... Parti grubunun talimatıyla bu meselenin Politbüro'nun oturumlarından birinde görüşülmesini arz ederim."

İki gün sonra, en ufak detaylarına kadar aynı içerikte olan bir başvuru daha gelmişti; fakat bu sefer yazıyı M.İ. Kalinin ve VTsİK Prezidyumu Parti Grubu Sekreteri N. Novikov imzalamışlardı. Bütün kurallara uygun şekilde VTsİK başlıklı kâğıda yazılmış başvuruda, Cumhuriyet Sovyetler Kurultayı'nın 5 Ocak 1935'te toplantıya çağırılması için onay isteniyor ve ayrıca kurul-tayın gündemi açıklanıyordu. Yazıda, gündemin altıncı maddesi olarak bir "RSFSC Anayasasında Ek ve Düzeltmeler Hakkında Rapor" da öngörülmüştü.

Her iki belge de, yaklaşık bir ay "askıda" kaldı; oysa onlar 6 Haziran'da, Politbüro'nun en yakın tarihteki olağan oturumunda veya onun az öncesi ya da sonrasında ele alınabilirlerdi; çünkü bu yazılar konunun özü açısından hiçbir önemli eleştiri veya ihtilafa yol açmazdı. Ama karar ancak Politbüro'nun 25 Haziran'daki olağan oturumu öncesinde geldi. Büyük olasılıkla tam o gün Stalin belgede önemsiz düzeltmeler yapmıştı. Gündemlerin ikinci beş

1 RGASPI, k. 17, l. 3, d. 947, s. 3940.

yıllık planla ilgili ikinci maddelerini silmiş ve içeriği aynı olup beşinci sıraya gerileyen altıncı maddeleri ise tek bir konu etrafında bütünleştirmişti: "anayasa konusunda raporlar".

Özel Daire Başkanı A.N. Poskryobişev her iki kararın da "oylamasız" kabul edildiğini kayda geçirdi; fakat Politbüro'nun ne-dense sadece iki üyesinin, V.Y. Çubar ve A.A. Andreyev'in görüşleri alınmış,² Stalin, Molotov, Kaganoviç veya bir başkası görüş belirtmemişti. Sonraki olayların ortaya koyduğu üzere, kararın bu şekilde alınmış olması, basit bir ihmalden kaynaklanmıyordu.

Stalin'in 17. Parti Kongresi'ne sunduğu raporunda geçen, parlamentarizm ve burjuva demokrasisinin kullanılabilir araçlar olduğuna ilişkin sözlerinin, hiç de bir tesadüf ve sadece Avrupa ülkelerindeki durumla sınırlı ifadeler olmadığı, daha sonra, kuş-kuya yer bırakmayacak bir şekilde ortaya çıkacaktı. SSCB'de anayasa reformu yapılması fikrinin işte bu sözlerin dile getirildiği tarihten başlayarak yavaş yavaş şekillendiği söylenebilir. Bu fikir, Mayıs 1934'te birtakım somut çizgiler kazanmaya başlamış, ancak bu durum, başlangıçta, sadece "anayasada ekler ve düzeltmeler yapılması" biçiminde mütevazı bir istek olarak dışa vurmuştu.

SSCB TsİK ve VTsİK Prezidyumları parti gruplarının yaptıkları başvuruların tamamen aynı olması, Yenukidze ile Kalinin'in bunları birlikte tanzim ettiklerini, raporların içerik ve konu sıralamasını titizlikle mutabakata bağladıklarını söylemek için yeterli bir kanıttır. Büyük olasılıkla bu iş doğrudan Stalin'in ve bu tür konulardan haberdar olması gereken diğer kişilerin, hükümetin başındaki Molotov ve MK İkinci Sekreteri Kaganoviç'in, katkılarıyla yapılmıştı. Dar kadro arasında bile olsa, böyle bir buluşmanın mutlaka 29 Mayıs'a kadar gerçekleşmesi gerektiği düşünülürse, akla gelen en olası gün 10 Mayıs'tır. Çünkü Yenukidze ve Kalinin, o gün 10 Mart'tan sonra ikinci kez Stalin'in Kremlin'deki çalışma odasında bulunmuşlardı ve Molotov, Litvinov, Voroşilov, Orconikidze, Kuybişev, Jdanov ve Yagoda da oradaydılar.³

Anayasa reformu bağlamında ilk adımların tam olarak bu tarihte atıldığını, dolaylı da olsa, başka bir husus daha teyit etmektedir. Fransa'da Gaston Doumergue'in koalisyon kabinesinin kurulmasından dolayı Şubat 1934'te ara verilen görüşmeler, Quai d'Orsay'da 1 Mayıs'ta yeniden başladı. Ölüm döşeginde yatan hasta Dovgalevskiy'in yerini alan M.İ. Rozenberg, yeni Dışişleri Bakanı Louis Barthou ile, eski meslektaşının Doğu bloku oluş-

2 A.g.k., I. 163., d. 1028, s. 137-138.

3 İstoriçeskiy arkhiv (Tarih Arşivi dergisi), sayı 3, 1995, s. 131.

turma yönündeki aktif girişimlerini devam ettirme konusunda uzlaştığını Moskova'ya bildirdi.⁴

Bu andan itibaren durum köklü bir şekilde değişmeye başladı ve Stalin grubunun anayasa üzerinde çalışmaya başlamasına olanak sağladı. Muhtemelen öncelikli olarak SSCB Kuruluş Deklarasyonu'nun nasıl ve ne gerekçeyle olursa olsun anayasadan çıkarılması düşünülmekteydi; çünkü bu belge birçok ülkeyle açık karşıtlık ruhu taşıyordu. Deklarasyon, sadece "Sovyet cumhuriyetleri kurulduktan sonra dünya devletleri iki kampa, kapitalizm ve sosyalizm kampına ayrılmıştır" demekle kalmıyordu; ayrıca Komintern'in ana amacı ve dünya proletarya devrimi hedefine uygun olarak şunu da ilan ediyordu:

Yeni Sovyet devleti, gerek şu an mevcut, gerekse de gelecekte kurulacak bütün Sovyet sosyalist cumhuriyetlerine açıktır; o, bütün ülkelerin emekçilerini Dünya Sosyalist Sovyet Cumhuriyeti içinde bir araya getirme yolunda kesin bir adımdır.⁵

Belki dolaylı, ama tartışılmaz olan birtakım kanıtlar, bir başka hususu daha ortaya koymaktadır. "Anayasa konularına ilişkin" raporu hazırlamak için Yenukidze görevlendirilmişti. Aslına bakılırsa bunun iki nedeni vardı. Evvela Avel Safronoviç Yenukidze, devrim öncesinden, daha Güney Kafkasya'da yeraltı faaliyetleri yaptığı zamandan beri, Stalin'in çok yakın arkadaşıydı. Üstelik uzun yıllar boyu partiyi sarsan siyasi çekişme ve tartışmalara hiç katılmamış, hiçbir muhalefet grubunda yer almamıştı. Temmuz 1919'dan itibaren, aralıksız olarak, önce VTsİK Sekreteri, SSCB kurulduktan sonra ise SSCB TsİK Sekreteri olarak görev yapmış, hiç de kolay olmayan yükümlülüklerini kusursuz şekilde yerine getirmişti ve iktidarın, aynı zamanda hem yasama hem de yürütme işlevi gören en üst adli kurumunu yönetiyordu.

21 Mayıs'ta kendisine verilen iki aylık izni saymazsak bile, bu önemli ve alışılmamış görevi yerine getirmesi için Yenukidze'nin yarım yıl gibi yeterince uzun bir zamanı vardı.⁶ Ancak aslına bakılırsa, Ocak'ta onaylanması düşünülen "anayasada ekler ve düzeltmeler" ve bunu rapor halinde gerekçelendirme çalışmalarına Yenukidze fiilen ancak Kasım sonu veya Aralık başında başlayabilmişti. Stalin'in Kremlin'deki çalışma odasındaki ziyaretçi defterinde de kaydedildiği üzere, Yenukidze, dört aylık aradan son-

4 Dokumentı... (Belgeler), c. XVII, s. 312

5 Osnovnoy zakon (konstitüsü) Soyuz Sovetskikh Sotsialisticheskikh Respublik (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Anayasası), Moskova, 1931, s. 5, 7

6 RGASPI, k. 17, l. 3, d. 939, s. 2.

ra, yani Rusya Sovyetler Kurultayı için belirlenmiş tarihe sadece iki ay kalmışken, 1, 4 ve 5 aralık günlerinde Stalin'le buluşmuştu.⁷

Peki böylesine uzun bir aranın sebebi neydi? Temmuz'dan başlayarak dar yönetim, öncelikle dış politika sorunuyla SSCB'nin çok ihtiyaç duyduğu Doğu Paktı'nın oluşturulmasıyla ilgili zorluklarla uğraşmaktaydı. 2 Temmuz'da Çekoslovakya, 8 Temmuz'da Büyük Britanya, 13 Temmuz'da İtalya, 29 Temmuz'da Estonya ve Litvanya ve 2 Ağustos'ta da Letonya paktın imzalanması fikrini desteklediklerini beyan etseler de, Almanya ile Polonya'nın düşmanca tutumu, ayrıca Britanya'nın izolasyondan yana tavrı, kolektif güvenlik anlaşmasını imzalama hedefini uzağa atıyordu. SSCB'nin Milletler Cemiyeti'ne girmesinin ardından, Sovyet diplomasisinde yeni bir aktif çaba etabı başladı ve bu etap iki buçuk ay sonra Fransa ile tutanak imzalandıktan ve Çekoslovakya ile mektup teatisi yapıldıktan sonra sona erdi. Bu sayede Stalin grubu, ülkenin politik yapısında yapmayı düşündüğü reformlar konusuna Aralık'ta yeniden dönebildi.

En azından on günlük bir gecikmeyle, 10 Ocak 1935'te, Yenukidze, Rusya ve SSCB TsİK Kurultaylarında okunacak raporlar için esas oluşturacak teklifler üzerindeki çalışmasını bitirdi. Yenukidze, bizzat Stalin'e şunları yazıyordu: "İlçe yürütme komitelerinden SSCB TsİK'e kadar- Sovyet iktidar organlarına doğrudan ve tek türlü seçimlere geçmek için zamanın geldiği hakkındaki talimatlarınıza dayanarak, SSCB ve birlik cumhuriyetlerinin hükümet organlarına yönelik seçim sistemini değiştirmekle ilgili aşağıdaki pusulayı MK'nın görüşüne sunuyorum." Ardından gelen sekiz sayfada, Yenukidze, gayet ayrıntılı olarak, kendisinin ikinci belgede, yani SSCB Sovyetler 7. Kurultayı kararname tasarısında, ifade etmiş olduğu hususları açıklıyordu:

Yerel yürütme organlarına, birlik cumhuriyetleri ve özerk cumhuriyetlerin TsİK ve SSCB TsİK kurumlarına yönelik çok dereceli seçim sistemi, 1918 anayasasıyla belirlenmiş olup bugüne kadar yürürlüktedir. Bu sistem, Sovyet iktidarına karşı direnen burjuva ve toprak ağası sınıflarını ezme ihtiyacından, bu sınıflara karşı işçi ve en fakir köylü tabakalarının silahlı mücadelesinden kaynaklanıyordu. Çünkü o şartlarda, öncü devrimci sınıf olan proletarya köylülere oranla sayıca azdı, köylü kitleleri dağınık ve geriydi, ülkemizin iktisadi sisteminde kapitalist yapılanma hâkimdi. Yüzde 75'in üzerinde bir oranda kolektifleştirilmiş köylüler... milyonlarca insandan oluşan organize bir kitleye dönüşmüştür... Bütün bu değişiklikleri dikkate alarak ve bundan böyle, pratikte Sovyet demokratik sistemini daha tam şekilde gerçekleştirme temelin-

7 İstoričeskiy arkhiv (Tarih Arşivi dergisi), sayı 3, 1995, s. 154.

de iktidar organlarını doğrudan emekçi kitlelere yakınlaştırmak amacıyla, SSCB Sovyetler 7. Kurultayı şuna karar verir: 1) İlçe, vilayet ve bölgelerin yürütme komitelerine, birlik cumhuriyetleri ve özerk cumhuriyetlerin TsİK ve SSCB TsİK kurumlarına tek dereceli ve açık oylamalı seçimlere geçişin amaca uygun olduğu ve zamanının geldiği kabul edilsin; buna göre, kent ve köy nüfusu için aynı oranda temsilcilik kontenjanları temelinde yapılacak doğrudan seçim toplantılarında, seçmenler, kent ve köy Sovyetlerinin üyelerini seçeceklerdir...⁸

Kararname tasarısının öncelikle başlığı dikkat çekmekteydi: SSCB ve Birlik Cumhuriyetlerinin Hükümet Organlarına Yönelik Seçim Sisteminin Değiştirilmesi Hakkında. Şüphe yok ki, Stalin'in önerdiği bu tasarı, Yenukidze'nin üzerinde durduğu çerçeveden daha genişti ve tek turlu seçimlerin yürürlüğe konması, ayrıca kent ve köy nüfusuna, yani işçilerle köylülere aynı hakların tanınması, dolayısıyla proletarya diktatörlüğünden vazgeçilmesi söz konusuydu. Son olarak bu açıklama yazısındaki başka bir detay da bir hayli anlamlıydı: Tasarının Politbüro'nun değil, MK plenumunun görüşüne sunulması öneriliyordu. Yürürlükteki prosedüre göre bu, sorunun çözümünü geciktirebilir ve hatta anayasa reformundan vazgeçilmesiyle sonuçlanabilir veya reformun çok ciddi şekilde budanmasını gündeme getirebilirdi. Stalin'in kararname tasarısında yaptığı düzeltmeler, şunu tahmin etmemize yol açıyor: Yenukidze, düşünülen seçim sisteminin üçüncü önemli halkasını göz ardı etmişti -oysa bunu çok iyi bildiği tartışılmazdır. Stalin'in belgeyi okurken, seçimlerle ilgili olan "açık" sıfatını iki defa "gizli" sıfatıyla değiştirmesi bir tesadüf değildir. Demek ki Stalin, reformun daha ilk aşamasında, faziletleri on altı yıldır propaganda edilen Sovyet seçim sisteminden vazgeçmeye ve ilke olarak reddedilen ve aşağılayıcı bir tarzda burjuva demokratik sistemi denilen başka bir seçim düzenine geçmeye çalışıyordu.

Stalin, büyük ihtimalle beklemediği bir şekilde Yenukidze'nin kendisine yandaş olmadığını görse de düşündüğünden vazgeçmedi. 14 Ocak 1935'te -belki de iki üç gün daha önce- SSCB TsİK kararname tasarısı ve gerekçelerini hazırlamak için Molotov'a talimat verdi. Vyaçeslav Mikhayloviç Molotov'un gerekeni yaptığına emin olduktan sonra ise, SSCB Sovyetler Kurultayı'nun açılışının önce on gün ve ardından Kuybişev'in vefatından dolayı üç gün daha ertelenmesinden yararlandı. 25 Ocak'ta, Stalin, Politbüro üyeleri ve aday üyelerine, ayrıca Yenukidze ile Jdanov'a düşündüklerini açıklayan şu mektubu gönderdi:

⁸ RGASPI, k. 558, l. 1, d. 3275, s. 1-10.

Yenukidze'nin notlarını gönderirken şunları kaydetmek istiyorum: Bence, SSCB anayasası meselesi ilk bakışta görüldüğünden çok daha karmaşık ve zor bir konudur. Birincisi, seçim sistemini sadece çok dereceli düzeni yok etmek anlamında değiştirmek söz konusu değildir. Sistemi, açık oylama yerine kapalı (gizli) oylamayı getirme anlamında da değiştirmek gerekir. Biz bu konuda, yolun yarısında durmayıp sonuna kadar gidebiliriz ve gitmeliyiz de. Şu an ülkemizin şartları ve güçler dengesi öyle bir durumdadır ki, siyasi açıdan biz bu işten sadece kazançlı çıkarız... İkincisi, SSCB anayasasının genel hatlarıyla 1918'de düzenlendiğini dikkate almalıyız. O günkü şartlarda hazırlanmış anayasanın şimdiki duruma ve şimdiki ihtiyaçlara uygun olmadığı açıktır... Böylece anayasadaki değişiklikleri iki yönde yapmak gerekir: a) anayasadaki seçim sistemini iyileştirme yönünde; b) onun sosyoekonomik temelini kesinleştirmek yönünde... Şunları öneriyorum:

1. Sovyetler 7. Kurultayı'nın açılışından iki üç gün sonra bir VKP(b) MK plenumu düzenlensin ve SSCB anayasasında gerekli değişiklikler hakkındaki karar kabul edilsin.

2. VKP(b) MK üyelerinden birine (örneğin Yoldaş Molotov'a) 7. Sovyetler Kurultayı'nda VKP(b) MK adına gerekçelendirilmiş şu önerilerle konuşma görevi verilsin: a) SSCB anayasasında değişiklikler yapılması hakkında VKP(b) MK kararı onaylansın; b) SSCB Sovyetler devre toplantılarından birinde anayasanın düzeltilmiş metninin onaylanması için SSCB TsİK, ilgili anayasa düzeltmelerini hazırlamak üzere kendi bünyesinde bir anayasa komisyonu kurmakla görevlendirilsin, gelecekteki hükümet organları seçimleri ise bu yeni seçim sistemine göre yapılsın.

Stalin.⁹

Stalin artık önündeki kurultayda yeni seçim kontenjanlarını (kent ve köy nüfusunun, aynı oy oranına karşılık aynı vekil sayısı çıkarması -ç. n.) yürürlüğe koymaktan vazgeçmek zorunda kalmıştı. Ancak bu fikrinden vazgeçmedi ve sadece hareket programının zamanını doğru hesaplayarak başka şekilde davranmayı tercih etti. Bu programa göre, yeni seçim sistemi, 1936 sonbaharı bitmeden kabul edilmeliydi. SSCB TsİK iki yılda bir yenileniyor, bu süre içinde üç devre toplantısı yapıyordu. Düşünülen tek dereceli, eşit ve gizli oylamalı seçimler, SSCB Sovyetler 7. Kurultayı vekillerinin yetki sürelerinin sona ereceği 1936 yılı bitiminden önce yapılmalıydı.

Bu sefer Stalin istediğini yaptırabilirdi; fakat bunun için alışılmamış yollar denemek zorundaydı. Kurultayın açıldığı 28 Ocak günü Molotov, hükümetin faaliyetleriyle ilgili rapor konuşmasını

9 A.g.k., k. 82, l. 2, d. 249, s. 1-3.

yaptı. Molotov, raporunun daha dış politikayla ilgili kısmında, alışılmadık şeyler söylemeye başladı:

Karmaşık uluslararası ortamda iki zıt sistem arasında yarışma ve bununla birlikte işbirliği (vurgulama bana ait -Y.J.) devam etmektedir.

Ardından Molotov, anayasanın birinci kısmının temel hükmünü tekzip eden bu tezi genişleterek somutlaştırdı:

Yakınlaşan savaşı görmemek, baş tehlikeye gözleri kapamak ve onu görmemek anlamına gelir... Son dönemde karşımıza, Milletler Cemiyeti konusundaki tavrımızı yeniden gözden geçirme sorunu çıkmıştır... Milletler Cemiyeti, barışı sağlama yolunda, artık bilindiği üzere, olumlu bir rol oynayabileceği için, Sovyetler Birliği, Milletler Cemiyeti ile işbirliğinin uygun olduğunu kabul etmemeyi göze alamazdı... Sovyet hükümeti sadece kendisi girişimde bulunmakla yetinmemiş, aynı zamanda diğer ülkelerin barışı ve uluslararası güvenliği korumaya yönelik adımlarını da desteklemiştir. Bu çerçevede, karşılıklı yardımlaşma konusunda, Fransa'nın Doğu Pakı diye bilinen teklifine verdiğimiz aktif desteği belirtmek gerekir...

Molotov'un raporundaki ilke olarak yeni hususlar, sadece uluslararası duruma dair bölümde yer almıyordu. Rapor, anayasanın değiştirilmesi gerektiği hakkında, herkes için beklenmedik olan bir tezle sona erdi; ki bu, aslında ülkenin kaderi açısından çok daha önemliydi. Molotov şimdilik sözünü aşırı derecede esirgeyerek konuşuyordu:

Sovyet anayasasında, kolhoz yapısının kurulması, kapitalist öğelerin tasfiyesi ve sosyalist mülkiyetin zaferi gibi Ekim Devrimi'nin kazanımlarını kendi içinde pekiştirecek şekilde değişiklikler yapılmalıdır.¹⁰

Anayasa değişikliği, bu yorum kapsamında gayet doğal görünüyordu ve bu yaklaşıma karşı büyük bir kuşku veya ters bir tepki geliştirilmesi pek mümkün değildi. Bu nedenledir ki, 30 Ocak'ta Politbüro, sadece oyunu kurallara göre oynamak üzere formalite olarak görüş alma yoluyla, Stalin'in istediği ve anlamca çok esnek bir kararı kabul etti:

SSCB Anayasası ve MK Plenumu Hakkında:

1. 1 Şubat saat 3'te VKP(b) MK plenumu toplansın ve SSCB anayasasında gerekli değişikliklerle ilgili karar alınsın;
2. VKP(b) MK üyelerinden birine (örneğin Yoldaş Molotov'a) 7. Sovyetler Kurultayı'nda VKP(b) MK adına gerekçelendirilen şu önerilerle konuşma görevi verilsin: a) SSCB anayasasında değişik-

likler yapılması hakkında VKP(b) MK kararı onaylansın; b) SSCB Sovyetler devre toplantılarından birinde anayasanın düzeltilmiş metninin onaylanması için SSCB TsİK, ilgili anayasa düzeltmelerini hazırlamak üzere kendi bünyesinde bir anayasa komisyonu kurmakla görevlendirilsin, gelecekteki hükümet organları seçimleri ise bu yeni seçim sistemine göre yapılsın.”¹¹

1 Şubat'ta toplanan plenum, Stalin'in yazısının içeriğini kelimesi kelimesine tekrarlayarak daha radikal bir karar aldı:

3. SSCB anayasasındaki değişiklikler hakkında (Yoldaş Stalin).

1) Yoldaş Stalin'in SSCB anayasasında aşağıda belirtilen konularda yapılacak değişikliklerle ilgili teklifi kabul edilsin:

a) Tam eşit olmayan seçimlerin eşit, çok dereceli seçimlerin tek dereceli ve açık oylamalı seçimlerin gizli oylamalı seçimlerle değiştirilmesi anlamında seçim sisteminin bundan böyle daha demokratik bir hâle getirilmesi;

b) Anayasayı SSCB'de şimdiki sınıfsal güçler orantısına uygun hâle getirmek suretiyle anayasanın sosyoekonomik temelini ke-sinleştirilmesi (yeni sosyalist endüstrinin kurulması, kulakların bozguna uğratılması, Sovyet toplumunun temeli olarak sosyalist mülkiyetinin yerleşmesi vb);

4. Stalin, Molotov, Kalinin, Kaganoviç ve Yenukidze Yoldaşlardan oluşan komisyona, Yoldaş Stalin'in SSCB anayasasında değişiklikler yapılması hakkındaki teklifine dayanarak SSCB 7. Sovyetler Kurultayı kararname tasarısını hazırlama görevi verilsin.

5. SSCB 7. Sovyetler Kurultayı'nda konuşması ve VKP(b) MK adına SSCB anayasasındaki değişikliklere dair taslağı sunması için Yoldaş Molotov görevlendirilsin.¹²

5 Şubat'ta, gündemde öngörülmüş şekilde, ilk olarak Yenukidze'ye söz verildi. Yenukidze, belirgin biçimde kaçamaklı bir tarzda konuştu:

Sovyetler 7. Kurultayı'nın anayasada iki türden düzeltme ve ilaveleri görüşmesi söz konusudur. Birincisi, yasama çalışmalarımız sürecinde, yukarıda belirtilmiş sosyoekonomik değişikliklere dayanarak SSCB TsİK tarafından kabul edilmiş ve şimdi yürürlükte olan değişikliklerdir. Bana, işte bu tür resmi düzeltme ve değişiklikleri Sovyetler 7. Kurultayı'na rapor etme görevi verilmiştir.¹³

Bir gün sonraki ikinci rapor konuşmasını Molotov yaptı. Vyaçeslav Mikhayloviç Molotov, gerek Stalin'in mektubunda, gerekse de MK kararında öngörüldüğü gibi, gündeme getirilmiş meselenin her iki kısmını da, sadece sıralarını değiştirerek,

¹¹ RGASPI, k. 17, l. 3, d. 958, s. 38.

¹² A.g.k., l. 2, d. 537, s. 1

¹³ Pravda, 6 Şubat 1935

gayet geniş bir şekilde tahlil etti. Önce ülkedeki, güya anayasayı değiştirmeyi zaten zorunlu kılan sınıfsal güç dengelerini değerlendirdi; sonra ise bizzat değişikliklere geçerek, bunları oldukça net bir çerçevede ifade etti: "Sovyet seçim sistemini demokratikleştirme".

Yeni raporunun işte bu ikinci bölümünde, Vyaçeslav Mikhayloviç Molotov, bütün MK üyeleri için beklenmedik bir sürpriz olan hususlardan söz etmeye başladı:

Sovyet anayasası sadece ve sadece sömürücü unsurlar ve eski rejimin emekçilere en aşırı derecede düşman olan uşakları (eski polisler, jandarmalar, papazlar vb) için sınırlama koymaktadır." Konuşmacı, bunun ardından, SSCB TsİK tarafından seçme ve seçilme hakları ellerinden alınmış olanlara bu haklarının iade edilmesinin daha 1931'de karara bağlandığını, bu sayede bu tür hak mağdurları sayısının 2 milyonun biraz üzerinde bir rakama kadar indiğini, bu rakamın, ülkedeki olgun yaşlı nüfusun tamamının yüzde 2,5'una tekabül ettiğini hatırlattı. Molotov, bu konudaki sözlerini çok anlamlı bir ifadeyle bitirdi: "Sovyetler Birliği'nde bütün namuslu emekçilerin tüm haklara sahip olarak yaşamaları için yol açıktır ve hak mağdurlarının sayısı gittikçe azalmaktadır. Biz Sovyetlere yönelik seçimlerde, zamanında geçici önlemler olarak yürürlüğe konmuş bütün sınırlamaları tamamen kaldırmayı hedefliyoruz.

Sonra Molotov, seçim sistemindeki değişikliklerin gerekçelerini anlattı. Ona göre -Yenukidze'nin kabul etmediği- gizli oylamalı seçimler, her şeyden önce "bürokratik unsurlara büyük bir darbe indirecek ve onlar için faydalı bir silkelenme yaratacak"tı. Konuşmacı, raporunu, Stalin'in bir yıl önceki parti kongresinde, parlamentarizmin kullanılabilecek bir araç olduğuna dair sözlerini neredeyse aynen tekrar ederek bitirdi:

Biz, böylece, doğrudan seçilmiş yerel Sovyetleri, yine doğrudan seçimlerle belirlenecek bir tür cumhuriyet parlamentolarıyla ve SSBC genelindeki Sovyet parlamentosuyla kaynaştırmak suretiyle Sovyet sisteminin ileriye doğru gelişmesini sağlıyoruz (vurgulama bana air -Y.J.).¹⁴

Moskova tarafından akredite edilen yabancı gazeteciler, Molotov'un anayasada yapılacak değişiklikler hakkındaki ikinci raporundan sonra, onun söylediklerini, hep bir ağızdan, sansasyonel ve SSCB için en büyük siyasi reform olarak değerlendirdiler. Onlar, Molotov'un konuşmasında kullandığı "Sovyet parlamentarizmi, vatana karşı sorumluluk, Sovyet yurtseverliği" gibi kavramları öne çıkarıyorlardı. Tabii, geçtikleri haberlerde başka

bir hususu da vurguluyorlardı: Her şeye rağmen, tek partili sistem muhafaza ediliyordu. Yine de bu durum, gelişmeyle ilgili genel olumlu değerlendirmeyi değiştirmiyordu. New York Herald-Tribune gazetesi muhabiri Barnes şunu yazmıştı:

Göründüğü kadarıyla Komünist Partisi, Sovyet karşıtı ve muhalif unsurların, kapalı oylama uygulamasının rejim için tehlike yaratmayacağı derecede ortadan kaldırılmış olduklarını düşünüyor.¹⁵

SSCB 7. Sovyetler Kurultayı da, Stalin'in 25 Ocak'ta Yenukidze ile yaptığı polemikte ifade ettiği kararnameyi, plenum gibi, hiç görüşmeksizin ve herhangi bir eleştiri yapılmaksızın oybirliği ile kabul etti. Kararname, ilan edilmiş değişikliklerin anayasaya eklenmesi, anayasanın düzeltilmiş metninin hazırlanması için bir komisyon seçilmesi, "SSCB'de Sovyet iktidar organlarına yönelik bir sonraki seçimlerin yeni seçim sistemine göre yapılması" gibi konuları kapsıyordu.¹⁶

Kararnameyle öngörülen anayasa komisyonu, derhal, yani 7 Şubat'ta, SSCB TsİK yedinci dönem birinci devre toplantısı açılırken kuruldu. Komisyona, hepsi TsİK üyesi olmak üzere geniş yönetimin üç grubunu da temsil eden 31 kişi dâhil edildi. Komisyonda TsİK Eş Başkanları, SSCB TsİK Sekreteri A.S. Yenukidze, SSCB ve cumhuriyetlerin SNK başkanları, halk komiserleri, SSCB Başsavcısı ve vekilleri, Pravda ve İzvestiya Yazı İşleri Müdürleri ile İ.V. Stalin ve A.A. Jdanov da yer alıyorlardı.

Anayasa Komisyonu üyesi ve Sivil Hava Filosu Genel Müdürü İ.S. Unşlikht'in bu komisyondaki varlığı, ilk başta en azından tuhaf ve gereksiz gibi görünen bir durumdu. Ancak kısa süre sonra her şey açıklığa kavuştu. 3 Mart'ta, Yenukidze, SSCB TsİK Sekreterliği görevinden alındı ve onun yerine Akulov atandı; Unşlikht ise Akulov'un vekili oldu ve aynı gün, sonradan sıkça SSCB TsİK Sekreterliği görevini de yerine getirmek üzere, SSCB TsİK Birlik Konseyi Sekreteri tayin edildi.¹⁷

Aslında RSFSC Anayasası'nda yer alan, SSCB Anayasası'na da aktarılan, vazgeçilmez ilkeler olarak Komintern'in 01.09.1928 tarihinde benimsediği programına dâhil edilen ve komünistlerin devrim ve iç savaş sırasında savunduğu ilkelerin tam tersi ilkelerin kabulü konusunda, yine plenumun katılımcılarının ve Sovyetler Kurultayı delegelerinin büyük çoğunluğunu oluşturan komünistlerin, ilk başta ortaya koydukları itaatkârlık sadece bununla açıklanabilir: 18 Ocak'ta, kurultay çalışmalarını sürdürürken, gazetelerde hiç de tesadüfi olmayan, iki önemli haber

15 RGASPI, k. 17, l. 163, d. 1106, s. 1 4.

16 Pravda, 7 Şubat 1935.

17 RGASPI, k. 17, l. 16, d. 1055, s. 92, 94-95

çıktı: "Yüksek Mahkeme Askeri Divanı'nın G.Y. Zinovyev, G.Y. Yevdokimov, A.M. Gertik ve Diğerlerinin Dosyalarıyla İlgili Hükmü Hakkında" ve "SSCB İçişleri Halk Komiserliği'nde" başlıklı bu haberlerde, 78 tanınmış Zinovyev yandaşının mahkûm edildiği bildiriliyordu. Bu haberler, Stalin'in yeni rotasını kabul etmeyenleri nelerin beklediğini açıkça gösteriyordu.

Smolny'da Nikolayev'in gerçekleştirdiği suikastla başlayan olaylar dizisi işte böyle sona erdi. Bu sürecin sert ve acımasız sonuçları, Stalin'in, önüne çıkan ilk tesadüfi vesileyi -Kirov'un öldürülmesini- kesinlikle, muhalefet kalıntılarının kökünü kazımak için değil, önüne koyduğu siyasal hedeflere ulaşmak için kullanmasından kaynaklanıyordu. Stalin, böylesine yüksek görev ve sahip parti üyelerine karşı daha önce uygulanmayan aşırı tedbirlere, sadece MK üyelerinin onun yeni rotasını desteklemeleri için başvurmuştu. Bunu, onların eski seçim sisteminden vazgeçmelerini ve aynı zamanda anayasayı köklü şekilde değiştirmelerini sağlamak için yapmıştı.

Kirov'un öldürülmesi ve 25 Ocak 1935'te de V.V. Kuybişev'in ani ölümü, tamamen öngörülebilecek sonuçlara yol açtı: On kişiden oluşması gereken Politbüro kadrosuna yeni üyeler alındı. 1 Şubat plenumunda, Politbüro'da boşalan yerlere A.İ. Mikoyan ve V.Y. Çubar seçildiler. Onların tercih edilmesinin nedeni sadece Politbüro aday üyeliği stajlarını tamamlamaları değildi. 1926'dan itibaren G.İ. Petrovskiy de ayrı pozisyondaydı; Y.E. Rudzutak da 1923'ten itibaren Politbüro aday üyeliği, hatta 1926-1932 arasında Politbüro üyeliği bile yapmıştı. Bizzat Mikoyan'la Çubar'ın seçilmelerinin nedeni, herhalde onların, özellikle son yarım yıldaki karne sistemini kaldırmaya yönelik çalışmaları gibi, parti değil tamamen devlet faaliyetleriyle ilgiliydi. Onlar Politbüro üyesi olunca, iki Politbüro aday üyeliği kontenjanı boşaldı ve bu yerleri Batı Sibiry Kraykomu 1. Sekreteri R.İ. Eykhe ile dar yönetimdeki pozisyonu itibarıyla buraya yükselmesi kaçınılmaz olan A.A. Jdanov doldurdular. Herhalde onlar, partinin bu en üst organında, sadece S.V. Kosior, G.İ. Petrovskiy ve P.P. Postişev'den oluşan Ukrayna grubunu dengelemek için bulunuyorlardı. Zira Jdanov'un daimi çalışma yeri Leningrad idi; Eykhe ise Novosibirsk'te kalıyordu.

Kadroya yönelik diğer değişiklik kararları ve öncelikle de Jdanov'un Obkom 1. Sekreteri olarak Leningrad'a gönderilmesi çok daha önemliydi; çünkü Kirov'un öldürülmesinden sonra oluşan şartlarda, bu yeni görevle birlikte, daha önce MK Sekreteri olarak kendisine verilen görevlerden artık tamamen uzaklaşmak durumunda kalıyordu. Jdanov'un Moskova'dan ayrılması, 27

Şubat'ta MK Sekreteryası'na alınmış olan N.İ. Yejov'un çok hızlı ve beklenmedik şekilde yükselmesine yol açtı. Yejov'a aynı zamanda Kaganoviç'in yerine KPK Başkanlığı görevi de verildi. Ulaştırma Halk Komiserliği görevini L.M. Kaganoviç'e teslim eden A.A. Andreyev de aynı gün sekreter oldu. Böylece yükü bir miktar azaltılan Kaganoviç, Moskova Gorkomu 1. Sekreterliği görevini ise sürdürmeye devam etti; Moskova Obkomu 1. Sekreterliği görevine ise N.S. Khruşov getirildi.¹⁸

Kadro açısından kilit öneme sahip bu değişiklikler, haliyle MK sekreterleri arasında da yeni görev dağılımına yol açtı; görev değişiklikleri 9 Mart'taki Politbüro kararıyla yapıldı. Andreyev'e Organizasyon Bürosu oturumlarını yönetme görevi verildi; fakat kısa süre öncesine kadar sadece bir kişinin görevi olan gündem konularını belirleme işini şimdi o Yejov'la birlikte yapacaktı. Andreyev ayrıca -Yejov'un yerine- MK Sanayi Şubesi Başkanı oldu ve kendisine Ulaştırma Şubesi'nin çalışmalarını da kontrol etmesi için talimat verildi; ki böylece o, Ulaştırma Halk Komiseri Kaganoviç'ten daha üst bir pozisyona yükselmiş oluyordu. Yejov'a, bu iki görevine ek olarak üçüncü bir görev daha verildi ve D.A. Bulatov'un yerine ORPO Başkanı oldu. İşile ilgili herhangi bir neden gösterilmeksizin pozisyonu indirilen Bulatov ise, Omsk Obkomu 1. Sekreteri yapıldı.¹⁹

Dar yönetimde yeni bir güç dengesi kurulmuştu. Mesele, sadece Andreyev ve Yejov'un hızlı yükselişi ve neredeyse dar yönetime girmeleri değildi, ayrıca Kaganoviç ve Jdanov'un rolleri de çok belirgin düzeyde küçülmüştü. Kaganoviç'in önerisiyle Ulaştırma Şubesi Başkanı olan N.N. Zimin'in, gerekçe gösterilmeksizin Ulaştırma Halk Komiserliği Siyasi Müdürlüğü görevine atanması²⁰ da Kaganoviç'in pozisyonunun oldukça gerilemiş olduğunu gösteriyordu. Dört MK şubesinin, Tarım, Plan-Maliye-Ticaret, Siyasi Yönetim ve ORPO Şubelerinin doğrudan Stalin'in gözetimine verilmesi,²¹ Jdanov'un da aynı şekilde arka planda kaldığına işaret etmekteydi.

MK sekreterleri arasındaki yeni görev dağılımı, en üst iktidar grubunda doğrudan yeni tabakalar oluşmasıyla sonuçlandı. Artık dar yönetimin kendisi de sanki iki kademeli bir hâl almış gibiydi. Birinci kademede sadece üç kişi kalmıştı: Stalin, Molotov ve Vorosilov. İkinci kademede ise, artık dar yönetime girmiş Andreyev ve ayrıca Orconikidze, Kaganoviç ve Jdanov yer alıyorlardı. Bunlar, önemli kararların alınmasına değişik nedenlerle

18 Stalinskoye Politbüro (Stalin Politbürosu), s. 142.

19. Aynı yerde.

20 RGASPI, k. 17, l. 163, d. 1055, s. 125.

21 Stalinskoye Politbüro (Stalin Politbürosu), s. 143.

karışmıyor, ancak bu kararları formalite olarak onaylama veya geri çevirme haklarını koruyorlardı. Andreyev, Orconikidze ve Kaganoviç için bu yeni pozisyon, öncelikle onların ülkedeki siyasi sistemde yapılacak reform hazırlıklarına katkılarıyla belirlenmişti. Jdanov'un zorunlu ve geçici olarak nitelendirilebilecek pozisyonu ise, bizzat söz konusu zaman diliminde onun başkent dışında çalışmasının gerekmesiyle açıklanabilirdi. Çünkü bu arada bütün gücünü, eski Zinovyev muhalefetine gerçek ve hayali kalıntıların "kökünü kazımak" için kullanmak zorundaydı. Politbüro'nun "Jdanov'un, ayın üç on günlük süresinden birini MK Sekreteryası'nda çalışmak üzere Moskova'da geçirmesi" yönündeki 20 Nisan kararı da bu tahmini doğrulamaktadır.²² Demek ki Stalin'in onun destek ve yardımına çok ihtiyacı vardı.

Yeni görev dağılımının sonuçlarından biri de, iktidarın ikinci katmanındaki güçlerin önemli derecede yer değiştirmesiydi; burada eskiden temel gücü oluşturan MK şube başkanları, yeni durumda genel olarak önceki pozisyonlarını kaybetmişlerdi. Günlük çalışmalarında doğrudan Stalin'le "muhatap olanlar" ve sadece onun emrinde olanlar derhal ön plana çıkmaya başladılar: Stetskiy, Yakovlev, Bauman ve Yejov. MK aygıtındaki yeni hiyerarşik yapı bu unsurların statülerini epeyce yükseltti. Ama pozisyonu özellikle ve belirgin şekilde değişen Yejov'du. Artık kadro işleriyle o uğraşıyor, üstelik şimdi "büyük engizisyon yöneticisi" yetkilerine sahip KPK Başkanı olarak milli komünist partilerinin, kraykomların ve obkomların 1. sekreterlerinin atanmalarını kontrol ediyordu. Ne var ki Yejov'un, NKVD GUGB ve onun arşivini kendine bağlamak bir tarafa, sadece parti üyelerinin biyografilerini incelemek üzere bu arşivden yararlanma girişimi bile kesin bir şekilde engellendi. Y.S. Agranov bu konuda KPK yetkililerine yardımcı olacağı konusunda önceden şartlı rızasını bildirirse de, Stalin buna kesin ve kararlı bir biçimde itiraz etti.²³

Artık Yejov, Stetskiy, Yakovlev, Bauman ve Dışişleri Halk Komiseri Litvinov'un da dâhil olduğu bu üçüncü düzey iktidar grubuna, sadece bir kişi daha eklendi: Yenukidze'nin yerine TsİK Sekreteri olarak atanan SSCB Başsavcısı İ.A. Akulov'dan 3 Mart'ta görevi devralan A.Y. Vişinskiy.²⁴ Değişim süreci, pek fazla olmamakla birlikte, geniş yönetimi de etkiledi.²⁵ Ama iktidarın tepesindeki güç dengelerini önemli oranda değiştiren kadro ha-

²² Aynı yerde.

²³ Belgeler üzerindeki gi lilik damgası kaldırılmadığı için bu ve sonraki göndermelerde sadece AGSPİ arşivini belirtmekle yetiniyor, ayrıntı veremiyoruz.

²⁴ RGASPI, k. 17, l. 163, d. 1055, s. 96..

²⁵ A.g.k., d. 1056, s. 199; d. 1052, s. 132.

reketliliği, henüz iç politikayı fazla etkilemiyordu; fakat çok yakında dananın kuyruğunun kopacağı da açıktı. Dar yönetim için en önemli, en hayati ve en acil sorunlar uluslararası sorunlardı: Bir Doğu Paktı oluşturmak üzere, Fransa ve Çekoslovakya'yla, resmi de olsa hâlâ sadece mutabakat düzeyinde kalan anlaşmaların en kısa sürede imzalanması, onaylanması ve gerçek antlaşmalara dönüştürülmesi gerekiyordu. Ayrıca bu pakta sadece Romanya'yı değil, Baltık ülkelerini ve Büyük Britanya'yı, hatta mümkünse Polonya'yı da çekmek gerekiyordu. Kısacası, Pierre Laval'ın Paris'in Moskova ve Londra ile olan ilişkilerini iyileştirecek ve aynı zamanda Berlin ve Roma'yla olan ilişkilerine de zarar vermeyecek bir yol bulmaya yönelik girişimleri yüzünden birden sorun hâline gelen hususları çözmek gerekiyordu.²⁶

Tavizler politikası, Moskova için belirsiz olan duruma nihayet açıklık getirdi. Londra ve Paris'in tutumunu açıkça zaaf olarak algılayan Hitler, Versailles karşıtı ve rövanş yanlısı siyasetini sürdürüyordu. Hitler, 13 Ocak'ta, Milletler Cemiyeti yönetimindeki Saarland vilayetinde bir plebisit düzenledi ve kömür sayesinde zengin olan bu bölge üzerinde Berlin'in tam kontrolünü sağlamış oldu. 13 Mart'ta, Almanya'nın, ona hava kuvvetleri bulundurmaya yasaklayan taahhütlerden vazgeçtiğini açıklayan Hitler, üç gün sonra ise, genel askerlik yükümlülüğünün yürürlüğe konması ve Alman ordusunun (wehrmacht) 12 kolordu ve 36 tümen hâlinde yeniden kurulması hakkındaki kanunu imzaladı. Böylece o, Milletler Cemiyeti'ne, Fransa'ya ve Büyük Britanya'ya açıkça meydan okumuş oluyordu.

Versailles Antlaşması'nın bu şekilde hayâsızca ihlaliyle endişeye düşen MacDonald kabinesi, Dışişleri Bakanı John Simon'u Berlin'e gönderdi; ardından Başmühürdar Anthony Eden Moskova, Varşova ve Prag'ı ziyaret etti. Eden, SSCB başkentinde, 28 ve 29 Mart'ta, Litvinov'la iki görüşme yaptı ve şunu dile getirdi: "Doğu Paktı olmaksızın Avrupa'nın doğusunda güvenliğin sağlanamayacağı ve dolayısıyla da Avrupa genelinde bir barışın olamayacağı, Britanya hükümeti için açık bir gerçektir." Ama Almanya'nın katılmadığı bir Doğu Yardımlaşma Paktı imzalanmasına Britanya'nın tepkisinin ne olacağı sorulunca, Eden, buna belirgin ve resmi bir yanıt vermekte zorluk çektiğini söyledi. O, bu konunun Britanya hükümetince henüz görüşülmediğini ve kendisinin Londra'ya dönüşünden sonra görüşüleceğini bildirdi.²⁷ 29 Mart'ta Eden'ı Stalin ve Molotov ağırladılar ve aslında

26 Dokumenti... (Belgeler), c. XVIII, Moskova, 1973, s. 117-118
 27 A.g.e., s. 229, 240

yine Büyük Britanya'nın Doğu Paktı'yla ilgili tutumu hakkında konuşular.²⁸

Moskova görüşmelerinin tek sonucu, her iki ülkenin de Avrupa'da kolektif güvenliğin pekiştirilmesini istediğini, başlıca uluslararası politika sorunlarında iki ülkenin çıkarları arasında bir çelişki bulunmadığını, "iki ülkeden her birinin bütünlüğü ve başarısının" diğerinin çıkarına uygun olduğunu belirten bir ortak bildirdiydi.²⁹ Eden, Londra'ya döndükten sonra, Büyük Britanya'nın herhangi bir Avrupa blokuna katılmasını istemeyen diğer kabine üyelerini bir türlü ikna edemedi. Bununla birlikte, Moskova görüşmeleri Paris'in tutumunu derinden etkiledi.

12 Nisan'da Sovyet gazeteleri, TASS Ajansı'nın, Fransa ile SSCB'nin güvenlik antlaşması konusunda uzlaştıkları hakkındaki haberini yayımladılar. Yaklaşık üç hafta sonra, 2 Mayıs'ta, Paris'te, V.P. Potyomkin ve P. Laval, Kremlin'in çoktan beri beklediği Sovyet-Fransa Yardımlaşma Anlaşması'nı imzaladılar. Anlaşma metninde, dar yönetimin bir yılı aşkın bir süredir ısrarla kabul ettirmeye çalıştığı şartlar yer alıyordu:

Madde 2: SSCB veya Fransa... eğer her iki ülkenin samimi barışçı niyetlerine rağmen herhangi bir Avrupa devletinin sebepsiz saldırısına hedef olursa, Fransa ve SSCB karşılıklı olarak derhal birbirine yardım edecek ve destek vereceklerdir.³⁰

Burada "herhangi bir Avrupa devleti" derken kastedilen kuşkusuz Nazi Almanyası idi. 16 Mayıs'ta, benzer anlam ve içerikte bir anlaşma da, SSCB'nin Çekoslovakya Maslahatgüzarı S.S. Aleksandrovskiy ve Çekoslovakya Dışişleri Bakanı E. Beneš tarafından Prag'da imzalandı.³¹

Ancak bundan sonradır ki dar yönetim başka problemlere eğilmeye başladı ve bu sorunların ilk ele alınması da, Stalin'in yeni rotasını göstere göstere reddeden, fakat buna rağmen oldukça büyük sorumluluk gerektiren görevinden de istifa etmeyen A.S. Yenukidze'nin kaderinin kesin bir şekilde belirlenmesi oldu.

28 A.g.e., s. 250

29 Pravda, 1 Nisan 1935.

30 Pravda, 4 Mayıs 1935.

31 Pravda, 18 Mayıs 1935.

ALTINCI BÖLÜM

Yenukidze Dosyası veya diğer adıyla Kremlin Dosyası ya da NKVD ile MK çevrelerinde söylendiği şekliyle Yumak Dosyası, yani dar yönetimi yok etmek için Yenukidze ve Moskova Kremlin Merkez Kumandanı R.A. Peterson'un öncülüğünde bir komplo kurulduğuna dair dosya, yakın akrabalarından birinin Stalin'e bu konuda birtakım bilgiler vermesinin ardından, Ocak 1935'te gündeme gelmişti. Ne var ki soruşturma ilkin farklı bir doğrultuya yönelmiş, Kremlin binalarında çalışan ve "iftiracı" konuşmalar yapan üç kadın hademeyeyle ilgili ihbarları incelemeye almıştı.

A.M. Konstantinova, 23 yaşında, kısa süre önce Moskova Vilayeti köylerinden birinden başkente taşınmıştır: Yoldaş Stalin iyi besleniyor, ancak az çalışıyor. Onun yerine başkaları çalışıyorlar; o bu yüzden böyle şişmandır. Her türden hizmetçileri var ve her türlü eğlenebiliyor.

A.Y. Avdeyeva, 22 yaşında, Moskova'ya yakın köylerden birinden gelmiştir: Stalin kendi eşini öldürmüştür. O Rus değil, Ermeni'dir; çok kötü niyetlidir ve kimseye iyi gözle bakmıyor. Oysa herkes ona hizmet etmektedir. Biri kapıyı açıyor, ötekisi su veriyor.

B.Y. Katınskaya, 22 yaşında: Hani işte Yoldaş Stalin çokça para alıyor, bizi ise kandırıyor; sadece iki yüz ruble aldığını söylüyor. O kendi kendinin patronudur, istediğini yapıyor. Belki de o birkaç bin alıyordur; fakat bunu öğrenebilir misin hiç?

NKVD Gizli Siyasi Şubesi (SPO) verilerine göre, bu konuşmalar 7 Kasım 1934 öncesinde yapılmış, ardından da hemen bunları Kremlin yetkililerine iletmek isteyen "gönüllüler" ortaya

çıkmişti. Anlaşıldığı kadarıyla, konudan A.S. Yenukidze ile P.A. Peterson'un da haberleri vardı ve bu dedikodularla hiç ilgilenmemişlerdi. Yenukidze, muhtemelen kuru iftira olarak gördüğü bu tür ihbarlara inanmadığından "işe" resmiyet kazandırmamış, Peterson ise, çay molası sırasında, üstelik de hademe kadınlar arasında geçen konuşmaları ciddiye almamıştı.

Ama NKVD, ceza kanununun 58. maddesine göre, karşıdevrimci bir siyasi suç olarak değerlendirilen bu durumu es geçmedi:¹

Sovyet iktidarını devirmeye, tahribata uğratmaya veya zayıflatmaya çağrı içerikli propaganda veya ajitasyon için en az altı ay hapis cezası öngörülür.

20 Ocak'ta, SPOMüdürü G.A. Molçanov ve Operasyon Şubesi Müdürü K.V. Pauker, zavallı temizlikçi kadınların ilk sorgulamalarını bizzat yaptılar. Oysa bunun için büro şefleri veya yardımcılarından birine görev verebilirlerdi; zira iki müdürün çok daha önemli ve gerçekten acil olan bir sürü başka işleri vardı. Örneğin Kirov'un öldürülmesiyle doğrudan bağlantılı son iki davayı hazırlamak gerekiyordu: Başta Medved olmak üzere Leningrad NKVD Müdürlüğü, Nikolayev'in eşi M. Draule, kız kardeşi ve onun eşi hakkındaki dava ile çoktan unutulmuş "işçi muhalefetinin" eski liderlerinden A.G. Şlyapnikov, S.P. Medvedyev ve diğerleriyle ilgili, açıkça düzmece olan dosya kapsamındaki davaya hazırlanmak gerekiyordu. Bundan başka, SPO yetkililerini, Leningrad'dan sürülecek Zinovyev yanlılarını ortaya çıkarmak gibi oldukça yoğun emek gerektiren bir iş de bekliyordu. Ayrıca, bundan böyle eski başkentte oturmaları yasaklanmış "sosyal açıdan yabancı" olan kişilerin listesini de hazırlamak gerekiyordu.

Kısacası, yeterince, hatta fazlasıyla iş vardı; fakat Molçanov ve Pauker yine de açıkça üçüncü dereceden bir işle, sıradan temizlikçi kadınların "anti-Sovyet" gevezeliği ile bizzat uğraşıyorlardı. Halbuki buradaki durum, hiçbir mesleği olmayan, kolektifleştirmeden doğrudan etkilenen köylü, düşük tahsilli insanların fikirlerini, belirli bir sosyal ortama has ruh hâlini yansıtmaktan öte bir şey olamazdı. Kolhozlarda çalışmak istemeyenler daha fazla para kazanmak için Moskova'ya gelmişler ve burada, karne sistemi ve çok yoğun konut sorunu gibi yeni zorluklarla karşılaşmışlardı. Bunun yanı sıra, onlar, iktidarı elinde tutanların nasıl yaşadıklarını ya kendileri görmüş veya başkalarından duymuşlar, özellikle

1 RGASPI.

de Kremlin’de çok daha kesin bir şekilde ortaya çıkan zıtlıkların farkına varmışlardı.

Önce Molçanov’la Pauker, sonra Molçanov, SPO Müdür Yardımcısı G.S. Lyuşkov, SPO 2. Büro Şefi M.A. Kagan (esasinda Kremlin Dosyası’yla ilgili soruşturmanın kilit adamıydı) ve onun yardımcısı S.M. Sidorov ilk başta sadece “iftiracı dedikoduların kaynağını” tespit etmeyi hedefliyorlardı. Ne var ki, işin gerçek ustaları tarafından 11 gün boyunca yapılan sorgular ciddi hiçbir sonuç vermedi. Sadece “çay molası sırasında, Stalin’in kendi kârısını kurşunladığından, ülkemizde işçilerin açlık çektiklerinden bahsedilmiştir” gibi basit gerçekler tespit edilmişti. Bir de güvenilmez temizlikçi kadınların listesi uzamıştı; oysa bu, daha basit başka yollarla da yapılabilirdi. Başlıca “iftiracılar” belirlenmişti: Avdeyeva, Jalıbina, Mişakova, Orlova. Ek olarak, Kremlin telefon santrali operatörü M.D. Koçetova’nın şahsında yeni bir sarık daha bulundu.

Eğer SPO yöneticileri sadece temizlikçi kadınları sorgulamakla kalsalardı, ortaya bir Kremlin Dosyası çıkmazdı. Ne var ki 27 Ocak’ta Kamenev’in, Kremlin dışında çalışan, Moskova Termik Santrali mühendisi olan akrabası B.N. Rozenfeld, dört gün sonra da Kremlin Merkez Kumandanı’nın himayesindeki A.İ. Sinelobov tutuklandıktan sonra dosyanın devreye girmesi artık kaçınılmazdı. Herhangi bir açık kanıt veya neden olmasa da onları “içeri attılar”. Temizlikçi kadınlardan hiçbiri bu kişilerin adlarını vermemişti; zira onları tanımaları bir tarafa, yeryüzünde böyle birileri olduğundan bile habersizdiler.

Bugün ulaşabildiğimiz belgelere bakılırsa, Rozenfeld ve Sinelobov’un kaderleri önceden belirlenmiş ve onlar kurban olarak seçilmişlerdi. Çünkü onların tutuklanması için, birilerinin üzerlerine verdiği ifadeler veya hiç değilse ihbarlar şeklinde resmi hiçbir gerekçe gösterilmemişti. Bu yüzden, NKVD’nin büyük bir olasılıkla önceden hazırlanmış bir plana göre hareket ettiğini iddia edebiliriz. Teşkilat elemanları, bir “dosya” yaratmak ve soruşturmayı hızla Kremlin Merkez Kumandanlığı’na ve hükümet kütüphanesine kadar uzatmak için kimleri tutuklamaları gerektiğini çoktan ve titizlikle tespit etmişlerdi. Kısacası hedef Kremlin yönündeydi ve aranan “karşıdevrimci örgüt” ile parti içi muhalefetin eski liderlerinden biri olan Kamenev arasında bağlantı kurmak gerekiyordu.

Gerçekten de Rozenfeld’in sorgulanması sayesinde, babası, Academia Yayınevi’nin sözleşmeli grafikeri N.B. Rozenfeld hak-

kında gerekli ifadeler kısa sürede sağlandı; zaten o ve kardeşi, L.B. Kamenev ile birlikte yayınevini yönetiyorlardı. Ayrıca onun annesi, yani Kamenev'in yengesi N.A. Rozenfeld'le (evlenmeden önce Prenses Bebutova!) ilgili ifadeler de elde edildi. O, uzun süre Kremlin hükümet kütüphanesinde çalışmıştı. Bu kadının ifadeleri doğrultusunda hareket edilerek, onun bazı meslektaşlarıyla ilgili ifadeler de sağlandı ve onlar, yani Y.K. Mukhanova ile Y.L. Rayevskaya (evlenmeden önce Urusova -bir prenses daha!) en önemli ifadeleri verdiler.

Sinelobov'un, kimlerle arkadaşlık ettiği, kimlerle daha sıkça temasta bulunduğu hakkındaki samimi ve açık anlatımı da yeni tutuklamalar için temel oluşturdu: Kremlin Merkez Kumandan Yardımcısı V.G. Doroşin, Özel Güvenlik Bölüm Amiri ve Peterson'un yardımcısı İ.Y. Pavlov, Büyük Kremlin Sarayı Amiri İ.P. Lukyanov, Kremlin Merkez Komutanlığı Levazım ve Yönetim Şubesi Başkanı P.F. Polyakov ve yine hükümet kütüphanesinde çalışan Sinelobov'un kız kardeşi K.İ. Sinelobova hapse atıldılar.

Ancak bundan sonradır ki, artık SPO, bir Kremlin Dosyası'ndan ve bu dosya kapsamında, temizlikçi kadınlar, kütüphaneciler ve Kremlin Merkez Kumandanlığı komutanlarından oluşmak üzere üç gruptan bahsedebilir ve ayrıca bu "dosya-yı", şimdilik dolaylı da olsa, Kamenev'e bağlayabilirdi. Gerçek şu ki, sorguya çekilen zanlıların ilk başta sadece "Sovyet karşıtı konuşmalar yapma ve iftiracı dedikodular yayma" gibi kabahatleri kanıtlanabildi. "İftira ve dedikodular" deyince kastedilen ise o zamanlar yasak olan konulardan söz etmektir; N.S. Alliluyeva'nın "doğal olmayan" ölümü de bu tür yasak konulardan biriydi. Zanlı ve sanıkların bu konudaki konuşmalarının içeriği ise şöyleydi: Onu Stalin "kurşunlamıştı" (Avdeyeva); o "zehirlenmiş veya intihar etmişti" (Sinelobov); o "hayatı intiharla noktalamıştı" (Rayevskaya). Şubat'ın ilk günlerinde, dedikoduların kaynaklarından birini tespit edebildiler. Doroşin şunu itiraf etti:

Peterson bir grup yoldaşı topladı ve Alliluyeva'nın doğal olmayan şekilde öldüğünü söyledi.

Hükümet kütüphanesi ve Kremlin Kumandanlığı görevlileri arasında geçen boş konuşmaların bir konusu da Kirov'un öldürülmesi gibi daha yakın tarihli bir olaydı. Sorgulananların itiraf ettikleri üzere, onların aralarında konuştukları versiyon, resmi değerlendirmeden çok farklıydı: Kirov kişisel nedenlerle öldürülmüştü (Rayevskaya); Kirov, aşk yüzünden öldürülmüştü (N.A. Rozenfeld). İlginçtir ki, Kirov'un öldürülmesi hakkında konuş-

lurken laf başka bir konuya gelmişti: Güya bu cinayette Stalin, siyasi rekabet yüzünden, Zinovyev ve Kamenev'i suçlamıştı; oysa Lenin, Zinovyev ve Kamenev'i en yakın dava arkadaşları olarak seviyordu (Doroşin).

Üçüncü konu, sorgu memurlarının Lenin'in vasiyeti dedikleri meseleydi. Kremlin Kumandanlığı görevlileri arasında çok popüler olan Lenin'in bu yazısı "Trotskiyici ruhta" yorumlanmakta, yani metinde Stalin'in eleştirilmesi öne çıkarılmaktaydı. Bundan başka, söz konusu dedikodu konuşmaları arasında, sadece bir defa da olsa geçen ve SPO yetkililerine göre aynı derecede sakıncalı bir mesele daha vardı: anayasanın yeniden hazırlanması ve değiştirilmesi. Pavlov'un ifadesine göre, Siyasi Sorumlu Kremlin Merkez Kumandan Yardımcısı Kononoviç, Doroşin'le konuşurken ona şöyle demişti:

Bu karar, burjuva devletlerinin Sovyetler Birliği'ne baskı yapmasının sonucudur.

Bütün bunlara rağmen, soruşturmanın 17 gün içinde tespit edebildiği şeyler, "iftiracı dedikodular yayma, VKP(b) yönetimine iftira atma" gibi suçların dışına hiçbir şekilde çıkmıyordu. Bu nedenle, tutukluların çoğuna yöneltilen "düzenli şekilde provokatif söylentiler yayma" şeklindeki suç tanımı, tutanaklarda, tamamen bilinçli olarak ve ısrarla, NKVD için daha uygun olan "karşıdevrimci görüşler" ifadesiyle değiştiriliyordu. Bu "görüşler" ise derhal sofistike şekilde "karşıdevrimci faaliyete" dönüşüyor, "Lenin'in vasiyetini Trotskiyici ruhta ele alanlar" da, "Trotskiyici grup" oluyorlardı.

İfadelerin bu tür serbest şekilde yorumlanmasına ilişkin en tipik örnek işte şudur:

Soru: Doroşin'in sizinle devamlı olarak konuştuğunu ve size parti yönetimiyle ilgili iftiraları naklettiğini itiraf ediyor musunuz?

Yanıt: Anlattığım olayları itiraf ediyorum ve bunların arasında Doroşin'in VKP(b) yönetimine karşı Trotskiyici iftirası da vardı.

Soru: Doroşin'in karşıdevrimci faaliyetleri hakkında parti örgütüne ve kendi amirlerinize neden haber vermediniz?

Yanıt: Bu suçumu itiraf ediyorum.

Soru: Siz Doroşin'in karşıdevrimci görüşlerini paylaşıyor muydunuz?

Yanıt: Hayır, ben Doroşin'in karşıdevrimci görüşlerini paylaşmıyordum.

Soru: Peki Doroşin'in karşıdevrimci faaliyetlerini bildiğiniz halde bunu partiden saklamanızı, bu konuda riyakârca ve haince hareket etmenizi nasıl açıklayabilirsiniz?

Yanıt: Doroşin'in, bildiğim karşıdevrimci faaliyetlerini partiye haber vermeme konusundaki suçumu itiraf ediyorum. Riyakârlık ve hainlik suçlamasını ise kabul etmiyorum.

Soru: Yanıtlarınız samimi olmadığınızı gösteriyor. Siz Doroşin'in karşıdevrimci görüşlerini paylaştığınızı soruşturmadan saklıyorsunuz.

Yanıt: Hayır, ben Doroşin'in görüşlerini paylaşmıyordum.

Anlaşıldığı kadarıyla, Kremlin kumandanlığında görev yapan tutukluların hepsi, aralarındaki konuşmaların sadece konuşma olduğu ve ciddi sonuçlara yol açmayacağı kanısındaydılar. Böylece soruşturma çıkmaza giriyordu. Doroşin, büyük bir kaba-hat işlediğini düşünmeden "Lenin'in vasiyeti" konusundan söz ettiklerini, bu arada Lukyanov, Pavlov, Polyakov ve Sinelobov ile "Zinovyev'in önceki ve şimdiki rolü" üzerine konuştuklarını itiraf etmişti. Ancak bu konuşmaları kabul edince, soruşturmanın baskısı altında, bu tür "Trotskiyci ruhta" konuşanların "Trotskiyci" olduklarını ve "Trotskiyci grup" oluşturduklarını da itiraf etmek zorunda kalmıştı. Fakat Doroşin'in soruşturmanın istediği şekilde ifade vermeye hazır olması işte bununla sınırlıydı. Zaten sorgu memurunun kendisi de, Doroşin'e, onu hiç değilse dolaylı bir itirafa yöneltecek yeni bir delil sunamıyordu.

Soru: Bahsettiğiniz Trotskiyci gruba katılırken hedefiniz neydi?

Yanıt: Bu soruya cevap vermekte zorlanıyorum.

Soru: VKP(b) yönetimine karşı iftira yayarken amacınız neydi?

Yanıt: Özel bir amacım yoktu.

Basit bir konudan başlayan bu "dosya", belki de hiçbir ciddi sonuca varmadan, daha doğrusu "suçlarını itiraf etmiş" on beş yirmi "iftiracıya" "altı aydan az olamayan" küçük sürelerle hapis cezası verilerek kapanabilirdi. Evet olay aynen böyle bitebilirdi; ancak yine aynı Doroşin'in tedbirsizce söylediği bir söz, bütün soruşturmanın yönünü, meşum sonuçlara yol açacak şekilde değiştirdi. Kremlin Dosyası kapsamında tutuklananların hepsine karşı, Stalin'i öldürme amaçlı bir terör eylemi hazırlama suçlaması ortaya çıktı ve sonra da pekiştirildi.

7 Şubat'ta Molçanov ve Kagan'ın açıkça yönlendirici sorularını yanıtlarken, Doroşin, şunu ağzından kaçırdı:

Gizli veriler deşifre ediliyordu... Ben bulunduğum görev sayesinde 17 kişilik listeyi (*Politbüro üyeleri, Sovyet hükümeti ve parti yöneticileri -Y.J.) biliyordum; bu listenin yanlış kullanımı yüzünden gizli liste, gizli olmaktan çıktı. Benim hesaplarıma göre, bu liste, Kremlin garnizonu Kızıl Ordu askeri okul öğrencilerinden tam 8 bölük karşısında deşifre edilmiştir.*

Bir gün sonra Molçanov ve Kagan, Doroşin'in, gizliliğin ortadan kalkması olarak belirttiği meseleyi yeniden ve daha detaylı bir biçimde anlatmasını istediler. Doroşin şöyle dedi:

17'ler listesinde Politbüro üyeleri, aday üyeleri, Sovyet hükümeti ve parti yöneticileri yer alıyordu... Bu liste Kremlin Merkez Kumandanlığı yönetimi nöbetçi amirince tanzim ediliyor. Liste, şifreli cetvel şeklinde olup numaralar soyadlarını ifade etmektedir... Rakamlarla şifrelenmiş listeyi kullanarak biz (Kremlin Merkez Kumandanı yardımcılarını ve Kremlin nöbetçi amirini kastediyorum), güvenlik nöbet noktalarından telefonlarla nöbetçi komutanlığa iletmek suretiyle listede adı geçenlerin Kremlin'e girişlerini ve bulundukları yerleri kaydediyoruz. Kremlin yönetimi nöbetçi amiri de, güvenlik nöbetçi noktalarından yine aynı listelere göre bilgi almaktadır... Liste, Kremlin Merkez Kumandan Yardımcısı Korolyov'un emriyle hazırlanmıştır. Liste, nöbetçi yönetici ve nöbetçi kumandanın masasındaki çekmecede bulunur ve bir günlük tam nöbetin bitiminde Korolyov'a rapor edilir.

Doroşin, iki gün süren sorgusunda, günlük görevleriyle ilgili olarak yalnızca bunları ifade etmişti. Başka bilgi yoktu. Bunu, sadece kendi görevlerinin ayrıntılarını anlatmak değil de itiraf olarak veya başka bir deyişle kendi suçunu kabullenme olarak kabul etsek bile, bu tür bir itiraf olsa olsa gizliliği ihlal suçuna tekabül edebilirdi ve daha fazlasını iddia etmek imkânsızdı. Çünkü aslında harp okulu öğrencileri 17'ler listesini, güvenlik sisteminin mükemmel olmamasından dolayı deşifre ediyorlardı. Listedeki numara ile dar yönetimdeki somut kişiyi özdeşleştirme işlemi, nöbet noktasında birkaç ay duran her asker tarafından yapılabilirdi ve bunun için ille de özel bir kasıt gerekmiyordu. Ancak "deşifre" işlemi, devlet sırrını yayma olarak da kabul edilebilirdi ve Doroşin'i sorgulayan Molçanov ile Kagan da işte bunu yaptılar. Bu değerlendirmeden hareket ederek, bunun kasıtlı olarak ve kötü niyetle yapıldığı yönünde SPO için çok arzulanan bir sonuca varmak mümkündü.

Üstelik bu tür bir tahmin, biçimsel bir mantık yürütülerek çok daha da ilerilere götürülebilir ve "deşifre etme" olayı, parti

yönetimi ve Sovyet hükümetine karşı bir "komplonun" varlığının dolaylı kanıtı olarak da kabul edilebilirdi.

NKVD yetkililerinin, kucaklarına düşen bu "olguyu" kullanmamaları düşünülemezdi. NKVD, soruşturmanın nereye varacağını daha tam olarak bilmiyordu; ancak bu fırsattan yararlanmak için hızla harekete geçti. Sadece altı gün sonra, 14 Şubat'ta, Politbüro, Halk Komiseri G.G. Yagoda'nın teklifiyle, Kremlin'in Güvenliği Hakkında başlıklı kararı kabul etti ve bu karar çerçevesinde, Kremlin'deki bütün resmi binalara ve burada ikamet eden ülke yöneticilerine yönelik güvenlik sistemi köklü bir şekilde değiştirildi.

Bundan böyle, birincisi, güvenlik dışındaki bütün faaliyetler Kremlin Kumandanlığı'nın görevleri dışına çıkarılıyordu. Büyük Kremlin Sarayı'ndaki Andreyev ve Aleksandrovsk Salonlarının birleştirilmesiyle -eskiden Bolşoy Tiyatrosu'nda düzenlenen Rusya ve SSCB Sovyetler kurultaylarının da artık burada yapılacağı- büyük bir Sverdlovsk Salonu oluşturmak üzere sürdürülen düzenleme çalışmaları da buna dâhildi.

İkincisi, "Kremlin Merkez Kumandanlığı'nın işlevleri, sadece Kremlin'in güvenliği ile sınırlanmak üzere" asgariye indirildi. Üçüncüsü, Kremlin Kumandanlığı'nın bağlı olduğu kurumlar da değiştiriliyor, TsİK ve Savunma Halk Komiserliği'nin (SHK) emrindeki kumandanlık şimdi yeni düzen uyarınca "iç güvenlik yönünden" NKVD'nin, "askeri güvenlik yönünden" ise SHK'nın emrine veriliyordu. Bu yeni hükmü somutlaştırmak üzere, kararın dördüncü maddesinde şu öngörülmüştü:

Daha evvel Moskova Vilayeti NKVD Müdür Yardımcısı olarak görev yapan Y. Aleksandr İvanoviç Uspenskiy, İç Güvenlikten Sorumlu Kremlin Merkez Kumandan Yardımcısı olarak atansın.

Garnizon kumandanının yardımcılığına ise Korolyov tayin edildi.

Kararın sonraki maddeleri de önemliydi. Bunlara göre, SSCB TsİK, VTsİK, Merkezi Seçim Kurulu bekleme salonları ve özel kalem müdürlükleri ile bunlara hizmet veren her türlü atölye ve yemekhane gibi Sovyet kurumları Kremlin dışına çıkarılacaktı. Çünkü bu kurumlar, çok sayıda personel barındırıyor olmalarının yanında, her türden rica ve istekle gelen insanların tam bir akınına uğruyorlardı. Son olarak, kararın onuncu ve son maddesinde, bir tür tahliye diyebileceğimiz bu tedbirin kapsamı genişletiliyor, Yagoda, Yenukidze, Peterson, Molçanov, Pauker ve

NKVD Sınır ve İç Güvenlik Genel Müdürü M.P. Frinovskiy'e "2 ay içinde Kremlin güvenlik düzeninin yeniden örgütlenmesine yönelik bir plan hazırlama ve VKP(b) MK'nın görüşüne sunma" görevi veriliyordu. Aynı zamanda 8 bölükten, yani bin beş yüz Kızıl Ordu askeri ve komutanından oluşan, aslında bir askeri garnizon olan VTsİK Okulu da tahliye edilecekti.

Aslına bakılırsa, bu son madde en önemlisiydi; çünkü VTsİK Harp Okulu'nun tahliyesi, Peterson ve onun yeni yardımcısı Korolyov'u komuta edecekleri bir garnizondan yoksun bırakıyor ve onların bütün rolünü sıfıra indiriyordu.

Böylece onların görevleri soyut ve salt görüntüde, hatta uyduruk bir hâle gelirken, Kremlin'de gerçek yönetim Uspenskiy'in eline geçiyordu. Onun yetkileri mevcut iç güvenlik sistemini yönetmekle sınırlı kalmıyordu; ayrıca bu görevi yürütmek üzere güçlü bir takviye de alıyor, Kremlin'de hizmet vermek üzere acilen oluşturulan NKVD Özel Alayı da onun emrine veriliyordu.

Fakat Kremlin ordu garnizonu birkaç ay daha kalacağı için, 19 Şubat'ta, NKVD'nin emriyle, VTsİK Okulu'nu kontrol etmek üzere, askeri karşı istihbarat organı olarak özel bir bölüm kuruldu; üstelik bu bölüm şube statüsünde ve doğrudan NKVD şefi Yagoda'nın emrindeydi. İki kurum arasında, ta iç savaştan beri süren, Dzerjinskiy ile Trotskiy'in başlattıkları, Yagoda ile Voroşilov'un sürdürdükleri, dışarıdan pek görülmeyen perde arkası mücadelede, NKVD işte bu şekilde üste çıkmayı başardı. 17 Nisan 1920'de Cumhuriyet Revvoyensovet Başkanı, Harbiye ve Bahriye Halk Komiseri Trotskiy, Kremlin Kumandanı, Baltık Filosu denizcisi P.D. Malkov'un -Malkov'u Sverdlov'un, onun vefatından sonra da Yenukidze'nin desteklemesine karşın- görevden alınmasını sağlamayı başarmıştı. Böylece VTsİK sekreterini rencide eden Trotskiy, herkesin kendine yakın gördüğü Peterson'un kumandan olmasında ısrar etmişti (çünkü o, daha önce Trotskiy'in ünlü zırhlı treninin komutanı ve koruma şefiydi).

Kısacası, 14 Şubat 1935'e kadar Kremlin'in güvenliğinden Yenukidze ve SHK sorumluydu ve oradaki durumu onlar kontrol ediyordu. Şimdi ise başkentteki bu iç kalenin asıl şefi artık sadece NKVD idi ve hazır eli değmişken Kremlin telefon santrali ve hükümet garajını da emri altına almıştı.

..... Derken Molçanov'un tercih ettiği soruşturma metodu, planlanan sonuçlara yol açtı. Her yeni sorguda, arkadaşlar bir tarafa, sadece tanıdık olup da adı geçen her yeni kişiyle birlikte tutuklu sayısı çığ gibi artıyordu. Sorgulanan çemberi Kremlin'in dışına taşı. 8 Şubat'ta Doroşin, devamlı temasta bulunduğu kişiler arasında köylüsü ve Voroşilov Askeri Kimya Akademisi öğrencisi olan V.İ. Kozırev'in de adını saymıştı. Kozırev ise hemen bir gün sonraki sorgusu sırasında, sadece sınıf arkadaşlarının değil, hepsinin ortak arkadaşı olup üniversiteyi bitirmemiş kimyacı, RKKA Genelkurmayı İstihbarat Başkanlığı 12. Bölüm Şefi M.K. Çernyavskiy'in adını verdi. Fakat daha önce olduğu gibi, sorgulananlardan kimse herhangi bir suç veya cinayetle ilgili itirafta bulunmuyordu. Onlar sadece "Lenin'in vasiyeti"ni birbirilerine verdiklerini, okuduklarını, onun üzerinde konuştuklarını, daha dün Komintern Başkanı olan Zinovyev'in, Stalin'in ona olan düşmanlığı yüzünden yalnızca parti yönetiminden uzaklaştırılmakla kalmayıp ayrıca tutuklanarak yargılanması karşısında üzüntü duyduklarını kabul ediyorlar, başka bir suçu üstlenmiyorlardı. Bir tek Çernyavskiy'in söyledikleri, bu tür konuşmalara farklı bir çeşni katıyordu. 1933 yazında ABD'ye yaptığı iş gezisinden dönen Çernyavskiy, arkadaşlarına izlenimlerini anlatmıştı. Bu arada ABD ile SSCB'nin ekonomilerini ve yaşam seviyelerini kıyaslamış ve partinin ana sloganını oluşturan Amerika'ya yetişmek ve onun önüne geçmek hedefine ulaşmanın imkânsız olduğunu söylemişti. Başka bir deyişle, o, gerek geçmiş, gerekse de gelecek beş yıllık dönem planlarının özünü ve hedeflerini "değersizleştirmişti".

Buna rağmen soruşturmanın yönünü ve sonraki gidişatını Çernyavskiy'in ifadeleri değil, hükümet kütüphanesinde çalışan, eski asilzade Mukhanova'nın, beklenmedik şekilde, SPO için oldukça önemli bir itirafta bulunması belirledi. Meslektaşlarının ortak görüşünce -veya ortak şüphesine göre- 1933 sonunda hükümet kütüphanesindeki işinden ayrılana kadar Yenukidze'nin sevgilisi olan bu kadına, öncelikle 1933 sonbaharında Bolşoy Tiyatrosu dinlenme evinde nasıl yer bulduğunu soruyorlardı. Kuşku yok ki, sorgu yetkilileri, bu yolla Yenukidze'nin ahlaksız davranışları ve berbat hayatıyla ilgili zaten elde bulunan ve duyanları isyan ettiren kanıtları teyit edecek yeni verilere ulaşmak istiyorlardı. Mukhanova, 16 Şubat'ta, Molçanov, Lyuşkov ve Kagan'a, dinlenme evine sevk kağıdını Yenukidze ile olan samimi ilişkileri sayesinde, yasalara aykırı yolla aldığını saf bir bi-

çimde açıkça itiraf etmekle kalmadı, ayrıca güneydeki dinlenme evinde o sırada tatil yapan Büyük Britanya konsolosluğu elemanı Bayan N.C. Banckson ile tanıştığını ve onun Moskova'da aşağı yukarı bir yıldır evine gelip gittiğini de anlattı. İşte bu ifadeden hareket eden Molçanov ve emrindekiler, Kremlin'de sadece kendi aralarında değil, yurtdışıyla da ilişkileri olan "karşıdevrimci" grupların var olduğu hakkında salt akıl yürütmeye dayalı bir versiyon kurdular; oysa bu yaklaşımı destekleyen hiçbir sağlam kanıt yoktu.

Bundan sonra SPO versiyonu şöyle şekillendi: Hükümet kütüphanesinde çalışanlardan oluşan birinci grup, N.A. Rozenfeld üzerinden Kamenev'le, Mukhanova üzerinden yurtdışıyla, Mukhanova ve Rayevskaya aracılığıyla Yenukidze'yle, Sinelobova üzerinden de Kremlin Kumandanlığı ile bağlantı kurmuştu. Kremlin Kumandanlığı komutanlarından oluşan ikinci grup, Doroşin aracılığıyla Askeri Kimya Akademisi öğrencileri ve RKKA Genelkurmayı İstihbarat Başkanlığı ile bağlantılıydı. Ardından Şubat'ın ikinci yarısında, saptanan hedefe yönelik sorgularla, ayrıca bu sorgularda ve daha da önemlisi tutanaklarda geçen başlıca suçlama kavramları üzerinde oynamak suretiyle, söz konusu versiyon öylesine pekiştirildi ki, artık sonraki beş ay içinde, yani soruşturma bitene ve suçla ilgili iddianame düzenlenene kadar, yaklaşımın özü aynı kaldı.

Bu arada gereksiz hâle gelen detaylar da kaybolmaktaydı. Örneğin hükümet kütüphanesi çalışanlarından başka bir kişinin de (Bayan L.K. Pelipeyko) İran Büyükelçiliği ile "temasları" olduğu hakkında, önce "ümit verici" gibi görünen itirafı, daha sonra ortadan yok olmuştu. Herhalde soruşturmanın bu yönde ilerlemesi, başka bir deyişle bir büyükelçinin sadece bir defa çocuğunun Rus dadısıyla buluşması, Mukhanova'nun itirafından sonra açıkça gereksiz bir ayrıntı hâline gelmişti. Gelen yeni ifadeler sayesinde, saptanan versiyona, ilk baştaki iki grupla bağlantısı bulunan yeni "gruplar" ekleniyordu.

Bu arada NKVD soruşturmanın gidişatı hakkında N.İ. Yejev'a bilgi vermeye başlamıştı. Politbüro, 1 Şubat'ta MK Sekreteri seçilen Yejev'a, 11 Şubat'ta, KPK Başkan Yardımcısı Z.M. Belenkiy ile birlikte "içlerinde çöküş ve çürümeye yol açan unsurlar bulunmasını dikkate alarak SSCB TsİK ve RSFSC VTsİK kadrolarını denetleme ve bütün TsİK ve VTsİK belgeleri için gizliliği sağlama"

görevi verdi.² Yagoda bu yüzden N.A. Rozenfeld ve hükümet kütüphanesinin başka bir çalışanı olan M.Y. Prezent'in sorgu tutanaklarını 12 Şubat'ta Yejev'a gönderdi ve ayrıca "kütüphanecilerden A.P. Jaşkov ile Z.İ. Davidov'un ek olarak tutuklandıklarını" bildirdi. 17 Şubat'ta ise, bu kez halk komiseri değil de Molčanov, V.G. Doroşin, İ.P. Lukyanov, A.İ. Sinelobov, Y.K. Mukhnova vb Sorgu Tutanakları 1 Numaralı Dosyası'nı, Yejev'a teslim etti. Bu materyal, Kremlin kurumlarından biri olan hükümet kütüphanesinin "sosyal açıdan yabancı unsurlarla kirlenmiş" olduğunu, Yenukidze'nin ahlaki çöküş ve hatta "burjuva tipi yozlaşma" yaşadığını ve Kremlin Kumandanlığı'nın siyasi açıdan güvenilmez olduğunu tartışmasız bir şekilde ortaya koymaktaydı. Kısacası, bu dosyada, MK'nın acil müdahalesini ve en sert önlemler almasını gerektiren her türlü neden mevcuttu.

Derken yine aynı Şubat ayının sonunda, soruşturmadaki ilk tökezleme meydana geldi. Molčanov ve Pauker'in, temizlikçi kadınları sıra dışı ve eşi görülmemiş bir şekilde bizzat sorguya çekmelerinin, Rozenfeld ve Sinelobov'un görünürde hiçbir gerekçe olmaksızın tutuklanmalarının ardından Kremlin Dosyası'nda üçüncü bir tuhaflik ortaya çıkmıştı. Soruşturma ansızın sanki tıkanı.

3 Mart'ta, Politbüro, Yenukidze hakkında, ertesi gün gazetelerde SSCB TsİK kararı olarak yayımlanan şu kararı kabul etti:

Güney Kafkasya SFSC TsİK'in onun kendi başkanlığına tayin edilmesine yönelik talebi karşısında, Avel Safronoviç Yenukidze'nin SSCB TsİK Sekreterliği görevinden alınmasına dönük kişisel ricası yerine getirilsin.³

Bir gün sonra, 5 Mart'ta da, Tiflis'te, Güney Kafkasya SFSC TsİK ikinci devre toplantısı, Musabeyov'u Prezidyum Başkanlığı görevinden aldı ve onun yerine Yenukidze'nin atanmasını onayladı.⁴

Dışarıdan her şey son derece normal görünüyordu. Politbüro kararının ne şekli, ne de içeriği Yenukidze'nin iktidar içinde dikey çizgide yer değiştirdiğini gösteriyordu. Yenukidze'nin kişisel ricası hatırlatılmıştı; ortada onun hiyerarşik anlamda kesin bir biçimde aşağıya atıldığını gösteren bir durum yoktu. Sadece onu yorucu ve külfetli işlerden kurtarmışlardı ve bunun nedeni, gayet doğal olarak, onun sağlık durumu veya yaşıyla ilgili olabilirdi;

2 RGASPI, k. 17, l. 3, d. 959, s. 16.

3 A.g.k., d. 960, s. 15; *Pravda*, 4 Mart 1935.

4 RGASPI, k. 17, l. 163, d. 1062, s. 169.

çünkü ne de olsa Yenukidze'nin yaşı elli sekize dayanmıştı. Ona fahri ve aynı zamanda salt temsili bir görev verilmişti. Bu, hem Tiflis'te, hem de Moskova'da oturma şansı veren, kendine has bir arpalık gibiydi; zira Güney Kafkasya SFSC TsİK Prezidyumu Başkanı, anayasaya göre, aynı zamanda SSCB TsİK Prezidyumu Eş Başkanı'ydı. 8 Şubat'ta SSCB TsİK yedinci toplantı birinci birleşiminde kurulan Anayasa Komisyonu'nda Yenukidze'nin üye olarak kalması da kararın böyle bir anlam taşıdığını kanıtlıyordu. Ancak ortada sadece Yenukidze'yi değil, bütün tarafları sakıntılı duruma itecek bir husus vardı: Yenukidze de, Güney Kafkasya TsİK de, hiçbir makama, hiçbir ricayla başvurmamışlardı.

Aslında kararın ardında çok ciddi, hatta Yenukidze için tehlikeli bir mesele yatıyordu. 3 Mart'a kadar SSCB Başsavcısı olan ve şimdi Yenukidze'nin görevini devralan İ.A. Akulov'a görev tesliminin, aslında formalite bir prosedür olmasına rağmen, tam üç hafta sürmesi ve bu arada Yenukidze'ye, daha çok suçlamaya benzeyen sorular sorulması bir tesadüf değildi. Yenukidze, kendisinin Tiflis'e naklinin göstermelik bir işlem olduğunu ancak şimdi anlayabilirdi. İşin aslı şuydu: Vorosilov'la eşit haklarla da olsa, öncelikle Kremlin Kumandanlığı'nın emrinde olması sayesinde Kremlin'de on beş yıldır en önemli rollerden birini oynamasına imkân veren görevini basbayağı elinden almışlardı.

3 Mart'ta şeklen daha keskin ve çok daha sert örgütsel tedbirleri içeren başka bir kararın alınması da gayet mümkündü. Muhtemelen iki nedenden dolayı böyle olmamıştı. İlk olarak, Yenukidze ile çok eski ve dostluktan da ileri ilişkileri olan Stalin'in tutumu akla gelmektedir ve bu olasılığı tamamen dışlamak imkânsızdır. 1921'de Yenukidze, partide yapılan tasfiye sırasında kendisine referans olabilecek kişiler arasında Stalin, Orconikidze ve Vorosilov'un adlarını vermişti. Aynı zamanda, ayrıntılı biyografisini sunmadan önce onaylatması gerektiğinde, bu sorumluluğu üstlenen de Stalin'den başkası değildi; belgeyi o imzalamıştı:

Anlatılanların doğru olduğunu onaylarım.⁵

O zamandan beri geçen yıllar içinde, Stalin'in, dostu ve devrim mücadelesindeki dava arkadaşına yönelik yaklaşımı, herhangi bir ciddi neden olmaksızın köklü bir şekilde değişmezdi. Üstelik Yenukidze önce VTsİK Sekreteri, Aralık 1922'den sonra ise SSCB TsİK Sekreteri olarak politikayla doğrudan uğraşmıyordu, hiçbir muhalefete katılmamıştı ve sadece üzerine aldığı görevleri-

5 A.g.k., d. 84, l. 1, d. 144, s. 7, 13.

ni yerine getiriyordu; parti rotası belirlenirken kendi düşüncesini hiçbir zaman dile getirmezdi.

İkincisi, Yenukidze'nin ahlaki portresi hakkındaki bilgiler de Stalin için belirleyici olamazdı. Çünkü Kremlin'de oturan Yenukidze'nin kişisel hayatı gözler önündeydi. Müzmin bekâr Yenukidze'nin genç ve güzel kadınlara olan ilgisini, muhtemelen Stalin de, Politbüro'nun diğer üyeleri de biliyorlardı.

Bu arada, SPO, Şubat sonundan başlayarak, artık Kremlin'de sadece karşıdevrimci bir örgüt bulunduğunu değil, ayrıca onun Stalin'e karşı bir terör eylemi hazırladığını da ispatlamanın peşindeydi. Sorguya alınanlara ısrarla yöneltilen sorular da, şu veya bu derecede, bizzat bu versiyonu teyit edecek içerikteydi. Öte yandan "komplo"yu nedense sadece Kamenev'e bağlamaya çalışıyorlardı; Stalin'i ortadan kaldırma girişiminin organizatörü veya azmettiricisi rolünü ona yakıştırmışlardı. Ayrıca şimdilik oldukça dolaylı bir şekilde olmakla birlikte, Yenukidze'nin de bu işle bir ilgisi olduğu ima ediliyordu.

Soruşturma, düşündüğünü başarıyla gerçekleştirdi ve gerekli ifadeleri elde etti. Görüldüğü kadarıyla N.A. Rozenfeld ve Mukhanova'nın seçilmeleri hiç de tesadüf değildi ve sorgu memurlarının üç hafta boyunca onlarla uğraşmasının ardından, sorgulananlar psikolojik açıdan istenen kıvama geldi. Herhalde onların önceden, en azından sorgu sırasında, bir ülkü için ölümü bile göze alabilecek kadar coşkulu fanatik kadınlar rolünü tam olarak üstlenebilecekleri ve potansiyel olarak buna hazır oldukları belirlenmişti. Soruşturma bu konuda haklı çıkmış, Molçanov ve Kagan'ın telkiniyle, kendiliğinden veya kandırılarak, yeni Charlotte Corday veya Fanni Kaplan olmaya razı komplocular bulunmuştu.

Mukhanova, 4 Mart. Molçanov, Lyuşkov ve Kagan'a verdiği ifadeden:

Rozenfeld bana, Fanni Kaplan tarafından Lenin'e suikast yapıldığını, ancak Stalin'e karşı hâlâ bir komplo olmadığını söylüyordu. O, Rus halkını kurtarmak için Rus bir Charlotte Corday lazımdır, diyordu... Benim devrim karşıtı inançlarım beni daha o zamandan (1932'de -Y.J.) Stalin'i öldürmek gerektiği düşüncesine götürmüştü ve ben N.A. Rozenfeld'in düşüncülerini tamamen paylaşıyordum.

N.A. Rozenfeld, 4 Mart. NKVD Ekonomi Şubesi (EKO) Müdürü L.G. Mironov ve EKO 3. Bölüm Şefi Çertok'a verdiği ifadeden:

Onun eski eşinin söylediklerine göre, Kamenev kendisinin sıkıntılı durumundan bahsediyormuş ve bütün kötülüğün, ondan intikam alan Stalin'den kaynaklandığını, Stalin var olduğu sürece durumun aynen böyle zor olacağını söylüyormuş...

Soru: Rozenfeld’le Kamenev’in arasındaki konuşmalar bağlamında siz ve Rozenfeld nasıl bir sonuca vardınız?

Yanıt: Biz VKP(b) yönetimine karşı, terör eylemlerine kadar varan, aktif bir mücadele gerektiği sonucuna vardık.

Soru: Siz ve N.B. Rozenfeld bu sonuca kendi başınıza mı vardınız?

Yanıt: Hayır, bunda L.B. Kamenev de önemli oranda etkili oldu; N.B. Rozenfeld’in bana anlattığına göre, o, Stalin’i ortadan kaldırmak gerektiğini söylüyormuş.

Mukhanova, 4 Mart:

N.A. Rozenfeld ona, Kamenev’in Stalin’e karşı öfkелendiğini ve aktif bir siyasi rol almadıkça sakinleşmeyeceğini, bunun ise ancak Stalin’in yönetimden uzaklaştırılmasıyla mümkün olabileceğini, bunun da Stalin’i ortadan kaldırmakla mümkün olduğunu söylüyormuş. Rozenfeld, Stalin’e yönelik terör eyleminin doğrudan Kamenev’in talimatıyla hazırlandığını anlamamı sağladı.

Somut olarak cinayeti nasıl gerçekleştirmek istedikleri sorusunu ise Mukhanova şöyle cevaplamıştı:

Sadece Stalin’in kütüphanesine erişmek yeterlidir; sonra mesele oluşan duruma göre çözülecektir.

Mukhanova daha sonra bu sözlerine şunları ekliyordu:

N.A. Rozenfeld, Yenukidze’nin sekreteri L.N. Minervina’dan, her ikimizi de Stalin’in kütüphanesinde işe sokturmasını rica etmişti.

Soruşturma, Kremlin Dosyası kapsamında sorguya çekilen diğer bazı kişilerden de, bu versiyonu doğrulayan ifadeler elde etti. Tutuklanmadan önce hükümet kütüphanesinde çalışan P.İ. Gordeyeva ve T.P. Burago’nun ifadelerine göre, N.A. Rozenfeld ve Mukhanova, Stalin’in oturduğu daireyle ilgileniyorlardı. 1931-1932 arasında hükümet kütüphanesinde, sonra yaklaşık bir yıl kadar Orujeynaya Sarayı’nda çalışan V.A. Barut (sadece bu bile, Kremlin Müzesi’nde de ayrı bir “terör grubu” bulunduğu düşüncesine temel oluşturmuştu) şöyle demişti:

Rozenfeld, Yenukidze’nin onu desteklediğini vurguluyordu.

Kamenev’in, 1922’de boşanana kadar N.A. Rozenfeld’in eşi olan kardeşi, 5 Mart’ta şu kesin bilgiyi vermişti:

O, ilk defa 1932’de Stalin’i öldürmek gerektiğinden bahsetmişti... Bu amaçla o, Yenukidze’ye yaranmaya çalışıyordu.

Şimdilik sadece verileri toplayan soruşturma, nitelik açısından oldukça ilerleme kaydetti. Mukhanova, kuşkusuz ki sorgulayanlarının doğrudan telkiniyle, 8 Mart’ta, Kremlin Dosyası için belirleyici olan açıklamayı yaptı. Hiç beklenmedik şekilde, o, basit gizlilik kuralları nedeniyle hiçbir şekilde bilemeyeceği ve “komplonun yöneticisi” olmasından dolayı sadece Kamenev’in

“samimi olarak itiraf edebileceği” bir hususu anlattı. Agranov (aslında kadını, halk komiser yardımcısının bizzat sorgulaması bir tesadüf değildi) ve Molçanov ise Mukhanova’nın anlattığını tamamen doğal karşıladılar. Bu anlatıma göre, “örgüt” beş gruptan oluşuyordu ve bunlar hükümet kütüphanesinde, Kremlin Komutanlığı’nda, Orujeynaya Sarayı’nda, Kremlin dışındaki eski Trotskiyciler ve sanatçılar arasında örgütlenmişti. Soruşturma, edildiği bilgileri epeyce tuhaf bir düzene göre, ancak bu şekilde toparlayabilmiş, sorgulananlardan birinin ifadesinde adı en azından bir defa geçen kişiler dâhil olmak üzere, bütün adı geçenlerin meslek ve iş yerlerini esas almıştı.

Artık cezalarını çeken Zinovyev ve Kamenev’in, Kremlin Dosyası kapsamında sorgulandıkları zaman ortaya koydukları tutum, durumu biraz zorlaştırdı. Kamenev, 20 Mart ve 11 Nisan’da her şeyi kesinlikle inkâr etti. Kardeşinin ifade ettiğini de, N.A. Rozenfeld ve Mukhanova’nın “itiraf ettiklerini” de reddetti. Zinovyev ise, tamamen sorgu memurlarının oyununa gelerek, eski dava arkadaşını batırıyor ve bazen nerede duracağını bilmez bir şekilde davranıyordu. Zinovyev, 19 Mart’ta şöyle demişti:

Tutuklanmamıza kadar Kamenev partiye ve onun yönetimine benden daha az düşman değildi... “Marksizm şimdi artık Stalin’e lazım olandır” şeklindeki aforizma Kamenev’e aittir... Muhalefet Bülteni’ni okurken, bu belgelerin içeriği hakkında Kamenev’e ayrıntılı bilgi veriyordum ve ona, Trotskiy’in ülkedeki ve partideki durumla ilgili negatif değerlendirmelerine olumlu baktığımı söylüyordum... Trotskiy’in “Stalin’i temizleme” çağrısı, terör çağrısı gibi yorumlanabilirdi... Kamenev’le, N.B. Rozenfeld’in önünde de yaptığımız devrim karşıtı konuşmalar... onun kafasında Stalin’i fiziki manada yok etme arzusu biçiminde bir algıya yol açabilirdi; oysa biz sadece onun VKP(b) MK Genel Sekreterliği görevinden alınmasını kastediyorduk.

Bu arada soruşturma, 19 Mart’taki sorgusunda serbest olan fikirdaşlarını ifşa eden ve gerçek bir Trotskiyci olan S.V. Mraçkovskiy’in verdiği ifadeden de yararlandı. Bu bilgiler Kremlin Dosyası materyaline projeksiyon halinde eklendi ve onlardan Kamenev’in yeğeni B.N. Rozenfeld ile Trotskiy’in oğlu S.L. Sedov’u, Lev Davidoviç Trotskiy’in coşkulu taraftarları olarak saymak, hatta aynı zamanda onlardan ve arkadaşlarından “Orujeynaya Sarayı” grubu yerine bir “Trotskiyci gençlik” grubu oluşturmak için uygun bir “zemin” yaratıldı. Böylece Mart sonunda “karşıdevrimci örgüt” yapısının yeni varyantı şekillendi.

Bu arada Yejov, Kremlin Dosyası'ndaki materyalleri incelemekteydi ve bu soruşturmadan edindiği bilgiler ve çıkardığı sonuçlar, onun 1935 sonunda bitirdiği *Hizipçilikten Açık Karşıdevrime* adlı "teorik çalışması" için ciddi bir kaynak oluşturdu. Bu dosya, aynı zamanda, Yejov'un, kendisini iktidarın tepesine kadar götüren hiyerarşik merdiveni akıl almaz bir hızla tırmanması için bir tür atlama tahtası oldu. SSCB TsİK ve VTsİK kadrolarını bizzat denetleyen komisyonun başkanı olarak, Yejov, KPK dosyalarında bulunan materyalleri incelemekle işe başladı. Derken, zararlı ve düşman görüşlü kişilerin Kremlin'deki kurumlara sızdığına ilişkin "sinyallerin" daha 1933 yazından gelmeye başladığını tespit etti. MK Gizli Şube elemanı Tsıbulnik, SSCB TsİK Gizli Bölüm Şefi V.K. Sokolov'a, memurlar arasında "Sovyet karşıtı unsurlar" bulunduğunu işte o zaman bildirmişti. Hükümet kütüphanesinde çalışan Burkova da 29 Eylül 1933 tarihli dilekçesinde aynı doğrultuda bir ihbarda bulunmuştu.

Bu "sinyallerin" ikisi de "güvenilir bilgi" kaynağı Juravlyova'ya dayanıyordu. Aynı kütüphanede çalışan ve daha önce Mukanova'nın arkadaşı olan, onunla kavga ettikten sonra ise bir "hakikat sevdalısına" dönüşen Juravlyova, duyup öğrendiklerini amirlerine vakit kaybetmeden iletmişti: Mukhanova eski bir asilzade ailesindendi. 1918'de -güya- Çekoslovak kordusuyla işbirliği yapıyordu. Babası Beyaz Ordu subayıydı. Burago da bir soyluydu ve toplumsal yaşamdan uzak duruyordu. N.A. Rozenfeld, kızlık soyadı Bebutova olan bir prenesti; eski eşi, Kamenev'in kardeşi, oğlu ise Trotskiyciydi.

Bu suçlamaların, kadın toplulukları içinde hep görüle gelmiş sıradan dedikodu ve çekişme ürünü olduğu çok açıktı ve Juravlyova'nın dilekçesi de zamanında herhalde bu yüzden işleme konmamıştı. Ama şimdi Kremlin Dosyası ortadayken, Yejov, tespit ettiği bu belgeleri, "karşıdevrimci örgütün" çoktan beri var olduğunun sağlam kanıtları olarak değerlendirdi. NKVD'den, önce belirli zaman aralıklarıyla, 4 Mart'tan itibaren, yani Politbüro'nun Yenukidze ile ilgili kararından sonra ise her gün gelen sorgu tutanakları da onun bu fikrini teyit ediyordu. Büyük olasılıkla bizzat Stalin ve Molotov'un redaksiyonundan sonra "SSCB TsİK ve Yoldaş Yenukidze Hakkında VKP(b) MK Bildirisi" gibi tuhaf bir ad alan belgenin ön taslağını Yejov işte bunlara dayanarak hazırlamıştı.

Politbüro'nun 21 Mart'ta onayladığı bu belgeyle, 3 Mart kararının üzerindeki esrar perdesi birazcık aralanmıştı. Bu bildiri,

her şeyden önce, gerek SSCB TsİK, gerekse de Güney SFSC TsİK kararlarını tekzip etmekteydi. Şimdi anlaşılan şuydu: Yenukidze "Güney Kafkasya TsİK başkanlarından biri olarak daha aşağı bir göreve nakledilmişti; Güney Kafkasya Federasyonu başkanlarından biri sıfatıyla SSCB TsİK bünyesinde onu temsil etmek üzere Yoldaş Mutalibov temsilci olarak kalıyordu." Ardından hemen şu açıklama geliyordu:

Bu naklin gerçek nedenleri basında yayımlanamazdı; çünkü böyle bir yayın, Sovyet iktidar organının itibarını zedelerdi.

Daha sonra bildiride işin aslı açıklanıyordu:

Bu yılın başında, hükümet kütüphanesi çalışanları ve kumandanlık görevlileri arasında, düzenli şekilde, parti ve hükümet yöneticilerine, özellikle de Yoldaş Stalin'e yönelik ve onların itibarını sarsmayı amaçlayan karşıdevrimci kışkırtmalar yapıldığı öğrenilmiştir. NKVD organları bu kışkırtmaların kaynağını yakından araştırdığında, son günlerde, birbiriyle bağlantı içinde Sovyet iktidarı ile parti yöneticilerine ve öncelikle de Yoldaş Stalin'e karşı terör eylemleri düzenlemeyi amaçlayan birkaç karşıdevrimci grup tespit edilmiştir.

Soruşturma devam ediyordu ve dosya henüz mahkemeye gitmemişti; ancak buna rağmen bildiride karşıdevrimci grupların adları da veriliyordu: Hükümet kütüphanesinde N.A. Rozenfeld, Bebutova, Mukhanova, Davidova, Burago, Rayevskaya vb; Kremlin Kumandanlığı'nda Doroşin, Polyakov, Pavlov, Sinelobov, Lukyanov vb; Trotskiyci gençler: L.Y. Nekhamkin, S.L. Sedov, Asbel, Belov vb.

Ardından bilinçli olarak şu vurgulanıyordu:

Bunların çoğu, özellikle Kremlin'deki terörist grup üyeleri (Nina Rozenfeld, Rayevskaya, Nikitinskaya vb) Yoldaş Yenukidze'nin doğrudan desteği ve himayesinden yararlanıyorlardı. Bu çalışanlardan çoğunu Yoldaş Yenukidze işe aldırmuş ve bazılarıyla da metres hayatı yaşamıştır.

Böyle bir iddiadan sonra, normal olarak SSCB TsİK Sekreteri'nin mahkemeye verilmesi beklenirdi. Ama bildiride pek mantıklı olmayan ve pek anlaşılmayan tuhaf bir U dönüşü yapılmaktaydı:

Tabii ki Yoldaş Yenukidze, hazırlanan komplodan habersizdi; sınıf düşmanları ise onu, siyasi uyanıklığını kaybetmiş ve eski insanları, bir komüniste uygun olmayan bir rağbetle kabulleneni biri olarak kullanıyordu.

Yenukidze'nin davranışının bizzat böyle, son derece yumuşak bir şekilde açıklanması, ardından gelecek örgütsel tedbir ve kararların da yumuşak olmasına yol açtı. Bildiri şöyle devam ediyordu:

Soruşturmanın, özellikle de son zamanlarda ortaya çıkardığı gerçekleri dikkate alarak, MK, yakın günlerdeki plenumlarından birinde Yoldaş Yenukidze'nin VKP(b) MK üyeleri arasında kalıp kalamayacağı konusunu görüşmek gerektiğini düşünmektedir.⁶

Derken Yejov'un başkanlığındaki Politbüro komisyonu, verilen görev uyarınca yürüttüğü Kremlin çalışanları arasındaki tasfiye sürecini bitirdi. Hükümet kütüphanesi de dâhil olmak üzere SSCB TsİK bünyesinde çalışan 107 kişiden sadece 9 kişi görevinde kalmıştı. Yejov 23 Mart'ta üç kapalı parti oturumunda rapor konuşması yaptı ve konu hakkında bilgi verdi: TsİK, VTsİK, SSCB ve RSFSR SNK ve Özel Garaj çalışanları parti oturumu; Kremlin Kumandanlığı, Özel Güvenlik Dairesi ve Özel Güvenlik Bölüğü mensupları parti oturumu; VTsİK Yüksek Okulu mensupları parti oturumu. Yejov, bu raporunda, komünistlere, Yenukidze'nin bütün bu olup bitenler bağlamındaki olumsuz rolünü anlattı, hükümet kütüphanesinden 21, Kremlin Kumandanlığı'ndan 14 kişinin tutuklandığını, toplamda ise 65 kişinin kovuşturmaya uğradığını bildirdi.

Yenukidze'nin bu olup bitenlere tepkisi oldukça basitti: İtiraz etmedi, tartışmadı ve kendini savunmadı. Sessiz kaldı ve böylece kendisine karşı yöneltilen bütün suçlamaları da bir tür itiraf etmiş oldu. Bu korkunç olaylar geçip gidene kadar beklemeye karar verdi. O aslında hemen, 25 Mart'ta Politbüro'ya bir dilekçe gönderdi:

Şu anki sağlık durumumdan dolayı yeni görev yerim olan Tiflis'e gidemem. Sağlığımın düzelmesi için Kislovodsk'a gitmek üzere bana iki aylık izin verilmesini arz ederim.

Bir gün sonra Avel Safronoviç Yenukidze'nin isteği kabul edildi ve bunun sebebi, belki de, öncelikle onun Tiflis'te hangi görevde çalışacağını sorup soruşturmamasıydı.⁷

Bu arada belirtmek gerekir ki, Yejov, NKVD'nin kendisine sadece İçişleri Halk Komiserliği'nin işine gelen bir versiyon sunduğunu sanki görmedi veya durumu kabullenmek zorunda kaldı; hatta bunu, adeta kendisi bin bir eziyetle oluşturmuş gibi savunmaya başladı. O, kendisine iletilen materyaldeki, onu kuşkulandıran-

6 RGASPI, k. 17. l. 163, d. 1057, s. 128-135.

7 A.g.k., d. 1058, s. 69.

dırması gereken çok sayıda tuhaflığı, çelişkiyi ve açık tutarsızlığı görmezlikten geldi veya dikkate almadı.

Örneğin Mukhanova, Molçanov ile Kagan'ın ona bıçtikle-ri role hiç de uygun biri değildi. Bütün varlığıyla isteseydi bile, bu kadın, terör eylemi gerçekleştirmek için Kremlin'e giremezdi; çünkü Aralık 1933'te hükümet kütüphanesindeki işinden ayrılmış ve Sinema İşletmesi'nde işe girmişti. Aynı nedenle o, şimdi Kremlin'de yürürlükte olan güvenlik sistemi hakkında Banckson'a bilgi de veremezdi.

Ayrıca, soruşturma sonuçlarını değerlendirirken, Yejev için şu soru belirleyici olmalıydı: "Geniş bir yelpazeye sahip karşı-devrimci örgüt" Stalin'i öldürmek için niye silah kullanamayan, hatta düşünülen cinayeti nasıl işleyecekleri hakkında hiçbir fikirleri bulunmayan iki kadını görevlendirmişti? Oysa tutuklanan "komplocular" arasında, Kremlin Kumandanlığı'nda görev yapan, iç savaşa katılmış ve dolayısıyla da pek iyi silah kullanabilen en üst düzeyde subaylar da vardı. Bu adamlar, dar yönetimdekilerin, bu arada Stalin'in güvenliğini sağlıyorlardı ve bu sayede Kremlin'deki güvenlik düzeninin bütün zayıf noktalarını biliyorlardı; demek ki, öncelikle bu konumlarından yararlanabilirlerdi. Ancak Yejev böylesine önemli bir hususun üzerinde durmadı ve bu gerçeği ihmal ederek NKVD versiyonunu sorgulamadan kabul etti.

Olaya yönelik başka bir yorumu da dışlamamalıyız: 3 Mart'tan sonra oyunun kurallarının değiştiğini Yejev'a haber vermiş olabilirlerdi. Ordudakilere dokunulmayacağını belki de ona bildirmişlerdi (bizzat kim bildirmişti: Stalin mi, Voroşilov mu veya bir başkası mı?). Yani bu unsurları unutmak gerekiyordu. Hatta tutuklanmış on dört kişiyi de göz ardı etmeliydi. Kendisine Şubat-Mart aylarında NKVD'den gelen yüz yetmiş sorgu ve sekiz yüzleştirme tutanağından sadece birinde, Sinelobov'la ilgili tutanakta, bir Kremlin Kumandanlığı mensubu söz konusuydu ve bu insanı isyan ettirecek düzeydeki çelişki ve tutarsızlık, Yejev'u hayrete düşürebilirdi; ancak belki de oyunun kuralı kendisine bildirilince bunları görmezlikten gelmişti. Şu da var ki, söz konusu biricik tutanakta da, soruşturma açısından "yararlı" hiçbir bilgi yoktu. Sadece bir gerçeği, yani Kremlin güvenlik sistemi hakkındaki bilgileri hükümet kütüphanesinde çalışan kız kardeşine ilettiğini ispatlamak için defalarca sorulan sorulara, Sinelobov, çok ender görülen bir biçimde, tek tip cevaplar vermişti: "Hatırlamıyorum. Hayır yapmadım. Kabul etmiyorum."

Kremlin Dosyası'nın varlığını unutmuşçasına, sadece KPK başkanı olarak, Yejov, "emrindeki kumandanlıkta bolşevik yönetimin olmayışından, personel arasındaki siyasi eğitim zayıflığından ve yetersiz personel seçiminden dolayı" Peterson'a sert kınama cezası verilmesi hakkında bir tutanak imzaladı. Ne var ki, tutanaktaki bu "yetersiz" sıfatı, NKVD sorgu amirlerinin ortaya çıkardıkları "Stalin'i öldürmeyi hedefleyen komplo"yu yok sayma anlamına geliyordu.

Peterson'u açık şekilde koruyor ve tehlikeden uzak tutuyorlardı. 9 Nisan'da, Politbüro, KPK tutanağına dayanan kararı onayladı ve buna göre, Peterson, Kremlin Kumandanlığı görevinden alındı ve kısa süre sonra Yakir'in emrinde çalışmak üzere Sovyet Ukrayna'sının başkentine nakledildi. Burada, Kiev Askeri Bölge Kumandanı Levazım İşleri Yardımcısı yapıldı ve iki yıl süreyle Kremlin Dosyası kapsamının dışında kaldı.⁸

MK bildirisinden hemen sonra, SPO, "karşıdevrimci örgüt" hakkındaki önceki versiyonda yeniden düzeltme yaptı. Bu sefer dosyaya, "komplocuların" önceden belirlenmiş ve artık ilan edilmiş amaçlarına daha uygun olan yeni bir grup dâhil edildi. Bunun için de, her şeyi itiraf ve teyit etmeye hazır olan Mukhanova'dan yararlandılar.

28 Mart'ta, Mukahnova, olağan sorgularından birinde, anılarını anlatmaya başladı. 1922'de Samara'dan Moskova'ya taşındığını, babasının tanıdığı, iç savaşta Kolçak ordusunda subay olan G.B. Sinaniy-Skalov adlı birinin dairesine yerleştiğini, bu adamın eski silah arkadaşlarıyla ilişkilerini sürdürdüğünü dile getirdi. Mukahnova'nın sözlerine göre, onların hepsi gizli Beyaz Ordu örgütünün üyesiydi ve tecrübesiz genç kızı da bu yapının içine çekmişlerdi. Sinaniy-Skalov'un biyografisindeki önemli detaylar sorgu amirlerini hiç şüpheye düşürmedi: Adam Moğolistan ve Çin'de birkaç yıl Sovyet devletinin verdiği önemli talimatları yerine getirmiş, vatana döndükten sonra da Komintern Yürütme Komitesi'nde çalışmaya başlamıştı.

"Beyaz Ordu grubu" soruşturmanın son başarısı oldu. Bütün Nisan ayı boyunca devam eden sorgular yeni ve beklenmedik hiçbir şey getirmedi. Sadece önceki "itiraflar" olağan ifadelerle "doğrulandı". Bunlar, "karşıdevrimci örgütün" var olduğunun ve canice niyetlerinin tek kanıtıydı. Bu yüzden Yagoda 2 Mayıs'ta Stalin'e şöyle bir rapor notu gönderdi:

8 A.g.k., I. 3, d. 962, s. 63.

VKP(b) MK Politbüro üyelerine yönelik terör eylemleri kapsamında, L.B. Kamenev, N.A. Rozenfeld, Y.K. Mukhanova vb ile ilgili soruşturma bitmek üzeredir. Aşağıdaki terör gruplarının varlığı tespit edilmiştir: 1) Kremlin'deki Hükümet kütüphanesinde bulunan grup; 2) Kremlin Kumandanlığı'ndaki grup; 3) Askeri görevli Trotskiyici grup; 4) Trotskiyici gençler grubu; 5) Beyaz Ordu grubu. Sanıkların gıyabında bu grupların dosyalarına Yüksek Mahkeme Askeri Divanı'nda bakılması ve terör organizatörleriyle faal teröristlerin idam edilmeleri gerektiğini düşünüyorum. Toplam 25 kişi.

Kamenev'e gelince, soruşturma L.B. Kamenev'in terörün sadece azmettiricisi değil, hem de organizatörü olduğunu tespit etmiştir. Bu nedenle, onun davasına da Yüksek Mahkeme Askeri Divanı'nda bakılmasından yanayım. Geri kalan 89 sanıkla ilgili dosyaların bir kısmının Yüksek Mahkeme Askeri Divanı, bir kısmının da Özel Danışma Heyeti'nce ele alınması doğru olacaktır.⁹

Şimdi görünen genel tablo şuydu: Artık soruşturma bitmişti ve mahkeme duruşmaları yakında başlayacaktı; sonra da, artık sadece siyasi sonuçlara varmak için, ilan edildiği üzere plenum toplanacaktı. Fakat işte tam da o sırada, üstelik görünürde herhangi bir neden olmaksızın, Kremlin Dosyası'na yeniden bir ara verildi ve Yenukidze de, kendisi için hiç beklenmedik bir fırsat olan bu zamanı kullanmaya çalıştı.

Yenukidze, NKVD yöneticilerinin çalışma odalarında sessiz sedasız neler yapıldığını bilemezdi. Ama kapalı parti toplantılarında MK bildirisi okunduktan sonra şahsıyla ilgili tutumun değiştiğini anlayan Yenukidze, Kislovodsk'ta, Kare Sanatoryumu'nda giderek artan ve kendisini boğan ağır baskı ortamında, nihayet durumunun ciddi olduğunu fark etti. 8 Mayıs'ta, Güney Kafkasya TsİK makamına bir istifa dilekçesi gönderdi. Yenukidze nedense dilekçesinin kabul edilmeyeceğini düşünüyordu ve hedefine ulaşmak için Güney Kafkasya Kraykomu'na, L.P. Beriya'ya da bir mektup yazdı. Bunun da yetmediğini düşünerek bir de Politbüro'ya benzer bir başvuruda bulundu:

Sayın Yoldaşlar, ekte, beni Güney Kafkasya TsİK Başkanı görevinden almaları için bu yıl 8 Mayıs'ta VKP(b) Kraykom Sekreteri'ne ve Güney Kafkasya TsİK Prezidyumu'na gönderdiğim yazıların suretlerini de gönderiyor ve Politbüro'ya arz ediyorum: 1) Ricam yerine getirilsin ve Güney Kafkasya Kraykomu'na gerekli talimat verilsin. 2) Benim istihdamımla ilgili konuda karar verilsin.

9 Yagoda..., s. 427-428.

Ne var ki Yenukidze kendisi için en önemli hususu, MK Sekreteri Yejov'a yazdığı dördüncü mektubunda açıklamıştı:

... İznim bu ayın sonunda bitiyor. Elbette ki Moskova'da herhangi bir görev almak isterdim; ancak bu mümkün değilse, burada kalıp çalışmaya da razıyım.

... Eğer MK beni buradaki dinlenme tesis ve işletmelerinin her iki grubunun TsİK yetkilisi, şimdiki yetkilileri de benim yardımcılarım olarak tayin etseydi, daha uygun ve iyi olurdu. Böyle bir karar, bu dinlenme tesislerinin gelişmesi ve personelinin daha iyi kullanılması bağlamındaki çalışmalar açısından sadece yararlı olurdu.

Bütün bunları, Size bilgi vermek için yazıyorum ve MK beni hangi işe gönderirse onu yapacağımı bildiririm.¹⁰

Yejov, Yenukidze'nin mektubunu 13 Mayıs'ta almış ve şu notu ekleyerek derhal Stalin'e göndermişti:

Dilekçesinden görülebileceği gibi izni bu günlerde bitecektir ve dolayısıyla kendisini, bazı konularda sorgulamak üzere çağırmak için izin vermenizi arz ederim.

Stalin, Yejov'un isteğini nedense göz ardı etti ve dilekçe üzerine şu karar önerisini not düştü:

Molotov, Kaganoviç ve diğerlerine. Yoldaş Yenukidze, Güney Kafkasya TsİK Başkanlığı görevinden alınsın ve ona Mineralvod Tesisler Grubu TsİK Yetkilisi olarak görev verilsin; Soçi tesisler grubu ise Yoldaş Metelyov'un yetkisinde kalsın.

Aynı gün, Politbüro'da, Voroşilov, Molotov, Kaganoviç, Orconikidze ve Andreyev'in hazır bulundukları oturumda, Stalin'in teklifi görüş bildirme yoluyla onaylandı.¹¹

Bu kararla birlikte, bizzat Stalin ve dar yönetim, MK bil-dirisini tekzip etmek ve Yenukidze'nin Güney Kafkasya TsİK Başkanlarından biri değil, tam olarak Başkarı seçildiğini itiraf etmek durumunda kalmışlardı. Ayrıca Avel Safronoviç Yenukdize'nin ricasını yerine getirmek ve ısrarla, hatta inatla istediği görevi ona vermek de kaçınılmaz olmuştu. İki hafta sonra, Yenukidze, KPK'ya ifade vermek için değil, MK plenumuna katılmak için Moskova'ya döndü.

6 Haziran'da, plenumun ikinci çalışma gününde, Yejov, gündem maddesinde öngörüldüğü üzere, SSCB TsİK Sekreteryası adına Memurlar Aygıtı ve Yoldaş Yenukidze Hakkında başlıklı

10 RGASPI, k. 17, l. 163, d. 1062, s. 167-169.

11 A.g.k., s. 165, 164.

rapor konuşmasını yaptı. Konuşma oldukça özgün ve daha yenilerde okutulmuş MK bildirisinin yapı ve içeriğinden çok uzaktı. Yejev, konuşmasına Smolnıy'daki cinayetle başladı. Sonradan anlaşılacağı üzere bu hiç de bir tesadüf değildi. Ortam derhal gerildi ve orada hazır bulunanlar pürdikkat Yejev'u dinlemeye başladılar:

Leningrad'da Yoldaş Kirov'un öldürülmesiyle ilgili hususlara dair yürütülen soruşturma sırasında, Zinovyev, Kamenev ve Trotskiy'in parti ve Sovyet devletinin yöneticilerine karşı terörist eylemlerin hazırlanmasında oynadıkları roller daha henüz tam olarak tespit edilmemişti. Ama son olayların gösterdiği gibi, onlar gerek Kirov'un öldürülmesinin, gerekse de Kremlin'de Yoldaş Stalin'e karşı hazırlanan komplonun sadece azmettiricileri değil, hem de doğrudan organizatörleridirler.

Ancak bundan sonradır ki Yejev "son olaylara" geçti ve NKVD tarafından "birbiriyle bağlantılı beş bağımsız terörist grubun" tespit edildiğini dile getirerek bu konuda somut bilgiler verdi:

Onlar, tamamı Beyaz Ordu mensupları, casuslar, Tortskiyeciler ve Zinovyevci-Kamenevci ayaktakımından oluşan karşıdevrimci tek bir blok oluşturmışlardı. Devrim tarafından saf dışı edilmiş bütün bu öfkeli halk düşmanları, ne pahasına olursa olsun Yoldaş Stalin'i yok etmek üzere, tek bir amaç ve tek bir istek doğrultusunda bir araya gelmişlerdir.

İşte böylece parti içi muhalefetin eski önderleri ve yandaşları, resmi ve kesin olarak ilk defa karşıdevrimci ve halk düşmanı ilan edildiler ve bilinçli şekilde Beyaz Ordu ile aynı kefeye konarak, şimdilik parti çoğunluğuna karşı değil de sadece Stalin'e karşı bir konuma yerleştirildiler. Üstelik onlar VKP(b)'nin rotası ve SSCB'nin politikasının nasıl olması gerektiği hakkında farklı görüşleri olan ve Stalin'e karşı çıkan muhalifler değil, komplocular ve teröristler olarak damgalandılar. Güya geniş çapta dallanıp budaklanmış ve kolları Kremlin'den çok uzaklara kadar uzanan örgütle ilgili Kremlin Dosyası da işte bu tezi kanıtlamak içindi. Yejev şöyle devam etti:

Komplocuların bir kısmı, bütün planlarını Kremlin dışında bir komplo gerçekleştirmek üzere düzenliyor, bunun için bilgi topluyor, Yoldaş Stalin'in hareket güzergâhlarını gözetliyor, Kremlin dışında nerede oturduğunu öğreniyor, hangi saatlerde daha sık dışarı çıktığını tespit ediyor ve nihayet Kızıl Meydan'daki bir gösteri sırasında ona yönelik bir suikast düzenlemek için uygun fırsatı kolluyordu. Diğer kısmı ise, temelde bizzat Kremlin'de bir

komplo düzenlemeyi hedefliyor, özellikle Yoldaş Stalin'in oturduğu daireye sokulmayı hayal ediyor ve buna gayret ediyordu.

İşte tam bu noktada, Nikolay İvanoviç Yejev, "teröristler" ile SSCB TsİK eski Sekreteri arasında doğrudan bir bağlantı kurdu:

Yoldaş Stalin'in dairesine sokulma planını, onlar, Yoldaş Yenukidze ve onun yakınlarıyla, en çok güvenilen elemanlarla kurdukları kişisel ilişkiler üzerinden gerçekleştirmeyi düşünüyorlardı.

Derken Yejev, gittikçe daha fazla mahkemede canileri ifşa eden bir savcı rolüne girerek, sorgulananların "itiraflarını" koz olarak kullanmaya başladı. Ancak tabii ki bunların tamamını değil, sadece güya Stalin'e karşı suikaste işaret eden kısımlarını aktarıyordu. Halbuki bunlar bile bir niyetten ileri gitmiyor ve sadece ilke olarak böyle bir eylemin olabileceğini gösteriyordu. Önceden seçilmiş göndermelerle kolayca hokkabazlık yapan Yejev, sadece salonu etkilemek için, bir yıl önce Nikolayev Dosyası kapsamında adı geçenleri de sıralamayı ihmal etmedi. Ama ana hedeften hiç şaşmadan, Kremlin Dosyası soruşturmasının sonuçlarını, Zinovyev ve Kamenev'i doğrudan ve eşit derecede sorumlu tutmak için kullandı; plenumdakileri, bizzat onların "iktidarı ele geçirmek amacıyla iç ve dış düşmanlardan yararlanmak istedikleri"ne inandırmaya çalıştı. Onun sözlerine bakılırsa, komplocular hareket ve eylem alanları paylaşımını de yapmışlardı:

Leningrad'da terörü organize eden, devamlı olarak Leningrad'daki Trotskiycilerle ilişkileri sürdüren (*metinde aynen böyledir!* -Y.J.) Zinovyev idi; Moskova'da terörü organize eden ise Kamenev'di.

Yejev, NKVD'den alınma materyallere dayanarak, dönüp dolaşıp yeniden Kamenev'in suçunu derinleştirmeye gayret ediyordu. Güya Mukhanova soruşturmaya şu bilgiyi vermişti:

N. Rozenfeld'in başında bulunduğu grupla ilgili olarak, onun doğrudan L.B. Kamenev'le bağlantılı olduğunu söyleyebilirim.

Onun, yine B.N ve N.B. Rozenfeld'in mesnetsiz sözlü itiraflarıyla teyit edilmiş sözlerine bakılırsa,

Kamenev'in kendisi de doğrudan grupların bütün faaliyetlerini yönetiyor, onlara talimatlar veriyordu ve Yoldaş Stalin'e karşı komplo hazırlandığını biliyordu.

Yejev, terörist faaliyetlerde Trotskiy'in rolünü ve kişisel sorumluluğunu belirtmeyi de ihmal etmedi. Şu da bir gerçek ki, bu konuda onun, birilerinin şüpheli ifadelerine değil, bizzat Lev Davidoviç Trotskiy'in vahiylerine, onun açıkça tahrikçi "İşçi

Devleti, Termidor ve Bonapartizm" makalesine atıfta bulunması yeterliydi.

Trotskiy şöyle yazıyordu:

SSCB'deki şimdiki siyasi rejim, "Sovyet (veya anti-Sovyet)" Bonapartizm rejimi olup, tipi itibariyle konsüllükten çok emperyalizme yakındır... Siyasi Bonapartizm rejimi ile sosyalist gelişme ihtiyacı arasındaki çelişki, iç bunalımların en önemli kaynağıdır ve işçi devleti olan SSCB'nin varlığı için doğrudan tehlikedir...¹²

"Stalin Bürokrasisi ve Kirov'un Öldürülmesi" makalesinde ise Trotskiy şöyle diyordu:

Komünist gençler arasında terörizmin ortaya çıkmasının siyasi ve ahlaki sorumluluğu, bizzat Stalin'e aittir.¹³

İşte daha yakın bir zamana kadar Ekim Devrimi ve iç savaş kahramanı olan bir kişinin, kime ait olduğu tartışmasız bu iddiası, Yejov'u, sonuçları böylesine ağır bir hüküm vermeye itmişti. MK Sekreteri olarak Yejov, Trotskiy'in "şimdi artık parti ve hükümet önderlerine karşı terörün başlıca esin kaynağı ve organizatörü olduğu ve SSCB içinde ve dışındaki bütün terörist unsurları kendi çevresinde topladığı"nu ilan etti. Öngörülmüş konuya, ancak bundan sonra, aslında raporun sonunda geçen Yejov, Yenukidze'yi hatırladı ve daha kısa bir süre öncesine kadar onun emrinde olan TsİK Sekretaryası'ndan bahsetti:

Siyasal körlüğün ve sınıfsal uyanıklık kaybının en parlak örneği, bir tür cinayet düzeyine varan vurdumduymazlığın ve gevşekliğin örneği, VKP(b) MK üyesi Yoldaş Yenukidze'dir. Parti ona çok güvenmiştir. O, on beş yıl kadar süreyle TsİK Sekreterliği yapmıştır. Aslında Kremlin'in güvenliği fiilen ona emanet edilmiştir. Sadece onun caniliğe eş kayıtsızlığı ve lakaytlığı, sınıfsal duyarlılığını ve siyasi uyanıklığı tamamen kaybetmesi yüzündendir ki, Zinoviyevci-Kamenevci ve Trotskiyici unsurlar Kremlin'e kadar sokulabilmiş ve orada terörist gruplar kurabilmişlerdir.

Suçlamasını sadece Kremlin Dosyası soruşturmasının materyalleriyle kanıtlayan Yejov, raporunu şöyle bitirdi:

Yoldaş Yenukidze'yi en sert şekilde cezalandırmak gerekir; çünkü o Kremlin'de olup bitenlerden dolayı sorumludur.

Ancak Yejov bu sözlerinin hemen ardından da, açıklanması oldukça zor derecede yumuşak bir ceza önerdi:

12 *Hyulleten oppozitsii* (Muhalefet Bülteni, dergi), sayı 43, 1935.

13 A.g.e., sayı 41, 1935.

MK, Yoldaş Yenukidze'nin VKP(b) MK üyeliği kadrosundan ihraç edilmesi konusunu plenumun görüşüne sunmaktadır.¹⁴

Görünüşe bakılırsa, bu rapor sonraki görüşmeleri kızıştıracaktı. Fakat plenumda hazır bulunanların çoğu, konunun siyasi boyutundan uzak kalmaya çalıştılar ve tartışmalar farklı bir yöne evrildi. Önce Güney Kafkasya Kraykomu 1. Sekreteri L.P. Beriya söz aldı. Beriya, Trotskiy, Zinovyev ve Kamenev'in adlarını bile anmadan sadece Yenukidze'den bahsetti. Bu arada onun çok uzun yıllar önceki "rezilce hatalarına" değindi: Onun için, "Devrimimizin sorumluluk gerektiren dönemlerinde menşeviklerle flört etmiş, Bakü Sosyal-Demokrat örgütü tarihini çarpıtmıştır" dedi (*Yenukidze'nin 1927'de Granat Ansiklopedisi'nde yayımlanan otobiyografisi kastedilmektedir -Y.J.*). Ancak bundan sonradır ki, Beriya, asıl önemli gördüğü konuya geçti ve öfkeli bir tarzda şunu beyan etti:

Devrimimizin karargâhının güvenliği, uğruna milyonlarca proleter ve emekçi kalbinin çarptığı önder ve öğretmenimiz Yoldaş Stalin'in güvenliği bizzat ona emanet edilmişti. Ama sonuçta ne oldu yoldaşlar? Dosdoğru itiraf etmek gerekir ki, Yoldaş Yenukidze bir parti ve vatan haini durumuna düşmüştür... Yoldaş Yejov'un teklifleri gayet doğrudur. Ancak bence bunlar yetersizdir. Yoldaş Yenukidze'yi sadece parti MK kadrosundan ihraç etmek değil, ayrıca TsİK Prezidyumu'ndan ve genelde TsİK teşkilatından da ihraç etmek gerekir.¹⁵

Şkiryatov ve Akulov da konuşmalarını benzer bir tarzda yaptılar. Sadece SSCB TsİK Sekreteryası'ndan bahsederek, Yenukidze zamanında onun ne kadar berbat bir duruma geldiğini anlattılar ve orada nasıl tasfiyeler yapıldığını, teşkilatın şimdi ne hâle geldiğini belirttiler. Şunu da eklemek gerekir ki, Akulov, yeni pozisyonundan dolayı olsa gerek, ayrıca Kremlin'in güvenliği konusuna da değindi ve şöyle dedi:

Şimdi Kremlin Kumandanı'nın sadece Kremlin'in güvenliğiyle uğraşan ve bu konuda NKVD'nin emrinde olan özel bir yardımcısı vardır... TsİK Sekreteryası'nın güvenlik konusuyla hiçbir ilgisi yoktur.

Söz alan Ukrayna KP(b) MK Genel Sekreteri S.V. Kosior biraz farklı konuştu ve Yejov'un raporunda bahsedilen bütün konuları ele almayı gerekli gördü. O da sözlerine Smolny'daki silahlı saldırıyla başladı ve olayı Yenukidze'nin "TsİK aygıtını Trotskiyciler, Beyaz Ordu mensupları ve her türlü alçakların, sı-

14 RAGSPİ, I. 2, d. 547, s. 26-29 ob.

15 A.g.k., s. 29 ob.

nıfsal düşmanların emrine vermesi... kapıları her türlü teröriste ve ne idüğü belirsiz açması"yla ilişkilendirdi. Sonra da öfkeyle partinin eski liderlerine yüklendi:

Zinovyevev, Kamenev ve Trotskiy'in çizgisi tamamen ortadadır. Tamamen açıktır ki, bütün bu adamlar, öncelikle bizim karşılaştığımız zorluklardan yararlanmayı hesaplayan, MK ve Yoldaş Stalin'in yönetiminde ülkemizde yapılan irili ufaklı bir sürü faaliyette hüsrana uğrayacağımızı düşünenlerdir. Onların elindeki kartlar bir işe yaramadı. Şimdi bu adamların umudu ne olabilir? Onların son umudu, onların oynadıkları son kart terördür ve bu, gayet açıktır. Burada Yoldaş Yejov'un bize rapor ettikleri ve anlattıkları hakkında hiçbir yoruma, hiçbir ilaveye gerek yoktur. Trotskiy, bütün yandaşlarına azgın terör sloganıyla seslenmektedir. Burada terör mücadelesini organize edenler Zinovyevev ve Kamenev idiler. Bu demektir ki, **sadece Trotskiyciyi değil, sadece Zinovyevciyi değil, her kim olursa olsun en ufak bir ikili davranışta bulunan, sınıfsal düşmanın işine gelen şekilde hareket eden her kişiyi doğrudan düşman olarak görmeliyiz** (*vurgulama bana aittir -Y.J.*). Biz onu tecrit etmeliyiz; çünkü o tehlikeli düşmandır. Bu konuda biz, bir yandaki Beyaz Ordu mensupları, her türlü terörist subay örgütleri ile öte yandaki Trotskiyci ve Zinovyevcilerin arasında hiçbir fark göremeyiz. Bu fark çoktan ortadan kalkmıştır. Biz, acımadan onlara hadlerini bildirmeliyiz.

Sonra Yenukidze, yani Kremlin Dosyası konusuna dönen Kosior, duyduklarını değerlendirirken raporcuyla çok geride bıraktı:

Yenukidze'nin şahsında, biz partiye, bizim en zayıf noktamız, sınıf düşmanlarımızın ise kozu ve dayanağı olan insan tipinin örneğini göstermeliyiz. Leningrad'da Yoldaş Kirov'un öldürülmesine zemin sağlayan adamları yargıladık ve Sovyet yasaları uyarınca onlara çok sert cezalar verdik. Bizim burada karşılaştığımız olayın önemi aslında kesinlikle daha az değildir; aksine bu gerçekler çok daha önemlidir. İşte bu yüzden en ağır cezaları uygulamak gerekiyor.

Ardından Kosior, Yenukidze'nin partiden ihraç edilmesini önerdi; halbuki bu durumda, NKVD'nin onu tutuklama hakkının doğabileceğinin bilincindeydi.

Kısa sayılabilecek tartışmalardan sonra Yenukidze'ye söz verildi ve o, gerçek veya hayali kabahatlerinden dolayı nedamet getirmedi; aksine kürsüyü, bütün suçlamaları kesin bir dille reddetmek için kullandı. Yenukidze gayet kararlıydı:

Burada TsİK aygıtı konusunda çok sayıda yanlış şey söylendi. Birincisi, var olduğu süre içinde bu aygıt birçok değişiklik geçirmiş-

tir. O, gerek kadro niteliği, gerekse de parti katmanları açısından değişikliğe uğramıştır. Ancak Kremlin'e işe alınma kuralları değişmemiştir. Bunu belgeler üzerinden kontrol edebilirsiniz. Kremlin'de işe giren herkes belirli bir deneme stajından geçiriliyor ve ancak ondan sonra kadroya alınıyordu. Bunların araştırılmasına NKVD organları da katılıyordu. Bu organların görüşü alınmaksızın kimse işe alınmıyordu. Bu, kesinlikle bütün çalışanlar için geçerlidir.

Böylece başlıca suçu reddetikten, daha doğrusu bütün olup bitenlerin sorumluluğunu NKVD ile paylaştıktan sonra, Yenukidze, 3 Mart kararından sonraki pozisyonunu da gayet ikna edici bir şekilde açıkladı:

Kütüphanede ve Kremlin'de bütün bu hususlar tespit edildikten ve ben bunları öğrendikten hemen sonra, yoldaşlara, Politbüro üyelerine açıklama yaptım ve benim TsİK Sekreterliği görevinden alınmamın gayet doğru olduğunu belirttim. Ben bu aygıtı karşı yaklaşımım ve zararlı noktalara varan aşırı güvenim açısından, Kremlin'de güvenilecek biri değildim ve azledilmem gerekiyordu.

Ardından Yenukidze hemen atağa kalktı:

Burada kişisel çöküş, birilerinin metresliği ve benzer konuların dile getirilmesine çok üzüldüm. Yoldaşlar, nasıl mektuplar, nasıl ifadeler söz konusu olursa olsun, ben burada size gayet açık bir şekilde söylüyorum ki, tutuklananlardan hiçbirini metres tutmadım ve hiçbirisiyle birliktelik yaşamadım.

Ancak bundan sonradır ki, Yenukidze hatalarını itiraf etmeyi uygun buldu:

Kremlin Merkez Kumandanı, şu veya bu temizlikçi kadının karşıdevrimci konuşmalar yaptığını, ayrıca Yoldaş Stalin karşıtı laflar ettiğini bildirince, ben bu hademeyi derhal tutuklamak ve onu NKVD'ye teslim etmek yerine, Peterson'a, bunu bir defa daha kontrol etmesini söyledim. Çünkü mesnetsiz iftira ve dedikoduların ortaya çıktığı, boşuna birilerine çamur atıldığı birçok kez görülmüştü. Elbette ki böyle şeylere tahammül edilemezdi ve derhal önlem alınması gerekirdi. Benim Kremlin Kumandanı'na verdiğim bu talimat, NKVD'ye, sonra da Stalin'e iletilmiş. Bu konuya ilk olarak Yoldaş Stalin dikkat çekmiş ve bunun sadece dedikodu olmadığını, bunun arkasında oldukça ciddi karşıdevrimci faaliyetler bulunduğunu belirtmişti. Gerçekten de böyle olduğu ortaya çıktı.¹⁶

Yenukidze başka birtakım hususları, Rayevskaya'yı NKVD'nin itirazına rağmen kütüphanede işe aldığını, Kremlin güvenlik düzeninde, bizzat kendisinin daha 1934 sonbaharında

16 A.g.k., s. 30-30 ob.

belirlediği yeniden yapılanmayı geciktirdiğini, SSCB TsİK aygıtında "eski rejim mensuplarına" iş verdiğini itiraf etti ve bunları siyasi uyanıklığını kaybettiğinin göstergesi olarak kabullendi. Fakat "bu insanlar hakkında NKVD de bilgi sahibiydi" demeyi de unutmadı. Kısacası Yenukidze savunmasını gayet ustaca, hatta profesyonelce yaptı ve konuşmasını da çok ilginç bir tarzda bitirdi:

Zannedersem, sahip olduğum yüksek güveni yeniden kazanmak ve yeniden o düzeye yükselmek için ne yaşıyorum, ne de sağlığım müsaittir. Bununla birlikte, ben, partiden hiçbir şekilde en ufak bir merhamet dilemiyorum. Uyanıklığı artırmak, partimizin ve Sovyet organlarımızın düzgün ve verimli şekilde çalışmasını sağlamak için, bana, şu veya bu görevde bulunan her komüniste ibret olabilecek bir ceza uygulanmalıdır.¹⁷

Yenukidze'nin konuşmasında açıkça ikilik vardı; onun bir taraftan her cezayı kabullenmeye hazır oluşu, öte yandan, fiilen, yapılan suçlamaların hepsini kesinlikle reddetmesi, kendisinin suçu olduğu söylenen işlerin çoğunu NKVD ile birlikte yaptığını net olarak dile getirmesi, tartışmaları kaçınılmaz hâle getiriyordu.

Sverdlovsk Obkomu 1. Sekreteri İ.D. Kabakov, "Yenukidze konusunu mahkemeye intikal ettirme"yi önerdi ve "onu işlediği suçlara göre yargılamak gerekir"¹⁸ dedi. Politbüro ve Organizasyon Bürosu üyesi, VKP(b) MK Sekreteri ve aynı zamanda Ulaştırma Halk Komiseri L.M. Kaganoviç, polemğin heyecanıyla Yenukidze Dosyası üzerindeki sır perdesini araladı; plenuma katılanların tümüne yakını, ellerindeki sınırlı bilgileri bir araya getirerek bu hususu sadece tahmin edebilirlerdi:

TsİK aygıtı hakkındaki ilk verileri alır almaz Yoldaş Stalin bizi topladı ve Yenukidze'yi TsİK Sekreterliği görevinden almak gerektiği konusunu gündeme getirdi... Sonra soruşturmanın gidişatı içinde başka gerçekler de ortaya çıkınca, Yoldaş Stalin, Yenukidze'nin Güney Kafkasya TsİK Başkanlığı gibi bir görevde de tutulamayacağını bildirdi. Onu Güney Kafkasya TsİK Başkanlığı görevinden aldık ve Kislovodsk'taki dinlenme tesislerinin yetkilisi olarak tayin ettik. Şimdi Yoldaş Yejov'un rapor ettiği bütün materyallerin netlik kazandığı bir durumda, Yenukidze'nin ciddi bir ceza alması gerektliği açıkça ortadadır.¹⁹

¹⁷ А.м.к., н. 32-33 об.

¹⁸ А.м.к., н. 33 об.-34.

¹⁹ А.м.к., н. 34-35.

Aslında en saldırgan ve toleranssız konuşmayı Yagoda yaptı ve bu da anlaşılır bir şeydi; zira onun öncelikle kendini ve yönettiği kurumu savunması gerekiyordu. Plenuma katılanlar, personelin pratikte nasıl seçildiğini iyi biliyorlardı; fakat Yagoda, buna rağmen, kendi komiserliğini savunmak zorundaydı ve söze şöyle başladı:

Yoldaşlar, düşünüyorum ki, Yenukidze buradaki konuşmasıyla artık kendini partimizin safları dışına atmıştır.

Bunu söylemesinin nedeni herhalde öncelikle şuydu: Kremlin çalışanlarının NKVD tarafından kontrol edildikleri gerçeği, sonraki tartışmalara konu olabilirdi ve Yagoda, kendisi için çok sakıncalı olan bu tartışmayı kesinlikle engellemek istiyordu. Çünkü Kremlin çalışanlarının siyasi güvenilirliği konusunda öncelikle SPO sorumluydu. Bunun da ötesinde, Yagoda, bu çalışmalarda uğranan açık başarısızlığın ve hüsranın suçunu Yenukidze'ye yüklemek istiyordu; oysa bu işler, açıkça onun yetki alanı dışındaydı:

Yenukidze sadece bizim verdiğimiz sinyalleri göz ardı etmekle kalmamış, ayrıca Kremlin'de kendisine ait paralel bir "GPU" kurmuştu ve bizim ajanlarımızı tespit ettiği anda kovuyordu. Doğrudur, bütün bunlar, benim sorumluluğum olmadığını göstermez. Ben burada, zamanında Yenukidze'nin boğazına yapışıp bütün bu alçakları kovmaya mecbur etmediğim için suçumu kabul ediyorum... Yenukidze'nin burada anlattıklarının hepsi yalandır... Siz burada plenum karşısında o kadar yalan söylediniz ki Avel, bence sizi sadece partiden atmak değil, tutuklamak ve yargılamak da gerekir.²⁰

Oturumda, öngörülmemiş şekilde, Kosior ve Yagoda'nın istekleri doğrultusunda Yenukidze'nin tutuklanması ve yargılanması teklifi getirilince, Yejev yeniden konuşmak zorunda kaldı; fakat şimdi savcı değil, yargıç rolündeydi. Nikolay İvanoviç Yejev, güvenlik organlarının çalışmasındaki hataların oldukça ciddi olduğunu itiraf etmek zorunda kaldı ve şöyle dedi:

Eğer varsa, kimse asla NKVD'nin suçlarının üstünü örtmemiştir.

Ardından, Kirov'un öldürülmesiyle ilgili görev kusuru bulunan Medved ve diğer komünistlerin yargılandıklarını hatırlattı. Bundan sonra ise istenen kararı kesin bir şekilde formüle etti:

Eğer Yenukidze, konuşmasında bütün bu olup bitenler konusunda kendisini haklı göstermeye çalışıyorsa, ki söylediklerinden çıkan sonuç böyledir, eğer bütün bu Beyaz Ordu it sürüsüyle

20 A.g.k., s. 35.

bağlantılarını koparmıyorsa ve bunlarla ilişkilerini gözden geçirmiyorsa, bu durumda, görünen o ki, partiyle bağlarını koparmaya karar vermiştir.²¹

Tabii ki böylesine açık bir imadan sonra herkes Yenukidze'nin MK'den atılması doğrultusunda oy verdi. Çoğunluk onun partiden de ihraç edilmesi yönünde oy kullandı; tutuklanmasını ve yargılanmasını isteyenler ise azınlıktaydı.²²

Bir gün sonra, Sovyet gazeteleri, düzenlenmiş olan plenum ve orada kabul edilen kararlar hakkında haberler yayımladılar. İkinci karar şöyleydi:

SSCB TsİK Aygıtı ve Yoldaş Yenukidze Hakkında. 1) Kontrol makamlarının SSCB TsİK hizmet aygıtını denetleme ve iyileştirme tedbirleri onansın; SSCB TsİK eski sekreteri A.S. Yenukidze siyasi ve özel hayatındaki yozlaşmadan dolayı VKP(b) MK kadrosundan ihraç edilsin ve VKP(b) saflarından atılsın.²³

Bunun hemen ardından, 13 Haziran'dan başlayarak, bütün bölge ve vilayetlerde, Moskova ve Leningrad'da, parti ileri kadrolarının katıldığı toplantılar düzenlendi ve plenumun kararları "izah edildi". Aslında bu toplantılardaki ilk gündem maddesi şuydu: Ürün Hasadı ve Tarımsal Tedarikler Hakkında. Pek açık olmayan, belirsiz ikinci maddeyi ise komünistlere anlatmak kolay değildi: Siyasal ve Yaşamsal Yozlaşma. Bu toplantılarda en büyük örgütlerin yöneticileri tarafından sunulan raporlar *Pravda*'da yayımlanınca, parti üyesi olmayanlar da olup bitenleri öğrendiler. Hayır, tabii ki işin aslını anlamadılar; tam tersine, gelişmelerin içeriğinin ne olduğu konusunda kafaları kesin olarak karıştı. Çünkü Kirov'un öldürülmesi ile Yenukidze arasında bir bağlantı olduğu ve birtakım "zararlı faaliyetler" ima edilmekteydi; "sınıf düşmanlarına" karşı açık tehditler yöneltiliyordu; "çürümüş liberalizme, bölünge, aşırı rahatlığa ve vurdumduymazlığa" karşı mücadeleyi artırmaktan bahsediliyordu. TsİK aygıtında neler olduğu ve Kremlin Dosyası hakkında ise bir kelime bile yoktu.

N.S. Khruşov'un raporundan:

... İşletmelerimizde donanımın tahrip edilmesi gibi olaylar yaşanıyordu; yemekhanelerde gıda zehirlenmeleri olurdu. Bütün bunları, karşıdevrimciler, kulaklar, Trotskiyciler, Zinovyevciler, casuslar ve diğer başka alçaklar yapıyorlardı ve bunlar, şimdi, partimize karşı nefret, muzaffer proletaryaya karşı nefret gibi tek bir slogan çerçevesinde bir araya gelmişlerdir. Geçen yıl Aralık'ta Yoldaş Ki-

21 A.ğ.k. s., 35 ob.-36 ob.

22 A.ğ.k., s. 38.

23 *Pravda*, 8 Haziran 1935.

rov'un hunharca öldürülmesi, Yenukidze Dosyası bütün partiyi seferber etmelidir, bizi ayakta tutmalıdır; biz hiçbir alçağın kendi pis işlerini çeviremeyeceği bir çalışma ortamı organize etmeliyiz.²⁴

A.A. Jdanov'un raporundan:

Partiye karşı en basit yükümlülüklerini unutan, sınıf düşmanının sıkı pençesine takılan ve partili kişiliğini kaybeden komünistin parlak örneği Yenukidze'dir... Yenukidze bir bolşevik için katiyen kabul edilemez bir mıymıntılık yapmış ve düşmanlar bundan yararlanmışlardır; ayrıca o, bu düşmanlara doğrudan destek de vermiştir... Yenukidze Dosyası, bizim aşırı rahatlığımız ve aymazlığımızın, sınıf düşmanının entrikalarını açığa çıkarmanın önündeki başlıca engel olduğunu bir kez daha ortaya koymaktadır.²⁵

Eski muhalefetin önderlerini ifşa eden tek konuşmacı olan Kosior'un raporunun yayımlanması ise, herkesi daha çok şaşırtacak, korkutacak ve "cadı avı"na hazır bir vaziyete getirecekti:

Yenukidze Dosyası'yla ilgili olarak elimizde bulunan materyallerden hepimizin tamamen net bir şekilde anladığı üzere, Zinoviyev ve Kamenev, Yoldaş Kirov'a ateş edenlere sadece ilham vermekle kalmamışlardır. Onlar bu cinayeti doğrudan organize etmişlerdir. Onlar karşıdevrimci Trotskiy ile tam bir mutabakat hâlinde hareket ediyorlardı... Sınıf düşmanının öfkesi artmaktadır, o çıldırmak üzeredir; bu nedenle, bizim de onunla daha acımasız bir şekilde savaşmamız gerekiyor.²⁶

Kosior meseleyi işte böyle kestirip atıyordu. Fakat en acımasız ve gaddar raporu, VLKSM MK Genel Sekreteri A.V. Kosarev, teşkilatının 11. plenumunda sunmuştu. Gençlerin komünist eğitiminin güncel sorunlarından bahsederken, o, bu meseleleri "sınıf düşmanıya mücadele"ye bağlıyor ve bu yaklaşımını açıklamak için de Yenukidze Dosyası'nı örnek gösteriyordu:

Sınıf mücadelesi inişe geçmiyor, aslında yeni ve daha karmaşık şekillere giriyor. Düşman, mevzilerini gönüllü olarak terk etmek istemiyor. O, sadece zor kullanılarak, ekonomik yaptırım metotlarıyla, örgütsel ve politik izolasyon metotlarıyla, ihtiyaç olduğunda ise fiziksel yok etme yöntemleriyle ortadan kaldırılabiliyor.²⁷

İyi organize edilmiş üç haftalık propaganda kampanyası bu kadarıyla kaldı ve birden sona erdi. Basın Yenukidze Dosyası'nı unuttu. Ebediyen... Onu parti teşkilatları da unuttular. Plenumda Yejov'un öne sürdüğü ve MK üyelerinin önünü ardını fazla kurgalamadan onayladıkları suçlamaları ispatlayacak ve onaylayacak olan kapalı davalar ise ancak bir ay sonra düzenlendi. Fakat

²⁴ *Pravda*, 16 Haziran 1935.

²⁵ *Pravda*, 19 Haziran 1935.

²⁶ *Pravda*, 22 Haziran 1935.

²⁷ *Pravda*, 28 Haziran 1935.

bu davalar, daha 2 Mayıs'ta bizzat Stalin'e başvurarak asıl amacını açıklayan Yagoda'nın istediğinden biraz farklı bir şekilde bitti.

V.V. Ulrikh'in başkanlığındaki SSCB Yüksek Mahkemesi Askeri Divanı, 27 Temmuz'da, iddia makamının ve savunmanın yer almadığı kapalı oturumunda Kremlin Dosyası kapsamında 30 kişiyi yargıladı. İki kişi (25 kişi yerine), Sinelobov ve Çernyavskiy, idama mahkûm edildi. L.B. Kamenev, kardeşi ve onun ilk eşi de dâhil olmak üzere 9 kişiye 10'ar yıl hapis cezası verildi. Diğerleri, iki ile yedi yıl arasında değişen hapis cezaları aldılar. Aynı gün, NKVD Özel Danışma Kurulu, yine aynı dosya kapsamında, 42 kişiyi üç ile beş yıl arasında değişen sürelerle hapis cezalarına çarptırdı; ayrıca 37 kişi, iki veya üç yıllık sürgün cezası aldı; bir kişinin ise Moskova'da ikamet etmesi yasaklandı.²⁸

28 *İzvestiya TsK* (KPSS SBKP MK Haberleri, Bülten), sayı 7, 1989, s. 86-90.

YEDİNCİ BÖLÜM

Yagoda'nın Kremlin Dosyası soruşturmasının sona erdiğini beyan etmesinden sadece iki gün sonra, 4 Mayıs 1935'te, parti ve hükümet yönetimi, bir Politbüro kararıyla,¹ Kremlin'de harp akademileri mezunlarının onuruna, sonradan gelenekselleşecek olan bir tören düzenledi. Töreni, Savunma Halk Komiseri Voroşilov açtı; onun hemen ardından, hiç ara verilmeden, Stalin söz aldı. O, yeni komutanlar grubunun askeri hizmetle ilgili meselelerinden bahsetmedi; savaş tehlikesinden ve düşmanı geri püskürtmeye hazırlanmaktan da söz etmedi; son zamanlarda kendisini meşgul eden tamamen farklı bir konuya girdi. Bu konuya, o, partinin 17. Kongresi'nde de değinmişti. Kaganoviç de aynı husustan bahsetmiş, Molotov da SSCB 7. Sovyetler Kurultayı'nda bu konuyu gündeme getirmişti. Konu şuydu: Eskiden devrime hizmet edenlere değil, farklı tipte profesyonellere, yüksek tahsilli ve özel branşlarda ihtisaslaşmış uzmanlara ihtiyaç vardı.

Stalin dinleyenleri merak duyusuna sevk ederek şunları belirtti:

Bizde yöneticilerin hizmetlerinden, önderlerin hizmetlerinden oldukça çok bahsediliyor. Her şeyi, bütün başarılarımızı, onlara mal ediyorlar. Bu elbette doğru değildir ve asılsızdır. Sadece önderler söz konusu değildir.

1 RGASPI, k. 17, l. 163, d. 1061, s. 119-120.

Ardından küçük bir geri dönüşten sonra, o, ülkedeki kalkınmanın kimlere bağlı olduğunu anlattı:

Eskiden her şeyi teknoloji çözer diyorduk. Bu slogan, teknoloji alanındaki yoksunluğu ortadan kaldırmakta, insanlarımızı bütün faaliyet alanlarında birinci sınıf teknolojilerle donatmakta bize yardımcı oldu. Bu çok iyi... Ama bu hiç de yeterli değildir... Teknolojiyi kullanmak, onu tam olarak uygulamak için teknolojiyi bilen insanlar gerekir; bu teknolojiyi, teknik sanatın kuralları uyarınca kavrayabilen ve bundan yararlanabilen bir kadroya ihtiyaç vardır... Bu yüzdendir ki, "Teknoloji her şeyi çözer" şeklindeki eski sloganı, yeni sloganla, "Kadrolar her şeyi çözer" sloganıyla değiştirmek gerekir.

Sonra Stalin, o çok iyi bildiği retorik usullerini kullanarak, salona, kendi fikrinde temel olan soruyu yöneltti:

İnsanlarımızın bu yeni sloganın devasa önemini anladıkları ve tam olarak kavradıkları söylenebilir mi?

Ardından da kendi sorusuna kendisi cevap verdi:

Ben böyle olduğunu sanmıyorum.

Daha sonra, herhalde yeni slogana muhalif başlıca tabaka olarak gördüğü "ne oldum delisi bürokratlar" meselesine girdi:

Bazı yöneticilerimizin insanlara, kadrolara yönelik ilgisiz yaklaşımları, değer vermeyişleri eskiden kalma bir şeydir... İnsan kaynakları alanındaki kıtlığın kökünü kazımak ve ülkemizin, teknolojiyi ileri götürebilecek ve uygulayabilecek, yeterince eğitilmiş kadrolara sahip olmasını istiyorsak eğer, öncelikle insanlara, kadrolara değer vermeyi öğrenmeliyiz; devamına yararlı olabilecek her bir çalışana değer vermeyi öğrenmeliyiz.

Ancak Stalin harp akademileri mezunlarının şerefine düzenlenen törendeki gayet anlamlı konuşmasını bu konuyla sınırlı tutmadı. Nedenise konudan kısa bir süre uzaklaşmayı uygun görerek araya bilmece gibi, sadece ima düzeyinde kalan bir bölüm yerleştirdi. Lakin bu söyledikleri, onu dinleyenler için de, iki gün sonra konuşmasını gazetelerde okuyanlar için de anlaşılabilir olarak kaldı. Stalin, kuşkusuz ki partideki dava arkadaşlarını kastederek, şöyle dedi:

Yoldaşlarımız arasında, daha ilk zorluklardan hemen sonra geri çekilmek üzere çağrı yapanlar ortaya çıkmıştır... Onlar şöyle diyorlardı: Endüstrileşme, kolektifleştirme, makineler, demir çelik sanayisi, traktörler, biçerdöverler, otomobiller bizim neyimize? En iyisi biz, daha fazla manifatura sağlayalım, tüketim malları üretmek için daha fazla hammadde satın alalım ve insanların yaşantısını süsleyen o ufak tefek şeyleri halka daha fazla arz edelim. Bizdeki gerilik

ortamında endüstri, üstelik birinci sınıf endüstri kurmak tehlikeli bir arzuymuş. Ancak bu yoldaşlar, her zaman eleştiri ve pasif direnişle yetinmiyorlardı. Onlar bizi, parti içinde Merkez Komitesi'ne karşı isyan başlatmakla tehdit ediyorlardı. Dahası da var: Bizim bazılarımızı mermilerle tehdit ediyorlardı. Görünen oydu ki, onlar bizi korkutmak ve Lenin'in yolundan geri dönmeye mecbur etmek istiyorlardı... Doğaldır ki, biz Lenin'in yolundan dönmeyi hiç düşünmüyorduk. Üstelik bu yolda yürümekte kararlıydık ve yolumuzun üstündeki bütün engelleri ve her şeyi silip atarak daha hızlı bir şekilde ilerlemeye başladık. Doğrudur, bu arada söz konusu yoldaşlardan bazılarını hırpalamak zorunda da kaldık. Ancak bu noktada yapılacak başka bir şey de yoktu. İtiraf edeyim ki, bu iş benim de katkım olmuştur.²

Stalin'in "yoldaşlar" referansı, aynı derecede hem Trotskiyciler, hem Zinovyevçiler, hem de "sağ" cırlarla ilgili olabilirdi. "Mermilerle tehdit" derken, Zinovyev, Kamenev ve Smolny'daki cinayet aklı gelmekteydi. Ancak böyle olsaydı, Stalin "yoldaşların" adlarını somut olarak sıralayabilirdi ve buna bir engel de yoktu. Ayrıca bu hem mantıklı olur, hem de Kirov'un öldürülmesinde suç ortağı olarak ilan edilenlerle ilgili davayı haklı göstermeye yarardı. Ama Stalin nedense böyle yapmadı ve isim belirtmedi. Dolayısıyla o, başkalarını kastediyor olmalıydı; açıkça adlarını söyleyemediği, fakat yaptıkları karşısında sesiz kalmayacağı kişiler söz konusuydular. Belki de o, sadece kendini tutamamış ve bunları ağızından kaçırmıştı.

Stalin'in 4 Mayıs konuşmasında neyi kastettiği, ayrıca Kremlin Dosyası'nın arkasında gerçekten nelerin yattığı, birkaç belgeden yola çıkarak açıklanabilir. Bunların birincisi, 1935 Ocak ayının ilk günlerinde, Stalin'in, yakın akrabalarından birinden, ilk eşinin kardeşi ve o sırada Vneştorgbank (Dış Ticaret Bankası) YK Başkanı olan A.S. Svanidze'den aldığı bir ihbardı. Svanidze'nin bildirdiğine göre, dar yönetimi ortadan kaldırmaya yönelik bir komplo hazırlanmıştı ve Yenukidze ile Peterson da bunun içinde yer alıyorlardı.³

Yenukidze'nin 11 Şubat 1937'de Harkiv'de, Peterson'un ise 27 Nisan 1937'de Kiev'de tutuklanmalarından sonra, tutukluların, gözüaltına alınmalarını takip eden ilk dakikalarda, değişik sorgu amirleri karşısında kendi yazdıkları ifadelerindeki itiraflar da bunu kanıtlamaktadır. Her ikisi de, bir darbe hazırladıklarını, Stalin'i, Molotov'u, Kaganoviç'i, Voroşilov'u ve Orconikidze'yi tutukla-

² *Pravda*, 6 Mayıs 1935.

³ TsA FSB.

mayı, gerektiğinde öldürmeyi düşündüklerini itiraf etmişlerdi.⁴ (4) Tutuklandıktan bir buçuk ay sonra da olsa, 19 Mayıs 1937'de, Yagoda da bir komplo hazırlığında yer aldığını kabul etmişti. O, ayrıca, Yenukidze ve Peterson'un "'sağ'cı komplocu örgüt"ün yöneticileri arasında olduklarını bildirmişti. Ve bu söylediklerinin kanıtı olarak da, 1932 veya 1933'te güya Yenukidze'nin kendisine anlattığı bazı konulara atıfta bulunmuş ve şunları söylemişti:

Biz de onlar -Trotskiyeciler ve Zinovyevçiler- gibi partinin genel çizgisine karşıyız. Stalin'e karşıyız... İktidarı ele geçirmek için soğukkanlı bir şekilde hazırlık yapabiliriz ve buna yönelik planlarımız vardır... O sırada "sağ"çıların planı, iktidarı bir tür saray darbesi yoluyla ele geçirmekten ibaretti. Yenukidze, bana, "sağ"cı merkezin kararıyla bizzat kendisinin bu darbeyi hazırladığını söylüyordu. Yenukidze'nin bana anlattığına göre, o, Kremlin Merkez Kumandanı Peterson'u tamamen angaje etmişti ve o da komploda yer almaktaydı. Bana, Peterson'un, komplo için Kremlin'deki VTsİK Harp Okulu'ndan ve Kremlin garnizonu mevcudu içinden tetikçiler hazırladığını aktardı... O sırada Moskova Askeri Bölge Kumandanı olan Kork'un da bizimle beraber olduğunu söyledi. Burada şunu da bildirmek isterim: 1933 sonunda Yenukidze, konuşmalarımızdan birinde bana, yönlendirebileceğine güvendiği biri olarak Tukhaçevskiy'den bahsetti ve onun da bizimle beraber olacağını söyledi.

26 Mayıs'taki sorgusunda, Yagoda, daha önce değinilen Kremlin suikastı konusuna yeniden döndü:

Doğrudan Stalin'in teklifiyle Yumak Dosyası'yla uğraşmak zorunda kaldığımda, bu soruşturmayı epey uzattım; Kremlin komplosunun gerçek suçluları ve organizatörleri olan Yenukidze ile diğerlerini hedef olmaktan çıkardım ve "ufak figürleri", temizlikçi kadınları ve memurları hedef yaptım... Söylemiş olduğum gibi, Yumak Dosyası'nda inisiyatif Stalin'den gelmişti. Doğrudan onun önerisiyle, dosyayı kısmen iptal etmek zorunda kalmıştım.

İfadesinin devamında Yagoda şunları söylüyordu:

1935 baharında, Peterson bana, kendisinin ve Yenukidze'nin NKVD'ye intikal etmiş komplo ile ilgili materyallerden çok endişe ettiklerini söyledi... Soruşturmada ben gerçekten Peterson'u himaye ettim; ancak Kremlin Kumandanlığı görevinden alınması için onun itibarını sarsmam da gerekiyordu. Bana gelince, ben Kremlin'in güvenliğini tamamen kendi elimde tutmaya çalışıyordum ve bu benim için gayet uygun bir fırsat oldu. Ve ben bunu başardım...⁵

4 Aynı yerde; O.F. Suvenirov, *Tragediya RKKA. 1937-1938* (İşçi Köylü Kızıl Ordusu'nda Facia. 1937-1938), Moskova, 1998, s. 160, 167.

5 *Yagoda...*, s. 168-171, 189-191.

Yukarıda ele alınan tutanakların, daha doğrusu sorgu amirlerinin dilini düzeltirsek, yani "merkez, örgüt, kararname ve komplo" gibi kavramları doğrudan ve kelimesi kelimesine almazsak, karşımıza Kremlin Dosyası soruşturmasının net, hatta dürüst bir anlatımı çıkmaktadır. Daha doğru bir ifadeyle, buradan, kuşkusuz A.S. Svanidze'den bilgi aldıktan sonra bizzat Stalin'in kendisinin Yagoda'yı görevlendirdiği Yumak Dosyası kapsamında olup bitenleri açıkça öğreniyoruz. Ve biz bu gerçeği kabul etmek durumundayız; zira aksi takdirde, hiç kuşku yok ki, hangi fiziksel veya manevi baskı altında olursa olsun Yagoda'nın böyle bir şey uydurmasına izin vermezler, üstelik sorgu amirleri de bu ifadeleri tutanaklara koymazlardı.

Stalin'in 4 Mayıs konuşmasındaki imaları ile Yagoda'nın ifadesiyle ilgili bu değerlendirme birbirine uymaktadır. Bunun anlaşılabilmesi için konuyu biraz daha açalım, "mermiyle tehdit ettik" derken Stalin'in Kremlin Dosyası kapsamında şüpheli görülen Yenukidze, Peterson ve ötekilerini kastetmiş olması gerekir. Üstü örtük konuşmanın ise tek nedeni vardı: Soruşturma bitene, davaya ve en önemlisi de MK plenumuna kadar bunları açıkça konuşmak doğru değildi; özellikle de harp akademileri mezunları önünde böyle bir şey yapılamazdı. Stalin'in "bu işe benim de katkım olmuştur" şeklindeki ifadesi de, Kaganoviç'in plenumdaki konuşmasına uymaktadır. Kaganoviç, Yenukidze Dosyası'nın "yaratılmasında" İosif Vissarionoviç Stalin'in başlıca rolü oynadığını beyan ediyordu.

Kremlin Dosyası'yla ilgili davalar öncesinde ve sonrasında olup bitenler de, komplonun gerçekten var olduğunu kuşkuyla yer bırakmayacak bir şekilde teyit etmektedir. Yagoda, komplo da yer alan beş kişiyi, A.S. Yenukidze, L.M. Karahan, R.A. Peterson, A.İ. Kork ve M.N. Tukhaçevskiy'i ve ayrıca bütün Moskova Askeri Bölgesi'ni (MVO) ancak Mayıs 1937'de ifşa etti. Fakat daha 1935'te, adı verilenlerin dördü, Yagoda'nın bahsettiği saray darbesini yapabilecek hiçbir imkâna artık sahip değildi ve bu da bir tesadüf olmazdı. 14.02.1935 tarihinde Politbüro'nun Kremlin'in Güvenliği Hakkında kararı kabul edilmişti. 3 Mart'ta Yenukidze, SSCB TsİK Sekreterliği görevinden alındı ve onun dar yönetimin güvenliği ni doğrudan etkilemesine imkân sağlayan eski yetkileri kaldırıldı. Kısa süre sonra da, artık Ukrayna'nın başkenti olmayan Harkiv'e nakli yapıldı. L.M. Karahan ise, Moskova'yı daha önce terk etmek zorunda kalmıştı. Ona uygulanan muamele, siyasi hayatta herhangi bir rol oynamalarını engellemek için muhalif eğilimli parti

liderlerine yirmili yıllarda uygulanan genel muamelenin aynısı oldu. Onları tutuklamıyor, sadece büyükelçi olarak yurtdışına, adı konmamış sürgüne gönderiyorlardı. Bunların yanı sıra, MVO personeli içinde kilit pozisyonadaki komutanları da, artık emirleri altında herhangi bir askeri kıtanın bulunmayacağı türden görevlere naklettiler. 22 Mart'ta, Politbüro kararıyla, MVO Karargâh Başkanı A.M. Volpe RKKA Seferberlik ve İdari İşler Başkanlığı görevine tayin edildi; onun yerine ise OKDVA Primorsk Ordular Grubu Kumandanı Yardımcısı V.A. Stepanov atandı.⁶ 9 Nisan'da, Peterson'u da Moskova'dan uzaklaştırdılar. Beş ay sonra, 5 Eylül'de, Politbüro'nun nedense Özel Dosya'ya alınmış ve bu tür personel atamalarında hiç görülmemiş kararıyla, A.İ. Kork, MVO Kumandanlığı görevinden Frunze Harp Akademisi Başkanlığı görevine nakledildi; onun yardımcısı B.M. Feldman da SHK aygıtına alındı. Bölge Hava Savunma Kuvvetleri Komutanı M.Y. Medvedyev ise istifa etmek durumunda bırakıldı. Sadece M.N. Tukhaçevskiy bir zarar görmedi ve bunun nedeni de sadece şuydu: O sırada, 1935'te, kimse onu Kremlin komplosuyla ilişkilendirmiyordu.

Yine de bilgilerimizi biraz daha somutlaştırmak ve kesinleştirmek gerekir: Stalin ve onun grubuna karşı bir komplonun varlığı için herhangi bir objektif önkoşul veya en azından teorik imkân var mıydı? Bu sorunun sadece olumlu bir yanıtı olabilir. Çünkü VKP(b) içinde karşıtlığın en radikal şekli olan komplonun olabileceğini prensip olarak reddedersek, böylece iyi bilinen birtakım gerçekleri de görmezden gelmek zorunda kalırız: Parti içinde defalarca açık ihtilaflara yol açmış, oldukça güçlü karşıt tutumlar söz konusuydu; son derece çok sayıda nedene bağlı görüş ayrılıkları vardı. İç politikada birinci beş yıllık plan başarısız olmuş, dolayısıyla suçlu arayışı kaçınılmaz hale gelmişti ve yaşanan kriz durumundan kurtulmanın yolları aranmaktaydı. Dış politikada ise partinin, Komintern'in ve devlet olarak SSCB'nin 1917'den beri izledikleri rotanın tamamen değiştiğinden artık hiçbir kuşku yoktu. En bilinçli, inançlı ve aktif komünistlerin, özellikle de devrim ve iç savaşa katılmış olanlarının bir kısmı, Stalin'in yeni rotasını kabullenmiyor ve konformizmi açıkça reddediyorlardı. Bu unsurlar sadece dünya devrimini temel hedef olarak alıyor, Sovyetler Cumhuriyeti'nin, proletarya diktatörlüğünün sınıfsal temellerinin dokunulmazlığını savunuyor, yaşamlarının anlamını oluşturan yaklaşımından vazgeçmek istemiyorlardı.

6. RUSASPI, k. 17, l. 163, d. 1057, s. 153.

Yenukidze, Peterson, Kork, Feldman, Yagoda ve onun İçişleri Halk Komiserliği'ndeki yardımcıları, NKVD şube müdürleri işte bu tarz bolşeviklerdi. Onlar azimli, eğilmez, "köktenci" denilen türden insanlardı. Onlar, aslında sadece onlar değil birçok başka grup da, sahip oldukları siyasi tecrübeyle, gidişatın nereye varacağını görmeme gibi bir gaflet içinde olamazlardı. Ortada onları kararlı ve kesin bir direnişe itecek zaten birçok neden varken, sabrı taşıran son damla SSCB'nin Milletler Cemiyeti'ne girişi ve Doğu Paktı'nın imzalanması için bütün hızıyla devam eden hazırlıklar olmuştu. Bir başka deyişle, yeni ve farklı amaçlarla bile olsa, yine o sözüm ona İtilaf blokunun kurulması söz konusuydu; oysa bu İtilaf devletleri, kısa süre önce, iç savaş yıllarında, açıkça Sovyet Cumhuriyeti'ne karşı mücadele etmişlerdi.

Doğrudan faşizm tehlikesi karşısında eski içe kapalı izolasyon siyasetinden ve Komintern'in bir tür sekterlik olarak nitelendirilebilecek politikasından vazgeçişle birlikte dünkü kanlı düşman olan sosyal-demokratlarla komünistler arasında halk cepheleri oluşturmaya yönelik ilk teşebbüsler de, radikal tepki ve girişimlere yol açma potansiyeli taşıyordu. Son olarak, Yenukidze'nin de farkında olduğu gibi, Stalin'in, Sovyetler Birliği'ni ve Sovyet devlet düzenini, devletin sınıfsal niteliğini ifade eden her şeyi anayasadan atarak değiştirme isteği de, sabrı taşıran en son damla olmuş olabilirdi.

Stalin grubunu ortadan kaldırma amaçlı komplo ne zaman düzenlenmiş olabilirdi? Sorgu tutanağında, Yagoda, 1931-1932 yıllarını belirtiyor. Bu gayet mümkün gözüküyor; çünkü parti içindeki ihtilaflar bu tarihlerde yeni bir doruğa ulaşmıştı: Slepkov ("Bukharin Okulu") ve Sırtsov-Lominadze "dosyaları", Stan "sağ'cı-sol'cu" örgütü, Ryutin Grubu, Zinovyev ve Kamenev'in bu grupla ilişkilerinden dolayı Minusinsk ve Tomsk'a sürülmeleri vb.

O zamanlar henüz netleşmemiş ve tam olarak şekillenmemiş olsa da, bir komplo fikri, büyük olasılıkla, yine de oluşmuştu. Komplo, gerçek manada, herhalde, Trotskiy'in SSCB'ye ulaşan "'Termidorcu Stalinci bürokrasi'yi tasfiye ederek Stalin'i ortadan kaldırmak ve yeni bir siyasal devrim yapmak" yönündeki çağrısına bir tür yanıt olarak, 1933 sonu-1934 başlarında şekillenmişti.

Elbette ki, ortada doğrudan veya dolaylı, ancak reddedilemez kanıtların olmayışı, şüphe uyandırmaktadır. Bu konuda şunları düşünmek gerekir: Genel olarak bu tür durumlarda somut kanıtlar olur mu? Yumak Dosyası soruşturulurken, bu tür kanıtlara ulaş-

mak mümkün müydü ve mümkün idiyse bunlar nasıl kanıtlar olabilirdi? Dar yönetimi tutuklama planları, geleceğin hükümeti ve Politbüro'sunun listeleri veya buna benzer belgeler mi çıkacaktı? Ya da komplocuların, üzerinde kendi imzaları bulunan listeleri mi bekleniyordu? Yoksa önceden hazırlanmış ve iktidar ele geçirildikten hemen sonra işleme konacak kararnameler, genelgeler, emirler mi olmalıydı? Sanmıyoruz, çünkü bir komplocu, hem de hükümet darbesi yapmayı düşünen bir komplocu, kuşku yok ki, bu türden tüm kanıtların ele geçmemesi için her yolu denerdi.

Değişik kentlerde farklı sorgu memurları önünde, üstelik başka bir zamanda değil, tam da tutuklandıkları gün, Yenukidze'nin Harkiv'de ve Peterson'un Kiev'de verdikleri, öncelikle itiraf niteliği taşıyan ifadelerin ne kadar doğru olduğu meselesi de önemlidir. Bu iki kişinin, haklarında idam kararı verilmesini sağlamak üzere, ayrı ifadeleri verme konusunda önceden anlaştıklarını düşünmek zor. Diğer bir hususu varsaymak daha da zor: En azından başkent dışındaki iki farklı kentte çalışan iki ayrı sorgu memurunun, aldıkları bazı talimatlara göre Yenukidze ve Peterson'dan gerekli ifadeleri koparmaya çalıştıklarına da ihtimal veremiyoruz. Çünkü SSCB TsİK eski Sekreteri ve Kremlin eski Kumandanı, dar yönetimin tutuklanması için komplocuların öngördükleri dört varyanttan bahsetmişler, üstelik de bu eylemin bütün detaylarını anlatmışlardı: Bütün mekânlar ve çalışma odalarının planları, buralardaki güvenlik görevlilerinin isimleri, kısacası dar yönetimdeki kişileri tutuklamanın en uygun ve en güvenli yolları belirtilmişti. Bunları kimse, onlara güvenerek, soruşturma amirlerine iletemezdi. Zira bu tür bilgiler, 1937 baharında da, onlarca yıl sonra da -ve hatta bugüne kadar- en fazla korunan devlet sırları kapsamındaydı. Dolayısıyla bu bilgiler, hiçbir şekilde Güvenlik Başkanlığı -1936'dan sonra Güvenlik Şubesi- dışına çıkarılamazdı.

Kremlin Dosyası ve Yenukidze Dosyası ile ilgili bir bilmece daha var: Neden her iki dosyanın üzerini de böylesine sıkı bir sır perdesi örtüyordu? MK bildirisinde neden Yenukidze'nin görevden alınmasının gerçek sebeplerinin Mart'ta açıklanamayacağı kaydedilmişti? Kremlin Dosyası'nı sona erdiren iki dava hakkında niçin hiçbir yerde bilgi verilmemişti? Bütün bu soruların sadece tek bir genel cevabı olabilir: Doğu Paktı'nın hazırlanmasıyla ilgili uluslararası durumu dikkate almak gerekiyordu; ayrıca Nikolayev ve Zinovyev-Kamenev davalarıyla ilgi olarak Batı basınının bilinen oldukça negatif tutumu, yeni bir siyasi yargılama dolayısıyla tekrarlanabilirdi. Özellikle de şu var ki, şimdiki durumda ortada

tartışılmaz, kesin bir cinayet yoktu ve suçlamada, en aşırı cinayetleri amaçlasa bile, sadece niyetler söz konusu olabilirdi. Şunu da dikkate almak gerekiyordu: Başında SSCB TsİK Sekreteri'nin bulunduğu bir komplonun ortaya çıkarıldığına ilişkin en küçük bir haber bile, Doğu Paktı kurulmasına yönelik müstakbel anlaşmayı resmen imzalayacak olan Sovyet devletini kaçınılmaz olarak itibardan düşürecekti. Ve ayrıca Kremlin Merkez Kumandanlığı yönetiminin komployla ilişkisinden de hiçbir şekilde, hatta belirsiz bir ima şeklinde bile, bahsedilemezdi; çünkü savunma amaçlı bir anlaşma hazırlandığı sırada, bu, bütün RKKA'nın güvenilirliği konusunda kuşku yaratabilirdi. Ordusu tarafından tehdit edilen ve hedef alınan bir hükümetle kim askeri bir anlaşma imzalar ki?

Sadece 1935 Martı başlarında değil, bütün bahar boyunca, her şeyi dış politikanın hedeflerine uygun bir hâlde yürütmek gerekiyordu. Anthony Eden'ın 28-29 Mart Moskova ziyaretinden 2 ve 16 Mayıs'ta sırasıyla Sovyet-Fransa ve Sovyet-Çekoslovakya anlaşmalarının imzalanmasına kadar bu durum geçerliydi. Bu yüzden Kremlin Dosyası'nın özünü, onun gerçek içyüzünü kimsenin bilmemesi gerekiyordu. KPK Başkanı olarak soruşturmayı denetleyen ve bu konuda MK plenumu için bir rapor yazan Yejev bile bilgi alamazdı. Gereken kararları almak üzere her şeyi sadece birkaç kişi bilmekteydi: Stalin, Molotov, Yagoda, Vorosilov ve belki bir de Kaganoviç. Bu nedenle önce başka bir dosyayı, Yumak Dosyası'nı ele almanın resmi gerekçesi olarak açılan Kremlin Dosyası kısa sürede kendi kendine yeterli, ancak gerçek gerekçeleri bulunmayan bağımsız bir dosyaya ve ardından, sonuçları korkunç bir farsa dönüştü.

Nihayet son soru: Peterson'un itiraf ettiği gibi, sadece on beş yirmi kadar tetikçi ve uygulayıcının yeterli olduğu bu girişimde, komplocular, neden düşündüklerini yapamamış, neden sakın ve soğukkanlı bir şekilde beklemişlerdi? Büyük olasılıkla, onların, Stalin grubunu ortadan kaldırmak için yeterince sağlam bir gerekçeye ihtiyaçları vardı ve bu, halkın anlayabileceği, partinin en aktif kısmının onaylayıp destekleyeceği esaslı bir argüman olmalıydı. Örneğin hazırlıkları yapılan Doğu Paktı'yla bağlantılı olan ve Aralık'ta imzalanması beklenen Niyet Protokolü böyle bir somut gerekçe olabilirdi. Fakat tam da onun arifesinde Kirov'un öldürülmesi, komplocuların planlarını bozmuş, onları düşünülen eylemi ertelemek zorunda bırakmıştı; çünkü oluşan ortamda halkın negatif tepkisinden haklı olarak çekinmişlerdi.

Olayları bu şekilde yeniden kurduğumuzda Stalin'in davranışı da anlaşılır bir hâle gelmektedir. Uyduruk bir suikast değil, gerçek bir komplo girişimi içinde olanların öncelikle tespit edilmesine çalışan Stalin, NKVD'yi acele ettirmiyordu. Derken önce kısmi bir tedbir olarak Yenukidze ve Peterson'un herhangi bir geçerli bahaneyle Kremlin'den uzaklaştırılmalarını kabul etti, sonra da her yolu deneyerek davayı uzattı; çünkü soruşturma sonuçları onu memnun etmedi. Haziran plenumundan sonra ise, Stalin işin çok ileri ve derine gittiğini, Yejov'un raporunun, mahkemede verilecek hükümle doğrulanması veya tekzip edilmesi gerektiğini anlamıştı. Tekzip durumunda, MK'nun yeni sekreteri ve İçişleri Halk Komiseri gözden düşecekti. Stalin ilk yolu seçerek, Kremlin Dosyası kapsamında açıkça uyduruk bir dava açılmasını yeğledi. Fakat bununla birlikte, öngörülen cezaları önemli derecede yumuşatmış, aynı zamanda da "dosyanın" son derece gizli tutulmasını sağlamıştı.

Kremlin komplosunun ortaya çıkarılması, Stalin grubunu, düşünülen radikal siyasi reformları yapmaktan vazgeçmek bir yana, aksine bu doğrultuda daha kararlı ve hızlı hareket etmeye itti. Parti içinde şartların kendileri için açıkça elverişsiz olmasına bakmaksızın, grup, sıradaki önemli tedbir olarak, daha bir yıl önce VKP(b) tüzüğü ile pekiştirilmiş MK aygıtının yapısını, konunun olağan kongrenin veya en azından en yakın plenumun görüşüne sunulmasını beklemeden, yeniden değiştirdiler.

14 Mayıs 1935'te, *Pravda*, genelde baş makalelerin bulunduğu ana sayfasında, VKP(b) MK Kultprop'un (Kültür ve Propaganda Şubesi) Yeniden Yapılanması Hakkında VKP(b) MK Kararı'nı yayımladı. Bu belgeye göre, Kultprop Şubesi yerine VKP(b) MK aygıtı içinde beş yeni şube kuruluyordu: Parti Propaganda ve Ajitasyon; Basın ve Yayınevleri; Okullar; Kültür ve Aydınlanma İşleri; Bilim, Bilimsel ve Teknik İcatlar ve Keşifler Şubeleri.

Belgenin metni, o günden itibaren, Stalin grubu tarafından, daha evvel görülmemiş bir biçimde, tamamen açık ve her şeyi kapsayan tam bir ideolojik denetim kurulduğunu göstermekteydi. Yeni şubeler, bir bütün olarak, anayasal temelde SSCB genelinde mevcut olmayan Eğitim Halk Komiserliği'ne dönüşüyor ve sadece dar yönetimin iradesi ve talimatıyla politika üretme hakkına sahip oluyorlardı. Böylece SSCB üyesi cumhuriyetlerin daha düne kadar Moskova'dan bağımsız olan milli eğitim, kültür, bilim, basın ve yayınevi faaliyetleri dar yönetimin kontrolüne geçiyordu. Bunun

yanı sıra, yine ayrı kararlar, federasyondan üniter devlete doğru, gözle görülür ilk somut adım atılıyordu.

Kararda yeni şubelerin başkanlarının kimlikleri de belirtilmişti. A.İ. Stetskiy, Parti Propaganda ve Ajitasyon Şubesi Başkanı; B.M. Tal, Basın ve Yayınevleri Şubesi Başkanı; B.M. Volin, Okullar Şubesi Başkanı; A.S. Şerbakov, Kültür ve Aydınlanma İşleri Şubesi Başkanı; K.Y. Bauman Bilim, Bilimsel ve Teknik İcatlar ve Keşifler Şubesi Başkanı (başka görevle bir arada) oldular. Reformlar için gerekli belgelerin en yakın zamanda hazırlanmasında önemli rol oynayacak olan ikinci iktidar kademesi işte böyle kuruldu.

Kultprop'un Yeniden Yapılanması Hakkında VKP(b) MK Kararı'nın ortaya çıkmasıyla ilgili bir tuhaflık vardı. Karar, daha önce belirtildiği gibi, 14 Mayıs'ta yayımlanmış, ancak Politbüro fiilen onu daha sonra, 25 Mayıs'ta onaylamıştı.⁷ Bu, her şeyden önce, Politbüro üyeleri arasında belgeyle ilgili bazı ihtilaflar olduğunu göstermekteydi. Demek ki, dar yönetim, Politbüro'nun diğer üyeleri de dâhil olmak üzere, bütün ilgililere emrivaki yapmak zorunda kalmış ve ancak bu yolla onları lehte oy kullanmaya mecbur edebilmişti. Şu da var ki, ihtilaflar belgenin içeriği ile ilgili değil, yeni şube başkanlıklarına getirilecek isimlerle de ilgili olabilirdi. Bunların ikisi zaten Stetskiy'in yardımcılardı ve yapacakları işleri zaten yapıyorlardı; sadece artık, iktidarın ikinci kademesine dâhil edilmek suretiyle aldıkları önemli terfi sayesinde, bu işleri tamamen kendi inisiyatifleriyle yapacaklardı.

Bu son tahminimizi, yapılan benzer bir atama süreci de, bir dereceye kadar doğrulamaktadır. 16 Ağustos'ta, Kremlin Dosyası kapsamındaki davalar sona erdikten iki hafta sonra, bir buçuk yıldır boş duran Siyasi Yönetim Şubesi Başkanlığına da atama yapıldı.

Muhtemeldir ki, bu tayin, Stalin'de, Yagoda'ya karşı, daha Yumak Dosyası soruşturması sırasında kaçınılmaz olarak uyan güvensizlikle bağlantılıydı. Stalin, artık, NKVD'nin ve özellikle de onun genel müdürlüklerinin faaliyetleri üzerinde partinin, yani bizzat kendi kontrolünü kurmayı gerekli görmüştü. Bu arada hükümete karşı en ciddi eylem olan komploya bulaşan en önemli kişileri bile ortaya çıkaramayan Devlet Güvenliği Genel Müdürlüğü'nün durumu, Stalin'in kafasını daha da çok meşgul ediyordu. Bununla birlikte, mevcut ortamda en önemli şube olan Siyasi Yönetim Şubesi'nin başkanlığına, Stalin'in son zamanlarda

7 A.g.k., d. 1061, s. 6 ob.

kendi reformcular grubuna aldığı kişilerden tamamen farklı yapıda biri tayin edildi. Epey kıdemli, uzun süreli bir devrim öncesi faaliyet stajına sahip eski bir bolşevik olan, dünya devrimi davasının fikri ve pratik savaşçısı, tavizsiz dava adamı, neredeyse kurulduğu ilk yıllardan beri Komintern'de görev yapan, üstelik görevi gereği çoktan beridir Sovyet özel servisleriyle bağlantısı bulunan İ.A. Pyatnitskiy, şube başkanı olarak atandı.⁸ Bunun, belki de Politbüro içinde, Stetskiy'in takımından gelen Şerbakov ve Tal'in şube başkanı olarak atanmalarına ve iktidarın ikinci kademesi içinde ayrı bir grup kurulmasına itiraz eden güçlere verilen zorunlu bir taviz olarak değerlendirilmesi pekâlâ mümkündür.

1935 yazında dillendirilen NKVD faaliyetlerine yöneltilen eleştiriler ve aradan daha bir yıl bile geçmeden gündeme gelen kurumun belirlenmiş haklarını sınırlama girişimleri de, Stalin'in Yagoda'ya yönelik eleştirel yaklaşımına ve artık açık bir hâle gelmiş hoşnutsuzluğuna işaret etmekteydi.

13 Mayıs'ta, SSCB yeni Başsavcısı A.Y. Vişinskiy, kuşkusuz ki önceden Stalin'le mutabakata vararak, Politbüro adresine ayrıntılı bir bilgi yazısı gönderdi ve yazıda, oldukça yumuşak bir üslupla, Kirov'un öldürülmesiyle ilgili olarak İçişleri Halk Komiserliği'nce 28 Şubat-27 Mart tarihleri arasında "Leningrad'ı sosyal açıdan yabancı unsurlardan arındırmak üzere" yürütülen ve 11.702 kişinin eski başkentten kovulmasına yol açan uygulamanın yasalara uygun olup olmadığının gözden geçirildiğini bildirdi.⁹ Vişinskiy'in anlatımına göre, savcılığa 2.237 şikâyet gelmiş, bunların yüzde 86'sı (1.719) kabul edilmemiş, fakat yüzde 14 oranındaki (264) diğer şikâyetler yasaya uygun bulunmuş ve bunları yazanların sürülme kararlarının iptali zorunlu olmuştu. Gelmeye devam eden şikâyetler karşısında, Andrey Yanuaryeviç Vişinskiy şunları yazıyordu:

Leningrad'ı arındırma operasyonu genelde gayet makul bir şekilde yapılmışsa da, operasyonda birtakım kaba ıskalamalar ve hatalar görülmüştür ki, bunlar, en başta aciliyetten, kısa sürede gerçekleştirilen topyekûn uygulamadan kaynaklanmıştır.

Vişinskiy, yazısında, yerel bürokratların sürülenlere karşı çirkin muamelelerini de kaydetmişti:

⁸ A.g.k., d. 1074, s. 128.

⁹ Yagoda..., s. 465.

Bazı işletme, bilimsel kurum, idari makam ve teşkilatların yöneticileri, sürgün veya tehcir belgesi ibraz eden kişileri çoğu kez işe almayı reddediyorlar.¹⁰

Bu yazıdan bir hafta önce de, yine Vişinskiy'den, Tutuklama İşlemleri Hakkında başlıklı bir karar tasarısı gelmişti ve bu tasarı 17 Haziran'da onaylandı. Buna göre, istisnasız olarak, bütün dosyalarla ilgili tutuklamalar, NKVD tarafından, ancak ilgili savcının rızasıyla yapılabilirdi. Bundan başka, SSCB ve müttefik cumhuriyetlerin TsİK üyeleri, her düzeyde halk komiserlikleri yöneticileri, fabrika ve sovhozların başkanları, sıradan mühendis, ziraat mühendisi, hekim, profesör, eğitim ve bilimsel araştırma kurulları yöneticilerinin tevki için, sadece savcının emri değil, ayrıca ilgili halk komiserinin de izni gerekiyordu.¹¹

Söz konusu yaz aylarında dar yönetim kadrosu çok farklı başka işlerle de uğraştı ve hazırlanan siyasi reformların hayata geçirilmesiyle ilgili pratik çalışmalar yürüttü. Kuşkusuz Molotov'un SSCB Sovyetler 7. Kurultayı'na sunduğu, hak mağdurlarının bütün sivil haklarının iade edilmesi gerektiğine ilişkin rapordaki sözlerinden hareket eden ayrı Vişinskiy, yeni bir teklifte daha bulundu. Bu teklifle, Politbüro, 26 Temmuz'da, sadece özü açısından değil, sonuçları açısından da çok ileriye giden, Kolhoz Üyelerinin Mahkûmiyetinin Kaldırılması Hakkında başlıklı kararı onayladı. Mahkeme kararıyla seçme-seçilme haklarından mahrum edilmiş olanlara bu hakları iade ediliyordu. Yeni belgede öngörüldüğü üzere, SSCB ve müttefik cumhuriyetlerin TsİK kurumları tarafından, resmi olarak "5 yıldan çok olmayan hapis cezası almış veya daha hafif başka cezalara çarptırılmış, cezalarını çekmiş veya işbu karar yayımlanana kadar, ceza süresinden önce tahliye edilmiş kolhoz üyelerinin, halen dürüstçe ve namusluca kolхозlarda çalışıyorlarsa, suç işleme anında ferdi işletmeci olsalar bile, mahkûmiyetleri kaldırılacak"tı.¹²

Bunun sonucunda, sadece izleyen yedi ay içinde, 01.03.1936 tarihi itibarıyla, çoğu bütün ülkede Üç Başak Yasası diye bilinen 07.08.1932 tarihli yasaya göre ceza almış 768.989 kişinin mahkûmiyetleri ve ek olarak, 5 yıl süreyle seçimlere katılmalarını engelleyen hak mahrumiyetleri de kaldırılmıştı.¹³

10 RGASPI, k. 17, l. 163, d. 1063, s. 136-138.

11 A.g.k., d. 1066, s. 83-85.

12 A.g.k., d. 1071, s. 178.

13 A.g.k., d. 1106, s. 134.

Bu tür tedbirlerle sadece NKVD çalışmalarını değil, ayrıca müttefik cumhuriyetlerin adalet halk komiserlikleri ve bunlara bağlı mahkemelerin faaliyetlerini de şüpheli hâle getiren Stalin grubu, kendine diğer bir kurumda, orduda, sağlam destek ve dayanak aramak zorunda kaldı. Ordu, gerçekten tehlikeli ve kritik bir durum ortaya çıktığında, ona yardımda bulunabilecek ve iktidarda kalmasını sağlayabilecek bir güçtü. İşçi Köylü Kızıl Ordusu Komuta Personelinin Kişisel Rütbe Uygulaması ve İşçi Köylü Kızıl Ordusu Komuta ve Yönetim Personelinin Hizmet Düzeninin Onaylanması Hakkında Kararname, 22 Eylül'de bir TsİK kararnamesi şeklinde işleme kondu, oysa o bir Politbüro kararıydı ve sözünü ettiğimiz destek arama amacına hizmet ediyordu."

Bu kararnameyle takım, bölük, tabur komutanı gibi daha önce var olan ve "küp" veya "travers" şeklindeki yaka işaretleriyle belirtilen görevler ortadan kalkıyordu. Şimdi teğmen, üsteğmen, yüzbaşı, binbaşı, albay gibi yeni personel rütbeleri, ayrıca sadece ad olarak kalan tugay komutanı (kombrig), tümen komutanı (komdiv), kolordu komutanı (komkor), 2. derece ve 1. derece ordu kumandanı (komandarm) daimi rütbeler olacak ve bu rütbeler görev temelinde değil şahıs temelinde verilecekti. Bu rütbeler, komutanlara, somut olarak, eğitim düzeyleri ve mesleki kalifiye derecelerine uygun biçimde, belli bir süre için veriliyor ve bu süre de hizmet tüzüğüne göre belirleniyordu; süre bitiminde, yine göreve bakmaksızın, rütbede terfi yapılıyordu. Bu sistem komutanlar için oldukça avantajlıydı; çünkü hizmetlerinde devamlı olarak terfi etme güvencesi sağlıyordu.

İçeriği açısından devrimci, niteliği açısından sınıfsal İşçi Köylü Kızıl Ordusu'nun on yedi yıldır başlıca özelliği olan temel, bu şekilde ortadan kaldırıldı. Böylece geriye sadece ordunun artık hiçbir anlamı olmayan adı kalıyor, Kızıl Ordu kapitalist ülkelerden herhangi birinin ordusundan pek farkı olmayan bir görünüme bürünüyordu.

Kararname ile Ekim Devrimi'nden önce Rusya ordusunda olmayan, ancak birçok yabancı orduda var olan yeni bir en üst rütbe yürürlüğe giriyordu. Vakit kaybedilmeden, aynı yılın 20 Kasım günü, SSCB TsİK Prezidyumu, herhangi bir gerekçe ve somut kriter göstermeksizin, Savunma Halk Komiseri K.Y. Vorosilov'a, OKDVA Kumandanı V.K. Blyukher'e, Süvari Birlikleri Müfettişi S.M. Budyonny'a, RKKA Genelkurmay Başkanı A.İ. Yegorov'a ve

Savunma Halk Komiser Yardımcısı M.N. Tukhaçevskiy'e Sovyetler Birliği Mareşali rütbesi verdi.

Bunun yanı sıra, kişisel temelde rütbeler uygulamasıyla eşzamanlı olarak, RKKA Karargâhı'nın unvanı da Genelkurmay¹⁵ olarak değiştirildi; bu, SSCB silahlı kuvvetlerinin devrimden önceki terim ve kavramlara döndüğünü gösteren detaylardan biriydi.

Bu arada, 25 Temmuz'da, Moskova'da Komintern 7. Kongresi başladı. Stalin grubunun kongre delegelerini yeni rota doğrultusunda etkileme girişimleri beklenen sonucu vermedi; delegelerin proletarya hareketi için, ilk defa Fransa'da denenmiş yeni politikayı onaylamalarını ve tam olarak kabullenmelerini sağlamak kolay değildi. Yeni rotaya göre, saldırgan Alman faşizminin iktidara geldiği şartlarda, hiç değilse bir süre için, dünya devrimi hedefini temel yaklaşım olarak muhafaza etmekten vazgeçmek, en güncel mesele olarak, faşizme karşı mücadele ve savaşı önleme uğruna, sosyal-demokratlara karşı, istisnasız herkes için yıkıcı olan düşmanca tutumu bırakmak gerekiyordu.

Leipzig davasındaki duruşuyla bütün dünyada ün kazanmış olan Bulgar komünist Georgi Dimitrov, bu yeni rotanın geliştirilmesinde başlıca rolü oynayan kişiydi. Nazi hapishanesinden kurtulup uçakla 27 Şubat 1934'te Moskova'ya geldikten hemen sonra, o, önce İKKİ Siyasi Sekreteryası'na, ardından da prezidyumuna dâhil edildi. Bu yeni görevinde, Dimitrov, Komintern için dünyada oluşan gerçek duruma daha uygun olan farklı bir strateji hazırlamaya başladı; bu strateji, Stalin grubunun hedefleriyle de daha uyumlu olacaktı. Daha 1 Temmuz 1934'te Stalin'e başvuran Dimitrov, değiştirilme vakti çoktan gelmiş olan İKKİ çalışma metotlarını gözden geçirmeyi önermişti. Onun fikrince, Komintern'in değişik şartlarda çalışan 65 bölümünün (*milli komünist partileri* -Y.J.) tümünü her konuda "Moskova'dan hızlı ve etkili bir şekilde yönetmek fiilen imkansız"dı. Dimitrov, İKKİ aygıtının hantal bürokratik yapısını değiştirmeyi ve "Komintern yönetimiyle VKP(b) arasında daha etkili ve en yakın teması kurma"yı önerdi.¹⁶

Dimitrov ile Stalin arasındaki görüş alışverişinin sonucunda, 1935 başlarında, VKP(b) ve Komintern Delegasyonlarının Çalışmaları Hakkında VKP(b) Politbüro Talimatı adlı belge gündeme geldi. Dimitrov'un belirttiği fikirleri esas alan talimat, dar

15 Aynı yerde.

16 Bkz. G.M. Adibekov, E.N. Şahnazarov, K.K. Şirinyan, *Organizatsionnaya struktura Kominterna. 1919-1943* (Komintern'in Örgüt Yapısı. 1919-1943), Moskova, 1997, s. 179.

yönetimin fikrinde, dünya komünist hareketleri için en önemli hususları pekiştiriyordu:

VKP(b)'nin büyük deneyimini kullanırken ve bu deneyimi komünist partileri arasında yayarken, VKP(b) çalışma metodlarını kapitalist ülkelerin komünist partilerine mekanik bir biçimde aktarmaktan kaçınmak gerekir; çünkü onlar tamamen farklı şartlarda çalışıyorlar ve tamamen farklı gelişme düzeyinde bulunuyorlar.¹⁷

Ancak hiçbir şey, hatta Politbüro ve bizzat Stalin'in otoritesi bile, Komintern delegelerinin görüşlerini etkileyememiş, onları artık gerçek ortamla hiçbir alakası kalmamış fikir ve yargılardan vazgeçirememişti. Kongrede, daha İKKİ çalışmaları hakkında Wilhelm Pieck tarafından sunulan rapor konuşmasıyla birlikte, sosyal-demokrasinin ve 2. Enternasyonal'in kategorik olarak reddine dayalı eski tutum gündeme geldi; onlarla eşit haklar temelinde bir işbirliği ihtimali, teorik olarak bile kabul edilmiyordu. Pieck neredeyse ilk baştan şunu beyan etti:

Sosyal-demokrasi, aynen "sağ"cı oportünistler gibi iflas etmiştir; onların teorileri zavallıca iflas etmiştir.

Alman komünistlerinin lideri ve İKKİ yöneticilerinden biri olan Pieck, yaklaşık beş saat süren konuşmasında, "devrim hareketinde yeni bir dalganın yükselişi"ni ispatlamaya çalıştı. Raporunu bitirirken de, o, bütün komünistleri "Lenin-Stalin bayrağı altında kapitalizme karşı taarruz"a çağırırdı. Pieck bu sloganın güncelliğini şöyle izah ediyordu:

İçinde yaşadığımız her gün önümüze büyük devrim hareketleri çıkarabilir; karşınıza, milyonlarca insandan oluşan kitlelerin özgürlük hareketlerinin başına geçme ihtiyacı çıkabilir. Bizler, komünistler olarak, kitlelere krizden çıkmanın tek yolunu gösteriyoruz: SSCB işçi ve köylülerinin yolu, Sovyet iktidarı yolu.¹⁸

Ancak beş günlük tartışmalar ve polemiklerden sonradır ki, kongre delegelerinin görüşlerini kısmen de olsa değiştirmek mümkün oldu. Bu yüzden Wilhelm Pieck'in raporuyla ilgili kongre kararı ikili bir karakter taşıyor, hem 1919'dan gelen eski geleneksel tezleri, hem de Dimitrov ile Stalin'in birlikte hazırladıkları yeni tezleri yansıtıyordu.

Kongrenin kararı, her zaman olduğu gibi sosyal-demokrasie karşı müzmin düşmanlığı yine ortaya koyuyor, fakat bununla birlikte, aslında yekpare radikal devrimci örgütün eski temellerini

17 A.g.e., s. 180.

18 W. Pieck, 'Otçyot o deyatelnosti İspolnitelnogo Komiteta Kominterna' (Komintern Yürütme Komitesi'nin Faaliyet Raporu), Moskova, 1935, s. 7, 85, 86, 98.

sarsan ve ilke olarak tamamen yeni olan bazı hususları da içeriyordu. Tek bir kişi gibi çalışmasıyla hâlâ övünen örgüt, en ufak bir bağımsız tavır gösteren birini hemen kınamakta ve hatta ihraç etmekteydi. Buna karşın, Komintern kongresi kararında şöyle deniyordu:

Komünist Enternasyonal'in Dünya 7. Kongresi, İKKİ'ye şunları önerir: a) faaliyetinin ağırlık merkezini dünya işçi hareketlerinin başlıca siyasi ve taktik ilkelerini hazırlamaya kaydırın; bütün sorunların çözümünde somut şartlardan ve her ülkenin sahip olduğu özelliklerden hareket edilsin; kural olarak komünist partilerin iç örgütsel işlerine müdahalelerden kaçınılsın; b) süreçlerin büyük dönemeçlerinde komünist ve işçi hareketlerinin siyasi ve taktik sorunlarına Komintern kongreleri ve İKKİ plenumlarının kararları temelinde hızlı ve bağımsız şekilde çözüm bulabilmeleri amacıyla, komünist partilerinde hakiki bolşevik yönetici kadrolar yetiştirmek ve eğitmek için her türlü yardım sağlansın.¹⁹

Faşizmin Saldırısı ve Faşizm Karşısında İşçi Sınıfının Birliği Uğrunda Mücadelede Komintern'in Görevleri adıyla kongreye ikinci bir ana rapor sunan Dimitrov, parti arkadaşlarının teorik kurgularının alışılmış mantığını bozdu. O, ortak, tek cephe ihtiyacının gerekçelerinden bahsetmedi; bu cephe artık tartışmasızmış, tam olarak varmış gibi, ona dayanarak, sadece hareket birliğinin strateji ve taktiklerini ele aldı. Sonra faşizm tehlikesine gereken ciddiyetle yaklaşılmadığı için bir özeleştiri yaptı; böylece faşizm karşıtı bütün güçlerle, sadece sosyal-demokratlarla değil, ayrıca küçük ve orta burjuvaziyle de, gerçek bir işbirliğine gidilmesi talebinde bulundu. Ardından bunun sadece Komintern'in bir manevrası olduğu konusundaki şüpheleri ve olası itirazları hemen tekzip etti. Beklenebilecek karşı çıkış noktasını dillendiren Dimitrov, itirazcılarının ağızından şöyle dedi:

Komünistler gelsinler demokrasiyi kabullensinler, onu savunsunlar; o zaman biz ortak bir cephe için hazırız.

Ardından derhal komünistler adına cevap verdi:

Biz Sovyet demokrasiden yanayız, emekçilerin demokrasiden, dünyadaki en muntazam demokrasiden yanayız. Ancak biz kapitalist ülkelerde, faşizm ve gerici burjuvazinin hedef seçtiği burjuva demokratik özgürlüklerinin her zerresini de savunuyoruz

19 Rezolyutsiya VII vsemirnogo kongressa Kommunističeskogo internatsionala (Komünist Enternasyonal Dünya VII. Kongresi Kararı), Moskova, 1935. s. 16-18.

ve savunacağız; çünkü proletaryanın sınıf mücadelesi ve çıkarları bunu gerektiriyor.²⁰

Dimitrov, sadece bu kadarla yetinmedi ve komünistler için alı-
şılmadık olan bu tezi geliştirerek daha da ileri gitti:

... Biz, proleter bir ortak cephe hükümeti veya faşizm karşıtı bir halk cephesi kurulması imkânı oluşursa ve bunun proletaryanın çıkarlarına uygun olduğu bir durum meydana gelirse, hiç tereddüt etmeden böyle bir hükümetin kurulmasından yana olacağımızı hesaba katıyoruz.²¹

(Dimitrov'un raporunu sunmasından bir sonraki gün, 3 Ağustos'ta, *Pravda*'da işte bu sözler fragman olarak kullanılmış, 9 Ağustos'ta yayımlanacak tam metin bu şekilde anons edilmişti.)

Ama bu tür bir program, kongre delegeleri için oldukça yabancıydı. Çünkü burada söz konusu olan yalnızca yeni bir rota değildi. Bu program, sadece yeraltı faaliyeti, gizlilik, mücadele, hapis-haneler ve verilen kurbanlardan anlayan, sokak savaşları, barikatlar, grevler, gizli cephaneler, silah depoları, illegal matbaalar gibi kavramlarla düşünenlerin bütün fikirlerini yerle bir ediyordu. Bu adamlar, isteseler bile, böyle, bu şekilde, bir günde, kendileri için doğrudan yaşam tarzı olan şeyleri hemen unutamazlar, bilmedikleri farklı bir hayata geçemezlerdi; parlamentoya seçilemez, mebus olamaz, polis baskınından korkmadan, açık ve yasal bir şekilde, üstelik dava arkadaşlarının önünde değil, siyasal kimlikleri belirsiz seçmenler karşısında konuşma yapamazlardı. Bu nedenledir ki, Berlin'de, Moabit Cezaevi'nde yaklaşık bir yıl yatmış, Leipzig duruşmasında sanık sandalyesindeyken herhangi birine değil, bizzat iki numaralı Nazi Göring'e kafa tutmuş adam, şimdi coşkulu ve ateşli bir şekilde ne anlatırsa anlatsın, söylenenlerin hepsi sadece bir rapor metni olarak kaldı.

Kongrenin redaksiyon heyeti, Dimitrov'un raporunu azami derecede kısırlaştırdı ve tamamen bilinçli olarak, sadece kendilerinin alışık olduğu, hiçbir yeniliği olmayan hükümleri metne dâhil etti:

Emekçi köylüler, kentli küçük burjuvalar ve ezilen halkların emekçi kitlelerinin mücadelesini proletaryanın yönetimi altında birleştir-

20 G. Dimitrov, *Nastupleniye faşizma i zadači Kommunističeskogo İnternatsionala v borbe za yedinstvo raboçego klassa protiv faşizma* (Faşizmin Saldırısı ve Faşizm Karşısında İşçi Sınıfının Birliği Uğrunda Mücadelede Komintern'in Görevleri). Moskova, 1935, s. 32.

21 *Pravda*, 29 Ağustos 1935.

meye çalışan komünistler, proleter ortak cephe temelinde, faşizme karşı geniş bir halk cephesi kurmaya gayret etmelidirler.

Buna rağmen Dimitrov'un dile getirdiği, adeta tamamen münferit kalan şu fikir, beklenmedik bir şekilde İtalya Komünist Partisi Genel Sekreteri Ercoli (Palmiro Togliatti) tarafından destek gördü: Özel durumlarda sosyal-demokrat hükümetlere destek verilebilirdi. Kuşku yok ki, bu fikir, kurulan Doğu Paktı için, dolaylı bir şekilde bile olsa, teorik bir gerekçeydi. Daha kısa bir süre önce halk cephesi fikrine oldukça sert bir şekilde karşı çıkan Togliatti, şimdi bu görüşü kabul etmişti. O, Dimitrov'la bir arada, sadece kongre hazırlıklarının yürütülmesine değil, Komintern için yeni bir rotanın kurulmasına da çok emek verdi. Her şey bir yana, en azından, kendi raporu kapsamında, şu hükmün kongre kararına dâhil edilmesini istedi:

Eğer herhangi bir zayıf devlet, bir veya birkaç büyük emperyalist devletin saldırısına uğrarsa ve onlar bu devletin milli bağımsızlığını ve birliğini yok etmek veya onu bölmek isterlerse (*burada açıkça Avusturya ve Çekoslovakya kastediliyordu- Y.J.*) ... bu durumda söz konusu ülkenin milli burjuvazisinin savaşı, özgürlük savaşı niteliği kazanabilir ve o ülkenin işçi sınıfı ile komünistleri bu savaşa seyirci kalamazlar.²²

Komintern kongresi sırasında açıkça ortaya çıkan anlaşmazlıklar, sadece raporlara ve kararlara yansımada, ciddi kişisel anlaşmazlık ve çekişmelere de neden oldu. Dimitrov ile İKKİ Sekreteri ve resmi olarak VKP(b) delegasyonu başkanı olan D.Z. Manuilskiy ortak bir rest çekerek bundan böyle Komintern yönetim organlarında Pyatnitskiy ile birlikte çalışmaktan vazgeçtiler; çünkü Pyatnitskiy uluslararası komünist hareketin yeni stratejisini desteklemiyordu. Hakem rolü oynamak zorunda kalan Stalin, doğal olarak Dimitrov'la Manuilskiy'in tarafını tuttu ve 10 Ağustos'ta, daha kongre kapanmadan, Politbüro'dan Pyatnitskiy'in mutlaka ve derhal "başka bir göreve naklini" öngören bir karar geçirdi.²³ Yukarıda belirtildiği üzere, bir hafta sonra da, bu Ortodoks Komintern mensubunun MK Siyasi Yönetim Şubesi Başkanı olarak atanmasını kabullenmek zorunda kaldı. Radikal siyasi reformların yapılması gibi en önemli konudaki varlığı kuşkusuz ihtilaflara rağmen, Bauman gibi Pyatnitskiy de iktidarın ikinci kademesinde yer aldı.

22 Rezolyutsiya VII vsemirnogo kongressa Kommunističeskogo internatsionala (Komünist Enternasyonal Dünya VII. Kongresi Kararı), Moskova, 1935. s. 38.

23 G.M. Adibekov vd., A.g.e., s. 81.

..... SSCB TsİK Anayasa Komisyonu, kuruluşunun üzerinden dört ay geçtikten sonra, nihayet çalışmalarına başladı ve varlığını çok ilginç bir şekilde duyurdu. 8 Temmuz'da, ülke gazetelerinde, kısa bir süre önce Anayasa Komisyonu'nun ilk resmi oturumunun yapıldığı ve on iki alt komisyon oluşturulduğu haber veriliyordu. Bu alt komisyonların başkanları da bildirilmişti: Stalin, Genel Konular ve Redaksiyon; V.M. Molotov, Ekonomi; V.Y. Çubar, Maliye; N.İ. Bukharin, Hukuk; K.B. Radek, Seçim Sistemi; A.Y. Vişinskiy, Yargı Organları; İ.A. Akulov, Merkezi ve Yerel Makamlar; A.A. Jdanov, Halk Eğitimi; L.M. Kaganoviç, Emek; K.Y. Voroşilov, Savunma ve M.M. Litvinov da Dışişleri Alt Komisyonları Başkanları oldular. Böylece komisyonun ilk kadrosunun sadece üçte birinin önceki yüksek yetkilerini korudukları da dolaylı bir şekilde vurgulanmış oluyordu.

Haberededikkat çekici başka önemli hususlar da vardı. Oturuma Anayasa Komisyonu'nun otuz üyesinden sadece yirmi ikisinin katıldığı ortaya çıkıyordu (Yenukidze 8 Haziran'da SSCB TsİK'ten ihraç edilmişti); bunlar Molotov'la Kalinin'i başkan yardımcılar, Akulov'u sekreter, MK Özel Bölüm Başkanı A.N. Poskryobişev'i ise onun yardımcısı olarak seçmişlerdi. Bu tür detaylar, komisyonun kuşkusuz çalışma aşamasına geldiğini gösteriyordu.

Ama en önemli mesele gazete haberlerine yansımamıştı. Öncelikle, komisyon oturumunda Stalin'in yaptığı konuşmanın stenosu veya en azından içeriği açıklanmamıştı. Oysa o günkü konuşmasında, Stalin, kimsenin beklemediği bir biçimde, 25 Ocak'ta verdiği yazının yol açtığı tahminlerden çok daha geniş çaplı bir anayasa reformu yapmak istediğini ve bunda da kararlı olduğunu ortaya koyuyordu. Stalin bu kez, iktidarın, anayasada var olan ve temellendirilen, işte bu özelliği ile Sovyet iktidarı denilen yekpare yapısını, yasama ve yürütme olarak iki bağımsız dala ayırmayı teklif etmişti. Başka bir deyişle, o, ilçe ve kent Sovyetlerinden SSCB TsİK'e kadar, on yedi yıldır mevcut olan sistemi dağıtmayı ve ilke olarak farklı, geleneksel, klasik Batı Avrupa sistemini kurmayı öneriyordu.²⁴

Komisyonun, sadece yeni anayasa metniyle ilgili olarak yapılacak çalışmaların teknik sırlarını açığa vurmakla kalmayan, ayrıca yürütülecek propaganda kampanyasının yönünü de belirleyen, ancak açıklanmayan iki karar dikkat çekiciydi:

24 V.V. Kabanov, 'İz istorii sozdaniya konstitutsii SSSR 1936 goda' (1936 SSCB Anayasası'nın Hazırlanması Tarihinden Etütler), *İstoriya SSSR* (SSCB Tarihi dergisi), sayı 6, 1976, s. 118.

4. Başlıca burjuva devletlerinin gerek burjuva demokratik tipte, gerekse de faşist tipteki mevcut anayasalarını ve buna eşdeğer temel belgelerini tercüme etmek, basmak ve komisyon üyelerine dağıtmak için Yoldaş Radek'e görev verilsin;

5. Bukharin, Mekhlis ve Radek Yoldaşlar, basında başlıca burjuva ülkelerinin anayasalarının kritik ve analizlerini yapmakla görevlendirilsinler.²⁵

İlk resmi oturumda, alt komisyonlara, iki ay içinde, yani Ekim'in ortalarına kadar kendi önerilerini hazırlama görevi verildi. Aslına bakılırsa, yeni anayasa maddelerinin ilk taslakları, belirtilmiş süreden ancak bir buçuk ay sonra, Kasım 1935'te gelmeye başladı. Bu gecikmenin başlıca nedeni, 1918-1924 anayasasından uzaklaşma ve kopmanın makul sınırlarıyla ilgili ciddi ihtilaflar bulunmasıydı. Sadece bir üye olarak alt komisyonda yer alan RSFSC Adalet Halk Komiseri N.V. Krilenko, iktidarın iki bağımsız kısma ayrılmasına, ayrıca yargıçların seçilmelerine (bunu A.Y. Vişinskiy önermişti ve önceden Stalin'le görüşmeden bunu yapması pek mümkün değildi) sert bir şekilde karşı çıktı. Uzun süren tartışmalardan sonra, Hukuk Alt Komisyonu üyeleri bir uzlaşma sağladılar: Sadece alt kademe yargıçların, yani halk yargıçlarının seçilmeleri sistemi kalacaktı. Öte yandan, Bukharin de başka bir konuda açıkça tavır alıyor, istisnasız olarak bütün Yurttaşlara seçme-seçilme hakkı tanınmasına ısrarla karşı çıkıyordu; oysa Sovyetler 7. Kurultayı'nda, Molotov, bu yönde bir çağrı yapmıştı. Buna karşın, Bukharin, Sovyet seçim birimi olan üretim biriminin, burjuva ülkelerindeki gibi coğrafi bölge birimiyle değiştirilmesini kabul etti.²⁶

Kısacası, 1935 sonbaharında, eski anayasayı değiştirme işinin sadece ön çalışma etabında bile, eskiden partinin ünlü liderleri olan ve eski ilkelerinden vazgeçmeyen Ortodokslar ile Stalin grubu arasında ilkesel ve ideolojik açılardan ciddi anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştı. Bu nedenle olacak ki, Stalin, artık komisyonun bütün üyeleriyle işbirliği yapmaktan vazgeçmek zorunda kaldı ve yeni anayasa metnini hazırlamak için sadece tam olarak güvendiği kişileri görevlendirdi: Genel Konular Alt Komisyonu'ndan A.İ. Stetskiy, Ekonomi Alt Komisyonu'ndan Y.Y. Yakovleviç ve o zamana kadar herhangi bir alt komisyon çalışmasında yer almamış olan B.M. Tal.

25 RGASPI, k. 558, l. 1, d. 3275, s. 26.

26 V.V. Kabanov, A.g.e., s. 118.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

1936 yılı yaklaşırken, ülkede görülmemiş bir mutluluk ve iyimserlik havası esiyordu. İyiye doğru ciddi değişimler olacağına işaret eden birçok gelişme, oldukça ağır ve zorlu geçen son sekiz yılın etkilerinin ebediyen ortadan kalkacağı ümidi veriyordu.

Herhangi bir yaygara, propaganda furyası ve bol keseden vaatler söz konusu olmaksızın, ülke yavaş yavaş karne sistemiyle vedalaşıyordu. 1 Ekim'den itibaren et ve et ürünleri, iç yağları, balık ve balık ürünleri, şeker ve patatesin, 1 Ocak'tan başlayarak da sanayi mallarının serbest satışı yeniden başladı. Uzaklarda kalmış NEP döneminin son kalıntısı olan Torgsin¹ 1 Şubat'tan sonra kapandı; bu özel mağazalar şebekesinde, karne sistemi zamanında bile, döviz, altın, mücevher ve antik eşya karşılığında her türlü mal satılıyordu. Uzun süreden beri, özellikle de giysi ve mobilyadan beyaz ekmek ve yağa kadar neredeyse her şeyin kıt olduğu bir zamanda, bitmez tükenmez bolluğu ile insanların sinirlerine dokunan bu mağazalar artık tarih oluyordu.

Değişim ve yeniliğin başladığını gösteren sadece karne sisteminin kalkması değildi. Geleneksel Noel ağacıyla (çam) birlikte yılbaşı kutlamalarına da izin çıkmıştı. Parti ve devletin dini bayram diye kesin bir şekilde karşı çıktığı ve engellemek için mücadele ettiği bayram, sivil haklarla birlikte yeniden geri geliyordu. 11 Aralık 1928'de RSFSC Toprak İşleri Halk Komiserliği bir genelge yayımlayarak çam ağaçlarının kesilmesini kesin bir şekilde yasaklamıştı. Şimdiyse yasak kalkıyordu. Ukrayna KP(b) MK 2. Sekreteri P.P. Postişev, beklenmedik bir şekilde, bütün ülkede kış tatili günlerinde çocuklar için yılbaşı bayramı kutlanmasını önerdi. Bu girişimi önce VLKSM MK destekledi ve kendine bağ-

1 RGASPI, k. 17, l. 163, d. 1085, s. 16.

lı bütün kurumlara, parklarda, öğrenci kültür merkezlerinde ve okullarda yılbaşı ağacı (Yolka) törenleri düzenlenmesini öneren telgraflar gönderdi. Bunun ardından, doğal olarak, yetişkinleri ve yaşlıları da hatırladılar. Yılbaşına on gün kala gazetelerde sadece üç satırdan ibaret, son derece mütevazı bir haber çıktı: VTSPS'nin önerisiyle SSCB SNK tatil gününün 30 Aralık'tan 1 Ocak'a alınmasına karar vermişti.² O dönemde altı günlük iş haftası söz konusuydu ve 30 Aralık tatil günü olan pazara, 1 Ocak ise hafta içine denk geliyordu. 31 Aralık'ı 1 Ocak'a bağlayan gece, Sovyet tarihinde ilk defa, Moskova Birlik Sarayı, Leningrad Aleksandrovsk Sarayı, birçok kulüp ve kültür merkezinde yeni yıl balo ve törenleri düzenlendi.

Azov-Çernomorsk Kraykomu 1. Sekreteri B.P. Şeboldayev'in *Pravda*'da basılan "Kazaklar ve Kolhozlar" başlıklı makalesi de, belki sınırlı, ama aynı derecede büyük bir anlama sahipti ve önemli siyasi değişiklikler olacağına işaret ediyordu. Makalede iki tamamen zıt kavramın, Kazaklarla kolhozların, bir araya getirilmesi, o zamana kadar görülmemiş bir şeydi. Uzun zamandır Kazaklar (Rus Kozak -Kazak- köylüleri) kavramı sadece olumsuz manada kullanılıyordu: Kazaklar 1905 Devrimi'ni bastıranlardı, iç savaşta Beyazlarla birlikte savaşanlardı, Sovyet iktidarının en azılı düşmanlarıydı. Oysa kolhozlar, kolektifleştirmenin bir sonucu, yeni Sovyet yaşamının, sosyalizmin kuruluşunun simgesiydi. Bu durumda makaleden Kazaklara karşı yeni bir hiciv beklenirdi; ama yazının içeriği bu tür beklentileri tamamen boşa çıkaracak cinstendi. Herhangi bir sıradan yazar değil, VKP(b) MK üyesi olan Şeboldayev şöyle yazıyordu:

Esas kitlesi itibariyle Kazaklar arasında köklü değişimler yaşanmıştır... Kuban ve Don bölgelerindeki Kazaklar eskisi gibi kolhozlara karşı çıksalar ve direnselerdi, bu bölgelerdeki kolhozlar şimdiki gibi başarılı olamazlardı... Eskiden de devrimci harekete katılmış ve bu tür örnekler vermiş (Kamensk Devrim Komitesi), Podtyolkov ve Krivoşlikov gibi kahraman bolşevikler yetiştirmiş, zamanın Birinci Süvari Ordusu'na çok sayıda asker sağlamış orta halli Kazaklar, şimdi kesin ve sağlıklı bir şekilde kolhoz yoluna girmiş ve gerçek manada çalışmaya başlamışlardır.³

Öte yandan 21-25 Aralık'ta düzenlenen MK plenumunun kararı daha da önemliydi, ancak halkın sadece bir kısmını doğrudan ilgilendiriyordu. Ta 1933'te başlatılan, en uzun süreli üçüncü parti genel tasfiyesi devam etmekteydi. Tasfiye açık bir şekilde

2 *Pravda*, 21 ve 29 Aralık 1935.

3 *Pravda*, 5 Aralık.

yapılıyordu; parti üyesi olmayanların da konuşma hakkı vardı. Tasfiye süreci, parti üyeleri ve aday üyelerinin geçmişleri ve şimdiki durumlarına yönelik yargılama, denetleme ve tartışma şeklinde yürütülen bir tür ayin gibi işliyordu. Herhangi bir ufak detay yüzünden, her türlü gerçek veya uyduruk nedenle ihraç edilme tehlikesi oldukça ürkütücü bir gerginliğe yol açıyordu. Bürokratlığa meyiletme, tasfiye değerlendirmesine katılanların yeterli gördüklerinden daha fazla giysi, mobilya ve kap kakac edinme, zenginleşme, aileden ayrılma ve dolayısıyla ahlaki çöküş, birkaç defa evlenme, parti içinde disiplinsizlik ve bunun gibi bir sürü nedenle partiden atılma tehlikesi söz konusuydu. Tasfiye nedenlerinden biri de pasiflikti ve bununla kastedilen şuydu: parti toplantılarına katılmamak, toplantılarda muntazam şekilde konuşmamak, eskiden Trotskiy ve Zinovyev gruplarına veya başka hiziplere mensup olmak veya sadece oylamada veya sohbet sırasında onları desteklemek ve son olarak, sosyal kökenini gizlemek.

Ve nihayet, binlerce Yurttaşın tepesinde çok uzun zamandan beri sallanan Demokles'in kılıcını kaldıran beklenmedik bir karar çıktı:

Parti tasfiyesi sona ermiş kabul edilsin ve henüz yapılmamış vilayetlerde tasfiye yapılmasın. 1 Şubat-1 Mayıs 1936 arasında, "tasfiyeden geçen geçmeyen herkesin" parti üyelik kartlarının değiştirilmesi tamamlansın.⁴

Güzel günler vaat eden ve iyimserlik havasını artıran başka bir olay daha ufuktaydı. Büyük Rus şairi Puşkin'in ölümünün 100. yıldönümü yaklaşıyordu ve Politbüro kararıyla 27.07.1934'te kurulan Birlik Geneli Puşkin Komitesi'nde yer alanların listesi yayımlandı.⁵ (5) Komitenin başkanlığına A.M. Gorkiy seçildi; RSFSC Eğitim Halk Komiseri A.S. Bubnov ve Sovyet Yazarlar Birliği YK 1. Sekreteri A.S. Şerbakov da onun yardımcılarıydılar. Parti ve devlet yöneticileri, en ünlü yazarlar ve bilim adamları, Puşkin uzmanları, edebiyat tarihçileri komiteye üye oldular.⁶ (6) Ülke, kendi geçmişini, halkın asırlar boyu biriktirdiği kültürünü, edebiyatını, sanatını ve bilimini yaratanları aslında nihilistçe, kaba bir sosyolojizm tarzında inkâr eden yaklaşımdan kesin bir şekilde vazgeçiyordu. Puşkin Komitesi'nin kurulması ve Puşkin törenlerinin düzenlenmesi, ders kitaplarında ve propaganda fa-

⁴ *Pravda*, 27 Aralık 1935.

⁵ RGASPI, k. 17, l. 3, d. 949, s. 22.

⁶ *Pravda*, 17 Aralık 1935.

aliyetlerinde bilinçli bir şekilde göz ardı edilen diğer yazar, şair, ressam, mimar, besteci ve bilim adamlarının adlarının da, aynı tarzdaki jübileler yoluyla, yeniden topluma kazandırılmasının yolunu açtı.

Artık bitmekte olan 1935 yılının son günleri ve yeni 1936 yılının ilk günlerindeki gelişmeler, parti rotasının ideolojik olarak kesinlikle değiştiğini, eski savaşçı "sol"culuktan tamamen kopularak ilke açısından yeni bir rotaya girildiğini bir kez daha doğruluyordu. Ülkeyi bu rotada tutmak, bu rotayı gelecekte de sürdürmek için, parti, neredeyse yirmi yıllık idari yapıları dağıtmaya başladı. Birliğe üye cumhuriyetlere, kendi milli kültürlerini bağımsız bir şekilde geliştirmeleri için 1924 anayasasıyla verilmiş olan hak, tek kalemde iptal edildi. Rusya, Ukrayna, Belarus, Güney Kafkasya Federasyonu, Özbekistan, Türkmenistan ve Tacikistan Eğitim Halk Komiserliklerinin sanatla ilgili bütün konulardaki yetkileri iptal edildi; onlar sadece okullarla ilgileneceklerdi. Okuma Yazma Bilmemeye Hayır Cemiyeti, Politbüro'nun 16.01.1936 tarihli Okuma Yazması Kıt Olan ve Okuma Yazma Bilmeyenlerle İlgili Çalışmalar Hakkında VKP(b) MK ve SSCB SNK Kararnamesi'yle kapatıldı. Bundan böyle yaşı ellinin altında olanlara okuma yazmayı öncelikle eğitim halk komiserlikleri öğretecekti. Ayrıca kontrol rakamları da onaylanmıştı ve buna göre, eğitim halk komiserliklerinin çabasıyla 4 milyon okuma yazma bilmeyen ve 3 milyon yetersiz tahsilli eğitilecekti. Bundan başka, VTSPS de, okuma yazması az ve yetersiz olan 1,5 milyon kişiye ders verilmesini sağlayacaktı.⁷

Bundan bir ay önce, 16 Aralık 1935'te, Politbüro, yeniden yapılanmaya zemin hazırlayan iki kararı daha kabul etmişti. İlk kararla, A.S. Bubnov'un doğrudan sanat faaliyetlerine bakan yardımcıları M.S. Epşteyn ve G.İ. Broyde görevden alındılar, onların yerine, daha önce VKP(b) MK Okullar Şubesi Başkanı olan B.M. Volin, Eğitim Halk Komiseri Birinci Yardımcısı olarak tayin edildi. İkinci kararla, SSCB SNK bünyesinde bir Birlik Geneli Sanat Faaliyetleri Komitesi kuruldu.⁸ (8) Yürütmenin organı olan bu kurum, her gün ve her saat sanatı gereken mecraya yöneltecek ve "tiyatroların, diğer gösteri sanatı ekiplerinin, sinema kurumlarının, müzik, resim, heykeltiricilik stüdyoları ve atölyelerinin, diğer teşkilatların" faaliyetlerini yönetecekti. Ayrıca "tiyatro, sinema, müzik ve görsel sanat alanlarında sanatçı yetiştiren eğitim ku-

⁷ RGASPI, k. 17, l. 163, d. 1091, s. 60.

⁸ A.g.k., d. 1086, s. 9, 11.

rumları" da bu komitenin kontrolündeydi.⁹ Böylece son derece nahoş, güya salt sınıfsal, sadece sol değil, belirgin şekilde devrimci, üstelik proleter devrimci yazar, ressam, mimar ve besteci birliklerinin kapatılmasıyla, 1932'de başlayan bir süreç sona erdi. Rusya Proleter Yazarlar Birliği (RAPP), Devrimci Rusya Ressamlar Birliği (AKhRR), Birlik Geneli Proleter Mimarlar Birliği (VOPRA), Rusya Proleter Müzisyenler Birliği (RAPM) gibi birlikler ortadan kaldırıldı. Bunların yerine Sovyet Yazarlar Birliği ve ayrıca mimarlar, besteciler ve daha sonra ressamların buna benzer birlikleri kuruldu. Bu birlikleri, Sanat İşleri Komitesi ve komitenin başkanı olması Politbüro'nun 07.01.1936 tarihli kararıyla onaylanan P.M. Kerjantsev yönetiyordu.¹⁰

Kültür süreçlerinin sadece Moskova'ya bağlı biçimde ve onun denetiminde tek tipleştirilmesi amacıyla, halk eğitiminde başka bir uygulama daha başlatıldı. Dar yönetim bütün SSCB için tek türde, standart okul kitapları basılmasını ısrarla ve azami derecede hızlandırmaya çalışıyordu. Böylece Sovyetler Birliği'nin ve cumhuriyetlerin geleceğini belirleyecek çocukları ve gençleri eğiten ve yaklaşık 20 yıldır devam eden sistem kesin ve geri dönüşü olmaksızın değiştiriliyordu. Bununla birlikte, son yıllarda görüldüğü üzere, sadece bürokratik çevrelerdeki merkezkaç güçleri değil, ayrıca milliyetçiliği ve hatta bölücülüğü de besleyen ortam ve şartlar bu şekilde asgariye indirilecekti. Yeni, genele yönelik ders kitapları, aynı zamanda kültürel düzeyleri dengelemeye de yardımcı olacaktı; zira bir tarafta Rusya Federasyonu, Ukrayna ve Belarus halkları ile diğer tarafta Orta Asya ve Güney Kafkasya Federasyonu halklarının kültürleri arasında çok büyük farklar vardı.

Bu bağlamda okullarda çok önem verilen Rusça dersleri de zorunlu hâle getirilerek yoğunlaştırılmıştı ve bütün eğitim süresini kapsıyordu. Ayrıca bu reform bağlamında, daha 1935 yazında alınan bir kararla hazırlanacağı belirtilen, fakat geciken, ilke olarak tamamen yeni bir SSCB Tarihi ders kitabının yazılmasına da büyük önem veriliyordu.

Pravda'nın 27.01.1936 tarihli sayısında, Stalin, Jdanov ve Kirov'un SSCB Tarihi ve Yeniçağ Tarihi ders kitaplarının özetleriyle ilgili olarak bir buçuk yıl önce yazdıkları "Kritik Notlar" yayımlanmıştı. Yazıda ele alınan özetler, aslında, Sivil Medeni Tarih Eğitimi Hakkında SSCB SNK ve VKP(b) MK Kararnamesi

⁹ *İzvestiya*, 18 Ocak 1936.

¹⁰ RGASPI, k. 17, l. 163, d. 1090, s. 43.

uyarınca hazırlanmıştı. Bu özetlerdeki açık hatalar nedeniyle, dar yönetim üyelerinin kişisel görüşlerini basın yoluyla topluma iletmesi zorunlu bir hâle gelmişti; onların uyarıları, ufku daha geniş diğer yazarlara yardımcı olabilirdi. İki bölümden oluşan notların ilki kilit ifadelerle başlıyordu:

Yazarlar heyeti, görevini yerine getirememiş, hatta görevini anlayamamıştır. Heyet, SSCB içinde yer alan halkları dışarıda bırakarak, **SSCB tarihinin** değil, **Rusya tarihinin**, yani Rus devleti tarihinin özetini hazırlamıştır..."

Ardından somut bir hedefe kesinlik kazandırılıyordu: Amaç, sadece eski bir aşırılık olan kültürel milliyetçilikten vazgeçmek değildi, buna ek olarak, yeni bir aşırılığın, Rus büyük devlet şovenizminin de önüne geçmekti. Oysa özetlerde, "Rus Çarlığı'nın ilhakçı sömürgeci rolü" ve "Rus Çarlığı'nın dış politikadaki karışdevrimci rolü" vurgulanmamıştı.

Stalin'le Jdanov'un 26 Ocak'ta Politbüro'ya getirdikleri, bu "Kritik Notlar"ın yayımlanması yolundaki öneri, ayrı gün Politbüro kararıyla bir komisyon kurulmasına da gerekçe oluşturdu. Komisyonun amacı, "tarih ders kitaplarını gözden geçirmek, iyileştirmek ve gerektiğinde yazılmış kitaplarda değişiklikler ve düzeltmeler yapmak"tı. Komisyona tabii ki Jdanov başkan seçildi. Ayrıca RSFSC Eğitim Halk Komiseri A.S. Bubnov, Ukrayna Eğitim Halk Komiseri V.P. Zatonskiy, Özbekistan TsİK ve SNK Başkanı F. Hocayev, ayrıca VKP(b) MK Bilim Şubesi Başkanı K.Y. Bauman, Tarım Şubesi Başkanı Y.A. Yakovlev, *İzvestiya* Yazı İşleri Müdürü K.B. Radek ve SSCB Gosbank YK Başkan Yardımcısı ve aynı zamanda *Vestnik Drevney İstorii* (Eskiçağ Tarihi Belleteni) dergisi başyazarı A.S. Svanidze, SSCB Bilimler Akademisi (BA) asil üyesi, tarihçi N.M. Lukin'in yanı sıra V. Bistryanskiy ve P. Gorin de komisyona üye olarak alındılar.

Fakat böylesine önemli yetkilere sahip bir komisyonun kurulması bile sadece kısmi bir önlemdi ve yönetimi isyan ettiren başarısızlığı tamamen telafi edemezdi. Bu nedenledir ki, 3 Mart'ta, Politbüro, daha basit ve aynı zamanda daha radikal başka tedbirler de aldı: SSCB Tarihi ders kitabı yazımı için bir yarışma düzenlendiği ilan edildi; yarışma her yazara açıktı.

İlk başta belirlenen doğrultudan hiç sapmaksızın uygulanan reformlar bunlarla sınırlı kalmadı ve amaçları itibariyle "sol" radikal kurumları da kapsayarak genişledi. 10.12.1935'te Mikhail Koltsov'un bizzat Stalin'e gönderdiği bir not üzerine, Politbüro,

epeyce gecikmiş, vakti çoktan gelmiş de geçmiş, aslında sadece durumu tespit eden bir kararı kabul etti ve resmi açıdan SSCB ile hiçbir ilişkisi olmayan, Ağustos 1920'de Komintern 2. Kongresi'nde kurulan sanat örgütünü, Uluslararası Devrimci Yazarlar Birliği'ni (MORP) feshetti. Birkaç defa isim değiştiren, Uluslararası Proleter Kültürü Bürosu ve Uluslararası Devrimci Edebiyat Bürosu gibi adlar kullanan bu teşkilatın faaliyetleri 1930 sonlarında doruğuna ulaşmıştı.

Aslında 1930'lu yılların ortalarına doğru MORP'un faaliyetleri aşağı yukarı sona ermişti ve bunun birçok nedeni vardı: Hitler'in iktidara gelmesi, Alman bölümü üyelerini ülkeden göç ederek SSCB'ye sığınmak ve on beş yıldan beri burada faaliyet gösteren Macar kalem arkadaşlarıyla birlikte çalışmak zorunda bırakmıştı. Öte yandan Trotskiy yanlıları ve Moskova'ya sadık kalanlar biçiminde yaşanan bölünme de teşkilatı felce uğratmıştı. Bizzat bu nedenle Fransız sürrealistlerinin çoğu MORP'tan uzaklaşmıştı. Ancak MORP'un kaderini özellikle belirleyen, Haziran 1935'te Paris'te düzenlenen ve gerek delege sayısı, gerekse de katılımcılarının otoritesi ve niteliği açısından daha etkili olan Kültürü Savunan Yazarlar Kongresi ve yanı sıra Komintern 7. Kongresi olmuştu.

Sovyet Yazarlar Birliği Yabancılar Şubesi Başkanı olarak aslında fiilen MORP'un da başkanı olan Mikhail Koltsov, sadece bu yok olma sürecinden yola çıkarak şu gerçeği açıklamak zorunda kalmıştı:

Uluslararası Yazarlar Birliği (o, notunda teşkilatı bu isimle anıyordu -Y.J.) çok zor durumda ve sessizce çöküp dağılma tehlikesi altındadır.

Koltsov, kaçınılmaz sonu beklemeden MORP'u feshetmeyi öneriyor, ayrıca yabancı literatürün, başkanı olduğu Dergiler ve Gazeteler Birliği aracılığıyla, Rusça ve muntazam olarak yayımlanacağını da beyan ediyordu.¹²

Sonuçları itibariyle benzer bir kararı almak üzere toplanan Politbüro, SSCB'de bilimin gelişmesi konusundaki sorunları ele aldı. 16 Aralık 1935, 23 Ocak ve 7 Şubat 1936 tarihlerinde üç kez yapılan, zor ve gergin geçen görüşmelerin ardından alınan kararla Komünist Akademi feshedildi. Stalin'in önerisiyle A.A. Andreyev tarafından sunulan taslak, ancak üçüncü görüşmede benimsendi ve "paralel iki akademinin mevcudiyetinden dolayı

12 A.g.k., d. 1087, s. 51-54.

Komünist Akademi'yi feshetme"¹³ teklifi kabul edildi. İşte böylece, ta 1918'de kurulan, ilk beş yılında Sosyalist Akademi adını taşıyan, politikaya mesafeli duran eski Bilimler Akademisi'ni ne pahasına olursa olsun sıkıştırıp ortadan kaldırmaya çalışan teşkilatın kendisi yok oldu.

Bünyesinde bulunan felsefe, sovyet kuruculuğu tarihi, uluslararası politika araştırma enstitüleri, tarım, hukuk ve devlet, ekonomi, edebiyat ve sanat bölümleri, ayrıca Marksist Tarihçiler, Materyalist Biyologlar Cemiyetleri ve diğer cemiyetler aracılığıyla Komünist Akademi, mevcut olduğu bütün süre boyunca, kendi üyelerinin sadece parti üyelerinden oluşmasına dayanarak, sağlam gerekçeler gösterme kaygısı duymaksızın, halka kendi görüşlerini empoze etmekteydi. Yalnızca kendilerinin yazdıkları okul ve üniversite ders kitapları, kendi resmi denetimlerinde basılan Küçük ve Büyük Sovyet Ansiklopedileri ve Edebiyat Ansiklopedisi bunun için başlıca araçlardı. İşte bu tür materyallerle yayılan görüşler, kısa bir süre içinde, kaba sosyolojik, Marksizm karşıtı tezler olarak ilan edilecekti. Böylece Komünist Akademi'nin tekeli ve kayıtsız şartsız hâkimiyeti sona ermiş oldu. Şu da bir gerçek ki, akademi üyeleri, bu süreçten zarar görmediler. Onları aynı bilimsel paye ve derecelerle SSCB BA bünyesine naklettiler; fakat orada düdükleri artık eskisi gibi ötmeyecekti.

..... Siyasi değişimleri pekiştirecek yeni bir anayasanın metnini hazırlama çalışmaları da bu arada sona ermişti. Bütün alt komisyonların, elbette ki sadece reformlara uygun olan materyallerini genelleştiren Y.A. Yakovlev, A.İ. Stetskiy ve B.M. Tal, Şubat ayında, Anayasa Komisyonu Sekreteryası'na, aslına bakılırsa Stalin ve Molotov'a, Karalama Taslak denilen bir belge sundular. Düşünülen ve hedeflenen hususların çoğu burada net bir şekilde kaydedilmişti. Birlik Sovyeti ve Milliyetler Sovyeti olmak üzere iki kamaradan oluşan SSCB Yüksek Sovyeti ülkenin üst yasama kurumu olacaktı; ancak Yüksek Sovyet devamlı olarak çalışmayacak, sadece periyodik devre toplantılarında bir araya gelecekti. Bu toplantılar arasındaki dönemde ise Yüksek Sovyet adına faaliyetleri, onun daimi Prezidyumu yürütecekti. SSCB SNK sadece ve sadece iktidarın yürütme ve yönetim organı olacak ve Yüksek Sovyet tarafından seçilecekti. Mahkeme ve savcılıkla ilgili bölümde kaydedildiği üzere, ülkenin Yüksek Mahkeme'si, SSCB

13 A.g.k., d. 1086, s. 9; d. 1093, s. 103.

Yüksek Sovyeti tarafından; birliğe üye cumhuriyetler, özerk cumhuriyetler, bölgeler ve vilayetlerin mahkemeleri ise bu birlik ve özerk cumhuriyetlerin Yüksek Sovyetleri ile ilgili bölge ve vilayetlerin Sovyetleri tarafından atanacaktı. Sadece halk mahkemelerinin üyelerini halk seçecekti. Nihayet, seçim sistemiyle ilgili bölümde de genel, eşit, tek dereceli ve gizli oylamalı seçimler yasalaşıyordu.¹⁴

Belki de işlerin başarılı gidişatının verdiği yüksek moralle, Stalin, yeni seçim sistemi projesine yapılacak çok önemli ve en belirleyici ilaveyi halkın bilgisine sundu. Üstelik bunu yaparken de orijinal bir yol seçti: 1 Mart 1936'da, Amerikan gazete zinciri Scripps Howard Newspapers'ın yöneticilerinden biri olan Roy Wilson Howard'ı kabul etti ve onunla bir söyleşi yaptı. Söyleşinin sonunda, hazırlanan yeni anayasa üzerine konuşuluyordu:

Howard: SSCB'de yeni bir seçim sistemini öngören yeni bir anayasa hazırlanıyor. Mademki eskisi gibi seçimlere sadece tek parti katılacak, bu yeni sistem SSCB'deki durumu ne kadar değiştirebilir?

Stalin: Muhtemelen bu yılın sonu itibariyle yeni anayasamızı kabul edeceğiz. Anayasa metnini hazırlamakla görevli komisyon çalışmalarına devam etmektedir ve kısa bir zaman sonra bu çalışmaları bitirecektir. Artık ilan edildiği üzere, seçimler genel, eşit, tek dereceli ve gizli oylamalı bir biçimde yapılacaktır. Bu seçimlere tek bir partinin katılacak olması kafanızı karıştırıyor. Siz bu şartlarda nasıl bir seçim mücadelesi olacağını anlayamıyorsunuz. **Şurası açık ki, seçimlerde sadece Komünist Partisi değil, partisiz her türlü toplumsal örgüt de listeler çıkaracaktır** (*vurgulama bana aittir -Y.J.*). Bu tür örgütlerse bizde yüzlerce. Bizde birbirinin karşıtı olan partiler yoktur; aynı şekilde bizde kapitalistler sınıfı ve kapitalistlerin sömürdüğü bir işçi sınıfı da yoktur... Siz bir seçim mücadelesi olmayacağını sanıyorsunuz. Ama olacaktır ve şahsen ben gayet canlı bir seçim mücadelesi bekliyorum. Bizde kötü çalışan kurum az değildir. Bazen görüyoruz ki, şu veya bu yerel organ, kent ve köy emekçilerinin giderek artan, çok değişik ihtiyaçlarını karşılayamıyor. Sen iyi bir okul yaptırdın mı, yaptırmadın mı? Konut şartlarını iyileştirdin mi? Yoksa bürokrat mısın? Emeğimizin daha etkili, hayatımızın daha kültürlü olması için ne yaptın? Milyonlarca seçmen, adaylara işte bu kriterlerle yaklaşacak ve uygunsuzları saf dışı bırakacak, onları listelerden sileceklerdir; daha iyi olanları önerecek ve onları aday göstereceklerdir. Evet, seçim mücadelesi canlı olacak, halk için ilk sırada yer alan pratik konular başta olmak üzere, çok sayıda acil ve çok keskin sorunlar çevresinde cereyan edecektir. Yeni seçim sistemimiz bütün

kurum ve işletmeleri silkeleyecek, onları daha iyi çalışmaya mecbur edecektir. **Genel, eşit, tek dereceli ve gizli oylamalı seçimler, halkın elinde, kötü çalışan iktidar organlarına karşı bir kamçı olacaktır** (*vurgulama bana aittir -Y.J.*). Bizim yeni Sovyet anayasamız, bence dünyadaki mevcut anayasaların en demokratiği olacaktır.¹⁵

Stalin, daha evvel açıklamadığı anayasa reformunun özüne işte böyle açıklık getiriyordu. Bu reformun amacı, şimdi artık ortaya çıktığı üzere, iktidarın seçim mücadelesi yoluyla, alternatif adaylar ve seçim yarışı yoluyla, kansız ve barışçı bir şekilde değişmesiydi. Ancak bir yerel iktidar problemi de söz konusuydu. Bu yerel iktidarın hangi kademeye kadar uzanacağını, ilçe, kent, vilayet veya bölge seviyesinde kalıp kalmayacağını, Stalin, herhalde bilinçli olarak, söylemiyordu.

Stalin, söyleşide yüzlerce toplumsal örgütten bahsederken açıkça kurnazlık yapıyordu. O, bu örgütlerin çoğunun 5-6 yıl önce kapandığını, kendini feshettiğini veya ortadan kaldırıldığını bilmiyor değildi. 01.03.1936 tarihi itibariyle ülkede aslında ancak bir düzine kadar toplumsal örgüt vardı ve bu kitlesel teşkilatlar da bağımsızlıklarını çoktan yitirmişlerdi.

Ülkenin on milyonlarca yurttaşının içlerinde yer aldığı en büyük iki örgüt, fiilen parti ve devlet yapısının parçalarıydı: Komsomol, yani Komünist Gençler Teşkilatı (VLKSM) ve en üst organları olan VTsSPS yönetimindeki sendikalar. VTsSPS 1933'te feshedilen SSCB Çalışma Halk Komiserliği'nin yerine kurulmuştu. Mevcut diğer toplumsal örgütlerin üçü, aslında değişik halk komiserliklerinin yan oluşumlarıydı: OSOAVİ-AkhİM (Savunma, Havacılık ve Kimya İşletmeleri Dost Dernekler Birliği), SHK programları uyarınca, gençlerin seferberlik öncesi hazırlıklarını sağlıyordu. OSVOD (Su Taşımacılığı Yardımlaşma ve Su Yollarında İnsan Hayatını Koruma Dernekleri Birliği), SSCB Su Taşımacılığı Halk Komiserliği faaliyetleri çerçevesinde aynı işlevi görüyordu. Kızılhaç ve Kızıl Hilal Birliği ise cumhuriyetlerin sağlık halk komiserliklerinin yardımcı kuruluşuydu.

Ülkede bunların dışında da bazı örgütler kalmıştı ve 1930'lu yılların ikinci yarısında bunların bir kısmının toplumsal faaliyetleri, sadece üyelik aidatları şeklinde yardım toplamaktan ibaretti: Örneğin, Komintern 4. Kongresi'nde kurulan MOPR (Devrimci Savaşçılara Uluslararası Yardım Teşkilatı) böyle bir kurumdu. Ayrıca eski siyasi ve propagandif aktivitesini çoktan kaybetmiş

olan Savaşkan Tanrıtanımazlar Birliği vardı. Nihayet, dört toplumsal örgüt daha varlığını sürdürüyordu ve bunlar sanat ve edebiyatla ilgili bir tür sıradan sendikal örgütleri hatırlatıyordu: VTO (Rusya Tiyatrocular Cemiyeti), Sovyet Yazarları Birliği, Sovyet Mimarları Birliği ve Sovyet Bestecileri Birliği. Bunlardan son iki cemiyet daha tam olarak yapılanmamıştı. Birkaç ufak ve aslında pek faaliyeti olmayan cemiyeti, cerrah, doğa kâşifi, matematikçi, veteriner dernekleri ve benzerlerini de bu tür mesleki temelli aydın cemiyetleri grubuna ekleyebiliriz.

Komsomol dışında, bunların hiçbirisi herhangi bir siyasi amaç taşımıyordu, ancak yine de Stalin'in hedefine ulaşması için, şu veya bu derecede yardımcı olabilirlerdi. Bu yapılar, kendi merkezi organları veya yerel şubeleri şahsında SSCB Yüksek Sovyeti'ne "kendi" adaylarını sokmak için, resmi, hukuki bir temel olacaktı. Böylece, Molotov'un ifadesini kullanırsak, parlamenterlik gibi yüksek bir görev için rekabet eden birkaç aday ortaya çıkacaktı. Stalin ve onun reformcu dava arkadaşları, seçimler öncesinde ve bizzat seçimlerde, sahte ve kurgusal değil, gerçek bir mücadele yaratmak istiyorlardı; onlar sosyalizmin kurulmasına yönelik ana yolu değiştirmeyi değil, sadece itibarlarını kaybetmiş parti bürokratlarının siyaset sahnesinden uzaklaşmalarını sağlamaya çalışıyorlardı.

Dört gün sonra söyleşi ülkenin bütün gazetelerinde yayımlandı. Ancak Stalin'in Amerikalı gazeteciyle konuşmasının sonuçlarına yönelik beklenti, kısa sürede bir hayal kırıklığına dönüştü. Röportaj, böylesi durumlarda her zaman görülen işgüzarca destek ve çanak tutma tavrı yerine bir ilgisizlikle karşılaşmıştı. Söyleşide öne çıkan konularla ilgili propaganda yazıları, her zamanki övgü dolu ve olumlu yankılar, halk ve partinin coşkulu desteği ortada yoktu, bir gün, bir hafta ve bir ay sonra da olmadı. Dünya Basırında Yer Alan Yoldaş Stalin'in Söyleşisi Hakkında başlıklı birtakım haber ve yazılar yayımlanmasına yayımlandı, ama bunlarda da söyleşinin ülkeyle değil, sadece dış politikayla ilgili tarafları ele alınıyordu. *Pravda* bile sadece bir defa, 10 Mart'ta ses verdi ve "Dünyadaki En Demokratik Yapı" başlıklı baş makalede, ülkenin en önemli meseleleri belirtildi. Makalede şunlar dikkat çekmekteydi:

Yeni Sovyet anayasası ile ona dayanarak yapılacak seçimlere parti mensuplarımızın, çok sayıda toplumsal örgütün en geniş şekilde katılmaları, vatanımızın hayatında ve bundan sonraki gelişmesinde büyük rol oynayacaktır. Kültürel ve siyasi yönden iyi ye-

tişmiş, devletin önemli çalışmalarında yer alabilecek yeteneklere sahip on binlerce, yüz binlerce insan ortaya çıkacaktır. Diğer türden insanlar, bürokratlaşanlar, yönetim organlarında ciddiyetle çalışmak istemeyenler veya "emeğimizin daha etkili, hayatımızın daha kültürlü olmasını (Stalin)" sağlayacak şekilde çalışmayanlar da ortaya çıkacaktır. Seçimlerde kitlelerin Sovyet organlarını denetlemesi, bunlarla birlikte partinin her bir parti teşkilatını denetlemesi, şu veya bu kurumun kitlelere ne kadar bağlı olduğunu, yönetim organlarına kaç yararlı adam önerdiğini de gösterecektir. Bu, Sovyet ülkesinde, sosyalizmin Stalinci gelişme döneminde, teşkilatın, yönetim kadrosunu ne düzeyde seçebildiğini ve yetiştirebildiğini de ortaya koyacaktır.

Sovyet basınındaki, yeni anayasanın en önemli hükmü ve buna dayanan seçimler konusu ile ilgili değerlendirmeler bu kadarla sınırlı kaldı. Bunun sadece tek bir anlamı vardı: Yalnızca geniş yönetim değil, MK aygıtının en azından bir kısmı, Stetskiy ve Tal'ın emrindeki Propaganda Şubesi de, Stalin'in bahsettiği yenilikleri benimsememişti. Bu unsurlar seçimlerin, oldukça çok sayıda partili ve yönetici için tehlike arz eden bir biçimde, yani alternatifli temelde yapılmasını, sadece formalite olarak bile olsa, onaylamak istemiyorlardı. Stalin'in, *Pravda*'da yeniden belirtilen sözlerinden anlaşıldığı üzere, alternatifli adaylık sistemi, cumhuriyetlerdeki milli komünist partilerinin MK'larının, kraykomların, obkomların, gorkomların ve raykomların birinci sekreterlerinin gerçek iktidarı ve pozisyonları için doğrudan bir tehditti.

Parti bürokrasisi politik reformların özünü kabullenmek istemiyor, itirazını oldukça orijinal bir yolla ifade ediyor, Stalin'in açıkladığı yeni seçim sisteminin temel hükmünü göstere göstere görmezden gelerek tepki veriyordu. Böylece şekil açısından hiç alışılmadık, dışarıdan hiç belli olmayan, görünmez bir muhalefet oluştu. Bizzat bu nedenle de, ne dar yönetim, ne Politbüro, ne de KPK, çok isteseler bile, geniş yönetimden herhangi bir somut görevliye karşı bir iddiada veya suçlamada bulunamıyordu. Üstelik bu tür bir engelleme karşısında, her türlü muhalefetin temelini oluşturan bir fikir veya söz birliği durumunu ispatlamak da imkânsızdı.

Öte yandan, Stalin'in Howard'la söyleşisinde, sadece yeni anayasadan ve yapılacak seçimlerden söz edilmemiş, uluslararası sorunlara aslında daha da çok yer ayrılmıştı. Stalin şöyle demişti:

Bence savaş tehlikesinin iki kaynağı vardır. Birinci kaynak, Uzak Doğu'da, Japonya bölgesindedir... İkinci kaynak ise Almanya çevresindendir. Hangi kaynağın daha tehlikeli olduğunu söylemek

kolay değildir; ancak her ikisi de gerçektir ve ortada durmaktadır... Şimdilik Uzak Doğu'daki tehlike kaynağı daha aktif durumdadır. Ama belki de tehlikenin merkezi Avrupa'ya kayacaktır.¹⁶

Stalin bu tahmininde haklıydı ve görünen köy kılavuz istemiyordu. 21 Aralık 1935'te, Fransa'nın Berlin Büyükelçisi, Almanya'nın en yakın bir zamanda *wehrmacht*'in bir kısmını, askerden arındırılmış Rhein bölgesine sokma niyetinde olduğunu Paris'e haber verdi. Uluslararası anlaşmaların böylesine, büyük bir infial yaratacak kadar açık bir şekilde ihlalinin resmi bahanesi olarak, güya Locarno Anlaşmalarına aykırı olan Fransa-Sovyet Yardımlaşma Paketi gösteriliyordu. Edinilen bilgiden hareket eden Fransa Dışişleri Bakanı, çok geç de olsa, 3 Mart'ta Britanyalı mevkidaşı Anthony Eden'a bir nota gönderdi. Notada belirtildiğine göre, Almanya askerden arındırılmış bölge rejimini ihlal ederse Fransa derhal seferberlik ilan edecek ve bölgeye ordu gönderecekti. Stanley Baldwin kabinesi bu notayı 9 Mart'ta ele almaya karar verdi; fakat gelişen olaylar bu planı değiştirdi.

7 Mart günü şafağa doğru Alman ordusundan bir tümen Rhein bölgesine girerek bölgeyi ele geçirdi; ayrıca Aachen, Trier ve Saarbrücken gibi kentlerde de birer tabur mevzilendi. Schulung operasyon planı işte böyle gerçekleşti. Aynı 7 Mart günü saat 10.00'da, Almanya Dışişleri Bakanı von Neurath Büyük Britanya, Fransa ve İtalya büyükelçilerini davet ederek, bundan böyle Locarno Anlaşmalarının ülkesini bağlamadığını beyan etti. Von Neurath, Versailles Antlaşması'ndan ise hiç bahsetmedi; çünkü adı 1935'te *wehrmacht* olan *reichswehr*, bu anlaşmanın 42. ve 43. maddeleri hükümleri uyarınca Rhein'in sol kıyısında ve nehrin sağ kıyısından itibaren 50 km genişliğindeki bir şeritte kuvvet bulunduramazdı.

Schulung planını gerçekleştirme emrini veren Hitler, baştan, bilinçli bir şekilde blöf yapıyordu ve bunu sonraları kendisi de itiraf edecekti:

Rhein bölgesine yaptığımız seferi takip eden ilk kırk sekiz saat, hayatımın en dramatik saatleriydi. O sırada eğer Fransızlar Rheine bölgesine girselerdi, biz kuyruğumuzu kısıtlayıp kaçmak zorunda kalacaktık; çünkü askeri gücümüz onlara karşı en ufak bir direniş gösteremeyecek kadar yetersizdi.¹⁷

Ancak Paris, çıkarlarını koruma konusunda kısa süre önce çizdiği kararlı görüntüye rağmen hareketsiz kaldı ve Versailles

¹⁶ Aynı yerde.

¹⁷ Bkz. William Shirer, *Vzlyot i padeniye tretyego reykh*a (Üçüncü Reich: Yükseliş ve Düşüş), c. 1, Moskova, 1991, s. 333.

Antlaşması'nın ikinci garantörü olan Büyük Britanya'nın tepkisini bekledi. İngilizlerden tepki gelmeyince, Fransa Dışişleri Bakanı uçakla Londra'ya gitti ve Fransa'nın hâlâ askeri harekâtta vazgeçmeme yönündeki niyetine destek vermeleri için Baldwin'in kabine üyelerine adeta yalvardı; fakat talebine olumlu bir cevap alamayınca olayı sineye çekti. Hitler, ikinci kez, yine cezasız kaldı.

Sonraki gelişmelerin ortaya koyduğu üzere, Paris ve Londra, savaşı önlemek için son fırsatı da kaçırmışlardı. Dahası, Doğu Avrupa'daki müttefikleri olan SSCB, Polonya, Romanya, Çekoslovakya ve Yugoslavya'ya, bundan sonra da Almanya ile ilişkileri gerginleştirmekten kaçınacaklarını göstermiş oldular; yani Britanya ve Fransa'nın bu kusurlu ve yanlış yatıştırma politikasından vazgeçmeyecekleri artık kesinleşmişti. Buna karşın Fransa, Moskova ile yapacağı anlaşmayı da hâlâ unutmamıştı. İki ülke arasındaki paktın görüşülmesini uzun süredir değişik bahanelerle erteleyen Senato, ülkenin doğu sınırındaki patlamaya hazır ortamın da etkisiyle, 12 Mart'ta nihayet onu onayladı.

Ancak yine de, böylesine radikal değişikliklerin yaşandığı bir ortamda, SSCB'nin tutumunu kesin olarak öğrenmek için, Paris'in önde gelen gazetelerinden *Tan*'ın başyazarı Chastanet Moskova'yı ziyaret etti. Chastanet burada, Dışişleri Halk Komiser Yardımcısı N.N. Krestinskiy ile buluştu. Amaç, Fransızların en çok merak ettikleri soruya cevap almaktı: Almanya Fransa'ya saldırdığında SSCB ona nasıl bir askeri yardımda bulunacaktı? Karşılık olarak, Krestinskiy'den tuhaf ve biraz da kaçamaklı bir yanıt geldi:

... Bu konu, iki ülkenin genelkurmayları arasında somut olarak görüşülmemiştir ve görüşüldüğünde tarafların bu konuda anlaşmaları gerekecektir. Elbette ki, Fransa'ya yardım etmek için nasıl hareket edeceğimizi, Fransa'nın Avrupa'daki öteki müttefikleriyle de bir mutabakata bağlamalıyız. Ancak sanırım Polonya'dan yardım geleceğini düşünmek zordur.

Chastanet, Krestinskiy'e itiraz ederek, Polonya'nın hâlâ kendisini Fransa'nın müttefiki olarak gördüğünü ve eğer Almanya Fransa'ya saldırırsa Almanlara karşı harekete geçeceğini söyledi; belirttiğine göre, son Polonya ziyaretinde bu yönde bir izlenim edinmişti. Ardından, böyle bir durumda SSCB'nin Polonya'ya nasıl bir destek vereceğini sordu. Ama bu soruya da kesin bir cevap alamadı.¹⁸ Yanıtlardan tatmin olmayan Chastanet, 19 Mart'ta

18 *Dokumentı...* (Belgeler), c. XIX, 1974, s. 148.

Molotov'la bir araya geldi ve onunla da bir söyleşi yaptı. Molotov oldukça güven ve ümit verici bir tarzda konuşuyordu:

Herhangi bir Avrupa devletinin ona saldırması durumunda, Sovyetler Birliği tarafından Fransa'ya lazım olan her türlü destek verilecektir; çünkü Fransa-Sovyet anlaşması bunu öngörmektedir ve anlaşmada bu bağlamda hiçbir sınırlama yoktur. Bu anlaşmaya göre ve genel politik ortam uyarınca yardım edilmiş olur...

Sovyet hükümeti, politikasını belirleyen ana hedef doğrultusunda Almanya ile SSCB arasındaki ilişkilerin iyileştirilebileceğine inanmaktadır. Elbette, bunun değişik yolları olabilir. En iyisi Almanya'nın Milletler Cemiyeti'ne üye olmasıdır; ancak bunun temel şartı, Almanya'nın, Avrupa ve bütün dünya barışının gerçek ihtiyaçlarına uygun şekilde, kendi uluslararası taahhütlerine uya-
cağını fiilen ispatlamasıdır.¹⁹

Politbüro'nun o sırada Londra'da bulunan Litvinov'a 22 Mart'ta gönderdiği talimat da benzer düşünceler içeriyordu. Talimata göre, Dışişleri Halk Komiseri, Almanya'ya, Locarno Anlaşması'na dâhil ülkeler arasında Britanya'nın başkentinde süren görüşmeler vesilesiyle, Fransa-Sovyet anlaşmasına katılmasını önerecekti. Buradaki hesap şuydu: İngiltere, Fransa veya Almanya, taviz olarak Almanya ile SSCB arasında bir saldırmazlık anlaşması önereceklerdi:

Böyle olunca siz bu paktı kabul edebilirsiniz; çünkü saldırmazlık paktı, aynı zamanda saldırgana herhangi bir yardım verilmemesini öngören bir pakttır ve taraflardan biri, üçüncü bir devlete saldırırsa pakt geçersiz olur.²⁰

Almanya'nın sadece SSCB'ye saldırması ve Fransa'nın pakt uyarınca yardıma koşmaması ihtimali karşısında, SSCB kendini bu şekilde sigortalamayı kararlaştırmıştı. Ama tam o sırada böyle olağan dışı bir tedbire başvurma ihtiyacı ortadan kalktı. Molotov'un söyleşisinde dile getirdiği, SSCB'nin kesin tutumu ve Polonya'nın tarafsız kalması hâlinde bile müttefikine yardıma hazır olduğu hakkındaki sözleri önemli bir rol oynadı ve Moskova'nın yaklaşık bir yıldır beklediği sonuç, 27 Mart'ta Paris'te gerçekleşti. Uluslararası hukuk uyarınca Fransa-Sovyet Paktı'nın onay belgelerinin karşılıklı teatisi yapıldı ve pakt resmen yürürlüğe girmiş oldu. 1 Nisan'da, Büyük Britanya hükümeti de, resmi garanti vererek, Almanya'nın saldırması durumunda Fransa'ya askeri yardımda bulunacağını beyan etti.

19 *Pravda*, 24 Mart 1936.

20 *Dokumentı...* (Belgeler). c. XIX, s. 181-182.

İşte böylece, Avrupa'da, hantal da olsa yeterince sağlam olduğu düşünülen yeni bir güvenlik sistemi kurulmuş oldu. Fakat aslında sadece Fransa'nın çıkarlarını esas alan ve onu Nazi tehlikesinden korumaya yönelik bir sistem söz konusuydu. Çünkü mevcut durumda, SSCB, Britanya ve Küçük Antant ülkeleriyle ayrı ayrı imzalanmış yardımlaşma anlaşmalarıyla güvence altına alınan yalnızca Fransa'ydı. Kurulmuş güvenlik sisteminin başlıca kusuru da işte buydu; zira sistem tamamen Paris'in direnme iradesine bağlıydı.

Ne var ki bütün bu zor sorunlar çözülmez olarak görülüyordu; çünkü sosyalistlerle komünistlerin ortak hareket etmeleri hakkında Komintern 7. Kongresi'nin bir yıl önce yaptığı çağrı karşılık buluyor, faşizme ve savaş tehlikesine karşı ortak mücadele için halk cepheleri kuruluyordu. Kremlin'in ümit bağladığı halk cepheleri artık gerçek oluyordu ve hatta tarihte ilk defa bir Halk Cephesi hükümeti bile kuruldu.

16 Şubat'ta, İspanya'da *kortesler* (parlamentolar) için, cumhuriyetin ilanından sonraki ikinci seçimler yapıldı. Zor geçen görüşmelerin ardından kurulmuş olan Halk Cephesi seçimlerden zaferle çıktı. Sosyalist İşçi Partisi, Sol Cumhuriyetçiler, Cumhuriyet Birliği, Komünist Partisi ve Katalan Milliyetçi Partisi'ni bir araya getiren Halk Cephesi, tarihte ilk olan bir kabine kurdu.

Fransa'daki parlamento seçimleri daha da ibret vericiydi ve aynı şekilde Halk Cephesi'nin zaferiyle sonuçlandı. Alt kamaranın önceki milletvekillerinin yetki süreleri bitince, hükümetin başına Sosyalist Parti lideri Leone Blum geçti. Blum, komünistlere hükümette yer almalarını teklif etti; ancak FKP liderleri olumsuz yanıt verdiler.

..... Baharda Avrupa'yı sarsan dramatik ve fırtınalı olaylar dizisi, dar yönetimi siyasi reform hazırlıklarından, kısa bir süre için bile olsa, kesinlikle vazgeçiremedi. Değişikliklerin kapıda olduğu ve kaçınılmazlığı konusunda kimsenin kuşkusu kalmaması diye, dar yönetim, henüz yeni anayasa projesiyle ilgili çalışmalar bitmeden, devrim zamanı kabul edilmiş, ilkesel açıdan ciddi bazı sınıfsal sınırlamaları kaldırdı.

30 Aralık 1935'te, *İzvestiya*'da, Yüksekokullara ve Yüksek Meslek Okullarına Kabul Koşulları Hakkında SSCB TsİK ve SSCB SNK Kararnamesi yayımlandı. 29 Aralık'ta kabul edilmiş olan bu kararname, binlerce genç için oldukça önemli bir belgeydi ve şu hükümleri içeriyordu:

1. Yüksek öğrenim kurumları ve yüksek meslek okullarına yönelik sınavlara ve kontrollere kabul sırasında, bu okullara girmek isteyen kişilerin sosyal kökeniyle veya onların ebeveynlerinin hak sınırlamalarıyla ilgili olarak konulmuş sınırlamalar kaldırılın.

2. SSCB ve birlik cumhuriyetlerinin halk komiserliklerine veya başka kurumlar ve örgütlere bağlı yüksekokullar ve yüksek meslek okulları, bu okullara giriş için öngörülmüş sınav ve kontrollerden geçmiş her iki cinsiyetten yurttaşları da kabul etsinler.

B.P. Şeboldayev'in *Pravda*'da yayımlanan "Kazaklar ve Kolhozlar" başlıklı makalesinin gerçekten de bazı gelişmeleri önceden haber veren bir yazı olduğu 21 Nisan 1936'da anlaşıldı. Bu yarı resmi gazete, şimdi de daha önemli ve şaşırtıcı bir SSCB TsİK kararnamesini yayımlıyordu:

Rus Kazak köylülerin Sovyet iktidarına sadakatini ve ayrıca geniş Sovyet Kazak nüfusunun Sovyetler Birliği'nin bütün emekçileriyle birlikte ülke savunmasına katılma isteğini dikkate alarak, SSCB TsİK şuna karar vermiştir: Mahkeme sonucu hak mahrumiyeti alanlar dışında, Kazakların İşçi ve Köylü Kızıl Ordusu'nda hizmet vermeleriyle ilgili bütün eski sınırlamalar iptal edilsin.

Bunun yanı sıra, bu kararnamenin onaylanması sırasında, Politbüro'da, Vorosilov'un getirdiği bir teklifle, eski geleneksel kıyafetleriyle -renkli (Don Kazakları için kırmızı, Kuban Kazakları için mavi) kasket kuşakları ve pantolon şeritleri, külahlar, kubanka (Çerkes cüppesi) denilen üst giysi ve beşmet denilen giysi vb ile- Kazak kıtalarının yeniden kurulmasına karar verildi.²¹

Bir çeşit aklama niteliğindeki bu tür tedbirler, sadece Kazaklarla sınırlı kalmadı. A.Y. Vışinskiy'in 11 Aralık'ta üyelerinin görüşüne sunduğu öneriyi 15 Ocak'ta karara bağlayan Politbüro, Yüksek Mahkeme, SSCB Başsavcılığı ve NKVD organlarına bir talimat gönderdi ve 7 Ağustos 1932 tarihli SSCB TsİK ve SNK kararnamesinin "doğru uygulanıp uygulanmadığını denetlemek" üzere bölgesel komisyonlar kurulmasını istedi. Söz konusu edilen, fiilen yüz binlerce köylünün başına bela olan bir belgeydi: Sosyalist Mülkiyetin Korunması Hakkında Kararname.

Politbüro, ayrıca, yargılanmış bazı grupların cezalarının hafifletilmesi veya bir kısmının erken tahliyesi için girişimde bulunulmasını da istedi. Sadece sonraki altı ay içinde, bölge ve vilayet komisyonları 115 bin dosyayı ele aldılar ve 91 bin dosyanın "ha-

talı" olduğunu tespit ettiler; dolayısıyla da, buna dayanarak, 37 binin üzerinde tutuklu hapishanelerden tahliye edildi.²²

Bu sonuçlardan tatmin olmayan A.Y. Vışinskiy, Nisan'da Stalin ve Molotov'a yeniden bir not göndererek, bazı bölgelerdeki komisyonların yeterince iyi çalışmadıklarını göstermeye çalıştı ve şu bilgileri verdi: İki yıl içinde 768.989 kişinin mahkûmiyeti iptal edilmişti ve Politbüro'nun Vışinskiy'den gelen ilk teklifi kabul ettiği 29.07.1935 tarihi ile 01.03.1936 tarihi arasında 556.790 kişi aklanmıştı. Ancak, ülke genelinde ele alınan dosyalar bazında olumsuz karar oranı sadece yüzde 5'i oluştururken, Kuzey Kafkasya Bölgesi'yle Leningrad ve İvanovo Vilayetlerinde bu oran anormal derecede yüksekti: sırasıyla %21,7, yaklaşık %20 ve %12,2.

Vışinskiy'in fikirlerine katılan Politbüro, söz konusu bölge savcılıklarından bu "bölgelerde hatalı kararların düzeltilmesi için gereken önlemlerin alınması"nı istedi.²³

Politbüro'nun 4 Nisan 1936 tarihli kararı da önemliydi ve daha çok aydınları ilgilendiriyordu. Buna göre, birinci beş yıllık dönemdeki Makhayevcilik diye bilinen uygulamadan tamamen vazgeçiliyordu. Makhayevcilik, o dönemde son derece çirkin davalarla, aslında bütün yüksek tahsilli insanları damgalamaya yönelik, kampanya gibi bir uygulamaydı.

Prompartiia Davası kapsamında on yıl hapis cezasına çarptırılmış olan L.K. Ramzin, V.A. Lariçev, V.İ. Ognev ve diğer tanınmış mühendisler aklanmakla kalmadılar, bütün siyasi ve medeni hakları da kendilerine iade edildi. Bir gün sonra *İzvestiya*'da bir SSCB TsİK kararnamesi çıktı; bu belge, mühendis ve teknisyenler kitlesinin siyasi moralini olumlu yönde etkileyen bir propaganda adımıydı.

Politbüro, aynı zamanda, Vışinskiy'in önerisiyle bağlantılı olarak Stalin ve Molotov'un sundukları iki karar önerisini daha benimsedi; bunlar Kirov'un öldürülmesinin ardından 1935 başlarında Leningrad'dan sürülen ve sayıları çok sınırlı olan "sosyal açıdan yabancı unsurlar"ı konu alıyordu.

22 O.V. Khlevnyuk, *Politbyuro. Mekhanizm političeskoj vlasti v 30-ye godı* (Politbüro. 1930'lu Yıllarda Siyasi İktidar Mekanizması), Moskova, 1996, s. 150-151.

23 RGASPI, k. 17, l. 163, d. 1106, s. 134-136.

Sosyal kökenleri yüzünden veya anne ve babalarının eski faaliyetlerinden dolayı 1935'te yönetim mercilerinin kararlarıyla Leningrad'dan sürülmüş olan, fakat kişisel olarak herhangi bir kusuru bulunmayanların içinde yükseköğretim öğrencileri veya serbest şekilde topluma yararlı işlerle uğraşanlar vardır. Bütün bu kişilerin sürgün kararlarını iptal etmek ve onların SSCB'nin istedikleri bir yerinde serbestçe oturmalarına izin vermek için NKVD ve SSCB Başsavcılığı'na teklif sunulsun.²⁴

Vışinskiy, 8 Mayıs'ta, yine aynı sorunla ilgili olarak Stalin ve Molotov'a yeni bir teklif sundu. Onlar da üç ay sonra nihayet makul bir cevap şekli buldular. Hazırlanan karar Politbüro 23 Temmuz'da benimsedi:

Leningrad'dan sürülen ve fakat somut cinayetlerde suçu olmayan kişilerin, sürgün dönemi itibariyle seçme ve seçilme haklarının, ayrıca emeklilik haklarının iptal edilmemesi için SSCB TsİK ve VTsSPS'e teklif sunulsun.²⁵

Bütün bu karar ve uygulamalarla, Stalin grubu, mümkün olan en iyi sonucu elde etmeye çalışıyor ve seçmen tabanını ilke olarak tamamen değiştirme yönünde bir çaba sergiliyordu. Daha yeni anayasa kabul edilmeden önlemler alınıyor, yeni anayasada öngörülen seçim yasasına göre oy verecek, medeni hakları iade edilmiş kişilerin sayısı azami derecede artırılmaya çalışılıyordu. Bu kişilerin medeni ve sivil hakları, bilindiği üzere, 1918'den itibaren kaldırılmıştı.

24 A.g.k., d. 1098, s. 7-8.

25 A.g.k., d. 1116, s. 105-107.

DOKUZUNCU BÖLÜM

Stalin grubu, geriye bakmadan ve hızlı bir şekilde siyasi reformlar yönünde ilerlerken, her an çok kuvvetli ve kararlı bir direnişle karşılaşabileceğini dikkate almak zorundaydı. Üstelik partinin Ortodoks kesiminin sadece üstü örtülü ve suskun direnişi değil, tamamen açık ve son derece aktif muhalefeti de söz konusuydu. Kirov'un öldürülmesiyle ilgili dosya ve Kremlin Dosyası bunu açıkça gösteriyordu. Parti içinde genel olarak yeni rotaya itiraz ve özel olarak da yeni bir anayasa oluşturma fikrine tek kelimeyle sırt çevirme yönünde eğilimler hâkimdi; adı geçen dosyalar bu duruma da ışık tutuyordu.

Eğer açıkça ortaya çıksa ve kendini gösterseydi, muhtemel aktif muhalefetin temelini, doğal olarak, Trotskiy ve Zinovyev'in serbest kalan veya hâlâ sürgünde olan yandaşları oluşturacaklardı; çünkü bu kişiler yeterince ünlü ve etkiliydiler. Dar yönetim için yaklaşan tehlikenin ilk belirtisini NKVD SPO Müdürü G.A. Molçanov kaydetti:

Soruşturmadaki yeni materyaller, Trotskiycilerin, yeniden zincir halkaları prensibine uygun bir yeraltı örgütü kurmaya niyetlendiklerini göstermektedir.¹

İçişleri Halk Komiser Yardımcısı G.Y. Prokofyev'in genelgesinde de aynı değerlendirme yer alıyordu:

Elimizde bulunan veriler... Trotskiyci ve Zinovyevci yeraltı gruplarının faaliyetlerini artırdıklarını ve bunların arasında, karşıdevrimci gizli terörist teşekküllerin de bulunduğunu ortaya koymaktadır. Bazı Trotskiyci ve Zinovyevci gruplar, karşıdevrimci tek

1 Bkz. *Reabilitatsiya...* (Aklama), s. 216.

bir örgüt kurma ve SSCB’de ortak bir iktidar merkezi oluşturma fikrini öne sürmektedirler.

Genelgede, bunun ardından tamamen mantıklı bir sonuç çıkarılıyordu:

Bizim organlar ve mercilerin görevi, Trotskiyeci ve Zinovyevci dosyaların hepsini sonuca bağlamaktır, faal kısmı toplattırmakla yetinmeyip soruşturmayı karşıdevrimci yeraltı teşekküllerinin, Trotskiyecilerle Zinovyevcilerin bütün örgüt bağlantılarının, terörist grupların tespitine yöneltmektir.²

Genelde Lyubyanka’dan çıkan bütün belgeler gibi, bu genelge metni de ilk bakışta son derece nahoş bir görüntü vermektedir. Fakat “karşıdevrimci, terörist” gibi gerçeklikten uzak tanımlamaları ve “yeraltı teşekkülleri” gibi mahsus kullanılmış kavramları bir tarafa bırakırsak, geriye kalanlar yine de yeterince ciddi ve gerçek olması gayet mümkün bilgiler gibi gözükmektedir. Trotskiy ve Zinovyev yanlıları bütünleşme çabası içine girmiş ve mevcut durumda artık imkânsız hâle gelen hizip faaliyeti yerine kendi bağımsız partilerini kurmaya niyetlenmişlerdi. Trotskiy’in, kendilerini eskisi gibi sağlam Marksist-Leninist ve devrimci sayanların, onların fikrince açıkça revizyonist ve oportünist olan Stalin grubuyla eşyanın tabiatı gereği uzlaşmayan ve bu yaklaşımlarından taviz vermeyenlerin hepsini aynı saflarda birleştirmeye dönük çağrısından sonra, birçok Avrupa ülkesinde artık bu tür partiler kurulmaktaydı.

Ama yeni parti ortaya çıkmasa da, Trotskiyeci ve Zinovyevcilerin yine de gizli şekilde kendi vekil adaylarını koyacak ve onların SSCB Yüksek Sovyeti’ne girmesini sağlayabilecek kadar etkileri vardı. Böylece onların kendi siyasi görüşlerini serbestçe ifade edebilecekleri bir kürsüye kavuşmaları mümkündü ve reformcu Stalinci grup için tehlike de işte buradaydı.

Doğal olarak genelge öngörülen amacına ulaştı ve ülkede yeni bir ceza ve kıyım dalgası başladı. 1 Nisan itibariyle 508 kişi tutuklanmıştı.³ (3) Prokofyev’in zarif tabiriyle “toplattırılanlar” arasında Komünist Akademî’nin bir elemanı olan ve 1927’de Trotskiy’in şahsi arşivini elinde bulunduran İ.İ. Trusov diye biri de vardı. Bu oldukça önemli bilgiyi esas alan Stalin, 27 Şubat’ta Politbüro’dan sıradan bir karar geçirdi; daha sonra ne gibi sonuçlara yol açacağı bilinmeyen bu karar, N.İ. Yejov’un kariyerindeki hızlı yükselişi için bir tür atlama tahtası oldu:

2 A.g.e., s. 176.

3 Aynı yerde.

Bütün arşivin ve Trotskiy'e ait bütün diğer belgelerin, incelemesi ve Politbüro'ya rapor etmesi için Yoldaş Yejov'a iletilmesini, tutuklananların ise NKVD tarafından Yoldaş Yejov'la birlikte sorgulanmalarını teklif ediyorum.⁴

Yejov'un, bu yeni ve böylesine ciddi bir talimatı, tam sorumluluk bilinciyle yerine getirmesinin önünde hiçbir engel yoktu; çünkü şimdi onun sadece iki görevi vardı: MK Sekreterliği ve KPK Başkanlığı. Sanki geleceği öngörür gibi, Yejov, 4 Şubat'ta ORPO Şubesi Başkanlığı görevinden alınmış, bu göreve onun yerine yardımcısı G.M. Malenkov atanmıştı.⁵ NKVD'nin yeni hummalı faaliyeti ve hareketlenmesi Mart sonuna denk geldi ve bunun nedeni, kuşkusuz, Stalin'in yaptığı 1 Mart söyleşisinin meydan okur gibi sessizce geçirilmesi idi. 25 Mart'ta, Yagoda, soruşturma materyallerini ve sonuçlarını topladı ve rapor notuyla birlikte (belki de bunları Yejov'la beraber hazırlamıştı) bizzat Stalin'e gönderdi. Yagoda, sürgün Trotskiycilerin uzak kamplara gönderilmelerini, parti üyelik kartlarının değiştirildiği son uygulamada Trotskiyci oldukları gerekçesiyle partiden atılanların da (bunların sayısı 308'di) aynı yerlere sürülmesini teklif ediyordu.⁶ "Teröre ortak olmak"la suçlananları ise idam etmek gerekiyordu.⁷ Halk komiserinin bu tavsiyeleri, karara bağlanmak için Başsavcı Vişinskiy'e iletili ve o da bunları, bir hukukçuya özgü bazı notlar düşerek, onayladı. Başsavcı, görüşünü 31 Mart'ta Stalin'e bildirdi:

Yoldaş Yagoda, 25.03.1936 tarihli notunda, Trotskiyci kadroları kesin şekilde dağıtmak gerektiği konusunu, bence zamanında ve tamamen haklı olarak gündeme getirmiştir. Kendim şahsen, sürgünde bulunan ve **aktif şekilde çalışan bütün Trotskiycilerin (vurgulama bana aittir -Y.J.),** NKVD Özel Danışma Kurulu'nun her somut dosyayı inceledikten sonra vereceği kararlarla uzak kamplara gönderilmelerini gerekli görüyorum... Teröre, yani terörist eylemlere bulaştıkları tespit edilmiş Trotskiycilerin dosyalarının SSCB Yüksek Sovyeti Askeri Divanı'na iletilmesine ve bu şahısların, 01.12.1934 tarihli kanun uygulanarak en ağır cezaya, idama mahkûm edilmelerine benim herhangi bir itirazım bulunmamaktadır...⁸

Gerektiğinde çok acele etmesini bilen Yagoda, ayrı gün bir de genelge imzaladı ve NKVD bölge müdürlüklerinden "bütün Trotskiyci güçleri, onların örgüt merkezleri ve bağlantılarını or-

4 A.g.e., s. 176-177.

5 RGASPI, k. 17, l. 163, d. 1093, s. 47.

6 A.g.k., k. 83, l. 1, d. 10, s. 18.

7 Reabilitatsiya... (Aklama), s. 216-217.

8 A.g.e., s. 217.

taya çıkarmaları ve dağıtmaları, bütün Trotskiyici ikiyüzlüleri bulmaları, ifşa etmeleri ve cezalandırmaları"nı istedi.⁹ Fakat böylesine kesin bir kararı onaylamak için ne dar yönetim, ne de Stalin acele ediyordu. Herhalde onların daha önemli gördükleri başka işleri vardı.

17-19 ve 22 Nisan'da dört gün içinde Stalin, Yakovlev, Stetskiy ve Tal ile birlikte anayasa tasarısının "karalamasını" görüştü ve hep birlikte metin üzerinde son düzeltmeleri yaptılar. Sovyet toplumunun niteliğini tarif eden "özgür kent ve köy emekçileri devleti" ifadesini Marksizm için daha uygun olan "işçi ve köylülerin sosyalist devleti" ifadesiyle değiştirdiler. Metne, daha önce bulunmayan yeni bir madde eklediler; buna göre, SSCB'nin siyasi temelini "işçi ve köylü vekilleri Sovyetleri", ekonomik temelini ise "toplumsal ekonomi, toplumsal sosyalist mülkiyet" oluştuyordu. Metinde düzeltmeler yapılırken, SSCB Yüksek Sovyeti'nin yetkileri geniş tutularak Sovyet devletinin rolü, birlik cumhuriyetlerinin hakları aleyhine kuvvetlendirildi. Bundan başka, Birlik Sovyeti kamarasındaki temsilcilik kontenjanları ve Milliyetler Sovyeti'ni oluşturma ilkesi değiştirildi. Gergin tartışmalar sonucunda ortaya çıkan yeni varyant, SSCB Anayasası İlk Ön Tasarısı adı altında, 30 Nisan'da Politbüro ve Anayasa Komisyonu üyelerine gönderildi.¹⁰

Anayasa Komisyonu 15 Mayıs'ta toplandı. Ülkenin anayasa tasarısı bu toplantıda onaylandı ve "onun SSCB TsİK ilk devre toplantısının görüşüne sunulması"na oybirliği ile karar verildi. Komisyon, ayrıca, İ.L. Akulov'un yerine Y.A. Yakovlev'i sekreterliğe getirdi.¹¹ İki gün önce, 13 Mayıs'ta ise, Politbüro, bu gibi durumlarda gelenek hâline gelen biçimde, kararını açıklamıştı; kararda ayrıca şu maddeler de vardı:

1) MK plenumu 1 Haziran'da toplansın;

2) MK plenumunun şu gündemi onaylansın: - SSCB Anayasası (konuşmacı Yoldaş Stalin)¹²

Ancak bundan sonradır ki, yönetim, önleyici savunma sorununa döndü. Yagoda'nın teklifi, 20 Mayıs'ta, ufak değişikliklerle, Politbüro kararı olarak benimsendi.¹³

⁹ A.g.e.

¹⁰ V.V. Kabanov, A.g.e., s. 121-122, 124.

¹¹ Pravda, 17 Mayıs 1936.

¹² RGASPI, k. 17, l. 163, d. 1107, s. 79-79 ob.

¹³ Reabilitatsiya... (Aklama), s. 217.

..... Öngörüldüğü üzere, VKP(b) MK plenumu 1 Haziran'da toplandı. İlk oturum öncesinde bütün katılımcılara yeni anayasa tasarısı dağıtıldı ve onlar da böylece sonunda onu inceleme fırsatı buldular. Yeni metnin, çok iyi bildikleri eski anayasadan ne kadar farklı olduğunu görmeleri için, onların belgeye hızlı şekilde göz atmaları bile yeterliydi.

Anayasanın, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'nin Kurulması Hakkında Deklarasyon adlı birinci bölümü artık yoktu; oysa bu, ideolojik açıdan en yoğun bölümdü. Burada ülkenin siyasi yapısının istisnai niteliği vurgulanıyor, onun izolasyonunun tek nedeninin dünya devrimi amacı olduğu kaydediliyor, bu devrimin zafer kazanacağına dair sonsuz inanç herhangi bir kanıta gerek duyulmaksızın vurgulanıyordu.

Eski anayasanın ilk cümlesi şöyleydi:

Sovyet cumhuriyetlerinin kurulmasından sonraki dönemde dünya devletleri iki kampa, kapitalizm ve sosyalizm kamplarına ayrılmışlardır.

SSCB'nin kurulması, her şeyden önce askeri tehlikeyle açıklanıyordu:

... uluslararası durumun istikrarsız olması ve yeni saldırılar tehlikesi, Sovyet cumhuriyetlerinin kapitalist kuşatma karşısında ortak bir cephe kurmasını kaçınılmaz kılmaktadır.

Deklarasyon, SSCB'ye karşı olumsuz tavra ve korku duyulmasına yol açan, meydan okuyucu bir sloganla bitiyordu:

Yeni birlik devleti... dünya kapitalizmine karşı güvenli bir dayanak teşkil edecek ve bütün ülkelerin emekçilerinin Dünya Sosyalist Sovyet Cumhuriyeti içinde bir araya gelmesinde yeni kararlı adım olacaktır.¹⁴

Tasarıdaki yenilikler, bu deklarasyonun kaldırılmasıyla sınırlı değildi. Yeni anayasa tasarısında, eski anayasanın 2. Bölümünde bulunan hükümlerin de anlamı değiştirilmişti. Özellikle Stalin ile Molotov'un en önemli mesele olarak defalarca bahsettikleri Seçim Sistemi başlıklı 11. Kısım oldukça sıra dışıydı.

1924 Anayasası'nın 9. ve 10. maddeleri uyarınca en üst iktidar organı olan SSCB Sovyetler Kurultayı, "25.000 seçmen başına 1 vekil olmak üzere kent Sovyetleri ve kent tipi yerleşim Sovyetleri temsilcilerinden, 125.000 seçmen başına 1 vekil olmak üzere köy

14 Konstitutsiya i konstitutsionniye aktı Soyuzu SSSR. 1922-1936 (SSCB Anayasası ve Anayasa Değişiklik ve İlaveleri. 1922-1936), Moskova, 1940, s. 41-42.

Sovyetleri temsilcilerinden" oluşmaktaydı.¹⁵ Hiç saklanmaya çalışılmayan bu tür bir eşitsizlikle, siyasi yapının sınıfsal niteliği, proletarya diktatörlüğü, işçilerin köylülere göre üstünlüğü ve hâkim rolü hukuken gerçekleştirilmiş oluyordu.

SSCB Sovyetler Kurultayı delegeleri ise doğrudan ülke nüfusu tarafından değil, özel seçmenler tarafından seçilmekteydi:

a) bölge ve vilayetlere bölünmemiş birlik cumhuriyetlerinin Sovyetler kurultaylarında doğrudan seçilirler; b) bölge ve vilayetlere bölünmüş birlik cumhuriyetlerinde bölge ve vilayet Sovyetleri kurultaylarında seçilirler; c) Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan SSC Sovyetler Kurultaylarında ve bölge ve vilayetler içinde yer alan veya almayan özerk cumhuriyetler ve vilayetlerin Sovyetler kurultaylarında seçilirler...¹⁶

İşte bu sistem, başka hususlarla birlikte, kraykom ve obkom 1. sekreterlerine ciddi bir iktidar gücü sağlıyordu.

Şimdiyse anayasada müstakil bir kısım (11. Kısım) ayrılan, ilke olarak tamamen farklı bir seçim sistemi getiriliyordu. 134. madde şöyle diyordu:

Seçimler, genel, eşit ve tek dereceli seçme ve seçilme hakkı esasına göre seçmenler tarafından yapılır.

Halk için alışılmadık olan "genel (sosyal kökenine ve eski faaliyetlerine bakılmaksızın), eşit ve tek dereceli" sıfatları 135.-140. maddelerde açıklanıyordu. Seçimlerde adaylar, daha önce olduğu gibi fabrikalar, işletmeler, madenler ve benzer tesislerden değil, coğrafi temeldeki seçim bölgelerinden gösterilecekti. Aday gösterme hakkı ise, "toplumsal örgütler ve emekçi örgütleri, Komünist Partisi teşekkülleri, sendika kuruluşları, kooperatifler, gençlik birlikleri, kültür dernekleri ve başka teşkilatlar"a aitti.¹⁷

Yeni seçim sistemi, genel olarak bakıldığında, proletaryayı hayali ve uyduruk avantajlardan bile mahrum bırakmakta, ayrıca artık Marksizm, Leninizm ve parti için temel bir kavram olan proletarya diktatörlüğü kavramlarının kullanılmasını da şüpheli bir hâle getirmekteydi. Buna karşın, yine bu sistemle, obkom ve kraykom 1. sekreterleri, geleneksel yetkilerinden, en üst Sovyet yönetim organının oluşumunu etkileme hakkından mahrum kalıyorlardı. Oysa o zamana kadar onlar, hem SSCB Sovyetler kong-

¹⁵ A.g.e., s. 43.

¹⁶ *Osnovnoy zakon (konstitutsiya) Soyuz Sovetskikh Sotsialisticheskikh Respublik* (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Anayasası), Moskova, 1931, s. 12.

¹⁷ *Konstitutsiya i konstitutsionnyye aktyi Soyuz SSSR. 1922-1936* (SSCB Anayasası ve Anayasa Değişiklik ve İlaveleri. 1922-1936), Moskova, 1940, s. 189.

relerine vekil, hem de kongreler arasındaki dönemde yetkili olan TsİK'e üye olma hakkını otomatik bir biçimde kazanıyorlardı.

Ama siyasi içeriği açıkça giderilmiş anayasayı yaratanlara bu da yetmemişti. "Sosyalist" nitelemesi sadece üç maddede geçiyordu: SSCB'nin "sosyalist devlet" olduğu beyan edilen 1. maddede ve ülkenin iktisadi temelinin, "toplumsal ekonomi ve devlet mülkiyeti ile kooperatif ve kolhoz mülkiyeti gibi iki şekli olan toplumsal sosyalist mülkiyetten" oluştuğunu beyan eden 4.-5. maddelerde.

Komünist Partisi ise, Yurttaşların Temel Hakları ve Görevleri başlıklı 10. kısmın 126. maddesinde sadece bir kez (!) ve çok öz-
gün bir şekilde belirtilmişti:

SSCB Yurttaşlarına toplumsal örgütlerde bir araya gelme hakkı sağlanmaktadır... işçi sınıfı ve emekçilerin diğer tabakalarından çıkmış en faal ve bilinçli yurttaşlar ise, emekçilerin sosyalist yapıyı pekiştirmek ve geliştirmek uğrunda mücadelelerinde onların öncü takımı olan ve gerek topluma, gerekse de devlete ait emekçi örgütlerin yönetici çekirdeği sayılan VKP(b) saflarında bir araya gelmektedirler.¹⁸

Plenumun görüşüne sunulan tasarıda yer alan ve ilke olarak aynı derecede önemli başka değişiklikler de dikkat çekiyordu. Örneğin, eski anayasanın 17. maddesi şunu belirtiyordu:

SSCB TsİK, SSCB'nin yasama ve yürütme çalışmalarını bir araya getirir ve TsİK Prezidyumu ile SNK'nın faaliyet alanlarını belirler.

Yeni anayasada ise açık ve net olarak kuvvetlerin ikiye ayrılması öneriliyordu. 32. maddede şöyle deniyordu:

SSCB'de yasama erki, münhasıran SSCB Yüksek Sovyeti tarafından yürütülür.

64. madde ise şunu öngörüyordu:

SSCB'de en üst yürütme organı SSCB Halk Komiserleri Kurulu'dur (SNK).

65. maddede de şu belirtiliyordu:

SNK, SSCB Yüksek Sovyeti'ne karşı sorumludur ve ona rapor verir; Yüksek Sovyet'in devre toplantıları arasındaki dönemde ise SNK, SSCB Yüksek Sovyeti Prezidyumu'na karşı sorumlu olup ona rapor verir.¹⁹

Tasarıda önemli bir husus daha vardı (109., 111. ve 112. maddeler). Yargıçların bağımsız oldukları ilk defa beyan ediliyor,

¹⁸ A.g.e., s. 179, 188.

¹⁹ A.g.e., s. 44, 182, 184.

onların sadece yasayla bağlı oldukları, bütün mahkemelerde duruşmaların açık şekilde yapılacağı belirtiliyordu; ayrıca halk yargıçlarının (en alt mahkeme kademesinin) "ilçelerdeki yurttaşlar tarafından genel, tek dereceli ve eşit seçim hakları temelinde gizli oylamayla" seçilmeleri de yasalaşıyordu.²⁰

Ancak gelecek Sovyet parlamentosunun da, devamlı değil, belirli periyotlarla çalışmasını öngören prosedür eskisi gibi kalıyordu. Daha önceki SSCB TsİK devre toplantıları kurultaylar arasında en az üç defa, yani sekiz ayda bir defa düzenleniyorken, şimdi Yüksek Sovyet devre toplantıları yılda iki defa yapılacaktı.

Bu düzenlemeler yapılırken en ciddi mesele şuydu: Bütün bu yenilikler, 1924 Anayasası'ndan daha çok 01.09.1928'de, Komintern 6. Kongresi'nde kabul edilmiş olan Komintern Programı'nın özünü tamamen reddediyordu. N.İ. Bukharin başkanlığındaki bir program kurulu tarafından hazırlanmış olan bu programda, istisnasız olarak bütün komünistlerin şu hükümleri kayıtsız şartsız kabul etmeleri isteniyordu:

Sovyet devlet tipi, demokrasinin en üstün şekli, bizzat proleter demokrasisi olarak, burjuva diktatörlüğünün maskelenmiş biçimi olan burjuva demokrasisinin keskin karşıtıdır. Sovyet proleter devleti, proletaryanın diktatörlüğüdür, onun sınıfsal tek iktidarındır. Burjuva demokrasisinin aksine, o, kendi sınıfsal niteliğini açıkça itiraf eder, nüfusun çok büyük çoğunluğunun çıkarları için sömürücüleri ezmeyi açıkça görev edinir. Bu devlet, sınıf düşmanlarını siyasi haklardan mahrum eder ve özel tarihsel şartlarda, proletaryaya, onun yönetici rolünü sağlamlaştırmak amacıyla, onu dağınık küçük burjuva köylülerden daha üstün kılan geçici bazı ayrıcalıklar tanıyabilir...

Vekilleri yeniden seçme, onları geri çağırma hakkı, yürütme ve yasamanın bir arada bulunması, seçimlerin coğrafi bölgeye göre değil, üretim tesislerine göre (fabrikalar, işletmeler vb) yapılması, tüm bunlar, birlikte, işçi sınıfına ve onun öncülüğünde yürüyen geniş emekçi kitlelere, bütün toplumsal faaliyetlere devamlı, aralıksız ve aktif şekilde katılma imkânı sağlıyor, böylece burjuva parlamenter cumhuriyeti ile Sovyet proletarya diktatörlüğü arasında keskin bir fark yaratıyor...

Genel siyasi haklar alanına bakıldığında, Sovyet devleti, halkın düşmanlarını bu haklardan yoksun bırakarak, sömürücü sistem-

lerde yurttaşlar arasında görülen cinsiyet, din ve milliyete dayalı eşitsizliği ilk defa sonuna kadar ortadan kaldırmaktadır.²¹

Bu hükümlerin sadece üzerinden atlamakla kalmayıp aynı zamanda onları açıkça revize de ederken, yeni anayasa yazarları, "yolunu şaşırmış oğulların", ünlü Tortsikiyecilerden K.B. Radek, I.T. Smilga ve Y.A. Preobajenskiy'in partiye nasıl döndüklerini de, onların adına Radek'in yazdığı ve 13 Temmuz 1929 tarihinde *Pravda*'da yayımlanan mektubu da kuşkusuz iyi hatırlıyorlardı:

Parti MK tarafından yürütülen politikadan çıkardığımız en önemli sonuç şuydu: Bu politika kaçınılmaz olarak proletarya diktatörlüğünden ve Lenin'in yolundan saparak iktidarın ve onun politikasının Termidor tarzında yozlaşmasına neden olmakta, Ekim Devrimi'nin kazanımlarından savaşımsızın vazgeçilmesine yol açmaktadır. Parti yönetimine karşı yaptığımız en temel suçlama şöyleydi: Bu yönetim, kendi iradesi dışında da olsa, anayoldan bu tür bir sapmaya imkân sağlamakta, parti içindeki yozlaştırıcılara ve "sağ"cı unsurlara karşı mücadele etmemektedir (*dünyada* -Y.J.) ve bu demektir ki, o, ekonomik krizin en gergin anında çareyi "sağ"cı politikalar yolunda, kulaklara taviz yolunda, dış ticarete tekelden vazgeçme ve dünya kapitalizmi karşısında teslimiyet yolunda arayacaktır.²²

Lakin o sıralar Stalin grubu "sağ"cı politikadan vazgeçmiş, kulaklara taviz vermemiş, dış ticarete devlet tekeli bırakmamıştı. Şimdi ise, sadece Trotskiyeciler ve Zinovyev yanlıları değil, "sağ"cılar bile, genellemek gerekirse plenuma katılanların hepsi, kendilerine onaylamaları için sunulan yeni anayasa tasarısını, iktidarın bir Termidor yozlaşması yaşadığının kanıtı olarak görebilirlerdi. Ortadakinin henüz sadece hukuki bir belge olmasına karşın, bundan Stalin grubunun yozlaştığı ve dünya kapitalizmi karşısında teslimiyete yöneldiği sonucu çıkarılabilirdi.

Bu nedenledir ki, Stalin, rapor konuşmasını, tamamen, kendisini ve dava arkadaşlarını revizyonizm ve oportünizm suçlamalarından koruyacak şekilde düzenlemek zorunda kaldı ve konuşmasında 1924'ten sonra ülke ekonomisinde, sınıfsal yapısında ve SSCB halkları arasındaki ilişkilerde yaşanan köklü değişimleri kanıtlamaya yoğunlaştı.

21 *Programma Kommunističeskogo İnternatsionala* (Komünist Enternasyonal Programı), Moskova-Leningrad, 1928, s. 49-51.

22 'Pervonačalnaya redaktsiya pisma, predestavlenno go v TsK VKP(b)' (VKP[b] MK Görüşüne Sunulan Mektubun İlk Redaksiyonu), bkz. V. Molotov, *Komintern i noviy revolyutsionnyy podiyom* (Komintern ve Yeni Devrimci Yükseliş), Moskova, 1929, s. 69.

Fakat Stalin konuya farklı bir noktadan giriş yaptı; yeni anayasa tasarısını hazırlamak için esas teşkil eden bütün belgelere, hiçbirini atlamadan gönderme yaptı. Bu arada 01.02.1935 tarihli MK plenumu, 06.02.1935 tarihli SSCB 7. Sovyetler Kurultayı ve nihayet 07.02.1935 tarihli TsİK devre toplantısı kararlarını da okudu. Ardından, tüm salondakilerin bu konudaki bütün sorumluluğu onunla birlikte paylaştıkları gerçeğini anlaması ve net olarak kavraması için, hiç de tesadüf sayılamayacak biçimde, sözünü şöyle bağladı:

SSCB TsİK Anayasa Komisyonu'nun çalışmaya başlarken esas aldığı resmi gerekçeler ve talimatlar işte bunlardır.

Plenumda hazır bulunanlar, bu sözlerden sonra, artık kendilerine takdim edilenleri değil, sadece kendilerinin verdikleri talimatın nasıl yerine getirildiğini görüşebilirlerdi. Stalin, kendi fikrince yeni anayasayı gerekli kılan ön şartlara ve nedenlere ancak bu girişten sonra değindi:

Ekonomi alanındaki değişimler:

... 1924'ten bugüne kadar geçen dönemde halk ekonomisinde sağlanan... değişiklikler sonucunda biz, kriz, işsizlik, fakirlik ve sefalet nedir bilmeyen, Sovyet toplumunun bütün üyelerine müreffeh ve kültürlü bir yaşam için her türlü imkânı sağlayan yeni sosyalist topluma sahibiz.

Sınıfsal yapıdaki değişimler:

... Örneğin SSCB işçi sınıfını ele alalım. Hafızalarda kalan eski adıyla, ona proletarya diyorlar. Fakat ona kelimenin tam anlamıyla proletarya denebileceğini sanmıyorum... Proletarya, kapitalistlerin sömürdükleri sınıftır. Ancak bizde kapitalistler sınıfı ortadan kaldırılmıştır; üretim aletleri ve araçları kapitalistlerden alınıp devlete, yani devlet olarak örgütlenmiş işçi sınıfına teslim edilmiştir... Peki bundan sonra işçi sınıfına proletarya diyebilir miyiz? Elbette ki hayır... Bizim Sovyet köylüleri tamamen yeni bir köylü halktır. Bizim Sovyet köylüleri, kolhoz köylüleridir... Aydınların iç yapısı... onların faaliyetinin niteliği değişmiştir... Aydınlar şimdi toplumun eşit haklara sahip bir parçasıdır; toplumda işçi sınıfı ve köylüler ile birlikte aynı safta, yeni, sınıfsız sosyalist toplumu kurmaktadır.

SSCB halkları arası ilişkilerdeki değişimler:

SSCB'nin eskiden geri kalmış sayılan halkları artık geri kalmış değildir; onlar ilerliyorlar, onların ekonomileri gelişiyor, kültürleri yükseliyor; onların milli parti ve Sovyet elemanları yetişiyor, bunlara uygun olarak onların siyasi bilinci de yükseliyor; SSCB halkları arasında dostluk ve enternasyonalizm pekişiyor.

Daha sonra Stalin, yekpare iktidarı, yasama ve yürütme olarak ikiye ayırma ihtiyacının gerekçelerini açıkladı ve konuşmasını, propagandif bir anlatımla anayasanın önemini vurgulayarak bitirdi:

Yeni anayasa tasarısı, ülkemizin işçi ve köylülerinin başlıca kazanımlarının yasal, yani bir tür hukuki belgesidir... halkı yeni başarılar ve yeni kazanımlar uğrunda mücadeleye seferber etmek için dev bir manivela olacaktır... Fakat işçilerin henüz iktidarda olmadığı ve kapitalizmin hâkim güç olduğu ülkelerin işçileri için, bizim anayasamız, bir mücadele programı, bir faaliyet programı işlevi görebilir.²³

Şimdi tasarının içeriğine karşı bir konuşma yapmak için önce şunu ispatlamak gerekiyordu: Ülke değişmemiştir ve on iki yıl önce olduğu gibi kalmıştır. Doğaldır ki, böylesine çılgınca, hatta delice bir adımı atmaya kimse cesaret edemezdi. Bu yüzden de divan başkanı Molotov “Konuşmak isteyen var mı? Lütfen kayıtlarını yaptırınlar” deyince, salondan “Ara verelim; ara vermek lazım; düşünmek gerekiyor” gibi teklifler gelmeye başladı. Bu teklifler resmi steno kayıtlarında şöyle düzeltilmişti:

Tamam, mesele gayet açıktır. Görüşülecek bir şey yok. En iyisi ara verelim.²⁴

Ama ara bittikten sonra da kimseden ses çıkmadı; kimse, en azından onaylayıcı sözler için bile olsa, kürsüye çıkmadı.²⁵

Derken beklenmedik bir şekilde, anayasa tasarısının SSCB TsİK devre toplantısı yerine Sovyetler Olağanüstü Kurultayı’nda görüşülüp kabul edilmesi fikri ortaya atıldı. Oysa ne Stalin, ne de Molotov daha önce bu yönde bir gerekçe dile getirmişlerdi. Politbüro kararlarında da bu hususta bir kayıt yoktu. Gayet olasıdır ki, plenumda geniş yönetimin yeniden ortaya çıkan örtük muhalefeti yüzünden, Stalin grubu, tasarının daha geniş katılım olacağı bir Sovyetler kurultayında kabul edilmesi yönünde karar vermişti. Çünkü kurultayda başarı şansı çok daha fazlaydı; SSCB TsİK devre toplantılarında ise katılım düşük oluyor ve yine o kraykom ve obkom 1. sekreterleri çoğunluğu oluşturuyordu.

Belki de bizzat bu nedenle, Stalin, tamamlayıcı kısa konuşmasında, sadece anayasanın hangi tarihte kabul edileceği konusu üzerinde durdu:

23 RGASPI, k. 17, l. 2, d. 572, s. 3-8.

24 A.g.k., d. 563, s. 4.

25 A.g.k., s. 5.

Stalin: Görünüşe bakılırsa, mesela Haziran'ın ikinci yarısında SSCB TsİK Prezidyumu toplanabilir ve anayasa tasarısını onaylar veya onaylamaz -bu kendi bileceği iştir. Eğer onaylarsa, o zaman anayasa tasarısını görüşmek için Sovyetler Kurultayı'nı çağırmak üzere karar alır. Diyelim ki Kasım ayında; çünkü Kasım'dan önce-sinin uygun olacağını sanmıyorum.

Sesler: Doğrudur.

Stalin: Kasım başlarında veya ortalarında...

Ses: Kasım ayının ortalarında...

Stalin: Prezidyum, anayasa tasarısının görüşülmesi konusunu, TsİK devre toplantısından daha yüksek bir kurum olan kurultaya devretme hakkına sahiptir. Ve mesele işte böyle çözülürse, anayasa tasarısı da kısa sürede yayımlanır. Demek ki anayasa tasarısının basında görüşülmesi için bizim Temmuz, Ağustos, Eylül, Ekim olmak üzere dört ay süremiz olacaktır. İnsanlar tasarımı inceleyip görüşebilir, beyin süzgecinden geçirebilirler, neticede Kasım ayının ortalarında düzenlenecek Sovyetler Kurultayı'nda onu kabul etmeleri veya etmemeleri için bilgileri olur... Öte yandan Kasım'da, biz de burada, TsİK yerine SSCB Yüksek Sovyeti kurulmuşken, birlik cumhuriyetlerinde eskisi gibi TsİK kurumları kalmaması için ve bu tersliğin uzun süre devam etmemesi için işi sağlam tutmalıyız. SSCB Geneli Sovyetler Kurultayı'ndan sonra, diyelim ki bir ay sonra, kendi cumhuriyetlerinde Sovyetler kurultaylarını çağırmaları lazım. Ayrıca bu kurultaylarda görüşülmek ve onaylanmak üzere kendi anayasa tasarılarının bu esnada hazır olması gerekir; dolayısıyla birlik cumhuriyetleri ve özerk cumhuriyetler kendi anayasalarını hazırlamak için hemen çalışmaya başlamalıdır. Yine bu kurultaylarda cumhuriyetlerin kendi üst organları, Yüksek Sovyetleri kurulmalıdır. SSCB Yüksek Sovyeti'nin kurulmasıyla birlik cumhuriyetlerinin ve özerk cumhuriyetlerin Yüksek Sovyetlerinin kurulması arasında uzun bir zaman aralığı olmasın diye bunlar zorunludur.

Ses: Yoldaş Stalin, seçimleri eskisi gibi mi yapacağız?

Stalin: Görünüşe bakılırsa, öyle olacak.

Molotov: Eylül'de kurultay çağrılabilmesi için anayasa tasarısını hazırlamaya başlamak gerekir. (Düzeltilmiş steno kaydında şöyledir: "Cumhuriyetlerin anayasa tasarılarını hazırlama çalışmalarını Eylül'de bitirmeleri teklif ediliyor.")

Stalin: Eylül ortalarında...

Petrovskiy: En geç 10 Eylül'de...

Molotov: Hazırlıkların Eylül itibariyle bitirilmesi gerekir.

Lyubçenko: Kurultay Aralık başında çağrılmalı mı? Bu durumda Kasım'ın ikinci yarısı seçimlere bırakılır. Gerek ilçeler, ge-

rekse de vilayetlerde bu, çoğunluk için aşağı yukarı en uygun zamandır, yoğun çalışmaların olmadığı daha serbest bir zamandır, özellikle bizim Ukrayna'da pancar, buğday, ekim işleri vb işlerin asgariye indiği zamandır.

Stalin: Buna Prezidyum karar verecektir (SSCB TsİK Prezidyumu -Y.J.).

Molotov: İtiraz var mı? Kabul edilmiş sayıyorum.²⁶

N.İ. Yejev'un, sadece açılış günü üçüncü madde olarak gündeme alınan Parti Vesikalarının Değiştirilmesi Hakkında başlıklı raporu, sönük geçen plenumda ikinci beklenmedik husustu. Bu, tam zamanında gündeme getirilmiş, oldukça gerekli bir konuydu; çünkü bir önceki plenumun kararıyla parti kartlarının kontrolü durdurulmuştu ve konuyu tahlil ederek, yapılmış tasfiye ve kontrolleri bir sonuca bağlamak gerekiyordu. Ne de olsa bu, VKP(b) tarihinde ilk kez yapılan bir tasfiye değildi.

Politbüro'dan kısa süre önce aldığı, Trotskiyecilerin sorgularını NKVD sorgu memurlarıyla birlikte yapması hakkındaki talimata tam uygun olarak, Yejev'un, parti kayıtlarından bahsederken, meselenin özellikle bu tasfiye ve kontrolleri sonuçlandırma boyutunu ele alacağı düşünülebilirdi. Lakin raporda bunlardan hiç bahsedilmedi. Konuşmasından sonra, Yejev, matbaaya gönderilmek üzere hazırladığı metne, "düşmanları" arama ve ifşa etme konusunda birkaç cümle ilave etti.

Yejev raporuna sonradan şunları eklemişti:

Partiden atılmış Trotskiyecilerin, Zinovyecilerin, Ukrayna milliyetçilerinin, yabancı ülkelerden kaçıp gelenlerin, firarilerin, yeterince kanıt bulunmadığı için hapsedilmemiş diğer bu tür şüpheli unsurların halen bize karşı, devrime karşı bozguncu çalışma yapmadıklarını söyleyebilir miyiz? Aranızdan kimsenin böyle bir garanti veremeyeceğini düşünüyorum... Dün partiye üye olan düşmanın, partiden ihraç edildiği için pes edeceğini, sakince "daha iyi zamanları" bekleyeceğini düşünemeyiz.²⁷

Oysa plenum kürsüsünden konuşurken, Yejev, bütün öfkesini başka bir düşmana, parti memurlarına, partiye hâkim olan küflü ortama karşı yöneltmiş, aslında çok karanlık bir tablo çizerek şöyle demişti:

Partiden atılmış üyelere, özellikle de karar düzeltme için başvuran üyelere gereken ilgiyi gösteren hiçbir parti örgütü aklıma gelmiyor; en azından ben, böyle bir parti örgütü bilmiyorum.

26 A.g.k. d. 572. s. 5 ob-6; D. 571. s. 2-3.

27 A.g.k., d. 572, s. 35.

Biraz sonra Yejov, neyi kastettiğini ve temsilcisi olduğu KPK'nin niye hoşnut olmadığını açıklıyordu:

Bu adamları partiden ihraç etmiş ve işten atmışlardır; bizde böyle şeyler yapılıyor ve aile işsiz kalıyor. Sonuçta partinin bu eski üyeleri aylarca işsiz dolaşıyorlar; raykom ve bütün diğer kurumlarımızın eşiklerini aşındırıyorlar, fakat hiçbir yerde onlara iş verilmiyor. Gördüğünüz gibi, bu, tedbirliliğin aşırısına vardırılmasıdır. Elbette ki böyle bir tedbirlilik beş para etmez... Bu insafsız bir yaklaşımdır. Aslında bunu yapan insanlar, düşmanlarımızdan beterdirler; çünkü onlar insanları düşmanlarımızın kampına itiyorlar.²⁸

Rapor konuşmasının tümü aynı ton ve ahenkteydi. Yejov'un böylesine itidalli ve hümanist yaklaşımı, metni onun için belki de G.M. Malenkov'un hazırlamış olduğunu akla getirmektedir. Bu gayet muhtemel bir durumdu; zira Malenkov daha kısa zaman önce yardımcısı olduğu ORPO Başkanı'na parti vesika ve belgelerini denetleme konusunda bizzat ve defalarca yardımda bulunmuştu.

Ancak anlatılan sorunla ilgili Stalin'in tutumu, dar yönetimde nasıl bir havanın hâkim olduğunu daha açık bir şekilde ortaya koyuyordu. Önce bir diyalogu aktaralım:

Yejov: Biz vesikaları kontrol ederken 200 binin üzerinde komünisti ihraç ettik.

Stalin: Bu çok fazla.

Yejov: Evet çok fazla. Bunu açıklayacağım. Bize ne kadar karar düzeltme dilekçesi geldiğini ve ne kadar kişiyi karar düzeltme sonucu muhtemelen yeniden partiye alacağımızı söyleyeceğim. Ancak bizde 200 binden fazla ihraç edilmiş üye var.

Stalin: Eğer 30 bin kişi ihraç edilse... (*steno yazan bayanın notu: "Duyulmuyor" -Y.J.*), ayrıca 600 Trotskiyici ve Zinovyeveci'yi de ihraç etsek, daha iyi olurdu.²⁹

Stalin'in daha sonra, raporla ilgili tartışmalar sırasında yaptığı kısa konuşmasına da bir bakalım:

Stalin: ... Karar düzeltme talebinde bulunanların bir kısmını veya çoğunu, aday üye olarak yeniden partiye alsak olmaz mı? ... Eldeki materyallere göre bunları tam üye olarak yeniden partiye ala-

²⁸ A.g.k., d. 567, s. 134, 136, 137, 139.

²⁹ A.g.k., s. 135.

mıyorsak bile, karar düzeltme talebinde bulunan bu kişilerin bir kısmını, neden parti aday üyeleri olarak kabul etmeyelim?

Sesler: Olur, neden olmasın!

Stalin: Bu konuda bir yasak yoktur; üstelik tüzükte de doğrudan hükümler bulunmuyor.

Sesler: Bu şimdi yapılıyor.

Stalin: Hayır, bence bu yapılmıyor. Bizde parti yöneticileri arasında, şimdiye kadar, parti üyelerine karşı şöyle bir topyekûn yaklaşım hâkimdir: Seni ihraç mı ettiler, kalkar karar düzeltme başvurusu yaparsın. Eğer tam parti üyesi olarak yeniden kabul ediliyorsan ne ala! Ama edilmiyorsan, o zaman sen parti dışında kalacaksın. Partiyle her türlü ilişki kesiliyor... Partiden 200 bin kişinin, 200 binden fazla kişinin ihraç edilmesine gelelim. Bu ne demek oluyor? Demek ki biz insanları çok kolayca ve dikkat etmeden partiye kabul ediyoruz. Bu, parti için bir sınavdır ve kötü bir sınavdır. Bu, tartışmasız böyledir. Kendi üyelerini aydınlatmak için, onları manevi açıdan geliştirmek, onlara kültür aşılama, onları Marksist yapmak için her türlü imkâna sahip bir iktidar partisi, eğer bütün bu geniş imkânlarla rağmen, hâlâ 200 binden fazla üyesini ihraç etmek zorunda kalıyorsa, bu şu anlama gelir ki, sizler ve bizler çok kötü yöneticileriz."³⁰

Dış görüntü anlamında da olsa, aynı yumuşaklık gündemdeki son madde görüşülürken de kendini gösterdi. "Sırada" sadece tek bir konu vardı: partiye yeniden alınma talebiyle bir dilekçe sunmuş olan A.S. Yenukidze'nin kişisel dosyası.

Stalin ve Molotov, Avel Safronoviç Yenukidze'nin daha önceki plenum sırasında bu dilekçeyle MK organlarına başvurduğunu, ancak o esnada bu konuyu görüşmek için daha çok erken olduğunu açıkladılar. Stalin meseleyi şöyle ifade etti:

Bir plenumda ihraç ettiler, sonraki plenumda da yeniden geri aldılar gibi bir durum ortaya çıkacaktı.

Ne var ki Molotov gayet özgün bir karar taslağı önerdi: Sadece Yoldaş Yenukidze'yi partiye kabul etme yasağının kaldırılması ve bu konudaki kararın, başvurabileceği yerel teşkilatlara bırakılması" karara bağlanacaktı.³¹

Plenum çalışmaları sırasında, geniş yönetimin yaklaşımı ve tutumu -yeni anayasa konusunda göstere göstere sergilediği ilgisiz tavrı- açıkça ve belirgin bir şekilde ortaya çıkmıştı; fakat iş bu kadarla kalmayacak, kısa zaman sonra aynı davranış tarzı yeniden görülecekti. 11 Haziran'da, SSCB TSİK, kendisinden

30 A.g.k., d. 572 s. 38.

31 A.g.k., d. 571, s. 205-206.

beklenen ve anayasa tasarısını onaylayan kararnameyi kabul etti; ancak SSCB Sovyetler Kurultayı'nın 25 Kasım'da toplanmasını uygun buldu³² ve böylece kurultayın ayın başında veya ortasında toplanmasına çalışan Stalin ve Molotov'un planlarına uymadı. Bir gün sonra bütün gazetelerde yeni anayasa tasarısının metni yayımlandı; 14 Haziran'da ise, Stalin'in raporunda öngörüldüğü gibi, SSCB Anayasa Tasarısının Müzakeresi başlıklı bir bölüm açıldı. Burada yurttaşların görüşleri ve tepkileri yer alıyor, işçilerin, köylülerin, mühendislerin, hekimlerin, Kızıl Ordu askerleri ve komutanlarının fikirleri yayımlanıyordu. Yani tepki verme anlamında pek hevesli görünmeyen geniş yönetim mensupları dışında herkesin...

Sadece iki kişinin, Güney Kafkasya Kraykomu 1. Sekreteri L.P. Beriya ile Stalingrad Kraykomu 1. Sekreteri İ.M. Vareyski's'in *Pravda*'da yer alan makaleleri bir istisna teşkil ediyordu. Beriya'nın makalesinde, bilerek veya bilmeyerek, oldukça ilginç bir ifade kullanılıyor ve dar yönetimin gizli endişeleri ortaya konuyordu:

Kuşku yok ki, Sovyet iktidarının azgın düşmanları, öncelikle de bozguna uğramış Trotskiy-ci-Zinovyeveci gruplardan olanlar, yeni anayasayı kendi karşıdevrimci amaçları için kullanma girişiminde bulunacaklardır.³³

Beriya ve Vareyski's'ten başka, tanınmış parti ve devlet adamlarından sadece Anayasa Komisyonu üyesi olanlar, V.M. Molotov, M.İ. Kalinin, N.V. Krilenko, A.Y. Vışinskiy, A.İ. Stetskiy ve K.B. Radek görüş beyan ettiler. O sıralar, yönettikleri Ağır Sanayi, Gıda Sanayisi ve Dış Ticaret Halk Komiserliklerinin kurullarında geniş rapor konuşmaları yapan Politbüro üyeleri G.K. Orconikidze, A.İ. Mikoyan ve Politbüro aday üyesi A.P. Rozengolts ise, anayasa konusunda nedense görüş bildirmediler.³⁴

Belarus KP(b) MK ve Ermenistan KP(b) MK 1. Sekreterleri N.F. Gikalo ve A. Khancyan da, açıkça yeni anayasa meselesinden uzak durdular: *Pravda*'da, sırasıyla 25 ve 27 Haziran'da, onların, kendi cumhuriyetlerinin iktisadi ve coğrafi yapısını anlatan etütleri yayımlandı. Bu arada partinin Moskova Gorkomu 1. Sekreteri N.S. Khruşov, kendi imzasıyla ve "Öncü Öğrenciler Sarayı ve Çocuk Parklarını Nasıl Kurduk" başlığıyla yayımlanan makalenin okurlar için ilginç olacağını belirtiyordu (29 Haziran). Öte yandan Vinnitsa Obkomu 1. Sekreteri V.İ. Çernyavskiy hubu-

32 *Pravda*, 12 Haziran 1936.

33 Beriya, 'Novaya konstitutsiya i Zakavkazskaya federatsiya' (Yeni Anayasa ve Güney Kafkasya Federasyonu), *Pravda*, 12 Haziran 1936.

34 *Pravda*, 5, 16 ve 27 Temmuz 1936.

bat ve pancar verimliliği konularını ve ileriye dönük beklentileri kâğıda döküyor(1 Temmuz), Donetsk Obkomu 1. Sekreteri S.A. Sarkisov ise taş kömürü üretim teknolojileri sorununu ele alıyordu (4 Temmuz).

Onlar gibi, RSFSC Eğitim Halk Komiseri A.S. Bubnov da aynı ilgisiz tavrı sergiliyordu. A.A. Jdanov'un hazırladığı MK kararı yayımlandıktan sonra, Bubnov, kısa süre önce kendisinin de desteklediği pedoloji yanlılarına karşı bir eleştiri savaşı açtı.

Geniş yönetimde yer alanların, neden özellikle böyle bir tutum ortaya koyduklarını açıklamaya niyetleri yoktu; ancak sadece Stalin grubu değil, çoğu insan bunun nedenini biliyordu. Devrim öncesinde bir Es-Er olan, politika alanını çoktan terk etmiş ünlü yazar M.M. Prişvin, yirmi iki yıl boyunca yazdığı günlüğüne, 22 Haziran 1922'de şu notu düşmüştü:

Hiç değilse bir anlık sükûnet ve huzur imkânından beni mahrum eden düşmanın kim olduğunu soruyorum kendime. Ve cevabı yine kendim veriyorum: Benim düşmanım bürokrasidir ve yeni anayasayla birlikte ben, her türlü yaratıcılığın en korkunç düşmanı olan bürokrasiye karşı halkla birlikte mücadeleye kalkmak için gereken güce ve cesarete, yani sağlığıma kavuşacağım.³⁵

Böylece paradoksal bir durum oluşmuştu. Bir yandan bütün MK üyeleri topluca, birlik ve beraberlik içinde anayasa tasarısı lehinde oy kullanmışlardı; ama öte yandan, onların hiçbirisi açıkça anayasayı destekler yönde bir fikir beyan etmiyordu ve bu, gittikçe, aleni bir sabotaj girişimini andırmaya başlamıştı. Stalin grubu, acilen, içine düştükleri durumu ciddi bir biçimde değerlendirip kendilerine dayatılan oyunun kurallarına uygun karşı tedbirler almak zorunda kaldı. Sonraki olaylara bakılırsa, dar yönetim, 1935 başlarında olduğu gibi, niyetinden dönmeyeceğini ortaya koyacak ve aynı zamanda karşıtlığı sürdürmeleri durumunda muhalifleri nelerin beklediğini gösterecek önleyici darbeyi indirmeye karar verdi. Dar yönetim, sonuçları önceden kestirilemeyen tehlikeli bir oyuna girişmişti.

19 Haziran'da, Yagoda ve Vişinskiy, kuşkusuz yukarıdan gelen talimatlar uyarınca, "Trotskiyici güçleri ortaya çıkarmak ve tamamen bozguna uğratmak" üzere çalışmaları yeniden başlattılar; oysa bu faaliyetler Mart'ta durdurulmuştu. Yagoda ile Vişinskiy, en tehlikeli Trotskiyici olarak gördükleri ve terörist eylemler hazırlamakla suçlanabilecek 82 kişiden oluşan bir liste düzenleyip Politbüro'ya sundular. Bununla da yetinmeyerek Zinoviyev ve Kamenev Dosyası ile ilgili olarak tekrar bir dava

35 M. Prişvin, *Dnevnik* (Günlük), Moskova, 1990, s. 235.

açılmasını gündeme getirdiler.³⁶ (36) Büyük olasılıkla anayasa müzakerelerinin gidişatını dikkate alan dar yönetim, gücünü bölmeye ve aynı zamanda da Trotskiy'e ve Trotskiy ile Zinovyev yanlılarına mümkün olan en bitirici darbeyi indirmeye karar vermişti. Ancak sorunun çözümünü basitleştirmek için, bir yıl önce aldıkları cezalardan dolayı hapiste yatan kişileri başlıca suçlular olarak göstermeyi tercih ettiler.

Güya yeni bir "Sovyet karşıtı merkez", üstelik bu sefer bir "Bileşik Trotskiyeci-Zinovyevci Merkez" ortaya çıkarıldığını ilan etme düşüncesi, kuşku yok ki bu şekilde oluşmuştu ve Stalin grubu, bu merkezin "üyelerini" yargılayarak gerek SSCB içindeki siyasi güçlere, gerekse de Batılı demokratik ülkelere yönelik bir propaganda kampanyası yürütmüş olacaktı. Bu, eski rotadan kesin ve kararlı bir şekilde vazgeçildiğini gösterecekti. Eski rota öncelikle dünya devrimini hedef alıyor, Londra ve Paris bu rotada "Moskova'nın parmağı" olduğunu, yani bunun bir devrim ihracı çabası olduğunu düşünüyordu. Ve bu rota iki kişinin, Trotskiy ve Zinovyev'in adlarıyla özdeşleşmişti.

Yeni tutuklananları sorguya çekmek ve hapistekileri de yeniden sorgulamak için NKVD'nin oldukça ağır topları görevlendirilmişti: Halk Komiser Yardımcısı Y.S. Agranov, GUGB Dışişleri Şube Müdürü 1. Yardımcısı M.D. Berman, GUGB SPO Müdür Yardımcısı G.S. Lyuşkov, NKVD Moskova Vilayeti Müdür Yardımcısı A.P. Radzivilovskiy, aynı müdürlükte SPO Şube Müdür Yardımcısı P.Ş. Simanovskiy.³⁷ Bunlar görevlerini öylesine hızlı ve başarılı bir şekilde yerine getirdiler ki, daha 29 Temmuz'da dar yönetim, bütün parti üyelerine dağıtılacak "Kapalı Mektup"u MK adına onaylayabildi. Mektupta güya yeni bir "Sovyet karşıtı örgüt", bir "Trotskiyeci-Zinovyevci Blok" ortaya çıkarıldığı bildiriliyor ve başlıca üç hususa dikkat çekiliyordu:

Birincisi: O yıl NKVD Moskova'da, Leningrad'da, Gorkiy'de, Minsk'te, Kiev'de, Bakü'de ve diğer kentlerde birkaç "terörist grup ortaya çıkarmıştı". Bunları, 1932'de kurulmuş olan "Trotskiyeci-Zinovyevci Blok" adlı bir örgüt yönetiyordu. Örgütün başında G.Y. Zinovyev ve onun ünlü yandaşları L.B. Kamenev, İ.P. Bakayev, G.Y. Yevdokimov, Trotskiyecilerden ise İ.N. Smirnov, S.V. Mraçkovskiy, V.A. Ter-Vaganyan bulunuyorlardı.

İkincisi: "Blok"un hedefi, Politbüro üyeleri ve aday üyeleri S.M. Kirov, İ.V. Stalin, K.Y. Voroşilov, L.M. Kaganoviç, G.K. Orconikidze, S.V. Kosior, P.P. Postişev ve A.A. Jdanov'a karşı

36 *Reabilitatsiya...* (Aklama), s. 177.

37 A.g.e., s. 178, 181, 183.

“terörist eylemler” yapmaktı. “Blok” un nihai amacı ise şöyle formüle edilmişti: “Moskova, Leningrad ve Ukrayna’da eşzamanlı olarak birkaç yöneticinin öldürülmesi VKP(b) saflarını bozarak ülkede paniğe yol açacak, Trotskiy, Zinovyev ve Kamanev’in iktidara gelmesine olanak sağlayacaktır.”

Üçüncüsü: “Blok” un bütün liderlerinin artık hapiste olmasından dolayı, mektupta “SSCB’deki terörist faaliyetlerin tüm yönetimini Trotskiy’in üstlendiği” iddia edilmekteydi. Ama ülke içinde güveneceği bir dayanağı olmadığı için, Trotskiy, onların Gestapo ile ilişkili olduklarını önceden bildiği hâlde, “teröristleri dışarıdan SSCB’ye göndermekte”ydi. Mektup’ta varılan sonuç tek bir anlama sahipti:

VKP(b) MK, partinin bütün üyelerinin dikkatini partimizin ve işçi sınıfının en gaddar düşmanlarının kalıntıları ve döküntüleriyle mücadele konusuna yöneltme, devrimci bolşevik tedbirliliğimizi her anlamda artırma ihtiyacını vurgulamaktadır...³⁸

Dar yönetime gayet somut kurbanlar gerektiği bir zamanda, bu tür çağrılar, milli KP(b) MK’ları ve kraykom ve obkom 1. sekreterleri de dâhil olmak üzere, kimseye “ikiyüzlülük” veya en azından “yardakçılık” suçlamasından kaçabilmeleri için en ufak bir şans bırakmıyordu. Çünkü dava zaten bu amaçla kurgulanmıştı.

Planlanan mahkemeye hazırlanmak için NKVD ve Vişinskiy’e sadece bir hafta yetti. Yargılama açık yapılacak ve bütün ülkenin gözleri önünde cereyan edecek duruşma, sadece dünya komünist hareketini ve SSCB halklarını değil, bütün dünyayı Trotskiy ve Zinovyev’e yöneltilen suçlamaların adil olduğuna inandıracaktı.

Yejev ve Kaganoviç, 17 Ağustos’ta Stalin’e şu notu iletiyorlardı:

Basın mensuplarından aşağıdakilerin duruşmaya katılmalarına izin verilmiştir: a) önde gelen merkezi gazeteler, *Pravda* ve *İzvestiya*’nın muhabirleri; b) yabancı komünist basın çalışanlarına hizmet sağlayacak İKKİ mensupları ve muhabirler; c) yabancı burjuva basını mensupları. Bazı büyükelçilikler de istekte bulunmaktadır. Sadece büyükelçilere özel davetiye verilebileceğini düşünüyoruz.

Bir gün sonra Soçi’den yanıt geldi:

Kabul ediyorum. Stalin.³⁹

38 A.g.e., s. 196-210.

39 *Stalin i Kaganoviç. Perepiska. 1931-1936* (Stalin ve Kaganoviç. Yazışma. 1931-1936), Moskova, 2001, s. 630.

Bu arada her şey tam da N.İ. Yejev'un⁴⁰ hazırladığı senaryoya göre gelişmekteydi; bu senaryoya L.M. Kaganoviç, G.G. Yagoda, A.Y. Vişinskiy ve Y.S. Agranov'un da katkıda bulundukları kuşkusuzdur. 15 Ağustos günü bütün Sovyet gazetelerinde yayımlanan SSCB Başsavcılığı'nda başlıklı haberde "yurtdışında bulunan L. Trotskiy'in doğrudan talimatları uyarınca" hareket eden bazı "terörist Trotskiyci-Zinovyevci grupların ortaya çıkarıldığı" ve "bu dosyayla ilgili soruşturmanın sona erdiği" *urbi et orbi* (kente [Roma'ya] ve dünyaya -ç.n.) ilan edilmekteydi:

Suçla dair iddianame SSCB Başsavcısı tarafından onaylanmış olup SSCB TsİK'in 11.08.1936 tarihli karamamesi uyarınca açık duruşmada ele alınmak üzere dosya ile birlikte SSCB Yüksek Mahkemesi Askeri Divanı'na iletilmiştir.

Sadece beş gün sürecek olan duruşma 1 Ağustos'ta başladı. Kapalı Mektup'ta adı belirtilen kişilerin sayısının, sanık sandalyesinde oturanların iki mislinden fazla olduğu da işte o sırada ortaya çıktı. Bu titiz bir hazırlık yapıldığını gösteriyordu; duruşma için, "blok"un gerçekten var olduğunu ve güya kurulmuş olan grupların sadece terörist nitelikli faaliyetler yaptığını açıkça itiraf ve teyit etmeye hazır kişileri seçmek gerekiyordu. Sadece on altı böyle şahıs bulunmuştu. G.Y. Zinovyev, L.B. Kamenev, İ.P. Bakayev, G.Y. Yevdokimov, İ.N. Smirnov ve S.V. Mračkovskiy o dönemde siyasi tutuklular için tahsis edilmiş cezaevlerinden, V.A. Ter-Vaganyan da sürgün yerinden mahkemeye getirildiler. Sanık sandalyesinde oturanların arasında Mayıs-Haziran'da tutuklanan Trotskiyciler de vardı; bunlar fazla tanınmayan, ama yine de Ocak 1935'ten sonra "blok"un var olduğunu "teyit edebilecek" kadar önemli figürlerdi: iç savaş sırasında tümen komutanı olan, Çelyabinsk Magnezit Fabrikası Müdür Yardımcısı Y.A. Dreytser, 1927'ye kadar İKKİ Başkanlık Sekreteryası Başkanı R.V. Pikel, 1929-1934 arasında SSCB Toprak İşleri Halk Komiser Yardımcısı İ.İ. Reyngold, Dış Ticaret Halk Komiserliği mensubu E.S. Goltsman. Gestapo ile ilişkisi olan "terörist" rollerine ise Almanya'dan kaçmış siyasi göçmenlerden Frits David (İ.İ. Kruglyanskiy), V.P. Olberg, K.B. Berman-Yurin, M.İ. Lurye ve N.L. Lurye uygun görülmüşlerdi. Bütün bu kişiler, davayı organize edenleri sadece haklı çıkarmakla kalmadılar, onların beklentilerinin de çok üzerine çıktılar:

40 Aynı yerde.

Yejov ve Kaganoviç'in 19 Ağustos'ta Moskova'dan Soçi'ye Stalin'e gönderdikleri telgraf:

Duruşma saat 12'de başladı... Kirov'u öldürmeye yönelik terörist eylem hazırlandığına, ayrıca Bakayev'in cinayeti doğrudan Nikolayev'in işleyeceğini Zinovyev'e rapor ettiğine dair Bakayev'in kendisinin verdiği ifadeleri, Zinovyev tamamen teyit ediyor.

20 Ağustos:

Savcının, saruğun bildirdiklerinin doğruluğu hakkındaki sorusuna Kamenev itiraf niteliğinde bir cevap verdi ve çoğunluğun bunu desteklediğini söyledi... Bazı saruklar ve özellikle de Reyngold "sağ" cılarla ilişkilerini ayrıntılı şekilde anlattılar ve Rıkov, Tomskiy, Bukharin ve Uglanov'un adlarını beyan ettiler. Reyngold ayrıca Rıkov, Tomskiy ve Bukharin'in "sağ" cı terörist grupların varlığından haberdar olduklarını da belirtti... Biz, gazetelerimizde Reyngold'un ifadeleri hakkındaki rapor yayımlanırken, "sağ" cıların isimlerini silmemeyi düşünüyoruz. Çok sayıda saruk Radek, Sokolnikov, Serebryakov, Pyatakov'dan oluşan yedek bir merkez bulunduğunu ve onların Trotskiyeci-Zinovyevci blokun inançlı taraftarları olduklarını söylediler. Bütün yabancı muhabirler, geçtikleri telgraflarda sansasyon niteliğindeki bu ifadelerin üzerine atladılar ve kendi gazetelerine iletiyorlar. Biz, basırmızda raporu aktarırken, bu isimleri de silmemeyi düşünüyoruz.⁴¹

Gerçekten de ertesi günkü gazeteler yeni "düşmanlar"ın adlarıyla yayımlandı. Durumu sağduyulu bir biçimde değerlendiren sadece M.P. Tomskiy'di. Ülkenin en büyük yayınevi OGİZ'in müdürü olan Tomskiy, kendisini er veya geç nasıl bir kaderin beklediğini anlamış ve parti toplantısında, "16'lar Davası çerçevesinde, sanıklarla suç mahiyetinde ilişkileri" bulunduğunu kabul ederek nedamet getirmiş, bundan bir gün sonra da, Bolşevo'daki dinlenme evinde intihar etmişti.⁴²

22 Ağustos. Moskova'dan, Kaganoviç, Orconikidze, Vorosilov, Çubar, Yejev'dan Stalin'e:

Resmi kısmı, yani isimleri sıralamayı bırakarak size karar metnini iletiyoruz. Talimatlarınızı bildirmenizi arz ederiz.

23 Ağustos. Soçi'den Stalin:

Birincisi, tasarının özü doğrudur, ancak üslup açısından rötuşlanması gerekir. İkincisi, mahkeme kararında, ayrı bir paragrafta, Trotskiy ve Sedov'un mahkemede yargılanmaları gerektiği veya yargılandıkları ya da bunun gibi bir şey belirtilmelidir. Bu, Avrupa için, gerek burjuvalar, gerekse de işçi sınıfı için çok önemlidir.

41 A.g.e., s. 634-635, 638.

42 A.g.e., s. 639-640.

Üçüncüsü, sondaki "Karar kesindir ve temyiz edilemez" ifadesi atılmalıdır. Bu ifade fazlalık olup kötü bir izlenim bırakmaktadır.

24 Ağustos. Moskova'dan, Kaganoviç, Orconikidze, Vorosilov, Yejov'dan Stalin'e:

Politbüro aflu ilgili isteği geri çevirdi ve hükmün bugün gece vakti infaz edilmesini uygun buldu. Yarın gazetelerde af isteğinin geri çevrildiği ve hükmün infaz edildiği hakkında haber vereceğiz.

24 Ağustos. Soçi'den Stalin:

Kabul ediyorum.⁴³

24 Ağustos'ta, on altı sanığın hepsi, verilen karar uyarınca kurşuna dizildi. "16'lar Davası"na, kaçınılmaz olarak gürültülü ve yaygaracı bir propaganda kampanyası eşlik etti. 15 Ağustos'ta birdenbire başlatılan bu kampanya, on iki gün sonra da aynı şekilde aniden kesiliverdi. Mahkeme gibi, bu kampanya da, MK üyelerine ve yakında düzenlenecek SSCB Sovyetler Kurultayı delegeleri üzerinde psikolojik bir etki yaratacaktı.

Gazeteler, bir "cadı avı" başladığını gösteren baş makaleler, kolektif mektuplar ve imzalı yazılarla doluydu. *Pravda*'da, 16 Ağustos'ta, Azerbaycan'dan gönderilmiş bir yazı yayımlanmıştı. Yazıda, Bakü'de yayımlanan *Bakinskiy Raboçi* gazetesine "Trotskiycileri kolladığı" eleştirisi getirilmişti. 19 Ağustos'ta, *Pravda*, L.P. Beriya'nın imzasıyla, Ermenistan KP(b) MK 1. Sekreteri A. Khancyan'ı ifşa eden iki sayfalık uzun bir yazıya yer vermişti. Burada, bir buçuk yıl önce intihar etmiş olan V.V. Lominadze ile Khancyan arasında yoğun ilişkiler olduğu belirtilmişti. 21 Ağustos'ta, aynı gazete, Moskova ve Kiev'de partinin aktif üyelerinin ifşa edici ve suçlayıcı toplantıları hakkında bir haber yayımlamıştı. Bu toplantılarda N.S. Khruşov ve P.P. Postişev konuşma yapmışlardı. 22 Ağustos'ta, *Pravda*, Dinamo Fabrikası'ndan bir röportaj yayımlamıştı ve bu röportaja göre, işçiler "bir yandan Tomskiy, Bukharin ve Rıkov'un, öte yandan Pyatakov ve Radek'in Trotskiyci-Zinovyevci çete ile olan bağlantılarının soruşturulması"nı istiyorlardı.

Trotskiy'in en yakın yandaşları da, suçlananlardan ve önderleri Trotskiy'den işte tam o sırada hızla kopmaya başladılar. 21 Ağustos'ta, *Pravda*'da, Kh.G. Rakovskiy'in "Hiçbir Şekilde Merhamet Gösterilmemeli!" başlıklı yazısı ve G.L. Pyatakov'un "İğrenç Katiller ve Hainleri Acımadan Yok Edelim!" başlıklı makalesi yayımlandı. *İzvestiya* gazetesinde de K. Radek'in "Trotskiyci-Zinovyevci Faşist Çete ve Getman Trotskiy" başlıklı makalesi yer

alıyordu. 24 Ağustos'ta ise, *Pravda*'da, Y.A. Preobrajenskiy'in "En Yüksek İhanet ve Rezalete En Yüksek Ceza" başlıklı hicvi çıktı. Ne var ki, onların kendilerini de artık hiçbir şey kurtaramazdı.

26 Temmuz-16 Eylül arası, hiçbir haber verilmeden ve açıklama yapılmadan Ağır Sanayi Halk Komiser 1. Yardımcısı G.L. Pyatakov, Hafif Sanayi Halk Komiser Vekili G.Y. Sokolnikov, Ulaştırma Halk Komiser Vekili Y.A. Livşits, Ağır Sanayi Halk Komiserliği Glavkhimprom Genel Müdürü S.L. Ratayçak, Tsudortrans Karayolları Genel Müdür Yardımcısı L.P. Serebraykov, VKP(b) MK Uluslararası Haberler Bürosu Başkanı K.B. Radek, Ermenistan KP(b) MK 1. Sekreteri A. Khancyan, Leningrad ve Kharkiv Askeri Bölgelerinin Kumandan Yardımcıları V.M. Primakov ve S.A. Turovskiy, Büyük Britanya'daki askeri ataşe V.K. Putna ve bir zamanlar açıktan Trotskiyci olan diğer bazı yöneticiler tutuklandılar. Ayrıca daha bir yıl önce yeniden parti üyeliğine alınmış L.S. Sosnovskiy ile *İzvestiya* yazarlarından, affedilip uzak Tobolsk'ta mütevazı bir görevde tutulan N.A. Uglanov da gözaltına alındılar.

Bu unsurların hepsi bir tür rehine durumundaydılar. Onları, dört beş yıl önce olduğu gibi, soruşturduktan sonra SSCB TsİK ve MK üyeliğinden atmadan daha aşağı görevlere tayin ederek serbest de bırakabilirler, yakında düzenlenecek herhangi bir duruşmada sanık sandalyesine de oturabilirlerdi. Her şey şartlara ve gelişmelerin yönüne bağlıydı. Ayrıca Fransa ve İspanya KP'lerinin Halk Cephesi içinde ittifak yaptıkları sosyal-demokratların tutumu da önemliydi.

Daha "16'lar Duruşması" sona ermeden, 22 Ağustos'ta, Moskova'ya, Sosyalist İşçi Enternasyonalî Başkanı de Brouckere ve Sekreteri Adler ile Uluslararası Sendikalar Federasyonu Başkanı Citrine ve Sekreteri Schvenelson'un imzalarıyla bir telgraf geldi. Sovyet hükümetinin başı Molotov'a gönderilen telgraf-ta, "suçlananlara her türlü hukuki güvencenin sağlanması, onlara hükümetten tamamen bağımsız avukat bulundurma hakkı tanınması, onlara idam cezası verilmemesi, temyiz hakkını ortadan kaldıran herhangi bir prosedür uygulanmaması" gibi istekler dile getiriliyordu.

Kaganoviç ve Çubar bu telgrafı derhal Stalin'e iletiler ve kısa süre sonra, ondan, Sosyalist Enternasyonal'le sert karşıtlığın olduğu dönemindeki ruh hâlini yansıtan bir cevap aldılar:

İkinci Enternasyonal'e cevap verilmemesi düşüncesine katılıyorum; sadece basında, kararın Yüksek Mahkeme'ye ait olduğu ve dolayısıyla SNK'nın bir cevaba gerek olmadığını düşündüğü be-

lirtilsin; yine basında, telgrafı imzalayanlar, katiller çetesini, Gestapo ajanları ve işçi sınıfının gaddar düşmanları Trotskiy, Zinoviyev ve Kamenev'i savunan alçaklar olarak ifşa edilsinler ve mizah konusu yapılarak hicvedilsinler.⁴⁴

Ruhu itibariyle açıkça eski dönemi hatırlatan bu talimat hemen yerine getirildi: Ertesi gün Sovyet gazetelerinin çoğunda "Katillerin ve Gestapo Ajanlarının Alçak Savunucuları" başlıklı bir yazı yayımlandı. Fakat bu yazıda Stalin grubunun reformlardan vazgeçtiğine işaret eden bir husus yoktu; geniş yönetimi karşısına almak istemeyen grup, sadece önemsiz bir taviz vermişti. Yeni anayasa tasarısını görüşerek onaylayacak olan SSCB Sovyetler Kurultayı'nın zorunlu şekilde ertelenmiş olması da aynı türden bir tavizdi. Politbüro'nun 21 Temmuz kararıyla olağanüstü olacağı ilan edilen kurultay için delege seçimlerinin 1 Ekim-15 Kasım arasında yapılması kesinleşti. Şu da var ki, aynı karara göre, daha büyük önem taşıyan farklı bir uygulama da hayata geçecekti: Birlik cumhuriyetlerinin Sovyetler ara kurultayları, kendi anayasalarını onaylamak zorundaydılar.⁴⁵

Ardından dar yönetim siyasi reformlar yolunda bir adım daha attı ve partinin kaderini de etkileyen bir meseleyi gündemine aldı. VKP(b) 16. Kongresi, "Komintern'in, 6. Genel Kongre'sinde kabul ettiği programına uygun olarak ve SSCB'de sosyalizmin kuruluşunun başarılarını esas alarak parti programını gözden geçirmek üzere VKP(b) MK'ya" görev vermişti.⁴⁶ 11 Ağustos'ta, "16'lar Duruşması" öncesinde, Politbüro oldukça önemli bir karar daha kabul etti:

VKP(b) Program Komisyonu'nda parti programının ön taslağını hazırlamak için Yoldaş Stetskiy, Tal ve Yakovlev'den oluşan bir sekreteryaya kurulmasına dair Yoldaş Stalin'in teklifi kabul edilsin.⁴⁷

Daha yeni, Komintern programının bazı ana hükümlerinin üzerinden atlayanların, şimdi nasıl bir taslak hazırlayacaklarını tahmin etmek pek zor değildi.

Ağustos duruşmalarının sonuçları da dâhil olmak üzere bütün bu sorunlar, çok geçmeden arka plana itildi. Çünkü İspanya'daki gelişmeler dar yönetimi daha çok rahatsız etmeye başlamıştı. Genel seçimlerde zafere ulaşan, tartışmasız olarak demokratik yolla iktidara gelen ve Avrupa'da bir ilk olan Halk Cephesi'nin kaderi şimdi pamuk ipliğine bağlıydı.

44 A.g.e., s. 640-641.

45 RGASPI, k. 17, l. 163, d. 1116.

46 XVI syezd VKP(b). *Stenograficheskiy otçyot* (VKP[b] 16. Kongresi. Steno Raporu), Moskova, 1930, s. 723.

47 RGASPI, k. 17, l. 163, d. 1118, s. 74.

ONUNCU BÖLÜM

18 Temmuz 1936'da, Fas'ın İspanya'ya bağlı bölgesinde, 20 bin kişinin katıldığı bir askeri darbe başladı. Bir gün sonra da, darbeciler, İspanya'nın güneyindeki önemli kentleri ele geçirdiler.

Açıkça paniğe kapılan resmi Madrid hükümetinin bu tehlikeli olaylar karşısındaki ilk tepkisi, ihtilali bastırmak değil, hükümeti yeniden yapılandırmak oldu. Başbakan Casares Quiroga istifa etti ve 19 Temmuz'da, korteslerin (parlamento) başkanı, Cumhuriyetçi Birlik lideri Martinez Barrio yeni kabineyi kurdu. Barrio, kendilerini derhal monarşist ilan eden ve sıkı bir askeri diktatörlük kurma niyetlerini saklamayan darbecilerin amaçlarını fiilen kabul etmese de, onlarla uzlaşma yolu aramaya başladı ve kendi tercihiyle, asi generallerden birine Harbiye Bakanlığı görevini teklif etti. Ne var ki darbeciler, cumhuriyetçilerle görüşmeyi bile kabul edilmez sayarak, bu teklifi kesinlikle reddettiler. Böylece, akşama doğru Barrio hükümeti yetkilerini bıraktı. Yeni kabine, bu sefer, Cumhurbaşkanı Manuel Azana ile mutabakata varılarak, Jose Giral tarafından kuruldu. Giral'ın kabinesi, kendi partisi olan Cumhuriyetçi Sol Parti'den altı, Cumhuriyetçi Birlik'ten üç ve tarafsız iki üyeden oluşuyordu.

Bu arada darbe genişliyordu ve sadece beş gün içinde, ordu, ülkenin kuzeyi ve güneyinde birkaç bölgede kontrolü ele geçirdi. İşte ancak o zaman hükümet tek seçeneğe, halkı silahlandırmaya cesaret edebildi ve ülke genelinde milis kuvvetleri oluşturmaya karar verdi. Bu sayededir ki, Barselona ve Madrid'deki darbe girişimleri daha baştan bastırılabilirdi, ayrıca işgal edilmiş bazı

bölgeler de kurtarılabildi. Bu çatışmalardan sonra, Almanya'nın İspanya'daki büyükelçisi Berlin'e şu notu gönderecekti:

Herhangi bir beklenmedik olay çıkmazsa, şimdiki durumu göz önüne aldığımızda, askeri darbecilerin zafer kazanması ihtimali çok düşüktür.¹

Nazi hükümetinin ve İtalyan faşistlerinin İspanya olaylarına tepkisi gecikmedi. Daha 28 Temmuz'da Tetuan Havaalanı'na 20 Alman kargo uçağı, Nodor'a ise İtalya hava kuvvetlerine ait uçaklar indi. İşte bu sayede, darbeciler için en kritik günlerde, Fas'ın İspanyol bölgesiyle İspanya'nın güneyi arasında bir hava köprüsü kurmanın zemini oluşturuldu. Bu hava köprüsüyle cumhuriyete karşı olan 14 bin asker ve subay İspanya'ya nakledildi. 2 Ağustos'ta Alman filosu Ceuta Limanı'na demirledi.

Büyük Britanya ile yoğun ekonomik ilişkileri bulunan ve Fransa ile sınırdaş olan İspanya'daki askeri darbe, bu ülkelerin acilen siyasi bir tutum takınarak harekete geçmelerini gerektiriyordu. Fransa'nın Büyük Britanya büyükelçisi, 22 Temmuz'da, "Britanya hâkim çevrelerinin derin rahatsızlığı" hakkında hükümetini bilgilendirdi ve Başbakan Leon Blum ile Dışişleri Bakanı'nın derhal Londra'ya gelmelerini istedi. Stanley Baldwin ve Anthony Eden ile yapılan görüşmelerden sonra, gayet makul gerekçelere dayanan bir karışmama politik doktrini ortaya çıktı. Eğer bütün Avrupa devletleri bu politikayı kayıtsız şartsız kabul etseler ve karışmama ilkesine titizlikle ve kesin bir şekilde uysalardı, İspanya hükümeti sayılı haftalar ve hatta günler içinde darbeyi bastırabilirdi.

Fransa, başkalarına örnek olmak üzere, 25 Temmuz'da, İber Yarımadası'ndaki "iç kavgaya" hiçbir şekilde karışmayacağına dair bir açıklama yayımladı. Başka bir deyişle, aslında İspanya'da savaşı her iki tarafa yapılacak silah sevkiyatına da ambargo koymuş oldu. Fransa, 2 Ağustos'ta Londra, Berlin ve Roma'ya birer nota vererek, onlara, kabul edilmiş karara katılmalarını ve karışmama politikasına ciddiyetle uymalarını önerdi.

Derken Londra, Paris'e, karışmama doktrinini kabul ettiği bilgisini ileterek, Almanya, Belçika ve Polonya'nın da görüşmelere davet edilmesi biçimindeki gayet adil isteğini dile getirdi. Roma, aldığı teklifi ilke olarak kabul ettiğini belirtmekle birlikte, açıkça uyduruk bazı şartlar koştı. Berlin'e gelince, o, sadece SSCB de aynı kararı aldığı takdirde İspanya meselesine hiçbir şekilde ka-

1 Bkz. Georges Soria, *Voyna i revolyutsiya v İspanii. 1936-1939* (İspanya'da Savaş ve Devrim. 1936-1939), c. 1, Moskova, 1968, s. 186.

rışmayacağı konusunda taahhüt vermeye hazır olduğunu beyan etti.

Almanya'nın cevabından hareketle, Fransa, 5 Ağustos'ta SSCB'ye bir teklif getirdi ve ondan dört devletin üzerinde görüş-tüğü anlaşmaya katılmasını ve karışmama doktrini-ni kabul etme-sini istedi. Aynı gün, Dışışleri Halk Komiser Birinci Yardımcısı N.N. Krestinskiy, Kremlin'in řu cevabını Büyükelçi Pyar'a iletti:

SSCB hükümeti İspanya'nın içişlerine karışmama ilkesine katıl-maktadır ve karışmama konusuyla ilgili anlaşmada yer almaya hazırdır.²

Kuşku yok ki, dar yönetim içindekilerin üzerinde uzun boylu düşünmelerini ve tartışmalarını gerektirmeyen böylesine hızlı ve olumlu yanıtın nedeni şuydu: Onlar, öncelikle, İspanya cumhu-riyet hükümetinin Moskova'nın bir kreasyonu, Halk Cephesi'nin de Komintern'in eski stratejisinin bir modifikasyonu, komünist yayılcılığın bir aleti ve dünya devrimi ihracı gibi görülmesine zemin sağlayacak en ufak bir kanıt vermemeye çalışıyorlardı.

Olayların sonraki gidişatını Anthony Eden, anılarında detaylı bir şekilde anlatmıştır:

19 Ağustos'ta ben, diğer devletlerin katılmalarını beklemeden, Büyük Britanya'nın İspanya'ya silah ihraç edilmesine ambargo koyduğunu ilan etmeyi kararlaştırdım. Bir uluslararası anlaşma imzalamadan önce böyle bir harekete ihtiyaç olduğu hissine sa-hiptim; zira önce kendimiz örnek olarak, diğer ülkelerin, öncelikle de Almanya ile İtalya'nın bizi takip etmelerini sağlayabileceğimi-ze inanıyordum. Tavsiyelere uymaktan ziyade onları yanlış yo-ruklamaya meyilli diktatörlere tavsiye vermenin ne kadar tehli-keli olduğunu henüz anlamıyordum.³

Eden'in kararı Sovyet yönetimini sonraki adımı atmaya ve uluslararası anlaşmaya resmen katılmaya itti. 23 Ağustos'ta, M.M. Litvinov ile J. Pyar arasında, metin içerikleri titizlikle de-netlenmiş ve harfi harfine aynı olan bir nota teatisi yapıldı. Her iki taraf da şunu beyan ediyorlardı:

SSCB (Fransa) hükümeti, kendisiyle ilgili olan kısım itibariyle, her türlü silah, donanım ve askeri malzemenin, ayrıca montajı yapılmış veya sökülmüş durumda her türlü hava taşıtı ve her türlü as-keri geminin İspanya, Fas'ın İspanyol bölgesi ve İspanya kontro-lündeki araziler yönünde doğrudan ve dolaylı ihracatını, yeniden ihracatını ve transit geçişini yasaklamaktadır.⁴

² İzvestiya, 6 Ağustos 1936.

³ Bkz. Georges Soria..., s. 111.

⁴ İzvestiya, 26, 28 Ağustos 1936.

Büyük Britanya, Almanya, Portekiz, İtalya dâhil, Avrupa'nın 25 ülkesi daha, aynı içerikte deklarasyonlar imzaladılar; sadece İspanya (ilgili ülke olarak) ve İsviçre anlaşmaya katılmadı. Ayrıca, 1935 tarihli tarafsızlık antlaşması gereği, ABD de karışmama politikasından yanaydı. Diplomatların başarısından yararlanan Fransa, derhal yeni bir girişimde bulundu ve Londra'da, anlaşmaya katılmış devletlerin büyükelçilerinden ve temsilcilerinden oluşan bir Karışmama Daimi Komitesi kurulmasını önerdi. Öneriyi neredeyse bütün ülkeler hemen benimsediler.

Görünürde sanki her şey en iyi şekilde sona erecek gibiydi. Buna rağmen bu ilerlemeleri yeterli görmeyen Kremlin, dünya kamuoyunu İspanya cumhuriyet hükümetinin tarafına çekmek için mümkün olan bütün araç ve imkânları kullanmaya karar verdi. 26 Ağustos'ta, dar yönetim, pasifist örgütlerle bile işbirliği yapmayı kararlaştırdı; halbuki daha üç yıl önce onları gerici hareketin temsilcileri, "işçileri doğrudan kandıranlar" olarak görmektedir. 3 Eylül'de pasifistlerin Uluslararası Barış Kongresi'nin düzenleneceği Brüksel'e bir Sovyet delegasyonu gönderildi. Sadece kongreye katılmak üzere, salt formalite olarak bir Barış Uğrunda Milli Mücadele Komitesi kuruldu ve VTSPS Genel Sekreteri, VKP(b) MK Organizasyon Bürosu üyesi N.M. Şvernik de komitenin başkanı olarak seçildi.⁵ VLKSM MK da aynı yönde bir karar aldı ve pasifistlerin Cenevre'de düzenledikleri Uluslararası Barış Koruma Gençlik Kongresi'ne kendi liderleri, Genel Sekreter A.V. Kosarev başkanlığında bir delegasyon gönderdi.⁶

O gergin günlerde Fransa ve SSCB, kuşku uyandırmamak için, kendi aralarında imzaladıkları savunma anlaşması hakkında bütün Avrupa'ya bilgi verdiler. Eşzamanlı bir biçimde Fransa'da Ağustos sonunda, SSCB'de (Belarus Askeri Bölgesi'nde) ise Eylül başında büyük askeri tatbikatlar düzenlendi; bu harekâtlarla silahlı kuvvetlerin gücü, askeri talim düzeyi, birliklerin gerektiğinde düşmanı ortak harekâtle durdurma kabiliyeti ortaya kondu. Fransa'daki tatbikatta Sovyetler Birliği'ni oldukça yüksek düzeyde bir askeri delegasyon temsil ediyordu. Kiev Askeri Bölgesi Kuvvetleri Komutanı 1. Derece Kumandan İ.E. Yakir, aynı askeri bölge Hava Savunma Kuvvetleri komutanı V.V. Khripin, Kiev Bölge Hava Savunma Kuvvetleri Başkanı ve Tugay Komutanı N.İ.

5 RGASPI, k. 17, l. 163, d. 1120, s. 48-49.

6 Pravda, 5 Eylül 1936.

Raçinskiy ve yine Kiev Askeri Bölgesi'nden Binbaşı Nagornıy' bu delegasyonda yer alıyorlardı.

Ancak Fransa ile Büyük Britanya karışmama politikasının uygulanması için diplomatik girişimlerini sürdürürlerken, darbeciler, sahip oldukları Alman ve İtalyan askeri donanım ve silahlarının avantajlarını azami şekilde kullanarak yeniden taarruza geçtiler. Onlar öncelikle ülkenin kuzeyinde ve güneyinde, ellerinde bulunan bölgeler arasında bir bağlantı kurmaya çalışıyorlardı; bunu sağladıktan sonra da başkenti işgal edeceklerdi. Bu sayede, kesin zafere ulaşamamaları bile, üstünlük onlara geçecek, stratejik açıdan hâkim duruma ulaşacaklar ve böylece, onlar açısından, ülkenin yasal hükümeti olarak hukuken tanınma iddiası doğacaktı.

Darbeciler ilk hedeflerine 14 Ağustos'ta ulaştılar ve Portekiz sınırında bulunan Badajoz ile Merida'yı ele geçirdiler. Ardından başarılarını pekiştirmek ve derinleştirmek üzere Bask bölgesini işgal edip ülkenin kuzeyinde kontrolü ele geçirmeye çalıştılar. Ancak Eylül ortalarına kadar bunu başaramadılar. Sadece Bask Özerk Cumhuriyeti'ni tamamen ablukaya alıp onun Fransa sınırıyla bağlantısını kesebildiler. Yine aynı zaman diliminde, darbeciler, çoktan vaat ettikleri Madrid taarruzunu başlattılar. İki kol halinde ilerleyen darbeci kuvvetler, 13 Eylül'de, stratejik açıdan önemli olan Talavera de la Reina kentini işgal ettiler, 27 Eylül'de ise Toledo'ya girdiler ve böylece başkentle aralarındaki mesafeyi, güneyde 70, batıda 113 km'ye kadar indirdiler.

Yazın ve sonbahar başında cumhuriyetçilerin uğradıkları yenilgiler, öncelikle İtalya, Portekiz ve Almanya'dan her geçen hafta daha da artarak gelen askeri yardımla açıklanmalıdır. Örneğin Portekiz, karışmama deklarasyonunu imzalamış olmasına rağmen, monarşistlere sadece birkaç defa yüklü miktarda borç vermekle kalmadı, ayrıca makineli tüfek, el bombaları ve başka mühimmat da sağladı. Bu da yetmezmiş gibi, Portekiz ordusundan 20 bin çavuş ve subayın "gönüllüler" olarak sınırı geçip İspanya'daki darbecilere katılmalarına göz yumdu. Portekiz, nihayet, İspanya'daki iç savaşa doğrudan doğruya müdahale ederek, hava limanlarını, Alman ve İtalyan teknik ekiplerini getiren Alman ve İtalyan uçaklarına açtı. İspanya'daki mücadeleye karışmayacaklarını ilan eden Almanya ile İtalya da aynı şekilde dav-

randılar. İtalyan silahlı kuvvetleri, alenen Balear Adalarını işgal ederek orada askeri deniz ve hava üssü kurdu.

Fakat darbecilerin başarısına yol açan temel neden, cumhuriyet ordusunun dağınıklığıydı. Temmuz sonu itibariyle ordunun eski yapısı aslında artık dağılmış durumdaydı. Ordu kumandanlığı ise, silahlı darbeyi bastırmak için ne stratejik bir plan yapabildi, ne de buna uygun taktikler geliştirdi. Cumhuriyetin durumunu giderek daha da ağırlaştıran bu başarısızlık ve karasızlık ortamında, durumu olumlu yönde değiştiremeyen Giral hükümeti 5 Eylül'de istifa etti. Onun yerine kurulan Largo Caballero kabinesi, öncekilerin hepsinden daha "soldaydı".

İspanya'daki gelişmeler Kremlin'de gittikçe daha da büyüyen endişelere yol açmaktaydı. Ama şimdilik Moskova, genelde, sadece Batılı gazetecilerin verdiği, çoğu çelişkili ve diğer haber kaynaklarınca neredeyse derhal tekzip edilen sağlıklı bilgilere dayanarak plan yapmak zorundaydı; oysa hesaplarını ve politikasını iyi ayarlayabilmesi için sağlam bilgiye ihtiyacı vardı. Cumhuriyetçilerin Madrid radyosu, darbecilerin Sevilla radyosu ve bunların verdikleri birbirinin tamamen zıddı haberler de güvenilir değildi. Sonunda Moskova, nesnel, somut ve sağlıklı bilgilere doğrudan ulaşabilmek için, İspanya'da kendi resmi temsilciliğini açmaya karar verdi.

Resmi olarak *Pravda* muhabiri sıfatıyla İspanya'ya uçan ilk görevli, aslında VKP(b) MK temsilcisi olan Mihail Koltsov'du. *Pravda* redaktörü L.Z. Mekhlis 3 Ağustos'ta VKP(b) MK için yazdığı tavsiye yazısında, Sovyetler Birliği'nde popüler olan bu gazeteciyi, bizzat şu paye ile takdim ediyordu:

Yoldaş Stalin'in oluru alınmıştır.⁸

Politbüro'nun 17 ve 19 Ağustos tarihli kararları uyarınca, sinema yönetmeni ve belgeselci Romen Karmen de, kameraman Boris Makaseyev ve *İzvestiya* muhabiri sıfatı taşıyan İlya Erenburg'la birlikte Madrid'e gönderildi.⁹ Diplomatların gidişi ancak bu unsurların peşinden oldu. Daha önce Paris'te, Milletler Cemiyeti'nde SSCB temsilcisi olan Büyükelçi M.İ. Rozenberg 27 Ağustos'ta Madrid'e ulaştı ve 31 Ağustos'ta itimatnamesini Cumhurbaşkanı Azana'ya sundu. Moskova'dan ise, bazı başka elemanlarla birlikte, M.M. Litvinov'un verdiği referans üzerine 21 Eylül'de Politbüro kararıyla danışmanlığı onaylanan L.Y. Gaykis gönderildi. Oysa Gaykis, 1923'te Trotskiyici muhalefette yer almıştı. İspanyolca bi-

8 RGASPI, k. 17, l. 163, d. 1118, s. 63-65.

9 A.g.k., d. 1119, s. 1, 163.

len Gaykis dört yıl Meksiko'daki Sovyet temsilciliğinde çalışmış, ardından da dört yıl boyunca İstanbul'da başkonsolosluk yapmıştı.¹⁰ Bir ay sonra ise, devrim zamanı Kışlık Saray'a yapılan saldırının kahramanı, ardından Cumhuriyet Devrimci Askeri Konseyi Siyasi Şube Başkanı, 1923'te Trotskiy'in en nahoş yandaşı, daha sonra Çekoslovakya, Litvanya ve Polonya'da SSCB büyükelçisi olan Antonov-Ovseyenko,¹¹ Barcelona'ya konsolos olarak atandı.

Ancak bundan sonradır ki, Madrid'den her gün, titizlikle kontrol edilmiş ve düzene sokulmuş bilgiler gelmeye başladı; RKKA Genelkurmay İstihbarat Daire Başkanı S.P. Uritskiy de bunu teyit etmekteydi.¹² Şimdi artık bu bilgileri -onlara güvenmekle kalmayıp- esas alarak İspanya ile ilgili politikaları yürütmek mümkündü.

Fakat hemen, cumhuriyetçi hükümetin gerçekten feci bir durumda olduğu ortaya çıktı. İspanya nerdeyse her şeye, gıda ürünlerine, petrole, ilaçlara, tüketim mallarına muhtaçtı. Orduya ise -eğer ona ordu demek mümkünse- silah, mühimmat, uçaklar, tanklar, pilotlar ve tankçılar lazımdı. Bu yüzden de dar yönetim, Eylül başlarında, hemen bir karara bağlanması gereken, ertelenmesi imkânsız, oldukça acil ve çok zor bir sorunla karşılaştı. Karışmama politikasından vazgeçip acilen cumhuriyetçilerin ihtiyaçlarını karşılayarak onlara yardımcı olmak mı doğrudu, yoksa Fransa ve Büyük Britanya gibi 23 Ağustos Deklarasyonu'na bağlı kalmak mı gerekiyordu?

İkilemin özü, daha doğrusu çözümü yokmuş gibi görünen sorunun mahiyeti şuydu: Daha önce üstlenilmiş yükümlülüklerle bağlı kalmak demek, Halk Cephesi'ne en zor anında tek kelimeyle ihanet etmek ve onu, kısa sürede kaçınılmaz bir yenilgiye uğramaya mahkûm bir hâlde bırakmak demektir. Böyle bir sonuç karşısında, Stalin grubunun bunca emek ve gayretle Komintern'e, VKP(b)'ye ve SSCB'ye, ilkesel yeni strateji olarak empoze ettiği halk cephesi fikri itibardan düşecekti. Dar yönetimin İspanya cumhuriyet hükümetine mesafeli durması, onun "sınıflar dışı" halk cepheleri kurmaya yönelik tezine kesinlikle karşı çıkan, faşizmi durdurabilecek ve yeni bir dünya savaşını önleyebilecek yagane gücün proleter devrimi olduğunu 1934 sonundan itibaren ısrarla vurgulayan muhalifleri haklı çıkaracaktı. Dolayısıyla Stalin, Molotov ve Litvinov, karışmama siyasetini sürdürdükleri

¹⁰ A.g.k., s. 110.

¹¹ A.g.k., d. 1123, s. 58.

¹² A.g.k., k. 558, l. 11, d. 96.

takdirde, kısa zaman sonra, kendilerinin hatalı, ideolojik düşmanları Trotskiy, Zinovyev ve Kamenev'in ise haklı olduğunu itiraf etmek zorunda kalacaklardı. İspanya'da cumhuriyetçilerin oldukça kesin görünen yenilgisi gelip çattıktan sonra, Stalin grubu, uyarıcı eleştirilere rağmen tamamen yanlış bir rota çizdiklerini ve böylece affedilmez bir suç işlediklerini, dış politikada halk cepheleri kurulmasının, Fransa ve Çekoslovakya ile ittifak anlaşmaları imzalanmasının, iç politikada ise öncelikle yeni anayasa tasarısının hazırlanmasının suç olduğunu kabul etmeye mecbur olacaklardı.

Yani İspanya Cumhuriyeti'ne ihanet etmek, Stalin grubu için bir siyasi intihar demektir. Fakat İtalya, Almanya ve Portekiz gibi hareket etmek de, yine aynı kapıya çıkacaktı. Bu durumda dar yönetimin, açıkça proleter enternasyonalizmi ve devrimci dayanışma pozisyonuna döndüğünü, Kremlin'in önceki politikasının sadece bir "yalan" ve "naif" demokratik ülkeleri şaşırtmak için sadece bir taktik manevra olduğunu bütün dünya karşısında ve kendi muhalefeti karşısında itiraf etmesi gerekecekti. Ayrıca M.M. Litvinov, V.P. Potyomkin, S.S. Aleksandrovskiy, İ.M. Mayskiy gibi diplomatların, G. Dimitrov, A.A. Jdanov, N.İ. Yejev, Y.A. Yakovlev, A.İ. Stetskiy, B.M. Tal gibi parti liderlerinin, SSCB Başsavcısı A.Y. Vışinskiy'in bütün beyanatlarını tekzip etmek zorunda kalınacaktı. Belki de onları bulundukları görevlerden azletmek ve hatta cezalandırmak kaçınılmaz olacaktı. Stalin, Molotov, Vorosilov, Kaganoviç ve Orconikidze'nin ise MK önünde boyun eğerek suçları yüzünden alenen pişmanlık belirtmeleri gerekecekti.

Kısacası her iki yöndeki karar da işlevsel olmaktan uzak ve tehlikeliydi; çünkü uzun vadede kaçınılmaz olarak yönetimin değişmesine yol açacaktı. Tabii ki saf dışı kalan dar yönetim olacaktı. Buna rağmen Stalin, ya tek başına ya da başka biriyle beraber (belki de o sırada tatilini onunla geçiren Jdanov'la birlikte) bu şartlarda doğru olan biricik çözüm yolunu buldu. Böylece hem cumhuriyetçi İspanya'ya yardım sağlanacak, hem de dar yönetimin iktidar yetkileri sapasağlam kalacaktı. Üstelik bulunan bu çözüm sayesinde, politik reformlar için mücadele de sürdürülecekti.

M.M. Litvinov, Ağustos sonunda, Paris'teki İspanya büyükelçisine iletmesi için Potyomkin'e bazı bilgiler vermişti; buna göre, Sovyet yönetiminin İspanya cumhuriyet hükümetince talep edilen silah teslimatını yapması imkânsızdı. İsteğin neden geri

çevrildiğini açıklarken, iki ülkenin birbirinden çok uzak olması ve taşınan yüklerin korsanlık yapan İtalyan donanması tarafından kesin olarak yakalanacağı gibi bahaneler öne sürüldüyse de, elbette ki temel sebep SSCB'nin elinin karışmama hakkındaki deklarasyonla bağlı olmasıydı. Eylül'ün ilk günlerinde, Litvinov, Madrid Büyükelçisi M.İ. Rozenberg'e daha açık bir not gönderdi:

İspanya hükümetine yardım konusu burada defalarca görüşüldü; fakat biz buradan herhangi bir şey gönderme imkânı olmadığı sonucuna vardık.¹³

Buna rağmen aynı günlerde, 6 Eylül'de, Stalin, Jdanov'la birlikte tatil yaptığı Zelyonaya Roşa (Yeşil Koru) dinlenme köşkünden Moskova'ya, Kaganoviç'e şifreli bir telgraf gönderdi ve İspanya Cumhuriyeti'ne Meksika üzerinden Sovyet uçakları satılması ve yanı sıra İspanya'ya Sovyet pilotları gönderilmesi için bir karar hazırlanmasını istedi.¹⁴

Stalin'in teklif ettiği kararla ilgili çalışmalar üç hafta sürdü. Zira konu çok karmaşık ve zordu; ayrıca bu işleri yürütenlerin açıkça sabotajda bulunma riski de vardı. Nihayet 26 Eylül'de Vorosilov şu notu düşüyordu:

Soçi'den Yoldaş Stalin telefonla aradı ve şu konuların görüşülmesini istedi: 1) gerekli sayıda hizmet personeli de göndermek suretiyle 80-100 adet Vickers tankı satışı. Tankların üzerinde Sovyet fabrikalarına ait hiçbir işaret ve iz bulunmayacaktır; 2) yabancı makineli tüfeklerle donatılmış 50-60 SB (hızlı bombardıman uçağı) satılması -Meksika üzerinden; konular acil görüşülecektir.

Halk komiseri bir gün sonra şu cevabı gönderecekti:

Sevkiyat için 100 tank, 387 uzman hazırlanmıştır. Makineli tüfekler olmaksızın 30 uçak gönderiyoruz; 15 uçakta bombalar ve mürettebat bulunmaktadır. Gemi Meksika'ya gidecek ve Cartage-na'ya girecektir. Gönderilen tank sayısı 50 adettir.¹⁵

Stalin ve Vorosilov cumhuriyetçilere gönderilecek öncelikli yardımın hacmi ve İspanya'ya "gönüllüler" yollanması konularını tam olarak mutabakata bağladıktan sonradır ki, Kaganoviç karar tasarısını Politbüro'ya sundu. Aynı gün, 29 Eylül'de kabul edilen karar son derece gizli tutulmuş, karar metni sadece sınırlı sayıda görevlinin görebileceği bir "özel dosya"ya konmuştu ve

13 Bkz. Y. Ribalkin, *Operatsiya 'X'. Sovetskaya voyennaya pomoş respublikanskoy İspanii. 1936-1939* ("X" Operasyonu. Cumhuriyetçi İspanya'ya Sovyet Askeri Yardımı. 1936-1939), Moskova, 2000, s. 28.

14 RGASPI, k. 558, l. 11, d. 96, s. 4.

15 Bkz. Y. Ribalkin, A.g.e., s. 29.

üstelik metinde İspanya adı da kesinlikle geçmiyordu. Bunun yerine X harfi kullanılmıştı:

a) Bütün operasyon için Yoldaşlar Uritskiy ve Sudyin görevlendirilmek üzere, personel mevcudu ve özel makineleri X'e ulaştırma operasyonu planı onaylansın (*Sudyin, Dış Ticaret Halk Komiser Vekiliydi -Y.J.*);

b) Özel operasyonun yapılması için İstihbarat Genel Müdürlüğü'ne 1.910.000 Sovyet Rublesi ve 190.000 USD tahsis edilsin;

Özetlerin dağıtımı: Yoldaş Uritskiy'e hepsi; Yoldaş Sudyin'e "a" maddesi; Yoldaş Grinko'ya "b" maddesi.¹⁶

İki hafta sonra Voroşilov Stalin'e şu şifreli telgrafı gönderdi:

Dostlarımız için (*İspanya cumhuriyet hükümeti kastedilmektedir -Y.J.*) tahsis edilmiş uçaklarla ilgili olarak hatırlatma şudur: 1) Gemilerin güzergâhta nerede, hangi ve ne kadar yükte bulundukları konusu. Yeni teslimat için talimatınızı bekliyorum. 15.10.1936. Voroşilov.¹⁷

İspanya Cumhuriyeti'ni kurtarmaya yönelik gizli operasyonlar işte böyle başladı. Aslında gizli olan sadece Sovyet askeri donanım ve silahlarının teslimatı, Sovyet askeri uzmanlarının İber Yarımadası'na gönderilmesi ve taşıtların güzergâhlarıydı. Dar yönetim, diktatörlük rejimlerinin artık iki aydır yaptıkları gibi hareket etmek istemiyordu. Bu nedenle 28 Eylül'de, yani İspanya'ya askeri yardım kararı alınmadan önce, M.M. Litvinov, Milletler Cemiyeti'nin 17. genel oturumunda konuşurken, tamamen diplomatik bir dille, hiçbir şeyi açıkça belirtmeden, ancak bununla birlikte herkesin olup biteni anlamasına yetecek kadar belirgin bir şekilde şunu beyan ediyordu:

Sovyet hükümeti İspanya meselesine karışmamaya ilişkin deklarasyona sadece dost ülke (*Litvinov, Fransa'yı kastetmekteydi -Y.J.*), bunun aksi bir durumda uluslararası ihtilaf çıkacağından endişe ettiği için katılmış bulunmaktadır. Sovyet hükümeti, darbecilerin yasal hükümete karşı savaşıyla ilgili olarak tarafsızlık ilkesinin kabul edilemez olduğunu ve bunun uluslararası hukuk normlarına aykırı olduğunu düşünse ve İspanya Dışişleri Bakanı'nın bu konudaki beyanatını tamamen onaylasa da, deklarasyona katılmıştı. Sovyet hükümeti, adil olmayan bu kararın, kendilerini düzenin dayanakları sayan ülkeler tarafından empoze edildiğinin bilincindedir; çünkü bu ülkeler sayısız sorunlara gebe yeni bir statü kurmuşlardır ve bu yüzden darbeciler kendi yasal hükümetlerine karşı savaşırken, onlara açıkça yardımda bulunulabilmektedir.¹⁸

16 Aynı yerde.

17 Aynı yerde.

18 M. Litvinov, *Protiv agressii* (Saldırganlığa Karşı), Moskova, 1938, s. 30.

Diplomasinin kendine özgü diliyle, SSCB'nin karışmama ilkesinden kısa sürede vazgeçebileceği, bundan daha açık bir şekilde ima edilemezdi. Üstelik 7 Ekim'de, SSCB'nin Londra'daki maslahatgüzarı S.B. Kagan, Uluslararası Karışmama Komitesi Başkanı Lord Plimut'a bir bildirimde bulunmuş, başta Portekiz'in yaptıkları olmak üzere, darbecilere yardım edildiğini ortaya koyan, tartışmasız ve herkesin malumu olan çok sayıdaki örneği dile getirerek şu sonuca varmıştı:

Sovyet hükümeti, tekrarlanan anlaşma ihlalleri sonucu oluşan böyle bir durumda, karışmama hakkında varılan anlaşmanın fiilen ortadan kalkmasından endişe etmektedir. Sovyet hükümeti, karışmamaya dair anlaşmayı imzalamış olan bazı ülkelerin bu anlaşmayı İspanya'daki yasal hükümetle savaşılan darbecilere askeri yardım yapmak için bir perde olarak kullanmalarını hiçbir şekilde kabul edemez. Sovyet hükümeti, bu nedenle şunu beyan etmek zorundadır ki, karışmama hakkındaki anlaşmanın ihlali derhal sona erdirilmezse, Sovyet hükümeti, kendisini, bu anlaşmadan doğan taahhütlerinden muaf sayacaktır.¹⁹

Başka bir anlama yorulamayacak bu gayet açık ve kararlı uyarının ardından, dar yönetim, aynı tutumu bir kez daha tekrarladı. Bu sefer, konu, salt parti düzeyinde, yani resmi olmayan bir düzlemde gündeme gelmişti. 16 Ekim'de, Stalin'in adıyla, İspanya KP MK ve onun Genel Sekreteri Jose Diaz'a bir telgraf gönderildi ve böylece SSCB'nin karışmama siyasetinden vazgeçtiği de kesinleşmiş oldu. Telgrafta şöyle deniyordu:

Sovyetler Birliği'nin emekçileri, İspanya'nın devrimci kitlelerine elinden gelen yardımı yaparken, sadece kendi borçlarını yerine getirmektedirler. Onlar, İspanya'nın faşist gericilerden kurtuluşunun, sadece İspanyolların özel meselesi olmadığının, bütün ilerici ve öncü insanlığın ortak meselesi olduğunun bilincindedirler.²⁰

Karışmama Komitesi'nden, onun kurulmasına esas oluşturulan tutum ve hareketler bekleyen Sovyet yönetimi, sonuç alamayacağı kesinleşince tavrını koyuyor ve Londra Büyükelçisi İ.M. Mayskiy 23 Ekim'de resmi bir açıklama yapıyordu:

Anlaşma yırtılmış boş bir kâğıda dönüşmüştür. O, aslında artık mevcut değildir... İspanya'nın yasal hükümetine ve İspanyol halkına karşı oluşmuş, açıkça adaletsiz durumun sorumluluğunu bundan böyle taşımamak için, Sovyet hükümeti derhal şunu bildirmek zorundadır ki, 7 Ekim tarihli beyanat uyarınca, o, karış-

19 *İzvestiya*, 8 Ekim 1936.

20 *Pravda*, 16 Ekim 1936.

mama hakkında anlaşmanın, kendisini, bu anlaşmanın diğer herhangi bir başka katılımcı üyesinden daha fazla bağladığını kabul edemez.²¹

Bu tür kesin ve aynı zamanda da hürslü açıklamaların Ekim ayında yapılması bir tesadüf değildi. SSCB tam o sırada cumhuriyetçi İspanya'ya yardım etmeye başlamıştı. Vorosilov'un Stalin'e bildirdiği üzere, 4 Ekim'de dizel motorlu Kursk gemisiyle Cartagena Limanı'na ilk Sovyet avcı uçakları ulaştırılmış, dört gün sonra da Komsomolsk gemisi, aynı limana 5 tank ve S.M. Krivoşein'in komutasında 80 Sovyet subayı ve tankçı çavuşu getirmişti.²²

Tercih yapılmıştı. Ama dar yönetimin fikrinde mevcut ortamda bu biricik mümkün ve doğru tutum, önceden tahmin edilebilir olsalar da, oldukça ciddi sonuçlara yol açtı. Dünya basınında İspanya'ya Sovyet askeri sevkıyatı hakkında ilk haberler çıktıktan hemen sonra, Fransa ve İngiltere de dâhil olmak üzere bazı demokratik ülkelerde, nihayet komünist yayılmacılığın başladığı hakkında aceleci ve asılsız iddialar ortaya atıldı. ABD Paris Büyükelçisi (kısa bir süre önce ABD'nin SSCB büyükelçisiydi) William Bullitt, Fransa Dışişleri Bakanı Yvon Delbos'la yaptığı görüşmede, bir diplomat için oldukça sert ifadeler kullanıyordu:

Franco'nun askeri güce o kadar çok ihtiyacı vardır ki, İtalya ve Almanya'dan derhal önemli miktarda yardımlar almazsa, onun hareketi iflas edecektir ve İspanya kısa zamanda komünistlerin eline geçecektir. Az bir süre sonra Portekiz de aynı yoldan gidebilir.

Delbos'un kendisi de, Paris'te, Alman Nazi Büyükelçisi Welckek ile yaptığı bir sohbet esnasında, aslında aynı düşüncüyü dile getiriyor ve Almanya'nın İspanya'da komünizmin "olası zaferi" konusundaki endişelerinin anlaşılır ve çok yerinde olduğunu kabul ediyordu.²³

Diktatörlük rejimlerinden destek alan darbecilere karşı mücadeleye için yapılan meşru ve yasal yardımları, tamamen temelsiz, dünya devrimi ihracı gibi eski bir mitle açıklama girişimleri, Sovyet yönetimini gerekli adımları atmaya itti. 9 Aralık'ta, M.M. Litvinov, Büyük Britanya ve Fransa büyükelçilerine, şu hususları içeren notalar gönderdi:

21 *İzvestiya*, 24 Ekim 1936.

22 M.T. Meşeryakov, *İspanyskaya Respublika i Komintern* (İspanya Cumhuriyeti ve Komintern), Moskova, 1981, s. 52.

23 Georges Soria, *Voyna i revolyutsiya v İspanii* (İspanya'da Savaş ve Devrim), c. 1, Moskova, 1968, s. 52.

Sovyet hükümeti, diğer devletlerle birlikte, İspanya'ya dışarıdan müdahaleye yol açabilecek doğrudan veya dolaylı hareketlerden kaçınacağını beyan etmeye hazırdır; fakat bunun için beklentisi şudur: Diğer devletlerin de aynı şekilde bundan kaçınması konusunda tam bir kontrol sağlansın veya garanti edilsin.²⁴

Kısacası, SSCB cumhuriyetçilere askeri yardımı kesmeye hazırды; ancak bunun olması için, İtalya, Almanya ve Portekiz de kesinlikle aynısını yapmak zorundaydılar. Milletler Cemiyeti Konseyi'nin 11 Aralık oturumunda, V.P. Potyomkin, aynı konuyu yeniden gündeme getirdi:

SSCB hükümeti, darbecilere karşı mücadelesinde İspanya Cumhuriyeti'ndeki yasal hükümete yapılan yardımın, bu ülkenin içişlerine karışmak olduğunu veya Milletler Cemiyeti tüzüğüne aykırı bir durum oluşturduğunu hiçbir zaman düşünmemiştir. Buna rağmen bazı müstesna şartların etkisiyle ve barışı korumak için, SSCB, karışmama hakkındaki anlaşmaya katılmayı uygun gördü ve üstlendiği yükümlülükleri tam olarak ve dürüstçe yerine getirmektedir... Bu amaçla, Sovyet hükümeti, etkili bir kontrol sistemi kurulmasını kararlılıkla istemektedir. Bu sistemin güçlendirilmesi ve onun bütün şartlarının yerine getirilmesi, İspanya'daki ayaklanmanın sona ermesini hızlandırabilir. Hükümet, düzeni sağlamayı başarırca, bu ülkenin içişlerine yabancı müdahale olasılığı da ortadan kalkacaktır.²⁵

Bu arada dar yönetim, İspanya cumhuriyetçi çevrelerinin bir kısmından da çok daha kuvvetli ve oldukça tehlikeli, fakat tamamen ters yönde bir baskı görmektedir. Bu unsurların arkasında, anarkosendikalist Ulusal Emek Konfederasyonu (CNT) ve İberya Anarşistler Federasyonu'nun (FAİ) kitlesel desteği vardı. Fikirlerinin özünü "İspanya'da işçi ve köylülerin zaferi sadece sosyalist devriminin zaferiyle mümkündür" gibi beylik bir sloganla ifade eden ve açıkça Trotskiyici bir pozisyonda duran, radikal "sol"cu POUM (Marksist Birleşik İşçi Partisi) da bu unsurların arasında yer alıyordu.

Bu tür eğilimlere karşı sesini yükselten Komintern, ayaklanma başladıktan neredeyse sadece beş gün sonra ilgili tarafları uyarmıştı:

Şimdiki aşamada İspanya'da Sovyetler oluşturma ve proletarya diktatörlüğü kurma görevini öne sürmek doğru değildir. Dolayı-

24 *Vneşnyaya politika SSSR. Sbornik dokumentov* (SSCB Dış Politikası. Belgeler Derlemesi), c. 4, Moskova, 1946, s. 226.

25 *Dokumentı...*(Belgeler). c. XIX, s. 659-660.

sıyla şunu söylemeliyiz: İşçilerin elinde silah bulunduğu şu anda cumhuriyeti savunma bayrağı altında hareket edin, İspanya'da demokratik rejim pozisyonundan sapmayın, çünkü darbecilere karşı zafer için bu çok önemlidir. Biz işçilere, demokratik cumhuriyetin kurulması ve pekiştirilmesi temelinde bu silahlarla ileri gitmeyi, bizim farklı bir durumda yaptığımız gibi, küçük burjuvaziyle, köylü kitleleriyle ve radikal aydınlarla birliği korumaya çalışmayı tavsiye etmeliyiz...²⁶

Giorgi Dimitrov, hem Jose Diaz'a, hem de Madrid'e görevli olarak gönderilmiş İKKİ mensubu Vittorio Codovilla'ya yazdığı mektubunda, Halk Cephesi'nin bütünlüğünü bozacak her türlü hareketten kesinlikle kaçınmayı ısrarla tavsiye etmekteydi. Dimitrov, mektubunda şöyle diyordu:

Komünistlerin hükümete doğrudan katılmadan durumu idare edilebildiği sürece, hükümete katılmamak daha uygundur; çünkü bu şekilde Halk Cephesi'nin birliğini korumak daha kolaydır. Darbeyi bastırmak için hükümete katılmak kaçınılmaz olduğunda, işte yalnızca bu, yani en olağanüstü durumda hükümette yer alınmalı.²⁷

Buna karşın iki komünistin, Vicente Uribe ve Jesus Hernandez'in 4 Eylül'de kurulan Largo Caballero hükümetine girmiş olması, yeni başbakanın verdiği ultimatomdan kaynaklanmıştı: Ona göre, ya komünistler kabineye girecekler ya da Komünist Partisi cumhuriyetin yenilgisinin bütün sorumluluğunu üstlenecekti.²⁸

Aralık'ta, İspanya'daki olaylar geri dönüşü olmayan bir nitelik kazandıktan sonra bile, dar yönetim, Stalin, Molotov ve Voroşilov, silah yardımı ve askeri uzman isteyen Largo Caballero'ya ısrarla şunu tavsiye ediyorlardı:

İspanya Devrimi, Rusya'nın geçtiği yoldan birçok yönüyle farklı olan kendi yolunu çizmektedir... İspanya'daki devrimci gelişmelerde, parlamenter yolun, Rusya'dakinden daha etkili bir araç olması kuvvetle muhtemeldir.²⁹

NKP, FAİ ve POUM gibi örgütlerin son derece aşırı tutumları öylesine açık ve ortadaydı ki, cumhuriyetçiler kampındaki iç

26 *Komintern i grajdanskya voyna v İspanii* (Komintern ve İspanya'da İç Savaş). Moskova, 2001, s. 110-111.

27 A.g.e., s. 419.

28 Georges Soria, *Voyna i revolyutsiya v İspanii* (İspanya'da Savaş ve Devrim), c. 1, Moskova, 1968, s. 363-364.

29 A.g.e., s. 419.

çekişmeler kimse için bir sır değildi. Özellikle cumhuriyet ordusunun kurulması, eğitimi ve hazırlanması, ona gerekli disiplinin ve savaş kabiliyetinin kazandırılması çalışmalarına çok olumsuz biçimde yansıyan devrimci başıboşluğu ne pahasına olursa olsun engellemek için Sovyet danışmanlarının gösterdiği kararlı çabalar da bir sır değildi. Dolayısıyla ateşli bir cumhuriyet yanlısı olarak İspanya'yı ziyaret eden ünlü İngiliz yazar George Orwell'in daha sonraları şunları hatırlıyor olmasına da bir tesadüf denemez:

... İspanya'da olup bitenler, sadece bir iç savaş krizi değil, bir devrimin başlamasıydı. Faşizm karşıtı basın... ne pahasına olursa olsun bizzat bu gerçeğin üstünü örtmeye çalışıyordu. İspanya'daki durum "faşizmin demokrasiye karşı mücadelesi" olarak gösteriliyor, olayların devrimci niteliği titizlikle gizli tutuluyordu. Ayrıca Komünist Partisi (*İspanya KP -Y.J.*), Sovyet Rusya'nın desteği ile devrimi önlemek için her şeyi yapıyordu.³⁰

Bu nedenledir ki, üzüntü ve hüznünü saklamayan M.M. Litvinov, M.İ. Rozenberg'e yazdığı bir mektupta şunu belirtmişti:

İspanya sorunu yüzünden İngiltere ve Fransa ile ilişkilerimiz bozuldu ve Bükreş'te, hatta Prag'da kuşkular ortaya çıktı.³¹

Özellikle Büyük Britanya, Polonya ve Romanya, henüz Almanya'ya karşı Sovyet-Çekoslovakya-Fransa anlaşmasına katılma yönünde bir karar almamışlardı ve şimdi Doğu Paktı tehlikeye giriyordu. Öte yandan devrimci fikirlerin yoğun dürtüsü, İspanya Devrimi'nin şeklen kazandığı başarılar, SSCB içinde de kısa süre, sadece üç dört yıl önceki aşırı "sol" eğilimi yeniden canlandırabilirdi. En tehlikelisi, gelişmeler, radikal görüşlü parti üyelerinin ve gençlerin başını döndürüp geniş yönetimin eline Stalin grubuna karşı korkunç bir silah verebilirdi. Bu arada Komintern ile Sosyalist Enternasyonal arasındaki ilişkileri yeniden kurma ümitlerinin de boşa çıktığı anlaşılmıştı; oysa İKKİ, en asgari bir hedefte buluşmaya, hükümetinin başında bir sosyalistin bulunduğu İspanya Cumhuriyeti'ni savunmak için Sosyalist Enternasyonal liderlerinin kesin onayını almaya çalışıyordu.

İşte bu en ağır ve sorumluk gerektiren günlerde, Sosyalist Enternasyonal'ın yönetimi ikiye bölündü: karışmama konusunda katı bir tutum sergileyen çoğunluk ve sadece darbeciler ve diktatörlük rejimlerinin işine gelen bu doktrine karşı çıkan azınlık.

30 George Orwell, 'Pamyati Katalon i' (Katalonya Hatırasına), *Soglasıye der-gisi*, sayı 1, 1990, s. 107-110.

31 Y. Ribalkin, A.g.e., s. 31.

Ne yazık ki birinci gruptakiler arasında devlet düzeyinde karar alma yetkisine sahip liderler vardı: Fransa Başbakanı Leon Blum, Belçika Dışişleri Bakanı Paul Henri Spaak, Büyük Britanya parlamentosundaki muhalefet liderleri, İşçi Partisi'nden Walter Citrine ve Ernest Bevin. Onlar, özellikle de sonbahardan itibaren, daha dünkü görüşlerine tamamen aykırı bir şekilde, hep birlikte, İspanya Halk Cephesi'ni komünizmin bir aracı olarak görmeye, cumhuriyetçi hükümette salt çoğunluk sahibi sosyalistleri ise Kremlin'in kuklaları saymaya başladılar.

Şu da var ki, her iki Enternasyonal yine de birtakım ön görüşmeler yaptılar; ancak bunlar hiçbir taahhüt içermiyordu. 14 Ekim'de, daha ilk buluşmada, Sosyalist Enternasyonal Yürütme Kurulu Başkanı Louis de Brouckere ve Genel Sekreteri Friedrich Adler, İKKİ temsilcilerinin İspanya'daki durumu geniş bir kapsamda görüşmek üzere bir konferans düzenlenmesi teklifini kesinlikle geri çevirdiler. Uğradığı başarısızlığa rağmen, Komintern, çok gerekli olan bu diyalogu kurmak için 25 Ekim, 7 ve 28 Aralık'ta üç kez daha girişimde bulundu, lakin talepleri yine kesin bir dille reddedildi.³²

32 Georges Soria, *Voyna i revolyutsiya v İspanii* (İspanya'da Savaş ve Devrim), c. 2, Moskova, 1987, s. 118-119.

ON BİRİNCİ BÖLÜM

10 Eylül 1936'da ülkenin merkezi gazetelerinde "SSCB Başsavcılığında" başlıklı bir haber yayımlanmıştı; haberde şöyle deniyordu:

SSCB Başsavcılığı, bu yıl 19-20 Ağustos'ta, Moskova'da, Trotskiy-Zinovyevci Terörist Merkez davasında, bazı sanıkların, N.İ. Bukharin ve A.İ. Rıkov'un, şu veya bu şekilde karşıdevrimci suç faaliyetlerine karıştıklarına dair verdikleri ifadeleriyle ilgili soruşturmayı tamamlamıştır. Soruşturmada N.İ. Bukharin ve A.İ. Rıkov hakkında kovuşturma açmayı gerektiren herhangi bir hukuki kanıt tespit edilmemiştir.¹

Bu haberden sonra birçok kişi, çağrışım yoluyla, Aralık 1934-Ocak 1935'te yapılan ve tamamen aynı olan hamleyi kaçınılmaz olarak hatırlamış olmalıydı. O zaman da benzer şekilde Zinovyev ve Kamenev'in tutuklanmaları için yeterince kanıt olmadığı ilan edilmiş, ancak üç hafta sonra, hiç beklenmedik bir biçimde, her iki Politbüro eski üyesinin de, "tespit edilen yeni durumlar nedeniyle" sadece tutuklanmakla kalmayıp yargılanmaya da başlandıkları, yani tam tersi bildirilmişti. Fakat daha önce uygulanmış olan yöntem bu sefer tekrarlanmadı. Savcılık haberi, iki önemli uygulamanın üzerini bir süreliğine örtmeye yönelik bir "sis perdesi"ydi: Henüz serbest olan en ünlü Trotskiyecilere yönelik cadı avı bitirilmiş ve iktidarın en üst kademesinde nakiller başlamıştı. Bu sürecin son derece ciddi sonuçları aradan sadece on ay geçtikten sonra ortaya çıktı.

Ağustos duruşmaları başladığında G.L. Pyatakov, olağan iznini kullanmaktaydı. Ancak yine de kendini gösterme ihtiya-

1 *Pravda*, 10 Ekim 1936.

cı duymuştu ki, devam eden duruşmalarla ilgili, ateşli ve duygu yüklü bir yazı yazdı. "İğrenç Katiller ve Hainleri Acımadan Yok Edelim!" başlıklı bu yazı *Pravda*'da 21 Ağustos'ta yayımlandı. Buna rağmen yine de, 11 Eylül'de, Stalin, şifreli bir telgrafla, G.L. Pyatakov'un Ağır Sanayi Halk Komiser Vekilliğinden alınmasını talep etti.² Bu karar, söz konusu halk komiserliğinin mevcut çalışma düzenini etkileyemezdi; zira Pyatakov'un yerine geçecek adam daha bir ay öncesinden hazırlanmıştı. 7 Ağustos'ta, Çelyabinsk Traktör Fabrikası Müdürü Buskin Moskova'ya çağrıldı ve Orconikidze'nin vekili olarak tayin edildi.³ Baştan onun sanki özel olarak kendisi için oluşturulmuş bir göreve atandığını akla getiren bir görüntü ortaya çıktıysa da, aslında hedef, Pyatakov'un kısa süre sonra kaybedeceği makamıdı.

Trotskiyeci "avının" ikinci kurbanı K.B. Radek oldu. Aslında onun kaderi, daha Zinovyev ve Kamenev davası açıldığı zaman belirlenmişti. Stalin, 19 Ağustos'ta Kaganoviç ve Yejov'a şu telgrafi göndermişti:

Radek'in bana, Trotskiyecilerle ilgili davayla bağlantılı olarak, kendisinin durumu hakkında yazdığı mektubu okudum. Mektup çok inandırıcı olmasa da, ben, **Radek'in tutuklanması konusunun yine de gündemden çıkarılmasını öneriyorum** (*vurgulama bana aittir -Y.J.*) ve ona, *İzvestiya*'da, kendi imzasıyla, Trotskiy'e karşı bir makale yazması için imkân sağlanmasını teklif ediyorum. Makaleyi önceden denetlemek gerekecektir.⁴

Parlak bir polemikçi olan Radek'in Trotskiy'i lanetleyen yazısı, 21 Ağustos'ta yayımlandı. Bir ay sonra da Stalin, onun artık görevini yerine getirdiğine ve sahneden çekilmesi gerektiğine karar verdi. 19 Eylül'de ise, yine aynı Stalin, G.G. Yagoda'nın olağan talep yazısını yanıtlarken, görüldüğü üzere, nihayet Radek'in tutuklanmasını onayladı. O sıralar geçerli ama yazılı olmayan kurala göre, Radek'i VKP(b) MK Uluslararası Haberleşme Bürosu Başkanlığı görevinden aldılar. Oysa bu pozisyon, partideki eski rolünü korumak ve desteklemek üzere, kısa süre önce bizzat Radek için açılmıştı. Son günlerini yaşayan bu büronun çalışmalarını yönetmek üzere B.M. Tal görevlendirildi.⁵

Tal'e geçici de olsa verilen bu görev, dışarıdan pek belli olmamasına karşın, 11 Ağustos'ta başlatılmış olan, çoğunlukla iktidarın yatay yöndeki belirgin dönüşümünü gösteren ve tamamen

2 RGASPI, k. 558, l. 11, d. 96, s. 5; k. 17, l. 163, d. 1122, s. 104.

3 A.g.k., k. 17, l. 163, d. 1117, s. 109-110.

4 A.g.k., k. 558, l. 11, d. 93, s. 35.

5 A.g.k., k. 17, l. 163, d. 1123, s. 33.

Stalin grubunun pozisyonunu kuvvetlendiren nakil ve atamaların sadece bir devamıydı. Politbüro, 11 Ağustos'ta, kuşkusuz geniş siyasi reformlar yapma planına organik olarak bağlı bir kararla, "programın ilk taslağını hazırlamak üzere Yoldaşlar Stetskiy, Tal ve Yakovlev'den oluşan ve VKP(b) Program Komisyonu'na bağlı bulunan bir sekreteryaya kurulması hakkında Stalin'in teklifini" kabul etti.⁶

Aynı gün Politbüro'nun aşağıdaki kararı da kabul etmesi bir tesadüf değildi:

- 1) *İzvestiya* SSCB TsİK Sorumlu Yazı İşleri Müdürü Birinci Yardımcılığı görevine Yoldaş Tal atansın.
- 2) Sorumlu Yazı İşleri Müdürü 2. ve Levazım İşleri Müdürü 3. Yardımcıları görevlerinde ise sırasıyla Yoldaş Selikh ve Yoldaş Medvedyev kalsınlar.
- 3) *İzvestiya* teşkilat yapısını, ayrıca *İzvestiya*'nın sekreteryaya aygıtını düzene sokmak üzere Yoldaşlar Tal, Stetskiy ve Yejev görevlendirilsinler.
- 4) Gazeteyi heyet hâlinde yönetme sistemi kaldırılsın.
- 5) 14 Ağustos'ta sonuçlar hakkında rapor verilsin.⁷

Böylece B.M. Tal, şimdilik sorumlu müdür odasında oturan Bukharin'in hemen "altında" mevzilenmişti ve bütün çalışmaları ve redaktörleri kontrol etmekteydi. Yeni anayasa tasarısının ruhuna bakılırsa, bu kadro esaslı bir tasfiyeden geçecekti.

Ne var ki son talimatı öngörülen sürede yerine getirmek mümkün olmadı. Ancak iki ay kadar sonra, 5 Ekim'de, Politbüro, Tal'in sunduğu karar taslağını onayladı ve hala çok temel bir görevde bulunan eski Trotskiyci L.S. Sosnovskiy gazete kadrosundan atıldı; böylece *nomenklatura* çerçevesinde bir işten çıkarma gerçekleşti. Tal, bunu bir savcı edasıyla açıkladı:

Sosnovskiy, karşıdevrimci imzasız mektupların, Sovyet iktidarına yönelik iğrenç hicivlerin, tutuklu ve yargılanmış karşıdevrimcilerin, özellikle de terörist eylemlere katıldıkları için yargılanmış olanlar da dâhil, Trotskiycilerin şikâyet ve isteklerinin tam bir koleksiyoncusu olmuştu.⁸

Tomskiy intihar ettikten ve Bukharin'in bağımsız karar verme hakkı fiilen feshedildikten sonra, Basın ve Yayınları Şubesi

6 A.g.k., d. 1118, s. 74.

7 A.g.k., s. 78.

8 A.g.k., d. 1125, s. 21-22.

ilk baştaki ideolojik sansür makamı işlevini kaybetti; eski ünlü muhaliflerin bu alandaki ağırlığı ise zaten kalmamıştı. B.M. Tal gittikten sonra, şubenin boşalan başkanlığına *Pravda* Sorumlu Yazı İşleri Müdürü L.Z. Mekhlis getirildi; çünkü hiyerarşik merdivene göre sıra onundu.

Ancak ülkedeki olayların gidişatını çok daha keskin şekilde değiştirecek olan başlıca personel atamaları bir ay sonra, 25-29 Eylül günlerinde gerçekleşti. Bunlar Stalin'in İspanya Cumhuriyeti'ne askeri yardımla ilgili çok zor ve sorumluluk taşıyan bir karar almasının gerektiği günlerdi. Hem operasyonun yarı legal niteliğini -en azından Sovyet yurttaşları için gizli kalmasını- sağlama almaya ve hem de konunun Stalin grubuna karşı bir siyasi mücadele aracı olarak kullanılmasını önlemeye yönelik atamalar işte o zaman yapıldı.

Bütün süreç aslında Stalin'le Jdanov'un 25 Eylül'de Moskova'ya gönderdikleri şifreli bir telgrafla başlamıştı:

VKP(b) MK, Kaganoviç, Molotov Yoldaşlar ve diğer MK üyeleri-ne.

Birincisi: Yoldaş Yejov'un İçişleri Halk Komiserliği görevine atanmasını gerekli ve acil bir iş olarak görüyoruz. Yagoda, Trotskiy-ci-Zinovyeveci Blok'u ifşa etme işinde, açıkça görüldüğü üzere, vasatın üzerine çıkamamıştır; OGPU bu işte 4 yıl geç kalmıştır. Bütün parti kadroları ve NKVD vilayet temsilcilerinin çoğu bunu konuşuyorlar. NKVD'de Agranov, Yejov'un yardımcısı olarak tutulabilir. **İkincisi:** Acilen Yoldaş Rıkov'un İletişim Halk Komiserliği görevinden alınması ve onun yerine Yagoda'nın atanmasını gerekli görüyoruz. Fikrimizce, bu iş için gerekçelere ihtiyaç yoktur ve mesele zaten bellidir. **Üçüncüsü:** Ormancılık Halk Komiseri Yoldaş Lobov'un derhal görevinden alınması ve yerine Severnyı Kraykomu 1. Sekreteri İvanov'un atanması gerektiğini düşünüyoruz. İvanov ormancılığı iyi biliyor ve iş yapabilen bir adamdır. Lobov ise *narkom* (halk komiseri -ç.n.) olarak işi kotaramıyor ve her yıl biraz daha batırıyor. Lobov'un Ormancılık Halk Komiseri İvanov'un yardımcısı olarak tutulmasını öneriyoruz. **Dördüncüsü:** KPK konusuna gelince, Yejov'un iki görevi bir arada yürütmesi gayet mümkündür; KPK içinde Yejov'un birinci yardımcılığına ise Yakov Arkadyeviç Yakovlev tayin edilebilir. **Beşincisi:** Yejov bizim teklifleri kabul ediyor. **Altıncısı:** Yejov'un MK sekreteri olarak kalacağı zaten ortadadır.⁹

26 Eylül'de, bu kez sadece Stalin'in imzasını taşıyan ve Yagoda'ya gönderilen şifreli bir telgrafta ise, Yagoda'nın İletişim

9 Stalin i Kaganoviç. *Perepiska...* (Stalin ve Kaganoviç. Yazışma), s. 682-683.

Halk Komiserliği'ni ayağa kaldıracak ümidi dile getiriliyordu.¹⁰ Peki, 25 Eylül tarihli telgrafın ilk maddesi neden gündeme gelmişti? Aslında telgraftaki temel madde buydu ve etraflıca vurgulanmıştı. Öncelikle Yagoda'nın güya "geç kaldığı" dört yılı ele almak gerekir. Özellikle bu dönemin belirtilmesi, daha çok iki olayla açıklanabilir. Ağustos 1933'te, Paris'te, Almanya Sosyalist İşçi Partisi ve Hollanda'dan iki Trotskiyici grubun katıldığı bir konferans düzenlenmiş ve "Uluslararası Komünist Ligi" kurulmuştu; bu örgüt, Temmuz 1936'da kurulan 4. Enternasyonal'in çekirdeğini oluşturmuştu. Ayrıca bu temel üzerinde bir 4. Enternasyonal Yolunda Hareket Bürosu ve Uluslararası Sekretarya kurulmuştu. Bu teşekkül hemen Stalin'in "tek ülkede sosyalizm kurma" politikasını kınadı ve İspanya ile Fransa'da halk cepheleri oluşturulmasını eleştirdi.

Bununla birlikte, Yagoda'yı Yejov'la değiştirme kararını şu olay da etkilemiş olabilirdi: Trotskiy tam da Temmuz 1936'da *İhanete Uğramış Devrim* adlı eserinin el yazması üzerindeki çalışmasını tamamlamıştı. Bu kitapta, Stalin grubunun ve politikasının, üzerinde uzun boylu düşünülmüş, teorik olarak gerekçelendirilmiş ve aşırıya varan sertlikte bir eleştirisi vardı.

G.G. Yagoda'nın yerine niçin özellikle Yejov'un tercih edildiğine gelince, bunun nedeni bizce öncelikle şuydu: MK aygıtında çalıştığı beş buçuk yıl içinde, Yejov, yetenekleri sınırlı olmakla birlikte, oldukça disiplinli, itaatkâr ve kişisel inisiyatif kullanma konusunda tutuk biri olarak tanınmıştı. Bunun yanı sıra, bu tür bir atama için oldukça önemli olan bir özelliği daha vardı: Yejov hiçbir zaman hiçbir muhalefetin saflarında yer almamıştı; üstelik son dönemdeki yüksek görevinde, parti aygıtının zirvesinde yer almasına karşın yine de pek ortalıkta görünmeyen biri olarak kalmış, ün veya popülerlik kazanmamış ya da kazanmak istememişti. Nihayet, Yagoda'nın yerine Yejov'un atanmasının başlıca nedenlerinden biri de, onun 1935'te yazdığı *Hizipçilikten Açık Karşıdevrime* adlı, henüz el yazısı hâlindeki eserd. Burada o, muhaliflerin artık Sovyet karşıtı faaliyetler başlattıklarını ispatlamaya çalışmıştı.

Politbüro'nun 26 Eylül tarihli kararı, 25 Eylül tarihli telgrafın doğrudan sonucuydu:

10 A.g.e, s. 683.

A.İ. Rıkov, SSCB İletişim Halk Komiserliği görevinden alınsın, Yoldaş G.G. Yagoda SSCB İletişim Halk Komiserliği görevine tayin edilsin...

a) Yoldaş Yagoda SSCB İçişleri Halk Komiserliği görevinden alınsın.

b) Yoldaş Yejov SSCB İçişleri Halk Komiseri olarak tayin edilsin ve zamanının onda dokuzunu NKVD'ye ayırmak üzere, aynı zamanda VKP(b) MK Sekreteri ve Parti Denetleme Kurulu (KPK) Başkanı olarak da kalsın.¹¹

Oldukça sert ve kesin olan son ifade, talimatın yukarıdan inme özelliğine tam uymakla birlikte, sorun oluşturabilecek bir meseleyi, Yejov'un MK sekreteri ve KPK başkanı olarak kalması meselesini engel olmaktan çıkarıyordu.

Aradan daha iki gün geçmeden Politbüro, Stalin'le Jdanov'un telgrafına tam uygun şekilde, Y.A. Yakovlev'i KPK Başkan Birinci Yardımcısı olarak atadı.¹² Aslında Politbüro, böylesine ciddi ve sorumluluk gerektiren bir makamda, Yejov'u başkasıyla değiştirmiş ve boşa çıkarmış oldu. Zira 1934'ten beri KPK Başkan Yardımcılığını yürüten M.F. Şkiryatov zaten bütün gününbirlik işleri yapıyordu ve esasen hiçbir yardımcı gerekmiyordu. Yakovlev'in dar yönetim içindeki yetki ve rolünün önemli derecede artmasını ortaya koyan gösterge şuydu: MK aygıtında sadece iki daimi görev vardı ve ikincisi ona aitti. Ama onun yükselişini gösteren sadece bu da değildi. Politbüro'nun 29 Eylül tarihli aynı kararıyla Yakovlev, MK Tarım Şubesi Başkanı olarak da kalıyordu. Yakovlev, bütün bunlara ilaveten, 22 Ekim'de, birlik cumhuriyetlerinin anayasa tasarılarını inceleyen ve gerekli düzeltmeleri yapan grubun başkanlığını da üstlendi. Elbette ki reformun ideologları olan Stetskiy ve Tal'in yanı sıra sırf görevi gereği SSCB TsİK Sekreteri İ.A. Akulov da Yakovlev'le beraber bu grupta yer alıyorlardı.¹³

Yejov'un MK Sekreterliği görevine gelince, Ekim ayından başlayarak Yejov için bu görev sadece Sekretarya'nın görüşüne sunulan karar taslakları hakkında formalite olarak oy vermesinden ibaretti. Öte yandan İçişleri Halk Komiserliği gibi en önemli görevlerden birine atanan Yejov, henüz NKVD'nin kayıtsız şartsız hâkimi de olamamıştı; ki başı olarak atandığı bu komi-

11 RGASPI, k. 17, l. 163, d. 1123, s. 146-147.

12 A.g.k., d. 1124, s. 35.

13 A.g.k., d. 1127, s. 31.

serlik, aslında sadece SSCB yurttaşlarının değil, bütün dünyanın gözünde ceza ve infaz kurumu olarak çok kötü bir üne sahipti. Şimdilik o, bütün çalışmalarını Siyasi Yönetim Şubesi Başkanı İ.A. Pyatnitskiy ile koordinasyon hâlinde yürütmek zorundaydı ve tutuklamalar da buna dâhildi. Çünkü Pyatnitskiy, NKVD içinde kilit bir makamdaydı; öncelikle NKVD için uygun personel ve elemanları seçmek ve komiserlikteki parti örgütlerini denetlemek onun sorumluluğundaydı. Aynı zamanda, NKVD faaliyetlerini SSCB Başsavcılığı, Adalet Halk Komiserliği, değişik adli merciler ve mahkemelerin tutumuyla uyumlulaştıran kişi de oydu. Bunun dışında o, NKVD üzerinde tam denetim sağlamalı ve komiserliğin hiçbir bağımsız adım atmaksızın, sadece dar yönetimin talimat ve emirlerini kayıtsız şartsız ve itaatkârlıkla yerine getirmesi için her türlü önlemi almalıydı. Kısacası, Siyasi Yönetim Şubesi Başkanı, yapılması gereken işlerin tamamı için bütün sorumluluğu Yejov'la paylaşmaktaydı.

Yejov'un göreve başlamasından sadece üç gün sonra, Politbüro, gerek anlamı gerekse de yapısı itibariyle sıra dışı bir belgeyi kabul etti. Görüldüğü kadarıyla bunun nedeni, Zelyonaya Roşa'da tatilini sürdüren Stalin'den Yejov'a, bir de Tal ile Begovoy adlı birine (onun kimliğini tespit edemedik) "genelge olarak" gelen bir not idi.

Politbüro kararı şöyleydi:

Karşıdevrimci Trotskiyici-Zinovyevci unsurlarla ilgili şu talimat onaylansın:

Son zamana kadar, VKP(b) MK, Trotskiyici-Zinovyevci alçakları uluslararası burjuvazinin öncü siyasi ve organizatör grubu olarak görmekteydi. Son olaylar, bu bayların daha da aşağıya yuvarlandıklarını göstermektedir ve şimdi onları, Avrupa'daki faşist burjuvazinin istihbaratçıları, casusları, kundakçıları ve sabotajcıları olarak görmek gerekir.

Bununla ilgili olarak, sadece soruşturmaları halen devam eden tutukluları ve dosyaları henüz kapanmamış olan Muralov, Pyatakov, Beloborodov ve diğerlerini değil, daha önce sürülenleri de kapsayacak şekilde **Trotskiyici-Zinovyevci alçakların hakkında gelmek elzem olmuştur** (*vurgulama bana aittir -Y.J.*).¹⁴

14 A.g.k. d. 1124. s. 55. İlk defa *Reabilitatsiya...* (s. 221) adlı eserde, önemli hatalarla yayımlanmıştır. Kararı Stalin değil, Kaganoviç, Molotov, Andreyev, Yejov ve Rudzutak imzalamışlardı.

Politbüro'nun bu kararı, üslup bakımından olağan bir parti belgesinden daha ziyade, birinin (Stalin'in mi yoksa?) konuşmasının steno metnini, Yejov'a gönderilmiş özel bir temenniyi andırıyor ve sanki onun, işe acilen nereden başlaması gerektiğine yönelik bir talimata benziyordu. Gerçekten de "alçaklar, dünya burjuvazisinin öncü grubu, istihbaratçılar, casuslar, kundakçılar, sabotajcılar" gibi renkli sıfatları, yani Trotskiy ve Zinovyev yandaşlarıyla ilgili duygusal tanımlamaları bir tarafa bırakırsak, geriye kalan en önemli husus öne konan programdı. Bu program son derece net ve kesin bir talimat çerçevesinde tarif ediliyordu: Derhal ve istisnasız olarak, bütün bilinen, ortaya çıkarılmış Trotskiyciler ve Zinovyevcilerin, yani "sol"cuların hakkında gelmek gerekiyordu (bu ifade hukuki açıdan oldukça muğlaktır; bununla birlikte, tek bir seçeneği akla getirmektedir: idam cezası). Artık belirli sürelerle hapis cezası alıp hüküm giymiş olanlar da, mahkemeye daha yeni çıkacak olanlar da ve hatta belki ta 1927'den beri sürgünde bulunanlar da hedefteydiler. Hepsil!

Peki, bu kadar gaddar, hatta kana susamışlık diyebileceğimiz kadar acımasız hükmün sebebi neydi? Ağustos duruşmalarının sonuçları mı? Sanmıyoruz, çünkü o duruşmaların sonuçları önceden, daha 29 Temmuz'da, VKP(b) MK'nin gizli mektubunda açıkça belirtilmişti. Yoksa bu "talimat", duruşmalar başladıktan sonra ortaya çıkan bazı hususlarla mı ilgiliydi? Ama öyle olsaydı, düşünmek için bunca uzun bir süreye ihtiyaç olmazdı. Neden, Pyatakov, Radek, Sokolnikov, Serebryakov'un sorguları sırasında verdikleri ilk ifadeler olabilir miydi? Bu da olamazdı; çünkü onların neyi "itiraf" edecekleri, bir ay öncesinden biliniyordu!

Büyük olasılıkla, bu "talimat", her şeyden önce, İçişleri Halk Komiseri olarak yeni atanan Yejov'a verilmiş kesin ve net bir emirdi ve burada, NKVD'nin artık ona bağlı olan tüm cezalandırma ve infaz sistemini öncelikle kime yöneltmesi gerektiği vurgulanmıştı. Ayrıca şu da gözden uzak tutulacak bir husus değildir: Trotskiyciler ve Zinovyevcilere uygulanması istenen kıyım, başlatılan reformların sadece gözle görünen gerçek karşıtlarını değil, sorun çıkarabilecekleri tahmin edilen potansiyel karşıtlarını da ülkenin siyasi sahnesinden kesin ve geri dönüşsüz olarak silip atacaktı. Böylece, sürgündekilerden oluşan dar bir çevrede bile, yeni anayasa tasarısına karşı, özellikle de Marksizm-Leninizm ve Ekim Devrimi ilkeleri bağlamında eleştiri yöneltmek, en basit ifa-

deyle, imkânsız hâle gelecekti. Marks, Engels ve Lenin'in klasik eserlerine göndermeler yaparak partinin her bir üyesini ikna edecek, ciddi, inandırıcı ve kanıtlara dayalı eleştiri, ancak Marksizm ve Leninizmin teorisini gerçekten derinlemesine öğrenmiş olanlardan beklenebilirdi. Bu teoriye böylesine hâkim olanlar ise, o sıralar gerçekten fazla değildi ve bunların çoğu da "karşıdevrimci Trotskiyici-Zinovyeveci unsurlar" dı.

Bu açıklamalara eklenmesi gereken bir konu daha vardı. Hiç de tesadüf denemeyecek bir şekilde, aynı gün, 29 Eylül'de, Politbüro, içinde bulunulan 1936 yılının 1 Kasım'ından itibaren VKP(b) üyeliğine kabulün yeniden başlatılması hakkında bir karar aldı.¹⁵ Bu konu ilk olarak, 27 Temmuz'daki, bilindiği gibi, gerek Stalin'in raporunun, gerekse de yeni anayasa metninin oldukça soğuk ve düşmanca karşılandığı MK plenumundan hemen sonra Politbüro üyelerinin görüşüne sunulmuştu.

1923'te ara verilen, VKP(b) saflarına yeni üye ve aday üye kabulünün yeniden başlatılması hakkındaki karar ile Trotskiyeciler ve Zinovyevcileri yok etme hakkındaki karar birbirine tamamen aykırı gözükmeyle birlikte, iki kararın eşzamanlı olarak gündeme gelmesi, aslında aynı sorunu çözmek için iki yöntemin uygulanması amacına yönelikti. Eski adı kalsa da (bu da çok uzun sürecek miydi acaba?) prensip olarak tümüyle yeni bir partinin oluşturulması söz konusuydu. Bunun tamamen yeni bir parti olacağını ortaya koyan fazlasıyla belirti ve gösterge vardı: o sırada başlatılan ve yeni anayasayı hazırlayanlarca yürütülen yeni parti programı çalışmaları, Stalin'in parti üst görevlilerine vermiş olduğu talimatlar, istatistikler. Özellikle de istatistiklere bakmakta yarar var.

Hatırlayalım, Yejev'un Haziran plenumunda açıkladığı verilere göre, Mayıs 1936 itibariyle, sadece dört yıllık tasfiyeler ve parti üyelik kartı değiştirme sürecinde partiden 200 bin kişi ihraç edilmişti.¹⁶ Malenkov ise, MK değerlendirme toplantısında farklı bir rakam vermişti: 306 bin.¹⁷ Başka bir deyişle, 2 milyonun biraz üzerinde üye ve aday üyeden oluşan parti, yüzde 10-15 düzeyinde "temizlenmişti" ve ihraçların çoğu, tüzük ihlali gibi salt formalite sayılabilecek nedenlerle ilgiliydi: üyelik aidatlarının zamanında ödenmeyişi, "pasiflik", yani toplantılara ve etkinliklere katılmama. Burada asıl ilginç olan rakam, ihraç edilmiş 306 bin

15 RGASPI, k. 17, l. 163, d. 1124, s. 56-62.

16 A.g.k., l. 2, d. 572, s. 35.

17 A.g.k., k. 83, l. 1, d. 10, s. 18.

kişi arasında yer alan ve sıradan nedenlerle partiden atılmış ilçe düzeyindeki sekreter sayısıydı: 1.610

İhraç edilen 306 bin kişi içinde, ciddi, yani açıkça siyasi nedenlerle "temizlenmiş" olanlarla ilgili veriler şöyledir: "casuslar ve yordakçılar": 50 kişi; Trotskiyeciler ve Zinovyevçiler: 306 kişi; "düzenbazlar ve sahtekârlar": 723 kişi; kökenlerini veya geçmişlerini gizli tutan eski Beyaz Ordu mensupları ve *kulaklar*: 1.666 kişi.¹⁸ Fakat bu gayet doğal oranlar, Haziran plenumunun hemen ardından, yani yeni anayasa tasarısı yayımlandıktan sonra, açıkça fark edilir şekilde değişmeye başladı. Sonraki iki buçuk ay içinde, partiden atılan "sol"cuların sayısı aniden yirmi misli arttı ve 6.844'e yükseldi. Lakin bu ani artış bununla da bitmedi. Eylül sonu itibarıyla, "talimat" onaylandığı sırada, ihraç edilen Trotskiyeciler ve Zinovyevçilerin sayısı artık 9.602'ye yükselmişti.

Partiden, öncelikle 1926-1927 yıllarında "bileşik muhalefet"i oluşturan kesimin ihraç edilmesinin amaçlandığı kuşkusuzdu. VKP(b) içinde bağımsız ve eleştirel düşünmeyi bilen bilinçli üyeler de aslında neredeyse bunlardan ibaretti ve içlerinde Trotskiyeciler, Zinovyevçiler, "detsistler" (demokratik merkezîyetçiler), Şlyapnikov'un *Raboçaya Pravda'sı* (İşçi Gerçeği) yer almaktaydı. Fakat bu arındırma, bundan böyle tamamen farklı, sayıca karşılaştırılamayacak oranlarda, çıkarları ters düşen ve ideolojisi yozlaşmış iki kısımdan ibaret mevcut partiyi hızlı bir şekilde çöküşe götürecekti. Çoğu okuma yazma bilmeyen (%90!), köylü kökenli ve dolayısıyla önceki küçük burjuva ideolojisini muhafaza eden ana kitle yüzünden, VKP(b), kaçınılmaz olarak ilk baştaki bilinçli ve savaşçı siyasi örgüt olmaktan çıkarak sadece sayıca kalabalık olması sayesinde ayakta kalan ve konformizme yuvarlanan amorf bir "kitle örgütüne" dönüşmekteydi. Bu arada, ilçe ve kent komitelerinden milli komünist partilerinin merkez komitelerine kadar her düzeydeki sekreterden, ayrıca bu komitelerin artık tamamen bürokrat bir sosyal zümre haline gelmiş kadrolu elemanlarından ibaret, çok sınırlı sayıdaki "önderler" partiye hâkim oluyorlardı.

Ama bu durumda şu soru akla gelmektedir: Dar yönetim ilk darbeyi neden partokrasiye, yani parti bürokrasisine değil de "sol"culara yöneltmişti? Burada bizce akla uygun tek bir yanıt vardır: Çünkü "sol"cular çok kararlıydılar, sağlam fikirlere sahiptiler ve taviz vermiyorlardı. Çünkü siyasi reformlar yapılırken onlarla anlaşmak, ortak bir zeminde uzlaşma sağlamak ve onlar-

dan tavizler koparmak imkânsızdı. Halbuki partokrasiyle -başka herhangi bir bürokrasiyle olacağı gibi- anlaşmak, uzlaşmak veya ondan taviz koparmak çok daha kolaydı. Hatta onunla anlaşmanın basit olduğu bile söylenebilirdi. Zira partokrasi yapısal olarak konformizme eğilimliydi; yeter ki onun iktidarı ve maddi durumu, sosyal hiyerarşideki pozisyonu zarar görmesin, her türlü siyasi doktrini, anayasayı ve hatta farklı sosyoekonomik yapıyı bile kabul etmeye hazırdı. Bu nedenledir ki, ortaya koyduğu direnişe rağmen, partokrasi, son derece sınırlı, cılız bir hâle gelmesi durumunda, Stalin'in reformlarını sonuçta kabul edebilirdi.

Fakat bu tür hayali tahminlere göre hareket etmek olacak şey değildi ve dar yönetim muhtemelen bunun bilincindeydi. Çünkü mantık, bunun tam tersinin de olabileceğine işaret etmekteydi. Partokrasi dar yönetimi değil, "sol"cuları da destekleyebilirdi. Böyle bir gelişme, ancak Trotskiyeci ve Zinovyevcilerin katalizör rolü oynayarak parti içindeki politik süreçleri aşırı derecede hızlandırabildikleri, çok gergin ve sert bir ortamda mümkün olabiliyordu. Çünkü sonuç itibarıyla, partokrasi, köken olarak, parti deneyimi, devrim tecrübesi, iç savaştaki birikimiyle "sol"culara son derece yakındı; hatta on yıl öncesine bakıldığında, onunla bir bütün olduğu bile söylenebilirdi. Dolayısıyla partokrasi, duygulardan hareketle, kendisi için bile sürpriz olacak şekilde eski bolşevik arkadaşlarına destek verebilir ve onlarla birlikte reformcu Stalin grubuna karşı çıkabilirdi.

Stalin ilk darbe için hedef seçerken, elbette ki, başlıca rakibi olan Trotskiy'in hâlâ hayatta olduğunu, serbestçe hareket edebildiğini ve üstelik onun erişim menzilinin dışında olduğunu dikkate almak zorundaydı. Trotskiy gayet aktif bir şekilde çalışıyor, SSCB'deki yandaşlarını ve dünyanın diğer ülkelerindeki çok sayıda taraftarını etkiliyordu; ayrıca öyle çok uzakta da değil, komşu Norveç'teydi (şu da bir gerçek ki, kısa süre sonra uzağa, Meksika'ya taşınmak zorunda kalacaktı).

İşte dar yönetim tarafından dikkate alınan bütün bu faktörler, 1936 sonbaharında, ilk kıyım darbesinin yönünü belirlemişti. Bununla birlikte, iç politikaya dönük kararlardaki ikili özellik de yine bu faktörlere bağlıydı. Aynı zaman kesiti içinde, bir konuda ileriye doğru adımlar atılırken, başka bir konuda geriye dönüşler söz konusu olabiliyordu. Mesela Politbüro, reform karşıtlarının açık baskısı sonucu, yeni kurulmuş Kazak birliklerinin 7 Kasım'da, devrimin yıldönümünde, Kızıl Meydan'daki resmige-

çide katılması fikrinden vazgeçmek zorunda kaldı ve 9 Ekim'de bu konuda bir açıklama yaptı. İç savaşta Beyaz Kazak askeri birlikleriyle yapılmış kanlı çarpışmalar henüz unutulmamıştı ve bu olayları yaşayanların çoğu hâlâ hayattaydı. Dolayısıyla Kazakların 1 Mayıs 1937'deki törenlere katılmaları uygun görülüyordu.¹⁹ Bir tür denge sağlamaya çalışan Politbüro, kısa süre sonra, 28 Ekim'de, Ekim Devrimi'nin 19. yıldönümüne yönelik olarak hazırlanmış sloganları onaylarken, ikisini kabul etmedi. Stetskiy izinde olduğu için Propagandadan Sorumlu Başkan Yardımcısı V.G. Knorin tarafından hazırlanan sloganların ikincisi ve sekizincisi geri çevrildi. Bunlardan biri "sol"cu bir slogandı: Yaşasın bütün dünyada sosyalist devrim! Oysa öteki slogan reformcu nitelikteydi: Yaşasın SSCB anayasası! İşçi ve köylü demokrasisi kuvvetlensin ve gelişsin!²⁰

Bununla birlikte, dar yönetim, tam o sırada açıkça kışkırtıcı bir uygulama da başlattı ve reformcu niyetlerini göstere göstere ortaya koydu. Politbüro, 13 Kasım'da, Güzel Sanatlar Komitesi'nin, A.İ. Tairov'un baş yönetmen olduğu Moskova Oda Tiyatrosu'nda yeni sahnelenmeye başlanan ve sadece üç gösterimi yapılan Aleksandr Borodin'in Bahadırılar adlı komik operasının repertuvarından çıkarılması hakkındaki emri onayladı. Borodin'in klasik döneme ait bu ünlü operasında, aslında Rusya ortaçağ siyasi tarihi yüceltiliyordu; fakat proleter yazar ve şair Demyan Bednuy'ın yazdığı yeni komik librettoda Rus tarihinin kahramanlarıyla alay edilmekteydi. Aslında bu konuda Politbüro'dan onay istenmesi de bir tesadüf değildi. *Pravda*, *İzvestiya*, *Sovetskoye iskusstvo* (Sovyet Sanatı), *Literaturnaya gazeta* (Edebiyat Gazetesi) ve diğer gazetelerde derhal yayımlanan söz konusu emirde, eserin sahnelenmesinin yasaklanması'nın nedeni şöyle açıklanıyordu:

[Bu opera] eski Rus destanlarındaki kahramanları lekeliyor; oysa bu destanlardaki başlıca yiğitler, halkın gözünde Rus halkının kahramanlık özelliklerinin taşıyıcılarıdır. Gösteride Rusya'nın Hristiyanlığı kabul etmesi de, tarihselliğe aykırı ve alaycı bir şekilde ele alınmıştır. Halbuki bu, Rus halkının tarihinde olumlu bir aşamaydı; çünkü Slav halklarının daha yüksek kültüre sahip halklarla yakınlaşmasına olanak sağlıyordu.²¹

Sadece tarihçi, öğretmen veya tiyatro sevdalısı değil, her tahsilli yurttaş MK'nın Haziran'da yayımladığı Pedagojik Tahrifler

19 A.g.k., k. 17, l. 163, d. 1125, s. 74.

20 A.g.k., d. 1127, s. 88-89.

21 *Pravda*, 14 Kasım 1936.

Hakkında başlıklı karar ile bu emir arasında mutlaka bir bağ kurmuş olmalıydı. Bu tür belgeler ciddi biçimde, tek bir anlam çerçevesinde ve düzenli bir şekilde alt alta sıralandığında, onları yeni anayasa metniyle kıyaslamak artık kolay bir hâle gelmişti. Ülke, gösterilen yolda yürümeye başlamıştı ve bu rotanın ilke olarak yeni ve reformcu nitelikte olduğunu idrak etmek artık zor değildi.

Politbüro, 9 Kasım'da aldığı, belki çok açık ve kışkırtıcı olmayan, ama aynı amaca hizmet eden bir kararla V.G. Çertkov'a, masrafları devlete ait olmak üzere, en üst düzeyde cenaze töreni düzenlenmesi yönünde bir talimat verdi.²² Halbuki Çertkov o sıralar neredeyse hiç tanınmayan, kimsenin hatırlamadığı biriydi; *Pravda*'daki vefat haberini okumasalar, yurttaşların onun kim olduğunu bilmeleri mümkün değildi. Çertkov, Lev Tolstoy'un yakın dostu ve dava arkadaşı, bir asilzade ve süvari subayı idi. İçinde yer aldığı sosyeteden bir süre sonra kopan Çertkov, yarım yüzyıl boyunca, en büyük Rus yazarının eserlerini ve öğretisini propaganda etmiş, yaymış ve dünyaya tanıtmaya çalışmıştı. 19. yüzyıl sonunda ünlü ve ilerici Posrednik (Aracı) Yayınevi'ni kurmuş, ayrıca *dukhobor*ların (eski ayin yanlısı Rus Ortodoks tarikatı üyeleri) Kanada'ya göçlerini organize etmiş, Londra'da çar hükümetine açıkça meydan okuyan *Svobodnoye slovo* (Özgür Söz) gazetesini çıkarmıştı. Daha sonra, 1928'de Lev Tolstoy'un bütün eserlerinin yayımlanması sırasında baş editörlük görevini üstlenmişti. Yani aslında bolşevizm doktrininin ve genel olarak Sovyet devletinin son yirmi yıllık gündeminden ondan daha uzak birini düşünmek zordu. Fakat dar yönetim, onun ölümünü ülke ve mili kültür için çok büyük bir kayıp olarak görmekle kalmayıp onun son yolculuğunun en üst düzeyde olması için gereken her önlemin alınması talimatını da vermişti.

Nihayet, ideolojide ve politikada gerçekten deprem misali değişimler yaşandığını ortaya koyan hususlardan biri de, Politbüro'nun, KPK Başkan Yardımcısı Y.A. Yakovlev'in yazılı uyarısıyla 21 Kasım tarihinde aldığı bir karardı.

Yakov Arkadyeviç Yakovlev, bu notunda, SSCB Zagotlen İmalat Birliği Başkanı hakkında şunları yazıyordu:

Yoldaş Radçenko, kendine bağlı müdürlüklerin yöneticilerine şu talimatı göndermiştir: "Size, parti belgelerinin denetimi sırasında partiden ihraç edilenlerin hepsini işten çıkarmanızı öneriyorum." Bu kendini garantiye alma ve partiden atılanları işsizler olarak

MK'nun karşısına dikme yöntemini, en azından parti karşıtı bir uygulama olarak görüyorum. Bu nedenle bir VKP(b) MK karar tasarısı öneriyorum.²³

Bir gün sonra *Pravda*'nın birinci sayfasında koyu karakterlerle şu manşet basılmıştı:

VKP(b) MK Kararı:

Partinin, kendi üyesi olmadığı için herhangi bir kişinin işten çıkarılmasını yasaklayan politikasına ve ayrıca SSCB yasalarına aykırı olmasından dolayı, Zagotlen Birliği Genel Müdürü Yoldaş Radçenko'nun partiden ihraç edilenlerin hepsinin işten çıkarılmasına ilişkin talimatı feshedilsin.

Bu, dışarıdan bakıldığında, sadece MK yetkililerinin uyarıklığını ve günlük çalışmaları sırasında partinin öncelikli meselelerini unutmadıklarını ortaya koyan olağan ve rutin bir karar gibi görünüyordu. Ancak kararın ortaya çıkışıyla ilgili oldukça tuhaf hususlar, bugün doğal olarak ilgi çekmekte ve kuşku uyandırmaktadır. Öncelikle Radçenko'nun söz konusu talimatı ne zaman verdiği hakkında bir bilgi yoktur. Eğer talimat daha yeni verilmişiyse, neden tarih belirtilmemişti? Çünkü talimatın tarihi belirtilmiş olsaydı, bu, KPK yetkililerine, ne denli seri ve çevik davrandıklarını bir kez daha sergileme fırsatı vermiş olurdu. Öte yandan eğer bu talimat çok evvelden, parti üyelik kartları denetlendiği sırada, yani bir yıldan da fazla bir süre önce verilmişiyse, öyleyse bu önemli bilgi bunca zaman neden göze çarpmamış ve niçin dikkate alınmamıştı? Daha açıkça sorarsak, yoksa talimata verilecek karşılık, sadece onun çok gerekli, uygun ve elzem olacağı bir zaman beklendiği için mi geciktirilmişti?

İkincisi, Zagotlen Birliği'nin faaliyetleri, alan açısından çok sınırlıydı ve sadece Pskov ve Novgorod'u da içine alan o zaman ki Leningrad Vilayeti'ni ve Belarus'u kapsıyordu. Dolayısıyla bu kuruluş, bir MK kararına konu olacak kadar büyük çapta ve önemde değildi. Bu yüzden Y.A. Yakovlev'in, yazılı teklifinde, Zagotlen Birliği konusunu, başka ek kanıt ve bilgilerle de pekiştirmesi gerekirdi. En azından cumhuriyet çapında ilave kanıtlar gerekliydi. Ayrıca kararda, böylesi durumlarda her zaman yer alan hükümler de yoktu; suçluyla ilgili olarak, basit kınama cezasından tutun görevden almaya ve partiden ihraca kadar giden herhangi bir yaptırımdan söz edilmemişti. Son olarak, kararın başına yansıtılmasındaki ivediliği açıklamak da zordur; zira kararın

alınması ile basında yer alması arasında nerdeyse sadece birkaç saatlik zaman farkı vardır.

Herhalde Yakovlev'in notunun arkasında bizzat Stalin vardı; izinden yeni dönen önder, kararı bizzat onaylamış ve karar metninin orijinali üzerine "lehinde" oy notu düşmüştü.²⁴ Stalin'i böylesi bir adım atmaya itecek sadece bir neden olabilirdi: yukarıda bahsettiğimiz, Trotskiyci ve Zinovyevcilere yönelik "talimat"ın yankı ve etkilerini bir dereceye kadar dengeleme isteği! Zira bir yandan, bu "talimat"la verilen buyruğun oldukça sert ve açık niteliğini yumuşatmak ve böylece onun NKVD mensupları ile vilayet ve bölge komiteleri ve milli komünist partilerinin merkez komiteleri tarafından en geniş anlamda yorumlanması engellemek de gerekiyordu. Radçenko'nun talimatını sadece görüntüde kalan bir sertlikle eleştiren (bu yüzden bir yaptırım öngörülmemiştir) bu kararlar, böylesine ciddi meselelerde hiçbir başına buyrukluğa müsaade edilmeyeceği vurgulanmaktaydı. Dolayısıyla Trotskiyci ve Zinovyevcilerin "hakkından gelirken" işi geniş çaplı ve anlamsız bir kıyıma, bir "cadı avı"na dönüştürmeye de izin verilmeyecekti. Zira bu tür uygulamalar hızla kitle-sel boyutlara ulaşabilirdi; ne de olsa, dönemin oyun kurallarına göre, partiden atılmış ve işten çıkarılmış biri, otomatikman yerel NKVD mercilerinin en çok ilgilendiği objeye dönüşüyordu.

Eğer bu açıklamalarımız doğruysa, Radçenko ile ilgili karar tam zamanında ortaya çıkmıştı. N.İ. Yejov "talimat"ı yerine getirmek üzere artık faaliyete geçmişti; fakat tutuklamalar ve hükümlerden önce NKVD bünyesindeki birim ve kadroları, teşkilatla ilgili sorunları ele alıyor, kendine yeni bir ekip kuruyordu. Nikolay İvanoviç Yejov, atanmasını takip eden daha üçüncü gün G.G. Yagoda'nın sağ kolu G.Y. Prokofyev'i görevden uzaklaştırdı; Prokofyev yine eski şefi Yagoda'nın yardımcısı olarak İletişim Halk Komiserliği'ne nakledildi. 29 Eylül'de Prokofyev'in yerine M.D. Berman'ın tayini onaylandı. Berman, çekirdekten yetişme bir çekist olup Ağustos 1918'den itibaren çeşitli güvenlik birimlerinde çalışmış, 1930'un yazından başlayarak da GULAG Genel Müdür Yardımcısı ve ardından Genel Müdürü olarak görev yapmıştı. Daha sonra Yejov kendisi için iki yardımcılık görevi daha tesis etti ve bu görevlere getirilecek yardımcılarını da kendisi seçti. 16 Ekim'de tayin edilen M.P. Frinovskiy de çekirdekten yetişmiş bir güvenlik elemanıydı; Ukrayna, Kuzey Kafkasya ve Azerbaycan'da ÇK kurumlarında çalışmış, ancak 1926'dan sonra

uzmanlık alanını daraltmış ve genellikle sınır birliklerinde hizmet vermiş, 1933'ten sonra ise Sınır Kuvvetleri Komutanı olmuştu. Frinovskiy, Yejev'un yardımcısı olarak atandıktan sonra, Berman gibi, eski görevini de yürütüyordu. Bir ay sonra, 3 Kasım'da, L.N. Velskiy (Levin) de Yejev'un yardımcılığına atandı ve Milisiya (polis, emniyet) Genel Müdürü oldu. Velskiy de 1918'den itibaren ÇK'nın çeşitli kademelerinde değişik görevlerde bulunmuştu. Böylece NKVD faaliyetlerinde üç özerk istikamet belirlendi: GULAG, Sınır Kuvvetleri ve Milisiya (emniyet teşkilatı). Bunlar NKVD bünyesinde, ama oldukça bağımsız şekilde hareket edeceklerdi. Yejev ve NKVD teşkilatı artık temel işini yapabilir, muhalefetin hakkından gelebilirdi.

Bu arada NKVD yönetiminin ikinci kademesinde de yeni atamalar yapılıyor, personel yenileniyordu. 15 Ekim'de komiserlik bünyesindeki iki önemli göreve yeni ve dışarıdan kişiler tayin edildi. Eskiden sendika kurumlarında görev alan ve 1930'dan başlayarak VKP(b) MK bölümünde çalışan M.İ. Litvin, Personel Genel Müdürü oldu. NKVD bünyesinde mütevazı ve pek dikkat çekmeyen Ekonomi ve İdari İşler Müdürlüğü görevine ise S.B. Jukovskiy getirildi. Jukovskiy, iç savaş yıllarında, orduda siyasi komiserdi; 1922-23 arasında VKP(b) MK Dağıtım Şubesi'nde çalışmış, ardından İşçi ve Köylü Müfettişliği merkez teşkilatında, Demiryolları Genel Müdürlüğü'nde, değişik halk komiserliklerinde yüksek görevlerde bulunmuştu. Bu arada, V.R. Menjinskiy ve G.G. Yagoda'nın zamanında NKVD bünyesinde önemli görevlerde bulunan yedi kişinin yetkileri de azaltılmıştı.²⁵

Son olarak, kuşkusuz Politbüro'nun onayıyla, NKVD iç talimatı uyarınca, teşkilat bünyesinde sınırlı çapta yeniden yapılanmaya gidildi. Ta NEP döneminden kalma, 1931'den beri L.G. Mironov (Kagan) tarafından yönetilen eski ve işlevsiz Ekonomi Şubesi kaldırıldı; Mironov ise, daha büyük öneme sahip ve eskiden Özel Şube adını taşıyan Karşı İstihbarat Şubesi'nin (KRO) müdürü olarak tayin edildi. Bu şube, gerçek veya uydurma bütün casusluk işleriyle uğraşmaktaydı ve bu tür işler de giderek artıyordu. Dar yönetimin çıkarları açısından çok önemli olan bir Birinci Şube veya diğer adıyla Güvenlik Şubesi kurulması da dikkat çekiyordu.²⁶ Parti veya devletin üst görevlilerinin güvenliğini sağlayan koruma teşkilatları her ülkede, her zaman önemli bir

25 Bkz. N.V. Petrov, K.V. Skorkin, *Kto rukovodil NKVD. 1934-1941. Spravočnik* (NKVD'yi Kimler Yönetiyordu. 1934-1941. Kılavuz), Moskova, 1999.

26 Aynı yerde.

sorun olmuştur. 24 bölümden oluşan bu şubenin başına, Sovyet devletine hizmet eden bir yabancı kökenli, 2. Derece Komiser K.V. Pauker getirildi. Pauker, Avusturya-Macaristan ordusuna bağlı bir süvari alayında başçavuşken 1915'te Ruslara esir düşmüş, sonradan iç savaşa katılmış, partiye üye olmuş, 1920'den itibaren de VÇK teşkilatında çalışmaya başlamıştı. Önce Operasyon Bölümü'nde görev alan Pauker, 1923'te komutanlığa terfi etmişti.²⁷

Peki Güvenlik Şubesi'nin kurulmasına neden bu kadar önem verilmekteydi? Cevap basitti: Çünkü dar yönetim çok ciddi bir durumla karşı karşıyaydı. Açık tehlikenin farkına varan Stalin grubu, Sovyet devletinin var olduğu 19 yıllık süreçte eşi görülmemiş çapta ve derinlikte önlemler almak zorunda kalmıştı.

Ne 1933 sonbaharında yaşanan ve Stalin'e karşı açık komplo girişimi olarak görülebilecek yeterince ciddi iki olaydan, ²⁸ ne de Aralık 1934'te Kirov'un öldürülmesinden sonra böylesine büyük çaplı güvenlik önlemleri alınmıştı. Bu bir tesadüf değildi; dar yönetim o zamanlar bunu gerekli görmemişti. Kasım sonunda, SSCB Sovyetler 8. Olağanüstü Kurultayı'nın dördüncü günü, tasarıyla ilgili oylamaya birkaç gün kala ise, dar yönetimin kişisel koruma sistemi esaslı bir şekilde takviye edildi. O sırada NKVD, Trotskiyci-Zinovyeveci muhalefeti yerle bir etmeye yönelik "talimat"ı artık genel olarak yerine getirmişti. Trotskiyciler ve Zinovyevecilere karşı kıyım gizlice yapılıyordu; bu konuda herhangi bir açıklama veya haber söz konusu değildi. Bu konuda sadece "Kuzbass Dosyası" bir istisnaydı ve SSCB Sovyetler 8. Olağanüstü Kurultayı'nın açılışı arifesinde, merkezi gazetelerde ona yer verilmesi hiç de bir rastlantı değildi.

²⁷ Aynı yerde.

²⁸ Ayrıntılar için bkz. Y.N. Jukov, 'Tak bıl li "zagovor Tukhaçevskogo"?' ("Tukhaçevski Komplosu" Gerçek Miydi?), *Oteçestvennaya istoriya* dergisi, sayı 1, 1999, s. 177.

ON İKİNCİ BÖLÜM

18 Ekim 1936'da, Sovyet gazetelerinin çoğunda, Alman Faşistlerinin SSCB'de Cinayet Faaliyetleri başlıklı bir bildiri yayımlanmıştı. TASS Ajansının bu konudaki haberinde şöyle deniyordu:

Kasım ayının ilk günlerinde, Moskova ve Leningrad'da, SSCB NKVD, SSCB devletine karşı faaliyet yürüten Alman uyruklu bir takım unsurları tutuklamıştır. Tutuklananlar, faşist hücreler kurmuş, Sovyet yurttaşlarını bu hücrelere çekmeye çalışmış ve onlar arasında faşist propaganda yapmış, gizlice faşist literatürü yaymış, askeri casusluk faaliyetleri yürütmüşlerdir...

Bu tür bir resmi yayın, artık ülkeye, Alman istihbaratının hedefleri doğrultusunda Nazi fikirlerinin girdiğini ve Sovyet yurttaşları arasında yayıldığını ortaya koyuyordu. Bu haberlerin doğru olduğunu gösteren iki kanıt vardı. Birincisi, tutuklanan Almanların adları açıkça ortadaydı. İkincisi, bu yayınla ve olaylarla ilgili diplomatik adımlar dikkat çekiciydi. Dışişleri Halk Komiser Yardımcısı N.N. Krestinskiy, Almanya Maslahatgüzarı Von Tippelskirch'e tutuklamalarla ilgili hukuki açıklama yapmak zorunda kalmıştı. Ayrıca Dışişleri Halk Komiseri M.M. Litvinov da, Büyükelçi Von Schulenburg ile yaptığı görüşmede NKVD'nin yaptıklarının yasal olduğunu ispatlama gereği duymuştu. Ne var ki, gazetelerdeki haberin son kısmı, bir propaganda amacı güdüldüğünü de ortaya koymaktaydı:

Artık iki kişi kendilerinin faşist olduklarını itiraf etse de (10 kişi tutuklanmıştı -Y.J.), bu şahısların faaliyetlerine ilişkin ciddi kanıtlar bulunmadığı görülmüştür ve bu nedenle, ilgili makamlar, onları kısa bir süre içinde serbest bırakarak SSCB'den sınır dışı edecektir.

Ardından da haberin yayımlanmasının başlıca amacını gösteren husus açıklanıyordu:

Almanya Büyükelçisi, tutuklanmış kişilerin suçlu olup olmadıkları konusundaki kuşkularını ifade ederek, birçok ülkede faşist örgütler bulunduğunu, ancak SSCB'nin bu açıdan bir istisna teşkil ettiğini ve bu ülkede böyle hiçbir örgüt olmadığını belirtti. Buna itiraz eden M.M. Litvinov, Alman faşistlerinin SSCB konusundaki hedeflerini bildiklerini söyledi; onların SSCB'yi amaçları dışında tutacaklarına inanmak zordu.¹

Sonraki gün Sovyet propaganda kuruluşları, Novosibirsk'te görülen "Kemerovo Trotskiyeci-Zinovyeveci Kundakçı Grubu" davası ile ilgili ilk raporu yayımlayarak, devlete karşı faaliyetler konusunu devam ettirdi. Kemerovo kömür ocaklarının on yöneticisi sanık sandalyesindeydiler ve aralarında bir Almanya yurttaşı, Severnaya Ocağı'nda görevli maden mühendisi E. Schtikling de vardı. SSCB Başsavcı Yardımcısı G.K. Roginskiy, devletin iddia makamı olarak, onların hepsini "Kemerovo madenlerinde faaliyet gösteren, sabotaj ve kundaklama eylemleriyle Sovyet devletine karşı mücadeleyi amaçlayan karşıdevrimci grubun aktif üyeleri" olarak ilan etti. Onun iddiasına göre, grup 1935'te kurulmuştu. Savcı, zanlıların eylemlerine iki olayı örnek gösterdi: Bunların ilki, 28 Aralık 1935'te iki madencinin gazdan zehirlenerek yaşamlarını yitirmesiydi. İkincisi, Tsentralnaya Ocağı'ndaki yeraltı galerisinde 23 Eylül 1936'da gerçekleşen ve 10 madencinin ölümüne yol açan grizu patlaması faciasıydı. Savcı G.K. Roginskiy, bu arada, Y.N. Drobnis, A.A. Şestov ve M.S. Stroilov'un da söz konusu grupta yer aldıklarını, ancak onlarla ilgili soruşturmanın, "G.L. Pyatakov, N.İ. Muralov ve diğerlerinin karşıdevrimci cinayet faaliyetleriyle bağlantısı nedeniyle özel dava dosyasına alındığı"nı belirtti.²

Propaganda amaçlı bu davayı sadece Novosibirsk'te değil, Prokopyevsk'te de düzenleme fikri, alınan bir Politbüro kararında da belirtilmişti. Davada, Kuzbass kömür madenlerinde sıkça meydana gelen kazalar ve Tomsk demiryolunun oradan

1 *Pravda*, 18 Kasım 1936; *Vneşnyaya politika SSSR. Sbornik dokumentov* (SSCB Dış Politikası. Belgeler Derlemesi), c. 4, Moskova, 1946, s. 218-219.

2 *Pravda*, 20 Kasım 1936.

geçen kesiminde yaşanan feci bir olayın suçluları yargılanacaktı. Dolaylı verilere göre, Politbüro'nun bu konudaki kararı, Batı Sibirya Kraykomu 1. Sekreteri R.İ. Eykhe'nin girişimi sonucunda kabul edilmişti.³

Esasen görev suçlarına yönelik bu tür bir yaklaşımın herhangi bir özel yanı yoktu. O sıralar madenler, demiryolları, işletmeler, gemiler ve diğer faaliyet alanlarında ölümle sonuçlanan kazalar ender görülen olaylar değildi. Bu kazaların çoğu, özellikle de çok ciddi olanları, Politbüro tarafından detaylı şekilde inceleniyor ve cezaları belirlemek için Başsavcı A.Y. Vişinskiy de bu tahkikatlara katılıyordu. Örneğin 16 Ağustos'ta, Politbüro, feci sonuçları Kuzbass'taki olaylarla karşılaştırılamayacak kadar büyük olan bir kazayı ele almıştı. 1 Ağustos'ta Moskova vilayetindeki Tumsk Kereste İşletmeleri'nde yangın çıkmış ve üç gün devam etmişti. Çok büyük bir orman yangınına dönüşen facia sonucunda, ormanla birlikte işçi kasabası ve Kurşa-2 demiryolu istasyonu da yanmış, en önemlisi de 313 kişi hayatını kaybetmiş, 73 kişi ise değişik derecelerde yanıktan zarar görmüştü. Politbüro cinayet derecesinde ihmalleri olduğu tespit edilen yedi kişinin yargılanmasına onay vermişti: söz konusu kereste işletmesinin müdürü, müdür yardımcısı, teknik işlerden sorumlu müdürü, başmühendisi, Tumsk İlçe Yürütme Komitesi Başkanı, Tumsk VKP(b) Raykomu Sekreteri ve orman muhafaza müdürü.⁴

Bu tür vakalar gizli tutulmuyor, hatta başkalarına ibret olsun diye, sıkça yerel ve merkezi gazetelerin sütunlarına taşınıyordu. Ama sadece Kuzbass Davası'yla ilgili Politbüro kararı "özel dosya"ya alınmıştı. İşte bu detay ve yanı sıra kararın bir kopyasının G.G. Yagoda'ya gönderilmiş olması, hazırlanan duruşmanın siyasi özelliğine ve zanlıları mutlaka Trotskiyecilerle ilişkilendirme konusundaki kararlılığa işaret etmekteydi.

Prokopyevsk duruşmaları, herhalde halka şu fikri empoze etmek ve ona inanılmasını sağlamaktı: Kazaların hepsi değilse de çoğu, işçilerin deneyimsizliğinden ve kalifiye olmamasından, mühendisler ve teknisyenlerin düşük profesyonellik düzeyinden, beş yıllık ekonomik plan dönemlerinde iş güvenliği kurallarının tamamen ihmal edilmesinden kaynaklanmıyordu. Kazaların esas nedeni, Trotskiyçi sabotajcılar ve kundakçılardı. Bu tür suçlamaların sembolik kurbanları rolünde ise, gayet kolayca tahmin edi-

3 RGASPI, k. 17, l. 2, d. 575, s. 107-108.

4 A.g.k., l. 163, d. 1118, s. 148-150.

lebileceği gibi, Batı Sibirya'da çalışan, fakat buralara kendi istekleriyle gelmemiş olan ünlü Trotskiyciler vardı. Kuzbasstroy İnşaat Genel Müdürlüğü Tarım Birliği Başkanı N.İ. Muralov (Kuzbass Davası'yla ilgili Politbüro kararından hemen sonra tutuklandı), Sibmaşstroy (Sibirya Makine Sanayi İşletmeleri) Genel Müdürü M.S. Boguslavskiy ve Khimkombinatstroy (Kimya Tesisleri İnşaat İşletmeleri) Başkan Yardımcısı Y.N. Drobnis de zanlılar arasındaydılar. Yani 15 Ekim 1923'te Trotskiy'i desteklemek için ünlü "46'lar Dilekçesi"ni imzalayanların hepsi hedefteydi.

Ne var ki Ağustos duruşmalarından ve Pyatakov, Sokolnikov, Radek ve Serebraykov'un tutuklanmalarından sonra, özellikle de N.İ. Yejev'un NKVD'ye atanmasının ardından, ilk baştaki planlar ciddi şekilde yenilenmişti. 16 Kasım'da alınan bir Politbüro kararıyla, Batı Sibirya'daki duruşma dar ve yerel çerçevede tutuldu; yargılananlar, Kuzbass bölgesi dışında hiç tanınmayan maden mühendisleriyle sınırlı kaldı. Muralov, Boguslavskiy, Drobnis, Şestov ve Stroilov'un ise Moskova'da yargılanması uygun görüldü. Bu şekilde Pyatakov, Sokolnikov, Radek ve Serebraykov, bütün ülkedeki yerel birimleri, bu arada Kuzbass teşkilatını da yöneten bir tür merkezin liderleri olarak mahkûm edileceklerdi. Temel hedef, "talimat"ta öngörüldüğü gibi, ikinci beş yıllık plan döneminde yaşanan bütün başarısızlıkların, hataların, aşırılıkların ve suçların sorumluluğunu kesin ve tartışmasız bir biçimde Trotskiy ve Zinovyev yandaşlarının üzerine yıkmaktı. Sadece üç gün süren Novosibirsk duruşmaları tamamen böyle bir nitelikteydi. G.K. Roginskiy önce ayrıntılı bir iddianame sunarak ünlü Trotskiycilerle bağlantılarını "tespit etmeye" giriştiği sanıkların, sabotaj ve tahribat yapmak üzere Moskova'daki Pyatakov'dan ve Novosibirsk'teki Muralov'dan talimatlar aldıklarını iddia etti.⁵

Yine de ilk başta suçlama, kaçınılmaz olarak, cinayet seviyesinde ihmalkârlık, en fazlası ekonomik sabotajdı. Fakat daha sonra, duruşmanın gidişatı içerisinde, sanıkların kendilerinin de "destekleriyle" davaya politik bir nitelik kazandırıldı. Şestov, "Kuzbass'ta sabotaj, kundakçılık ve terör faaliyetleri gerçekleştirmek üzere doğrudan Pyatakov'dan talimat aldığını" ve bunun için "Muralov'la mutabakat sağlaması" gerektiğini beyan etti. Şestov, daha dehşet verici bir "cinayeti" de itiraf etti. Güya Pyatakov, "Batı Sibirya Bölgesi'ni ziyaret eden Politbüro üyele-

rine ve hükümet temsilcilerine, ayrıca Batı Sibiry Kraykomu 1. Sekreteri Eykhe'ye karşı terör eylemleri düzenleme" emri vermişti.⁶

Bu tür ifadeler ve yanı sıra Drobnis ile Stroilov'un dosyada yer alan itirafları sayesinde, savcı Roginskiy, Trotskiycilerin terörist faaliyetlerinin tamamen sanal bir tablosunu oluşturdu. Bu faaliyetleri ülke çapında Pyatakov, Batı Sibiry'a'da ise, Boguslavskiy ve Sumetskiy adlı biriyle (bu isim Novosibirsk duruşmalarında sadece bir kez duyuldu ve bir daha da hiç tekrarlanmadı) birlikte Muralov yürütüyordu. Öte yandan Kuzbass'ta da Drobnis'in yönettiği ve Noskov, Şubina ve Kurov'un içinde yer aldığı bir grup vardı; Prokopyevsk'te ise faaliyetler Çerepukhina ve Arnold üzerinden yürüyordu ve bunlar güya Eylül 1934'te Molotov'a karşı başarısız bir suikast girişiminde bulunmuşlardı.⁷

SSCB Yüksek Mahkemesi Harp Divanı, V.V. Ulrikh'in başkanlığında, kurum dışında düzenlediği oturumunda, G.K. Roginskiy tarafından öne sürülen ve sanıkların açık yürekli itiraflarından oluşan kanıtlar sistemini gayet tatminkâr buldu. 22 Kasım'da, sanıkların hepsi, en yüksek cezaya, idama mahkûm edildiler. Üç gün sonra, SSCB TsİK, bunlardan üçü hakkındaki idam kararını on yıllık hapis cezasına çevirdi.⁸

Novosibirsk duruşmalarının raporlarını okuyanların dikkatini kesinlikle çekecek iki çok ilginç husus vardı. Burada propagandif bir yaygara söz konusu değildi; oysa Ağustos duruşmaları sırasında geniş çaplı "yankılar ve görüşler" yayımlanmıştı. Şimdiyse davayla ilgili haberler çok kısa olup Mahkeme Salonundan başlığı taşıyan bölüm ve sütunlarda yer alıyordu. Öte yandan 23 Kasım'da *Pravda*'da basılan ve davaya mantıksal olarak son noktayı koyan "Adil Hüküm" başlıklı ana makalede ise tesadüf sayılamayacak olan bir konu vurgulanmıştı:

Trotskiyciler, sayıca çok az, yok denecek kadar küçük bir grup oluşturmaktadırlar...

Sanık sandalyesinde sadece on kişinin bulunması da bunu açıkça ortaya koyuyordu; onlardan başka, planlanan müstakbel bir duruşmanın sanıkları olarak yedekte tutulan altı kişi daha mahkeme kayıtlarına geçmişti.

6 *Pravda*, 21 ve 22 Kasım 1936.

7 *Pravda*, 23 Kasım 1936.

8 *Pravda*, 23 ve 26 Kasım 1936.

VKP(b) MK üyesi veya aday üyesi olup olmamalarına bakmaksızın en azından bütün obkom, kraykom ve milli komünist partileri MK sekreterleri de daha önce söz ettiğimiz "talimat"ı okuma yetkisine sahiptiler ve şu nokta onların dikkatini de mutlaka çekmiş olmalıydı: Novosibirsk duruşmalarında nedense sadece Trotskiyciler yargılanıyorlardı. Zinovyevciler hakkında ise tek kelime yoktu; halbuki artık bu iki grubun ayrılmaz bir bütün oluşturdukları yolunda bir kanaat yaratılmıştı. Zinovyevciler sanki unutulmuşlardı. 29 Ağustos'ta, Kiev'de, obkom ileri kadrolarının toplantısında konuşan MK üyesi P.P. Postişev de onları unutmuş gibiydi. Toplantıda Postişev, başında Y.M. Kotsyubinskiy'in bulunduğu "Trotskiyci Ukrayna Merkezi"nin ortadan kaldırılması meselesini anlatıyordu. İddiaya göre, bu "merkez", 1929 yılına kadar Trotskiy yanlısı siyasi görüşleri açıktan savunan unsurları bir araya getirmişti.⁹

Böylesine kesin ve kararlı çizgi şunu ortaya koymaktaydı: Dar yönetim, NKVD yardımıyla, öncelikle Trotskiycileri yerle bir etme ve bunu da en kısa sürede yapma niyetindeydi. NKVD teşkilatını Yagoda veya Yejev'un yönetip yönetmemesinin bu bağlamda pek bir önemi yoktu. Bu muhalefet grubunda yer alanların istisnasız olarak hepsini ortadan kaldırmaya yönelik bir girişim söz konusuydu ve onlardan çoktan uzaklaşmış olanlar, hatta parti önünde açıkça nedamet getirenler bile affedilmeyeceklerdi. 1923'teki tartışmalar sırasında Trotskiy'i desteklemek üzere 46'lar Dilekçesi'ni imzalayan ve hâlâ özgürce ortalıkta dolaşmakla kalmayıp ayrıca yüksek makamlarda ve geniş yönetim içinde yer almaya da devam eden A.P. Rozental, A.S. Bubnov, V.A. Antonov-Ovseyenko ve N. Osinskiy, bu sert ve acımasız niyet karşısında kara kara düşünüyor olmalıydılar.

24 Kasım'dan itibaren, Kuzbass Davası'yla ilgili haber ve materyaller artık ortalıkta görülmez oldu. İki gün sonra ise, bütün basın kuruluşları ve radyonun gündeminde SSCB Sovyetler VIII. Olağanüstü Kurultayı vardı. Kurultay sadece tek bir amaçla toplanıyordu; yeni anayasa görüşülecek ve kabul edilecekti. Kurultay, 25 Kasım saat 17.00'de Büyük Kremlin Sarayı'nın Sverdlov Salonu'nda Stalin'in konuşmasıyla açıldı. Konuşma, Haziran plenumunun steno metinlerinde yer alan konuşmadan pek farklı değildi.

⁹ G. Kostyuk, *Stalinizm na Ukraine* (Ukrayna'da Stalinizm) (Ukraynaca), Kiev, 1995, s. 293-298.

Stalin, konuşmasının girişinde, 7. Kurultay'ın seçim sistemi- nin demokratikleştirilmesi, anayasanın sosyoekonomik temeli- nin tespit edilmesi ve Sovyet devletinin seçimle belirlenen mer- cilerine yönelik seçimlerin yeni seçim düzenine göre yapılması hakkındaki kararlarını dile getirdi. Konuşmasının ana kısmına gelince, Stalin, önceki konuşmasının temel bölüm ve başlıkların- da bir değişiklik yapmadı, sadece bazı alt başlıkları değiştirdi ve SSCB'deki yaşam şartlarında son yirmi yıl içinde gözlemlenen de- ğişikliklerden, anayasa tasarısının başlıca özelliklerinden, tasarı- ya yönelik burjuva eleştirilerden ve yeni anayasanın hedeflerin- den bahsetti. Halkın görüşüne sunulan tasarıyla ilgili önerileri, ekleri ve bazı düzeltmeleri de dile getirdikten sonra, birkaç ilave daha yapmakla yetindi. Ancak Haziran plenumunda yaptığı gibi, önceki kurultayda sadece iki konuyla ilgili olarak öngörülen dü- zeltmelerin nasıl olup da ilke olarak tamamen farklı bir anayasa tasarısına dönüştüğünü açıklamadı.

Stalin, konuşmasında birtakım farklı hususlara ağırlık verdi. 1924-1936 Arasında SSCB'nin Yaşam Koşullarındaki Değişiklikler başlıklı ikinci bölümde (aslında ilk bölümde), o, mevcut durumu, "NEP döneminin sonu ve kapitalizmin ekonominin her alanın- da tamamen ortadan kaldırıldığı aşama" olarak niteledi. Bunun yanı sıra, yarım yıl önce dile getirdiği SSCB'de klasik proletarya- nın artık ortadan kalkmış olduğu yolundaki tezini tekrarladı ve şu açıklamayı yaptı:

Bizim işçi sınıfı, bırakın üretim aletleri ve araçlarından yoksun ol- mayı, halkla birlikte bütün bunların sahibidir... Peki bundan sonra bizim işçi sınıfına proletarya diyebilir miyiz? Tabii ki hayır.¹⁰

Stalin böylece delegelere, kendi kendilerine mantık yürüterek şu sonuca varmaları için bir yol açıyordu: Mademki proletarya yoktu, o hâlde artık onun diktatörlüğü de yoktu.

Konuşmasının, Anayasa Tasarısının Temel Özellikleri başlıklı bölümünde, Stalin, ülkede kurulmuş olan sosyoekonomik düzen hakkında kendi tarifini ortaya koydu. Evvela bu yapının temelini, yani artık oluşmuş, pekişmiş ve hâkim duruma gelmiş sosyalist mülkiyeti vurguladı. Sonra konuyu biraz daha açarak, bu mülki- yetin "toprak, ormanlar, işletmeler, fabrikalar, başka üretim araç ve aletlerinin sosyalist mülkiyeti" olduğunu belirtti. "Anayasa tasarısı, sosyalizmin bu ve benzeri temellere dayandığı gerçeği- ni kayıt altına almakta ve yasama boyutunda tespit etmektedir"

10 İ. Stalin, *Voprosi Leninizma* (Leninizmin Sorunları), Moskova, 1939, s. 509, 511.

diyerek bir genelleme yaptı. Buna karşın biraz sonra, konuşmasının beşinci bölümünde, tasarıya yönelik ek ve düzeltmelerden bahsederken, yeniden gerçek formasyon olarak düzenin niteliği meselesine dönen Stalin, Sovyetler Birliği'nin "işçilerin ve köylülerin devleti" olduğunu ilan eden ilk maddenin¹¹ korunmasını kesin bir dille talep ederek, açık ve yoruma yer bırakmayacak bir şekilde şunu vurguladı: Proleter diktatörlüğü artık söz konusu olamazdı.

Bununla da yetinmeyen Stalin iki kez daha aynı soruna döndü ve bunun kilit mesele olduğu fikrinin sadece kendisine ait olmadığını belirtti. Önce, kuşkusuz "sol"cuların suyuna giderek, şunu kaydetti:

SSCB'de toplumun yönetimi (diktatörlük), toplumun öncü sınıfı olarak işçi sınıfına aittir.

Sonra ise tasarımı açıkça "'sağ'a kayma, proleter diktatörlüğünden vazgeçme, bolşevik rejimin tasfiyesi" olarak görenlerle açık polemige girerek, yeni anayasa tasarısıyla önerilen sosyal temeli, "işçi sınıfı diktatörlüğünün zemininin genişletilmesi ve diktatörlüğün daha esnek ve dolayısıyla daha güçlü bir yönetim sistemine dönüştürülmesi"¹² olarak açıkladı.

Fakat en önemli, en temel hususu, Stalin, beşinci bölümün sonunda ele aldı. "Anayasamızın ruhuna aykırı olduğu için dini ayinlerin düzenlenmesinin yasaklanması" yolundaki öneriyi kesinlikle geri çeviren Stalin, toplumda hakları sınırlanmış ve feshedilmiş olanların bu mağduriyetlerinin bundan sonra da devam etmesini öngören 135. maddeyle ilgili düzeltmeye değindi:

Benim fikrimce, bu düzeltmeyi de geri çevirmek gerekir. Sovyet hükümeti, çalışmayan, asalak ve sömürücü unsurları, ebediyen değil, geçici olarak, belirli bir zamana kadar seçme-seçilme hakkından yoksun bırakmıştır... Peki bu yasayı gözden geçirmerin zamanı gelmemiş midir? Bence bunun zamanı gelmiştir.

Bununla da kalmayan Stalin, Ortodoks bolşeviklere kışkırtıcı gelecek bir dille ilave etti:

Bunun sonucunda Sovyet devletinin düşmanları, Beyaz Ordu'dan kalmış unsurlar, din adamları, *kulaklar* üst mercilere sızabilirler diye bunu tehlikeli sayanlar var. Ama bunda aslında korkulacak ne var? Kurttan korkan ormana gitmez. Birincisi, eski Beyaz Ordu mensupları, dinciler ve *kulakların* hepsi Sovyet devletinin düşmanı değildirler. İkincisi, halk bazen düşman olanları seçmiş olsa

11 A.g.e, s. 516, 525-526.

12 A.g.e, s. 516, 522.

bile, bu, sadece, bizim propaganda alanında kötü çalıştığımızı ve böyle bir rezaleti hak ettiğimizi gösterir.¹³

Stalin, Ağustos ve Kasım duruşmalarından hiç söz etmedi; sabotajcı, kundakçı, Trotskiyeci ve Zinovyeveci unsurları ifşa etme konusunu atladı. Ancak görüşmeler başladığında, her türlü düşmana karşı mücadele çağrısı öncelik kazanacaktı. Yani kurultayın gidişatını ve genel havasını, Stalin'in konuşmasıyla ve propagandasıyla ilgisi olmayan tutum ve eğilimler belirledi. Geniş yönetimin çoğunluğu, son aylar içinde farklı bir tutum ortaya koymaktaydı ve bunu şimdi yapılan konuşmalardan da anlamak mümkündü. Bu konuşmaların çok önceden hazırlandığı belliydi. Çok sayıda somut kanıt, istatistik ve rakama dayalı bu konuşmalar, Moskova'ya gelişin ve Novosibirsk duruşmaları hakkındaki haberlerin çıkmasının çok öncesinde hazırlanmıştı.

Görünüşe bakılırsa, kurultaya gelinirken genel tablo şuydu: Haziran plenumu sona erdikten ve yeni anayasa tasarısı yayımlandıktan sonra, geniş yönetimin temsilcileri, bu konuda bir düşünce ve tutum ortaya koymamış, anayasa tasarısının temel özellikleri hakkında fikir beyan etmemiş, ona destek vermemiş ve sadece susmayı tercih etmişlerdi.

Anlaşıldığı kadarıyla bu durum dar yönetimi ciddi şekilde rahatsız etmekteydi ve plenumda yaşananların tekrarlanmaması için gereken önlemler alındı. 16 Kasım'da, kurultayı yönlendirmek amacıyla, sınırsız yetkilere sahip, ancak resmi olmayan bir kurul oluşturuldu. Kurulda, Stalin, Molotov, Kaganoviç, Voroşilov ve Orconikidze'den oluşan beşlinin yanı sıra Andreyev ve Jdanov da yer alıyordu;¹⁴ zira son dönemde onlar da dar yönetime girmişlerdi ve Stalin'in geniş politik reformlarına tam destek veriyorlardı. 20 Kasım'da ise, Politbüro, 26 Kasım'da, yani Stalin'in konuşmasından sonra, kurultayın ikinci gününün sonunda bir MK plenumu düzenlenmesine karar verdi. Plenumun gündemi şöyle olacaktı: "1. SSCB anayasasının son metninin belirlenmesi; 2. Mevcut meseleler".¹⁵ Başka bir deyişle, plenum bilinçli olarak ertelenmişti. Zira plenumların kurultay açılışları öncesinde düzenlenmesi artık bir gelenek hâline gelmişti. Böylece beklenen sorunlar ve en önemli meseleler üzerinde önceden mutabakat sağlanıyor, ihtilafli hususlar gideriliyordu. Plenumun başka bir tarihte düzenlenmesi, Stalin'in konuşmasının, MK üyeleri ve aday üyeleri için, üzerinde önceden görüşülmemiş bir emrivaki

13 A.g.e, s. 531-532.

14 RGASPI, k. 17, l. 163, d. 1128, s. 60.

15 A.g.k., s. 88.

olması demekti. Şunu da belirtmek gerekir ki, plenum toplandı, ama erteleme nedeni açıklanmadı; üstelik bir sonraki toplantının tarihi de belirlenmedi. Bu, hiç görülmemiş bir olaydı.

Derken 26 Kasım'da Stalin'in konuşmasıyla ilgili görüşmelere başlandı. İlk olarak Ukrayna SNK Başkanı P.P. Lyubçenko söz aldı. Lyubçenko, yeni anayasanın kabul edilmesinin mümkün olduğu kadar ertelenmesine çalışan biriydi. Onun söyledikleri, sonraki konuşmaların tonu ve havasını da etkiledi. Ukrayna'da devrimin tarihini anlatmakla söze başlayan Lyubçenko, oradan cumhuriyetin Sovyet döneminde ekonomi alanında elde ettiği başarılarla geçti; ana konusundan sapmadan konuşmasını sürdürdü. Ancak daha sonra, yeni seçim sisteminden bahsederken, konuyu iç düşmanlarla mücadele sorununa bağladı:

Ülkemizin düşmanları şöyle düşünüyorlardı -ki bazıları hâlâ öyle düşünüyorlar: Eşit, doğrudan ve gizli oylamaya dayalı seçimlerin hayata geçmesiyle, ülkemizde demokrasinin gelişmesi sonucunda irademiz gevşeyecektir ve bu, ülkemizdeki sosyalizm düşmanlarına, casuslar ve kundakçılara karşı mücadeleyi zayıflatacaktır... Sovyet halkı, çok büyük kurbanlar ve görülmemiş fedakârlıklarla sosyalist bir vatan kurduğu için şundan emindir: Sovyet halkı, sosyalist kuruculuğa, denenmiş, davaya sadık önderlere karşı çıkmaya cüret eden her türlü düşmanı, Trotskiyeci, Zinoviyevci, menşevik ve milliyetçiyi yok etmekte haklıdır ve bunu yapmalıdır. Bu düşmanlar konusunda halkın fikri ortaktır ve iradesi bellidir: Düşmanlara karşı yapılacak tek şey, onları fiziksel olarak yok etmektir.¹⁶

Aynı gün söz alan Batı Sibirya Bölgesi Yürütme Komitesi Başkanı F.P. Gryadinskiy de, önce Alman faşistlerden bahsettikten sonra, şunları ekledi:

En iğrenç katiller, faşizmin ajanları, kapitalizmi yeniden diriltten alçaklar, sabotajcılar, kundakçılar, teröristler, Trotskiy ve Zinoviyev'in iğrenç ardılları da Kemerovo'da olduğu gibi işçileri öldürerek, işletmelerde ve şantiyelerde sabotajlar yaparak, her türlü kazayı organize ederek bize engel olmak istiyorlar. Onların bir kısmı artık ifşa ve imha edilmiştir. Ancak onları Sovyet topraklarından tamamen silip atmak için devrimci uyarıklığımızı artırmalıyız.¹⁷

Konuşanların çoğu, Lyubçenko ve Gryadinskiy'in söylediklerini tekrarlıyorlardı. Belarus SSC SNK Başkanı N.M. Goloded şöyle diyordu:

16 *Pravda*, 27 Kasım 1936.

17 Aynı yerde.

Milliyetçi karşıdevrimci alçaklar, Trotskiyici karşıdevrimci alçaklar gibi acımadan yok edilecek ve yeryüzünden silinip atılacaklardır.¹⁸

Azerbaycan SNK Başkanı U. Rahmanov şunları dile getirdi:

Bilindiği gibi, sınıf düşmanı bir tutum sergileyen milliyetçi eğilim taraftarları, Güney Kafkasya Federasyonu kurulmasına karşı çıkıyorlardı. Bu milliyetçilerin bir kısmı, sonradan Beyaz Ordu mensupları ve Trotskiyici-Zinovyevci çetecilerle bir blok kurmuşlardı. Karşıdevrimci unsurlar, halkın bu alçak düşmanları, bolşevik kararlılığıyla yok edilmelidirler.¹⁹

Ukrayna KP(b) MK 1. Sekreteri ve VKP(b) MK Politbüro Üyesi S.V. Kosior, SSCB’de elde edilen gelişme ve yükselişi kaydederken, çalışma hakkını övdü, onun sayesinde işsizliğin ortadan kalktığını açıkladı, eğitim hakkına methiyeler dizdi, kadın erkek eşitliğinden bahsetti ve Ukrayna’daki ekonomik kalkınmayı anlatmaya başladı. Ardından hiçbir mantıklı bağlantı olmaksızın, yine iç düşmanlarla mücadele nakaratına girdi ve şöyle bir vaatte bulundu:

Ukrayna halkı, gerek Trotskiyici ve Zinovyevci soysuzları, gerekse de yabancı kapitalistlere, vahşileşmiş Alman ve Polonya faşizmine hizmet eden teröristleri, kundakçıları, casusluk yaparak tahribat faaliyetlerinde bulunan milliyetçi hainleri yok edecektir.²⁰

Adalet Halk Komiseri N.V. Krilenko bile, konuşmasında, anayasadaki başlıca hukuk ilkelerini, temel anayasa hukuku kavramlarını ve hukukla ilgili konuları değil de, tamamen farklı hususları ele aldı. 1918’in artık çok gerilerde kaldığını bilmiyormuş gibi, görüşülen anayasa tasarısının yansıttığının tam tersi bir havayla kestirip attı:

Bizim devletimiz, Stalin anayasasıyla şekillenmiş, proletaryanın devrimci diktatörlüğü idi; şimdi de öyledir ve hep öyle kalacaktır.

Krilenko, konuşmasını, alt komisyonda çok tartıştığı Vişinskiy’e ve Redaksiyon Alt Komisyonu Başkanı Stalin’e açıkça meydan okuyarak bitirdi:

Bizim sosyalist hukukumuz, sosyalist yasalarımız ve sözün gerçek anlamında halk yargıçlarımız (*onun aksi yöndeki direktmesine rağmen artık atanmayan, seçilen yargıçlar -Y.J.*), sosyalist devletin elinde, hem toplumu değiştirmek için güçlü aletler, hem de zor yoluyla yeni toplumsal yapıyı koruyup pekiştirme, bilinci değiştirme araçları olacaklardır.²¹

18 *Pravda*, 29 Kasım 1936.

19 Aynı yerde.

20 *Pravda*, 30 Kasım 1936.

21 *Pravda*, 3 Aralık 1936.

Kısacası, bu konuşmacılar, tamamen bilinçli olarak, kuşku ve güvensizlik havası yaratıyorlardı; bir sonraki adım da “cadı avı” olacaktı. Bir ayın misali, Trotskiy, Zinovyev ve sınıf düşmanlarından en azından birkaç kelimeyle de olsa bahseden diğer konuşmacıların tutumu da aynıydı. Bu düşmanlığı ortaya koymak için mümkün olan bütün kanıt ve örnekler kullanılıyordu: Moskova’daki Ağustos duruşmaları, Novosibirsk’teki Kasım duruşmaları hatırlatılıyor, hatta sadece konuşmacıların kendilerinin bildikleri örneklerle bile başvuruluyordu. Bu konuşmacılar psikolojik bir gerilim ortamı üretiyorlar, düşman çemberini genişleterek, sadece Trotskiy ve Zinovyev’leri değil, yerel ve artık kimliksiz kalmış milliyetçileri, hatta unutulmuş Beyaz Ordu mensuplarını da düşmanlar arasına ekleyerek durumu iyice dramatikleştirmeye çalışıyorlardı. Onlar, anayasa tasarısının kabul edilmesini, yeni seçim sisteminin onaylanmasını, “devrimci uyanıklığın artırılması, düşmanların fiziksel olarak yok edilmeleri” gibi ifadelerle, çaktırmadan, cezaların kaçınılmazlığı ile yan yana koyuyorlardı. Böylece üstü örtülü bir şekilde, toplum bilincine, ülkede bir “beşinci kol” bulunduğu fikrini sokmaya çalışıyorlardı (bu kavram, iç savaşın sardığı İspanya’da daha yenilerde ortaya çıkmıştı).

Böylesine dal budak salmış bir düşmanla mücadele ihtiyacını ön planda tutan konuşmalarla karşılaştırıldığında, Stalin grubundakilerin, Molotov, Jdanov, Litvinov ve Vişinskiy’in konuşmaları gayet dengeli ve doğrudan konuyla ilgiliydi. Bu sağduyulu ve profesyonelce konuşmalarda, kurultaydaki diğer konuşmacıların kullandığı genel dil tekrarlanmıyor, sadece dar anlamda anayasa ile ilgili somut hususlar ele alınıyordu.

M.İ Litvinov hemen konuya girmişti:

Bugün burada uluslararası durum hakkında bilgi vermiyorum; çünkü kurultayın gündeminde böyle bir konu yoktur. Dolayısıyla ben anayasa tasarısından bahsedeceğim. Anayasa tasarısıyla ilgili olarak bize, Avrupa demokratizminin kucağına, burjuva özgürlüklerine geri döndüğümüz söylendiğinde, biz bunu pek de hoş bir yaklaşım olarak algılamıyoruz. Artık cılızlaşıp elden ayaktan düşmüş burjuvazinin elinden demokrasi bayrağını, özgürlük bayrağını devraldığımızı, bu kavrama yeni bir deneyim, Sovyet içeriği kattığımızı söylemek daha doğru olacaktır.

Litvinov, kuşku yok ki Ortodoks bolşeviklerin tasarıya karşı muhtemel eleştirilerini göz önünde tutarak böyle konuşuyordu (Sonraları SBKP 19. Kongresi’nde yaptığı hayatrın en kısa ko-

nuşmasında, Stalin de Sovyet demokrasisini, ufak değişikliklerle, aynen bu şekilde yorumlayacaktı).

Ancak bunun ardından Litvinov, bilinçli bir şekilde konudan uzaklaşır gibi yaparak, yine de uluslararası sorunlara değindi. Sanki bu konunun gündemle hiçbir ilişkisi yokmuş gibi bir havada "Milletler Cemiyeti üyeliğinin ve diğer ülkelerle işbirliğinin, iki sistemin barış içinde bir arada yaşaması ilkesine dayandığı"nı belirtti. Sonra faşizm tehlikesinden bahseden Litvinov, faşist güçlerin yurtdışındaki faaliyetlerinin tehlikeli boyutlara ulaştığını ve "örneğin İspanya'da bunun korkunç bir şekil aldığı"nı vurguladı. Litvinov, İber Yarımadası'ndaki durumu ayrıntılı olarak anlatarak bu bağlamda oluşturulan Sovyet karşıtı yeni bir miti açıkladı:

Düşmanlarımız bizim İber Yarımadası'nda komünist bir Sovyet devleti kurmak istediğimizi, hatta onu Sovyetler Birliği'ne katmayı düşündüğümüzü iddia ediyorlar. İspanya'daki durum aslında faşizmin yuvasından dışarıya çıkıp kendini gösterdiği ilk büyük çaplı olaydır... Eğer bu girişim başarılı olsaydı, bunun diğer devletlerde daha geniş boyutlarda tekrarlanmaması için hiçbir güvence kalmazdı. Hareket noktamız şu olmalıdır: Faşizm sadece özel bir iç rejim değildir; o, aynı zamanda, bir saldırı hazırlığı, diğer devletlere karşı savaş hazırlığı demektir.

Litvinov, böyle bir savaşın çok uzakta olmadığını da çok basit bir örnekle açıkladı ve Almanya ile İtalya arasında bağitlanan "komünizm karşıtı" askeri blok antlaşmasına işaret etti. SSCB, bu ülkelerin her ikisinin de temel saldırı hedefiydi.²²

A.Y. Vişinskiy'in konuşması da aynı derecede somuttu. Vişinskiy, daha çok devletin halk üzerindeki baskısının asgari düzeye inmiş olduğunu, hukuk ve haklar açısından önemli kararların alındığını ve uygulandığını anlattı:

Eğer 1933 yılının ilk yarısında yargılananların sayısını 100 kabul edersek, Rusya Federasyonu'nda 1936 yılının ilk yarısında yargılananların oranı sadece %51,8 düzeyindedir. Belarus SSC içinse bu oran %24,5'tir. Ukrayna'da, Güney Kafkasya ve Orta Asya cumhuriyetlerinde de yargılananların sayısı düşmüştür. Sosyalist mal varlığının çalınması, değişik mali suçlar, tarım kampanyalarıyla ilgili yasadışı eylemler yüzünden yargılananların sayısı da önemli derecede azalmıştır... 7 ağustos 1932 tarihli yasa kapsamındaki sosyalist -kolhoz- mal varlığının çalınmasıyla ilgili suçlarda, 1935'in ilk yarısından 1936 yılının ilk yarısına kadarki dönemde, Rusya Federasyonu'nda 2/3, Ukrayna'da 3/4 oranında azalma görülmüştür. Mali suçlarla ilgili yargılananların sayısı da aynı dö-

22 *Pravda*, 9 Kasım 1936; tam metin için bkz. *Dokumentı...*(Belgeler), c. XIX, s. 705-719.

nemde Rusya'da %17, Ukrayna'da % 43,5, Belarus SSC'de % 43,1 oranında azalmıştır.

Bununla birlikte, A.Y. Vışinskiy, SSCB Başsavcısı olarak mecburen siyasi suçlardan da bahsetmek zorunda kaldı. Vışinskiy isteseydi bile bu konudan kaçamazdı; fakat yine de, genel ifadeler kullanmakla yetindi; herhangi bir somut tehlikeden veya sorundan bahsetmedi; Moskova ve Novosibirsk duruşmalarından da hiç söz etmedi:

Sovyet devletinin ve Sovyet halkının sevilen yöneticilerine karşı eyleme girişen düşmanın bütün çabaları ve gayretlerine Sovyet mahkemesi acımasız önlemlerle cevap verecektir; emekçi kitlelerin özgürlük ve mutluluğunun cellatlarını ölümle cezalandıran Sovyet yasalarının bütün gücünü ve kudretini kullanmak suretiyle, çeteci sürüleri, bu alçak caniler tamamen yok edileceklerdir.²³

Hitap şekli ve etkileme amaçlı bu ifadeler, titizlikle ve dikkatle tartılarak seçilmişti. Vışinskiy son kararı mutlaka yasalara göre mahkemenin vereceği hususunu boşuna vurgulamıyordu. O, "düşmanı yok etme, devrimci uyanıklık" çağrıları gibi çok eskilerde kalmış ve linç etmeyi hatırlatan ifadelerden ısrarla kaçınmıştı. Bu nedenle de kimse onunla tartışmadı, ona itiraz etmedi; devrim yasalarına göre infazdan yana olanlar da, karşıt görüşte olanlar da sustular.

A.A. Jdanov'un konuşmasının içeriği ise ilke olarak farklıydı. Çünkü o, hem partinin Leningrad örgütünün başındaki yetkili olarak, hem de partinin ideoloğu ve MK üyesi olarak söz almıştı. Daha da önemlisi, dar yönetimi temsil ediyordu ve daha önce diğerlerinin söylediklerini gayet ustalıkla, mantıkla yoğurarak ve katılımcıları kanıtlarla ikna ederek, akışın Stalin grubunun istediği yönde olmasını sağlamak zorundaydı. Bu açıdan bakıldığında, kurultaydaki delegelerin genel tutumunu ve alınacak kararları etkileyecek temel noktalarda Jdanov görevini iyi yaptı. Jdanov, önce tasarıyla Marksist teorinin revize edildiğini düşünenleri teselli etti ve şunları söyledi:

Yeni yasanın her harfinde, Yoldaş Stalin'in konuşmasındaki her kelimede, pratiğe uygulanmış Marx-Engels-Lenin-Stalin teorisinin gücü ve kudreti kendini göstermektedir. Bizim anayasamız Marksist teorinin zaferidir.

Jdanov, bu fikri daha da geliştirmek ve ispatlamak niyetindeydi:

23 *Pravda*, 29 Kasım 1936.

Biz, böyle bir devleti, işçi ve köylü devletini kurmayı başardık ve burada toplumun öncü gücü olan **işçi sınıfı**, sadece kapitalist sınıfları ortadan kaldırmayı **başarmakla kalmayıp yanı sıra toplumu sosyalist temeller üzerinde değiştirme rolünü de sonuna kadar yerine getirmiş**, milyonlarca köylüyü ve diğer emekçileri dönüştürmüş, proleterlerin kendilerini de **proletarya diktatörlüğü zemininde** eğitmiştir (*vurgulama bana aittir -Y.J.*). Proletarya diktatörlüğünün bu anlamı bizde herkesçe bilinmekte ve idrak edilmektedir.

Fakat böylesine genel ve bu nedenle de pek ikna edici olmayan bir yorumla yetinmek istemeyen Jdanov, sanayi ve tarımdaki köklü değişikliklerden de bahsederek Leningrad vilayetini örnek gösterdi. Ancak bundan sonradır ki, Jdanov, konuşmasının ana konusuna, yani kürsüye çıkmasının temel nedeni olan meseleye girdi. Yeni seçim sistemine geçişin gerekliliğini ve ilerici anlamını gayet mantıklı bir şekilde anlattıktan sonra, bu sistemin temel ilkelerine değindi ve onun alternatifli bazda olduğunu belirtti; fakat bizzat bu terimi kullanmadı. Görüldüğü kadarıyla Jdanov, “boğaları kırmızıyla kızdırmak” istemiyordu ve delegelerin en muhafazakâr kısmını tahrik etmekten kaçındı. Jdanov baş konuşmacının, yani Stalin’in otoritesini özellikle vurguladıktan sonra şöyle dedi:

Genel seçme-seçilme hakkı, bizim kitleler arasında yaptığımız propaganda ve eğitim çalışmalarımızın başarısını ortaya koymaktadır; biz halk düşmanlarının Sovyetlere girmesini istemiyorsak, biz yaramaz adamların Sovyetlere sokulmalarını istemiyorsak, proletarya diktatörlüğü olarak, bunu sağlamak için her türlü imkâna sahibiz. Ülkemizin emekçi kitleleri olarak, bunları engellemek için, elimizde, halk arasında propaganda yapma, halkı eğitme ve organize etme gibi araçlar vardır; bunun için idari tedbirlere ihtiyaç yoktur. Bu, ülkemizde proletarya diktatörlüğünün güçlendiğini gösterir; şimdi o, devleti daha esnek yöntemlerle yönetme olanağına sahiptir ve demek ki daha güçlüdür.²⁴

Jdanov kurultay delegelerini bu şekilde etkilemeye çalışıyor, onların seçimlerin alternatifli temelde olmasını değilse bile en azından genel olmasını, sınıf düşmanı oldukları için seçme-seçilme hakkından hâlâ yoksun olanlara bu hakkın tanınmasını desteklemelerini istiyordu. Ancak bunun için Jdanov, “proletarya diktatörlüğü” kavramıyla oynamak, onu eğip bükme ve ona gerekli içeriği yüklemek zorunda kalıyordu. Jdanov, önce proletarya diktatörlüğünü “ülkemizin emekçi kitleleri” ile özdeşleştirdi.

24 A.A. Jdanov, ‘Pobeda sotsializma i rastsvet sovetsoy demokrati’ (Sosyalizmin Zaferi ve Sovyet Demokrasisinin Çiçeklenişi) (Olağanüstü 8. Sovyetler Kurultayı’ndaki Konuşma), Moskova, 1936, s. 4-5, 13.

Sonra bir virtüöz gibi kavramın özüyle oynayıp onu daraltarak şöyle dedi:

Herkesin, proletaryanın sömürücü sınıfları ezmek ve onların direnişini kırmak amacıyla kullandığı devlet erki,²⁵ yani zor kullanma aracı olarak gördüğü "diktatörlük", idari tedbirlerden, yani zor kullanmaktan vazgeçmektedir.

İlginçtir ki Jdanov'un konuşmasının başında yankı uyandıran kısmı, burası değildi; konuşmanın, devlet güvenliği konusuyla ilgili son bölümü çok daha fazla dikkat çekmişti. Burada o, faşist devletlerden kaynaklı askeri tehlikenin arttığını belirterek Finlandiya, Estonya ve Letonya'nın politikalarına değiniyor ve açıkça şunu beyan ediyordu:

... Büyük maceralar peşindeki devletler SSCB'ye karşı düşmanlık politikalarını tahrik etmekte, kendi topraklarının faşist devletler tarafından SSCB'ye karşı kullanılması için hazırlıklar yapmaktadır... Eğer faşizm SSCB'nin kuzeybatı sınırlarında bir askeri zafer hazzı aramaya kalkışursa, biz Leningrad sanayisinin sahip olduğu bütün donanımı ve araçları savunma için kullanarak SSCB ordusunun demir kumandanı Yoldaş Voroşilov'un komutasında düşmana öyle bir darbe indiririz ki, düşman bir daha Leningard'ı aklına bile getiremez.²⁶

Jdanov'un bu diplomatik nezaketten uzak ve sert konuşma tonu yeni bir sınır sorunuyla ilgiliydi. 29-30 Ekim'de Finlandiya tarafından Sovyet topraklarına ateş açılmış, SSCB Helsinki Maslahatgüzarı A.A. Austrin bu olay dolayısıyla protestoda bulunmuştu.²⁷ Jdanov'un bu olup bitenlerden yola çıkarak vardığı somut sonuçlar, sadece Finlandiya gazetelerini değil, Estonya basınına da rahatsız etti ve bu iki Baltık ülkesine karşı bir tehdit olarak algılandı.

Aynı gün, 29 Kasım'da, kurultayda Molotov da bir konuşma yaptı ve kuşku yok ki, daha önce söz alan Lyubçenko, Krilenko, Gryadinskiy, Goloded ve Rahmanov'un konuşmalarının yarattığı etkiyi dengelemeye gayret etti. SSCB hükümetinin başında bulunan Molotov'un konuşmasının içeriği açıkça bunu gösteriyordu ve onun tartışmalar sona ererken, tam son bölümde söz alması da yine aynı çabanın işaretiydi.

Vyaçeslav Mihayloviç Molotov, konuşmasının başında, daha evvel Stalin'in yaptığı gibi, delegelere, ülkede artık sosyalist ikti-

25 *Malaya sovetskaya ensiklopediya* (Küçük Sovyet Ansiklopedisi), c. 2, Moskova, 1929, kolon 866.

26 A.A. Jdanov, A.g.e., s. 20-21.

27 *Dokumentı...* (Belgeler), c. XIXI, s. 775.

sadi sistemin hâkim olduğunu ve insanın insan tarafından sömürsünün ortadan kaldırıldığını belirtti. Ancak şunu da ilave etti:

Birtakım köylülerin, başkalarının emeğini sömürmeksiniz, kendi başlarına, küçük ölçekli topraklarda çalışmalarına izin verilmesi, bazı esnaf gruplarının hâlâ kalmış olması, ayrıca yurttaşlara emek geliri ve mal varlığı konusunda şahsi mülkiyet hakkının tanınması, ülkemizde hâkim olan sosyalist ekonomi biçimleri ve sosyalist mülkiyetle çelişmediği gibi, bugünkü şartlarda tamamen talidir.

Molotov, anayasada öngörülen sosyoekonomik formasyonu, yani NEP döneminden bu yana Marksist teori çalışmalarında tarif edilen sosyalizme geçiş dönemini işte bu şekilde tanımlıyor, SSCB’de “sosyalizmin iktisadi temellerinin kurulması” hakkında Stalin tarafından ileri sürülen teze bu yönde bir açıklama getiriyordu. Ama açıkladığı sadece temellerdi; bütün olarak bir sosyalizm yorumu yapmadı. Söylediklerini hemen anlayamayan delegeler içinse şunu ekledi:

Anayasa, ekonomide ve devletimizin yapısındaki sosyalist temeli pekiştirmektedir.²⁸

İki yıl önce Stalin’in yaptığı gibi, Molotov da, yeni anayasayı, ekonomide ve toplumsal ilişkilerde yaşanan değişimler üzerinden gerekçelendiriyordu. Önerilen seçim sisteminin başlıca özelliklerini hatırlatan Molotov, şunları anlattı:

Anayasa, hak mağdurları konusunu gündemden çıkartıyor; çünkü bütün yurttaşlar istisnasız olarak Sovyetlere seçme ve seçilme hakkına kavuşuyorlar. Ayrıca ülkemizde, Sovyet seçimlerinde işçilerin köylüler karşısında sahip oldukları üstünlükler de kaldırılıyor. Şimdiye kadar mevcut olan aşamalı seçimler yerine, Sovyet iktidarının orta ve üst organları için doğrudan seçimler öngörülüyor. Oylamanın tamamen özgürce olması için, açık oy verme yerine gizli oylama kabul ediliyor.

Molotov, partinin seçimlerde tekel olmaktan vazgeçtiğini de açıkça beyan etti:

Bolşevik Partisi’yle birlikte çok sayıda parti dışı örgüt de Sovyetlere aday gösterebilirler.²⁹

Molotov, bunun hemen ardından, yeni seçim sistemiyle öngörülen son ve en önemli hedefi ele aldı ve Stalin’in R. Howard ile söyleşisinde yaptığı gibi gayet açık konuştu:

28 V.M. Molotov, ‘Konstitutsiya Sotsializma’ (Sosyalizmin Anayasası) (Olağanüstü 8. Sovyetler Kurultayı’ndaki Konuşma), Moskova, 1936, s. 6-9.

29 A.g.e., s. 10-11.

Yeni sistem, Sovyet seçimlerinin bundan sonra daha canlı geçmesini sağlayacağı gibi, Sovyetlerin bütün çalışmalarına da bir iyileşme getirecektir. Bu sistem, örgütlerde hiçbir sorumluluk ve görev üstlenmeyen pasif kişileri silkeleyecektir; kitlelerden kopmuş ve bürokratik batağına yuvarlanmış olanlara darbe indirecektir. Öte yandan bu sistem, öncü işçiler, köylüler ve aydınlar arasından yeni simaların öne çıkmasını ve bürokrasiye batmış, geri kalmış kişilerin yerini almasını da kolaylaştırır.

Molotov da, Stalin'in açıkça belirttiği gibi, yeni seçim sistemiyle "düşman" sayılan birilerinin de seçilebileceğini söyledi:

Yeni seçim düzeninde, belirli bir bölgede, bizim propaganda ve çalışmalarımız etkisiz olursa, düşman unsurlar arasından birinin seçilme ihtimali de söz konusudur. Fakat bu tehlike de sonuçta çalışmalarımızda bize yarar sağlayacaktır; çünkü bu sistem uyuyan kadroları harekete zorlayacak, ayrıca her bir kurum ve işletmeye de sıkı bir rekabet havası getirecektir.³⁰

Sovyet hükümetinin başkanı Molotov, aynen Stalin'in argümanını kullanarak, "düşman unsurların" seçilmesi hâlinde, bunun parti örgütlerinin kötü çalışması ve zayıf propagandasından kaynaklanacağını belirtti. Daha çekingen davranan Jdanov, artık idari tedbirlerin, yani cezalandırma yöntemlerinin uygulanmamasını belirtmişken, Molotov daha da ileri gitti ve "düşman unsurların" seçilme olasılığının olumlu tarafını dile getirdi. O, bu seçim sisteminin herkesi daha aktif ve sorumlu davranmaya teşvik edeceğini, yeni ve yetenekli güçlerin Sovyetlere yeni bir hava getireceklerini, geri kalmış bürokratların ortadan kalkacağını söyledi. Geniş yönetim, işte bu yaklaşımları, kendilerine yönelmiş açık bir tehdit ve Stalin grubunun onların çoğunu iktidardan uzaklaştırmaya dönük niyeti olarak okumuş olsa gerekti.³¹

Molotov'un konuşmasında, eski düşünceleri ve alışkanlıkları dışlayan başka yeni fikirler de vardı. Örneğin anayasa tasarısının 6. maddesinden bahsederken, Molotov, burada Sovyet yapısının başlıca özelliğinin tanımlandığını bildirdi. Buna göre toprak, su, yeraltı servetleri, ormanlar, sanayi ve tarım işletmeleri, taşıtlar, bankalar, iletişim araçları ve konutların mülkiyeti "devlete" veya "genel olarak halka" aitti; bu, Stalin'in dediği gibi sosyalist mülkiyet değildi. Öte yandan Molotov'un önerisine göre, enternasyonalizmi, emekçilerin uluslararası sınıfsal dayanışmasından ziyade, Sovyetler Birliği'ndeki ulus ve halkların yeni ve müstesna dostluk ilişkilerinin gerçek ifadesi olarak anlamak gerekiyordu.

30 A.g.e., s. 11-12.

31 A.g.e., s. 16, 22.

Molotov'un muhalefete karşı mücadele konusundan da bahsetmesi bir tesadüf değildi. Ancak o, bunu yaparken Lyubçenko, Gryadinskiy, Krilenko ve Goloed'le aynı dili kullanmadı ve şöyle dedi:

Kapitalizmi yeniden kurmak ve burjuvazinin iktidarını geri getirmek isteyenler, halen Lenin-Stalin partisinin düşmanlarıdır ve SSCB anayasasından bütün varlıklarıyla nefret etmektedirler.

Ancak mevcut propaganda kalıplarına tamamen uygun olan bu cümleden sonra, Molotov, Trotskiy ve yandaşlarını da bu düşmanların safına kattı. Halbuki onlar komünist ve devrimci pozisyonlarını koruyor, Stalin grubu ve SSCB yeni anayasasını revizyonizme yuvarlanmaktan dolayı eleştiriyor, Ekim Devrimi'nin başlıca kazanımı olan proletarya diktatörlüğünün tasfiye edildiği gerekçesiyle tepki gösteriyorlardı. Molotov konuşmasına şöyle devam etti:

Komünizm düşmanlarının oluşturduğu kurt sürüsü içinde, Trotskiy baylar şimdi artık arka sıralarda değildirler ve onların amaçları burjuvazininkiyle aynıdır. Partimizden ve sosyalizmi kuran bütün namuslu insanlardan, dönemlere has bir öfkeyle nefret eden, her şeye hazır bu burjuvalaşmış hainlerin ilkesizlikleri ve şeref-sizliklerini anlıyoruz. Bilindiği gibi, "sağ"cı kopuklar arasında da onların yardımcıları ve dalkavukları vardır. İyi de, ne olacak? Biz, devrim artıkları ve tortularıyla ne yapılacağını iyi biliyoruz...³²

Şu bir gerçek ki, Kremlin'de Sverdlov Salonu'nda toplanmış kurultay delegelerinin hepsi, bu "sağ"cıların kimler olduğunu biliyorlardı.

Kurultaydaki görüşmeler 1 Aralık'ta sona erdi ve kurultay delegeleri arasında, atıl çoğunlukla birlikte, iki küçük, ancak çok aktif grup olduğu ortaya çıktı. Geniş yönetim temsilcilerinden oluşan birinci grup, en önemli konunun, yeni seçim sisteminin tartışılmasından açıkça uzak duruyordu, buna karşın sınıf düşmanlarına karşı aşırı bir nefret ve düşmanlık havası yaratmaya çalışıyor, sadece eski muhalifleri değil, kendi yerel milliyetçilerini de bu düşmanlar arasına katarak, bütün bu unsurlara ceza uygulanmasını istiyordu. İkinci grup ise Stalinci reform yanlılarından oluşuyordu ve yeni anayasa tasarısının kayıtsız şartsız kabul edilmesi ve en kısa zamanda yürürlüğe girmesi konusunda ısrar ediyordu.

Bu şartlarda, fiilen kurultayı yöneten Stalinci grup, sorunu bir tür yandan dolaşarak çözmeyi denedi ve böylece anayasa ta-

sarısının herhangi bir maddesinin geri çevrilme olasılığı kalmadı; üstelik tartışmaların devamı da imkânsız oldu. Prezidyum'un önerisiyle 1 Aralık'ta kurultay, pasif ve içeriksiz tartışmaları bitirerek anayasanın kesin metninin ön onaylanmasını, daha düşük sayıda ve dolayısıyla daha kolay yönetilebilir bir delege grubuna bırakmaya karar verdi:

SSCB Sovyetler VIII. Olağanüstü Kurultayı, SSCB Anayasası tasarısıyla ilgili olarak SSCB TsİK Anayasa Komisyonu Başkanı İ.V. Stalin'in konuşmasını dinledikten sonra aşağıdakilere karar vermiştir:

SSCB TsİK Anayasa Komisyonu'nca sunulmuş SSCB Anayasası tasarısı onaylansın ve esas olarak kabul edilsin;

Yapılmış düzeltmelerle ekleri incelemek ve SSCB Anayasası'nın kesin ve son metnini belirlemek için 220 kişiden oluşan bir redaksiyon heyeti kurulsun;

Redaksiyon heyeti, üç gün içinde anayasa tasarısının gerek halk müzakeresi sonuçlarını, gerekse de bizzat kurultaydaki görüşülmesinin sonuçlarını dikkate alarak anayasanın kesin metnini kurultayın görüşüne sunmakla görevlendirilsin.³³

Böylece Stalin grubu, tasarının MK plenumunda tartışılması olasılığını savuşturmayı yine başardı. Üstelik redaksiyon heyetine kimlerin seçileceği görüşülmediği ve otomatikman onaylandığı için, dar yönetim, heyet üyelerini titizlikle seçerek, redaksiyon heyetinde yer alan geniş yönetimin temsilcilerinin sayısını asgari düzeyde tutabildi. Redaksiyon heyetinde parti, Sovyet ve sendika kurumlarının temsilcilerinin sayısı 86 kişiydi (yaklaşık %40); buna karşılık heyette 64 MK üyesi ve aday üyesi vardı ki, bu da toplam sayının yaklaşık yüzde 30'u demekti. Kuşku yok ki, redaksiyon heyetinin 3 Aralık'ta düzenlenen oturumundaki çalışmaların gidişatını işte bu oranlar belirlemişti.

Redaksiyon heyeti anayasanın son ve kesin metnini tam bir oybirliğiyle onayladı.³⁴ Bunun daha önce Kremlin'de, Stalin'le yapılan 4 saatlik bir değerlendirme toplantısı ile sağlanmış olması mümkündür. Bu toplantıya davet edilenlerin sayısının rekor düzeyde -25 kişi- olması ve kimlikleri de bu yönde tahmin yürütmeye müsaittir. Redaksiyon heyeti üyesi olarak davet edilenler arasında, öncelikle bütün Politbüro üyeleri ve 5 aday üyenin üçü vardı (Jdanov, Petrovskiy, Eykhe). Bunlardan başka, Stalin grubundan Vışinskiy, Litvinov, Stetskiy, Tal, Yakovlev ve SSCB

33 *Pravda*, 2 Aralık 1936.

34 *Pravda*, 5 Aralık 1936.

TsİK Sekreteri Akulov, geniş yönetimden Beria, Gikalo, Goloded, İkrarov, Krilenko, Sulimov, Lyubçenko ve Khruşov da katılımcılar arasında yer alıyorlardı. Bunlardan üçü konuşmalarıyla gizli muhalif olduklarını göstermişlerdi. İlginç olan şudur ki, Stalin'in huzurunda yapılan değerlendirme oturumunda hazır bulunanların 22'si redaksiyon heyeti üyesiydi; ayrıca Kalinin ve Akulov da görevleri dolayısıyla toplantıda yer alıyorlardı.³⁵

5 Aralık'ta yeniden çalışmalarına başlayan kurultay, aslında sadece Stalin grubunun önerdiği anayasa tasarısını, herhangi bir önemli düzeltme yapılmaksızın oybirliği ile onaylamak üzere toplanmıştı. Kurultay kararı oldukça kısaydı:

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği anayasası (esas kanun) tasarısı, kurultay redaksiyon heyetinin sunduğu şekliyle onaylan-
sın.³⁶

Görünüşe bakılırsa, Stalin grubu tam bir zafer kazanmış, siyasi reformların hukuki zeminini oluşturacak olan kendi anayasa tasarısının kabul edilmesini gecikmeli de olsa sağlamıştı. Ancak mümkün olan en kısa süre içinde, yeni seçim sistemiyle ortaya çıkacak "yeni güçler" sayesinde geniş yönetimi değiştirme hedefi hâlâ gerçekleşmemişti; bu hedef henüz oldukça uzaktaydı ve belirsiz bir zamana ertelenmişti. Kurultayın ikinci kararı şöyleydi:

SSCB TsİK, yeni anayasa temelinde yapılacak seçimler hakkında bir yönetmelik hazırlasın ve ayrıca SSCB Yüksek Sovyeti seçimlerinin zamanını belirlesin.³⁷

35 *İstoriceskiy arkhiv* (Tarih Arşivi dergisi), sayı 4, 1995, s. 33-34.

36 *Pravda*, 6 Aralık 1936.

37 Aynı yerde.

ON ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Sovyetler VIII. Kurultayı sırasında bir günlük aradan yararlanarak dar yönetim, bütün zorluklara rağmen, 4 Aralık günü, saat 16.00'da, Kremlin Sverdlov Salonu'nda bir MK plenumu düzenledi. Bu toplantı son anda haber verilmişti. Aslında plenum 26 Kasım'da toplanacaktı; fakat redaksiyon heyeti anayasanın son metnini onaylayana kadar beklemeye karar veren dar yönetim, toplantıyı erteleme yoluna gitmişti. Oluşan ortam, başta belirtilen birinci gündem maddesi üzerindeki görüşmeleri basit bir formaliteye dönüştürmek için kullanılmıştı.

Molotov: Birinci konu üzerine Yoldaş Stalin'in söyleyecekleri var.

Stalin: Anayasa tasarısını herkes okudu.

Molotov: Herkes çünkü komisyon toplantısına katılmıştı ve dolayısıyla tasarımı okutmaya gerek kalmıyor. Herhangi bir eleştiri veya talep var mı?

Plenumda hazır bulunan 123 kişiden sadece üçünün söyleyecek sözleri vardı: kısa süre önce Sağlık Halk Komiseri olarak tayin edilen G.N. Kaminskiy, yine kısa süre önce SSCB İletişim Halk Komiserliği görevinden alınarak RSFSR Yerel Sanayi Komiserliği görevine atanan İ.P. Jukov ve artık sadece isim olarak var olan SSCB TsİK'in Sekreteri S. Unşlikht. Verdikleri tekliflere ve söylediklerine bakılırsa, bu kişiler sadece göstermelik bir ilgi ve aktif faaliyet görüntüsü yaratmaya çalıştılar; sanki yeni anayasanın hukuk belgesi olarak ne anlama geldiğini hiç anlamamış gibi bir hâlleri vardı.

Ülke için en önemli belge, plenumda böylesine tuhaf ve ilgisiz bir şekilde ele alındıktan sonra, Molotov, anayasanın son ve kesin

1 RGASPI, k. 17, l. 2, d. 575, s. 1-a.

metninin oylanmasını önerdi. Ve doğal olarak, eski Sovyet kuralı uyarınca, basit el kaldırma yöntemiyle oylama yapıldı. Plenuma katılanların hepsi, ciddi bir biçimde tartışılmayan metni oybirliği ile kabul etti ve zaten bunun artık hiçbir anlamı da yoktu.²

Gündemin ilk meselesi sadece on dakikalık bir zaman aldı. Ardından Molotov, gündemin Trotskiyeciler ve “Sağ”cı Antisovyet Örgütler Hakkında başlıklı ikinci maddesiyle ilgili olarak Yejev’a söz verdi. Bu konu, açılış sırasında plenumun gündemine alınmıştı.

Bu konuşma, İçişleri Halk Komiseri sıfatıyla Yejev için bir ilkti. Konuşurken heyecan içinde konu dışına çıkması, tutarsızlığı ve dağınıklığı, adları ve görevleri karıştırması herhalde bundan kaynaklanmıştı. Ama belki de konuşmadaki eksikler ve kusurlar, tamamen zaman sıkışıklığından dolayı idi; çünkü Yejev’un hazırlanmak için çok az zamanı olmuştu.

Nikolay İvanoviç Yejev, konuşmasına Kirov’un öldürülmesi konusuyla başladı. Böylesine açık bir cinayeti bir siyasi terör olayı olarak değerlendirmek çok kolaydı; ancak tek neden bu değildi. Yejev bu cinayete ait dosyayı çok iyi biliyordu. KPK Başkanı olarak, soruşturma sırasında, olayla ilgili belgeleri çok iyi incelemişti; üstelik *Hizipçilikten Açık Karşıdevrime* adlı 230 daktilo sayfasından oluşan çalışmasının temelini de bu belgeler oluşturuyordu.

Konuşmasının hemen başında ortaya çıkan en ilginç husus, halk komiserinin beklenmedik itirafıydı. Zinovyev ve Kamenev hakkında verilen Ocak 1935 tarihli mahkeme kararına ve yayımlanan propaganda materyallerine tamamen aykırı olarak Yejev şunu belirtti:

Soruşturma, Zinovyev’in, Kamenev’in ve Trotskiy’in bu cinayetin organizasyonuna doğrudan katıldıkları hakkında kanıt elde edememiştir... Aynı şekilde Trotskiyecilerin Kirov’un öldürülmesine katıldıkları da ispatlanamamıştı.³

Yejev’un fikrince, “Trotskiyici-Zinovyevci Karşıdevrim Bloku”nun ifşa edilmesinde dönüm noktası Ağustos duruşmalarıydı. Soruşturma, 1932 sonunda “terörü temel alan bir Zinovyevci-Trotskiyici blok” kurulduğunu, bu bloğun “partimiz ve hükümetimizin başlıca yöneticilerini öldürmeyi” planladığını güya ancak o zaman tespit edebilmişti. Blok, işte bu amacı doğrultusunda “ülkemizdeki Beyaz Ordu mensupları” ve “yabancı istihbarat, ayrıca gestapo” ile irtibat kurmuştu. Yejev, bunlara ek

2 A.g.k., s. 1-a-5.

3 A.g.k., s. 6-7.

olarak, eski muhaliflere, "Trotskiyeciler, değişik iktisadi işletmelerde ve Sovyet kurumlarında çalışan yandaşları aracılığıyla devlet malını çalışıyorlardı"⁴ biçiminde bir suçlama da yöneltti.

Yejov böylece kısa süre önce verilen "talimat"ın gereklerini yerine getiriyordu. Sadece Trotskiyeciler değil, Zinovyevciler de cinayet faaliyeti yapmakla suçlanıyor, her iki kesim bir "blok" halinde bir araya getiriliyordu. Yejev, bundan böyle istisnasız her türden muhalefet grubuna isnat edilebilecek suçların türleri ve tiplerini tanımlamayı ve çerçevesini belirlemeyi de becerdi. Halk komiseri, ayrıca, ona göre Ağustos duruşmalarından sonra ortaya çıkmış bir hususa daha dikkat çekti. Son üç yılda tutuklanan Trotskiyeciler, güya "karşıdevrimci faaliyette bulundukları konusunda daha önce herhangi bir açık kuşku uyandırmamış kişiler"-di.⁵

Yejov, konuşmasında, temel olarak, NKVD tarafından ifşa edilmiş "blok"un yapısı ve somut faaliyetleri üzerinde durdu. Onun iddiasına göre, "blok"u Pyatakov, Sokolnikov, Radek ve Serebryakov yönetiyorlardı; onların ve Zinovjev'in "itirafları" bunu kanıtlıyordu. Bir "yedek merkez" kurulmuştu ve ülke genelindeki zararlı faaliyetleri ve terörü o yönetiyordu. Batı Sibirya'da, Azak-Karadeniz Bölgesi'nde, Ural'da ve diğer yerlerdeki bölgesel gruplar doğrudan ona bağlıydı.⁶

Yejov, "talimat"a uyuyor ve eskiden herhangi bir muhalefet grubunun tanınmış liderlerinden olan, bu yüzden taşraya sürülen ve yıllarca orada çalışan kişileri şimdi canı grupların "yöneticileri" ilan ediyor, böylece düşmanları tespit etmiş oluyordu. Örneğin, Kotsyubinskiy, Beloborodov, Muratov bu kategorideydiler.

Halk komiseri daha sonra başka bir yöntemle geçerek düz bir yol seçti. Sanayi ve nakliye alanında yüksek görevlerde bulunan ve son aylarda "ifşa edilmiş" eski muhaliflerle, doğrudan onların emrinde veya onlarla birlikte çalışanları aynı kefeye koydu.

Örneğin konuşmada geçen ve Sanayi Halk Komiserliği Kimya Sanayi Genel Müdürlüğü'nü yıllarca yönetmiş olan M.P. Tomskiy, G.L. Pyatakov, S.A. Ratayçak, kimya işletmeleri müdürlerinden Kemerovo Kimya İnşaat İşletmeleri Müdürü Y.N. Drobnis, Kemerovo Kombine Kimya İşletmeleri Müdürü B.O.

4 A.g.k., s. 7-8.

5 A.g.k., s. 10.

6 A.g.k., s. 13-14.

Norkin, Gorlovsk Kimya Fabrikası Müdürü Tamm ve diğerlerini birbirine bağlayan "cinayet zincirleri" bu şekilde ortaya çıktı.

Yejov, Ratayçak'tan, Azot Sanayisi Şube Müdürü G.Y. Puşin aracılığıyla, bu alandaki işletmelerin müdürlerine, ayrıca Gorlovsk Azot Gübreleri Kombine İşletmesi Müdürü Ulanov'a kadar uzanan başka bir "zincir" den de bahsetti. NKVD ve onun başındaki Yejov'a göre, demiryolcular da aynı şekilde suç başına gömülmüşlerdi. Böylece Demiryolları Halk Komiser Yardımcısı Y.A. Livşits ile bazı demiryolları şubelerinin ona bağlı olan müdürleri Knyazev, Buyanskiy, Şemergorn ve diğerlerinden oluşan bir "cinayet grubu" daha şekillendi.⁷

Bu "düşman tespit etme" sistemi yeterince uzun süre aksamadan işe yarayabilecek, NKVD soruşturma birimlerine epeyce iş çıkarabilecek bir araçtı. Fakat siyasi terör eylemleri hazırlıklarına inandırıcılık sağlamak için, hiçbir gerçekliği olmayan, açıkça uyduruk "komplo"ları da kullanmak gerekiyordu. Örneğin "Mosnarpit (Moskova Halk Gıda İşletmeleri Müdürlüğü) Dosyası" işte bu kategoride ele alınması gereken bir dosyaydı. Bu dosya bağlamında Müdür Stolpovskiy'le birkaç aşçı ve garson, hükümet üyelerini kasten zehirlemeye teşebbüs suçlamasıyla yargılandılar; güya onlar, hükümetten birileri bir restorandaki resmi ziyafete gelselerdi onları zehirleyeceklerdi.⁸

Yejov konuşmasında ceza uygulamalarıyla ilgili istatistikler de verdi; ki buradaki sayıların minimize edildiğini sanmıyoruz: Eylül-Kasım arasındaki üç aylık sürede Ukrayna'da 400'ün üzerinde, Leningrad'da yine 400'ün üzerinde, Gürcistan'da 300'ün üzerinde, Azak-Karadeniz Bölgesi'nde 200'ün üzerinde, Batı Sibirya Bölgesi'nde 120'nin üzerinde, Sverdlovsk Vilayeti'nde ise 100'ün üzerinde kişi tutuklanmıştı.⁹ Bu eksik ve bölük pörçük aktarılan veriler bile, ilk başta ülke genelinde yaklaşık 4-6 bin kişinin siyasi nedenlerle cezalandırıldığını ortaya koyuyordu ve bu rakamlar Stalin'in Haziran plenumunda önerdiğinden birkaç misli fazlaydı; zira o sadece 600 Trotskiy ve Zinovyevcinin partiden atılmasını teklif etmişti. Fakat yine de bu sayı, bizzat Trotskiy'in dillendirdiği sayıya bakıldığında, tam anlamıyla devede kulaktı; zira Trotskiy'in iddiasına göre, o sırada parti içinde 20-30 bin üye dar yönetime muhalifti.¹⁰ Yani Yejov işte bu rakamı

7 A.g.k., s. 29, 31, 33, 37.

8 A.g.k., s. 21.

9 A.g.k., s. 13.

10 L. Trotskiy, *Predannaya revolyutsiya* (İhanete Uğramış Devrim), Moskova, 1991.

da esas alabilir, kendi teorik "denetim rakamlarını" istediği gibi belirleyebilirdi.

Ama "düşmanların" sayısının tespit edilmesi ve sabotaj, terörist eylem hazırlığı, hatta casusluk ve cinayet de dâhil olmak üzere onların suçlarının detaylı bir şekilde anlatılması, yine de Yejov'un konuşmasının en önemli konusu değildi. Yejov, rapo-
runda, Trotskiyci ve Zinovyevcilerin "1935-1936 yıllarında, daha doğrusu 1936 yılı başlarında çalışmalarını yoğunlaştırdıkları"nı iki defa dile getirdi.¹¹ Yejov'un, partinin dar yönetimi ile en aktif kesimi arasındaki karşıtlığın doruk noktasını bizzat bu tarihe bağlaması ve onu en ciddi ve tehlikeli dönem olarak göstermesinden plenumdakiler gereken anlamı çıkarmışlardı. Yejov, doğrudan, yeni anayasa tasarısıyla ilgili çalışmaların sona erdiği ve Stalin'in, çok adaylı seçimlerden bahsettiği söyleşinin yayımlandığı zamana işaret etmekteydi.

Bu arada iki ayrıntı daha dikkat çekiyordu. Birincisi, Yejov, nerdeyse unutulmuş "Ryutin platformu"nu, oldukça kaba saba ve tutarsız bir şekilde de olsa, Trotskiycileri ve Zinovyevcileri "'sağ'cılarla" bir araya getiren "blok"un genel programı olarak sunmaya çalıştı.¹² Böylece bu unsurların hepsini ortak muhalif fikirler çerçevesinde bir araya getirmekle kalmıyor, ayrıca onların, proleter devrim ruhuna ihanet etmiş, Stalin grubunu iktidardan indirmeye çalışan açık hainler olduğunu da ilan ediyordu. Şurası da bir gerçek ki, Yejov bu konuyu sadece dile getirdi, ama devam ettirmedi. Herhalde plenuma katılanların "platform"un içeriğini yeterince iyi bildiklerini düşünmüş ve dolayısıyla onun, cinayet kastının "kanıtı" biçiminde bile olsa, bir kez daha propagandasını yapmak istememişti.

Yejov'un konuşmasının Trotskiycilerle ilgili diğer bölümü de önceki kadar ilginçti ve soruşturmanın doğrudan Trotskiycilerden ve haklı veya haksız biçimde Trotskiyci sayılmış kişilerden elde ettiği verileri içeriyordu. Yejov yaklaşık iki saat boyunca, Pyatakov, Sokolnikov, Radek, Serebryakov, Sosnovskiy ve o sırada daha az tanınmış diğer "sol"cuları ifşa etti durdu; fakat onları suçlamak için tek bir kanıt vardı: Kaganoviç'le birlikte, Bukharin ve Rıkov'u Sokolnikov ile doğrudan yüzleştirdikleri zaman elde ettikleri bilgi.¹³

11 RGASPI, k. 17, l. 2., d. 575, s. 19, 21.

12 A.g.k., s. 59.

13 A.g.k., s. 57-65.

Yejov konuşmasını özetlerken yeniden o bilindik kulvara girdi ve şöyle dedi:

Partimizin Merkez Komitesi'nin bütün bu Trotskiyci ve Zinovyevci karşıdevrimci alçaklarla ilgili malum kararını size hatırlatmak istiyorum... Bana göre, bu talimat partinin bütün örgütlerini, bütün parti üyelerini doğrudan ilgilendiriyor... ÇK teşkilatının çalışmalarına gelince, yoldaşlar, sizi temin ederim ki, Yoldaş Stalin tarafından yazılmış ve dikte edilmiş bu parti MK talimatı yerine getirilecektir. Bütün bu Trotskiyci ve Zinovyevci çirkefin kökünü kurutacağız ve onu fiziksel olarak yok edeceğiz.¹⁴

Ardından plenumda çok tuhaf bir olay yaşandı. Molotov, birkaç saat önce Yejev'un, asılsız da olsa, parti ve devlet yöneticilerini yok etmeyi amaçlayan Sovyet karşıtı terörist örgüte bağlı olmakla suçladığı MK üyesi Bukharin'e söz verdi. Bukharin kendini savunmak ve şüpheleri üzerinden atmak için kürsüye çıktı; fakat konuşmasına Zinovyev ve Trotskiycileri suçlayan Yejev'u destekleyerek ve NKVD çalışmalarını överek başladı:

Biliyorum ki, şu anda konuşmak özellikle zordur; çünkü aslında aşağıdan yukarıya doğru bütün parti üyelerinin uyarık olmaları ve zararlı faaliyetler ve başka pisliklerle uğraşan alçakları yok etmek için ilgili mercilere yardımcı olmaları gerçekten zorunludur. Gayet doğaldır ki, bu gerçekten hareket etmek gerekir ve bunun partinin karşısında duran başlıca direktif olduğuna kuşku yoktur.

Bukharin konuşmasını bitirirken de Trotskiycilere karşı "kutsal öfkesini" bir kez daha ifade etmeyi unutmadı ve üstelik onları faşistlerle kıyasladı:

Şu anda, genel olarak bakıldığında, parti açısından en temel ve en önemli mesele, gayet gizli, büyük yeraltı deneyimine sahip, yeni mücadele usullerini iyi bilen, güçlerini adamakıllı konumlandırmış bir terörist parti örgütünün kurulmuş olmasıdır... Ben bütün bu Trotskiyciler, sabotajcılar ve kundakçıların yok edilmelerini, ifşa edilmelerini yüzde yüz, tamamen doğru ve zorunlu buluyorum.¹⁵

Tabii ki Bukharin temelde kendini aklamak için konuştu; ancak o da kendine yöneltilen suçlamalar kadar asılsız ve kanıtsız bir savunma yaptı. Üstelik bunu yaparken, kendisinin "sağ"cı muhalefet içindeki aktif rolünü de birkaç kez itiraf etmek zorunda kaldı:

Ben 1928-1929 arasında partide muhalefet mücadelesi yaptığımı hiç inkâr etmedim... 1928-1929 arası partiye karşı çok günah işle-

14 A.g.e., s. 67-68.

15 A.g.e., s. 69, 90-91.

dim. Bunu biliyorum. Bunların kuyrukları bugüne kadar uzanıp gelmektedir. O zaman peşimden gelenlerin bir kısmı, Tanrı bilir nerelere varana kadar evrim geçirdiler (*Bukharin burada Bukharin Ekolü üyelerini, Maretskiy ve diğerlerini kastetmektedir -Y.J.*). Bunu bilmem; fakat teorik olarak bunu inkâr etmiyorum... Ben gerçekten 1928-1929 yılları arasında, verdiğim beyanatlarla partiye karşı suç işlemiştim. Son beyanatımı 1930 kışında "örgütlenmiş kapitalizm hakkında" konuşurken vermiştim.¹⁶

Bukharin, ayrıca, Radek'in tutuklanmasının hem öncesinde, hem de sonrasında Stalin'e mektup yazarak iki defa onu savunduğunu da belirtti.¹⁷ Geçmişte muhalefete katıldığını, Stalin grubunun izlediği rotayı ve hatta örgütün tamamını keskin şekilde eleştirdiğini, kendi oturduğu dairede MK üyelerinin bir kısmıyla toplantı yaptığını, ancak bunun yedi yıl önce olduğunu itiraf ederken, Bukharin, kendini savunmaya çalışıyordu. Ama suçsuz olduğuna dair gösterebildiği tek kanıt, Sokolnikov ile yüzleştirilmesinin sonucuydu. SSCB Başsavcılığı'nın bütün merkezi gazetelerde yayımlanan açıklamasına göre, "soruşturma, N.İ. Bukharin ve A.İ. Rıkov'u yargılamak ve sorumlu tutmak için hukuki veriler tespit edememiş"ti. Israrla bunu tekrarlayan Bukharin, böylece her türlü suçlamanın ve şüphenin ortadan kalktığını iddia etmekteydi.

Bukharin, son olarak, suçsuz olduğunu ve şimdiye dek yargılanmış olanlarla da, tutuklanan, ancak henüz mahkemeye çıkarılmamış olanlarla da hiçbir ilişkisinin olmadığını ortaya koyan en ciddi kanıtını ilan etti: O hiçbir zaman asla iktidara can atmamıştı.

Bukharin: Hayatımın otuz yılını partiye verdikten sonra, bütün bunlardan sonra, gerçekten benim bu kundakçılar ve terörist sabotajcılarla, bu alçaklarla ortak bir yanım olacağını mı düşünüyorsunuz?

Molotov: Kamenev ve Zinovyev de bütün hayatları boyunca partideydiler.

Bukharin: Kamenev ve Zinovyev iktidara can atıyorlardı, iktidarı istiyorlardı. Yarı şimdi ben de mi iktidara can atıyor muyum? Siz ne diyorsunuz, yoldaşlar!¹⁸

Bukharin konuşmasını Stalin'e olan sevgisini açıkça belirterek, yani şahsen ona olan sadakatini ifade ederek bitirdi:

Ben her zaman, hayatımın son dakikasına kadar partimiz için çalışacağım, yönetimimizi, Stalin'i savunacağım. Ben Stalin'i 1928'de

16 A.g.e., s. 73, 74, 79.

17 A.g.k., s. 92.

18 A.g.k., s. 73.

de çok sevdiğimi söylemiyorum. Şimdi ise açıkça söylüyorum: Onu bütün ruhumla seviyorum!"¹⁹

Ondan sonra söz alan Rıkov da savunmasını Bukharin gibi kurguladı. Rıkov, sadece Trotskiyecilere karşı değil, Tomskiy'e karşı yapılan suçlamaları da desteklediğini belirtti. Kendisini aklamak için ise, Başsavcılık'ın aynı resmi açıklamasına göndermeler yaptı. Bundan hareketle plenumun onu aklamasını, adil ve objektif bir soruşturma daha yapmasını istedi:

Biz ikiyüzlülüğün ve partiyi kandırmanın artık en üst seviyeye ulaştığı bir dönemi yaşıyoruz; arsızca yalanlar öylesine aşırı derecede artmış ve patolojik bir seviyeye varmıştır ki, şimdi bana veya Bukharin'e, sadece söylediklerimize bakılarak inanılması tamamen akıl almaz bir şey olur. Bize, bana karşı, her kim tarafından olursa olsun, herhangi bir suçlama ortaya atılıyorsa, bunu sonuna kadar ve tam bir titizlikle incelemek gerekir; benim haklı olup olmadığım bu tahkikata göre tespit edilebilecektir. Ben şahsıma yönelik bütün suçlamaların baştan sona kadar yalan olduğunu haykırıyorsam, bunu kontrol etmek ve ona göre karar vermek gerekir. Ben, şahsıma yönelik bütün suçlamaların baştan sona kadar yalan olduğunu beyan ediyorum.²⁰

Rıkov, MK ve partiye olan tam sadakatini göstermek için, plenumdakilere Sokolnikov ile yüzleştirilmesinin çok ilginç bir ayrıntısını anlattı. Sokolnikov'un söylediğine göre, "onlar", yani "Trotskiyeci-Zinovyevci blok"u yönetenler "Leningrad'da bizim birçok adamımızı öldürmeye" karar vermişlerdi; sonra da bu olayları bahane ederek, "devrimi kurtarmak" için orduyu kullanacaklardı. Yine onun ifadelerine göre, Stalin grubu iktidardan düşürüldükten sonra Rıkov'u SSCB hükümetinde halk komiseri yapmayı düşünüyorlardı. Bunu Rıkov da inkâr etmedi ve bu durumu açıklarken, "bu benim vahim hatamın, 'sağ'cı eğilime katılmamın ağır bedeliydi" dedi.²¹

Bukharin ve Rıkov'un inandırıcı olmayan açıklamalarında açık bir yapmacıklık vardı; bu nedenle onlara güvenilmiyor veya onlar hakkında çoktandır gündemde olan "sağ"cı suçlamalarının objektif bir şekilde incelenmesi istenmiyordu. Sonraki tartışmada ilk sözü alan R.İ. Eykhe, hoşgöründen çok uzak, saldırgan ve açık bir gaddarlıkla öfke içinde şunları söyledi:

Soruşturmanın ortaya çıkardığı gerçekler, Trotskiyecilerin yırtıcı çehresini dünya âleme göstermektedir... İşçi sınıfından nefret eden, kendi zararlı örgütlerini kuran eski burjuva uzmanları bile

19 A.g.k., s. 91.

20 A.g.k., s. 94.

21 A.g.k., s. 97, 103.

böyle alçakça işlere girişmiyorlardı, Trotskiycilerin işledikleri cinayetleri işlemiyorlardı -bizim Kemerovo'da ortaya çıkardığımız gerçekler buna örnektir... Yoldaşlar, yüzlerini şeytan görsün, böyle adamları ne diye sürgüne gönderiyoruz? Onları kurşuna dizmek gerekir! Yoldaş Stalin, biz çok insafli davranıyoruz!

Eykhe, Bukharin'in davranışı konusuna gelince, gayet kısa kesti:

Bukharin bize doğruyu söylemiyor; hatta daha ağır konuşacağım, Bukharin bize yalan söylüyor.²²

V.S. Kosior da aynı hoşgörüsüz ve sert tutumu sergileyerek, bu plenumda hiç de özgün olmayan bir durum değerlendirmesi yaptı:

Bizim şimdi artık Trotskiycileri ifşa etmede büyük tecrübemiz vardır; üstelik bu süre içinde, ne yazık ki gecikmeli de olsa, yüzlerce en katı ve en alçak kişiyi ifşa etmiş bulunuyoruz. Bunların bir kısmına biz çok inanıyorduk... şimdi muhalefet gruplarının Trotskiy ve Zinovyev'in başkanlığında Sovyet iktidarına, Stalin yönetimine karşı son bir hamle yaptıkları hakkındaki beyanlar önümüzde değil mi? Ancak gördüğümüz gibi, onlar yanlış hesaplar içindeydi.²³

Kürsüye çıkan Donetsk Obkomu 1. Sekreteri S.A. Sarkisov, ötekiler gibi düşmanı yermek ve lanetlemek yerine, ne olur ne olmaz diye, eline geçen fırsatı kendisini aklamak için kullandı ve eski günahlarını itiraf etti:

Bildiğiniz gibi, ben de bir zamanlar muhaliftim... ancak on yıl önce, bu alçaklarla ilişkiimi kesin olarak kestim.

Sarkisov daha sonra düşmanla nasıl savaştığını anlattı:

Parti obkomu ve şahsen ben, çok sayıda Trotskiyciyi ifşa ettik ve Ukrayna KP(b) MK bu konuyu biliyor... Ben her türlü toplantıda çok az konuşuyordum; çünkü konuşmak yerine iş yapmak gerektiğini düşünüyordum. Peki iş yapmak, faaliyet ne demekti? İş yapmak, eski bir muhalif için, fiilen, Trotskiycileri ifşa etmek demektir... Ben eski muhalifleri her zaman düzenli şekilde, aralıksız olarak kovdum, özellikle de partideki görevlerinden attım.

Sarkisov konuşmasını bitirirken birden Bukharin'e, mümkün olan en ağır suçlamalardan birini yöneltti; tabii ki bu suçlamanın aslı astarı yoktu ve tamamen uydurmaydı:

Bukharin... sol Es-Erlerle birlikte Lenin'i tutuklamak istiyordu.

22 A.g.k., s. 107-108, 112.

23 A.g.k., s. 131, 135-136.

Bukharin ile Rıkov'un yargılanmasını plenumda ilk öneren de o oldu.²⁴

Geniş yönetim mensuplarının bu tür konuşmaları, birkaç gün önce kurultayda da olduğu gibi, çok şey ifade etmekteydi. Onlar için düşman imajı oldukça önemliydi ve öncelikle bir sosyal grup olarak, kendi yerlerini ve kimliklerini belirlemek için buna ihtiyaçları vardı. Öte yandan bu konuşmalarla, kendi eski ve yeni hatalarını, eksikliklerini ve beceriksizliklerini düşmanların fesatlıkları ve entrikalarıyla açıklamaya çalışıyorlardı ve hedef olarak da Trotskiycileri seçmişlerdi. Ayrıca onların hepsi kendilerini, kendi kapalı sosyal gruplarını, sıkı bir biçimde Stalin'e bağlama arayışındaydı; böylece ondan kopmayı önleyeceklerini düşünüyor, üstelik bu yolla onu kendilerine ve kendi grup çıkarlarına tamamen bağlı bir duruma getirmek istiyorlardı. Stalin'le kendilerini kopmaz bağlarla bağlamak için kan gerekiyordu ve bu kan dökülecekti. Ayrıca şu da bir gerçektir ki, Bukharin ve Tomskiy'inkiler de dâhil olmak üzere bütün bu konuşmalar, onların hepsinin, kendilerinin dışındaki herkesi düşman olarak görmeye hazır olduklarını gösteriyordu.

Stalin grubu temsilcilerinin konuşmaları, bu tür nutuklardan oldukça farklıydı. Söz alan Kaganoviç, somut olgu dediği unsurun üzerinde durmak gerektiğinden bahsetti. Soruşturmada edinilen ve o sırada henüz çok az kişinin bildiği verileri kullanan Kaganoviç, "sağ"çıların Zinovyev ve Kamenev ile ilişkilerinin varlığının tartışılmazlığını ispatlamaya ve teyit etmeye çalıştı; daha eski dönemdeyse onların Trotskiy ve hatta Şlyapnikov ile de bağlantıları olduğunu belirtti. Halbuki o yıllarda bu, doğal olduğu gibi hiçbir suç da teşkil etmiyordu. Ayrıca Kaganoviç, kendi görüşünce, SSCB Başsavcılığı bildirisinin içeriği ile plenumda Bukharin ve Rıkov'a karşı yöneltilen suçlamalar arasında sadece görünüşte ve şeklen bir çelişki olduğunu belirtti. O, Başsavcılık'ın bildirisinde, dosyanın kapatılmasının sırf hukuki gerekçelerinden bahsedildiğini, şimdi ise sadece siyasi gerekçelerin söz konusu olduğunu düşünüyordu.²⁵

Eykhe'den hemen sonra konuşan ve kurultayda olduğu gibi tartışmayı daha sakın bir mecraya çekmek isteyen Molotov ise, oldukça dengeli ve üzerinde titizlikle düşünülmüş bir tutum sergiledi; düşüncelerini kanıtlarla pekiştirdi ve duygulardan ısrarla uzak durdu. Molotov, daha ilk sözlerinden itibaren, bu tür konu-

24 A.g.k., s. 138-140, 144, 146.

25 A.g.k., s. 149, 157.

larda makul ve sağduyulu bir yaklaşım geliştirmek gerektiğini belirtti:

Yoldaşlar, Bukharin ve Rıkov'un burada söylediklerinin tümü içinde bence tek doğru olanı şudur: Meseleyi en titiz ve dikkatli şekilde araştırmak gerekir.

Molotov neredeyse zorunlu hale gelmiş iftira ve suçlamalardan kaçındı ve Bukharin'le Rıkov'u somut olarak hiçbir şeyle suçlamadı. O, başka bir konudan yola çıkarak, Zinovyev'in mahkemedeki ifadelerinden sonra neden dar yönetimin hemen onları tutuklatmadığını ve kınamadığını açıkladı:

Biz neden Ağustos ayındaki duruşmalarda iddianameyi ve suçlamaları dinlemek ve üstelik Bukharin'i *İzvestiya* yönetiminde, Rıkov'u da İletişim Halk Komiserliği görevinde tutmak zorundaydık? Çünkü biz MK üyelerimizi, dünkü yoldaşlarımızı lekelemek istemiyorduk. Yeter ki onlar lekelenmesinler, yeter ki suçlananlar asgari sayıda kalsınlar.

Molotov, dar yönetimin bu son derece yumuşak ve merhametli tutumunu iki yıl önceye ait bir örnekle karutlamaya çalıştı:

Yoldaşlar, sizin de bildiğiniz gibi, Kirov'un katliyle ilgili bütün ip-ler, siyasi açıdan ve objektif olarak bizim elimizdeydi. Tüm ipuçları, Zinovyev ve Kamenev'in olayı yönettiklerini gösteriyordu. Bizse birkaç duruşmayı art arda düzenleyerek onları suçlamaktan kaçınıyorduk. Biz daha evvel onları suçluyorduk; sonra bu suçları kendileri de itiraf ettiler. Yani onların konuşmaları ve hizipçilikleriyle oluşturdukları ortam, objektif olarak, kaçınılmaz şekilde bu cinayete yol açacaktı. Bizim yaklaşımımız böyleydi. Biz azami derecede ihtiyatlıydık -yeter ki bu teröre, bu sabotaj ve tahribata bulaşmış olanların sayısı asgari düzeyde kalsın.

Molotov başka bir hususta, SSCB Başsavcılığı'nın plenum-da dillere pelesenk olan bildirisi hakkında da açıklama yapmak zorunda kaldı. O, doğrudan Bukharin ve Rıkov'a hitaben şöyle dedi:

Biz hukuki gerekçeler olmadığı hakkında MK kararı alarak bunu yayımlattığımızda, sadece siyasi açıdan size güvenmediğimizi vurguladık. Ben bu karar lehinde oy kullandım ve size sadece siyasi açıdan güvenmiyordum... Şimdi ise siz işi başka şekilde açıklıyorsunuz; işte bakın, bizi siz akladınız diyorsunuz... Yüzleştirme olmamıştır. Şimdi Kamenev yoktur, Tomskiy yoktur, var olan argümanlar ise sizi suçlamak için yeterli hukuki gerekçeleri sağlamıyor, size göre. İşte böyle diyorsunuz... Fakat ne yazık ki, daha vahim yeni olgular var, bunlar insanları lekeliyor... Ama gelin bu işi objektif bir şekilde inceleyelim, gözden geçirelim. Bukharin ve Rıkov'un her bir itirazını dikkatle dinleyelim.

Ne var ki Molotov da kendini tutamayıp alelacele birtakım sonuçlara vardı. Gerçekte, o da Kaganoviç gibi NKVD'nin sağladığı materyallerden hareket ediyordu. Molotov, sadece "sağ" cılıkla değil, terörist grup oluşturmakla da suçlanan Tomskiy ile olan arkadaşlığı yüzünden tutuklanan Sanatçı Sendikaları MK Başkanı Y.M. Slavinskiy'den bahsetti. Ayrıca "sağ" cıların güya 1932'de Zinovyev ve Kamenev ile doğrudan "siyasi temasa" geçtiklerini iddia eden Moskova Zamoskvoretsk Raykomu Sekreteri Kulikov'un ifadesine atıfta bulundu. Bu ifadeye göre, Bukharin, Rıkov, Şmidt ve Uglanov "Ryutin'in platformu"nu görüşmüşlerdi. Şu gerçeği de belirtmek gerekir ki, Molotov, bunun hemen ardından anlamlı bir açıklama da yaptı:

Bence Kulikov'a, bu dosya kapsamında tutuklanan diğer kişilerden daha fazla inanamayız.²⁶

Saat on biri geçerken, gece yarısına doğru, altı saattir süren plenum oturumu, 7 Aralık'ta devam etmek üzere kapatıldı. 7 Aralık'ta neler olduğu konusunda aslında hiçbir şey bilmiyoruz; çünkü Yejov'un raporu ve Stalin'in Bukharin'le Rıkov konusundaki konuşması araştırmacılar için hâlâ erişilmezdir. Sadece gündemin ikinci meselesi hakkındaki kararı esas alarak, Stalin'in neler söylediğine dair, oldukça genel çerçevede bir fikir yürütebiliriz:

Yoldaş Stalin'in, Rıkov ve Bukharin'le ilgili konunun kapanmadığı hakkındaki teklifi kabul edilsin. Araştırmaya devam edilsin ve dosya bir sonraki MK plenumuna kadar ertelensin.

Bundan başka, yine Stalin'in önerisiyle, gazetelerde plenum hakkında haberlere yer verilmemesi de kararlaştırıldı. ²⁷ Bu yasak, sonraki 50 yıl boyunca da devam etmiş ve dolayısıyla sadece rapor ve konuşmaların içeriği değil, plenumun yapıldığı gerçeği bile bir devlet sırrı olarak kalmıştır.

Böylesine beklenmedik bir son, dar yönetimin hazırlıksız olduğunu tartışmasız bir biçimde ve açıkça ortaya koyuyordu; ayrıca genelde Yejov'un raporu ve özelde "'sağ'cılar dosyası" konusunda da tamamen doğaçlama bir tutum sergilenmişti. Dar yönetim, anayasanın ciddi şekilde görüşülmesini arka plana iterek öylesine bir plenum toplantısı yapmayı düşünmüş, gündemi de rastgele, en uygun görünen ilk konuyla kapatmaya çalışmıştı. Yejov'un karışık ve çift anlamlı raporu da işte böyle bir konuydu. Halk komiseri bir taraftan Trotskiycilerin bozguna uğratılmala-

26 A.g.k., s. 115-118, 122-127.

27 A.g.k., d. 573, s. 2; d. 576, s. 114.

ından, Bukharin, Rıkov, Şmidt ve Uglanov'un sadece "'sağ'cı karşıdevrimci örgütün kalıntıları" olduklarından bahsediyor, fakat diğer taraftan çok manalı bir ifade kullanmaktan da geri durmuyordu:

Bizde üstü açılmamış hâlâ fazlasıyla çok dosya var ve biz bunları açıklığa kavuşturmalıyız.²⁸

İçişleri Halk Komiseri'nin bu son vaadi de, "sağ" cılarla ilgili dosyanın belirsiz bir süreyle ertelenmesi de geniş yönetim için Demokles'in kılıcı olacaktı. Çünkü tarihi tespit edilmemiş olan bir sonraki plenum toplanana kadar her türlü olay ve gelişme olabilirdi. NKVD, vaat ettiği gibi, istediği kadar, hiç tahmin edilemeyen, her türlü "cinayeti" ortaya çıkarabilir, sadece eskiden herhangi bir muhalif gruba mensup olmasını ya da eski muhaliflerden herhangi biriyle arkadaşlık veya mesai ilişkilerinin bulunmasını esas alarak istenilen kişiyi parti, ülke ve halk düşmanı sayabilirdi. Ancak öte yandan NKVD'nin yeni dosyalar açmaması, bunun için yeterli hukuki gerekçeler bulamaması da mümkündü.

Plenumun ciddi bir hazırlık yapılmadan düzenlendiğini ve Yejov'un raporunun da aceleye geldiğini, SSCB Başsavcılığı'nın bildirisi üzerine yapılan tartışmaların gidişatı da gösteriyordu; zira bu tartışmalar hemen açık ihtilaflara dönüşmüştü. Anlaşıldığı kadarıyla, dar yönetim, şimdilik "sağ"cıları suçlamak ve yakın zamanda düzenlenecek bir duruşmanın kurbanları yapmak istemiyordu. Demek ki dar yönetimde hâlâ ılımlı ve yumuşak davranma isteği vardı.

Stalin grubu, geniş yönetimin kendisine dayatmak istediği oyun kurallarını kabul etmemekte direniyor, kendi gücünü göstermeye ve cezai tedbirlere başvurmaksızın da amaçlarına ulaşabilme yeteneğine sahip olduğunu ortaya koymaya çalışıyordu. Grup bunun için defalarca denenmiş ve oldukça güvenli bir aracı, Yönetici Parti Organları Şubesi'ni kullandı. 4 Şubat 1936'da bu şubenin başkanlığı, Yejov'dan, onun birinci yardımcılığını yapan G.M. Malenkov'a geçmişti. Malenkov, obkom, kraykom ve milli komünist partileri MK yöneticileri düzeyinde, karmaşık kombinasyonlar oluşturarak, birçok görevlinin yerini değiştirdi. Herhalde anayasaya karşı yaklaşımları belirlenmiş parti görevlilerinin herhangi bir gerekçe veya saik olmaksızın bir bölgeden başka bir bölgeye atanmasıyla, satranç tahtasındaki pozisyonlar

28 A.g.k., d. 575, s. 134, 26.

değiştiriliyordu. Böylece gerçek yetkiler de el değiştiriyordu. Bu şekilde altı sekreterin görev yeri değiştirildi.²⁹

Tam o sıralar, Ocak 1937'de, bir başka eğilim daha ortaya çıkmıştı: Değişik kusur ve eksikleri bahane edilerek suçlanan 1. sekreterler farklı yerlere nakledilmeye başlandı. İlk cezalandırılan, "kraykomun siyasi yönetimindeki yetersizlik"ten dolayı B.P. Şeboldayev oldu. Şeboldayev, partinin RSFSC örgütlerinin en büyüklerinden biri olan Azak-Karadeniz Kraykomu'nun 1. sekreteriydi. 2 Ocak tarihli MK kararına göre o, "partinin düşmanları (karşıdevrimciler, teröristler, kundakçılar ve sabotajcılar, Trotskiyciler, Zinovyevciler, aşırı "sol"cular, "sağ" cılar) konusunda bolşevik bir yöneticiye hiç yakışmayan bir miyopluk göstermiş"ti; "bunun sonucunda, ta son zamanlara kadar, en büyük kent ve ilçe parti örgütlerindeki başlıca görevlerde partinin azıllı düşmanları, casuslar ve sabotajcılar oturuyor ve zararlı faaliyetlerini sürdürüyorlar"dı. Fakat böylesine ciddi ve üstelik politik hataları gerekçe gösterilerek görevinden alınan Şeboldayev'in, yine de hemen partinin Kursk Obkomu 1. Sekreteri olarak görevlendirilmesi tavsiye edildi. Bu obkomun önceki 1. sekreteri V.İ. İvanov ise, "vilayet ekonomisini gereken şekilde yönetemediği için" 1. sekreterlik görevinden alınmıştı.³⁰

13 Ocak'ta Politbüro, Partinin Kiev Obkomu Yönetiminin Yetersizliği Hakkında başlıklı bir MK kararını onayladı. Bu kararın alınmasının nedeni, Şeboldayev'in görevden azli için gösterilen gerekçenin aynısıydı. Burada oldukça beklenmedik bir durum söz konusuydu. Anlaşıldığı kadarıyla, Obkom yönetiminin suçu "siyasi miyopluk" değildi; yönetim, parti organlarının seçimle belirlenmesini öngören tüzük hükmünü ihlal etmişti ve geniş ölçüde "birimler kendi üyelerini atama yoluyla belirliyorlar"dı. VKP(b) MK "Ukrayna'da, özellikle de Kiev'deki kadrolar arasında partiye ters düşen uygulamaların kökleştiği"ni vurguluyordu.

Ne var ki Şeboldayev olayındaki gibi, ceza, yine suçlamaya oranla son derece hafifti: Ukrayna KP(b) MK Birinci Sekreteri S.V. Kosior'a "eksikler ve hatalar hatırlatıldı"; Kiev Obkomu 1. Sekreteri ve aynı zamanda Ukrayna KP(b) MK İkinci Sekreteri P.P. Postişev ise kınama cezası aldı. Sadece obkomun ikinci sekreteri İlyin ağır kınama cezası aldı ve görevinden azledildi. Şunu da belirtmek gerekir ki, sadece iki ay sonra, 8 Mart'ta Postişev

29 A.g.k., I. 163, d. 1129, s. 107, 123; d. 1131, s. 149; d. 1133, s. 133, 135.

30 A.g.k., d. 1132, s. 96-99.

de görevinden alındı ve 14 Mart'ta 1. sekreter olarak Kuybişev Obkomu'na nakledildi.³¹

Çok ciddi hatalarla bağlantılı olarak yapılan görev değişikliği örneklerinden biri daha dikkat çekmektedir. 25 Ocak 1937'de herhangi bir şikayet olmaksızın ve hiçbir gerekçe gösterilmeksizin Belarus KP(b) MK 1. Sekreteri N.F. Gikalo, Kharkov Obkomu 1. Sekreterliği görevine atandı ve onun yerine de, Politbüro tarafından, Volkoviç tavsiye edildi.³² Bu naklin nedeni, ancak 22 Şubat'ta, Belarus SSC Lepel İlçesindeki Durum Hakkında başlıklı MK kararı kabul edildiği zaman anlaşıldı. Bu ilçede, Minsk'in ses çıkarmaması ve duruma göz yummasından yararlanan yerel makamlar "parasal ve aynı yolla borç tahsil etme bahanesiyle gerek kolektif çiftlikte çalışan, gerekse de münferit çiftçilik yapan köylülerin emlak ve mal varlığına yasalara aykırı biçimde el koymuşlar" dı. Yasaları vahim şekilde ihlal ettikleri için, Başkan Semaşko ile Lepel Yürütme Komitesi'nin altı görevlisi mahkemeye sevk edilmişti. Ayrıca aynı MK kararıyla, SSCB Maliye Halk Komiseri G.F. Grinko'ya kınama cezası verildi; eski birinci sekreter N.F. Gikalo, onun yerine atanmış olan Volkoviç ve Belarus SSC SNK Başkanı N.M. Goloded ise uyarıldılar.³³ Bu karar, aynı zamanda, Volkoviç'in 14 Mart'ta azledilmesini ve yetkilerini V.F. Şarangoviç'e devretmesini de öngörüyordu.³⁴

Bu kadro değişiklikleri arasında, Kırgızistan KP lideri M.L. Belotskiy'in Politbüro kararıyla, 17 Mart'ta görevinden alınması ve onun yerine daha önce Kuzey Kazakistan Obkomu 1. Sekreteri olan M.K. Ammosov'un tayin edilmesi de önemliydi.³⁵ Ancak bu tür nakiller, yer değiştirmeler ve personel kombinasyonuna yönelik değişikliklerin dışında tutulması gereken tamamen farklı atamalar da vardı. O sıralar, üst görevlere ve ayrıca milli komünist partileri yönetimlerine dönük tayinlerde, yerel, milli personelin tercih edilmesi, yani bir "yerlileştirme" politikası söz konusuydu. Örneğin, Tacikistan KP(b) MK 1. Sekreteri S.K. Şadunts'un Stalinabad'dan Moskova'ya alınması bu politikanın sonucuydu.

1936-1937 kışında, bütün bu yer değiştirmeler ve nakiller, doğal olarak alt kademe ve düzeylerde de devam etmekteydi. Genel olarak bakıldığında, bunlar, gerek dar ve geniş yönetimin, gerekse de tek tek halk komiserlerinin kendi pozisyonlarını sağlama alma amaçlı girişimleri idi ve bu pozisyon mücadelesinde her yol

31 A.g.k., d. 1133, s. 37-42; d. 1139, s. 170.

32 A.g.k., l. 3, d. 983, s. 43.

33 A.g.k., l. 163, d. 1138, s. 48; l. 3, d. 983, s. 43.

34 A.g.k., l. 163, d. 1140, s. 109.

35 A.g.k., d. 1140, s. 197.

deneniyordu. Örneğin 8 Aralık 1936'da kurulan SSCB Savunma Sanayisi Halk Komiserliği'nin başına getirilen M.L. Ruhimoviç, bakacakları alanlarda herhangi bir profesyonel tecrübeleri olmayan M.M. Kaganoviç'in uçak sanayisinden ve R.A. Mukleviç'in de gemi yapım sanayisinden sorumlu yardımcılarını olarak atanmalarına itiraz edememişti. Fakat o, bu arada genel müdürlük görevlerine deneyimli askeri mühendislerden B.L. Vannikov (topçu), K.A. Neyman (tankçı), Y.B. Krivitskiy (optik cihazlar) ve İ.F. Tevosyan'ın (zırhlı birlikler) tayin edilmelerini sağladı.³⁶

Bu arada, N.V. Krilenko'nun karşı çıkmasına rağmen, A.Y. Vişinskiy, yaklaşık yirmi yıldır ülkenin en saygın Marksist hukuk teorisyeni sayılan Y.B. Paşukanis'in bütün görevlerinden alınması için ısrar etti ve bu ısrarında da başarılı oldu. Halbuki Paşukanis daha yeni, 15 Kasım 1936'da SSCB Adalet Halk Komiseri İkinci Yardımcısı olarak atanmıştı. Aradan henüz iki ay bile geçmeden, 22 Ocak'ta Paşukanis bu görevden alındı ve kısa zaman sonra diğer görevlerini, Sovyet Devlet Yapılanması ve Hukuk Araştırmaları Enstitüsü Başkanlığını ve *Sovyetsskoye Stroitelstvo* dergisi Yazı İşleri Müdürlüğünü de bırakmak zorunda kaldı. Vişinskiy, 16 Kasım'da, yaklaşık yirmi yıl boyunca Marksist hukuk uzmanı olarak ün kazanmış, eski bir bolşevik, kendi başyardımcısı ve aynı zamanda SSCB Başsavcılığı Özel Şubesi Müdürü olan R.P. Katanyan'ın³⁷ da işten ayrılmasını sağladı.

Bütün bu atamalar, nakiller, görevden almalar ve işten çıkarmaların ortak bir özelliği vardı. Bunların hepsi, açıkça siyasi amaçlı olmakla birlikte, şimdilik istisnasız olarak, personel nakil ve tayinleri çerçevesinde kalıyordu. İşten çıkarılan veya başka bir göreve atanan ya da alt bir göreve tayin edilenlerin hiçbirisi ceza almadı ve açıkça eleştiri hedefi olmadı. Görüldüğü kadarıyla, bunun diğer bir sessizlik tavrıyla ilgisi vardı: Basına ne Aralık plenumu çalışmaları, ne Yejov'un raporunun içeriği, ne de Bukharin-Rıkov Dosyası'nın yeniden gündeme gelmesi hakkında bir bilgi verilmişti; bütün bunlar gizli tutulmuş, gayet olası, yeni ve saldırgan bir propaganda kampanyasının gerekçesi hâline getirilmemişti.

36 A.g.k., d. 1129, s. 66-68; l. 3, d. 983, s. 31.

37 A.g.k., d. 1128, s. 50, 59; d. 1133, s. 173.

ON DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Böylece Stalin grubu gereken tedbirleri alarak ve kendini sigortalayarak, karşılaşması son derece mümkün çok büyük bir tehlikeyi atlatmış oldu; zira MK plenumunda anayasa tasarısı metni ne kadar ciddi bir şekilde görüşülürse, o kadar büyük ihtilaflar ortaya çıkabilirdi. Ne var ki, bir sorunu bertaraf eden dar yönetim, çok ciddi başka bir tehlikeyle karşı karşıyaydı. Dış politikadaki başarısızlık açıkça ortadaydı ve bu olumsuz gidişat, her an sert eleştirilere yol açabilirdi.

24 Ekim 1936'da, ortak bir dış politika yürütmeye yönelik Almanya-İtalya protokolünün her iki ülkenin dışişleri bakanları Neurath ve Ciano tarafından imzalanmasından bir gün sonra, Hitler ve Mussolini bir "Berlin-Roma Mihveri" kurulduğunu ilan ettiler. Ardından bir ay geçmeden, 15 Kasım'da, Berlin'de, Neurath ve Japon mevkidaşı Masiakodzi, Komintern Karşıtı Pakt'ı imzaladılar. Kendine Avrupa ve Asya'da müttefikler sağlayan Hitler, İtalya ve Almanya'nın şimdi sadece bolşevizmi değil, Büyük Britanya dâhil bütün Avrupa'yı da yenebileceğini açıkça iddia etti. 30 Ocak 1937'de Reichstag'da konuşurken, Hitler, şu açıklamayı yaptı: "Almanya Versay Antlaşması'nın altından imzasını çekiyor." Savaş artık kaçınılmaz bir hâle geliyordu.

Tehlikenin böylesine ciddi ve açık olmasına rağmen, Fransız ve Sovyet diplomasisi Almanya'ya karşı savunma blokunu genişletmeyi başaramadı. Romanya'nın bu bloka katılması ümidi sonbaharda ortadan kalktı ve Fransa'nın en sadık taraftarı olan Dışişleri Bakanı Nikolaye Titulesku istifa ettikten sonra bu durum tamamen kesinleşti. Büyük Britanya ile yardımlaşma antlaşması imzalama beklentileri de boşa çıktı. Başbakan Stanley Baldwin Avrupa sorunlarından tamamen uzaklaşmış, yıl boyu, Aralık'ta

tahttan vazgeçen Kral Edward'ın evlilik işleriyle meşgul olmuştu. Britanya hükümeti içinde aktif Avrupa politikasından yana olan tek kişi Dışişleri Bakanı Anthony Eden'di; ancak onun elinden gelen de sadece Cassandra gibi yaklaşan felaketi haber vermekten ibaretti ve onun 14 Kasım'da, Bedford'daki konuşmasında yaptığı da tamamen buydu:

Eğer tüm Avrupa 1936'da yırtılan antlaşmaların uçuşan kâğıtlarıyla kaplanacaksa, geleceğe güvenle bakamayız. Antlaşmaların tek taraflı olarak feshedilmesine son vermek gerekir. İngiltere, Almanya'nın silahlanması ilgisiz ve seyirci kalamaz. İngiltere İspanya'nın parçalanmasına da izin vermeyecektir.¹

Fakat İngiltere, Eden'ın dile getirdiklerinden sadece son maddede söyleneni yapabildi; lakin bunu da, öteki saldırgana, İtalya'ya taviz vermek suretiyle gerçekleştirdi. 2 Ocak'ta, Londra ve Roma arasında, Akdeniz'deki karşılıklı çıkarlara yönelik bir "centilmenlik anlaşması" imzalandı; lakin bu anlaşma, İkinci Dünya Savaşı başlayınca Britanya donanmasına pahalıya mal olacaktı.

Ortak güvenlik sitemine, başkalarına göre daha fazla ihtiyacı olan Çekoslovakya'nın bile eski kararlılığı yoktu. Berlin'in kuvvetli baskısına ve Sudet Almanlarının şantajına maruz kalan Prag, Almanya, Macaristan ve Polonya'nın ülkeyi bölmeye yönelik ortak planları olduğunu bildiği için, Paris ve Londra'dan somut ve etkin destek bekliyordu; ancak bu destek gelmeyince, mecburen dev batı komşusuyla uzlaşmanın yollarını aramaya başladı.

Ancak şu bir gerçek ki, dar yönetim için en ciddi tehlike İspanya'daki olayların gidişatıydı; zira iç savaş giderek devrimci bir hareket hâlini almaktaydı ve bu, Stalin'in değil, Trotskiy ile Zinovyev'in haklılığını gösteriyordu. Bu durumu, İber Yarımadası'nda bulunan herkes görüyordu.

Yaklaşan devrimin önüne geçmek her geçen hafta daha da zorlaşıyordu. Çünkü İspanya'daki durum, Avrupa ülkelerinin, öncelikle de Almanya ve İtalya'nın tutumuna giderek daha fazla bağlı bir hâle gelmişti. Buna karşılık, SSCB'nin veya Karışmama Komitesi'nin olayları etkileme olanağı yoktu. Naziler öncele-ri Frankoculara silah ve "danışmanlar" gönderme biçiminde yardım ederken, Kasım 1936'da durum nitelik olarak değişmiş, Hamburg'dan Cadis'e, sadece şeklen gönüllü bir hava lejyonu- nun yanı sıra yaklaşık üç yüz savaş uçağı ve bir tank kolordusu gönderilmişti.

1 *Pravda*, 16 Kasım 1936.

İtalya'nın Frankoculara yardımında bulunmasını öngören ve 26 Kasım 1936'da Salamanca'da imzalanan anlaşma uyarınca, 4 Ocak 1937'de, yaklaşık 50 bin kişilik bir İtalyan kolordusu İspanya'nın güney limanlarına çıkarma yaptı. Almanya ve İtalya'nın askeri müdahalelerinin hukuki gerekçesi, bu ülkelerin Franco rejimini tanımalarıydı; oysa böyle bir hareket tarzı, onların Karışmama Anlaşması'na katılmak suretiyle üstlendikleri yükümlülüklerle aykırıydı. Müdahale için gösterilen resmi bahane ise, SSCB'nin İspanya'nın yasal hükümetine yaptığı askeri yardım ve 22 Ekim'den itibaren, Sovyetler Birliği'nin mutabakatıyla, cumhuriyetçilere yardım için dünyanın her yerinden gelmiş gönüllülerden, enternasyonal tugaylar ve askeri kıtalar oluşturulmasıydı.

Enternasyonal kuvvetlerin gelişi, Madrid çevresinde Ekim sonunda başlayan ve 6-9 Kasım'da doruğa ulaşan savaşla aynı zamana rastlamıştı. Cumhuriyetin kararlı ve fedakârca mücadelesi, milis kuvvetlerinden nizami orduya dönmesi ve 20-45 yaş arasındaki erkekleri seferber etmesi sayesinde başkent işgalden kurtulabildi; yoksa Franco kuvvetleri kentin batı varoşlarına girmişlerdi bile.

Madrid uğrunda savaşın en gergin günlerinde, Largo Caballero, kabinenin istifasını sundu; fakat ondan pek de farklı olmayan yeni bir hükümet kurdu. Yeni kabinenin temel ve biricik farkı, Ulusal Emek Konfederasyonu'ndan dört üyenin de bakanlar arasında yer almasıydı. Bu konfederasyon, ülkenin en radikal ve en kitlesel örgütüydü ve sadece sendikal bir örgüt değil, aynı zamanda anarkosendikalist bir siyasi örgüttü.

Kasımın ortalarına doğru İspanya'da bütün cephelerde durum dengelendi ve dolayısıyla diplomatik girişimler de hemen yoğunlaşmaya başladı. 5 Aralık'ta Büyük Britanya ile Fransa şu veya bu şekilde iç savaşa bulaşmış ülkelere, yani Almanya, İtalya, Portekiz ve SSCB'ye notalar verdiler ve onların "barışı, Avrupa uygarlığını ve hümanizmi korumak uğruna" karışmama ilkesine bağlı kalacaklarını teyit etmelerini önerdiler.² M.M. Litvinov tarafından, 9 Aralık'ta Büyük Britanya ve Fransa büyükelçilerine verilen cevap notasında, Sovyet hükümetinin "İspanya'ya yabancı müdahalesine yol açabilecek doğrudan veya dolaylı hareketlerden kaçınacağını diğer hükümetlerle birlikte beyan etmeye hazır" olduğu, ama bunun karşılığında "diğer devletlerin de aynı şekilde müdahaleden kaçınmasının tam kontrolünün sağlanmasını veya garanti edilmesini beklediği" teyit ediliyordu.³

2 *Dokumentı...*(Belgeler), c. XIX, s. 650.

3 *A.g.e.*, s. 649-650.

Sovyetler Birliği riske girmek istemiyordu: O, İspanya'nın yasal hükümetine askeri yardımı kestiği zaman, darbecileri destekleyen Almanya, İtalya ve Portekiz'in de aynısını yapacaklarından emin olmalıydı.

Salt diplomasi alanında olmakla birlikte, saldırganlara yönelik bir engelleme çabası da Karışmama Komitesi'nden geldi. Komite, 9 Aralık'ta yayımladığı bir bildiriyle, İspanya meselesine doğrudan veya dolaylı müdahaleyi yasaklama çağrısı yaptı. Buna göre, ilgili anlaşmaya katılan ülkeler, kendi topraklarının "İspanya'daki iç savaşa katılmak veya herhangi bir amaçla oraya gitmek isteyen kişilerin" angaje edilmeleri, sevkiyatı veya geçişleri için kullanılmasına müsaade etmeyeceklerdi. Ayrıca bu ülkeler savaşan taraflara borç veya kredi de vermeyeceklerdi.⁴ Sovyet hükümeti, 18 Aralık'ta, İ.M. Mayskiy aracılığıyla, yine komitenin bütün önerilerini kabul etmeye hazır olduğunu ve üstelik bu önerilere titizlikle uyacağını bildirdi; fakat aynı zamanda, taahhütlere herkes tarafından uyulmasının en ciddi şekilde kontrol edilmesini de istedi. Derken, komitenin getirdiği söz konusu önerinin öncüsü olan Büyük Britanya'nın, gönüllüler konusunda derhal yasak getirilmesini istediği, karşı çıkmadığı kontrol uygulaması meselesini ise görüşmeler yoluyla ve daha sonra çözmeyi düşündüğü anlaşıldı.⁵

Londra'nın böylesine kendine özgü tutumunun nedenini kısa süre sonra Eden açıkladı. 21 Aralık'ta Mayskiy ile yaptığı görüşmede o, Kremlin'in, Madrid üzerindeki etkisini artırarak İspanya'da bir Sovyet iktidarı kurmasından çekindiklerini anlattı.⁶ Büyük bir ihtimalle bu tahminler, Trotskiy yanlısı Marksist Birleşik İşçi Partisi (POUM) ve İberya Anarşist Federasyonu'nun aşırı "sol" sloganlarından kaynaklanıyordu, Ulusal Emek Konfederasyonu'nun sloganları ise o kadar aşırı sayılmazdı. Fakat ne olursa olsun, böyle bir durum şunu gösteriyordu: Stalin grubu, SSCB'nin farklı bir ülkeye dönüştüğü, eski niyetlerini kesinlikle bıraktığı, dünya devriminden vazgeçtiği ve artık her imkân olduğu yerde, her elverişli fırsatta komünist rejimler kurmaya çalışmadığı konusunda Batı demokrasilerini inandıramamıştı.

Yeni 1937 yılında da İspanya sorununun çözümü konusunda hiçbir olumlu ilerleme sağlanamadı ve üstelik, Moskova açısından epeyce olumsuz eğilimler ortaya çıktı. Fransa Başbakanı Léon Blum ve Dışişleri Bakanı Yvon Delbos, milli çıkarları göz

4 *İzvestiya*, 11 Aralık 1936.

5 *Dokumentı...* (Belgeler), c. XIX, s. 675-676.

6 A.g.e., s. 679.

ardı ederek ve kararlarının sonuçları üzerinde pek fazla kafa yormadan, gittikçe daha çok Londra'nın dümen suyuna girmeye ve onun önerilerini kayıtsız şartsız desteklemeye başladılar; bu yaklaşımları, kabinenin diğer üyelerinin açık itirazlarına neden oluyordu.

Savunma Bakanı Édouard Daladier ve Genelkurmay Başkanı Maurice Gamelin, Sovyet Büyükelçisi V.P. Potyomkin'le yaptıkları bir görüşmede aksi yöndeki görüşlerini hiç saklamadan ifade ettiler ve "İspanya'da gittikçe artan Alman müdahaleleri ve Almanya'nın askeri hazırlıkları karşısında Fransa askeri çevrelerinin" endişelerini dile getirdiler. Ayrıca "Hitler'in İspanya'da Fransa için tehdit oluşturan bir üs kurmasının son derece tehlikeli olduğunu" da belirttiler. Bunun yanı sıra Daladier, Büyük Britanya'yı "İspanya'nın yasal hükümetine yardım edilmesine karşı çıkmak"la suçladı ve onun "İtalya ile ikili bir Akdeniz anlaşması yaparak Fransa'yı dışladığı ve Mussolini'nin Fransa'dan daha fazla şeyler beklemesine neden olduğu"nu da kaydetti.⁷

Dar yönetim için Paris'ten gelen kötü haberler bununla bitmiyordu. 19 Ocak'ta Fransa gazetelerinde Moskova'dan elde edildiği belirtilen provokasyon amaçlı bir haber yayımlandı. Bu habere göre, "Sovyet hükümeti, SSCB için belirgin derecede ağır bir yük getiren Sovyet-Fransa paktını gözden geçirebilir" di. V.P. Potyomkin, basında çıkan bu haberin kasıtlı ve uydurma bir haber olduğunu açıkladı ve onu kesinlikle tekzip ederek "Sovyet-Fransa paktının, SSCB için Avrupa'da barışın en önemli güvencesi olarak kaldığı"nı beyan etti. Ardından Moskova'nın, paktı sağlama almak için, mümkün olan en kısa sürede her iki devletin genelkurmayları arasında eskisi gibi teknik temaslar kurmayı düşündüğünü de ekledi.⁸

Böylesine gergin bir uluslararası politik ortama karşın, dar yönetim, yine de yeni bir açık yargılama düzenlemeyi kararlaştırdı ve 1936 sonbaharında tutuklanmış olan G.L. Pyatakov, K.B. Radek, G.Y. Sokolnikov, L.P. Serebryakov ve diğerleri 22 Ocak 1937'de mahkemeye çıkarıldılar.⁹ Eskiden Trotskiyici olarak bilinen ünlü parti ve devlet adamlarının yargılanması, herhalde öncelikle birkaç amaca hizmet etmekteydi:

SSCB bununla bütün dünyaya, öncelikle de Büyük Britanya ve Fransa'ya, eski yayılmacı rotasından vazgeçtiğini ispatlayacaktı; bunun için, eski bolşeviklerin aşırı "sol"cu niyetlerinin

7 A.g.e., c. XX, Moskova, 1976, s. 13.

8 A.g.k., s. 43-45.

9 RGASPI, k. 17, l. 163, d. 1133, s. 170.

sembolü olan kişiler törensel bir şekilde kurban ediliyordu. Bu yargılama, geniş yönetim için ise çok ciddi bir uyarıydı: Yejev boşuna NKVD'nin başına getirilmemişti; NKVD "talimat"ı yerine getirmek için çok yoğun çalışıyordu. Dizginler Stalin grubunun elindeydi; ideolojik ve politik rakiplere taviz verilmeyecekti.

Son olarak, belki de bu yargılamanın, *İhanete Uğramış Devrim* eserinin el yazmasını baskıya hazırlayan Trotskiy'e karşı önleyici bir cevap ve ayrıca, 4. Enternasyonal'in kurulmasının önüne geçmek için de sert ve gaddarca bir hamle olacağı düşünülüyordu. Davanın, Trotskiy'in kişisel hayatındaki değişikliklerle örtüşmesi bir tesadüf sayılamazdı. Moskova'nın baskısı nedeniyle Norveç'ten ayrılmak zorunda kalan Lev Davidoviç Trotskiy, 9 Ocak'ta eşiyle birlikte Meksika'ya vardı.¹⁰ Aynı gün yapılan duruşmada iddianamenin ikinci varyantı onaylandı. 23 Ocak'ta Moskova'da, Birlik Sarayı'nın Sütunlu Salon'undaki duruşma başladığında, Trotskiy, Meksika'nın başkentinin kenarındaki villaya yerleşti -burasını ona Meksikalı ünlü ressam Diego Rivera tahsis etmişti.

Ağustos duruşmalarından farklı olarak, Ocak duruşmalarından önce bir propaganda kampanyası yürütülmedi. *Pravda*, mahkeme haberlerini basmaya başlaması öncesinde, bu konuda sadece üç yazıya yer vermişti. 20 Ocak'ta, SSCB Başsavcılığı'nda başlığı altında şu haber yer alıyordu:

Trotskiyci "paralel merkez"i oluşturan G.L. Pyatakov, K.B. Radek, G.Y. Sokolnikov, L.P. Serebryakov... ile ilgili soruşturma NKVD mercileri tarafından tamamlanmıştır. SSCB Yüksek Mahkemesi Askeri Divanı'nda görülecek olan davanın ilk duruşmasının 23 Ocak'ta yapılmasına karar verilmiştir.

Bir gün sonra, ilk sayfada, Yazı İşleri Müdürlüğü'nün "Trotskiyci Casuslar, Kundakçılar ve Vatan Hainleri" başlıklı makalesi yayımlandı; beşinci sayfada ise Mihail Koltsov'un Madrid'den gönderdiği, "Trotskiy'in İspanya'daki Ajan Şebekesi" başlıklı yazı yer alıyordu.

Söz konusu dönem itibariyle tutuklanmış bulunan birkaç bin Trotskiyci arasından seçilerek 23.01.1937'de mahkemeye çıkarılan 17 sanık, kendileri için hazırlanmış rol ve senaryo uyarınca fiilen iki farklı gruba bölünmüştü. Parti içindeki en fırtınalı ve gergin ihtilafın ortaya çıktığı 15 Ekim 1923'te Trotskiy'in tutumunu desteklemek üzere ünlü "46'lar Dilekçesi"ni imzalamış olan eski ve tanınmış Trotskiyciler G.L. Pyatakov, L.P. Serebryakov, N.İ. Muralov, Y.N. Drobnis ve M.S. Boguslavskiy birinci gruptay-

10 *Reabilitatsiya...*(Aklama), s. 225.

dılar. Onların hepsi ve ayrıca K.B. Radek, "bileşik" muhalefete katıldıkları için 1927 sonunda partiden ihraç edilerek sürgüne gönderilmişti. "Ancak görüşlerinin hatalı olduğunu" itiraf ettikten sonradır ki, onların VKP(b) üyelikleri yenilendi ve hatta epeyce üst düzey görevlere bile atandılar. O zamandan beri neredeyse hepsi belli bir kariyer yapabilmişlerdi. Pyatakov tutuklanmadan önce Ağır Sanayi Halk Komiser Birinci Yardımcısı'ydı, Radek VKP(b) MK Uluslararası Enformasyon Bürosu Başkanı, Serebryakov Karayolları ve Kara Taşıtları Genel Müdür Yardımcısı, Boguslavskiy Novosibirsk Sibmaştroy Makine İşletmeleri Müdürü, Drobnis ise Kemerovo Khimkombinatstroy Kimya İşletmeleri Müdür Yardımcısı'ydı.

Onlarla birlikte, üstelik başlıca sanık olarak yargılanan biricik "Zinovyevci" G.Y. Sokolnikov oldukça tuhaf bir görüntü veriyordu. Partinin 14. kongresinde o, ilk ve son defa muhalefeti desteklemiş, ancak Trotskiy'in değil, Zinovyev ve Kamenev'in "Leningrad" muhalefetine, yani "yeni muhalefet" in yanında yer almıştı. Görüldüğü kadarıyla, Sokolnikov'un bu yargılamadaki sanıkların arasına alınmasının nedeni, onun eski siyasi görüşleri ve tercihleri değil, siciliydi. Sokolnikov 1917'de Politbüro üyesiydi; 1918'de Almanya ile yapılan görüşmelerde Sovyet delegasyonuna başkanlık etti ve RSFSR adına Brest Barış'ını imzaladı; 1923-1926 arasında Maliye Halk Komiseri'ydi. Muhalefetten uzaklaştıktan sonra Sokolnikov yönetimde yine görev aldı ve Orman Sanayisi Halk Komiser Yardımcılığı yaptı.

Yargılananların hepsine, bu tür duruşmalarda artık standart haline gelmiş suçlamalar yöneltildi: "vatana ihanet, casusluk, sabotaj, kundakçılık ve terörist eylem hazırlığı".¹¹ Ne var ki, başkanlığını V.V. Ulrikh'in yaptığı mahkeme heyetinin ve devletin iddia makamındaki temsilcisi A.Y. Vışinskiy'in hedefleri, tamamen başkaydı. Onlar Pyatakov, Radek, Sokolnikov ve Serebryakov'un, 1931-1933 arasında Trotskiy'den talimat aldıklarını ve bu talimatlara tizlikle uyduklarını itiraf etmelerini istiyorlardı.¹² Bu sanıklardan ısrarla istenen başka bir itiraf da şuydu: Onlar yeraltı örgütünün yönetim organı olarak bir "paralel merkez" kurmuşlardı ve bu merkez 1935 ortalarından itibaren aktif şekilde çalışmaya başlamıştı.¹³ İlginçtir ki bu tarih, öncelikle birinci Zinovyev-Kamenev davasını ve yeni anayasa tasarısıyla ilgili çalışmaların başlangıcını akla getirmekteydi.

11 Sudebnyy otçyot po delu antisovetskogo trotskistskogo tsentra (Antisoyyet Trotskiyici Merkez Davası Mahkeme Raporu), Moskova, 1937, s. 10.

12 A.g.k., s. 24, 52, 75, 84, 90, 94.

13 A.g.k., s. 41, 56, 70, 130.

Duruşmaları düzenleyenler için, sanıkların kendi suçlarını "samimi" bir şekilde itiraf etmeleri çok önemliydi. Zira mahkeme zaten bu yüzden açık olarak yapıyordu; yabancı ve Sovyet gazeteciler bu nedenle duruşmaya davet edilmişlerdi. Ve bu sayede basın ve onun aracılığıyla bütün dünya, dar yönetime, suçlamaların haklılığını ve mahkemenin tarafsızlığını göstermek için gerekli olan itirafları duymuş oluyordu:

Pyatakov: ... Yurttaş yargıçlar, benim için en zor olanı, sizin vereceğiniz adil karar değildir. Bana en zor gelen, her şeyden evvel, daha önceki bütün bu gizli cinayet faaliyetleri sonucunda pisliğin tam ortasına düştüğümü, Trotskiyçi karşıdevrimin tam merkezinde yer aldığımı idrak etmektir. Ben bunu kendim için itiraf ediyorum, soruşturma için, bütün ülke için itiraf ediyorum.

Radek: Vatana ihanetimi itiraf ettikten sonra, kendimi savunma amacıyla konuşmam için hiçbir olanak kalmamıştır. Olgun yaşta, akli başında olan bir insanın, vatana ihaneti savunması için herhangi bir argüman olamaz zaten. Bu durumda suçumu hafifletecek bir kanıt da bekleyemem. İşçi hareketlerinde 35 yılını geçirmiş biri olarak vatana ihaneti itiraf ediyorsam, kendi suçumu hiçbir şekilde hafifletmem. Hatta Trotskiy'in beni doğru yoldan saptırdığını bile söyleyemem. Çünkü Trotskiy ile yan yana geldiğim zaman akli başında, görüşleri şekillenmiş, yaşını başını almış biriydim. Genel olarak bakıldığında, Trotskiy bütün bu karşıdevrimci örgütlerin kurulmasında öncelikli ve başat bir rol oynamışsa da, ben partiye karşı bu açık mücadele yoluna girdiğim zaman, Trotskiy'in otoritesi benim nezdimde asgari düzeydeydi.

Sokolnikov: Genç yaşından itibaren devrim hareketine katılmış, yirmi yıl namuslu ve sadık bir parti üyesi gibi çalışmış biri olarak, sonuçta halk düşmanı olmamı ve şimdi sanık sandalyesinde bulunmamı idrak etmek benim için çok zordur. Fakat ben zamanında siyasi yanlışla düşmemin ardından, ayrı yanlışta daha sonra da ısrar ederek, hatamı daha da ağırlaştırdım ve bütün bunlar bu yüzden oldu; şimdi bunun farkındayım. Böylece kaderin kaçınılmaz mantığıyla bu, en ağır suça dönüştü.

Boguslavskiy: Duruşmada suçlar, ihanetler, kan ve vicdansızlıklardan ibaret iğrenç bir tablo ortaya çıktı. Bu tabloda benim de belirli bir yerim var. Resmi raporda bu, ceza kanununun tanımlanmasıyla doğru bir şekilde belirtilmiştir ve adli soruşturmanın ardından bu durum devletin iddia makamı tarafından da onaylandı. Bugün karşınızda, devlete karşı ağır suç işlemiş, hain ve satılmış biri olarak duruyorum.

Drobnis: Kendi işçi sınıfım tarafından yaratılmış ve beslenmiş biriyken, ben en azgın düşmanı gibi bu sınıfa karşı çıktım ve ona ihanet ettim. Suç üzerine suç işleyerek Trotskiy'e yol açtım; o ise sosyalist ülkeyi, işçi sınıfını toptan ve perakende olarak satarak kanlı savaşı hızlandırıyordu. Ben uzun yıllar boyu Trotskiy'in

küflü, bozuk, iğrenç ve leş kokulu yeraltı dünyasında yaşadığım için gerçekleşti bütün bunlar.

Muralov: On yıldan fazla bir süredir ben Trotskiy'in, işçi sınıfının bu kallesiz düşmanının, her türlü nefreti hak eden bu faşist ajanının, bu işçi sınıfı ve Sovyetler Birliği düşmanının sadık askeriydim. Oysa yirmi seneyi aşkın bir süre Bolşevik Partisi'nin sadık askerliğini yapmışım. İşte bu durum, beni, soruşturmada ve mahkemede her şeyi dürüstçe itiraf etmeye ve anlatmaya zorladı. Bunlar içi boş laflar değildir; çünkü ben eskiden, hayatımın en iyi yıllarında sadakati, devrimin sadık askeri ve işçi sınıfının dostu olmayı öğrenmişim.¹⁴

Belirlenen hedefe doğru kararlı ve düzenli bir şekilde ilerleyen Ulrikh ve Vişinskiy, davanın en etkili sonuçla bitmesini sağlamak için sanıkların ifadelerini düzeltmeye veya kesinleştirmeye çalışmadılar, ilave sorular yöneltmediler, örneğin "paralel merkez" in yönettiği örgütün yapısını ortaya çıkarmaya uğraşmadılar. Boguslavskiy, Radek ve Serebryakov'un bölgelerdeki gruplar hakkındaki itiraflarıyla yetindiler; oysa önceki yıl Batı Sibirya, Ukrayna ve Gürcistan'da yapılan duruşmalarda bunlar zaten ortaya çıkmıştı.¹⁵ Ulrikh ve Vişinskiy, Serebryakov'un şu sözlerini de dikkate almadılar:

Elimizde komplodan başka silah kalmamıştı. Kitlesele mücadele için hiçbir yol yoktu. Ama komplo için de araçlarımız yeterli olmadı. Komplo için bile...¹⁶

Fakat bu hangi komplo ydu, onu kimler yapıyordu, hedef kimdi, amaç neydi, bunların hepsi meçhul kaldı. Esas ve önemli olan konu, mahkeme kararının son kısmında sözü edildi:

L.D. Trotskiy ile oğlu L.L. Sedov, SSCB topraklarında ortaya çıkarlarsa derhal tutuklanacak ve yargılanmak üzere SSCB Yüksek Mahkemesi Askeri Divanı'na teslim edileceklerdir.¹⁷

Kamuoyu, sanıklar arasında yer alan dört kişinin, B.O. Norkin, A.A. Şestov, M.S. Stroilov ve V.V. Arnold'un adlarını, sadece gazetelerdeki "Kemerovo Dosyası" ile ilgili mahkeme haberlerinden duymuş olabilirdi. Ağır Sanayi Halk Komiserliği Glavkhimprom Kimya Sanayisi Genel Müdürü S.A. Ratayçak, Demiryolları Halk Komiser Yardımcısı Y.A. Livşits, Demiryolları Halk Komiserliği Trafik Genel Müdür Yardımcısı İ.L. Knyazev, Sverdlovsk Demiryolları Bölge Müdürü İ.D. Turok, Rioni Azotlu Gübreler Kombine İşletmesi Müdürü G.Y. Puşin ve

14 A.g.k., s. 222, 224, 232, 237, 239, 241.

15 A.g.k., s. 34-35, 54, 76, 84, 90, 95.

16 A.g.k., s. 234.

17 A.g.k., s. 258.

Glavkhmiprom Kimya Sanayisi Genel Müdürü İ.İ. Graşe'nin isimleri ise duruşmayı takip eden milyonlarca yurttaş için pek bir şey ifade etmiyordu. Fakat bu on sanığın görevleri ve biyografilerinin zaten hiçbir önemi de yoktu. Zira onlar için hazırlanan ve kimsenin arzu etmeyeceği rol, sadece, güya geniş şekilde yayılmış "Trotskiyci anti-Sovyet örgüt"ün gerçekten var olduğunu onaylamak ve ardından, mahkeme ifadelerinde, sanayi ve ulaştırma alanlarındaki sabotajların işleyiş mekanizmasını anlatmaktan ibaretti.

29 Ocak'ta açıklanan mahkeme kararıyla sanıklardan bazılarına nispeten hafif cezalar verildi; Radek, Sokolnikov ve Arnold 10 yıl, Stroilov ise 8 yıl hapse mahkûm oldular. Diğerlerini ise idam bekliyordu. Sonraki üç gün içinde, alışılmadık şekilde, ciddi bir propaganda çalışması görülmedi. Akıllarda kalan etkili faaliyet, Moskovalıların Kızıl Meydan'daki mitingi oldu. Bu mitingde, Trotskiycilere verilen sert cezaları desteklemek ve takdir etmek üzere N.S. Khurşov, N.M. Şvernük ve SSCB Bilimler Akademisi Başkanı, ünlü botanikçi V.L. Komarov birer konuşma yaptılar.¹⁸ Ardından, Ocak ayının başlarında olduğu gibi, basın, düşmanları unuttu ve tekrar, halkın belleğinden epeyce çıkmış, milli kültür ve bilim alanında iz bırakmış eski klasik sanatçıları yeniden popülerleştirme çabasına döndü. Bu sırada düzenlenen yıldönümü törenleriyle M.A. Balakirev, M.İ. Glinka, A.P. Borodin gibi besteciler, mimar V.İ. Bajenov, kimyacı D.İ. Mendeleyev, fizikçi P.N. Lebedev kamuoyuna tanıtıldı. Özellikle A.S. Puşkin dikkatlerin merkezindeydi ve bu büyük milli şairin ölümünün yüzüncü yıldönümünde, *Pravda* gazetesi, 9, 10, 11 Şubat 1937 tarihli üç sayısının neredeyse tamamını ona ayırdı.

Ne var ki siyasal hayattaki sessizlik, propaganda organlarının sergilediği huzur ve barış görüntüsü aslında aldatıcıydı. "Paralel merkez"le ilgili dava sırasında, Stalin grubu, "ikinci parti" sorununun, yani bolşevizmin radikal kanadı meselesinin ebediyen ortadan kalktığına kanaat getirmiş görünüyordu. Dolayısıyla artık en önemli ve güncel amaca yöneldi, yeni seçim sistemi çerçevesinde yapılacak seçimlerin hazırlığına başladı. Seçimleri 1936'nın Aralık başlarında düzenleme planı gerçekleşmemiş, Sovyetler 8. Olağanüstü Kurultayı bunu sağlayamamıştı. 1936 Aralığının sonunda, 26 Aralık'ta, Politbüro'nun, SSCB TSİK'in eski anayasaya göre düzenlenecek son devre toplantısı olan 3. devre toplantısının tarihini 11 Ocak 1937 olarak onayladığı gün de seçimler gün-

deme gelmemiş ve gündemdeki tek konu olarak bütçe meseleleri ele alınmıştı.¹⁹

Duruşmaların bitmesine bir gün kala, 28 Ocak'ta, Politbüro, Haziran ve Aralık'ta yapılan MK plenumlarının olumsuz sonuçlarını dikkate alarak, yeni bir MK plenumu düzenleme kararı aldı. Bu sefer, yeni bir yaklaşımla, tamamen farklı iki konu, çok titiz bir şekilde ele alınmak üzere bir araya getirilmişti: yeni sisteme göre yapılacak seçimler ile Bukharin-Rıkov meselesi ve Trotskiyçi sabotajların dersleri. Ancak bu bağlamda bir "havuç-sopa" politikasından bahsedemeyiz; zira plenumun görüşüne sunulan her iki sorun da bir tür "sopa"ydı. Ama yine de, sonuncu mesele, geniş yönetimden bazılarının saf dışı bırakılması bakımından, daha gerçek ve muhtemel bir tehlike alanı gibi gözüküyordu.

Sonraki olayların açıkça gösterdiği üzere, Stalin grubu, her iki konunun da oldukça ciddi, art arda ve seri bir şekilde görüşülmesini istiyordu; lakin plenumun açılışına kadar bunu sağlayacak etkili bir yöntem bulunamadı. Politbüro, sadece raporlar ve konuşmaların sırasını değil, konuşmacıları da resmi olarak yedi defa değiştirmek zorunda kalmıştı.²⁰

Orconikidze'nin 18 Şubat'taki ani ölümü nedeniyle plenum 23 Şubat'a ertelendi ve ikinci konu üzerine konuşmacı olarak Molotov belirlendi.²¹ Fakat gündem sırası hâlâ kesinleşmemişti. Açılışa, hatta plenum devam ederken, gündem yeniden değiştirildi. Yejov'un Bukharin ve Rıkov hakkındaki raporu ilk sıraya alındı; ikinci sırada ise Jdanov'un parti örgütlerinin seçimlere hazırlık çalışmalarına dair konuşması vardı. Molotov üçüncü sıradaydı ve sabotajlardan çıkarılacak dersler üzerine konuşacaktı; ondan sonra ise yeniden Yejov kürsüye çıkacaktı. Stalin beşinci olarak konuşma yapacak ve parti çalışmalarındaki eksikliklerden söz edecekti.

On bir gün gibi uzun bir süreye yayılan plenum çalışmaları, öngörüldüğü gibi temelde üç konunun görüşülmesi üzerinde yoğunlaştı. İkinci ve üçüncü meseleler Stalin'in konuşmasında bir araya getirilmekteydi; böylece Jdanov'un, önerilen siyasi reformlar açısından esas teşkil eden raporu sanki biraz gündemin içine saklanmış ve gölgelenmiş gibiydi.

Yejov'un konuşması ve bu konuşmayla ilgili görüşmeler 23 Şubat akşam oturumunda başladı ve 26 Şubat sabah oturumunda sona erdi, yani tam üç gün sürdü. Böylece daha Aralık plenu-

19 RGASPI, k. 17, l. 163, d. 1130, s. 146.

20 A.g.k., d. 1135, s. 1; d. 1136, s. 6; d. 1137, s. 11; l. 3, d. 983, s. 164.

21 A.g.k., l. 163, d. 1138, s. 8-9.

mu sırasında gündeme getirilen bir sorunu nihayet bir çözüme kavuşturma durumu ortaya çıkmıştı. Eğer bizzat Bukharin'in kendisi, kendini gözden düşürmeye ve kendi itibarını ayaklar altına almaya yönelmeseydi, neler olacağını söylemek zordur. Bukharin, daha evvel, MK üyelerine, iki bölümden oluşan çok ayrıntılı bir yazı göndermişti; onun amacı, böylece plenumda kürsüye çıkıp konuşma zorunluluğundan kurtulmaktı. Nikolay İvanoviç Bukharin, bu yazıda, şahsına yönelik suçlamaların, Trotskiycilerin, öncelikle de Radek'in ve yanı sıra Pyatakov, Sokolnikov ve Sosnovskiy'in iftiraları olduğunu ilan ediyor, üstelik onlara, parti ve ülkenin can düşmanları diyordu. Fakat karalama ve polemik karışımı yazısında, o, aynı zamanda "sağ" muhalefetteki eski arkadaşları Y.F. Kulikov, N.A. Uglanov, V.M. Mihaylov, Y.V. Tseytlin ve V.A. Kotov'a da verip veriştiriyor, onların da azgın birer karşıdevrimci ve iftiracı olduklarını belirtiyordu. Bu kişiler tutuklanmış ve Bukharin'e karşı "ifade" vermişlerdi. Bukharin, bu arada, kendisinin Kızıl Profesörler Enstitüsü'nden öğrencisi ve Bukharin ekolü diye bilinen gruba mensup ünlü bilim adamları A.N Slepkov, L.P. Maretskiy, V.N. Astrov ve diğerlerine de sırt çevirmişti. Şimdi ideolojik rakibi olan Propaganda ve Ajitasyon Şubesi Başkanı A.İ. Stetskiy'i de onların arasında göstermesi bir tesadüf değildi.

Bununla birlikte, Bukharin'in Politbüro'ya gönderdiği not, ona karşı çoktan oluşmuş aşırı olumsuz tavrın daha da derinleşmesinden başka bir işe yaramadı. Bu notuyla o, aslında daha tartışma başlamadan yenilgiyi kabullenmiş, siyasi açıdan iflasını ilan etmişti. Bukharin, ölüm orucuna başladığı için, hatta kendisi ve Rıkov'la ilgili konu görüşülürken bile, plenumun oturumlarına katılamayacağını bildirmişti.²²

Buna karşın Bukharin yine de plenuma katılmak zorunda kaldı. Üstelik ona iki defa söz verildi; oysa Rıkov'a sadece bir defa söz verilmişti. Bukharin, ilkin, Yejov'un raporunun ardından Mikoyan'ın yaptığı konuşmayla ilgili bir tartışma başladıktan sonra kürsüye çıktı; ikinci sefer ise, bu tartışma bittikten sonra konuştu. Gerçeği söylemek gerekirse, bunu mecbur kaldığı için yapmıştı; fakat yaptığı iki konuşmaya rağmen salonda oluşan havayı değiştiremedi. En azından İçişleri Halk Komiseri'nin raporunda dile getirilen başlıca suçlamaları yeterince tekzip etmeyi bile başaramadı. Böylece durum gittikçe daha fazla onun ve Rıkov'un aleyhine döndü ve bunun nedeni de somut kanıtlar

değil, sadece NKVD sorgu memurlarının elde etmiş oldukları ifadelerdi.

Kararı hazırlamak için MK üyelerinden oluşan 36 kişilik özel bir heyet toplantı salonundan ayrıldı, çünkü hüküm vermeye yetecek kadar beklenmişti. Heyet üyeleri, üç şıktan birini seçmek zorundaydılar. Yejev, Bukharin'le Rıkov'un VKP(b) MK aday üyeliğinden ihraç edilerek mahkemeye sevk edilmelerini ve onlara en yüksek cezanın verilmesini önerdi. S.M. Budyonny, A.V. Kosarev, D.Z. Manuilskiy, N.M. Şvernık ve İ.E. Yakir de onu desteklediler. N.K Antipov, M.M. Litvinov, K.İ. Nikolayeva, G.İ. Petrovskiy, S.V. Kosior, P.P. Postişev, N.S. Khruşov ve M.F. Şkiryatov "kurşuna dizmeme" ve daha hafif bir cezadan yanaydılar. Stalin'in teklif ettiği üçüncü yola göre ise, plenum kendi yetkileri çerçevesinde kalmalı, ne soruşturma kurumu, ne de mahkeme olmaya soyunmalıydı:

Bukharin ve Rıkov VKP(b) MK aday üyeliğinden ve VKP(b) üyeliğinden ihraç edilsinler ve mahkemeye sevk edilsinler, dosya ise NKVD'ye gönderilsin.

V.M. Molotov, K.Y. Voroşilov, İ.M. Vareyskis, N.K. Krupskaya ve M.İ. Ulyanova²³ bu öneriyi desteklediler; oysa onlar Yejev'un NKVD'deki elemanlarının nasıl bir sonuç elde edeceklerini yüzde yüz bir isabetle tahmin edebilirlerdi. 27 Şubat'ta plenum, karar alırken tercihini işte bu üçüncü şık doğrultusunda yaptı. Bukharin ve Rıkov derhal tutuklandılar; haklarında ta Ağustos'ta başlamış olan soruşturma ise devam etti.

Sabahki oturumunda böylesine acımasız bir havanın hâkim olduğu plenumun hemen o akşamki oturumunda ikinci gündem maddesine geçildi ve Jdanov konuşmasını yaptı. Konuşmacı, daha ilk sözleriyle konunun özünü ortaya koydu:

Biz, gördüğümüz kadarıyla, bu yıl, sonbaharda veya kışın, Yüksek Sovyet ve emekçi Sovyetlerinin yukarıdan aşağıya bütün kademeleri için, yeni seçim sistemine göre yapılacak seçimleri düzenlemek zorundayız. Yeni anayasanın yürürlüğe girmesi, özellikle oy verme hakkı olmayan mağdurlara bugüne kadar uygulanan her türlü sınırlamayı kaldırıyor... Seçim bölgelerinde yapılacak oylama gizli olacak, farklı adaylara oy verilecek. Yeni seçim sisteminin, Sovyet kurumlarının çalışmalarnın iyileşmesi yolunda devasa bir etkisi olacaktır; Sovyet makamlarımızdaki bürokratik kademeleri, bürokratik eksiklikleri ve deformasyonları ortadan kaldırmak için bu seçimler en iyi fırsattır. Bildiğiniz gibi bu eksiklikler oldukça önemli boyutlara ulaşmıştır. Parti örgütlerimiz se-

23 A.g.k., sayı 2, 1993, s. 24-25.

çim mücadelesine hazır olmalıdırlar (*vurgulama bana aittir -Y.J.*). Seçimlerde düşmanca bir propaganda ve ajitasyonla ve düşman adaylarla karşılaşacağız.

Bu açıklamanın yetersiz kalacağını düşünen Jdanov şöyle devam etti:

Gizli oylama sınavı, kadrolarımız için en esaslı sınav olacaktır; çünkü **gizli oylama, kitleler açısından istenmeyen ve işe yaramayan adayları saf dışı bırakmak için, bugüne kadarkilere göre, çok daha geniş olanaklar sunmaktadır** (*vurgulama bana aittir -Y.J.*). Ülkenin siyasi hayatındaki dönüşümü yönetmek ve demokratik seçimleri sağlamak için parti örgütlerimiz halkın aşağıdan onları itmesini beklememelidir; eleştirileri dikkate almalı ve işe yaramaz adaylar konusunda ciddi şekilde çalışmalı, onların gizli oylamada başarısız olmalarını beklememelidir.

Kimseyin içinde bir kuşku kalmasın diye, Jdanov, bütün parti yönetimini açıkça uyardı:

Parti örgütlerimiz dostça eleştiri ile düşmanca yergi arasındaki farkı anlamayı öğrenmelidirler. Emekçilerin, Sovyet kurumlarının faaliyetlerinde görülen bazı eksiklikler ve hatalarla ilgili itiraz ve şikâyetleri, bizde çoğu zaman düşmanca eleştiri sayılıyor. Yeni seçimler sırasında eski seçimlerdeki taktikler ve yanlışlar tekrarlanırsa, çok zararlı ve tehlikeli bir yola girmiş oluruz. Eskiden partisiz adaylar pek dikkate alınmıyorlardı. Sovyet kurumlarında partinin ağırlığını sağlamak için parti üyesi olmayan adaylar ihmal ediliyorlar, destek görmüyorlardı ve bunun nedeni, kitleleri yönetme ve onlarla ilişkiler kurma konusunda bolşevik ilkelere aykırı yaklaşımdır. Unutmayın ki, ülkemizde iki milyon parti üyesi var, parti üyesi olmayanlar ise kat be kat fazladır.

SSCB Yüksek Sovyeti'ne yönelik seçimlerle ilgili durumu bu şekilde ele aldıktan sonra, Jdanov, bizzat parti örgütünün sorunlarına geçti. Sürekli "Parti içi demokrasi, demokratik merkezîyetçilik, demokratik seçimler" vurgusu yapan konuşmacı, zaten herkesin iyi bildiği konuları dile getirdi. Son 2-3 yıl içinde vilayet, bölge komiteleri ve milli komünist partilerinin MK organları arasında, sadece, vilayetlerin kurulmasıyla birlikte yeni oluşturulmuş örgütlerde seçimler yapıldığını bildirdi. Jdanov, ilk yıllardaki ilkeli tutuma aykırı olarak, seçimler yerine atama yoluyla adam tayin etme uygulamasının çoktandır yerleşik bir hâl aldığını belirtti ve bunun, "parti üyelerinin meşru hakları"-nın hiçe sayılması olduğunu kaydetti. Ardından, önceki seçim uygulamalarını yerden yere vurdu ve bu eleştirilerini getirip yeni seçim sistemi konusuna bağladı. Parti üyelerinin, adaylar konusunda serbestçe kendi fikirlerini ifade edemediklerini, adayı geri

çevirme hakkında yararlanamadıklarını, uygun olmayan adayları eleştiremediklerini anlattı. Jdanov'un dürüstçe itirafına göre, "eskiden seçimlerdeki amaç, parti kitlesine her bir adayı gerçekten denetleme ve değerlendirme imkânı vermek değildi, en kısa sürede seçimleri tamamlamak ve parti kitlesinin şu veya bu adayla ilgili can sıkıcı eleştirilerinden kurtulmaktır". Bunlar artık geçmişte kalmalıydı:

Eğer biz Sovyet ve parti makamlarının yasalara, kitlelerin de Sovyet anayasasına saygılı olmalarını istiyorsak, parti çalışmalarında, partimizin tüzüğünde öngörülmüş parti içi demokrasi ilkelerinin kayıtsız şartsız ve tam bir şekilde uygulanmasını sağlamak zorundayız.

Jdanov, bunların ardından, karar metninde öngörülmüş olan gerekli tedbirleri sıraladı: seçim yapılmaksızın gerçekleştirilen atama uygulamalarını ortadan kaldırmak; listeler temelinde oylamayı yasaklamak; açık oylama yerine gizli oylamaya geçmek; önerilen adayları reddetme ve eleştirme hakkının sınırsız şekilde kullanılmasını sağlamak.²⁴

Ne var ki, Jdanov'un dile getirdiği bu konular, plenuma katılanların ilgisini pek çekmedi. Görüşmelerde sadece 16 kişi söz aldı. Konuşmada ele alınmış konuların doğrudan muhatabı olan obkom, kraykom, milli KP MK 1. sekreterleri bile pasif bir tepki gösterdiler ve oldukça isteksiz davrandılar. Söz alanlar, çoğu kez Stalin'in yöneltici replikleri ile görüş bildiriyor ve seçimsiz tayinlerin ortadan kaldırılması gerektiğini kabul ediyorlardı. Ama aslında konuyu hemen değiştirmeye çalışıyorlar ve bir an önce, yeni anayasanın gündeme gelmesiyle güya canlanan ve aktifleşen "düşmanlarla" yapılacak mücadele meselesine girmek istiyorlardı.

Batı Sibirya Kraykomu 1. Sekreteri **R.İ. Eykhe** şöyle konuştu:

Seçim mücadelesi sırasında düşmanların kalıntılarıyla karşılaşacağız ve şimdi hangi düşmanlarla karşı karşıya geleceğimizi öğrenmek ve ortaya çıkarmak, onların nerelerde yuvalandığını bilmek gerekiyor.

Ukrayna VKP(b) MK 1. Sekreteri **S.V. Kosior**, konuşmasında temelde propagandanın derin ve güçlü olmasından bahsetti ve "bize yabancı etkilerin kaynağını" tespit etmeye çalışmak gerektiğini vurguladı.

Moskova Gorkomu 1. Sekreteri **N.S. Khruşov** şunları söyledi:

24 A.g.k., sayı 5, 1993, s. 3-14.

İşletmelerde, kolhozlarda, kurum ve teşkilatlarda işçiler ve memurlar arasında gördüğümüz büyük coşku ve aktiviteye karşılık, bazı kentlerde ve köylerde birtakım düşman gruplar yeniden ortaya çıkmaktadır. Bizim Ryazan kentinde, geçenlerde, yeni anayasa temelinde yapılacak olan seçimlere daha şimdiden hazırlıklara başlamış olan bir Es-Er grubu ortaya çıkarıldı.

Kazakistan KP(b) MK 1. Sekreteri L.İ. Mirzoyan şöyle dedi:

Düşman unsurların çalışmalarında büyük bir canlanma başladığı bellidir... Birçok yerde dinciler Sovyet maskesi takarak büyük bir ustalıkla aramıza sokulmaktadırlar ve çoğu zaman yerel komitelerimize sızabiliyorlar.

Türkmenistan KP(b) MK 1. Sekreteri Y.A. Popok şunu söyledi:

Bütün alanlarda ve kulvarlarda düşman unsurların aktifleştğini görüyoruz.

Sverdlovsk Obkomu 1. Sekreteri İ.D. Kabakov şunları dile getirdi (o kürsüye çıkınca, Stalin, oturduğu yerden laf atmıştı:²⁵ "Düşmanların hepsini def ettiniz mi, yoksa daha kaldı mı?"):

Kitlelerin yeni kuruculuk alanındaki çalışmalarda sergilediği aktifliği ve coşkuyu, düşman unsurlar çoğu zaman karşıdevrim faaliyetlerini perdelemek için kullanıyorlar.

Azak-Karadeniz Kraykomu 1. Sekreteri Y.G. Yevdokimov'un sözleri şöyleydi:

Bizde ara unsurlar dediğimiz bir grup tespit edilmiştir ve bunlar kararsız insanlarımızı tek tek yoldan çıkarmaya çalışıyorlar... Bunun dışında Ukrayna sınırında, Don Havzası'ndaki üç ilçede Es-Er örgütü tespit ettik; şu anda kırk kişi Es-Er olarak tutukludur. Onlar da aktif şekilde seçimlere hazırlanıyorlar.²⁶

Bununla birlikte, oylama sırasında MK üyeleri önerilen karar desteklemek zorunda kaldılar. Üstelik onlar aslında seçimlerle ilgili yeni yönetmelik için değil, sadece parti tüzüğüne titizlikle ve dürüstçe uyulması için oy vermeliydiler. Çünkü çok merak etseler de bu yönetmeliğin ne olduğunu öğrenemediler. Şunu da belirtmek gerekir ki, müzakere sırasında bu konu kaçınılmaz bir şekilde gündeme geldi. R.İ. Eykhe "seçim yasasını en kısa sürede görmemiz ve incelememiz gerekir. Şimdiye kadar hiçbir şey bilmiyoruz" dedi. Ne var ki Jdanov, konuşmasıyla ilgili olmayan bu meselenin ayrıntılarına girmede. Cevap için sözü bıraktığı Kalinin ise, dürüst bir açıklama yapmaktan kaçınarak,

25 RGASPI, k. 558, l. 11, d. 18, s. 24.

26 *Voprosi istorii* (Tarih Meseleleri dergisi), sayı 6, 1993, s. 4, 7, 18, 21, 27; sayı 7, 1993, s. 11.

parlak bir biçimde olmasa da konuyu savuşturmayı başardı. Mihail İvanoviç Kalinin, bütün sorunların tasarı görüşülürken çözüleceğini söyledi:

Tasarıyı önceden yayımlamaya ihtiyaç yoktur. Tasarı herhalde devre toplantısında ele alınacaktır ve o zaman düzeltme ve ilavelerinizi önerebilirsiniz.²⁷

Jdanov bütün parti teşkilatlarında en kısa süre içinde seçimlerin yapılması ve bu seçimlerin en geç Nisan sonunda bitirilmesi konusunda ısrar etse de, destek görmedi. Plenuma katılanlar yeni seçim sisteminin kurallarını bilmemelerini gerekçe gösterip S.V. Kosior ile M.M. Khatayeviç'in "partideki seçimlerin bitiş tarihlerini bir miktar ileri almak gerektiği"²⁸ yönündeki teklifini kabul ettiler. Jdanov, karar tasarısında düzeltme yapmak zorunda kaldı ve parti içinde tüzük şartlarının yerine getirilmesi için son tarihi 20 Mayıs'a ertelemeye mecbur oldu.²⁹

Plenumun görüşüne sunulan üçüncü konu daha çok ilgi çekti ve dolayısıyla daha heyecanlı ve gergin tartışmalara yol açtı. Gündemin üçüncü maddesi gerçekten ilginçti: Trotskiyecilerin ve Diğer İkiyüzlülerin İhanet, Sabotaj, Kundakçılık ve Casusluk Faaliyetlerinden Çıkarılacak Dersler. Konunun tanımından en ufak ayrıntılarına kadar titiz ve detaylı bir hazırlık yapılmıştı. Meselenin aslı "dersler" kelimesiyle zaten vurgulanmaktaydı; yani "sabotaj" çok uzak olmasa da, artık geçmişte kalmıştı.

Eş konuşmacı olarak kürsüye çıkan, ancak aslında esas konuşmacı olan V.M. Molotov, dar yönetimin gerekli olduğunu düşündüğü havayı oluşturmaya çalıştı ve sözlerine şöyle başladı:

Ben öncelikle bizim eksiklik ve hatalarımızdan bahsedeceğim.

Böylece o, daha ilk baştan, başlıca eksiklikleri, önceden düşünüldüğü üzere NKVD'nin sorumluluk alanından alıp iktidarın en üst organlarının sorumluluk alanına dâhil etti ve bunlardan genel olarak parti ve Sovyet makamlarını sorumlu tuttu. Gereken etkiyi sağlamak ve MK üyelerinde beklenen tepkiyi uyandırmak için, Molotov, konuşmasını iki eşit ağırlıklı kısma ayırmıştı. İlk kısımda "sabotajların" tarihine dair kendi yorumunu dile getirdi. "Dün başlamadı" dediği bu süreç, onun fikrince, "Sovyet iktidarının kurulmasından beri" devam ediyordu. Molotov bu suç türünün öncelikle iktisadi bir nitelik taşıdığını, "ekonominin şu veya bu alanında hiç bitmeyen bir bela" olduğunu söyledi.

27 A.g.k., sayı 6, s. 6, 17.

28 A.g.k., s. 12, 16.

29 A.g.k., sayı 7, s. 23.

Molotov'a göre, eski ve yeni "sabotaj" faaliyetlerinin arasındaki fark şuydu:

Şimdi ortaya çıkarılan zararlı faaliyet ve sabotajların başlıca özelliği, bu işte bizim parti organlarının da kullanılmış olmasıdır; devlet içinde, sanayimizde görülen sabotaj ve ihanet faaliyetleri için parti üyelik kartı kullanılmıştır.

Molotov, bu görüşün doğru olduğunu ispatlamak için Pyatakov, Drobniş, Asinovskiy ve Tamm tarafından verilen ifadeleri örnek gösterdi; böylece kimya sanayisindeki "sabotaj"ların detaylarını sergiledi. Şestov ile Pyatakov'un ifadeleri, aynı zamanda, kömür üretimi alanındaki ve bakır işletmelerindeki zararlı ve sabotaj amaçlı eylemleri de ortaya koymuştu. Çok sayıdaki kaza, patlama, donanım ve makine arızası, planda aksama gibi vakaları renkli ve parlak bir şekilde anlatan Molotov, "düşmanların ifşası" açısından artık mazi olmuş dosyayı açıkça iki şekilde değerlendirdi. Önce "başlıca vakaları şimdi artık biliyoruz" dedi, sonra ise hafif sanayi, gıda sanayisi, tarım, deniz ve nehir taşımacılığı ve ekonominin diğer alanlarındaki durumun tahliline geçerek tamamen tersi yönde bir sonuca vardı:

Biz bu alanlarda o işi henüz tam tespit edemedik ve gerçek anlamda ortaya çıkaramadık.

Bu sözlerle Molotov, sanki plenuma katılanları yeni bir "cadı avı" başlatmaya teşvik ediyor, fakat öte yandan dinleyicilerin kafalarını karıştırarak, onlara aceleci ve düşüncesizce hareketlerden kaçınmalarını öneriyordu. Yagoda'nın İletişim Halk Komiserliği'ndeki "sabotaj" ile ilgili haberini hatırlatan Molotov, şunu belirtti:

Biz bu açıklamanın ne kadarının doğru olduğunu kontrol etmeli, ne kadarının doğrulanmadığını, ne kadar ek bilgi gerektiğini saptamalıyız.

Konuşmasının ikinci kısmında bu fikri daha da ileri götüren konuşmacı, "sabotaj ve zararlı faaliyetlerin sonuçlarını ortadan kaldırmak için" gereken önlemlerden bahsetti:

Bizim görevimiz, bu meselede yalnızca münferit suçluları tespit etmek değildir, sadece bu işi yapanları ifşa etmek ve cezalandırmak değildir. Görevimiz bundan doğru dersleri çıkarmaktır, siyasi ve pratik sonuçlara varmaktır. Bize gereken, özeleştiriye geliştirmek ve artırmaktır... Sanık aramaya gerek yok yoldaşlar. Aslına bakarsanız, partinin merkezi kurumlarından tutun da en alt örgütlerine kadar, burada hepimiz sanığız (*vurgulama bana aittir -Y.J.*).

Peki, kendi ifadesiyle oldukça zor olan bu durumdan kurtulmak için Molotov ne öneriyordu? O, öncelikle herkesin kendi işiyle uğraşmasını ve çabasını kendi alanında yoğunlaştırmasını tavsiye etti:

NKVD düşmanları ifşa etsin, parti görevlileri ise kadrolarla uğraşsınlar, genç, tahsilli, deneyimli uzmanlar yetiştirsinsinler; çünkü zararlı faaliyetler ve sabotajlara karşı bu şekilde daha yararlı olurlar.

Bu yönde yapılan çalışmaları anlatan Molotov, bazı rakamlar vererek, işçilerin toplam sayısı baz alındığında mühendis sayısının bunun yaklaşık %3,5'ini oluşturduğunu, bu mühendislerin de %24-28 kadarının komünist olduğunu bildirdi. Konuşmacı, ülkenin teknik kadrolarının ve uzmanlarının ekonomik gelişme açısından oldukça büyük bir önem taşıdıklarını belirterek, teknolojiyi bilen, üreten ve kullanan kadrolar yetiştirmeyi en güncel hedef olarak öne koydu.

İkinci mesele, "parti kadroları ve görevlileri"yle ilgili mevcut eksiklikler ve sorunları kapsıyordu. Molotov aslında NKVD ve Yejov'un çalışma yöntemlerini kabul etmiyor ve dört yasak kuralını tavsiye ediyordu:

Adamın sicilinde görünen eski işlerine bakarak eleman seçilemez. Onların eski işleriyle ilgili anıları hesaba katamazsınız. Bazı çalışanlara duyduğunuz kişisel bağlılık ve sempatiden dolayı onları tercih edemezsiniz. Raporlar esas alınarak karar verilemez.

Ardından Molotov, ünlü "talimat" hakkındaki ilk yorumunu dillendirdi:

Bu belgenin amacı, dürüst ve samimi eleştiri yoluyla gerçek düşmanları ortaya çıkarmak, gerçek eksiklikleri tespit etmektir. Halbuki buradakilerin çoğu, bunu sanki birbirine mutlaka çamur atmak gerekir manasında benimsediler, özellikle de belirli yönetici grupları... sanki işletme, tesis, büyük fabrika vb kuruluşların müdürleri hedef gösteriliyor, sanki gizli bir elin müdahalesiyle, bu adamların hepsi birden eleştiri hedefi olarak seçilmişlerdir.

Vyaçeslav Mihayloviç Molotov, işletme müdürlerine arka çıkarken, bu arada dört aydır NKVD tarafından takip edilen ve kovuşturulan bazı eski muhalifleri de savundu:

Bize sıkça soruluyor: Eğer biri eski bir Trotskiyici ise ne yapmak gerekir, onunla iş yapılabilir mi? Bu yaklaşım doğru değildir. Biz eskiden bilinçli şekilde Trotskiyici olanlardan yararlanmaya karar verdik ve yanılmadık. Yanlışımız başkaydı; onların çalışmalarını kontrol ederken hata yaptık. Herhangi bir eleman eskiden Trotskiyici olduğu ve partiye karşı geldiği için ondan yararlanmaktan vazgeçemeyiz; böyle bir tutumumuz olamaz. Daha geçenlerde,

Trotskiyeci sabotajcı örgütün ifşasıyla ilgili olarak, bazı bölgelerde, suçlularla birlikte suçsuzlar da aynı kefeye konarak aşırıya kaçılmıştır; çünkü partinin ve devletin politikasını yanlış anlıyorlar.

Molotov, parti mensuplarının bu türden hatalarına örnek olarak, Politbüro'nun müdahale etmek zorunda kaldığı birkaç olayı anlattı. Perm Gorkomu Sekreteri Golışev, sadece eskiden Trotskiyeci olmasından dolayı Perm Uçak Motoru Fabrikası Müdürü Poberejny'ın görevden alınmasında ısrar etmekteydi. Dnepropetrovsk Obkomu 1. Sekreteri M.M. Khatayeviç'in aşırı ve düşüncesizce işgüzarlığı yüzünden, Krivoy-Rog Demir Çelik İletmeleri Müdürü Y.S. Vesnik sadece -eşiyle birlikte- tutuklanmakla kalmayıp az kalsın idam da edilecekti. Bunlardan ders alınmasını isteyen Molotov, "cadı avının" kaçınılmaz olarak neden olduğu cezai uygulamalara tepki gösterdi:

Başlıca kriter, çalışanların profesyonel ve siyasi nitelikleridir ve bunları da ilgili kişinin her gün denetlenen, her gün kontrol edilen işinden anlarsınız.

Konuşmasında son olarak, Molotov, çalışma metotlarına değindi ve bu konuda baskı ve cezalardan çok uzak olan birtakım yöntemlerden bahsetti. Özellikle "kırtasiyecilik ve bürokratik" hastalığına dikkat çekti:

Bu yüzden paralel şekilde aynı işi yapan ve birbirinin ayaklarına dolaşarak karışıklığa yol açan, verimin artırılmasını engelleyen birimler oluşuyor.

Sonra, üretimin organizasyonu ile ilgili daha güncel sorunları ele alan Molotov, can sıkıcı konulara girdi:

... işletmelerde teknik standartları yükseltmek, kullanma kılavuzları, iş güvenliği talimatnameleri, ilgili yönetmelikler, kurallar ve normları tanzim etmek, kişisel eğitim ve hazırlık, teknik altyapı ve organizasyon sağlamak...

Ne var ki Molotov konuşmasını iyimser sözlerle bitirmedi ve yeniden "sabotajlar" konusuna döndü; onun belirttiğine göre, bu vakalar hala gündemdeydi, fakat bununla parti sekreterleri değil, halk komiserleri, genel müdürler ve işletme müdürlerinin uğraşmaları gerekiyordu:

Sabotaj eylemlerini, NKVD mercileri, bazı partililer ve gönüllüler sayesinde öğrendik. Bu arada bazı işletme müdürlerinin, tesis yetkililerinin bunu frenleyebileceğini, siyasi miyoplukları yüzünden sabotajları araştıranlara engel olabileceklerini görüyoruz.³⁰

30 A.g.k., sayı 8, 1993, s. 3-26.

Böylece karmaşık ve çelişkili bir siyasi çizgi ortaya çıktı; il-keler birbirine karışmıştı. Bu çizgi, "düşman" kavramını mutlak biçimde eski muhaliflikle veya partinin eski veya yeni üyeleriyle ilişkilendirmeye son veriyordu. "Sabotajcı" terimi ise, aslında eski "Trotskiyici" teriminin yerine geçiyordu.

Ne var ki Molotov'un konuşmasının son kısmı beklenen etki-yi yaratmadı. Gerek eş konuşmacı L.M. Kaganoviç, gerekse de ya-pılan tartışmaya fiilen katılan Halk Komiserleri M.L. Ruhimoviç, N.K. Antipov, N.İ. Pahomov, N.İ. Yejev, İ.Y. Lyubimov, A.İ. Mikoyan, M.İ. Kalmanoviç, K.Y. Vorosilov, 1. Sekreterler S.A. Sarkisov, M.C. Bagirov, R.İ. Eykhe ve diğerleri Molotov'un söyle-diklerini açıkça göz ardı ettiler. Onlar temelde sadece "düşman-ları" aramaktan, "sabotajcıları" ifşa etmekten ve "sabotajcılara" karşı mücadele etmekten bahsettiler; görünüşe bakılırsa, bu ko-nular onlar için daha avantajlı ve çekiciydi. Plenumda böyle bir eğilim olduğunu gören Molotov'un son sözleri bu yüzden şunlar oldu:

Buradaki polemiği ve tartışmaları dinlerken, ekonomimiz ve bazı devlet kuruluşlarımız hakkında söylediklerimin eksik kaldığı bir-kaç defa aklımdan geçti; demek ki bazı konulara daha net vurgu yapmalıymışım. Bazı konuşmacıların sözlerinden, onların aldığı-mız kararları ve yaptığımız konuşmaları kulak ardı ettikleri anla-şılıyordu.

Molotov, MK üyelerinin cezai uygulamaların ve baskıların sınırlı tutulduğunu anlaması için, 1 Eylül 1936'dan itibaren yar-gılanan anti-Sovyet Trotskiyici örgüt üyelerinin sayısını belirtti. Aralık ayında somut olarak hangi parti örgütünde ne kadar tu-tuklama yapıldığı hakkında bilgi veren Yejev'dan farklı olarak, Molotov, plenuma hangi halk komiserliğinde ne kadar adam tu-tuklandığını bildirdi. Onun söylediğine göre, beş ayda iki bin beş yüz kişi yargılanmıştı. Belirtmek gerekir ki, Savunma, Dışişleri ve İçişleri Halk Komiserliklerindeki, ayrıca birçok cumhuriyetin halk komiserliklerindeki tutuklamalar bu rakamın dışındaydı ve bunlarla birlikte toplam sayı ikiye veya üçe katlanabilirdi. Ama bu durumda bile, kıyımın kitlesel bir hâle geldiği söylenemez-di. Ardından açık bir konudan konuya geçme manevrasıyla, Molotov, bilinçli şekilde, yeniden parti içinde kadro yetiştirme, seçme ve yönetme metotları konusuna geçti.³¹

2 Mart günü, plenum, Molotov ve Kaganoviç'in konuşmaları temelinde Japon-Alman-Trotskiyici Ajanların Sabotaj, Kundakçılık ve Casusluk Faaliyetlerinden Çıkarılacak Dersler başlıklı bir ka-

31 Aynı yerde.

rarı kabul etti. Buradan, dar yönetimin "düşman" kavramının yorumu konusunda nasıl bir tutum değişikliğine gittiği açıkça belli oluyordu. Öncelikle, sadece kararın başlığı bile Trotskiyecileri alışılmış çerçevenin dışına çıkarıyordu. Zira eskiden sonuçta onlar, siyasi muhalefeti temsil ediyorlardı; oysa şimdi sadece partinin değil, Sovyetler Birliği'nin de düşmanları sayılıyorlardı. Bundan başka, kararın içeriğinden, istenirse, sabotaj sorununun genelde ortadan kalktığı sonucu da çıkarılabilirdi. Çünkü karara göre, NKVD mercileri değil, bizzat sorunla yüz yüze olan yürütme kurumları göreve çağrılıyordu. "Alman-Japon-Trotskiyici ajan şebekesinin sabotaj ve kundakçılık faaliyetlerinin sonuçlarını ve faşist ajanların tahribat çalışmalarına olanak veren nedenleri ortadan kaldırmak amacıyla" halk komiserliklerinin, "kendi halk komiserlikleri çerçevesinde sabotaj ve casusluğu ifşa etme ve önleme metotları"na dair öneriler hazırlamaları ve bir ay içinde MK Politbürosu'na ve SSCB SNK'ya sunmaları gerekiyordu. Kararda gerekli önlemler derken, öncelikle üretimde teknolojik sürecin şartnamelerine uyulması, donanımın planlı ve düzenli olarak kontrol edilmesi ve onarılması, iş güvenliği kuralları, teknik standartlar, talimatnameler, kılavuzlar ve yönetmeliklerin titiz bir şekilde uygulanması kastediliyordu. Karar metninde dikkat çekilen hususlar ve "sabotaj" denilen arızalarla kazaları önlemek için öngörülen yollar işte bunlardı.³²

Plenumda, Yejov, beklenmedik bir şekilde ikinci bir konuşma daha yaptı; daha doğrusu, gündemin üçüncü maddesi kapsamında bir eş rapor sundu. Karar kabul edildikten sonra sunulan bu rapor özellikle NKVD ile ilgiliydi. Yejov, "Trotskiyici yeraltı faaliyetlerinin ifşa edilmesindeki dört yıllık gecikme" hakkında Stalin ile Jdanov'un gönderdiği 25.09.1936 tarihli telgraftan söz ederek konuya açıklık getirmeye çalıştı ve zaten plenumdakilerin hepsinin iyi bildiği meseleyi etraflıca anlattı. 1933'te A.N. Slepko grubundan 30 kişi ve İ.N. Smirnov grubundan 87 kişi, Ocak 1936'da da V.P. Olberg tutuklanmıştı; 1932'de Y.M. Kotsyubinskiy grubu ifşa edilmiş ve grup üyeleri 1936'da tutuklanmışlardı. Yejov, 1933'te Batı Sibirya'da bir "sağ"çılar grubunun ortaya çıkarılması, 1932'de Zafran adlı birinin K.B. Radek, İ.N. Smirnov ve Y. N. Drobniş'i ihbar etmesi gibi bilinmeyen olguları da anlattı. Yejov, "dört yıllık gecikmenin" suçlusunu tespit etmeye çalışarak günah keçisi rolü için çok uygun olan G.A. Molçanov'u suçladı. Daha yenilerde, 3 Şubat'ta tutuklanan Molçanov, Kasım 1917-Haziran 1918 arasında, sonradan açıkça Trotskiy yanlısı olacak olan

32 A.g.k., sayı 10, 1994, s. 13.

Antonov-Ovseyenko'nun karargâhında emir erliği yapmış, ardından 1920 yılı yazına kadar yine Trotskiy'in başkumandan olduğu Kızıl Ordu'da hizmet vermişti.

Son olarak Yejov, NKVD içinde, yani kendi çalışanları arasındaki "sabotajların" kökünü kurutmak için alınmış önlemlerden bahsetti ve Devlet Güvenliği Genel Müdürlüğü (GUGB) birimlerinde çalışan 107 kişi de dâhil olmak üzere, 238 üst düzey görevli çekistin tutuklandığını bildirdi.³³

Görüşmelere katılan NKVD mensupları da, şeflerinin belirlediği çizginin dışına çıkmadılar. NKVD eski şefi G.Y. Yagoda, NKVD Leningrad Vilayet Şubesi Müdürü L.M. Zakovskiy, Yejov'un birinci yardımcısı Y.S. Agranov, Ukrayna SSC Halk İçişleri Komiseri V.A. Balitskiy, NKVD Moskova Vilayet Şubesi Müdürü S.F. Redens ve Karşı İstihbarat Başkanı L.G. Mironov temel meselede hep birlikte Yejov'u desteklediler ve 1931-1932 döneminde "düşmanın yeraltı faaliyetlerine" karşı mücadeleden belirgin derecede gevşediğini itiraf ettiler. Fakat suçlunun kim olduğu konusundaki görüşleri farklıydı. Bu konuda yalnızca Yagoda Yejov'a destek verdi ve sadece Molçanov'un sorumlu olduğunu beyan etti. Kalanlarsa öncelikle eski İçişleri Halk Komiseri Yagoda'nın sorumlu olduğunda ısrar ettiler. Müzakerelere katılan Sağlık Halk Komiseri G.N. Kaminskiy, eskiden 14 yıl OGPU'nun çeşitli kademelerinde emek vermiş Azak-Karadeniz Kraykomu 1. Sekreteri Y.G. Yevdokimov, OGPU Başkan Yardımcılığı (1931-1932) ve SSCB Başsavcılığı (1935-1936) görevlerinde bulunmuş SSCB TsİK Sekreteri İ.A. Akulov da aynı görüşü paylaşıyorlardı.³⁴

Bu arada iki uyumsuz konuşma kafaları karıştırdı. M.M. Litvinov'a göre, NKVD yurtdışı ajanlarının çalışmaları son derece olumsuzdu; üstelik onların defalarca uydurdukları, Dışişleri Halk Komiseri'ne karşı komplo girişimleri olduğu yolundaki iddialarının da hiçbir aslı astarı yoktu.³⁵ A.Y. Vişinskiy ise daha sert bir eleştiri yaptı. Onun beyanına göre, NKVD sorgu memurları, sorgulama sırasında profesyonellikten uzaklaşıyor, insanı çıldırtacak derecede bir cehalet sergiliyor, olayları ve kanıtları bilinçli bir şekilde, haince değiştirip tahrif ediyorlardı. Vişinskiy ayrıca şunu da itiraf etti:

Bizde sadece NKVD organlarında değil, savcılık birimlerinde de soruşturma prosedürleri ve uygulamaları konusunda bir kalite

³³ A.g.k., s. 13-27.

³⁴ A.g.e., sayı 12, 1995, s. 3-28; sayı 2, s. 3-6, 14-21.

³⁵ A.g.k., sayı 2, 1995, s. 7-8.

yetersizliği söz konusudur. Bizde soruşturma dosyalarının başlıca eksiği ve kusuru, kendi aramızda 'suçlama eğilimi' dediğimiz husustur. Bu, "üniformanın namusu"nu kurtarmanın bir yolu sayılıyor; yani eğer biri yakalanmışsa, ele geçmişse ve suçlu olarak yaka parça getirilmişse, demek ki nasıl olursa olsun, onun suçlu olduğunu ispatlamak gerekir. Eğer soruşturma, suçlamadan farklı bir sonuca varırsa, bu sadece çok büyük bir terslik sayılıyor. Kanıt yetersizliğinden dolayı dosya kapatma, genelde bir kusur olarak kabul ediliyor, bunun kurum ve çalışanlarının itibarını sarstığı düşünülüyor.

Vışinskiy açıklamasında, bu tür "suçlama eğilimi"nin 8 Mayıs 1933 tarihli MK talimatına aykırı olduğunu belirtti (Yejov da konuşmasında bu talimata defalarca değinmiş, ancak onun özünü açıkça tahrif etmişti). Başsavcı, söz konusu MK belgesinin, "insanların asılsız ve gerekçesiz olarak gözaltına alınmalarını önlemeye" yönelik olduğunu söyledi ve şunu da ekledi:

Ne yazık ki, 8 Mayıs tarihli talimat şimdiye kadar pek dikkate alınmamıştır.³⁶

Derken Stalin, bilinen basit "düşman" kelimesine daha da karmaşık ve belirsiz bir yorum getirdi. Plenumun bitmesine iki gün kala yaptığı konuşmada, Stalin, oldukça fazla ayrıntıya girdi ve konudan konuya atladı. Bazen nedense esas konunun çevresinde dönüp dolaşarak lafı uzatıyor ve meselenin özünü dile getirmek istemiyordu. Konuşmasının önemli kısmını, plenuma hâkim olan havaya uygun olarak, Trotskiycileri eleştirmeye ve kınamaya ayırdı, Molotov'un yaptığı gibi, onları parti dışı "Şakhtı" ve "Pormpartiya" dosyalarının muhataplarıyla ilişkilendirdi. "Kapitalist çember" ile sınıf savaşının gerginleşmesi arasında bağlantı kurmak üzere kısaca uluslararası durumdan bahsetti. Ardından yeni ve daha korkunç bir tehlikeyi, "aptallaştırıcı kendini beğenmişlik, kibir ve kuruntu ortamı, gösteriş ve pohpohlama ortamı"nı anlattı. Sonra hitabet yeteneğini kullanmaya başladı ve bu ortamı yaratanları ve muhalifleri kastederek, isim vermeden ironi yaptı:

Parti tüzüğü, parti organlarında seçimler, parti yöneticilerinin parti kitlesi önünde rapor verme zorunluluğu mu? Canım bunlara ne lüzum var?

Konuşmasının sonuna doğru, Stalin, yine muhaliflere yüklendi:

36 A.g.k., s. 11-14.

Parti üyelik kartı sahibi olan bugünkü sabotajcılar, parti üyeleri oldukları için onlara siyasi açıdan güvenen halkımızı kandırıyorlar... İnsanlarımızın zaafı, bu adamları, onların yaptıklarının sonuçlarına göre değil, siyasi beyanatları ve aidiyetlerine göre değerlendirmektir.

Stalin, tam bitirirken, kendisi için temel konuya geçti ve şimdi artık hepsi görevden azledilme tehlikesiyle karşı karşıya olan parti yönetim gruplarını sıraladı: Üst düzeyden 3 ila 4 bin arasında, orta düzeyden 30 ila 40 bin arasında, alt kademedен 100 ila 150 bin arasında yöneticinin tümü tetikte olmalıydı. Bütün bu parti kademelerindeki arındırmanın tamamlanması için altı aylık bir süre tanıyan Stalin'e göre, bunun ardından "kendi sırasını bekleyen taze güçler parti saflarındaki yerlerini alacak"tı.³⁷ (37) Zaten bu sürenin bitiminde, SSCB Yüksek Sovyeti ve yerel Sovyetler için seçimler yapılması planlanıyordu.

Bu konuşmanın ardından yapılan görüşmelerde, Stalin'in niye endişe ettiği ortaya çıktı. MK üyeleri onun söylediklerine karşı tamamen ilgisiz ve duvar gibi sağdılar; önerileni değil, sadece duymak istediklerini duymuş, işlerine geleni benimsemişlerdi. Müzakereye katılan yirmi dört kişiden on beşi, genelde "halk düşmanları"ndan, yani Trotskiyecilerden bahsetti. Molotov ve Jdanov'un konuşmalarını izleyen görüşmelerde olduğu gibi, hepsinin konuşmalarında bir kendinden eminlik ve saldırganlık vardı. Bütün sorunlar "düşman arayışı"nda düğümleniyordu. Kimse temel sorunu, parti örgütlerinin çalışmalarındaki kusurları dile getirmiyor, SSCB Yüksek Sovyeti seçimlerine hazırlıktan bahsetmiyordu.

Örneğin Y.G. Yevdokimov, derhal ve hiç çekinmeden hatalarını itiraf etti, ancak detaylara girmede; ardından hemen Azak-Karadeniz Bölgesin'de "düşmanlar"ın nasıl güçlendiklerini anlatmaya başladı:

Her yerde, yönetimin her kademesinde, partinin düşmanları, birinci ve ikinci sekreterler olarak başta oturuyorlardı... Toprak İşleri Halk Komiserliği'nden tutun da Sovhozlar, İç Ticaret vb Halk Komiserliklerinin bölge müdürlüklerinde, neredeyse bütün birimlerde onlar vardı. Bölge savcılığında da derinlemesine mevzilendikleri ortaya çıktı... Çekistlerin iki teşkilatı birden parti düşmanlarının eline geçmişti. Düşmanlar bütün güçlerini, kentlerin parti örgütlerini ele geçirmeye yöneltmişlerdi.

Yevdokimov, bütün bunların suçunu kendinden önceki 1. sekreter olan B.P. Şeboldayev'e yükledi. Ayrıca 15 Ağustos

1936'da tutuklanana kadar Bölge Tedarikler Komitesi yetkilisi olan, kararlı ve ilkeli Trotskiyeci A.G. Beloborodov'u da suçladı.³⁸

Fikir yürütme tarzı bakımından P.P. Postişev'in de Yevdokimov'dan bir farkı yoktu. Daha yakınlarda Ukrayna KP(b) MK 2. Sekreterliği görevinden alınmış olan Postişev'in, hataları karşısında kendini aklamak için gururla dile getirdiği, biricik ve en sağlam kanıtı şuydu:

Biz ne de olsa Ukrayna'da partiden on bir bin düşmanı ihraç ettik ve bunların çoğunu hapse attık.³⁹

İlginçtir ki, B.P. Şeboldayev, İ.D. Kabakov, Y.B. Gamarnik, A.İ. Ugarov ve A.V. Kosarev'in anlattıkları da kendilerinden önce konuşanların söylediklerinden farksızdı.

Y.A. Yakovlev, plenumdaki gergin havayı yumuşatmaya çalıştı. Yakovlev, KPK denetimlerinin sonuçları hakkındaki verileri aktardı ve genelde sertlikten yana olan MK üyelerini ılımlı olmaya çağırdı. Konuşmacı, ısrarla, partiden ihraç edilenlerin sayısının "düşman" sayısı ile aynı olmadığını vurgulayarak VKP(b) eski üyelerinin çoğunun Trotskiyeci oldukları için değil, resmiyet hastalığı, bürokratiklik, insanlara kayıtsızlık ve ilgisizlik gibi çok daha basit nedenlerden dolayı ihraç edildiklerini hatırlattı:

Parti Denetleme Komisyonu olarak biz, Moskova'daki üç işletmede ihraç edilmiş 155 kişiyle görüştük; bunlardan 62'si pasif tutumlarından dolayı partiden atılmıştı. Bu 155 kişinin üçte ikisi on seneden fazla bir süredir üretimde çalışmaktaydı. Bunlardan 70 kişi çilingir ve tornacı, cilacı, teknisyen ve mühendistir. Bu 155 kişiden 122'si eski Stahanovcudur (*üretim rekortmenleri -ç.n.*). Peki öyleyse mesele nedir? Bana kalırsa buradaki sorun insanlara karşı kayıtsızlıktır.

Yakovlev sadece başkentle ilgili verilerle yetinmeyerek Demiryolları Halk Komiserliği çalışanları arasındaki duruma da değindi. Demiryollarında çalışan toplam 165 bin komünistten yaklaşık 75 bini partiden ihraç edilmişti. Yakovlev, böylesine vahim boyutlara ulaşan tasfiyelerin başlıca nedeni hakkında şunu söyledi:

Bu adamların çoğu, pasiflik, siyasi cehalet ve üyelik aidatı ödeme-mekten dolayı partiden ihraç edilmiştir.

Bu sözlerinin ardından, plenumun katılımcılarına bir suçlama yöneltti:

38 A.g.k., sayı 4, s. 9-14.

39 A.g.k., sayı 5-6, s. 3-8.

Geçen değil ondan da önceki, 1935 sonundaki plenumda MK talep etmiş, Yoldaş Yejev da Moskovalılara hitaben bu sorunu gündeme getirmiş, parti içindeki düşmanları arayıp bulma ve ihraç etme konusundaki eksiklikleri vurgulamıştı. Buna cevaben bazı örgütler gereken yüzdeyi hızla sağlamışlardı.⁴⁰

Fakat kendilerine yöneltilen bu kadar sert bir eleştiri bile MK üyelerini etkilemedi. Kimse kendisini haklı göstermeye çalışmadı, üstelik Yakovlev'in söylediklerine itiraz etmek veya iddialarına cevap vermek de istemedi. Bu nedenledir ki, Parti Yönetim Organları Şubesi Başkanı G.M. Malenkov söz almak zorunda kaldı. Malenkov, temelde Yakovlev'in dediklerini tekrarladı ve parti sekreterlerinin sıradan üyelere karşı ilgisiz davrandıklarını, onları ihmal ettiklerini, onların görüşlerini dikkate almadıklarını bildirdi. Onun verdiği bilgiye göre, partiden ihraç edilenlerin sadece onda biri gerçek Trotskiyeci veya Trotskiy yandaşıydı. Düşüncesizce, bir formaliteyi yerine getirmek için, gösteriş ve işgüzarlık yaparak gerçekleştirilen topyekûn ihraçlar yüzünden vilayet ve bölge örgütlerinde neredeyse yarı yarıya daralma olmuştu. Malenkov'a göre, birinci sekreterler, teşkilatların çoğunda kişisel klanlar şeklinde bir tür parti bürokrasisi kurmuşlardı; hatta işi öyle bir boyuta vardırmışlardı ki, başka bir vilayete veya bölgeye nakledilmeleri durumunda, uzun zamandır anlaştıkları, kendilerine sadık olan gruplarını da peşlerinden götürüyorlardı. Onun fikrince, ayrı birinci sekreterler, çevrelerine dalkavukları topluyor, kendilerine yapılan iltifat ve methiyeleri teşvik ediyorlardı. Bu nedenle de, kendini beğenmişlik ve özeleştiriden kaçma ciddi bir sorun hâline gelmişti.

Parti yöneticilerine bu sert eleştirileri yönelten Malenkov, Stalin'in raporunda yuvarlak olarak aktarılmış olan rakamların da kesin tablosunu verdi. Onun belirttiğine göre, partinin asıl kadrosu veya en üst yöneticileri, yani raykom, obkom, gorkom ve kraykomlar ile milli KP MK'larının birinci ve ikinci sekreterlerinin sayısı 3-4 bin değil daha fazla olup 5.860'tı. Partinin alt örgütlerinde ise 100 ila 150 bin arası değil, toplam 94.145 parti yöneticisi vardı.⁴¹ Böylece Malenkov, yönetici kadrolarının açıkça şişkin olduğunu vurgulayarak bu sayının düşürülme ihtimalinin yüksek olduğunu ima etti.

Yakovlev ile Malenkov'un konuşmalarından sonra MK üyeleri epeyce kendilerine geldiler; ancak yine de kimse Stalin'in raporuyla ilgili konuşmak istemedi. Gerçek şu ki, plenumdakiler ar-

40 A.g.k., s. 16-24.

41 A.g.k., sayı 10, 3-11.

tık “düşmanlar” dan bahsetmeyi bırakmışlardı; fakat bu sefer de kendi aralarında didişmeye başladılar. Ukrayna KP(b) MK üyeleri S.Y. Kudryavtsev ve P.P. Lyubçenko, cumhuriyette yapılan bütün hataların yeni suçlusu olarak Postişev’e kancayı taktılar. A.A. Andreyev, Şeboldayev’e, VTsSPS Sekreteri V.İ. Polonskiy ise N.M. Şvernîk’e yüklediler. Kendi tasfiye yöntemini inatla savunan N.S. Khruşov, Yakovlev ile polemîğe girdi ve onun söylediklerini tekzip etmeye çalıştı. Plenumda oluşan bu ortamı dikkate alan Stalin, kapanışta, 5 Mart günü, raporuna göre daha fazla ve daha açık konuştu. İosif Vissarionoviç kuşkusuz kendisi açısından en önemli meseleyi, parti ve yürütme organlarının işlevlerini kısa süre içinde birbirinden ayırma ihtiyacını ortaya koydu:

Parti teşkilatları iktisadi faaliyet yapmayacaktır; ancak bu, kısa sürede, hemen olmayacaktır. Bunun için zamana ihtiyaç var. Tarım alanındaki kurumları yeniden düzenlemek ve onlara personel sağlamak gerekir; en iyi elemanları oraya sevk etmek lazım. Sanayi daha sağlamdır ve oradaki organların yerine geçmenize imkân vermezler. Bu çok iyi bir yapıdır. Sovyet iktisadi kurumlarını yönetmek için bolşevik yöntemleri öğrenmek gerekiyor. Bu kurumların yerine geçmek büyük bir hatadır; bu organları ve kurumları kişiliksizleştirmek büyük bir kusurdur. Onlara yardım etmek, onları yöneltmek ve yönetmek lazım; ancak bunu onlarla birlikte yapmak gerekir.

Ardından Stalin, son on yıl boyunca iktidarın yürütme alanındaki mevcut kurumlarının yerine geçmeye çalışan partililerle ilgili görüşünü belirterek, bu çerçevede “sol”cu Tortsikiyciler ile “sağ”cı Bukharincileri ele aldı. Daha yakın zamana kadar partinin çekirdeğini oluşturan bu gruplar, tamamen farklı olan yeni ortamda hâlâ eskisi gibi çalışmak istiyorlardı. Fakat Stalin onları ciddi bir güç olarak görmediğini ima etti ve onların pek büyük tehlike yaratmadıklarını söyledi. Parti içinde baştan beri ne kadar inançlı ve fikir sahibi Trotskiyci, Zinovyeveci ve “sağ”cı varsa hepsini üşenmeden sayan Stalin, bu tür unsurların tümünün sayısının 30 bini geçmediği sonucuna vardı -ki bu rakam Trotskiy’in verdiğiyle aşağı yukarı örtüşüyordu. Fakat bu rakamı veren Stalin, hemen ardından, bunların 18 bin kadının tutuklanmış olduğunu da ekledi. Stalin, serbest olanların çoğunluğu için “parti tarafına geçtiler ve tamamen parti yanlısı oldular” derken, bir kısmının da partiden ayrıldığını beyan etti. Bu konuya birkaç defa yeniden döndü ve MK üyelerini ikna etmeye çalışarak, eski muhalifleri iki kategoriye ayırmak gerektiğini söyledi: liderler ve onların peşindeki sıradan üyeler. Ona göre, bu sonunculara düşünceli yaklaşmak ve onların kaderlerini dert edinmek lazımdı. Stalin, 1922’den

itibaren değişik nedenlerle partiden "ayıklanan" bir buçuk milyon insanı hatırlattı; bunca insana olumsuz yaklaşmanın hiçbir gerekçesi olamayacağını, büyük hata yapıldığını belirtti:

Bizde dev boyutlu düşünce sahibi insanlar ortaya çıkmış; onlar bin, on bin gibi büyük rakamlarla fikir yürütüyorlar. Partiden 10 bin üyeyi ihraç etmek mi, hiç sorun değil, çok basit bir şey.

Stalin yine çok sayıda insanın, bu bir buçuk milyon insan gibi, ceza ve kıyım hedef olma ihtimalini iyi biliyordu ve bu yüzden de plenumdakilere doğrudan şöyle seslendi:

Bazı yoldaşların konuşmalarında, günlerden bir gün Trotskiy ile aynı kaldırımdan yürümüş veya Trotskiy ile aynı yemekhanede yemek yemiş herkesi, işin ötesine berisine bakmadan topyekûn hedef alma isteği seziliyor... Buna izin vermeyiz; bu hiçbir işe yaramaz.

Sonra konuşmacı, üçüncü sorun olarak gördüğü parti içi bürokrasi konusuna geçti ve partideki bürokratları, tamamen bilinçli bir şekilde, sayı ve siyasi yetkileri açısından farklı olan üç gruba ayırdı. Stalin, temel parti örgütlerinin 102 bin sekreterini birinci gruba dâhil etti ve bu gruba karşı herhangi bir iddiası olmadığını, onlardan sadece siyasi bilgilerini artırmalarını beklediğini söyledi. Üç bin beş yüz raykom ve gorkom sekreterini ikinci grubun içinde sayan Stalin, bunların sayıca gereğinden fazla olduğunu kaydetti ve raykom, obkom ve kraykom sekreterliği görevlerinin bir arada yürütülmesi suretiyle bunların sayısının azaltılmasını önerdi. Ama Stalin, asıl olarak üçüncü gruba yüklendi; obkom, kraykom ve milli KP MK sekreteri olan yüzden çok yöneticiyi bu grubun içine dâhil ediyordu ve derken, hiçbir açıklama yapmadan, halk komiserlerini de onlara ekledi. Stalin, halk komiserleri hakkında oldukça aşağılayıcı bir tarzda konuştu:

Bizde bazı yoldaşlar zannediyorlar ki, eğer onlar halk komiseriyeler her şeyi biliyorlar. Onlar, yüksek görevin kendi başına çok engin ve kapsamlı, azami bilgiyi sağladığını sanıyorlar. Veya şöyle düşünüyorlar: Ben MK üyesiysem, demek ki tesadüfen MK üyesi değilim, demek ki her şeyi biliyorum. Oysa bu büyük bir hatadır.

Stalin parti yönetimi ve bürokrasisinin bu belirgin kusurlarını dile getirdikten sonra, belirttiği her üç grupta yer alan bütün sekreterlerin altı aylık zorunlu eğitim kursuna veya ihtisaslaşma eğitimine tabi tutulmalarını önerdi; bu kursların yakın zamanda açılacağını bildirdi. Ancak eğitime başlamadan önce, onlar, kendi yerlerine geçecek yetenekli, deneyimli ve onları aratmayacak ikişer yardımcı önermeliydiler. Bu konuda niye ısrar ettiğini,

Stalin'in, M.M. Khatayeviç'in konuşması sırasında oturduğu yerden sarf ettiği sözler açıklıyordu:

Siz, çoğunuz rekabetten korkuyorsunuz, bu yüzden de işe yaramaz kıyırıkları göreve getiriyorsunuz; onlar ise size yardımcı olamıyorlar, gerçek vekillik yapamıyorlar.⁴²

Stalin'in birinci ve ikinci gruplar olarak bahsettiği sekreterler, söz konusu kurslardan sonra başka bir yere gönderileceklerini veya başka bir göreve atanacaklarını hissediyorlardı; bu olasılık gayet yüksekti. Üstelik onlara parti yönetimi dışında da görev verebilirlerdi. Stalin bu acı hapi tatlandırmaya çalıştı:

Bizler ihtiyarladık ve yakında çekileceğiz, sahneyi terk edeceğiz. Bu, doğanın kanunudur. Ve bizim yerimize geçebilecek birkaç grubun olması istiyoruz.⁴³

Stalin'in raporuyla ilgili karar da, yine onun kapanış konuşması gibi, bir "cadı avı" çağrısı olmaktan tamamen uzaktı. Karar, herhangi bir eleştiri veya değişiklik yapılmaksızın, plenuma katılanların oybirliği ile kabul edildi; son yıllarda bu bir kural haline gelmişti. Kararda "Trotskiyici faşistlerin ihanet, casusluk ve sabotaj faaliyetleri" ifadesi sadece bir kez ve yalnızca giriş kısmında geçmekteydi. Kararın hedef aldığı temel sorun ise, parti örgütleri ve yöneticilerinin çalışmalarındaki ciddi kusurlardı ve şu noktalar öne çıkarılıyordu:

1. Parti örgütleri iktisadi faaliyetlere kendilerini aşırı kapırmış, partinin siyasi yönetim işlevinden uzaklaşmış, "Toprak İşleri Halk Komiserliği'nin yerel birimlerinin yerine geçerek onları ezmiş ve kişiliksiz hâle getirmiş, küçük işletmecilere dönüşmüşler" di.

2. Kararın dile getirdiği sorunlardan biri de şuydu: "Partinin siyasi faaliyetlerini bir kenara bırakarak ekonomiye ve üretim konularına eğilen, özellikle de tarım alanındaki parti yöneticilerimiz, çalışmalarının merkezini çaktırmadan kentten vilayete kaydırmışlardır. Onlara göre, işçi sınıfının bulunduğu kent, vilayetin siyasi ve kültürel yönetici gücü değil, sadece var olan birçok sahadan biridir."

3. Kararda, "parti yöneticilerimiz ideolojik çalışmanın hazzını unutmışlardır; partilileri ve partisiz kitleleri siyasi açıdan parti hedeflerine göre eğitmeyi ihmal ediyorlar" deniyordu.

42 RGASPI, k. 558, l. 11, d. 18, s. 130.

43 *Voprosi istorii* (Tarih Meseleleri dergisi), sayı 11-12, 1995, s. 11-22.

4. Ayrıca, "onlar eleştiri ve özeleştiri gibi ilkelerle çalışmayı, kusurlarımızı açıkça ele almayı unutmaya başlamışlardır" uyarısı yapılıyordu.

5. Eleştirilerden birisi de şuydu: "Onlar parti kitleleri karşısında doğrudan sorumluluktan kaçmaya çalışıyorlar... seçimler yerine kendi aralarında aldıkları kararlarla atama yapmaya cüret ediyorlar... böylece bürokratik merkeziyetçilik ortaya çıkmıştır."

6. Kararda, personel eğitimi ve yönetimi konularında şunlar öngörülüyordu: "Çalışanlara formaliteler çerçevesinde ve bürokratik açıdan bakmak yanlıştır. Öncelikle işin özü politik yaklaşımdır, adamın güven verip vermediği önemlidir; ikinci olarak, onun mesleki, profesyonellik düzeyi, somut bir işi yapma becerisi dikkate alınmalıdır."

7. Kararda, parti örgütlerinin yöneticileri için "insanlara, parti üyelerine, çalışanlara gereken dikkatle yaklaşıyorlar... İnsanlara, parti üyelerine, çalışanlara böylesine duyarsız bir yaklaşımın sonucunda, partinin bir kısmında suni hoşnutsuzluklar, tepkiler ve kırgınlıklar ortaya çıkıyor" değerlendirmesi yapılıyordu.

8. Son olarak, kararda, parti yöneticilerinin, eğitimlerinin yetersizliğine rağmen bilgilerini artırmak istemedikleri, öğrenmekten uzak durdukları, seviyelerini yükseltmeyi düşünmedikleri kaydediliyordu.

Bu hususlar ve maddeler bağlamında, kararda, partinin çalışmalarında görülen bütün kusur ve eksiklerin en kısa sürede ortadan kaldırılması isteniyordu. 1.-8. maddelerde öngörüldüğü üzere, iktisadi kurumların yerine geçme ve onları kişiliksizleştirme engellenecekti; parti örgütleri acilen siyasi faaliyetlerine döneceklerdi; çalışmalar kentte yapılacaktı; basına daha fazla önem verilecekti. 9.-14. maddelerde şunlar karara bağlanıyordu: "Obkom, kraykom ve gorkom plenumları, parti rapor ve seçim konferansları, kentlerde öncü ve aktif üye toplantıları vb etkinliklerde gösterişe, şaşaaya, önderleri pohpohlamaya ve abartılı övgülere" kesinlikle son verilecekti. Parti örgütlerinin plenumlarda rapor sunması uygulamasına yeniden dönülecekti; parti birimlerinde seçimsiz adam atama uygulaması kesin bir şekilde önlenmeliydi. 15.-18. maddelerde kadro yönetiminde ilke olarak yeni yaklaşımlar öngörülüyordu. 19.-25. maddelerde ise, parti yöneticilerinin eğitimi ve ihtisaslaşmaları gibi konular yer alıyordu."

Böylece Stalin, yapılacak reformları sağlama almak, onlar için gereken şartları oluşturmak ve artık kaçınılmaz hale gelen kadro

rotasyonu sorununu çözmek üzere işte bu şekilde, son bir girişimde daha bulundu. Plana göre bunlar, alternatif adaylı ve eşitçi bir seçim sistemiyle yapılacak SSCB Yüksek Sovyeti seçimleri ve ayrıca parti örgütlerinde yapılacak gerçek seçimler sayesinde gerçekleştirilecekti.

ON BEŞİNCİ BÖLÜM

6 Mart 1937'de, bütün Sovyet gazetelerinde, parti yaşamındaki çok önemli bir olay hakkında bir haber çıktı. Genel olarak bakıldığında, bu haber, önceki birçok haberden farksızdı; ancak kendine has bir özelliği ile de dikkat çekiyordu. Haberde belirtildiğine göre, "geçenlerde" sona eren plenum, "yeni anayasa temelinde yapılacak SSCB Yüksek Sovyet seçimleriyle ilgili olarak parti örgütlerine düşen görevleri" görüşmüştü. Fakat haberde, plenumun gündemindeki öteki iki konu ima bile edilmemiş, sadece son kısımda şu belirtilmişti:

Plenum ayrıca Buharin ile Rıkov'un parti karşıtı faaliyetlerini ele almış ve onların VKP(b) üyeliğinden ihraç edilmelerine karar vermiştir.

Ardından, plenumda kabul edilmiş beş karardan sadece biri -Jdanov'un konuşmasıyla ilgili olanı- aktarılmıştı.

Haberin böylesine sınırlı ve bilinçli olarak seçilmiş bir içerikte olması, çok önemli bir husustu. Parti kitlelerine ve ülke halklarına neyin ne zaman bildirileceğine kendisi karar veren dar yönetim, geçen Aralık ayında olduğu gibi bu sefer de cezalarla ilgili konuları gizli tutmaya çalışmıştı; dolayısıyla, sadece Yejov, Molotov ve Kaganoviç'in değil, Stalin'in rapor konuşmalarından da bahsedilmemişti. Çünkü resmi bilgi verilseydi, "düşmanlar"ın varlıkları ve tutuklandıkları hakkında mutlaka söylentiler, konuşmalar ve fikir alış verişleri olacaktı ve bunlara mahal verilmemeliydi. Gazete ve dergiler üzerinden yapılan propagandanın tek hedefi

vardı: parti örgütlerinin yeni seçim sistemine göre yapılacak seçimlere hazırlanması.

Bununla birlikte, şunu da kaydedelim ki, plenum hakkında böylesine tek taraflı şekilde haber verilmesi basit bir mesele değildi. Kuşku uyandıran taraf şuydu: Jdanov'un raporu 11 Mart'ta yayımlandı; halbuki raporun düzeltilmiş metni, hiçbir sorun olmadan daha 28 Şubat'ta gazetelerde çıkabilir veya en azından, söz konusu haber ve kararlar birlikte 5 Mart sonrasına kalmadan yayımlanabilirdi. Bu bir haftalık gecikmenin nedeni, belki de en üst düzeyde ortaya çıkan ve bizim bilmediğimiz bir ihtilaftı; belki de partide gerekli yetkiye sahip bir grup, parti içindeki bürokrasiye karşı açıkça saldırı niteliğindeki bu konuşmanın halka ulaşmasını istememişti. Fakat böyle bir grubun varlığını kabul etsek bile, kimlerden oluştuğunun bilinebileceğini sanmıyoruz. Öte yandan, epey zaman sonra, 29 Mart'ta, Stalin'in plenumdaki konuşmasının metni yayımlandı ve bu gecikme, bir bakıma, "manevi zarar" görmüş parti bürokratları için bir teselli sayılabilirdi. Eğer durum böyle idiyse, bu grubun bir sonraki adımı, ne pahasına olursa olsun "düşmanlar"la ilgili materyallerin kamuoyuna iletilmesi olacaktı. Plenumda bahsedilen "Trotskiyciler ve ikiye yüzlüler", çok sayıdaki başka "düşmanlar", bunlara yönelik suçlamalar, ifşaatlar, kınamalar, Stalin ve Molotov'un da belirttikleri hainler, mutlaka halka açıklanmalıydı.

Kısacası bizce burada bir tür "halat çekme" yarışması söz konusuydu. 1 Nisan'da gazetelerde Stalin'in plenumdaki "Son Söz"ü yayımlandı. Ki bu, sanki reformcuların özgün bir karşı argümanı gibi duruyordu; raporla ilgili karar ise gazetelerde yoktu. Bunun yerine gazeteler 21 Nisan'da Molotov'un konuşmasının ikinci kısmını bastı. Yazının "Trotskiyciler ve Diğer Sabotajcılar, Kundakçılar ve Casuslarla Mücadeledeki Görevlerimiz" şeklindeki başlığı çok anlamlıydı ve metin tam üç sayfayı kapsıyordu. Ancak içerik ve Kadro Yetiştirme, Kadro Seçimi, Yönetim Metodu gibi alt başlıklar materyalin tamamen farklı bir amaç taşıdığını ortaya koyuyordu. Bu arada dar yönetim, sadık neferleri A.İ. Stetskiy, L.Z. Mekhlis, B.M. Tal ve emirlerindeki basın ve yayın organları aracılığıyla, halka, son plenum hakkında gerçeği anlatmaya çalışırken, yeni, ancak beklenen bir sorun gündeme geldi. Jdanov'un konuşmasıyla ilgili karar uyarınca, bütün parti örgütlerinde ve tabii ki öncelikle de alt birimlerde seçimler baş-

lamıştı. Bu seçimler hemen şöyle bir manzaraya yol açtı: Birinci sekreterler ya kendilerinden ne istendiğini anlamadıklarından ya da cehaletleri yüzünden veya kasıtlı bir şekilde, durumu idare etmek için seçimleri eskisi gibi yapmaya çalışıyorlardı. Bunun için listeler kullanılıyor, gösterilen adaylarla ilgili görüşmeler ve tartışmalar yapılmıyor, açık oylama yaptırılıyordu. Kısacası 1. sekreterler, plenumda kendilerinin kabul ettikleri kararı göstere göstere kendileri ihlal ediyorlardı.

Bu “anlayışsızlığın” en açık örneği, S.V. Kosior’un Stalin’e 20 Mart’ta gönderdiği telgraftı:

Vilayette parti organlarında seçimlerin başlaması dolayısıyla, hâlâ belirsiz kalmış bazı konularda talimat vermenizi arz ederim: Parti örgütleri sekreterlerini, parti konferanslarına gidecek delegeleri ve parti komiteleri büro üyelerini açık mı, yoksa gizli oylama ile mi seçelim?

Stalin’in buna cevabı son derece kısaydı:

Bütün seçimler gizli oylamayla yapılacaktır.¹

Fakat o, bunun gibi yüzlerle telgrafın daha gelebileceğini çok iyi bildiğinden, hemen aynı gün, Politbüro’nun, Parti Organları İçin (Plenum Kararlarına Uygun Olarak) Seçimler Yapılması Hakkında başlıklı bir genelge çıkarmasını sağladı. Belgede çok net, açık ve anlaşılır bir şekilde şunlar belirtilmişti:

Parti organları için yapılan seçimlerde listelere göre oylama yapılması yasaklansın. Her bir aday için ayrı ayrı oylama yapılsın ve bu arada **partinin bütün üyelerine, adayları geri çevirme ve onları eleştirme konusunda sınırsız hak sağlansın** (*vurgulama bana aittir -Y.J.*). Parti organları seçimlerinde kapalı (gizli) oylama uygulansın.²

Ne var ki, plenum kararının bu şekilde ısrarla vurgulanmasının bile yeterli olmadığı kısa zamanda ortaya çıktı. Bu nedenle Politbüro, 8 Mayıs’ta, bu kez artık MK kararı olarak G.M. Malenkov’un hazırladığı açıklamayı onaylamak zorunda kaldı. Belgenin başlığı şöyleydi: **Kapalı (Gizli) Oylama Sonuçlarını Açıklama Düzeninin İhlal Edilmesi Hakkında**. Burada dikkati çeken şeydu:

VKP(b) MK tarafından edinilen bilgilere göre, bazı parti örgütlerinde, parti konferansları ve toplantılarında gizli oylama sonuçları açıklanırken, oy sayma komisyonları, parti organlarına veya parti

1 RGASPI, k. 558, l. 11, d. 56, s. 31-32 ob.

2 A.g.k., k. 17, l. 163, d. 1141, s. 68-69.

konferansı delegeliğine aday olan VKP(b) MK üyelerinin aldıkları "aleyhte" oyların sayısını bildirmiyorlar. VKP(b) MK, bu uygulamanın yanlış olduğunu ve kiminle ilgili olursa olsun oylama sonuçlarının tam ve sözlü olarak (basılmış olarak değil) açıklanması gerektiğini bildirir.³

İşte bu yüzden, söz konusu sorun ortaya çıktıktan sonra, propagandanın yönü mecburen değiştirildi. SSCB Yüksek Sovyet seçimleriyle ilgili sorunlardan, mecburen parti organlarında yapılan seçimlerin kural ve düzeni meselesine geçildi. Çok manidardır ki, o sıralar, *Pravda* gazetesi, farklı konuda sadece bir makale basmıştı. Kimya işletmelerindeki sabotajlar sonucu meydana gelen zararın ve hasarın giderilmesi hakkındaki yazı, Ağır Sanayi Halk Komiser Yardımcısı O.P. Osipov-Şmidt'e aitti.⁴

Parti organları için yapılan seçimlerin düzeni ve gidişatını kontrol etmeye çalışan ve buna göre propaganda yürüten dar yönetimin kamuoyu önünde sergilediği rota ve görüntü buydu. Bu arada Stalin ile obkom, kraykom ve milli KP MK birinci sekreterleri arasında yapılan ve halkın bilmediği gizli yazışmalarda da aynı rota ve siyasi çizgiyi görüyoruz. 1937 Ocağı sonundan Mayıs başlarına kadar Stalin'in personel konularıyla ilgili olarak yerel birimlere gönderdiği ve bizim edinebildiğimiz şifreli telgraflara bir bakalım:

Kamçatka Obkomu 1. Sekreteri V.A. Orlov'a, 22 Ocak:

Krutogorovsk Balıkçılık İşletmeleri Siyasi Şube Müdürü Savin'den, sizin onu izleyip kovuşturduğunuz ve Razgonov'u himaye ettiğiniz hakkında bir şikâyet aldık. Savin, MK tarafından dürrüst ve namuslu biri olarak tanınır. Savin'in şikâyeti, objektif bir belge izlenimi uyandırmaktadır. Kraykom Sekreteri Vareyski'se yazılı açıklama yapmanızı (bir sureti MK adresine) ve kraykomun sorunun çözümünü hakkındaki kararını beklemenizi rica ederiz.

Sverdlovsk Obkomu 1. Sekreteri İ.D. Kabakov'a, 9 Şubat:

Gönderdiği haberlerin halk komiserine ulaşmadığı veya halk komiserinin bunlara ilgi göstermediği konusunda bir dilekçe yazmasından dolayı Fyodorov'u partiden ihraç etmekle suç işlemişsiniz. Önce Fyodorov'un dilekçesini kontrol etmek, sonra da görüşmek gerekirdi. Hücrenin onun ihracı yolundaki kararının derhal iptal edilmesini, Fyodorov'a yönelik herhangi bir yaptırımdan kaçınılmasını, dilekçesinin gerçek yönlerinin araştırılmasını ve sonuçların bildirilmesini öneriyorum.

3 A.g.k., d. 1147, s. 98.

4 *Pravda*, 2 Nisan 1937.

Voronej Obkomu 1. Sekreteri Y.İ. Ryabinin'e, 12 Şubat:

Güneydoğu Demiryolu Kısım Amiri olarak Çaplin atanmıştır. Eskiden onun bazı ufak tefek günahları olmuştu; ancak o, bunları çoktan aşmıştır. MK, Çaplin'in namusluca ve dürüstçe çalışacağına inanıyor. Ona tamamen güvenmenizi ve onu olası sataşmalardan korumanızı rica ederiz. Onu obkoma üye seçmeniz ve parti organlarına katılmasını sağlamanız iyi olacaktır.

Bütün obkom, kraykom ve milli KP MK sekreterlerine, NKVD bölge ve vilayet birimleri müdürlerine, 13 Şubat:

MK tarafından edinilmiş bilgi ve materyallere göre, bazı obkom ve kraykom sekreterleri, herhalde eleştiri ve uyarı almamak için, sanayi, ulaştırma ve diğer işkollarına ait işletme ve fabrika yöneticileri, müdürleri, mühendisleri, teknisyenleri ve projecilerinin tutuklanmaları konusunda NKVD organlarının uygulamalarına seve seve rıza göstermektedirler. MK olarak hatırlatırız ki, ne obkom ve kraykom sekreterlerinin, ne milli KP MK sekreterlerinin, ne de parti ve Sovyet kurumları yöneticilerinin bölgelerinde bu tür tutuklamalara izin vermeye hakları vardır. VKP(b) MK, sizi, MK tarafından çoktan beri belirlenmiş ve gerek bölgelerdeki parti ve Sovyet makamları, gerekse de NKVD organları için bağlayıcı olan bu kuralı esas almakla yükümlü kılmaktadır. Bu kurala göre, işletme ve fabrika yöneticileri, müdürleri, mühendisleri, teknisyenleri ve projecileri sadece ilgili halk komiserinin izniyle tutuklanabilirler; üstelik şu veya bu kişinin tutuklanması konusunda taraflar arasında ihtilaf olursa, taraflar sorunun çözümü için VKP(b) MK'ya başvurabilirler.

Azerbaycan KP(b) MK 1. Sekreteri M.C. Bagirov'dan Stalin'e, 13 Mart:

Rapor yazılarında, Kergazneft Tröst Başkanı Borts'un petrol sanayisinde karşıdevrimci Trotskiyci çalışmalara katıldığını gösteren bilgileri aktarmıştık. Son zamanlarda Borts'un Trotskiyci sabotaj çalışmalarına aktif şekilde katıldığını teyit eden ciddi bilgiler gelmiştir. Borts'un görevden alınması ve partiden ihraç edilmesine onay vermenizi arz ederiz.

M.C. Bagirov'a, 14 Mart:

Borts'un tutuklanmasını ve onun yerine Yoldaş Kalaşnikov'un Tröst Başkanı olarak atanmasını teklif ediyoruz.

Saratov Obkomu Sekreteri A.İ. Krinitskiy'e, 3 Nisan:

Obkomun Yoldaş Yakovlev hakkında verdiği bilgiyi inceleyen VKP(b) MK, KPK yetkilisi olan Yoldaş Yakovlev'e yönelik siyasi güven konusunu gündeme getiren obkomun yanlış yaptığına karar vermiştir. MK, Yoldaş Yakovlev'in 1923'teki eski tereddütle-

ri hakkında bilgi sahibidir. Bu tereddütler daha 1924'te ortadan kalkmıştı ve o zamandan beri Yoldaş Yakovlev bolşevik metaneti konusunda herhangi bir kuşkuya mahal vermemiştir. MK, Yoldaş Yakovlev'e güveniyor ve obkoma konuyu bu kadarıyla kapatmayı öneriyor.

Azak-Karadeniz Kraykomu Sekreteri Y.G. Yevdokimov'a, 20 Mayıs:

Bölge Yürütme Komitesi Başkanlığına aday gösteremeyiz ve bunu yapmayı uygun da bulmuyoruz. Size yukarıdan hazır adam gönderilmesine ümit bağlamayınız. Adayı kendi aranızda, bölgenizde arayın ve aşağıdan önerin. Gözünüzü yukarıya değil, aşağıya, kendi çevrenizde yetişen ve olgunlaşan kadrolara çevirmeniz ve onları öne sürmeniz lazım.⁵

Bu telgrafların hepsi, 13 Şubat tarihli genelge gibi, iki kesin gerçeği tam ve açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Birincisi, o dönemde tutuklamaları isteyen çevreler parti bürokrasisinden başkası değildi ve partinin bu bürokrat yöneticileri, kendilerine bağlı bölgelerdeki her türlü başarısızlık, hata, kusur ve eksikliği siyasi diye nitelendirerek, bunların sorumluluğunu, kuşku yok ki, sadece ekonomi alanındaki yöneticilere yüklemek istiyorlardı. İkincisi, dar yönetim, kısıımı tam olarak önleyemese de, tutuklama ve cezalandırma furyasını asgari düzeyde tutmaya çalışıyordu; dolayısıyla da, parti kariyeri lekesiz olmayan uzmanları bile asılsız suçlama ve iftiralardan korumaya gayret ediyordu.

Bununla birlikte, Moskova ikinci açık duruşmalarından ve Şubat-Mart plenumundan sonra ülkede tam bir rahatlık ve huzur sağlanamadı. Tutuklama ve cezalar, seçmeli ve sınırlı da olsa devam ediyordu. 1937 baharında, bu yaptırım ve cezalar, öncelikle, yakın zamana kadar NKVD'de çok önemli üst düzey görevlerde bulunmuş kişilere yönelmişti. Bu süreç için esas teşkil eden olay ise üç kilit kişinin tutuklanmasıydı. Daha önce NKVD Gizli Siyasi Şube Müdürü olarak görev yapan Belarus SSC İçişleri Halk Komiseri G.A. Molçanov 3 Şubat günü gözaltına alındı. Mart 1935'e kadar SSCB TsİK Sekreterliği yapmış olan Ukrayna Karayolları Kharkov Bölge Müdürü A.S. Yenukidze, 11 Şubat'ta Kharkov'da tutuklandı. NKVD Operasyonlar Şubesi Müdür Yardımcısı Z.İ. Voloviç ise, 22 Mart günü, Moskova'dan Soçi'ye giden trendeki şahsi vagonunda kelepçelendi. Onların ifadeleri sayesinde de, bir buçuk ay sonra, Yejov, Agranov ve öteki

5 RGASPI, k. 558, l. 11, d. 56, s. 6, 16, 19, 20, 27-28, 46, 81.

GPU üst düzey görevlileri tarafından, NKVD ve Savunma Halk Komiserliği'nde hükümete karşı hazırlanan bir "komplo" ortaya çıkarıldı. O arada Lyubyanka (NKVD ve daha sonra KGB merkez binasının bulunduğu sokak; adı bu kurumları ifade ediyordu -ç.n.), ayrıca, sessiz sedasız Klubok (Yumak) kod adlı operasyonu da tamamladı ve Kremlin Dosyası'nı kapattı.

31 Mart'ta, Moskova'dan, özel irtibat kanallarıyla, "bütün VKP(b) MK üyelerine" yeni bir genelge gönderildi. Belgede şunlar bildirilmekteydi:

Yagoda'nın, İçişleri Halk Komiseri olduğu sırada ve İletişim Halk Komiserliği görevine geçtikten sonra gerçekleştirdiği devlet karşıtı cinayetler ve suçların tespit edilmesinden dolayı, VKP(b) MK Politbürosu, onun parti ve MK üyeliğinden atılmasını ve derhal tutuklanmasını gerekli görmektedir. **VKP(b) MK Politbürosu, VKP(b) MK üyelerine bildirir ki, Yagoda'nın bir gün bile serbest kalmasının yaratacağı tehlike karşısında, Politbüro Yagoda'nın derhal tutuklanması hakkında talimat vermek zorunda kalmıştır (vurgulama bana aittir -Y.J.).** Politbüro, VKP(b) MK üyelerinden, Yagoda'nın partiden ve MK üyeliğinden ihraç edilmesi ve tutuklanması için onay istemektedir.

VKP(b) MK talimatıyla, Stalin.⁶

G.G. Yagoda, Yejev'un imzaladığı tutuklama emrine göre, 28 Mart'ta gözaltına alındı. Ancak tutuklama gerekçesinde doğrudan çok büyük bir tehlikeye işaret edilmesine karşın, onun ilk sorgusu ancak 2 Nisan'da yapıldı. Üstelik zanlıya yöneltilen sorular sadece onun NKVD bünyesindeki kooperatifin müdürü Lurye ile olan kişisel ilişkileriyle bağlantılıydı; Lurye görevi gereği defalarca yaptığı yurtdışı seyahatleri sırasında ülke dışına pırlanta çıkarmış ve satmıştı.⁷

Ne var ki, bunun peşinden bazı yüksek görevli NKVD mensuplarının gözaltına alınmaları, durumu ve sorguların niteliğini temelinden değiştirdi. 29 Mart'ta, daha evvel NKVD Bilirkişi Heyeti Sekreterliği ve NKVD İktisadi Yönetim Müdürlüğü yapmış ve 1936 sonunda Ukrayna SSC Karayolları Genel Müdürlüğü görevine nakledilmiş olan İ.M. Ostrovskiy tutuklandı. 1 Nisan'da, daha önce NKVD Özel Şube Müdürü olan ve Doğu Sibiry NKVD Bölge Müdürü olarak görev yapan M.İ. Gay (Ştoklyand) gözaltına alındı. 11 Nisan'da ise, Yagoda'nın hem NKVD'de, hem de İletişim Halk Komiserliği'nde yardımcısı olan G.Y. Prokofyev tu-

⁶ A.g.k., s. 41-41 ob.

⁷ Yagoda..., s. 88-108.

tuklandı. 15 Nisan'da sıra Güvenlik Şube Müdürü K.V. Pauker'e gelmişti. 22 Nisan'da ise, NKVD Ulaştırma Şube Müdürü A.M. Şanın'ı tutukladılar. Son iki kişinin -Şanın ve Pauker'in- her ikisinin de değişik dönemlerde ülkenin en üst düzey liderlerinin güvenliğini sağlayan birimlerin başında bulunmaları bir tesadüf olamazdı. Bizzat Yagoda'dan başka Voloviç de doğrudan bu birimle ilişkiliydi; Gay ise eskiden RKKA Karşı İstihbarat Başkanlığı'ndan sorumluydu ve dolayısıyla Kremlin'de yer alan VTsİK Harp Okulu da onun görev alanına giriyordu. Öte yandan Ostrovskiy, son aylarda Yenukidze'nin üstüydü. Bu nedenledir ki, 30 Nisan'da Kremlin Eski Komutanı R.A Peterson ile yardımcısı İmyaninnikov'un, daha önce, 3 Nisan'da ise VTsİK Harp Okulu Komutanı N.G. Yegorov'un gözaltına alınmalarında hiçbir şaşırtıcı yan yoktu.

Peterson, tutuklandığı sırada, kendi eliyle yazdığı ifadesinde, Kremlin komplosunun gerçek olduğunu belirtmiş ve kendisinin de bu işin içinde yer aldığını, ayrıca Yenukidze, Kork, Medvedyev ve Feldman'ın da suç ortakları olduklarını kaydetmişti. Böylece çember adeta tamamlanmıştı. Stalin grubunu iktidardan uzaklaştırmaya, ülke ve partinin rotasını değiştirmeye yönelik komplo hakkında Klubok (Yumak) Dosyası kapanmış sayılabilirdi. Ne var ki, Yejov, ona canla başla yardımcı olan Y.S. Agranov ve NKVD GUGB 4. -eski Gizli Siyasi- Şube Müdürü M.A Kogan ile aynı müdürlükte Operasyon Yetkilisi olan Uyemov, soruşturmayı tamamen farklı ve beklenmeyen bir yöne çevirmeyi başardılar. Böylece mesele, "sağ"cıların "NKVD içindeki karşıdevrimci faaliyetleriyle bağlantılı bir komplo"ya dönüştü.

26 Nisan'da, Yagoda, nihayet kendisinden ısrarla istenen ifadeleri vererek, Rıkov, Buharin, Tomskiy ve Uglanov ile olan "suç ilişkileri"ni itiraf etti:⁸

Ben hakikaten Sovyet iktidarına karşı hazırlanan komplonun organizatörüydim... Emrimdeki adamlar, Sovyet hükümetinin üyelerini ve parti yöneticilerini tutuklayacak ve komploculardan seçilen ve çoğu "sağ"ıcılardan oluşan yeni bir hükümet kurulacaktı. 1935'te bu tamamen mümkündü: Kremlin'in güvenliği, garnizonu benim emrimdeydi ve ben bunu yapabilirdim.⁹

Başka bir deyişle, Yagoda, aslında Klubok Dosyası adı altında kendisinin soruşturması gereken "Kremlin komplosu"nun bütün sorumluluğunu kendi üzerine aldı.

⁸ A.g.e., s. 112-116.

⁹ A.g.e., s. 125, 129.

Genel gidişata bakıldığında, Yejov'un sadece "'sağ'cıların katıldığı NKVD komplosu"yla yetinmek istemediği belliydi. Onun amacı başkaydı; o, bizzat kendisinin Aralık ve Şubat-Mart plenumlarında Buharin ve Rıkov'a karşı iki defa yönelttiği suçlamaları doğrulamaya çalışıyordu. Yejov, gelecekte bizzat kendisi tarafından hazırlanacak yeni bir açık siyasi dava için gerekli bütün "tartışmasız kanıtlar"ı toplamaya kararlıydı. Bu davada sanık sandalyesine, Şubat-Mart plenumunda öngörüldüğü üzere, Buharin ile Rıkov oturacaklardı.

Fakat Lyubyanka'da elde edilen bütün ifadeler, sadece soruşturma materyalleri ve geleceğe dönük toplanmış malzeme olarak kalacaktı. Bunlar gerektiğinde kullanılabecek veya durum değiştiğinde ihmal edilebilecekti. Şimdilik, 1937'nin bahar aylarında, dar yönetim için temel hedef, ceza ve yaptırımlar değil, uyku pozisyonundaki muhtemel muhalefete alışılmış barışçı metotlarla baskı yapmak, MK üyelerini bir bölgeden başka bölgeye ayırtı görevle nakletmek veya onların pozisyonunu indirmektir.¹⁰

Dışişleri Halk Komiserliği'nde işleyen süreç de aşağı yukarı bu yöndeydi. 20'li yılların başlarından itibaren bu kuruma yapılan nakiller, tanınmış muhaliflerin resmi ve adı konmamış bir biçimde yurtdışına sürülmelerinde ciddi bir basamak teşkil etmekteydi. Örneğin, A.A. Kollontay'ı Norveç'e, A.G. Şlyapnikov'u Fransa'ya, V.A. Antonov-Ovseyenko'yu Çin'e, Kh.G. Rakovskiy'i Büyük Britanya'ya, L.B. Kamenev'i de İtalya'ya göndermişlerdi. Şimdi ise, diplomasi alanındaki yetkililerin, tamamen siyasi nedenlerle, bir geri dönüş trafiği söz konusuydu. Parti içindeki rekabetten çok uzak kalan, ancak SSCB'de var olan bütün özel kurumlarla (OGPU, Savunma Halk Komiserliği ve hatta Dışişleri Halk Komiserliği) yoğun teması olan M.İ. Rozenberg, 9 Şubat'ta Madrid'den geri çağırıldı. Çoktan beri Yenukidze'ye yakınlığı ile bilinen L.M. Karahan'a ise, 28 Şubat'ta Ankara'dan Moskova'ya dönmesi direktifi verildi. Bu kişiler Moskova'ya başka ülkelere büyükelçi atanmak üzere çağrılırsalar da, hiçbirine böyle bir görev verilmedi.¹¹

Bu iki büyükelçiyle birlikte, Dışişleri Halk Komiser Yardımcısı N.N. Krestinskiy de diplomasi alanından uzaklaştırıldı. 28

10 RGASPI, k. 17, l. 163, d. 1140, s. 107, 109, 197; d. 114, s. 13; d. 1145, s. 87; d. 1148, s. 1.

11 A.g.k., d. 1136, s. 144; d. 1142, s. 106; d. 1143, s. 175.

Mart'ta onu Adalet Halk Komiser Yardımcılığı görevine naklettiler. Aslına bakılırsa bu yatay naklin hangi gerekçeyle yapıldığı açıklanmadı;¹² fakat yine de işin içinde Krestinskiy'in siyasi geçmişi var gibiydi. Çünkü Brest barış görüşmeleri ve sendikalarla ilgili tartışmalar sırasında, o, kayıtsız şartsız Trotskiy'i desteklemiş, onun görüşlerini paylaşmış ve tekliflerini savunmuştu. Krestinskiy ayrıca 1919-1921 yıllarında da, bir Politbüro üyesi ve MK Sekreteri olarak, Trotskiy'in siyasetini destekliyordu ve zaten bu yüzden büyükelçi olarak Berlin'e "sürülmüştü".

1937'de azledilen ikinci hükümet üyesi M.İ. Kalmanoviç oldu. Kalmanoviç, 11 Nisan'da, üç yıldır yürüttüğü SSCB Hububat ve Hayvancılık Sovhozları Halk Komiserliği görevinden alındı.¹³ Onun azledilmesinin nedeni de hiçbir yerde açıklanmadı; ancak onun, görevi sırasında, kolhoz arazilerine, kolhoz üyelerine ve bireysel çalışanlara ait şahsi mülklere el konmasını ve böylece sovhoz arazilerinin yasalara aykırı bir şekilde genişletilmesini teşvik ettiği için gözden düşmüş olması gayet olasıdır.

Fakat ister bizim tahmin ettiğimiz, isterse de başka bir nedenle olsun, bu iki büyükelçiyle Krestinskiy'in nakillerini ve yanı sıra Kalmanoviç'in görevden alınmasını, ağır yaptırımlar izlemedi; bu kişiler tutuklanmadılar ve devlete karşı faaliyet gerekçesiyle suçlanmadılar.

Dar yönetim temel amacını unutmamıştı ve en önemli siyasi reform için hazırlık yapıyordu. Y.A. Yakovlev başkanlığındaki Politbüro heyeti, oluşturulduktan dört ay sonra birlik cumhuriyetleri için anayasa hazırlama çalışmalarını tamamladı. Politbüro, Aralık 1936'da Rusya Federasyonu ve Ukrayna, Ocak 1937'de Kazakistan, Gürcistan ve Belarus, Şubat'ta ise Özbekistan, Ermenistan, Tacikistan, Türkmenistan, Azerbaycan ve Kırgızistan için anayasa hazırlama çalışmalarını sonuca bağladı. Bu yüzden de, bu on bir cumhuriyet, kendi yeni anayasalarını, Stalin'in tahmin ettiği gibi Aralık 1936'da değil, Nisan 1937'de onayladılar.

Bu başarının devamını getirmeye çalışan dar yönetim, en önemli yasalardan birini, Sosyal Kökenleri, Maddi Durumları ve Eski Faaliyetleri Gerekçesiyle Oy Hakkı Elllerinden Alınmış SSCB Yurttaşlarıyla İlgili Yargı Dosyalarının Kaldırılması Hakkında Kanun'u Politbüro'da onayladı. Bu sayede, kısa bir süre sonra,

¹² A.g.k., d. 1142, s. 83.

¹³ A.g.k., d. 1145, s. 10.

gerçekten genel diyebileceğimiz seçimler düzenlenebilecekti. Bir gün sonra, 14 Mart'ta, bütün Sovyet gazetelerinde SSCB TsİK kararı olarak yayımlanan bu kanun, hak mağdurları kavramını ve gerçeğini tamamen ortadan kaldırdı. Seçme ve seçilme haklarından mahrum olanların listelerini düzenli bir biçimde hazırlayan SSCB TsİK Merkez Seçim Komisyonu, Politbüro'nun aynı kararıyla feshedildi.¹⁴

Çok ciddi siyasi reformlara işaret eden gelişmelerden biri de, Stalin'in, parti tarihiyle ilgili eski ders kitabının yerine yeni bir kitap hazırlanması hakkındaki teklifiydi. Stalin'e göre, önceki ders kitabı açıkça eskimişti ve dar yönetimin, partinin ülke hayatındaki yeri ve rolü üzerine yeni düşüncelerini yansıtmıyordu. Teklifen üzerinden daha dokuz gün bile geçmeden, Stalin bu konuda somut bir adım atılmasını sağladı ve 16 Nisan'da, Politbüro, yeni kitabı kaleme alacak yazar grubunu oluşturdu.

Bu grup, Propaganda ve Ajitasyon Şubesi Başkan Yardımcısı ve Komintern eski çalışanlarından V.G. Knorin, KPK Basın Grubu Başkanlığı yapan ve kısa süre sonra Propaganda ve Ajitasyon Şubesi Başkan Yardımcılığı görevine atanacak olan P.N. Pospelov, iki yıl önceye kadar SSCB Emektar Bolşevikler Birliği YK Başkanı olan SSCB Savaşkan Tanrıtanımazlar Birliği Merkez Konseyi Başkanı Y.M. Yaroslavskiy ve üç MK üyesinden oluşuyordu. Onlara, çalışmalarında "Yoldaş Stalin'in projesini (talimatlarını) ve VKP(b) tarihiyle (olaylarıyla) ilgili olarak onun önerdiği periyodlara ayırma şemasını" temel almaları önerildi. Görev dört ay içinde yerine getirilecekti ve bu nedenle de, görevi üstlenen kişiler bütün diğer işlerinden ve yükümlülüklerinden muaf tutuldular. Bu arada, hazırlanacak kitap, ilgili kararda öngörüldüğü üzere düzenlenen Lenin kurslarında eğitime tabi tutulacak raykom sekreterleri için de ders kitabı olacaktı.¹⁵

..... Stalin grubu için, bu iç siyasi olayların yanı sıra dış politika ve dünyada olup bitenler de doğal olarak oldukça önemliydi. Ne var ki, daha çok olumsuz gelişmelere sahne olan 1937 yılı başarılı geçmedi. Öncelikle 10 Aralık 1936'da Nazi sempatizanı 8. Edward krallık tahtından feragat ettikten sonra, Büyük Britanya, beklentilerin aksine Doğu Paktı'na katılmadı; oysa bu katılım oldukça önemliydi. Britanya Dışişleri Bakanlığı, eskisi gibi "çatışmanın

14 A.g.k., k. 17, l. 163, d. 1140, s. 48.

15 A.g.k., d. 1141, s. 23; d. 1144, s. 5-5 ob.

dışında ve üzerinde" durmayı sürdürüyor ve aslında Hitler'in saldırgan planlarına göz yumuyordu.

Öte yandan, Fransa ile ilişkilerin derinleşmesine ve iki ülke genelkurmaylarının 2.05.1935 tarihli antlaşma temelinde yakın "teknik" işbirliğine gitmesine yönelik ümitler de gerçekleşmedi. Paris'i ilgilendiren, sadece, Fransa'nın bir Alman saldırısına uğraması durumunda SSCB'nin Fransa'ya hangi somut yardımı sağlayabileceğiydi. Böylece öteki önemli hususlar, Almanya'nın SSCB veya Çekoslovakya'ya saldırması ihtimalleri göz ardı ediliyordu. V.P. Potyomkin, Fransa Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Leger ile yaptığı görüşmede, üzerinde görüşülen bu konuya böylesine tek taraflı bir yaklaşımın üzücü olduğunu özellikle vurguladı. Buna cevaben, Quai d'Orsay yetkilileri, kendi tutumlarıyla ilgili olarak oldukça tuhaf bir gerekçe getirdiler. Fransızlar, Fransa ile SSCB genelkurmayları arasındaki yakın işbirliği "İngiltere'nin Fransa'dan uzaklaşmasına yol açabilir, ki bu da Almanya'nın saldırması halinde Fransızların dışarıdan alabilecekleri askeri yardımın en az yüzde 60'ını kaybetmeleri anlamına gelir" diyorlardı.

Mevcut durumu ve gelişmeleri tahlil eden Sovyet temsilcilerinin vardıkları sonuca göre, Harbiye Bakanı Édouard Daladier ve onun hükümetteki destekçileri Sovyet askeri yardımının yeterince etkili olamayacağını düşünüyorlar ve bunu Moskova'nın da itiraf etmesini bekliyorlardı. Bu tür izlenimleri ve gelişmeleri engellemeye çalışan Moskova, 17 Şubat'ta Paris'e, söz konusu askeri yardımın ne yolla olursa olsun mutlaka yapılacağını bildirdi. Bunun için Polonya ile Romanya toprakları kullanılacak, ancak eğer Varşova ile Bükreş, Kızıl Ordu birliklerinin geçişine izin vermezse, hava ve deniz yoluyla yardım gönderilecekti.¹⁶

Bu arada Çekoslovakya'nın güvenilir bir müttefik olacağına dair umutlar da erimeye başladı. Prag'daki SSCB Büyükelçiliği, Ocak ayında Almanya ile Çekoslovakya arasında gizli görüşmeler yapıldığına dair bilgilere ulaştı. Bu görüşmelerin amacı, "Locarno şartlarını genişletmek"ti ve böylece Sudet bölgesindeki problem ortadan kalkacaktı. Bilindiği gibi, Sudet bölgesinin Alman nüfusu, Berlin'in tahrikiyle, bu bölgenin Almanya'ya katılmasını istiyordu.

Bunlar yetmezmiş gibi, 15 Şubat'ta, Sovyet Büyükelçi S.S. Aleksandrovskiy, Moskova'ya daha da kötü bir haber gönderdi. Başbakan M. Hodža, "Çekoslovakya'nın dış politikada revizyona giderek Paris-Moskova çizgisinden Berlin'e doğru yönelmesi"

16 *Dokumentı... (Belgeler...)*, c. XX, s. 703.

için girişimlerde bulunmuştu. Büyükelçi durum hakkında şunları bildiriyordu:

Bu yeni kampanya, kolektif güvenlik ve sınırların değişmezliği ilkelerine sıkı sıkıya bağlı olan ülkelerin çıkarlarını doğrudan etkilemektedir. Bu tür bir politika, sadece söz konusu ilkeler konusunda tereddüt eden ülkeleri değil, barış cephesinin önemli aktörleri olan Küçük Antant ülkelerini de parçalamaktadır.¹⁷

İspanya'da en kısa sürede barışın sağlanmasını isteyen, ancak bunun karşılığında cumhuriyet yönetimini feda etmek de istemeyen SSCB, Karışmama Komitesi'nin sunduğu 16 Şubat tarihli anlaşmayı destekledi. Bu anlaşmayla, 20 Şubat'ı 21 Şubat'a bağlayan geceden itibaren, gönüllülerin savaşa katılmak üzere İspanya'ya girmeleri yasaklanıyordu. Franco tarafında savaşan Alman ve İtalyan askeri birliklerinin sayıca artmasını engellemek için her türlü yolu deneyen SSCB, 20 Şubat'ta bir kararname kabul etti; bu belgenin içeriği, aslında, İspanya'ya Gönüllü Sevkiyatı ve Angajmanının Yasaklanması Hakkında başlıklı anlaşma metninkiyle aynıydı.¹⁸ Böylece İber Yarımadası'nda herhangi bir yabancı ülke askerinin bulunmasına daha baştan kesinlikle karşı olan Kremlin, bu tutumunu tamamen resmi ve hukuki bir şekilde teyit etmiş oldu.

SSCB, 16 Şubat anlaşmasının yerine getirilmesini sağlamak için devreye giren denetim mekanizması konusunda biraz değişik bir tutum sergiledi. Karışmama Komitesi'ndeki Almanya ve İtalya temsilcileri, Sovyetler Birliği'nin bu mekanizmada yer alarak önemli ve sorumlu bir misyon üstlenmesine kesinlikle karşıydılar. İtalyan ve Alman kıtalarının İspanya'ya takviye göndermelerini engelleyecek yasağın bir an önce uygulanmasını sağlamak isteyen Moskova da bu konuda pek ısrarcı olmadı ve İ.M. Mayskiy, 26 Şubat'ta, Londra'da şu açıklamayı yaptı:

... Benim aldığım talimata göre, hükümetim bugünkü durumda gerek siyasi, gerekse herhangi başka bir nedenle, kendi deniz kuvvetlerinin ana deniz üslerinden böylesine uzakta, Atlas Okyanusu'nda veya Akdeniz'de bulunmasından yana değildir. Bu talimatlar uyarınca, Sovyet filosu için tahsis edilmiş bölgede, yani bizzat Biskay Körfezi'nde, denetim görevinin Fransa ve İngiltere'ye verilmesini teklif ediyorum.¹⁹

17 A.g.k., s. 698, 702-703.

18 *Vneşnyaya politika SSSR* (SSCB Dış Politikası), c. IV, Moskova, 1946, s. 245-246.

19 A.g.e., s. 245.

Bu karar, Sovyetler Birliği'nin Güneybatı Avrupa'ya yönelik herhangi bir siyasi çıkarı veya toprak isteği bulunmadığını bir kez daha ortaya koyacak, Londra ve Paris'te hem anlayış, hem de olumlu bir izlenim yaratacaktı. Bundan sonra geriye, son mesele olarak, sadece gerek darbeciler, gerekse de yasal hükümet tarafında savaşıyan yabancı askerlerin İspanya'dan tahliyesi konusu kalıyordu. SSCB, İspanya'daki gerçek kuvvet oranlarını gayet iyi biliyordu. İtalya'nın yaklaşık 60 bin asker ve subayı, Almanya'nınsa 20 bin civarında "gönüllü"sü vardı. Örtük bir dış saldırıya uğramış cumhuriyete askeri yardım için dünyanın dört bir tarafından gelen ve birkaç aylık sürelerle İspanya'da kalan antifaşist gönüllülerin toplam sayısı ise iç savaş boyunca 30 bini geçmemişti. Danışmanlar, tankçılar, pilotlar da dâhil olmak üzere Sovyet gönüllülerin sayısı, aynı zaman diliminde, 1937 itibariyle yaklaşık 150 kişiydi.

Moskova, cumhuriyet ordusunun yabancı gönüllüler olmaksızın da darbeyi bastırabileceğinden şüphe etmiyordu. Gerçekten de o sıralar cephede önemli bir geri dönüş sağlanmıştı. 6 Şubat'ta, Franco'nun Madrid kolordusu (yaklaşık 30 bin asker, 100 top, yaklaşık 100 tank, 70 uçak), başkenti ele geçirmek için bir kez daha harekete geçerek Jarama Çayı kesiminde bir taarruz başlattı. Ne var ki, birkaç günlük bir geri çekilmenin ardından cumhuriyetçiler yarma harekâtı bölgesine beş tümen sevk ettiler ve darbecileri durdurdular. Bir ay sonra, 8 Mart'ta, Madrid'i işgal etmek üzere bu sefer bir İtalyan ekspedisyon kolordusu (yaklaşık 40 bin asker, 200 top, 120 tank, 90 uçak) saldırıya geçti. Fakat Guadalajara kenti yakınlarında iki hafta süren meydan muharebesi, İtalyan müdahalecilerin tam bir hezimetıyla sonuçlandı. İspanya Cumhuriyeti böylece kendi kendini savunabildiğini ispatlamış oldu.

Buna karşın Avrupa genelindeki ortam ve şartlar çok olumsuzdu. Paris ve Prag'ın politikalarındaki çark etme açıkça görülmektedir. 1930 tarihinde imzalanan ve Britanya Deniz Kuvvetlerine avantajlar sağladığı için İtalya ve Japonya'nın katılmadığı Deniz Kuvvetleri Silahlarını Sınırlama ve Azaltma Anlaşması'nın süresi 31 Aralık 1936'da dolmuştu. 30 Ocak'ta, Hitler'in, Reichstag'da, Almanya'nın Versailles Barış Antlaşması'nın altındaki imzasını çektiğini ilan etmesinden sonra, Britanya ve Fransa tuhaf, hatta cinayete eşdeğer bir pasiflik sergilediler. Bu şartlarda dar yönetim, belki dış politikada zorunlu olarak bazı ayarlamalara gidiyor, ama sadece taktik değişiklikler yapıyor ve önceki amaçlarından

vazgeçmiyordu. Bu çerçevede, eskiden beri bütün dünya devlerinin geleneksel olarak yaptığı gibi, ilgili sorun açısından kilit pozisyonadaki birtakım diplomatik görevlileri de değiştiriyordu.

Bu açıdan bakılınca, Dışişleri Halk Komiserliği'nde Avrupa genelinden sorumlu diplomat olan N.N. Krestinskiy'in görevden alınması, belki de onun biyografisinde yer alan eski konularla değil, bizzat M.M. Litvinov'un düşündükleri doğrultusunda başlattığı değişikliklerle bağlantılıydı. Adalet Halk Komiserliği'ne nakledilen Krestinskiy'den boşalan makama, selefinden daha esnek olan ve dar yönetimin isteklerini yerine getirmeyi bilen V.P. Potyomkin atandı. Bu özelliklerine ek olarak, o, Fransa ve Büyük Britanya'nın ünlü diplomatlarının çoğunu şahsen tanıyordu. Tabii bu arada başka atamalar ve yer değiştirmeler de yapıldı.²⁰

Sovyet dış politikasındaki, sıradan bir yurttaşın bile görebileceği başarısızlık karşısında, dar yönetim, büyük bir olasılıkla, geniş yönetimin sert tepkisiyle karşılaşacağı telaşına düşmüştü. 1934'te de aynı şekilde yanlış hesaplar yapılmış ve durumu düzeltmek için sıra dışı taktiklere başvurma ihtiyacı doğmuştu. Üç sene önceki gibi, geniş yönetim, bu diplomatik başarısızlığı genel olarak Stalin grubunu veya daha dar anlamda Molotov ve Litvinov'u eleştirmek için bir bahane olarak kullanabilirdi. Politbüro'nun 14 Nisan 1937'de kabul ettiği eşi görülmemiş kararı, şimdilik sadece bu ihtimalle açıklayabiliriz.

VKP(b) MK Politbürosu İçin Konuların Formüle Edilmesi Hakkında başlıklı bu karar şöyleydi:

1. Politikayla ilgili hususlar da dâhil olmak üzere, gizli nitelikteki konuları Politbüro için formüle etmek, çok acil durumlarda ise çözmek amacıyla, VKP(b) MK Politbürosu nezdinde Stalin, Molotov, Vorosilov, L. Kaganoviç ve Yejov Yoldaşlardan oluşan daimi bir komisyon kurulsun.
2. Ekonomiyle ilgili acil, güncel konuları Politbüro için formüle etmek üzere, VKP(b) MK Politbürosu nezdinde Molotov, Stalin, Çubar, Mikoyan ve L. Kaganoviç Yoldaşlardan oluşan daimi bir komisyon kurulsun.²¹

Parti tüzüğünde öngörülmeyen, ama aslında Politbüro içinde o tarihe kadar fiilen var olan dar yönetimi resmileştiren bu tür garip bir oluşumun zaruretini Politbüro üyelerine açıklayan belge bize kadar ulaşmıştır.

Bizzat Stalin'in kaleminden çıkmış olan not şöyledir:

20 RGASPI, k. 17, l. 163, d. 1142, s. 85.

21 O.V. Khlevnyuk, A.g.e., s. 238.

Dış politika konuları da dâhil, gizli meselelerde, Politbüro için kural gereği VKP(b) MK Sekreteryası tarafından dosya hazırlanmalıdır. Ancak Yoldaş Stalin dışındaki diğer MK Sekreterlerinin ya Moskova dışında (Jdanov) ya da başka kurumlarda yoğun ve ciddi yükler altında çalışmalarından (Yejov, Kaganoviç), ayrıca Yoldaş Andreyev'in de zorunlu olarak sıkça seyahatlerde bulunmasından dolayı, gizli konuların sayısının arttığı bugünkü ortamda, MK Sekreteryası genelde bu işi yapamıyor. Dış politika konuları da içinde olmak üzere, gizli meseleler hakkındaki dosyaların MK Sekreterleri olmayan Voroşilov ve Molotov Yoldaşlar katılmaksızın kesinlikle hazırlanmayacağını söylememe zaten hiç gerek yoktur. Bununla ilgili olarak, dış politika konuları da dâhil olmak üzere, gizli meseleleri dosya hâline getirmek ve çok acil durumlarda ise çözmek amacıyla, VKP(b) MK'ya, Politbüro nezdinde Stalin, Molotov, Voroşilov, L. Kaganoviç ve Yejev Yoldaşlardan oluşan daimi bir komisyon kurulmasını teklif ediyorum.²²

Bu alışılmadık komisyonun neden kurulması gerektiğine dair yapılan açıklama, Politbüro'nun 14 Nisan kararının aslında dış politikadaki başarısızlığın bir sonucu olduğunu tartışmasız bir şekilde ortaya koymaktadır. Söz konusu teklif notunda öncelikle dış politikayla ilgili konuları acilen "dosya hâline getirmek ve çözmek" gibi ifadeler dikkat çekmektedir. Fakat yine de bu mesele, aslında daha önemli birtakım konuları anlatmak için bir bahaneydi. Dış politika konularının gizli olduğunun hatırlatılması, bunları sadece tartışmayı değil, bunlarla ilgilenmeyi bile engelleyecekti. Ayrıca her iki komisyonda yer alan kişilerin bilinçli bir şekilde açıklanmış olması da anlamlıydı; artık geniş yönetim, ülkenin başında Politbüro'nun değil, dar yönetimin bulunduğunu fark etmeli, ayrıca iktidarın tek kademeli olmadığını da anlamalıydı.

Şimdi Politbüro'nun bu kararını okuyan herkes, bu iki komisyonda yer alanların oluşturdukları en üst kademeyi tahmin ve hesap edebilirdi. Bu kişilerin bir kısmı zaten yaklaşık son on yıldır, resmi olmasa da, dar yönetimi temsil eden liderlerdi: İ.V. Stalin, V.M. Molotov, L.M. Kaganoviç. Komisyonlardaki öteki yöneticiler -K.Y. Voroşilov, N.İ. Yejev, A.İ. Mikoyan, V.Y. Çubarise iktidar grubunun bir tür ikinci kademesini oluşturuyorlardı. Bu yapılanmayı gerçek kabul edersek, bu durumda oldukça fazla yönetici dışarıda kalıyordu. Oysa onların kendilerini en üst kademeye mensup saymak için nedenleri vardı. Bunlardan üçü, A.A.

22 RGASPI, k. 17, l. 163, d. 1145, s. 62-63.

Andreyev, M.İ. Kalinin, S.V. Kosior, Politbüro üyesi; üçü, A.A. Jdanov, Y. E. Rudzutak ve R.İ. Eykhe, Politbüro aday üyesi; dördü, Y.B. Gamarnik, A.V. Kosarev, A.İ. Stetskiy ve N.M. Şvernîk Organizasyon Bürosu üyesiydi. Bu yüzden, belki de bu yöneticiler iktidarın bir nevi üçüncü kademesini teşkil etmekteydiler. Ve yine Politbüro kararı çerçevesinde, onlardan sonra gelen veya onlarla aynı seviyede duran şu yöneticileri görüyoruz: SSCB SNK Başkan Yardımcıları N.K. Antipov ve V.İ. Mejlauk, Dışişleri Halk Komiseri M.M. Litvinov, SSCB Başsavcısı A.Y. Vışinskiy, MK Şube Başkanları Y.A. Yakovlev ve L.Z. Mekhlis, ayrıca B.M. Tal. Başka bir deyişle, burada, o dönemde Stalin için esas hedef olan siyasi reformların hazırlanmasında başlıca rolü oynayan kişiler söz konusuydu.

Bu manzara göstermektedir ki, Politbüro'nun 14 Nisan tarihli kararının ikinci ciddi hedefi, aslında kimlerin gerçek iktidarın sahibi olduğu konusunda geniş yönetimin kafasını karıştırmaktı. Artık VKP(b) MK İkinci Sekreteri olmayan Kaganoviç'in, aslında uzun süre hukuken var olmayan, lakin fiilen açıkça ortada duran muhteşem "üçlü"ye girmesi bir tesadüf değildi. Böylece, Stalin grubunun asli üyeleri olan ve söz konusu dönemde oldukça yoğun emek veren Litvinov, Vışinskiy, Yakovlev, Stetskiy ve Tal "gölgede" kalmışlardı.

Stalin grubunun gerçek niyetleri, sadece Politbüro'nun 14 Nisan kararında görülenlerle sınırlı değildi; dar yönetim, aynı zamanda, geniş yönetimi mümkün olduğu kadar genişletmeye ve bu kesim arasından taraftar kazanmaya çalışıyordu. Geniş yönetim içinde sadık ve güvenilir yandaşlar kazanmaksızın MK bünyesinde sağlıklı ve güvenli bir çalışma tarzı yürütülemezdi. Ama bu genişletme ve etkileme çabası belki de kısa vadeli bir taktikti ve seçim yasasını MK plenumundan geçirmek ancak bu sayede mümkün olmuştu.

Politbüro'nun 23 Nisan'da aldığı yeni bir kararla, oldukça önemli yapısal değişiklikler gerçekleştirildi. Buna göre, özerk cumhuriyetlerin parti örgütleri, o tarihe kadar bağlı oldukları bölge ve vilayetlerin obkom ve kraykom teşkilatlarının bünyesinden ve kontrolünden çıkarıldılar. Kuzey Kafkasya (daha yeni Orconikidze adı verilmişti) Kraykomu'ndan Dağıstan, Kabardey-Balkarya, Kuzey Osetya, Çeçen-İnguş Cumhuriyetleri Obkomları; Stalingrad Obkomu'ndan Kalmıkiya Obkomu; Saratov

Obkomu'ndan Volga Almanları Özerk Cumhuriyeti Obkomu; Gorkiy Obkomu'ndan Mordva ve Çuvaş Cumhuriyetleri Obkomları; Sverdlovsk Obkomu'ndan Udmurt, Mari ve Komi Cumhuriyetleri Obkomları; Leningrad Obkomu'ndan Karelya Obkomu; Doğu Sibirya Kraykomu'ndan da Buryat-Moğol Cumhuriyeti Obkomu ayrıldı. 1 Haziran'dan itibaren bu birimlerin parti komiteleri doğrudan VKP(b) MK'ya bağlandı.²³ Bu durum gerekçe gösterilerek, bu otonom birimlerin obkom 1. sekreterlerinin dereceleri de yükseltildi ve böylece onlar, aslında daha düne kadar kayıtsız şartsız bağlı oldukları kişilerle aynı yetkilere sahip oldular.

Politbüro, aynı gün aldığı başka bir kararla, söz konusu amaç doğrultusunda Kazakistan Kraykomu, Kazakistan KP(b) MK; Kırgızistan Obkomu da Kırgızistan KP(b) MK seviyesine yükseltildi. Transkafkasya (Güney Kafkasya) Kraykomu feshedildi ve yerine Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan Komünist Partileri MK kurumları oluşturuldu.²⁴ Bu uygulamaların sonucunda, milli komünist partileri 1. sekreterlerinin sayısı altıdan on altıya yükseldi.

Bu reformlar ve yapısal değişiklikler, kuşkusuz geniş yönetim arasındaki bütünlüğü de bozuyordu. Bozulan, görüş birliğinden daha ziyade çıkar birliği idi; çünkü bölgelerde on yıl gibi uzun bir süre görevde kalan birinci sekreterler ciddi bir hareket serbestliği kazanmışlardı ve farklı çıkarları vardı. O dönemde MK, ne kadar itaatkâr gözükmüşse gözüksün, henüz bir "otomatik oylama makinesi"ne de dönüşmemişti; kararlara yönelik aleyhte oylar çıkabilirdi ve bu yüzden, Stalin grubuna MK içinde güvenilir yandaşlar lazımdı. Görünüşte dar yönetime bağlı gibi duran geniş yönetimden her türlü sürpriz beklenebilirdi ve bu riske girmeye gerek yoktu.

Kısa bir süre sonra, dar yönetim, bu sefer parti içinde değil, devlet yapısında reform uygulamasına gitti ve Politbüro, 25 Nisan'da aldığı bir kararla, Ağustos 1923'te kurulmuş ve SSCB SNK bünyesindeki bir organ olan Çalışma ve Savunma Konseyi'ni feshetti. Bu kurumun görevi iktisadi ve mali planlar hazırlamak, siyasi ve ekonomik duruma göre bunlarda düzeltmeler yapmak, halk komiserliklerinin faaliyetlerini ekonomi ve

23 RGASPI, k. 17, l. 163, d. 1146, s. 83.

24 A.g.k., s. 85.

savunma açısından kontrol etmekte. Şimdi bunun yerine, aynı amaçla, yani "savunmayla ilgili bütün işlemleri bir arada yürütmek" için, yine SSCB SNK bünyesinde bir Savunma Komitesi kuruluyordu. Komitede SSCB SNK Başkanı V.M. Molotov başkan, İletişim Halk Komiseri L.M. Kaganoviç, Savunma Halk Komiseri K.Y. Voroşilov, SSCB SNK Başkan Yardımcısı V.Y. Çubar, Savunma Sanayi Halk Komiseri M.L. Ruhimoviç, Ağır Sanayi Halk Komiseri V.İ. Mejlauk ve Stalin ise üyeler olarak yer alıyorlardı. İki gün sonra RKKA (Kızıl Ordu) Siyasi Başkanı Y.B. Gamarnik, Gıda Sanayisi Halk Komiseri A.İ. Mikoyan ve MK Sekreteri A.A. Jdanov ve İçişleri Halk Komiseri N.İ. Yejev da Savunma Komitesi'ne aday üye yapıldılar.²⁵

Böylece, uluslararası gerginliğin ve savaş tehlikesinin arttığı bir zamanda, gayet etkili, hukuken her türlü yetkiyle donatılmış daimi bir yönetim organı kurulmuş oldu. Bu komite, Politbüro'nun komisyonlarından farklı olarak, ülke için kilit öneme sahip sorunları çözmek üzere daha etkili araçlara sahipti. Üstelik hem Politbüro ve MK mensupları, hem de hükümet üyelerinden oluştuğu için, devletin en üst kademesinde bir kaynaşma sağlıyordu.

Yetkilerin SSCB SNK içinde yoğunlaşması, aslında belirgin bir eğilimin ifadesiydi ve kısa bir süre sonra bütün kadro atamaları, tek bir elin mutlak kontrolü altına alındı. Önceleri obkom ve kraykom sekreterlerinden başlayarak yukarıya doğru sadece parti içindeki adayları inceleyen ve öneren Siyasi Organizasyon Şubesi'nin işlevi önemli oranda genişletildi. Bu şubenin başkanını olan G.M. Malenkov, Politbüro'nun 11 Mayıs tarihli kararıyla, "MK şubelerinin çalışanların tayin ve nakilleri konusundaki bütün önerileri hakkında karar vermek"le görevlendirildi. Diğer şube başkanları ise "personel tayinleri konusunda MK organlarına, sadece Siyasi Organizasyon Şubesi Başkanı'nun kararına göre teklif vermek" zorundaydılar.²⁶ Başka bir deyişle, artık birlik cumhuriyetlerinin halk komiserleri, SSCB genel müdürleri, halk komiser yardımcıları ve halk komiserleri de dâhil olmak üzere, bütün devlet görevlilerinin atama onayı, Siyasi Organizasyon Şubesi'nin kontrolündeydi. Oysa daha evvel bu işi, ilgili alana bakan MK şubesi yapıyor ve tekliflerini doğrudan Sekretarya'ya sunuyordu.

25 *Stalinskoye politbyuro v 30-ye godı* (1930'lu Yıllarda Stalin Politbürosu), Moskova, 1995, s. 33-34.

26 RGASPI, k. 17, l. 163, d. 1148, s.78.

İşte bu kararlar, daha önce bulunmayan ve bütün ülkeyi kapsayan, bir tür Politbüro personel şubesi kurulmuş oldu ve bütün kadrolar bu sisteme göre onaylanmaya başladı (*nomenklatura* sistemi). Bu, bütün personel politikasının tek elde toplamasının yanı sıra Malenkov'un kendisine de çok büyük bir yetki verdi ve onu dar yönetime yaklaştırdı. Bunun başlıca nedeni, herhalde öncelikle onun, Siyasi Organizasyon Şubesi Başkanlığı görevinde bulunduğu bir buçuk yıl içinde siyasi reformlara bağlılığını ispatlamış olmasıydı. Doğrudur, Georgiy Maksimilianoviç Malenkov, Politbüro'da oluşturulmuş iki komisyonun hiçbirinde yer almıyordu ve Savunma Komitesi üyesi değildi; fakat Stalin grubunun sahne arkasındaki önemli bir figürüydü.

Politbüro'nun 28 Nisan kararıyla, Donbas Kömür Sanayisindeki Çalışmalar Hakkında SSCB SNK ve VKP(b) MK Ortak Kararnamesi yayımlandı ve bu, ülkenin halkı, özellikle de geniş yönetim ve de teknik aydınlar açısından çok önemliydi. Genelde öncelikle ekonomik konuları kapsayan ve ilgili alandaki eksiklikleri ve sorunları gidermeyi, ayrıca maaşlar meselesini düzene sokmayı amaçlayan bir belge görüntüsüne sahip olsa da, kararnamede asıl konunun dışına taşan şu 3. madde de yer alıyordu:

Bazı parti örgütlerinde ve özellikle de sendika kurumlarında, işletme yetkililerinin, mühendislerin ve teknisyenlerin asılsız suçlamalara hedef olmalarını, ortada ciddi bir neden olmaksızın cezalandırılmalarını ve mahkemelere sevk edilmelerini kınamak gerekir; çünkü bu, iktisadi kuruluşlardaki eksikliklere karşı gerçek mücadeleyi tahrif etmektir. Ukrayna KP(b) Donetsk Obkomu ve VKP(b) MK Azak-Karadeniz Kraykomu bu konuda yapılmış hataları düzeltmekle görevlendirilsin ve Donbas kömür havzasındaki bütün parti örgütlerine şu anlatılsın: Onların doğrudan görevi, sabotajcı unsurları ortadan kaldırmanın yanı sıra, dürüst ve namusluca çalışan mühendisleri, teknisyenleri ve işletme görevlilerini her şekilde desteklemek ve himaye etmektir.²⁷

Bu kararın neden kabul edildiği ve neden halka açıklandığı konusunda kimsede bir kuşku kalmaması için, Politbüro 5 Mayıs'ta şuna karar verdi:

SSCB Başsavcısı Yoldaş Vışinskiy, Donbas kömür sanayisinde, üretim konularıyla ilgili olarak yeterli karut olmaksızın yargılanmış veya daha evvel ne yaşanursa yaşansın, sonraki çalışma haya-

tında namuslu ve sadık elemanlar olduklarını göstermiş mühendisler ve teknisyenlerin mahkeme kararlarını gözden geçirsın ve onların sabıkalarını iptal etsin.²⁸

Pravda gazetesi, 15 Mayıs tarihli sayısında, "Donbas Hakkında SSCB SNK ve BKP(b) MK Kararıyla İlgili Olarak Savcılık Ne Yapıyor?" başlığı altında, Vışinskiy ile yapılmış geniş bir söyleşiye yer verdi. Gazete, karamamenin giriş kısmındaki en önemli hususu özellikle vurguluyordu:

Bazı işletme yöneticileri, kendilerini garantiye almak için, sadece suçları ispatlanmamış olanları değil, suçları hiç soruşturulmamış kişileri bile işten atıyorlar.

Bu konuya değinen Vışinskiy, şu sitemini dile getiriyor ve bu keyfiliği yapanları uyarıyordu:

Bazı durumlarda, üretici, işletmeci ve mühendislerin dosyaları yeterli düzeyde ele alınmıyor. Yargı organları, birtakım çalışanları yeterli kanıt olmadan yargılamışlardır... Savcılık, baştan sona incelemek amacıyla, Donbas bölgesinde 1934, 1935, 1936 ve 1937 yıllarında üretim suçlarıyla ilgili olarak yargılanmış kişilere ait bütün dosyaları istemiştir. Bu dosyalar Moskova'da kontrolden geçirildikten sonra, Başsavcılık, yetersiz kanıtlara göre verilmiş hüküm ve kararlara itiraz edecektir. Üretimle ilgili dosyalar kapsamında yetersiz kanıtla yargılanmış kişiler ve son zamanlarda dürüst ve namuslu elemanlar olduklarını gösteren kişiler hakkındaki hüküm ve sabıkaların kaldırılması istenecektir.

Vışinskiy'in bütün bu söyledikleri asla bir özeleştiri değildi. Bu eleştiriler, açıkça, sabotajlardan dolayı dava açan ve soruşturma yürüten vilayet ve bölge NKVD birimlerine, Aralık 1936 MK plenumunda S.A Sarkisov'un itiraf ettiği gibi, böylesine keyfiliğe göz yuman ve hatta bunları teşvik eden obkom ve kraykomlara ve mahkemelerin bağlı olduğu Adalet Halk Komiserliği'ne yönelikti.

ON ALTINCI BÖLÜM

1 Mayıs 1937'de ülke, yirminci kez emekçiler bayramını kutladı; Moskova, Kızıl Meydan'da askeri resmigeçit ve emekçi gösterileri düzenlendi. Günün anlam ve önemini, Savunma Halk Komiseri K.Y. Vorosilov, geleneksel kısa bir direktif şeklinde ve herkesin anlayabileceği bir dilde ifade etti:

Artık sosyalizmin zaferleri, Sovyet devletinin kuruluşunda yeni bir dönemin kapısını açan SSCB Stalin anayasasında yazılıdır. SSCB Stalin anayasası, gerçek Sovyet demokrasisinin çiçeklenmesi, emekçi kitlelerin Sovyet iktidar organlarıyla daha yakından kaynaşması demektir ve bu anayasa, onların kendi devletlerinin yönetimine daha çok ve her yönüyle katılmalarını sağlamaktadır.¹

Aynı gün, gazetelerde, tam sayfa olarak, İKKİ Genel Sekreteri Georgi Dimitirov'un, durumun başka bir boyutunu ele alan geniş bir makalesi yayımlandı. Makalenin başlığı bir slogan gibiydi: "Uluslararası Proletaryanın Birliği - Yaşadığımız Arın En Önemli Görevi". Dünyadaki gelişmeler hakkında kendisinininkilerden ziyade, öncelikle dar yönetimin fikirlerini ifade eden Dimitrov, iki ay sonra Asya'da, on ay sonra Avrupa'da ve on altı ay sonra da yine Avrupa'da gerçekten meydana gelecek olayları önceden görür gibi yazmıştı. Dimitrov, makalesinde, en önemli ve en çok endişeye yol açan konuyu şöyle belirtiyordu:

Bugün uluslararası durum, genel olarak faşizmin hummalı savaş hazırlığı yüzünden gergin bir hâle gelmiştir; faşistler, işgalci bir savaş yoluyla dünyayı yeniden paylaşmaya can atıyorlar. Hitler Çekoslovakya'ya darbe indirmeye hazırlanıyor; çünkü faşist plan-

1 *Pravda*, 1 Mayıs 1937.

lara göre, "Avrupa'da barış sağlamak" için bu bağımsız devletin yok edilmesi gereklidir. Faşizm Avusturya'yı yutmaya çalışıyor... Japon askeri çevreleri ise, Çin halkına yönelik saldırılarını artırmak için, kendi ülkelerindeki demokratik muhalefeti dağıtmaya çalışıyor.

Sonra proletaryanın görevlerini anlatmaya geçen Dimitrov, Komintern 7. Kongresi'nin kararlarından bahsederek özellikle şunları vurguluyordu:

Şimdi başlıca konu, bir yandan devlet genelinde işçi sınıfının birliğini güçlendirmeye devam ederken, bir yandan da proletaryanın uluslararası arenada tek bir cephe halinde hareket etmesini sağlayacak, ana güçlerini şu anda faşizme karşı mücadelenin en önemli noktalarında ve zamanında yoğunlaştırmaya imkân sağlayacak ortak dili ve ortak platformu yaratmaktır.

Kuşkusuz, Dimitrov, makalesinde, Fransa ve İspanya'daki halk cephelerini ve özellikle İspanya cumhuriyet hükümetini destekleme mücadelesinin bir yılı aşkın tecrübesini de dikkate almış, İspanya Komünist Partisi ve İKKİ'nin İspanya halkını savunmak için ortak hareket etme teklifini inatla geri çeviren İkinci ve Amsterdam Enternasyonalleri liderlerinin tutumunu da, işte bu nedenle kınamak zorunda kalmıştı. Bundan başka, Dimitrov, SSCB'de olup bitenleri de göz önünde bulundurmak zorundaydı; Ağustos ve Ocak duruşmaları sonuçlanmış, VKP(b) MK Şubat-Mart plenumu, Trotskiy'e ve Trotskiycilere her türlü günah ve suçu yüklemişti. Bu yüzden yazar, gazetedeki makalesinde net bir tutum sergilemeye çalışmış ve ilke olarak sırasıyla dört "zorunluluğu" vurgulamıştı:

1. Mücadeleyi, büyük burjuvazinin gerici kesiminin darbeci yumruğuna karşı, baş düşmana karşı, faşizme karşı yöneltmek;
2. Cephe düşmanlarını işçi hareketleri içinde de bertaraf etmek;
3. SSCB'ye karşı iftira kampanyası sürdüren herkesi en sert şekilde defetmek;
4. Faşizme karşı mücadele ederken, onun Trotskiyci ajanlarına da acımasızca darbe indirmek.

Bunlara ek olarak, Dimitrov, bir tür ekleme gibi duran ve açıkça Ortodoks komünistlere verilen bir tavizmiş gibi görünen bir tarzda, ancak makalesinin sonunda ve gayet üstünkörü bir şekilde, beşinci "zorunluluk" olarak da reformizme karşı mücadeleyi sayıyordu.²

2 Aynı yerde.

Bayram dolayısıyla İşçi ve Köylü Kızıl Ordusu erleri ve komutanlarına hitap eden Voroşilov, Trotskiyecilerden sadece bir defa bahsetti. Onun Trotskiyecilerin adını anması, yalnızca yeni anayasanın önemini vurgulamak içindi; zira konuşmanın genelinden anlaşıldığı üzere, onlar anayasanın kabulüne karşı inatla direniyorlardı. Dünya komünist hareketlerine yön gösteren Dimitrov da Trotskiyecilere değiniyor, ancak onları sadece baş düşman faşizmin ajanları olarak lafın gelişi dile getiriyordu. Voroşilov da, Dimitrov da, "Trotskiyecilik" derken, bununla somut bir düşmanın genelleştirilmiş bir tanımını değil, o dönemde ileri gitmeye engel olan olumsuzlukların bütününe kastediyorlardı. Öte yandan biz, Politbüro üyesi Voroşilov ile İKKİ Genel Sekreteri Dimitrov'un sadece kendi şahsi görüşlerini ifade ettiklerini ve bunların da tesadüfen örtüştüğünü düşünemeyiz. Şüphesiz ki Trotskiyeciliğin bu şekilde, artık pek önemi olmayan ve geçmişte kalan bir olay gibi yorumlanması, dar yönetimin 1937 Nisan sonu itibarıyla genel görüşünü yansıtıyordu. İspanya'da iki gün sonra ortaya çıkan gelişmeler karşısında değerlendirmelerin hızla değişmesi de bunu bir kez daha göstermektedir.

..... Anarkosendikalist bir örgüt olan CNT (Ulusal Emek Konfederasyonu), *Generalidad* denilen kendi hükümetine sahip özerk bir cumhuriyet (eyalet) olan Katalonya'da, 1936 sonbaharından başlayarak, siyasi ve ekonomik açıdan temel bir rol oynuyordu. Bu örgüt, kendisinin kamulaştırdığı sanayi işletmelerinin yanı sıra tarım reformu sonucunda kurulmuş tarım kooperatifleri ve belediyeler aracılığıyla yerel yönetimler üzerinde de aslında tam bir kontrol sağlamıştı. Bu durumun sonucunda bir tür ikili iktidar durumu ortaya çıkmıştı ve hem *Generalidad*, hem de merkezi hükümet organları Katalonya'da sadece görüntü olarak vardılar. Elde ettikleri iktidar yetkileriyle yetinmeyen anarkosendikalistler, gelişmeleri sosyalist devrimin birinci etabı olarak görüyor ve İspanya genelinde klasik özgür komünizme geçiş için ikinci aşamaya hazırlanıyorlardı. Olaylara bu doğrultuda yön verme çabalarıyla onlar, kendilerini komünistlerin karşısına koyuyorlar, Komünist Partisi'ni düzenli ve devletçi bir parti olarak görüyorlardı.

Bu konfederasyonun liderlerinden biri olan Lopes, 20 Eylül 1936'da Barselona'da düzenlenen bir mitingde en aşırı kanadın fikirlerini dile getirerek birçok anlam içeren bir beyanda bulunmuştu:

Devrimi tekeline almak isteyen bir tek parti vardır. Eğer bu parti bu çizgisini sürdürürse, biz de onu ezmeye karar veririz. Madrid’de, İspanya’nın iç işlerine karışan yabancı bir ülkenin büyükelçisi var. İspanya meselesinin sadece İspanyolları ilgilendirdiği konusunda onu uyarıyoruz.³

Lopes burada İspanya Komünist Partisi’ni ve Sovyet Büyükelçisi M.İ. Rozenberg’i kastediyordu. Fakat konfederasyonun diğer popüler liderleri Garcia Oliver ve Buenaventura Durruti, Komünist Partisi’yle birlikte hareket etmekten yanaydılar; onların fikrince, bu yapılamazsa, Frankocu güçleri yenmek imkânsızdı. Onlar İspanya Komünist Partisi’yle açık bir karşıtlığı engellemek için her türlü önlemi alıyorlardı. Komintern de aynı tutumda ısrarlıydı.⁴

26 Mart 1937’de anarkosendikalistlerin *Generalidad* yönetiminden ayrılmasından sonra durum kötüye gitmeye başladı. 16 Nisan’da özerk Katalonya’nın yeni hükümeti oluşturulunca, derin ihtilaf biraz yumuşadı. Ne var ki, aradan daha dört gün geçmeden, karşıtlık yeniden yükseldi ve çatışma patlak verdi. Zırhlı araçlar, panzerler, toplar ve mitralyözler kullanan anarkosendikalistler hükümet kuvvetleriyle silahlı çatışmaya girdiler. Ancak beş yüz kişi öldükten ve binden fazla kişi yaralandıktan sonradır ki, 8 Mayıs’ta bu kardeş kavgası durdurulabildi.⁵

Katalonya’daki olaylar hakkında Kremlin’e ulaşan haberler ilk başta herhalde net değildi. Belki de sadece Stalin açısından durum böyleydi; çünkü bu bilgiler yalnızca tek bir kaynaktan, Genelkurmay İstihbarat Başkanlığı Komutanı Uritskiy’den geliyordu. Zira Mihail Koltsov o sırada artık Moskova’daydı. Sovyet gazeteleri Barselona’daki çatışmalar hakkında ancak 6 Mayıs’ta, yani sonucun artık kesinleştiği gün haber geçmişlerdi. Fakat gazetelerde TASS Ajansı’nın değil, tarafsız bir Fransız haber ajansı olan Havas’ın telgrafı yer almıştı. Gerçeği yansıtan başlık şöyleydi: Anarşistlerin Katalan Hükümetine Karşı Harekâtı.

9 Mayıs’ta, Barselona sokaklarında barış tam olarak sağlanmışken, *Pravda* kendi muhabiri Y. Tamarşin’in bir haberini yayımladı; bu haberde, anarkosendikalistler ve İberya Anarşist

3 A. Şubin, *Anarkho-sindikalisti v ispanskoy grajdanskoy voyne. 1936-1939 gg* (İspanya İç Savaşında Anarkosendikalistler, 1936-1939), Moskova, 1997, s. 34.

4 A.g.e., s. 36.

5 *Komintern i grajdanskaya vojna v İspanii* (Komintern ve İspanya’da İç Savaş), Moskova, 2001, s. 276-280; Georges Soria, *Vojna i revolyutsiya v İspanii. 1936-1939* (İspanya’da Savaş ve Devrim. 1936-1939), c. 1, Moskova, 1987, s. 29-31.

Federasyonu (FAİ) ile birlikte, ilk defa, Trotskiyci bir pozisyon-
da duran Marksist Birleşik İşçi Partisi (POUM) de Barselona'daki
dramatik olayların sorumlusu olarak gösteriliyordu. 10 Mayıs'ta,
Pravda, Tamarşin'in yeni yazısını slogan tarzında bir başlıkla bas-
tı: "İspanya Trotskiycileri Halk Cephesi'nin Düşmanlarıdır".
Gazete, bu yazıyla birlikte, "Genel İşçi Sendikası'nın Trotskiycileri
Sendika Örgütünden İhraç Etme Kararı" başlıklı ikinci bir mater-
yale de yer vermişti. *Pravda*, 11 Mayıs'ta, açıkça propaganda nite-
likli iki materyal daha yayımladı: İspanya Basını Trotskiycilerin
Yargılanmasını İstiyor başlıklı bir haber ve gazetenin Uluslararası
Şube Müdürü B.D. Mihaylov'un, "Barselona'da Trotskiyci Darbe"
başlıklı makalesi.

Aynı gün, yani 11 Mayıs'ta, İspanya'daki İKKİ resmi temsilci-
si Stoyan Minev de (aynı zamanda İ. Stepanov ve Moreno diye de
bilinirdi) Katalonya'daki olaylar üzerine benzer bir değerlendiri-
me yaptı. Daha evvel, 7 Mayıs'ta verdiği bilgide, silahlı harekâtı
düzenleyenlerin anarşistler olduklarını belirten Minev, şimdi
kanlı çatışmaların bütün sorumluluğunu POUM'un üzerine yük-
lemekteydi. Minev şöyle diyordu:

İspanya Trotskiycileri, Franco'nun düzenli beşinci kolunu oluşturu-
yorlar.⁶

Başka bir deyişle, o, Dimitrov'un Trotskiyciler hakkında 1
Mayıs tarihli makalesinde yazdığını hem tekrar ediyor, hem de
somutlaştırıyordu.

Peki Kremlin'de ne olmuştu da Barselona olaylarıyla ilgili de-
ğerlendirme ve açıklamalar böylesine radikal ve hızlı bir şekilde
değişmişti? POUM, "İspanya'da işçi ve köylülerin zaferi, sadece
sosyalist devrimle mümkündür!" sloganıyla mücadele ediyordu.
Öyleyse herhangi bir kanıt olmadan neden onu darbenin tek suç-
lusunu gösteriyorlar ve üstelik içinde yer alan unsurlara da
"faşizmin ajanları" diyorlardı?

Bu soruların cevapları, SSCB dar yönetiminin yeni rota uya-
rınca yürüttüğü politikada gizlidir. Daha 1934'te, ütöpik sayılan
dünya devrimi fikrinden tamamen vazgeçen Sovyet liderleri,
"sol" radikallerin hareketlerinden azami derecede uzak dur-
mak için mümkün olan her şeyi yapıyorlardı. Viyana ve Asturias
ayaklanmaları sırasında yaklaşım böyle olmuştu; aynı şekilde,
Moskova'nın baskısı sonucunda Çin Sovyet Cumhuriyeti de ken-

6 *Komintern i grajdanskaya voyna v İspanii* (Komintern ve İspanya'da İç Savaş),
s. 277.

dini feshetmek zorunda kalmıştı. Brezilya'daki isyan ve devrimci "Prestos kolu" olayında da aynı tavır tekrarlanmıştı. Ne var ki, hem demokratik, hem de faşist ülkelerde, bu olaylar yine de doğrudan Komintern ve SSCB ile ilişkilendiriliyor, hatta sadece bu kadarıyla da kalınmayıp Kremlin'in saldırgan niyetlerinden hâlâ vazgeçemediğinin kanıtları olarak gösteriliyordu. Bu yaklaşımın sahiplerine göre, Moskova, İber Yarımadası'nı politik açıdan tam ve kesin kontrolü altına almak istiyordu. Dar yönetimin Barselona ayaklanması sırasında sergilediği kısa tereddüt ve şaşkınlık da işte bu ortamdan kaynaklanmış, Sovyet basını da bunu açıkça ortaya koymuştu. Ardından Kremlin, Katalonya olaylarından sadece göstere göstere uzak durmakla kalmadı, bunu bizzat Sovyet devletine karşı düşmanca bir hareket olarak da değerlendirdi. Bu isyan SSCB'nin yıllardır savaştığı "Trotskiycilerin marifeti"ydi; Barselonalıları barikatlara onlar itmişlerdi. Fakat dar yönetim için doğal sayılabilecek bu tutum, sadece İspanya'da değil, bizzat SSCB'de de, öngörülemeyen korkunç sonuçlara yol açtı. Bu tutumdan ve gelişmelerden yararlanan Yejev'un NKVD ekibi, kendi büyük oyununu başlattı. 11 Mayıs'ta bunun ilk işaretleri görülmeye başladı.

11 Mayıs'ta, *Pravda*, *İzvestiya*, *Krasnaya Zvezda* ve diğer merkezi gazetelerde Savunma Halk Komiserliğinde başlıklı bir haber yer aldı. Burada Askeri Bölge Kumandanlıklarına bağlı Siyasi Konseyler kurulmasından ve aynı zamanda Kızıl Ordu'nun kumanda heyeti içinde gerçekleşen önemli yer değiştirmelerden bahsediliyordu. Kiev Askeri Bölge Kumandanı İ.E. Yakir Leningrad Askeri Bölgesi'ne atanmış, Primorsk Ordular Grubu Kumandanı İ.F. Fedko Kiev'e, Volga Askeri Bölge Komutanı P.Y. Dıbenko da Sibirya Askeri Bölgesi'ne nakledilmişti. Aynı zamanda Savunma Halk Komiser Yardımcısı M.N. Tukhaçevskiy Volga Askeri Bölgesi'ne nakledilirken, onun yerine Leningrad Askeri Bölge Kumandanı B.M. Şapoşnikov atanmıştı. Bu son iki atama personel nakillerinin anlamını ortaya çıkarıyordu; bunlar aslında Tukhaçevskiy'in pozisyonunu aşağıya çekmek, onu başkentten uzak bir taşra kentine göndermek içindi.

Haberin ilk kısmı da önemliydi; artık ordu komuta heyetinin üzerinde yeniden ciddi bir parti denetimi kuruluyordu. Bütün kararlarda siyasi görevlilerle mutabakat zorunluluğu artık sadece askeri bölge birliklerinin kumandanlarıyla sınırlı kalmayacaktı; RKA Genel Siyasi Başkanlığı'na bağlı mevcut siyasi başkanlık ve şubelere ek olarak, Aralık 1934'te feshedilmiş askeri

komiserler kurumu yeniden devreye giriyordu. Böylece "alaydan başlamak üzere yukarıya doğru bütün birlikler ve Savunma Halk Komiserliği kurumları"ndaki "mevcut düzen", askeri komiserler tayin edilmesi yoluyla değiştiriliyordu.

Belli ki bu kararları Voroşilov tek başına hazırlayıp yürürlüğe koymamıştı; bu, dar yönetimin kararıydı. Askeri Konseyler kurulması ve askeri komiserlerin yeniden devreye sokulması hakkındaki karar, 8 Mayıs'ta Stalin'in huzurunda kabul edilmişti ve Molotov, Voroşilov, Kaganoviç, Yejov ve Yakir de o toplantıda hazır bulunmuşlardı. Askeri bölge komutanlarının nakilleri ve Tukhaçevskiy'in daha düşük bir göreve tayini hakkındaki karar ise 11 Mayıs'ta yine Stalin'in önünde kabul edilmiş, Molotov, Voroşilov, Kaganoviç, Çubar ve Mikoyan da oturuma katılmışlardı.⁷ Bu oturumlarda Politbüro üyeleri ile 14 Nisan'da kurulmuş Politbüro komisyonlarının üyeleri hazır bulunmuşlardı.

Aslında Aralık 1936'dan itibaren Politbüro'nun kabul ettiği diğer önleyici tedbirler ve ölçülü önlemlerden farksız olan bu kararlar, bir yandan da, ordu komuta heyetinin samimi bağlılığı konusunda kuşkların ortaya çıktığını gösteriyordu. Şurası da bir gerçek ki, şimdilik iş, açıkça suçlamalara, azillere ve tutuklamalara kadar vardiirilmamıştı. Uyanan şüpheler ve güvensizliğe gelince, bunlar gerçek olayları çok ilginç bir şekilde yorumlayan Yejov'un iletmış olduğu önemli bir bilgiden kaynaklanmış olabildi.

Ağustos 1935'te, RKK Hava Savunma Birlikleri Komutanlığı görevinden istifa ettirilen ve Kremlin Dosyası bağlamında başlıca şüphelilerden biri sayılan Yedek Tugay Komutanı M.Y. Medvedyev tutuklanmıştı. Böylece Yejov ve NKVD ekibi, iki yıldan fazla süren "Klubok" Dosyası'yla ilgili soruşturmanın artık kapandığını rapor edebilirdi. Şimdi iddianame hazırlanabilir, mahkemeye gereken kanıtlar sunularak A.S. Yenukidze, R.A. Peterson ve M.Y. Medvedyev'in kaderleri belirlenebilirdi. Bundan başka, V.K. Putna, N.G. Yegorov ve M.A. İmyaninnikov'un hapse atılmalarının önünde de hiçbir engel yoktu. Ayrıca iki hafta önce Moskova Askeri Bölge Kumandan Yardımcılığı görevine yeniden atanmış olan Kolordu Komutanı B.M. Feldman ve M.N. Tukhaçevskiy de aynı kaderi paylaşabilirlerdi. Fakat soruşturmanın bu şekilde sonuçlanması, Yejov ve NKVD GUBG yetkililerine doyurucu gelmiyordu. Zira bu sonuç, onlara bir saygınlık getir-

⁷ RGASPI, k. 17, l. 163, d. 1147, s. 114, 142; *İstoriçeskiy arkhiv* (Tarih Arşivi dergisi), sayı 4, 1995, s. 51.

meyecekti; çünkü bu soruşturma Yagoda zamanında başlatılmıştı ve onun ve ekibinin bir hizmeti olarak görülüyordu. Üstelik bu konuda, SSCB NKVD Haberleri veya SSCB Başsavcılığı'nda başlığı ile birkaç satırlık gazete haberi bile olsun verilmeyeceği zaten belliydi.

Oysa çok eski ve sadece birkaç kişinin bildiği bir saray darbesi niyetini ordunun bütün kademelerine yayılmış çok geniş bir askeri komplo olarak göstermek ve ortaya koymak büyük bir ün ve prestij kazandırabilirdi. Bunun için, albaydan başlamak üzere yukarıya doğru, artık Lyubyanka'da bulunan her rütbeden askerin dosyalarını bir araya getirmek ve onlara yöneltilen suçlamaları değiştirmek gerekiyordu. Tablo şöyle olacaktı: V.M. Primakov ve V.K. Putna daha Ağustos 1935'te "Trotskiy-ci-Zinovyevci örgütün askeri grubu"na katıldıklarını itiraf etmişlerdi. Öte yandan M.İ. Gay, G.Y. Prokofyev ve Z.İ. Voloviç'in Nisan 1937'de itiraf ettiklerine göre Yagoda, M.N. Tukhaçevskiy, A.İ. Kork ve B.M. Şapoşnikov ve başkalarıyla temas hâlindeydi.⁸ A.S. Yenukidze ve R.A. Peterson ise darbenin organizasyon ve yönetimini üstlenmişlerdi. Hapistekilerle hâlâ dışarıda olanları ortak suç çerçevesinde bir araya getirmek gerekiyordu; sonra onlar da bu suçu "itiraf edeceklerdi". Bu bağlamda öncelikle 1918-1924 arası RKKK saflarında askerlik yapmış herkes, potansiyel suçlu olarak görülecekti; çünkü o tarihte L.D. Trotskiy, Cumhuriyet Devrimci Askeri Konseyi Başkanı ve aynı zamanda Harbiye ve Bahriye Halk Komiseri'ydi.

Aslında şimdi devlet ve hükümetin her kademesinde yer alanlarla orduda yüksek görevlerde bulunanlar, doğal olarak, iç savaş sırasında Kızıl Orduda birlikte hizmet vermişlerdi ve bu kuşağı birbirine bağlayan pek çok şey vardı. Örneğin, 1920'de Sovyet-Polonya Savaşı sırasında Batı Cephesi Kumandanı olan Tukhaçevskiy ve Cephe Devrimci Konseyi üyesi olan İ.T. Smilga doğrudan Trotskiy'in emrindeydiler. Smilga sonraları açıktan Trotskiy yanlıları arasında yer almıştı. 15. Ordu Kumandanı olan Trotskiy-ci G.L. Pyatakov da, 7. Ordu'da kumandanlık yapan, Zinovyev yanlısı M.M. Laşeviç ve G.Y. Yevdokimov da, 27. Avcı Tümeni Komutanı V.K. Putna da zamanında Tukhaçevskiy'in emrindeydiler. Pyatakov ile Yevdokimov, Ağustos ve Ocak aylarındaki "Moskova Duruşmaları"nda artık idama mahkûm edilmişlerdi ve bu, Yejev'un gözünde, onların Tukhaçevskiy ile eski "bağlantı"larının, Tukhaçevskiy'in kendisinin de Trotskiy ile

"ilişki" sinin karıtıydı. Bu şekilde bu zincir istendiği kadar uzatılabilirdi...

Katalonya'daki darbe girişimi Yejov için bir fırsat sayılabılırdi ve bu girişimin, tam da o günlerde POUM'lu Trotskiyecilere bağlanması bir tesadüf değildi. Söz konusu olan sadece bu darbe de değildi; V.A. Antonov-Ovseyenko'nun o sırada Barselona'da SSCB Başkonsolosu olması çok daha önemliydi. Antonov-Ovseyenko, Ağustos 1922'den Ocak 1924'e kadar RKKA Siyasi Genel Başkan olarak, fiilen Tukhaçevskiy ile birlikte orduyu yönetmişti. 18. Parti Konferansı'ndaki kapanış konuşmasında, Stalin, onu sadece hatırlatmakla yetinmemiş, onun güya "MK ve Merkezi Denetim Kurulu'na, havası ve üslubu adap dışına çıkan bir tehdit yazısı" gönderdiğini de belirtmişti. Stalin'in söylediğine göre, Antonov-Ovseyenko bu yazısında "haddini aşmış önderleri" hizaya getirme çağrısı yapmıştı.⁹

Antonov-Ovseyenko'nun Trotskiy'i savunmak üzere 27.12.1923'te yazdığı ve "önderler"den sadece Stalin'in adını belirttiği mektup, gerçekten de açık bir ultimatoma niteliğindedir. Üstelik bu mektupta yazılanlar, on üç buçuk yıl sonra bile, sıradışı bir şekilde, güncelliğini koruyordu. Yazının bir kısmı şöyleydi:

... Ciddi sorunları titizlikle ele almak yerine partiyi kişisel nitelikte entrikalarla, kuşkuyla, kin dolu iftiralarla oyalayıp kandırıyorlar; bu metodu bir sistem haline getiriyorlar, sanki enine boyuna, her yönüyle tartılmış, dengeli yeni rota buymuş gibi. Bunun ucunun nereye gittiği açıkça bellidir. Partinin de, ordunun da, işçi kitlelerinin de moralinin derinden çökmesi, Komintern'de partimizin etkisinin azalması, Komintern çizgisinin kararlılığının ve sebatkârlılığının zayıflaması söz konusudur. Biliyorum ki, benim bu önceden uyarın sesim, kendilerini tarihin seçtiği hatasız ve hiç yarılmayan önderler olarak görenleri hiç etkilemeyecektir. Ama bilin ki, bu haykırışım açık bir semptom niteliğindedir. Benim sesim, partinin çıkarlarına, genelde komünist devrime sadık olduklarını bütün hayatlarıyla ispat etmiş olanların öfkesinin sesidir... haddini aşmış "önderler", son derece hizipçi sağırlıklarına rağmen, bir gün mutlaka onların sesini duyacak ve hizaya geleceklerdir.¹⁰

Yejov'un, siyasi bir öfkeyle, aslında açık tehditler savurarak böylesine veryansın eden bir kişi hakkında bilgi sahibi olmaması

9 Trinadtsataya konferentsiya Rossiyskoy kommunističeskoy partii (bolşevikov) (RKP[b] 13. Konferansı), s. 155; İ. Stalin, *Sobraniye soçineniy* (Toplu Eserler), c. 12, Moskova, 1952, s. 43.

10 *Izvestiya TsK KPSS* (SBKP MK Haberleri), sayı 3, 1991, s. 207-208.

pek olası değildir; çünkü KPK Başkanı olduktan sonra her türlü parti belgesine ulaşması mümkündü ve Trotskiyci muhalefetle ilgili teorik eseri üzerinde çalışırken bu belgeyi de görmüş olmalıydı. Kısacası, onun böylesi bir kanıtı kaçırdığını düşünmek zordur. Yani o, Antonov-Ovseyenko ile Katalonya ayaklanması arasında rahatlıkla bir bağlantı kurabilirdi; buna ek olarak, artık NKVD'nin elinde bulunan, Tukhaçevskiy ve ordunun diğer kumandanları aleyhindeki ifadeleri Antonov-Ovseyenko'yla ilişkilendirmek de zor değildi.

Son olarak, Yejov'un kafasında kurduğu askeri siyasi komplo versiyonuna çok uygun olan bir sürü başka bilgi de vardı. Özellikle RKKA kumandanlarının biyografilerinde bu tür verileri bulmak hiç sorun değildi. Komutanların *Reichswehr* (Almanya silahlı kuvvetleri), hatta gerekirse "Alman Nazi rejimi"yle ilişkilerinin izlerini bile bulmak mümkündü. Dönemin Ukrayna Askeri Bölgesi Kumandanı, Ordu 1. Dereceli Kumandanı N.E. Yakir'le Kolordu Komutanları J.D. Zonberg ve R.Y. Longva'nın 1928-1929 yıllarında Almanya'da Harp Akademisi'nde eğitim gördüklerini dar yönetim zaten biliyordu. Belarus Askeri Bölge Kumandanı A.İ. Yegorov, Orta Asya Askeri Bölge Kumandanı P.Y. Dibenko ve Kuzey Kafkasya Askeri Bölge Kumandanı İ.P. Belov da 1931'de, yine Almanya'da, kısa süreli kurslara katılıp eğitim almışlardı. Güney Kafkasya Askeri Bölgesi Kumandanı M.K. Levandovskiy, Ukrayna Askeri Bölgesi Kumandan Yardımcısı İ.N. Dubovoy, Leningrad Askeri Bölgesi Karargâh Başkanı S.P. Uritskiy ve 13. Avcı Kolordusu Komutanı V.M. Primakov da 1931-1933 yıllarında Almanya'da eğitim görmüşlerdi."

Buna karşın, Nisan'da olduğu gibi, Mayıs'ın ilk yarısında da, Yejov, "askeri siyasi komplo"nun varlığı konusunda dar yönetimi ikna etmeye yetecek miktarda ve nitelikte kanıtı yine de toplayamamıştı. Yagoda'nın yapılan bir sonraki sorgusu da istenen sonucu vermedi. Yagoda 13 Mayıs'ta, kendisini sorgulayan Kogan ve Larner'e verdiği ifadesinde, onların zaten iyi bildikleri şu bilgileri verdi:

1936 yılı yazında, Trotskiycilerle ilgili soruşturma tutanaklarında artık Şmidt, Zyuk, Primakov ve diğerlerinden oluşan Trotskiyci bir askeri grubun varlığı hakkında birtakım veriler yer almaya başlamıştı. Ben kısa süre sonra tutuklamalar yapmak zorunda

11 A. Kolpakidiy, Y. Prudnikova, *Dvoynoy zagovor* (Çifte Komplo), Moskova, 2000, s. 50-51; RGASPI, k. 17, l. 162, d. 14, s. 39.

kaldım. Sanırım önce Şmidt ve Zyuk'u, ardından da Primakov'un kendisini gözaltına aldık.¹²

Ne var ki, bu tür ifadeler sadece şunu ispatlıyordu: Eğer "Savunma Halk Komiserliği'nde" bir komplo girişimi söz konusu olmuştuysa bile Yagoda'nın bu konuda bir bilgisi yoktu. Ama şu da var ki, eski İşçileri Halk Komiseri olan Yagoda, sorgu memurlarının suyuna giderek, sadece İletişim Halk Komiserliği görevine nakledilmesine kadar edindiği bilgileri vermekle yetinmiş de olabilirdi.

Yejov tabii ki bununla tatmin olmadı ve gerekli ifadeleri elde etmek için riskli adımlar attı. 12 Mayıs'ta, Frunze Harp Akademisi Başkanı, Ordu 2. Dereceli Kumandanı A.İ. Kork, 15 Mayıs'ta ise, geçici olarak görevsiz kalmış B.M. Feldman tutuklandılar. Her ikisi de, M.Y. Medvedyev'in verdiği ifadelere dayanarak gözaltına alınmıştı. Medvedyev daha 8 Mayıs'ta, kendisinin güya Feldman'ın başını çektiği "Trotskiyci askeri örgüt"e katıldığını itiraf etmişti. İki gün sonra, yani 10 Mayıs'ta ise, ilk ifadesinden oldukça farklı olan başka bir ifade vererek güya "Sovyet hükümetini devirmeye ve kapitalizmi yeniden tesis etmeye yönelik bir askeri diktatörlük kurmayı hedefleyen bir askeri karşıdevrimci örgüt" oluşturulduğunu söyledi. Bu amaçla da "ilkın dışarıdan, silahlı müdahalecilerden yardım sağlanacaktı". Aslında o, ilk defa Ocak duruşmalarında Vışinskiy'in dile getirdiği suçlamaları tekrarlıyor, bir tek "Trotskiyciler" tanımını yapmıyordu. Medvedyev, "yeraltı örgütü"nün yöneticilerinden bahsederken artık Feldman'ın adını tekrar anmadı ve başka isimler verdi: Yakir, Putna, Primakov ve Kork. Tukhaçevskiy'in ise "muhtemel diktatör adayı" olduğunu belirtti.¹³

Ve işte şimdi Yejev'un çoktandır elde etmek istediği "sağlam kanıtlar" sağlanmıştı ve bunlar, NKVD mensupları M.İ. Gay, G.Y. Prokofyev ve Z.İ. Voloviç'in Nisan'da verdikleri ifadeleri "teyit" etmekteydi.¹⁴ Kork, Feldman ve Medvedyev'in adlarının içinde yer aldığı ve Tukhaçevskiy'e -çok zorlama bir şekilde de olsa- bağlanabilecek, eskide kalmış Klubok Dosyası ile "ordudaki komplo"yu bir araya getirmek artık mümkündü. Bu yeni ifşa edilmiş komplo üzerinden, Kızıl Ordu'nun en yüksek düzeydeki figürleri bile hedef alınabilecekti.

¹² Yagoda..., s. 149.

¹³ Reabilitatsiya... (Aklama), s. 286.

¹⁴ A.g.e., s. 285.

Fakat şu var ki, dar yönetim, "ordudaki komplo" ile ilgili yeni başlatılan kovuşturmayla değil, eski Klubok Dosyası'na itibar etti ve bu kapsamdaki cezaları onayladı. Bunu açıkça gösteren şuydu: Mayıs'ın ilk yarısında tutuklanan albay ve daha yüksek rütbeli yirmi sekiz komutandan çoğu, 1933-1935 yılları arasında Moskova Askeri Bölgesi'nde, A.İ. Kork'un komutasında hizmet vermişlerdi. Nispeten çok büyük olmayan bir tutuklama dalgasına yol açan Medvedyev'in ifadelerinden sonra da, dar yönetim, ordu kumandanlarıyla ilgili yeni komplo dosyasına öncelik vermedi. Dar yönetimin Yejov'a şimdilik serbest hareket etme yetkisi vermediği ortadaydı; Mayıs'ın ikinci yarısında yapılan, ordu kumandanları düzeyindeki nakiller bunun göstergesiydi. 20 Mayıs'ta, Leningrad Askeri Bölgesi Kumandanı İ.E. Yakir, Güney Kafkasya Askeri Bölgesi Kumandanı olarak atandı; Belarus Askeri Bölgesi Kumandanı İ.P. Uboreviç de Orta Asya Askeri Bölgesi Kumandanı oldu. 10 Mayıs'ta yapılabenzer bir şekilde, bu sefer de Y.B. Gamarnik, RKKA Siyasi Başkanlığı görevinden alınarak Orta Asya Askeri Bölgesi Askeri Konseyi üyesi oldu, ki bu açıkça bir cezaydı.¹⁵

Ne var ki, genel durumun giderek daha da kötüleştiği açıkça görülüyordu. Önce 14 Mayıs'ta, herhangi bir açıklama yapılmadan, Donetsk, Sverdlovsk ve Yaroslav Obkomları 1. Sekreterleri -sırasıyla- S.A. Sarkisov, İ.D. Kabakov ve A.R. Vaynov görevden alındılar.¹⁶ Sarkisov'un azledilmesi anlaşılır bir gelişme gibi duruyordu ve yakınlarda kabul edilmiş Donbas Kömür Sanayisindeki Çalışmalar Hakkında SSCB SNK ve VKP(b) MK Ortak Kararnamesi'nin bir sonucu sayılabilirdi. Kabakov'a gelince, onun hakkında üç gün sonra, bir Politbüro kararı şeklinde, doğrudan bir açıklama geldi: O, "elde edilen bulgulara göre, karşıdevrimci 'sağ'cı merkez mensubu" olmakla suçlanmaktaydı ve dolayısıyla partiden ihraç edilmiş, MK üyeliği sona erdirilmiş ve dosyası NKVD'ye intikal ettirilmişti.¹⁷ Vaynov'un ihraç edilme nedeni ise, bir ay sonra, vilayet parti konferansında açıklandı; burada, Vaynov'un çalışmalarının "yetersiz olduğu" karara bağlandı.

Politbüro, bu şaşıllardan boşalan 1. sekreterlik görevlerine 14 Mayıs'ta şu kişileri "tavsiye" etti: Gorkiy Obkomu 1. Sekreteri E.K. Pramnek, Donetsk Obkomu'na; Kirovsk Obkomu 1. Sekreteri A.Y. Stolyar, Sverdlovsk Obkomu'na ve daha önce VKP(b) MK

15 RGASPI, k. 17, l. 163, d. 1143, s. 133.

16 A.g.k., d. 1148, s. 137.

17 A.g.k., d. 1149, s. 87.

Trafik Şubesi Başkanı olan, Demiryolları Halk Komiseri Siyasi Yardımcısı N.N. Zimin ise Yaroslav Obkomu'na 1. sekreter oldular.¹⁸ Aslında bu tür bir yukarıdan müdahale, daha yeni biten plenumun, seçimsiz atamaları kınayan kararına gölge düşürüyordu.

Ayrıca 17 Mayıs'ta, "Trotskiyici merkezin Gürcistan'daki karşıdevrimci faaliyetlerini bildikleri, ancak bunu MK'dan sakladıkları" suçlamasıyla, çok kıdemli, devrim öncesi deneyimine sahip, emektar iki bolşevik, Ş.Z. Eliava ve M.D. Orakhelaşvili de Moskova'dan Astrahan'a (Ejderhan) sürüldü.¹⁹ 20 Mayıs'ta, Politbüro, bir ceza kararı daha aldı ve RSFSR Hafif Sanayi Halk Komiseri K.V. Ukhanov görevinden alınarak partiden ihraç edildi ve dosyası NKVD'ye intikal ettirildi.²⁰

Peki 1920'li yıllarda ülke çapında üne kavuşmuş bunca parti ve devlet görevlisi, neden son yıllarda, alışılmadık bir şekilde, böylesine azledilmişti? Onlar gerçekten "illegal", "Trotskiyici", "'sağ'cı" veya "Trotskiyici 'sağ'cı" örgüt ya da merkezlere mi mensuptular? Parti arşivleri ve özellikle de NKVD arşivi açılana kadar, bu konuda sadece tahmin yürütebilir, hipotez ve varsayımlar geliştirebiliriz. Olup bitenleri yorumlamak için elimizdeki tek ipucu, yine Politbüro'nun 20 Mayıs tarihli kararıdır. O gün, Y.A. Yakovlev'in yeni seçim kanunu taslağı hakkındaki raporunu görüşmek üzere, bir ay sonra, 20 Haziran'da bir MK plenumu düzenlenmesi kararlaştırıldı.²¹

Belki de işte bu yeni durum, doğal olarak dar yönetimin telaşına neden olmuş ve dolayısıyla Yejov'un serbestçe harekete geçmesi için zemin yaratmıştı. Yejov bu dönemde, ordu komutanları arasında yeniden tutuklamalar yaptırdı ve bu işte epeyce de ileri gitti. Yagoda'nın yeni "ifadeleri" de bu bağlamda Yejov'a çok yararlı oldu. 19 Mayıs'ta, Yagoda, sorgu memurlarına şu itirafı yapıyordu:

Kork, "sağ"cı komplocular arasında yer alıyordu; ancak askerler arasında, Trotskiyecilerden oluşan kendi bağımsız bir grubu da vardı. Moskova Askeri Bölgesi Kumandanı Kork'un yardımcısı olan Gorbaçov'un da komplocu örgütün mensubu olduğunu biliyorum; halbuki kendisi Trotskiyicidir... Bildiğim kadarıyla komplo hazırlığı içinde olan başka askerler de vardı (Primakov, Şmidt, Putna vb.); fakat bunu çok geç, ancak soruşturma materyallerinden veya -örneğin Primakov'un suikastçı olduğunu- Voloviç'ten öğrendim. Bu arada şunu da belirtmek isterim ki, Yenukidze, 1933

18 A.g.k., d. 1148, s. 137.

19 A.g.k., d. 1149, s. 88.

20 A.g.k., s. 130.

21 A.g.k., s. 137.

sonunda, bir konuşma sırasında Tukhaçevskiy'den bahsetmiş, onun kendileriyle birlikte olacak ve örnek alınabilecek bir kişi olduğunu anlatmıştı.²²

Ancak Yagoda "askeri komplo" konusundan, sadece, "Kremlin Dosyası" kapsamındaki daha büyük komplonun bir parçası olarak söz ediyor ve yöneticiler olarak da sadece Yenukidze ile Karahan'ın adlarını belirtiyordu.

Yejev'u Klubok Dosyası pek ilgilendirmiyordu; onun asıl hedefi, ordu komutanları arasında çıkacağı "av"dı. Politbüro'nun Haziran plenumunun tarihini belirlemesinden hemen sonra, o, yeni bir tutuklama dalgası başlattı. 21 Mayıs'ta RKKA Muharebe Talimleri Başkanı, Kolordu Komutanı K.A. Çaykovskiy ile RKKA Muhabere Başkanı, Kolordu Komutanı R.V. Longva, 22 Mayıs'ta MK aday üyesi, Mareşal M.N. Tukhaçevskiy ve SSCB Ordu, Donanma ve Hava Kuvvetleriyle Dayanışma ve Yardımlaşma Vakfı (OSOAVIAKhİM) Başkanı, Kolordu Komutanı R.P. Eydeman, 25 Mayıs'ta ise RKKA Askeri Ulaştırma Başkanı, Kolordu Komutanı E.F. Appoga gözaltına alındılar. 27 Mayıs'ta RKKA Topçu Sınıfı Başkanı, Kolordu Komutanı N.A. Yefimov, 28 Mayıs'ta Ordu 1. Dereceli Kumandanı, MK üyesi İ.E. Yakir, 29 Mayıs'ta da Ordu 1. Dereceli Kumandanı, MK aday üyesi İ.P. Uboreviç tutuklandılar. Bu sırada, 31 Mayıs'ta, evinde kendi tabancasıyla hayatına son veren MK üyesi, Ordu 1. Dereceli Komiseri Y.B. Gamarnik'in, tutuklanmayı beklediği için intihar etmiş olması da gayet olasıdır. Bunlardan başka, albay ve daha yüksek rütbeli yaklaşık 50 komutan daha tutuklandı ve sonuç olarak ortaya epeyce büyük bir tutuklu rakamı çıktı; sadece Mayıs ayında, yüksek rütbeli 82 ordu mensubu tutuklanmıştı. 1936 yazından 1 Haziran 1937 tarihine kadar gözaltına alınan yüksek rütbeli komutan sayısı 131'di.²³

Ne var ki Mayıs kıyımı bununla sona ermedi. 24 Mayıs'ta SNK Başkan Yardımcısı, Politbüro aday üyesi (1926-1932 arasında Politbüro üyesi) Y.E. Rudzutak ve Belarus SSC SNK Başkanı, MK üyesi N.M. Goloded, 22 Mayıs'ta ise, daha sonra İstatistik Genel Müdürlüğü adını alacak olan İktisadi Kayıtlar Genel Müdürlüğü'nün yöneticisi ve Gosplan (Devlet Planlama Komitesi) Başkan Yardımcısı İ.R. Kraval partiden atılarak tutuklandılar. Aynı günlerde, SSCB'nin Türkiye'deki eski büyükelçisi L.M. Karahan da gözaltına alındı. Bu arada NKVD içinde de tas-

²² Yagoda..., s. 172-173.

²³ O.F. Suvenirov, *Tragediya...* (Facia), Moskova, 1998, s. 373-481.

fiyeler yaşanıyordu. İçişleri Halk Komiser Yardımcısı ve GUGB 4. (Gizli Siyasi) Şube Müdürü Y.S. Agranov görevinden alındı ve adı konmamış sürgün olarak Saratov NKVD Vilayet Müdürü olarak tayin edildi. Oradaki sabık NKVD Vilayet Müdürü R.A. Pilyar ise tutuklanmıştı. Aynı gün, GUGB 9. (Şifreleme) Şube Müdürü G.İ. Bokiy de gözaltına alındı.

Bu kadar görevlinin tutuklanmasını gizli tutmak imkânsızdı ve en azından dar yönetimin Aralık ve Şubat-Mart plenumlarında yaptığı gibi bir açıklamada bulunulması kaçınılmazdı. Bu sefer de bir açıklama yapıldı; ancak bu tutuklama furçasının nedeni, plenumda veya gizli bir mektupla açıklanmadı. Bu kez hiç alışılmadık bir yol denenerek, açıklama, 1-4 Haziran günlerinde gerçekleştirilen Savunma Halk Komiserliği'ne bağlı Askeri Konsey toplantısında, bizzat Stalin tarafından yapıldı.

1 Haziran'da, Askeri Konsey toplantısının açılış konuşmasını yaparken, Vorosilov, hiç şüphe yok, kendinden emindi. Oysa öncelikle kendi arkadaşları ve kurumuyla bağlantılı ve şahsını da ilgilendiren böylesine sıra dışı gelişmeler karşısında endişelenmesi gerekirdi. Fakat Savunma Halk Komiseri çok rahattı; kendisini sorumlu görmediği ortadaydı. İhmalkârlık yaptı ve "düşman"lara göz yumdu diye kimsenin onu suçlayamayacağından emindi. Çünkü tam üç ay önce, MK plenumundaki konuşmasında, sanki geleceği görür gibi, kendini garantiye almıştı. Bu konuşmada, 1924-1936 yılları arasında, ordudan, siyasi açıdan güvenilmez görülen yaklaşık 47 bin kişinin atıldığını belirtmişti. Orduda, parti üyesi olanlar da dâhil olmak üzere daha yedi yüz kadar Trotskiyeci ve Zinovyevci kaldığını bildiren Vorosilov, konuşmasını şöyle bitirmişti:

Orduda almamız gereken bazı özel tedbirler sayesinde, bu kangrenin bundan böyle ordumuzun kesinlikle sağlam olan vücuduna yayılması engellenecek, sadece bununla da kalmayıp hem ordu, hem de bütün devlet aygıtında kuşkusuz var olan tüm iğrenç ve zararlı unsurlardan kurtulma imkânı yaratılacaktır.²⁴

Vorosilov, Askeri Konsey'de de aslında aynı fikri tekrarladı ve plenumdaki konuşmasının sonunda söylediğini burada daha baştan dile getirdi. Yine "zararlı unsurlar"dan bahsetti; bununla hem ifşa edilenleri, hem de henüz ifşa edilmeyenleri kastediyordu. Fakat bu sefer Savunma Halk Komiserliği veya RKKK Siyasi Başkanlığı verilerine değil, NKVD belgelerine dayanarak konuşuyordu ve şunu belirtti:

24 *Voprosi istorii* (Tarih Meseleleri dergisi), sayı 8, 1994, s. 12-13, 17.

İçişleri Halk Komiserliği organları, orduda uzun zamandan beri var olan, ordunun başındaki kişilerce yönetilen, ceza görmeden serbestçe faaliyet yapan çok gizli bir karşıdevrimci faşist örgütü ortaya çıkarmıştır.²⁵

Sonra da, neredeyse soruşturma materyallerini aynen tekrarladı ve sadece Primakov, Zyuk, Şmidt, Sablin, Turovskiy ve Kuzmin'in sorgu tutanaklarına değil, daha yeni, Nisan ve Mayıs'ta tutuklanmış onlarca komutanın sorguları sırasında verdiği ifadelere de bol bol gönderme yaptı. Tabii ki bunların arasında Tukhaçevskiy, Yakir, Uboreviç ve Kork'un ifadeleri de vardı.

Bir sonraki gün konuşan Stalin, Voroşilov'un aktardığı soruşturma sonucunu fiilen tekzip etti; fakat bunu hemen ve açık bir şekilde yapmadı. Önce NKVD belgelerinde ve Savunma Halk Komiseri'nin konuşmasında bahsedilen "askeri siyasi komplo"-nun ne olduğunu kendi görüşünce izah etti. Bu tanımlamanın ikinci kısmına odaklanan Stalin, meselenin siyasi yönüne vurgu yaptı. "Komplo"nun siyasal yöneticilerini anlatırken, uzakta, Meksika'da bulunan Trotskiy'den başlayıp artık tutuklanmış olan Bukharin'le Rıkov'a geldi. Sonra beklenmedik bir şekilde, Rudzutak'la (ki bu konunun özü açısından tuhaf ve anlaşılmazdı) Yenukidze ve Karahan'ı da onlara kattı. Ancak bundan sonradır ki, Stalin diğer yöneticilerden, "Yagoda, askeri kesimden Tukhaçevskiy, Yakir, Uboreviç, Kork, Eydeman, Gamarnik -13 kişi"den bahsetti.²⁶ Böylece o, "Savunma Halk Komiserliği'ndeki komplo"ya ilke olarak çok farklı bir nitelik atfetti ve suçu, o günlerin havasına ve ruhuna uygun bir şekilde, hem "sol"culara, hem de "sağ"culara yükledi. Bu arada Yagoda'yı da "sağ"cuların arasında saydı.

Ardından Stalin tamamen farklı bir konuya geçti. İlk başta ve sadece dört defa "askeri siyasi komplo"dan bahsettikten sonra, konuşmasında on bir kere "Kremlin komplosu"ndan söz etti; fakat doğrusu, tam olarak bu tarifi kullanmadı. Ne var ki, dile getirdiği "suikastçı"ların adları ve yapmaları beklenen hareketleri, bizzat bu dosyaya işaret etmekteydi. Komployu "onlar Yenukidze üzerinden hazırlıyorlar. Gorbaçov'la o sırada VTsİK Harp Okulu Başkanı olan Yegorov, Peterson aracılığıyla hareket ediyorlardı; bu okul ise Kremlin'deydi. Onlara hükümet üyelerini tutuklamak için grup oluşturmalarını söylüyorlar..." diyen Stalin daha sonra aynı ifadeyi yedi defa (!) daha tekrarladı:

25 *İstoçnik* (Kaynak dergisi), sayı 3, 1994, s. 72.

26 A.g.k., s. 73.

Kremlin'de hükümet üyelerini tutuklamak istiyorlardı.

Stalin'e göre onlar şöyle düşünüyorlardı:

Kremlin avucumuzdadır, çünkü Peterson bizimledir, Moskova Askeri Bölgesi, Kork ve Gorbaçov bizimledirler... Birçok zayıf, iradesiz insan bu işin artık bittiğini sanıyordu. Böylece sen gözünü açıp kapayınca kadar hükümet tutuklanacak, Moskova garnizonu teslim alınacak, bunun gibi işler olacak ve sen de avucunu yalayacaksın... Peterson ifadelerinde tam da böyle fikir yürütüyor. O, şaşkın şaşkın bunun gerçek olduğunu söylüyor; onlar Kremlin'i ele geçirmek istiyorlardı... VTsİK Harp Okulu'nu kullanmak istiyorlardı diyor...²⁷

Böylece genişletilmiş Askeri Konsey toplantısına katılanlar karşısında, hazırlanmış, ancak gerçekleşmemiş hükümet darbesinin gerçek tablosu sergilenmişti. Bu komplonun başında Yenukidze (Stalin onun adını on kere, Tukhaçevskiy'in adını ise on bir kere andı), Rudzutak ve Karahan bulunuyorlardı; halbuki Karahan o sırada Türkiye'de idi. Kremlin Merkez Kumandanı Peterson, Kremlin garnizonu olan VTsİK Harp Okulu'nun başkanı Yegorov, Moskova Askeri Bölgesi Kumandanı Kork ve yardımcısı Gorbaçov komplonun en faal üyeleriydiler. Böylece Stalin isteyerek veya istemeyerek, çok şematik de olsa, inanılabilir bir öykü anlattı. O, NKVD elemanlarının yeni ifşa ettikleri çok fantastik bir "askeri siyasi komplo"dan değil, açıkça eski "Kremlin Dosyası"ndan bahsetti. Yani daha 1935 yılındaki olayları söz konusu etti; bahsedilen kişilerin görevlerine bakarak da bunu anlamak kolaydı.

Yenukidze, Rudzutak, Peterson, Yegorov, Kork ve Gorbaçov'un amaçlarıyla karşılaştırıldığında, üst rütbeli kumandanlara yöneltilen suçlamalar, ufak bir mesele gibi kalıyordu. Çünkü onlar sadece "vatana ihanet" etmişler, düşmana önemli bilgiler vermişlerdi. Dolayısıyla genel anlamıyla casustan başka bir şey değildiler:

Uboreviç, özellikle de Yakir ve Tukhaçevskiy, Alman Genelkurmayı'na düzenli olarak bilgi veriyorlardı. Tukhaçevskiy "bizim operasyon planını, en kutsal belgemiz olan operasyon planımızı Alman Reichwehri'ne iletmiş"ti.

Stalin'in, askeri kanat bağlamında yönetici olarak gösterdiği altı kişi komplo kavramına, hele de "askeri siyasi komplo" kavramına hiç uymuyordu:

27 A.g.k., s. 76-78.

Ajitasyonu Gamarnik yapıyor. Şu da bir gerçek ki, eğer o sıkı bir karşıdevrimci idiyse, böyle yapması gerekirdi; çünkü ben onun yerinde olsam, kararlı bir karşıdevrimci gibi, önce Stalin'le bir randevu ister, evvela onu işini bitirir, sonra da kendimi vururdum.²⁸

Stalin'in bu konuşmada genel bir tablo içinde öylesine bahsettiği kişilere yöneltilen suçlamalar ise artık tamamen abes ve gülünçtü. Zırhlı Birlik Kolordu Komutanı Abaşidze için "bir prens gibi Kızıl Ordu erlerini dövüyor, alkoliktir", Ordu 2. Dereceli Kumandanı, SSCB İletişim Halk Komiseri, Nisan 1937'ye kadar RKKA Zırhlı Birlikler Başkanı İ.A. Khalepskiy için "içki müptelası, kötü insandır" deniyordu. Moskova Askeri Bölgesi 2. Avcı Kolordusu Komutanı, 1936'dan beri Volga Askeri Bölgesi Kumandan Yardımcısı İ.S. Kutyakov, *Kiev'de Cannae Savaşı* adlı "kötü" bir kitap yazmıştı. Ordu 2. Dereceli Kumandanı, 1935-1936 arası RKKA Hava Savunma Birlikleri Kumandanı, sonra Bakü Bölgesi Hava Savunma Komutanı A.İ. Sedyakin ise Kutyakov'un bu kitabına olumlu bir önsöz yazmıştı. Temmuz 1935'ten itibaren Ural Askeri Bölgesi Kumandan Yardımcısı, RKKA Piyade Avcı Teknik Eğitim Müfettişi, Kolordu Komutanı İ.M. Vasilenko tüfeklerin sürgüsü için kalitesiz yayı savunuyordu.²⁹ Bütün bu suçlamaların hiçbiri, onların "askeri siyasi komplo"da yer aldıklarına ilişkin kanıt olamazdı.

Stalin'in ortaya attığı, ancak hiçbir şekilde izah etmeyerek aniden yarıda kestiği aşağıdaki ifade ise daha da anlaşılmazdı ve salondakiler için gerçekten bir bilmeceydi:

SSCB'den ikinci bir İspanya yaratmak istiyorlardı.³⁰

O günlerde bu sözlerin ne anlama geldiği belliydi: Askeri darbe, son anda engellenmişti. Ancak bu nasıl bir darbeydi, Frankocu bir darbe mi? Bu mümkün değildi. Demek ki burada kastedilen, sınırlı çapta, Barselona tipi bir darbeydi. Çünkü Voroşilov ve Stalin'in bahsettikleri kişilerin çoğu ya Moskova Askeri Bölgesi'nde komutandılar ya da Savunma Halk Komiserliği'nde, yani yine Moskova'da bulunuyorlardı. İşte bu noktada Antonov-Ovseyenko'nun eski, 1923 tarihli mektubu akla gelmektedir -ki Stalin bunu unutmuş olamazdı. O mektupta, askeri birlikleri Politbüro ve Merkezi Denetleme Komitesi'ne karşı harekete geçirmeyi ima eden açık bir tehdit vardı. Bu tehdit, şimdiki ortamda, bizzat Moskova Askeri Bölgesi birliklerinin, Moskova ve

28 A.g.k., s. 75-77.

29 A.g.k., s. 79, 81-82.

30 A.g.k., s. 77.

Kremlin garnizonlarının, açık ve tek bir amaca, yani dar yönetimi (Stalin bu dar yönetime hükümet diyordu) tutuklamaya yönelik bir darbe harekâtı başlatması biçiminde düşünülebilirdi. Aksi takdirde, 1930'lu yıllarda Moskova Askeri Bölgesi Siyasi Sorumlu Kumandan Yardımcısı olan, Merkezi Denetleme Komitesi üyesi, Volga Askeri Bölgesi Siyasi Şube Başkanı, Ordu 2. Dereceli Komiseri L.N. Aronştam neden komplocu olarak belirtildi ki?

Ancak Stalin'in, konuşmasında, belirlenmiş komplocu sayısına dair verdiği rakamlara bakarsak, dar yönetimin, ortaya çıkarılan "komplo"nun boyutlarını 1 Haziran 1937 tarihi itibarıyla, mümkün olduğunca sınırlı tutmaya çalıştığı ve bunu lokal çapta bir hareket olarak göstermek istediği belliydi:

Biz işte 300-400 kişiyi askeri kanat kapsamında tutukladık.³¹

Halbuki "komplocu" sayısının bunun iki misli, hatta üç misli olması gerekirdi.

Stalin'in "Kremlin Dosyası"na odaklanması, konuşmasını bu konu temelinde yapılandırması ve sözde "askeri siyasi komplo"yu buna bağlaması boşuna değildi. Tahmin edileceği gibi, o, böylece divan heyetinde bulunan Yejov'a -ancak sadece ona değil diğer ilgililere de- şunu anlatmak istiyordu: Onun için Klubok Dosyası kesinlikle kapanmıştı. Bu dosyayla doğrudan veya dolaylı bir biçimde ilgili başka -özellikle de ordu içinde- tutuklamalar gereksiz, hatta yersizdi.

Stalin herhalde iktidarın ve dar yönetimin temel dayanağının hangisi olacağı konusunda, NKVD ile ordu arasındaki kesin tercihini hâlâ yapmamıştı. "Askeri siyasi komplo"nun ortaya çıkarılmasını takip eden ilk ceza kampanyasından sonra yeni bir ortam oluşmuştu. Stalin, durumu denetim altında tutmaya çalışıyordu; ama bazı hususlar, gelişmelerin, yavaş da olsa gittikçe onun kontrolünün dışına çıktığını göstermekteydi.

31 A.g.k., s. 78; bu rakam O.F. Suvenirov'un edindiği verilere uygundur. Bkz. *Tragediya...* (Facia), s. 373-483.

ON YEDİNCİ BÖLÜM

Savunma Halk Komiserliği Askeri Konseyi'nin genişletilmiş toplantısı ve Stalin'in oradaki konuşması, Sovyet gazetelerinde hiç yer almadı. Sovyet gazeteleri ve radyo yayınlarında o sırada başlıca konu, dört bir yana saklanmış casusları aramak ve ifşa etmek değildi. Gündemde çok daha farklı ve iyimserlik yayan bir konu vardı; SSCB yurttaşlarının kendi ülkeleriyle gurur duyacağı büyük bir başarı söz konusuydu.

22 Mayıs'tan başlayarak bütün gazetelerde ve radyoda, İ.D. Papanin ekibinin Kuzey Kutbu'na yaptığı seferle ilgili Arktik macera baş gündem maddesi oldu. Üst üste, Moskova ile Kuzey Kutbu arasında gidip gelen radyogramlar, gelişmelerle ilgili haberler ve ekipte yer alan her Papaninci ve ekibi götüren uçakların pilotları hakkında röportajlar yayımlanıyordu. Pilotlar M.V. Vodopyanov, V.S. Molokov, İ.P. Mazurka ve A.D. Alekseyev ef-saneleştiler. Arktika konusu çok tutuldu; pilotlar ve kutup araştırmacıları haftalarca gündemi meşgul ettiler. Fakat bu kahramanlık teması, kısa zaman sonra yerini feci ve korkunç bir konuya bıraktı.

Pravda gazetesinin 1 Haziran sayısında, Haberler başlığı altında, sekiz puntoluk küçük harflerle şu beş satıra yer verilmişti:

VKP(b) MK eski üyesi Y.B. Gamarnik, anti-Sovyet unsurlarla olan ilişkilerinden dolayı şaşırıp bocalayarak ve görünüşe bakılırsa ifşa olacağından korkarak 31 Mayıs'ta intihar etmiştir.

On gün sonra ise, böylesi durumlarda alışılmış başlık (SSCB Başsavcılığı'nda) altında şu haber yayımlandı:

NKVD birimleri tarafından değişik tarihlerde tutuklanan M.N. Tukhaçevskiy, İ.E. Yakir, İ.P. Uboreviç, A.İ. Kork, R.P. Eydeman,

B.M. Feldman, V.M. Primakov ve V.K. Putna ile ilgili dosya incelenmiş ve mahkemeye intikal ettirilmiştir.

Adı geçen tutuklular, askerlik yeminini ihlal ve vatana, SSCB halklarına, İşçi ve Köylü Kızıl Ordusu'na ihanet etmekle suçlanıyorlardı. Soruşturma materyallerine göre, zanlıların ve intihar eden Y.B. Gamarnik'in, SSCB ile ilişkilerinde dostça olmayan politikalar güden yabancı devletlerden birinin yönetici çevreleriyle devlet karşıtı bağlantılar kurdukları tespit edilmişti. Bu devletin askeri istihbaratına hizmet eden zanlılar, yine aynı devletin askeri birimlerine düzenli şekilde Kızıl Ordu'nun durumuna dair gizli bilgileri veriyor, Kızıl Ordu'yu zayıflatmaya dönük zararlı faaliyetlerde bulunuyor, SSCB'ye saldırılması durumunda Kızıl Ordu'nun yenilmesi için zemin hazırlıyor, SSCB'de toprak ağaları ve kapitalistlerin iktidarının yeniden kurulmasına yardımcı olmaya çalışıyorlardı.

Haberde, "Zanlıların hepsi, kendilerine yöneltilen suçları tam olarak itiraf etmişlerdir. Bununla ilgili dosyaya SSCB Yüksek Mahkemesi Özel Mahkeme Heyeti'nce, bugün, 11 Haziran'da, kapalı duruşmada bakılacaktır" deniyor, son olarak da "dosyanın 1 Aralık 1934 tarihli kanun hükümleri uyarınca" ele alınacağı belirtiliyordu. Bunun anlamı şuydu: hızlı yargılama ve kaçınılmaz kurşuna dizme hükmü.

Bir gün sonra, gazetelerde, bu sefer SSCB Yüksek Mahkemesi'nde başlığı altında, şu ikinci resmi haber verilmişti:

İthamname okunduktan sonra, duruşmaya başkanlık eden Yoldaş Ulrikh, sanıklara kendilerine yöneltilen suçlamaları kabul edip etmediklerini sorunca, yukarıda belirtilmiş suçları bütün sanıklar tamamen kabuletiler... SSCB Yüksek Mahkemesi Özel Mahkeme Heyeti, sanıkların hepsini askerlik yeminini ihlal, vatana ihanet ve İşçi ve Köylü Kızıl Ordusu'na ihanet etmekten dolayı suçlu bulmuş ve şuna karar vermiştir: Tüm sanıkların rütbeleri iptal edilsin, sanık Tukhaçevskiy'in Sovyetler Birliği Mareşali rütbesi iptal edilsin ve sanıkların hepsi idama mahkûm edilsin.

Nihayet 13 Haziran'da gazeteler, Haberler başlığı altında okurlara şu bilgiyi iletiler:

Dün, 12 Haziran'da, Özel Mahkeme Heyeti'nin en yüksek cezaya mahkûm ettiği M.N. Tukhaçevskiy, İ.E. Yakir, İ.P. Uboreviç, A.İ. Kork, R.P. Eydeman, B.M. Feldman, B.M. Primakov ve V.K. Putna hakkındaki hüküm yerine getirilmiştir.

Böylece askeri komutanlara yönelik bütün suçlamalar sadece vatana ihanet ve casuslukla sınırlı tutulmuştu. Stalin'in Askeri Konsey oturumunda vurguladığı Kremlin darbesiyle bu

mahkûmlar arasındaki herhangi bir ilişkiden bahsedilmiyordu. Yayımlanan resmi haberlerde de, aynı şekilde, bu tür durumlarda suçlamaların neredeyse tek konusu olan "sol" veya "sağ" muhalefetle gerçek veya uydurma herhangi bir bağlantıya işaret eden tek bir kelime bile kullanılmamıştı.

Bundan böyle, partiye karşı salt siyasi "suçlar" uzun bir süre için unutuldu ve bunun yerini tamamen ihanet ve casusluk gibi devlete karşı işlenmiş suçlar aldı. Kısacası, egemen rejimine bakmaksızın her ülkede, herhangi birine, her zaman yöneltilebilecek suçlamalar söz konusuydu. Bizzat bu tür suçlamalara öncelik verildiğini teyit etmek üzere, *Pravda* gazetesinin 9-13 Haziran sayılarında, bilinçli olarak, dizi yazı hâlinde, ABD'li gazeteci yazar Richard Rouan'ın *İstihbarat ve Karşı İstihbarat* kitabından bölümler yayımlandı. Casusluk tarihiyle ilgili bu kitap 1928'de New York'ta basılmıştı. O günlerde resmi propaganda, temelde, suçlamaların bu tür bir siyasi yorumunu öne çıkarıyordu. Örneğin *Pravda* gazetesinde, 11-14 Haziran arasında, çok manidar başlıklara sahip yazılar yayımlanıyordu: "Yabancı Burjuva İstihbaratının Bunalımı"; "Sovyet Devleti Yenilmez ve Güçlüdür"; "Büyük Sovyet Halkının Sesi. Casusluk ve Vatana İhanetin Karşılığı Ölüm!"

İşletmeler, eğitim kuruluşları, kolhoz ve sovhozlar ile ordu ve donanma birliklerinde düzenlenen mitinglerde, duruşmalarla ilgili olarak, casuslara ve hainlere lanetler okunuyor, gazeteleri bu lanetlemeler süslüyordu. Bu mitinglerde NKVD ve mahkemenin çalışmalarının beğenildiği ve çıkan kararların desteklendiği gereken şekilde ifade ediliyordu. Aynı temalar, 12-15 Haziran arasında yayımlanan bütün gazetelerde de, etkileyici başlıklar altında, geniş şekilde işleniyor ve bu konuya ayrılmış yazılar sayfalarca yer tutuyordu.

"RKKA içindeki komplo" konusu, propaganda araçlarında, nasıl birden ortaya çıktıysa, 16 Haziran'da da yine birden ortadan kalktı. Daha doğrusu, çaktırılmadan başka bir konuya geçildi ve SSCB savunma bonusu arzının halkın tamamından destek gördüğü beyan edilmeye başlandı. Ardından gazetelerde, 16 Haziran'da Moskova'da başlayan SSCB Mimarlar Kongresi ve tekrar Kuzey Kutbu'na yapılan keşif gezisi hakkındaki haberler ön plana geçti. 19 Haziran'dan itibaren, Sovyet pilotları V.P. Çkalov, G.F. Baydukov ve A.V. Belyakov'dan oluşan mürettebatın Moskova-Kuzey Kutbu-ABD güzergâhında yaptıkları tarihi uçuş bütün konuların önüne geçti.

Bu arada gazetelerde, pek öne çıkmayan, dikkat çekmeyen ve ilgi görmeyen başka yazılar ve haberler de vardı. Mayıs so-

nundan itibaren parti örgütlerinde yapılan seçimler hakkında haberler çıkıyordu. Öncelikle vilayet, bölge merkezlerinde ve birlik cumhuriyetleri başkentlerinde parti seçim konferansları düzenleniyordu. Sonra vilayet ve bölgelerdeki taşra örgütlerinde parti seçim toplantıları yapılıyor, bunun ardından cumhuriyet komünist partilerinin kongreleri düzenleniyordu. Bu seçimlerde, yerel yöneticilerin hiç değişmeyen katı tutumları, yani dar yönetim için en olumsuz ve tehlikeli eğilim, yeniden kendini gösterdi.

Onlar Şubat-Mart plenumunda Jdanov'un konuşmasını ve ona uygun olarak alınan kararları destekleseler de, her konuda eskisi gibi davranıyorlardı. Parti bürokrasisi, MK tarafından dağıtılan genelge niteliğindeki iki mektubu da göz ardı etmekteydi. Partinin yönetim organlarına aday olma açısından tam ve sınırsız bir serbestlik, MK üyeleri de dâhil olmak üzere, istisnasız bütün adayları eleştirme olanağı sağlanmış, hatta tam gizli oylama yapılmıştı; ancak bütün bunlara rağmen obkom ve kraykom bürolarında, ayrıca milli komünist partilerinin MK üyeleri arasında yeni adamlar ortaya çıkmamıştı. Neredeyse bütün 1. sekreterler kilit pozisyonlarını korumuş ve böylece bölgelerde duruma hâkim olduklarını, üstelik alternatifli temelde SSCB Yüksek Sovyeti seçimleri meselesinde de geri adım atmaya niyetli olmadıklarını Moskova'ya ve dar yönetime göstermişlerdi.

Kiev, Erivan, Bakü, Frunze, Leningrad, İrkutsk, Kalinin, Orenburg, Engels, Gorkiy, Çelyabinsk ve Rostov'daki kent parti konferanslarının sonuçları bu durumu açıkça ortaya koyuyordu. İrkutsk dışında, bu konferanslardaki seçimlerde milli komünist partileri 1. sekreterleri S.V. Kosior, A.R. Amatuni, M.C. Bagirov ve M.K. Ammosov, kraykom ve obkom 1. sekreterleri A.A. Jdanov, M.Y. Mihaylov, A.F. Gorkin, Y.E. Freşer, Y.M. Kaganoviç, K.V. Rındin ve Y.G. Yevdokimov oyların salt çoğunluğunu elde etmişlerdi. Bu unsurlar, sonraki etapta da aynı kolaylıkla kazanacaklarını ispatladılar. Sadece Doğu Sibiry Kraykomu 1. Sekreteri, MK üyesi M.O. Razumov bir istisnaydı. "Muhalipler ve karşıdevrimciler olarak ifşa edilmiş" İrkutsk Gorkomu 2. Sekreteri Grobunova ile Kültür ve Propaganda Şube Müdürü Şumovski'yı savunmakla suçlanmasından dolayı, o, bölge konferansına delegelere seçilmesine yetecek oyu alamamıştı.¹

Büyük bir olasılıkla Stalin grubu böyle bir sonucu bekliyordu ve bu nedenle de çok önceden hazırlık yapmıştı. 5 Haziran'da, *Pravda*, şu tahrik edici başlıkla bir baş makale yayımladı: *Trotskiy-ci-"Sağ"cı Casusları Acımadan Ezmeli ve Onların*

1 'Na prejnikh pozitsiyakh' (Önceki Pozisyonda), *Pravda*, 3 Haziran 1937.

Kökünü Kazmalı! Fakat yazıda ikiyüzlü parti üyeleri, sabotajcılar, kundakçılar ve casuslar anlatılmıyordu; sadece Ukrayna'daki vilayet parti seçim konferanslarının sonuçları, Azerbaycan, Ermenistan, Ukrayna KP(b) kongreleri hakkında bilgi verilmişti. Baş makale çok manidar cümlelerle bitiyordu:

Proletarya diktatörlüğünün cezalandırıcı kılıcı, körelmemiş ve paslanmamıştır. Bu kılıç güzel vatanımızı parçalamak ve onu Alman-Japon faşizminin boyunduruğu altına sokmak isteyenlerin kafasına inmiştir. Vatan düşmanları olan Trotskiyici-"Sağ"cı alçakları acımadan ezecek ve onların kökünü kazıyacağız!

Parti bürokrasisinin yeniden seçilmesini yüzde yüz kesinlikle engellemek için onları neyle suçlamak gerektiği, işte böylece açık bir şekilde ve doğrudan gösterilmekteydi. Geniş yönetim, Aralık 1936 ve Şubat-Mart 1937 plenumlarında uğrunda ateşli bir mücadele verdiği amacına sonunda ulaşmış ve siyasi cezalar verme olanağına kavuşmuştu. Ne var ki bu durum, şimdi onun kendisini de tehdit etmekteydi.

Kuşkusuz yukarıdan telkin edilmiş bu yazıyla eşzamanlı olarak önemli nakiller ve yer değiştirmeler başlatıldı; ki çok kısa bir süre sonra, bunun geniş yönetime yönelik ilk tasfiye dalgası olduğu anlaşıldı. 4 Haziran'da, Uzak Doğu Bölge Yürütme Komitesi Başkanı, Merkez Teftiş Kurulu üyesi G.M. Krutov görevinden alındı; çünkü Krutov, bölge parti konferansında 428 aleyhte ve sadece 21 lehte oy almış ve kaybetmişti. 8 Haziran'da, Azerbaycan SSC TsİK Başkanı Efendiyev azledildi; zira Bagirov onu "burjuva milliyetçileri ve Müsavat yanlılarını" himaye etmekle suçlamıştı. 14 Haziran'da, "başka bir göreve nakli nedeniyle", A.P. Rozengolts, Dış Ticaret Halk Komiserliği görevinden alındı ve yerine, vekâleten, birinci yardımcısı S.K. Sudyin atandı. Vilayet Yürütme Komitesi Başkan Yardımcısı Klyavs-Klavin'in verdiği, Batı Obkomu 1. Sekreteri, MK üyesi İ.P. Rummyantsev'in Belarus Askeri Bölgesi eski Kumandanı Uboreviç ile "suç ilişkileri" içinde olduğu hakkındaki dilekçesi üzerine, Rummyantsev 16 Haziran'da görevini kaybetti.² Bir gün sonra, merkezi gazeteler şu haberi veriyorlardı: "Belarus TsİK Başkanı A.G. Çervyakov, 16 Haziran'da kişisel ve ailevi nedenlerle intihar etti."³ Gayet olasıdır ki, intiharın gerçek nedeni, Çervyakov'un kendisini bekleyen akıbete yönelik korkusuydu. Belki de onu bu vahim karara iten, Mart ayında tutuklanan Belarus KP(b) 1. Sekreteri Z.İ. Volkoviç ve

2 RGASPI, k. 17, l. 163, d. 1151, s. 101; d. 1152, s. 24, 165; d. 1153, s. 10.

3 *Pravda*, 17 Haziran 1937.

Mayıs sonunda tutuklanan Belarus SNK Başkanı N.M. Gololed'le aynı kaderi paylaşacağı korkusuydu.⁴

Aynı günlerde, geniş yönetim, ani terfilerinden dolayı genelde Stalin grubuna ve özelde de bizzat Malenkov'a şükran ve minnet duyguları beslemeleri gereken yeni figürlerle takviye edildi. Mordva Obkomu 1. Sekreterliği görevinden alınan Prusanov'un yerine 21 Mayıs'ta V.M. Putnin tavsiye edildi; 2 Haziran'da Doğu Sibirya Kraykomu Sekreterliğine A.S. Şerbakov önerildi; Baltık Filosu, Kuzey Kafkasya, Volga, Belarus ve Leningrad Askeri Bölgeleri Siyasi Şube Başkanlığı yapmış P.A. Smirnov ise RKKK Siyasi Başkanlığı görevine getirildi.⁵

Ancak dar yönetim bununla yetinmedi ve plenumun açılışı arifesinde, 19 Haziran'da, oturumun gündemine, Y.A. Yakovlev'in konuşmasından önce, MK Sekreteri olarak N.İ. Yejov'un sunacağı bir bildiriye koydu.⁶ İşte bu sıra dışı bildirinin gerek şekli, gerekse de içeriğinin görüşülmesi nedeniyle yaşanan kısa bir ertelemenin ardından, plenum, 23 Haziran'da alışılmadık bir şekilde başladı. Gündem hakkında bilgi verilmesi zorunlu iken, ilk konuşma veya rapordan önce, Politbüro'nun iki teklifinin desteklenmesi önerildi. Birinci teklife göre, Leningrad Vilayeti Sendikalar Konseyi Başkanı P.A. Alekseyev, SSCB Hafif Sanayi Halk Komiseri İ.Y. Lyubimov, RSFSC SNK Başkanı D.Y. Sulimov, RSFSC Yerli Sanayi Halk Komiserliği Belediye Donanım Tröstü Müdürü V.İ. Kuritsın, artık fiilen iptal edilmiş Güney Kafkasya SFSC SNK Başkanı ve SSCB TsİK Eş Başkanı G.M. Musabekov, SSCB Tedarikler Halk Komiserliği Rekolte Kontrol Heyeti Başkanı V.V. Osinskiy ve Kuybişev Vilayeti tröstlerinden birinin müdürü olan A.İ. Sedelnikov'un "siyasi açıdan güvenilmez ilan edilmele-ri ve buna istinaden MK üyeliği ve aday üyeliğinden atılmaları" gerekiyordu.

Politbüro'nun, Yejov tarafından okunan ikinci teklifi ise birincisinden daha da acımasız bir uygulamanın onaylanmasıyla ilgiliydi. Teklifte, "Vatana ihanet ve aktif karşıdevrimci faaliyetlerden dolayı" aşağıdaki 19 "MK üyesi ve aday üyesinin partiden ihraç edilmesi" isteniyordu: Sovyet Denetim Heyeti Başkanı ve SSCB SNK Başkan Yardımcısı N.K. Antipov, Ukrayna SSC İçişleri Halk Komiseri V.A. Balitskiy, RSFSC Yerli Sanayi Halk Komiseri İ.P. Jukov, MK Ajitasyon ve Propaganda Şubesi Başkanı V.G. Knorin, Kırım Obkomu 1. Sekreteri L.N. Lavrentyev

4 RGASPI, k. 17, l. 163, d. 1150, s. 15.

5 A.g.k., k. 49, d. 1151, s. 70; d. 1152, s. 169.

6 A.g.k., d. 1153, s. 6.

(Kartvelişvili), RSFSC Gıda Sanayisi Halk Komiseri S.S. Lobov, Doğu Sibiry Kraykomu 1. Sekreteri İ.P. Rummyantsev, Kursk Obkomu 1. Sekreteri B.P. Şeboldayev, NKVD Karayolları Genel Müdürü G.İ. Blagonravov, Odesa Obkomu 1. Sekreteri Y.İ. Veger, Belarus SSC SNK Başkanı N.M. Goloded, eski SSCB Sovhozlar Halk Komiseri M.İ. Kalmanoviç ve RSFSC Belediye ve Konut İşleri Halk Komiseri N.P. Komarov vb.⁷

Plenuma katılanlar hiç düşünmeden her iki teklifi de oybirliği ile onayladılar; böylece kendilerinden bekleneni yaptılar. Ancak bunu yapmayabilirlerdi de; zira böylesine acil bir tasfiyenin nedenleri onlara açıklanmamıştı. Sadece altı ay önce Bukharin ve Rıkov meselesinde yapıldığı gibi, suçlananlardan hiçbirini dinlemediler ve birkaç dakika içinde MK'nın mevcudu 26 kişi azaldı. Buna Mayıs'ın ikinci yarısında, "görüş alınma yoluyla" ihraç edilmiş olan Kabakov, Orakhelaşvili, Eliava, Ukhanov, Gamarnik, Tukhaçevskiy, Uboreviç, Yakir ve Eydeman'ı da eklersek, iki kongre arasında faaliyet yürüten en üst yönetim organı, 1 Mayıs 1937 tarihi itibarıyla 120 kişiden oluşurken, bu sayı, sadece beş hafta içinde, yaklaşık üçte bir oranında, 36 kişi azaldı.

Plenumun böylesine alışılmadık, hatta tuhaf bir şekilde açılmasını normal kabul edebilmek için, Politbüro'nun her iki teklifini, *Pravda*'nın 5 Haziran sayısındaki baş makalede belirtildiği gibi, dar yönetimin aleni bir güç gösterisi olarak algılamak gerekir. Bu tavır, Stalin grubunun, bir tür savaş harekâtı başlatması olarak değerlendirmek mümkündür; bununla, alternatifli temelde seçimlerle ilgili en önemli konunun oylanması öncesinde önleyici bir darbe vurulmuştu. Yani bu yaklaşımı, plenumda veya SSCB TsİK Prezidyumu olağan devre birleşiminde yeni seçim yasasının kabulünü herhangi bir şekilde sabote etmek isteyenlere son bir uyarı olarak görebiliriz.

Yeni seçim yasasına karşı çıkanlar, bu karanlık dakikalarda, önlerinde sadece iki seçenek olduğunu anlamak zorundaydılar. Onlar ya Y.A. Yakovlev'in sunacağı tasarımı destekleyecek ya da MK'dan atılanların bir sonraki listesinde yerlerini alacaklardı. Bizi durumun tam olarak böyle olduğunu anlamaya ve bu yönde bir yorum yapmaya yönelten temel husus, suçlamaların hiç görülmemiş ve alışılmadık şekilde silik ve muğlak olmasıydı. Devrim ve iç savaş yıllarında ün kazanmış Rudzutak, Tukhaçevskiy, Yakir ve Uboreviç'in kaderleri, Mayıs'ta "görüş alınarak" belirlenmişti ve şimdi, Haziran'da da, suçu kanıtlayan somut deliller yerine,

7 A.g.k., I. 2., d. 614, s. 1.

sadece ve sadece ceza kanununun, verilecek ceza derecesini belirleyen maddesi dile getiriliyordu.

Buna karşın, bu iki liste incelendiğinde, asıl meseleye yönelik birçok ipucu da bulunabilirdi. Öncelikle şunu söylemek gerekir ki, sadece 1918'de muhalif olan Osinskiy dışında, bu kişilerin hiçbiri, hiçbir muhalefet hareketine katılmamışlardı. Hatta aksine, bu tasfiye listelerinde yer alanlar, diğer MK üyeleri ve aday üyeleri gibi, tam da Trotskiy, Zinovyev ve Bukharin yandaşlarıyla mücadele sürecinde geniş yönetime girmiş ve bu unsurları alt ederek iktidar organlarına yerleşmişlerdi.

Öte yandan listelere yakından bakıldığında dikkati çeken başka bir husus da, bu kişilerin son zamanlarda hiyerarşi merdiveninde hep inişte olmalarıydı. Ayrıca Osinskiy, Jukov, Knorin, Lavrentyev, Lobov, Kalmanoviç, Komarov, Kubyak, Mihaylov, Unşlikht, Kuritsın ve Sedelnikov zaten tesadüf eseri MK üyesi olmuşlardı, onların bu kurumdaki varlıkları biçimseldi ve ciddi bir rolleri yoktu.

Son olarak, bütün bu kurbanların ortak yönleri şuydu: Onların belli bir uzmanlıkları, mesleki deneyimleri, yüksek tahsilleri yoktu, bazıları lise mezunu bile değildi. Stalin, plenumda, 5 Mart'ta yaptığı kapanış konuşmasında, belki de onları kastedererek, alaycı, hatta aşağılayıcı bir tarzda şöyle demişti:

Bunların her biri zannediyor ki, "madem ben bir MK üyesiyim, demek ki her şeyi biliyorum". Halbuki aslında onların, en hafif deyişle çok az şey bildiklerini kendi biyografileri göstermektedir. Onların devrim ve sosyalizm davasına, partiye samimi olarak sadık, billur gibi temiz ve saf bolşevikler olduklarını da açıkça görüyoruz. Ancak onlar, çok erkenden oldukça yüksek görevlere geldiler ve uzun süre de bu görevlerinde kaldılar. Bu yüzden epeyce hızlı bir şekilde genel, vasıfsız yöneticilere dönüştüler; lakin bu görevler için bilgilerinin yetersiz olduğunu hiç anlayamadılar.

Bu ani bir düşüş yaşayan, devrik, eski MK üyeleri ve aday üyeleri listelerinde dikkati çeken başka bir önemli detay daha vardı. Bu ayrıntı, gerek Mayıs'ta "görüş alınarak" kaderleri belirlenenlerin, gerekse de Haziran'da tasfiye edilenlerin seçiminde Yejov'un doğrudan müdahalesi ve rolü olduğunu apaçık ortaya koymaktaydı: Onun yukarıda belirttiğimiz, resmi biyografik verilere dayalı "ifşa" metodu, bu ceza kampanyasında belirgin şekilde öne çıkıyordu. Söz konusu parti ve hükümet görevlileri ile 11 Haziran'da sanık sandalyesine oturtulmuş askeri komutanların yollarının iç savaş sırasında belirgin bir şekilde kesişmiş olması, bunun kanıtıdır. Bunun dışında dikkat çeken diğer bir örtüşme

de şuydu: MK üyeliğinden atılanların çoğu, değişik zamanlarda Belarus, Ukrayna, Güney Kafkasya Federasyonu ve Kraykomu ile Odesa Obkomu parti örgütlerinin başında bulunmuş kişilerdi.

Bunları saymazsak, bir buçuk ay içinde tasfiye edilmiş kişilerin, genelde MK üyeleri veya aday üyeleri olmak dışında herhangi bir ortak yönleri yok gibi görünüyordu; bunların görevleri, iş yerleri, kökenleri çok farklıydı. Sadece Trotskiy ve Zinovyevcilere karşı aynı kararlıkla mücadele etmişlerdi. İhraç edilenlerin altısı obkom ve kraykom 1. sekreteri, biri Ukrayna KP(b) MK Sekreteri ve VKP(b) MK Ajitasyon ve Propaganda Şubesi Başkan Yardımcısı, dördü SSCB SNK üyesi, beşi RSFSC hükümeti üyesiydiler; ek olarak Ukrayna ve Belarus hükümetlerinden birer üye, ayrıca Sovyet organlarından da dört üst düzey görevli tasfiye edilmişlerdi. Bu kişiler Moskova, Kiev, Minsk, Tiflis, Smolensk, Odesa, Kursk, Simferopol, Kuybişev, Sverdlovsk, İrkutsk ve Habarovsk'u kapsayan geniş bir coğrafyayı temsil ediyorlardı. Bütün bu hususlar, onların arasında herhangi bir ortak "karşıdevrimci örgütlülük" bulunmadığını açıkça gösteriyordu. Demek ki birileri, geniş yönetimde yer alan her görevliyi suçlamaya ve cezalandırmaya müsait olan bir yöntem bulmuşlardı.

..... Ülkenin bazı bölgelerinde parti organlarına yönelik seçimler henüz bitmediğinden, MK üyeleri Moskova'ya hemen toplanamadılar. Belki de bu nedenle, Stalin grubu, plenumun gündemini yeniden değiştirdi. Yejev'un bildirisinden sonra temelde rutin tarım sorunları konuşuldu. SSCB Ziraat Halk Komiseri M.A. Çernov, Doğru Almaşık Ekin Uygulamaları Hakkında ve ayrıca Makine Traktör İstasyonlarındaki İyileştirme Önlemleri Hakkında başlıklı iki rapor sundu; Y.A. Yakovlev ise Hububat Bitkileri Tohumlarını İyileştirme Hakkında başlıklı raporunu okudu. Bunlar, görüşme ve tartışmalarla birlikte, 23 Haziran akşam oturumundan 26 Haziran'a kadar üç buçuk gün boyunca devam etti. Ancak bundan sonradır ki, Y.A. Yakovlev bir konuşma yaparak plenumun başlıca konusu olan yeni seçim yasası üzerine bir rapor sundu. Bu belge, Politbüro'nun 26 Mayıs'ta kurduğu ve SSCB TsİK Başkanı M.İ. Kalinin, SSCB TsİK Sekreteri İ.A. Akulov, hukukçulardan SSCB Adalet Halk Komiseri N.V. Krilenko, SSCB Başsavcısı A.Y. Vişinskiy, MK Ajitasyon ve Propaganda Şubesi Başkanı A.İ. Stetskiy, Ukrayna SNK Başkanı P.P. Lyubçenko ve

elbette ki Yakovlev'den oluşan özel bir komisyonda önceden incelenmişti.⁸

Yakovlev, konuşmasının başında, yeni seçim sisteminin özelliklerini çok kısa bir şekilde, ayrıntıya girmeden aktardı. Bundan böyle seçimlerin genel, doğrudan, eşit temelde ve gizli oylamayla yapılacağını bildirdi. Ardından önerdiği kanun tasarısının beşinci özelliğinden bahsetti:

SSCB Anayasası her toplumsal örgüte ve her emekçi kuruluşuna SSCB Yüksek Sovyeti seçimlerinde aday çıkarma hakkı tanımaktadır... Bu madde çok önemlidir ve metne Yoldaş Stalin'in önerisi üzerine eklenmiştir. Bu maddenin amacı demokrasiyi geliştirmek ve genişletmektir... Bu madde, Sovyet seçimlerine gerçek bir demokratik içerik kazandırmaktadır. Bölgelerdeki seçim komisyonları, ilgili bölgeye göre, SSCB Yüksek Sovyeti seçimlerinde **toplumsal örgütler ve emekçi kuruluşlarının koydukları bütün adayları, istisnasız olarak kayıtlara ve seçim listelerine geçirmekle yükümlüdürler** (*vurgulama bana aittir -Y.J.*). Seçim komisyonu, vekil adayını kaydetmezse, bu ihlal iki gün içinde Merkezi Seçim Kurulu'na şikâyet edilebilir ve onun kararı bu konuda belirleyicidir. Vekil adaylarında, her seçimde aranan şartlar dışında, herhangi bir özel şart veya özellik aranamaz... Aday gösteren toplumsal örgütlerin, yasalarda öngörülen şekilde tescil edilmiş olmaları ve belirlenmiş form uyarınca seçim komisyonuna ilgili oturum veya toplantının tutanağını sunmaları gerekir.⁹

Yakovlev, plenuma katılanlara, bu seferki seçimlerin alternatifli temelde yapılacağını bildirdi ve bunun Stalin tarafından önerildiğini kaydederek üstü örtük bir tehditte bulundu. Sonra ise seçimlerde rekabet olacağını belirtti; çünkü sadece parti örgütleri değil, her toplumsal örgüt ve onun yerel şubesi, ayrıca her yurttaş toplantısı, kimseyle mutabakata gerek kalmadan kendi adayını gösterebilecekti. Bu adaylar, onları seçenlerin kendi iradeleriyle belirledikleri kriter ve amaçlara uygun olacaklardı. Bunun ardından, Yakovlev, daha önemli bir konuya geçti.

Yakovlev, yasa tasarısının şunu öngördüğünü kaydetti:

Emekçilerin gerçek iradelerini ifade eden oylama sonuçlarını 'tahrif etmeye yönelik "her türlü girişim" engellenecektir... Bu bölümdeki bazı formaliteler (VII. Bölüm -Y.J.) kimi yoldaşlara aşırı ve hatta bürokratik görünebilir; ancak en üst devlet organı söz konusu olduğunda hiçbir formalite fazla olamaz. Yerel seçim komisyonu bölge seçim komisyonuna sadece oylama tutanağını değil, yanı sıra her adayla ilgili sayım sonuç belgesinin iki nüsha-

8 A.g.k., I. 163, d. 1150, s. 104.

9 A.g.k., I. 2, d. 616, s. 5-7.

sını da gönderecektir. Emekçi vekilleri Sovyetleri, oylama sonucu listelerini, SSCB Yüksek Sovyeti vekil kartları onaylanana kadar muhafaza edecektir.

Sonuçlarda sahtecilik yapılmasına karşı alınan bütün bu önlemlerin, bu bağlamda, kimin olası müdahalelerini engellemeye yönelik olduğu belliydi. Şu veya bu adaya verilmiş oyların sayılarıyla oynayabilecek haklara ve imkânlarla -resmi olmasa da fiilen- sahip olanlar, sadece raykom, gorkom, obkom ve kraykom 1. sekreterleriydi. Bu nedenledir ki, Yakovlev, kendisi için en önemli konuyu şöyle açıkladı:

Amaç, emekçilerin ne istediklerini ve iradelerini doğru ve açık bir şekilde ifade etmelerini sağlamaktır; çünkü SSCB Yüksek Sovyeti Seçimleri Hakkındaki Yönetmelik uyarınca, sadece oyların salt çoğunluğunu almış aday seçilmiş sayılır. Adaylardan hiçbir oyların salt çoğunluğunu alamazsa, en çok oy almış iki aday arasında -en geç iki hafta içinde- yeniden oylama yapılacaktır.¹⁰

Tam o sırada konuşma, beklenmedik bir şekilde, kısa da olsa çok manidar ve spontane bir tartışmayla kesildi.

Eykhe: Peki ikinci oylamada da salt çoğunluk sağlanamazsa, ne olacak?

Yakovlev: Madem sadece iki aday oylanıyor, bu zaten mümkün değil.

Kalinin: Eşit oy durumunda sonucun kurayla belirleneceği hakkında bir düzeltme eklemeliyiz.

Yakovlev: Bu yanlışır. Sovyet içinde düşman mı dost mu olacağını kurayla belirlemek uygun değildir.

Kalinin: Voroşilov, sonucu dövüşle belirlemeyi öneriyor.

Yakovlev: Bu, yine de kuradan daha iyidir. Bu konuda birçok seçeneğimiz var. Bizimkiler kazanacaklardır.¹¹

Yeni seçim yasasının açıklanması gereken özelliklerini anlatan Yakovlev, konuşmasının ikinci kısmına geçti ve gündemde öngörüldüğü üzere, Sovyet organları seçimlerine yönelik hazırlıklardan daha çok, bu organların faaliyetlerindeki ciddi eksikliklerden ve hatalardan bahsetmeye başladı. Jdanov'un Şubat-Mart plenumunda parti organlarına yönelttiği eleştiriler gibi, önce, genelde Sovyet organları için yasalara uygun seçimler yapılmadığını, çoğunlukla kooptasyon, doğrudan atama yoluyla vekil seçildiğini dile getirdi. Onun verdiği örneğe göre, Çelyabinsk Vilayeti yürütme organlarının ele aldığı bütün sorunların üçte ikisinden fazlası sadece "görüş alınma" yoluyla karar verilerek çözülmek-

10 A.g.k., s. 8-9.

11 A.g.k., s. 9.

teydi; aynı tür uygulamanın oranı Orconikidze Bölgesi kurumlarında yüzde 90, Sverdlovsk Vilayeti kurumlarında yüzde 70'ten fazla, Azak-Karadeniz Bölgesi kurumlarında ise yüzde 80'di. Yakovlev bu keyfiliğin vahim boyutlara ulaştığını belirtiyordu:

Gerçek olan şu ki, Batı Vilayeti yürütme organlarında, 1936'dan beri 20 bin kararın sadece 500 kadarı prezidyum toplantısında görüşülmüştür; diğerleri ise ya "görüş alınarak" ya da başkan ve sekreterin imzasıyla kabul edilmiştir.¹²

Yakovlev'in söylediklerine göre, vekil büroları hiçbir iş yapmıyordu ve bu, aynı sorunun diğer boyutuydu. Büroların görevi, yürütme organlarının faaliyetine yön vermek ve onları denetlemektir; oysa fiili durum bundan çok farklıydı:

Bu bürolar herhangi bir inisiyatif veya girişimde bulunduğu, eksikleri ortaya koyduğu, düzeltme istediği, başkan ve yetkilileri eleştirdiğinde, yetkili kişiler çoğu zaman onları baştan savmaya çalışıyor, ihmal ediyor, görmezden geliyor, büroya uğramıyor, büroya yetkisiz elemanları gönderiyorlar; böylece büroların varlığı ile yokluğu pek belli olmuyor. Ben Moskova, Leningrad, Taşkent, Dnepropetrovsk gibi kentlerdeki büroların çalışmalarıyla ilgili olarak güzel örnekler verebilirim; ancak bununla birlikte, kendilerini Sovyetler karşısında sorumluluk taşımayacak kadar yüksekte sanan bürokratlar tarafından büroların nasıl göz ardı edildiğine dair çok sayıda örnek de vermek zorundayım. Bu durumda varılması gereken tek sonuç şudur: Bütün kadrolarımız, kontrol dışında kalmak diye bir yol bulunmadığını anlamalıdır; çalışan her kişi denetime tabidir; çalışanların kontrolü ve bağlılığı, Sovyet iktidarının temelidir; çünkü Sovyetlerin faaliyetleri, ancak yukarıdan kontrolle ve yönetimi tamamlayan aşağıdan kontrolle gelişebilir.¹³

Yakovlev Sovyetlerin bütün kademe ve düzeylerdeki çalışmalarını sert bir dille eleştirdi. Önce sadece sorunlu vilayet ve birimlerin yürütme kurullarını ve komitelerini sıraladı: Azak-Karadeniz, Orconikidze, Doğu Sibirya Bölgeleri, Yaroslav, Sverdlovsk, Çelyabinsk Vilayetleri, Bryansk, Moskova, Harkov, Omsk, Kolomna, Ryazan kentleri. Ama ardından sadece rezil bir duruma düşen ve hatalı Sovyet yetkililerini değil, partilileri de sıralamaya başladı. Bazı bölgelerdeki parti örgütü yöneticilerinin -Razumov, Rumyantsev, Şeboldayev, Veger, ayrıca Goloded ve Unşlikht'in- MK üyeliğinden atılmalarının sırrı işte o zaman ortaya çıkmaya başladı. Konuşmacı, onların hepsini, ilgili Sovyetlerin

¹² A.g.k., s. 12.

¹³ A.g.k., s. 16-18.

başkanlarıyla birlikte suçladı ve onların insanlarla hiç ilgilenmediklerini, başta köylüler olmak üzere halkı mağdur eden yasadışı işler yaptıklarını beyan etti. Yakovlev raporunu şöyle özetledi:

Doğaldır ki yasa yerine, şu veya bu bürokrat grubun görüşleri doğrultusunda, kişisel kararların tercih edilmesi Sovyet karşıtı bir harekettir. Yasalar muhteşem bile olsa, köylü, iktidar hakkında sadece yasaya bakarak karar vermiyor. Eğer icra organı, yürütme makamı yasayı tahrif ediyorsa, köylü, iktidar hakkında öncelikle bu memurun davranışına bakarak karar verecektir.¹⁴

Derken Yakovlev, gönülsüzce, diğer bir ciddi probleme geçti:

Sovyetlerde ve özellikle de Sovyetlerin yürütme organlarındaki parti hücreleri, çoğu zaman Sovyetlerin işlerini yapan organlar haline gelmiş, onların yerine geçmişlerdir; böylece Sovyetlerin, önceden hazırlanmış birtakım kararları kaşelemekten başka işi kalmıyor... Buradan şu sonuca varıyoruz: Partinin olağan kongresinde, VKP(b) tüzüğü içinde yer alan, Sovyetlerde ve onlara bağlı yürütme organlarında parti grup ve hücreleri kurulması hakkındaki maddeyi kaldırmayı önermek gerekir. Bu, gerek iktisadi, kültürel ve siyasi konuları, gerekse de yetkililerin atanmaları konusunu Sovyetlerin ve ona bağlı organların bizzat kendilerinin görüşerek doğrudan karara bağlamaları için, ayrıca Sovyetlerin parti gruplarındaki komünistlerin karşısına, parti disiplinine göre oy kullanma yükümlülüğünün çıkarılmasını önlemek için zorunludur. Çünkü seçilmiş parti organları olmayan bu parti grupları üzerinden Sovyetlerde şu veya bu karar oylanamaz.¹⁵

Böylece, Sovyetlerin giderek sıkı parti kontrolünden çıkması ve sözde değil fiilen bağımsız organlara dönüşmesi gibi tamamen yeni bir konu, işte böylesine beklenmedik bir şekilde ve üstelik sıradan bir yerde değil MK plenumunda gündeme gelmiş oldu. Ama elbette ki buradaki amaç, kesinlikle partiyle rekabet değildi. Bu yaklaşımın temel hedefi, "çürümüş veya kokuşmuş bürokratların yerine, ileride bu en zengin kaynaktan yeni elemanlar temin etmek"ti.¹⁶ Açıkça Stalin grubundan gelen, kerhen dile getirilen ve geniş yönetim adresine yönelen bu sözler, aynen bu şekilde, salonda yankılandı.

Ne var ki, Yakovlev'in raporu herhangi bir polemığe neden olmadı. Ukrayna SNK Başkanı P.P. Lyubçenko, Kazakistan SNK Başkanı U.D. İsayev, SSCB TsİK Başkanı M.İ. Kalinin, Leningrad Vilayeti Yürütme Komitesi Başkanı A.P. Griçmanov, Batı Sibirya Bölgesi Yürütme Komitesi Başkanı F.P. Gryadinskiy, Moskova

14 A.g.k., s. 26.

15 A.g.k., s. 33-34.

16 A.g.k., s. 18.

Kent Sovyeti Yürütme Komitesi Başkanı N.A. Bulganın ve Leningrad Kent Sovyeti Yürütme Komitesi Başkanı V.İ Şestakov görüşmelerde söz alarak bizzat kendilerini ilgilendiren konulara değindiler ve yeni seçim yasasından değil, Sovyetlerin çalışmalarındaki hata ve eksikliklerden bahsettiler. Bu kişiler genelde raporcuya itiraz etmeden, kendilerinin yönettikleri iktidar organlarını savunmaya çalıştılar.

Konuşmanın temel konusunu oluşturan ve eskisinden ilke olarak çok farklı olan yeni seçim sistemi hakkında ise sadece iki kişi konuştu ve onların görüşlerini de önceden tahmin etmek kolaydı. A.İ. Stetskiy, doğrudan alternatifli temelde seçim yapılmasının muhtemel sonuçlarını ele aldı ve plenuma katılanları konuya ilgisiz kalmamaları için uyardı:

Kolhozlarda da düşmanı aday gösterebilirler. Bu tamamen anlaşılır bir şeydir. Bu yüzden sadece kendi adayımızın konulması için önceden önlem almanın yanı sıra, adaylarımızın genel toplantılarda görüşülmesi, propaganda edilmesi, iyi tanıtılması gerekir, yoksa aksi yönde kampanya başlar.¹⁷

Ara verildikten sonra Molotov söz aldı. Yaptığı uzun konuşma bir saat kadar sürdü ve salt siyasi içerikteydi. Molotov belki de plenuma katılanların ruh halini anladığı için konuyu biraz çeşnilendirmek ve Yakovlev'in konuşmasının bıraktığı izlenimi yumuşatmak istiyordu. Dar yönetimin ilk baştaki ana rotadan, Ekim rotasından vazgeçmediğini belirterek, elbette ki partinin yönetiminde kalacak olan Sovyetlere özen göstermek gerektiğini söyledi ve Lenin'in vasiyetlerinin de bu yönde olduğu konusunda MK üyelerini ikna etmeye çalıştı. Molotov hemen şunu kaydetti:

Yeni anayasa, Sovyetlerin rolünü, sosyalizm kuruculuğunun her alanındaki önemini artırmaktadır... Seçim kampanyasının anlamı, Sovyet organlarını, komünizmin zaferi uğrunda mücadelenin organizatörü olan partimizin etkili araçları hâline getirmektir.¹⁸

Ardından Molotov derhal kendilerini yasal iktidar organlarının yerine koyan partokrasiye -parti bürokrasisine- karşı saldırıya geçti ve açıkça raykom, obkom ve kraykom birinci sekreterlerini kastederek şöyle dedi:

Bazı yoldaşlar düşünüyorlar ki, hani bizde bu Sovyet kurumları ikinci dereceden örgütlerdir; Sovyetlerde çalışanlar da ikinci sınıf kadrolardır. Oysa amaç Sovyetleri, Sovyet organlarını, Sovyetlerde çalışanları daha yüksek seviyeye çıkarmaktır.¹⁹

17 A.g.k., s. 138.

18 A.g.k., s. 164.

19 A.g.k., s. 166, 170.

Başka bir ifadeyle, o, iktidarın Sovyet kanadının nihayet parti kanadıyla eşitlenmesi gerektiğini söylüyor, eskisi olsun, yeni kabul edileni olsun, anayasa uyarınca bunun yapılmasının zorunlu olduğunu belirtiyordu.

Bu fikri derinleştirmek üzere kadro sorunları ve rotasyonlar konusuna geçen Molotov, Yakovlev'in sabah oturumunda sunduğu raporda bahsedilen mesleki yetersizliğe dikkat çekti. Görevi ve görev yeri hiç değişmeden parti ve devlet yöneticiliği yapan çok sayıda profesyonel devrimcinin Sovyet makamlarındaki asli görevlerini yerine getiremediklerini anlatarak birkaç örnek verdi. Molotov aynı zamanda, tıpkı Yakovlev gibi, bazı MK üyelerinin neden ihraç edildiğini de açıkladı. O, "Sağlık Halk Komiserliği'nde Kaminskiy, RSFSC SNK'da Sulimov, Yerli Sanayi Halk Komiserliği'nde Jukov"un isimlerini vererek onların hayati öneme sahip tesislerin inşaatını aksattıklarını, doğumevleri ve kreşlerin projesini geciktirdiklerini söyledi. Onun belirttiğine göre, "Kaminskiy, Sulimov ve Jukov konuya tamamen bürokratik bir şekilde yaklaşmış"²⁰ ve görevlerini ihmal etmişlerdi.

Ardından Vyaçeslav Mihayloviç Molotov, Goloded'den bahsetti ve onun siyasi değil, iktisadi faaliyetlerindeki hatalarını belirtti.²¹

Molotov son olarak, yine kadro ve personelle ilgili önemli bir konuya vurgu yaptı:

Yoldaşlar, elbette ki eski partililerin eski ölçütleri, artık çoğu zaman temelden yetersiz kalmaktadır. Son zamanlarda Yoldaş Stalin, hepimize, insanları değerlendirmek için kullandığımız yol ve yöntemlerin artık yetersiz olduğunu birkaç kez söylemiştir. Genelde devrim öncesinde partide çalışmış insanlar söz konusudur; bu kişi iyi ve sevilen biridir, Ekim Devrimi'ne katılmıştır, iç savaşta görev yapmıştır, sonraki dönemde Trotskiycilere ve "sağ"çılara karşı gereken şekilde mücadele vermiştir. İnsanı değerlendirirken bütün bunları görmeli ve dikkate almalıyız. Ancak bu da yetmez. Şimdi bütün alanlardaki partililerden, yani bizden istenen, partinin ihtiyaçları doğrultusunda Sovyetlerdeki eksikliklere ve hatalara karşı önlemler almamızdır. İnsan seçimindeki sorun ve eksiklikleri gidermek için, yöneticilerden insanlara karşı yeni yaklaşımlar geliştirmeleri isteniyor; eski kafalı memurların, kart bürokratların, paslanmış ve tükenmiş unsurların yerine yeni insanlar bulmak şart. Biz şimdi Sovyet organlarına, yerel ve üst Sovyet birimlerine öyle insanlar ve personel sağlamalıyız ki, bunlar bulundukları görevde ve makamda parti politikasını, bugünün

20 A.g.k., s. 175.

21 A.g.k., s. 176.

güncel taleplerine uygunluk içinde, dürüstçe, kararlıca, zekice ve ustaca yürütebilsinler.²²

Bu arada, salonda bulunanları, onları şaşırtacak ve tedirgin edecek bir sürpriz bekliyordu. Yakovlev'in, raporunda, anayasa ile gerçekleşen tarihi dönüm noktası dediği hususu, özgün bir şekilde bizzat Stalin açıkladı. Müzakereler sona ererken, oy sayımının en dürüst ve etkili yönteminin ne olacağı tartışılırken, İosif Vissarionoviç, Batı'da, çok partili sistem sayesinde böyle bir sorun olmadığını belirtti. Ve derken, böyle bir toplantı için oldukça tuhaf kaçan sözler sarf etti:

Bizde farklı partiler yoktur. Ne mutlu ki veya ne yazık ki, bizde sadece tek bir parti vardır (vurgulama bana aittir -Y.J).

Bu yüzden de o, seçimlerin tarafsız bir şekilde denetlenmesi için, sadece geçici bir önlem olarak, mevcut toplumsal örgütlerin temsilcilerini kullanmayı öneriyordu; halbuki bir MK Sekreteri'nden, bu görev için VKP(b) üyelerini önermesi beklenirdi.²³

Bu, partokrasiye açıkça hodri meydan demektir.

Aynı gün, 27 Haziran'da, plenum, yeni seçim kanun tasarısına oybirliği ile destek verdi ve onun kanun olarak kabul edilmesi için 7 Temmuz'da bir SSCB TsİK devre toplantısı yapılmasını onayladı. Bununla birlikte, dar yönetim, yine de kaçınılmaz rotasyonu, ceza önlemlerini kabullenmeleri, gönüllü olarak, kavgasız ve kansasız bir şekilde makamlarını bırakmaları konusunda geniş yönetimi zorlama isteğini de ortaya koydu.

Plenumun son günü, 29 Haziran'da, Politbüro'nun dört kişinin MK üyeliği ve aday üyeliğinden ihraç edilmesi hakkındaki teklifi onaylandı. Teklife göre bu kişilerin, "onların karışdevrimci gruba mensup olduklarını gösteren reddedilemez kanıtların ortaya çıkmasından dolayı"²⁴ atılmaları gerekiyordu. Böylece 1928-1936 arasında Leningrad Obkomu 2. Sekreteri olan, sonra pozisyonu düşürülerek SSCB Kooperatif Sanayi Kurulu Başkanı yapılan M.S. Çudov, 1932-1935 arasında Leningrad Vilayeti Yürütme Komitesi Başkanı, 1936'dan itibaren SSCB Sovhozlar Halk Komiserliği Sverdlovsk Vilayet Müdürü A.İ. Struppe ve Leningrad Kenti Yürütme Komitesi Başkanı, Ağır Sanayi Halk Komiserliği Hafif Makine Sanayisi Genel Müdürü İ.F. Kodatskiy ihraç edildiler. Bu üç Leningradlının yanında, 1928-1930 arasında RKİ Halk Komiser Yardımcısı, sonra Ekonomi Yüksek Konseyi

²² A.g.k., s. 187-188.

²³ A.g.k., s. 224.

²⁴ A.g.k., s. 3.

Prezidyumu üyesi, 1932'den itibaren Ağır Sanayi Halk Komiser Yardımcısı, 1936'dan itibaren aynı Halk Komiserliği'nin Otomotiv Sanayisi Genel Müdürü, 1937'de ise yine bu Halk Komiserliği'nin Seferberlik Şubesi Müdürü olan İ.P. Pavlunovskiy'in de MK üyeliği iptal edildi.

O sırada önemli ve ikinci derecede görevlerde bulunan birkaç kişi daha makamını kaybetti. 3 Haziran'da, N.V. Krilenko'nun talebi üzerine, SSCB Adalet Halk Komiser Yardımcısı N.N. Krestinskiy görevinden alındı. 8 Haziran'da, M.C. Bagirov'un "burjuva milliyetçileri ve Müsavat yanlılarını himaye etmek"le suçladığı Azerbaycan SSC TsİK Başkanı M.M. Efendiyev görevinden azledildi. 14 Haziran'da, gazetelerdeki resmi haberlere göre, "başka bir göreve naklinden dolayı" SSCB Dış Ticaret Halk Komiseri A.P. Rozengolts görevinden ayrıldı. 24 Haziran'da, Özbekistan KP(b) MK 1. Sekreteri A.İ. İkrarov'un ısrarlı talepleri doğrultusunda, Özbekistan SSC SNK Başkanı F. Hocayev görevinden alındı ve ayrıca partiden de ihraç edilerek dosyası NKVD'ye intikal ettirildi. İkrarov'un Moskova'ya gönderdiği telgrafa göre, cumhuriyet hükümetini yöneten bu kişinin "milliyetçiler ve karşıdevrimci teröristlerle"²⁵ ilişkileri ortaya çıkarılmıştı.

Ancak partiden ihraç edilenlerin er ya da geç hapishane koşuşuna tıkmalarıyla sonuçlanan bütün bu aşırı sert önlemler nafileydi ve Stalin grubunu amaçladığı hedefine ulaştırmadı. Bu önlemler, sadece, hemen birkaç gün sonra karşı taarruza geçen geniş yönetimin girişimleriyle başlatılan kitlesel cezalandırmalar için bir prelüt oldu.

25 A.g.k., I. 163, d. 1151, s. 87; d. 1152, s. 24, 165; d. 1154 s. 76-77.

ON SEKİZİNCİ BÖLÜM

28 Haziran'da, plenumun kapanışı arifesinde, bugüne dek sıkı bir sır perdesi ardında kalmış oldukça tuhaf bir olay yaşandı. Politbüro, ne kendi sıradan tutanaklarında, ne "özel dosya"da yer alan, hiçbir yerde kaydedilmemiş, fakat 51/66 işlem sayılı ve gerçekliği kuşkusuz şu kararı kabul etti:

1. Sürülmüş *kulakların* isyancı örgütüne mensup bütün faal üyeler en yüksek ceza verilmesi zorunlu sayılsın.

2. Konuyu hızlı bir şekilde çözmek için Batı Sibiryâ Bölgesi NKVD Müdürü Yoldaş Mironov (başkan), Batı Sibiryâ Bölge Savcısı Yoldaş Barkov ve Batı Sibiryâ Kraykomu 1. Sekreteri Yoldaş Eykhe'den oluşmak üzere bir *troyka* kurulsun.¹

İçeriğine bakılırsa kuşku yok ki, bu karar, R.İ. Eykhe'nin bu tür durumlarda zorunlu olan inisiyatif notuna bir yanıt olarak kabul edilmişti. Bugüne kadar bulunamamış bu notun içeriğini büyük bir doğruluk derecesiyle belirleyebiliriz. Eykhe bu notunda, büyük olasılıkla, daha Şubat-Mart plenumunda dile getirdiği fikri teyit etmek ve derinleştirmek istemişti. Önceki plenumda o, kesin bir dille şöyle demişti:

Batı Sibiryâ'da, mücadeleyi her yolla devam ettirecek olan azıllı düşman grupları vardır.²

Belki de Eykhe, notunda, bölgedeki siyasi istikrarın, hâlâ tam olarak ortaya çıkarılamamış "isyancı karşıdevrimci örgüt" tarafından bozulduğunu belirtmişti; seçim kampanyasının hazırlanması ve yürütülmesi gereken bir zamanda bu çok daha tehlikeli

1 Arch Getty, Oleg Naumov, *The Road to Terror*, New Haven ve Londra. 1999, s. 469.

2 *Voprosi istorii* (Tarih Meseleleri dergisi), sayı 6, 1993, s. 5.

bir durumdu. Muhtemelen bu yüzden de, o, Politbüro'dan, idam hükmü vermeye yetkili bir *troyka* kurulması için izin istemişti.

Hukuku bu şekilde açıkça ihlal etmek ve mevcut mahkeme sistemini -olağanüstü yasalara dayansa bile- hor görmek, Robert İndrikoviç Eykhe'nin çoktan, aslında ta baştan beri benimsediği bir yaklaşımdı. Eykhe'nin katı, voluntarist ve keyfi çalışma üslubu, onun mesleki açıdan son derece yetersiz kaldığını oldukça bariz bir şekilde ortaya koymaktaydı ve 1930'da Sibirya'da çok sayıda görevli buna sert ve açık tepkiler göstermişti. Ancak görevden alınan Eykhe değil, bizzat onlar olmuşlardı. 1934'te, hububat tedariki sırasında, Eykhe, Politbüro'dan, kendine bağlı bölgede iki ay süreyle, 19 Eylül-15 Kasım arasında, en yüksek ceza verme yetkisi talep etmişti.³ Görünen o ki, Eykhe, o günleri hatırlayarak Politbüro'dan, hiçbir yasada öngörülmemiş ve mahkeme kurumundan bağımsız bir *troyka* organı kurulması için izin istemişti. Bu kurum, aslında, Birinci Rus Devrimi sırasında ülkede terör estiren askeri saha mahkemelerinin bire bir kopyasıydı.

R.İ. Eykhe'nin inisiyatif notu, dağlarda korkunç bir çığ kopmasına neden olan küçük bir taş parçasıydı. Üç gün sonra, 2 Temmuz'da, Politbüro bir kararı daha kabul etti ve ilk başta sadece Eykhe'ye tanınmış olan olağanüstü yetkiler, istisnasız olarak bütün milli komünist partilerinin merkez komiteleriyle obkom ve kraykomların 1. sekreterlerine de tanındı. Kararda şunlar kaydediliyordu:

Bir zamanlar değişik bölgelerden Sibirya'ya ve kuzey bölgelerine sürülmüş ve ceza süresi dolduktan sonra kendi memleketlerine dönmüş eski *kulakların* çoğunun, kolhozlar ve sovhozlarda, ulaştırma alanında ve bazı sanayi dallarında her türlü anti-Sovyet eylem ve kundakçılığın kışkırtıcıları oldukları belirtilmiştir.

VKP(b) MK, bütün vilayet, bölge ve cumhuriyetlerin sekreterlerine ve NKVD organlarına, memleketlerine dönmüş olan bütün *kulakları* ve adi suçluları kayıt altına almalarını teklif etmektedir. Bunların dosyaları idari kararlar *troykalar* üzerinden ele alınacak, en çok düşmanlık yapanlar derhal kurşuna dizilecek, onlar kadar aktif olmayan düşman unsurlar ise listeye alınarak NKVD talimatıyla sürgüne gönderileceklerdir.

VKP(b) MK, beş gün içinde *troykaların* listelerinin, aynı zamanda kurşuna dizileceklerin ve sürülecek olanların sayılarının MK'nın görüşüne sunulmasını önerir.⁴

Bu kararın ikili bir anlam taşıdığı açıkça ortadaydı. Öncelikle dikkati çeken husus şuydu: *Troykalar* kurmaları ve sürgünden

3 O.V. Khlevnyuk, A.g.e., s. 134, 154.

4 *Trud* (Emek, merkezi gazete), Moskova, 4 Haziran 1992.

dönmüş “kulakları ve adi suçluları” NKVD üzerinden kayıt altına almaları, 1. sekreterlere görev veya talimat olarak verilmiyordu. Sadece teklif ediliyordu ve bunu yapıp yapmama konusunda 1. sekreterlerin kendileri karar vereceklerdi. İkinci nokta ise şuydu: Politbüro’nun 2 Temmuz kararında, kayıt altına alınanların, “en çok düşmanlık yapanlar” ve “onlar kadar aktif olmayan düşman unsurlar” diye ikiye ayrılmaları açıkça öneriliyordu. Bu durumda, *troykaların*, kayıt altına alınanların düşmanlık derecesini belirleme konusunda çok seçici olmayacakları veya titiz davranmayacakları akla gelebilir; oysa karara göre, bütün bu kişilerin hepsi aynı kefeye konulamazdı. Elbette ki cinayet suçundan tutuklananlar veya “her türlü anti-Sovyet eylem ve kundakçılığın kışkırtıcıları” en yüksek cezayı alacaklardı; fakat kayıt altına alınanların bir kısmı da sürülecekti. Nihayet, böylesine karmaşık ve zaman gerektiren bir iş için sadece beş günlük bir süre verilmesi de tesadüf değildi. Kuşku yok ki, *troykaların* çok kısa bir süre içinde ve sadece NKVD organlarının elindeki mevcut listelere göre hareket etmeleri hedeflenmişti.

Öte yandan, önemli bir mesele de şuydu: Peki bu iki karar arasında geçen üç günde neler olmuştu? İkinci kararda kimler ısrar etmiş ve karar tasarısını kimler hazırlamıştı?

Bugün tam olarak ve açık bir şekilde bilinen şudur: Politbüro’nun, birinci ve ikinci kararlar kabul edilmeden önceki son oturumu 23 Haziran’da, yani tam da plenumun açılışının arifesinde düzenlenmişti. Plenumda ise, 2 Temmuz kararının ortaya çıkışına dair ipucu veren veya bu karara zemin oluşturan tek bir kelime bile edilmemişti. Yakovlev’in rapor konuşmasında belirli bir dönemi hedef almayan, genel olarak “düşmanlar”ı konu eden birkaç ifade vardı; ancak o, Sovyet ve parti organlarında çalışanları kastetmişti. Stetskiy ise konuşmasında bu konuya hiç değinmemişti. Bir saat konuşan Molotov, bu hususa yalnızca üç dakika ayırmıştı. Sadece tartışmalara katılan iki konuşmacı bu meseleye değinmiş ve genel anlamda siyasi rakip ve düşmanların hâlâ var olduklarının unutulmaması gerektiğini söylemişlerdi. A.P. Griçmanov şunu belirtmişti:

Birçok yetkili ve görevli, düşmanları ifşa etmek için hiçbir faaliyet yapmıyor.

U.D. İsayev ise şöyle konuşmuştu:

Seçimlerde biz doğrudan sınıf mücadelesiyle karşılaşacağız. Mol-lalar, Trotskiyciler, diğer her türden karşıdevrimci unsurlar şim-

diden seçimlere hazırlanıyorlar ve şimdiden bize karşı mücadele yürütüyorlar...⁵

2 Temmuz kararı, Eykhe'nin notuyla ortaya çıkan 28 Haziran kararının şüphesiz bir tekrarı ve kopyasıdır. Politbüro'ya başvurduğunda, Eykhe'nin sadece kendi iradesiyle ve sadece kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmediğini gösteren yeterince kanıtımız vardır. O, öncelikle 1. sekreterlerin önemli bir kesiminin, belki de salt çoğunluğunun isteklerini dile getirmiş, geniş yönetimdekilerin plenum sırasında veya özellikle de Yakovlev ya da Molotov'un konuşmasından sonra kulislerde, yani önceden üzerinde anlaştıkları bir hususta ısrar etmişti. Burada kendimizi şu tahmini yapmaktan alıkoyamıyoruz: Belki de Eykhe'nin girişim notu, geniş yönetimdekilerin bir tür deneme atışıydı ve Stalin grubunun bu konuda kendilerine rıza gösterip göstermeyeceklerini bu yolla öğrenmek istemişlerdi. Böylece onlar, alacakları cevaba ve koparabilecekleri yetkilere göre hareket edecekler, oluşacak duruma uygun biçimde adım atacaktı. Örneğin onlar, Yakovlev, Stetskiy ve hatta belki de onların arkasında duran Stalin, Molotov, Jdanov, Vorosilov, Vışinskiy ve diğerlerinin bundan böyle MK üyeleri olarak kalıp kalmayacakları konusunu bile gündeme getirebilirlerdi. Çünkü onlar için, yani MK üyeleri için tehlike oluşturan bizzat bu adamlardı ve Politbüro'da, Sekretarya'da, Organizasyon Bürosu'nda kimlerin olacağı sadece onlara bağlıydı; üstelik plenumda sadece üç defa el kaldırmak yoluyla MK üye ve aday üye sayısını neredeyse üçte bir oranında azaltmak gibi basit ve etkili bir yolu bu adamların kendileri açmışlardı.

Bizim bu tahminimizi destekleyen, dolaylı, ama dikkat çekici çok önemli bir kanıt vardır: Politbüro'nun söz konusu iki kararının arasındaki günlerde yerel parti örgütlerinin yöneticileri Stalin'i Kremlin'deki çalışma odasında ziyaret etmişlerdi; ki bu çok ender görülen, hatta görülmemiş bir olaydı. 1 Temmuz'da beş 1. sekreter Stalin ve Molotov'la buluşmuşlardı: Uzak Doğu Kraykomu 1. Sekreteri İ.M. Vareyskis, Saratov Obkomu 1. Sekreteri A.İ. Krinitskiy, Gorkiy Obkomu 1. Sekreteri A.Y. Stolyar, Stalingrad Obkomu 1. Sekreteri B.A. Semyonov ve Azerbaycan KP(b) MK 1. Sekreteri M.C. Bagirov. 2 Temmuz'da ise dört 1. sekreter daha ziyarete gelmişti: Omsk Obkomu 1. Sekreteri D.A. Bulatov, Kuzey Kraykomu 1. Sekreteri D.A. Kontorin, Harkov Obkomu 1. Sekreteri N.F. Gikalo ve Kırgızistan KP(b) MK 1. Sekreteri M.K. Ammosov.

5 RGASPI, k. 17, l. 2, d. 616, s. 129, 154.

İlginçtir ki, onlar Stalin'in çalışma odasına birlikte değil, ayrı ayrı girmişlerdi; her iki grubun içeriye giren ilk kişileri odada epey uzun süre (Vareyskis iki saatten fazla, Bulatov yaklaşık bir saat) kalmış, diğerleri ise 40, 30 veya 15 dakika ile yetinmişlerdi.⁶

O sırada neler konuşulduğunu artık hiçbir zaman bilemeyeceğiz. Belki de bazı bölgelerin somut sorunları veya hepsi için ortak özellik taşıyan konular, örneğin tarım meselesi ele alınmış, belki de plenumda konuşulanlardan söz edilmişti. Belki de seçimlere yönelik hazırlıklardan, partiden nasıl aday çıkarılacağına ve onların nasıl destekleneceğine dair taktiklerden bahsedilmişti. Ancak 1-2 Temmuz'da 1. sekreterlerle gerçekleştirilen bu buluşmalar sırasında, geniş yönetimden Eykhe'nin notuyla ilgili olarak görüş ve bilgi alınmış da olabilirdi. Ama Vareyskis ve Bulatov da dâhil olmak üzere bütün bu sekreterlerin, Stalin'in çalışma odasına yaptıkları ziyaret sırasında, sadece Batı Sibirya parti örgütü yöneticisine tanınmış olan hakkın bütün 1. sekreterlere tanınmasını istemiş olmaları da olasıdır. Hatta belki de Vareyskis ve Bulatov geniş yönetimin çoğunluğunun görüşünü açıklamış, ötekiler ise bunu sadece teyit etmişlerdi. Fakat ne olursa olsun, şuna kuşku yok ki, Politbüro kararı, 1. sekreterlerle art arda yapılan iki görüşmeden hemen sonra, tam 2 Temmuz'da kabul edilmişti. Aynı gün dar yönetimden sadece iki üye, Stalin ve Molotov arasında bir görüşme olmuş ve saat 14.40'tan 19.45'e kadar devam etmişti. İlginçtir ki, 1 Temmuz'da KPK'nın fiili başkanı M.F. Şkiryatov, 2 Temmuz'da ise Siyasi Organizasyon Şubesi Başkanı G.M. Malenkov da Stalin'i ziyaret etmişlerdi. Bunlar MK aygıtının en önemli yöneticileri ve bütün parti üyelerinin sicilleriyle doğrudan uğraşan kişilerdi; Politbüro *nomenklatur*ünde (Politbüro onayı kapsamında) olanların hepsinin nakil, atama ve azilleri onların kontrolündeydi.

Eğer örtüşme diyebilirsek, bir başka örtüşme de dikkat çekmektedir: 1-2 Temmuz'da Stalin'i odasında ziyaret eden dokuz 1. sekreterden altısı (Vareyskis, Krnitskiy, Bagirov, Stolyar, Semyonov ve Bulatov), *troykalarının* kimlerden oluştuğuna dair belgeleri ve kurşuna dizilecek olanların listelerini onay için Moskova'ya ilk gönderenler arasındaydılar. Peki öyleyse Eykhe ve -eğer kitlesel kıyım istemiştiyseler- diğer sekreterler, neden herhangi bir zamanda değil de bizzat 1937 yılının ortalarında bu kadar sert ve aşırı önlemlere ihtiyaç duymuşlardı? Elimizde şimdilik, Roma hukukundan bildiğimiz, tek bir açıklama yolu vardır: "Kimin menfaatine uyuyor, ona bak." Geniş çaplı ceza uygulama-

maları ve kıyım, on binlerce, yüz binlerce köylüye yönelik olmasından dolayı, tamamen obkom ve kraykomların birinci sekreterlerinin çıkarınydı. Bu adamlar, kolektif tarıma geçiş sürecinde nüfusun çoğunluğunu oluşturan kolhoz ve sovhoz köylülerinin tepki ve itirazlarına neden olmuşlar, anlamsız ve gereksiz yere kiliseleri kapatarak dindarları karşılarına almışlar, birinci ve ikinci beş yıllık dönemlerde karne sistemiyle temel gıda maddeleri ve genel tüketim mallarını çok kötü bir şekilde dağıtarak işçi ve memurların onlardan yaka silkmelerine neden olmuşlardı.

Şimdi, genel, eşit ve doğrudan, üstelik de alternatifli temelde ve gizli oylamayla yapılacak seçimler arifesinde, bu yerel parti yöneticileri, kendileri için en büyük tehlikeyle karşı karşıyaydılar; zira onlar, kendilerine geniş yönetime girmeyi sağlayan ve sınırsız bir iktidarı garanti eden iki makamdan birini, Sovyet makamını kaybedebilirlerdi. Son on yılda oluşan yazılmamış kurala göre, kraykom ve obkom sekreterleri önce SSCB Sovyetler kongrelerine vekil, bu kongrelerde de SSCB TsİK üyeliğine seçiliyorlardı; böylece bölge veya vilayet halkının onları oybirliği ile desteklediği kanıtlanmış oluyordu. Şimdi SSCB Yüksek Sovyet vekili olamazlarsa, bu, hem partisizler, hem de partililerin güvenini kaybetmek anlamına gelecekti. Bu durumda, belki de otomatik olarak, seçim kaybetmiş bir birinci sekreterin parti görevinde kalmayı hak edip etmediği de sorgulanacaktı. Siyasi Organizasyon Şubesi'nin teklifiyle Politbüro onun görevini değiştirebilir ve hatta onu ekonomi alanına kaydırabilirdi; oysa bu tür bir iş için onun -ya da onların- ne deneyimi, ne tahsili, ne de bilgisi vardı.

Söz konusu kitlesel cezalar ve kıyım, esasında infaz ve ceza kurumu olan NKVD organları için de avantaj, prestij ve otorite kaynağıydı; yoksa Trotskiy, Zinovyev ve Bukharin'in gerçek ve hayali yandaşlarının fiilen "ifşa edilip" tutuklanmalarından sonra bu kurumlara yapacak pek fazla iş kalmamıştı. Bu yüzdendir ki, kendisi de partokrasiden gelen ve daha yakın zamanlarda Mari Obkomu, Semipalatinsk Gubkomu ve Kazakistan Kraykomu Sekreterliği yapmış olan Yejov da, büyük bir olasılıkla ortak çıkar duygularıyla hareket ederek, Eykhe ve diğer birinci sekreterlerle ortak bir tutum sergilemiş, kesinlikle bu sekreterler aleyhinde oy verecek, hatta belki de kendi adaylarını seçtirebilecek unsurları en kısa sürede ortadan kaldırma fikrini kabul etmişti.

Eğer tahminlerimiz doğruysa, 1-2 Temmuz günlerinde Yejov'un Stalin'in çalışma odasına niye gelmediği de anlaşılabilir. Çünkü 2 Temmuz karar tasarısını hazırlamak için bizzat ona talimat verilmişti; zaten söz konusu karara göre de en önemli

görevi, Yejev'un yönetimindeki NKVD üstlenecekti. NKVD en ciddi şekilde "kulaklar ve adi suçlular"ı kayıt altına alacak, idama mahkûm edileceklerle sürgüne gönderilecek olanların listelerini, ayrıca sürgün yerlerini belirleyecekti. Vışinskiy'in gayretleri sayesinde seçme ve seçilme hakları iade edilmiş olan bu unsurların şimdi kimisi idam edilecek, idam edilmekten kurtulanları ise sürüleceklerdi. Bu arada NKVD de, ekonominin ihtiyaçlarına göre, çok sayıda çalışma ıslah kampı kuracaktı.

Politbüro'nun 2 Temmuz kararının, kabul edildiği gün genelle hâlinde bütün obkom, kraykom ve milli komünist partilerinin MK'larına gönderilmesinden sonra' parti örgütlerinde hemen ortaya çıkan canlanma artık şaşırtıcı değildi. Haziran plenumunun sonuçlarını ve kararlarını görüşmek ve tedbirler almak üzere yapılan rutin ve geleneksel toplantılarda, parti örgütleri partiye olan sadakatlerini gösterme yarışına girdiler. Bu tür toplantılar ilkin Moskova ve Leningrad'da ve daha 4-5 Temmuz'da yapıldı. Kimse yeni seçim sisteminin özelliklerinden, seçim hazırlıklarından, propaganda faaliyetlerinden ve aday koymaktan bahsetmedi. Asıl mesele, plenumun ardından alınmış Politbüro kararıydı; çünkü parti üyelerini kısa süre sonra kaçınılmaz olarak meydana gelecek olaylara hazırlamak gerekiyordu.

Obkom 1. Sekreteri Khruşov'un da bir konuşma yaptığı Moskova parti aktivistleri toplantısında kabul edilen kararda şöyle deniyordu:

Her bir partili ve partisiz bolşevik şunu unutmamalı ve aklında tutmalıdır ki, halkın düşmanları, sömürücü sınıflara ait alçaklar, Alman ve Japon faşistlerinin ajanları, Trotskiyciler, Zinovyeciler ve "sağ"çılar, bu casuslar, kundakçılar ve katiller, seçimleri kendi karşıdevrimci amaçları için kullanmaya çalışacaklardır... Bütün halk düşmanlarını ifşa etmek, dağıtmak ve onların köklerini kazımak, Sovyet seçimlerinin başarılı olmasının, Stalin anayasasının hayata geçmesinin, ülkemizin komünizme doğru zafer yürüyüşünün en önemli şartıdır.⁸

Leningrad'daki parti aktivistleri toplantısının kararı da aynı ölçüde saldırgan ve sertti, ayrıca emir niteliğindeydi:

Leningrad parti örgütünün savaş görevi sabotajcıları, casusları, karşıdevrimci Trotskiyci, Zinovyevci ve Bukharinci piçleri, Sovyet, parti, sendika ve Komsomol örgütlerinden silip atmak ve çalışma yapılan her yerde, sosyalizm davasına sadık olan savaşçı

7 RGASPI, k. 17, l. 163, d. 1154, s. 180.

8 Pravda, 6 Temmuz 1937.

partili ve partisiz bolşeviklere, parti ve vatanın sadık evlatlarına görev vermektir.⁹

Seçim kampanyasını bu şekilde açıkça "cadı avına dönüş-türme" çağrılarından sonra, 7 Temmuz'da açılan SSCB TsİK 7. dönem 4. devre toplantısında olup bitenler pek şaşırtıcı değildi. Y. A. Yakovlev, plenumda olduğu gibi, burada da SSCB Yüksek Sovyeti Seçimleri Hakkında Yönetmelik Tasarısı üzerine bir rapor konuşması sundu. Aslında, on gün önce plenumda anlattıklarını tekrarladı ve seçimlerin nasıl yapılacağını açıkladı. Yakovlev, eşit ve alternatifli temelde, genel, doğrudan ve gizli oylamayla seçim yapılacağını bildirdi; toplumsal örgütler ve emekçi kuruluşları-nın aday koyma yetkilerinden bahsetti ve ayrıca anayasanın 125. maddesi uyarınca söz, ifade, basın, toplantı ve miting, yürüyüş ve gösteri özgürlüğü sağlandığını ve güvence altına alındığını vurguladı.

Yakovlev, bunun ardından, genel olarak Sovyet birimlerinin çalışmalarını sert bir şekilde eleştirdi ve tükenmez bir kaynak olan gençleri, kadınları ve partisizleri, aralarından yeni simaları aday göstermeye çağırdı:

Sovyet demokrasisi bırakın halktan korkmayı, bırakın halktan uzak durmayı, yüzünü doğrudan halk kitlelerine, emekçi kitlelere dönmekte, işletmelerde, fabrikalarda, kolхозlarda ve sovхозlarda emekçilere kendi adaylarını koymalarını önermektedir... Stalin anayasası ve seçim kanununun kararlılıkla uygulanması, kuşku yok ki, Sovyet organlarının çalışmalarındaki eksiklikleri eleştir-meye ve **Sovyet makamlarına yeni insanları** (*vurgulama bana aittir* -Y.J.) seçmeye imkân sağlayacak, aşağıdan yukarıya Sovyetlerin tüm çalışmalarını iyileştirecektir.¹⁰

Ne var ki Yakovlev'in konuşması, sanki çölde kaybolmuş zavallı birinin feryadı gibiydi. Ondan sonra konuşanların hepsi, aynı şekilde, bütün bu seçim ve demokrasi laflarını bir tarafa bıraktılar ve açıkça göz ardı ettiler; çünkü gündemin ana konusu onları ilgilendirmiyordu. İlk sözü alan Ukrayna SNK Başkanı P.P. Lyubçenko genel olarak anayasayı ve yeni seçim yasasını övdü ve onların Batı ülkelerindeki örneklerinden çok daha üstün olduğunu söyleyerek Polonya'yı da örnek gösterdi. Kuzey Deniz yolu Genel Müdürü O.Y. Şmidt, Gürcistan TsİK Başkanı F.Y. Maharadze ve birçokları da laf olsun diye söz aldılar. Kazakistan SSC SNK Başkanı U.D. İsayev, Kuybişev Vilayeti yöneticilerinden G.T. Polbitsın, Leningrad Kent Sovyeti Yürütme Komitesi

9 *Pravda*, 8 Temmuz 1937.

10 Aynı yerde.

Başkan Yardımcısı A.M. İvanov, Belarus SSC Yerli Sanayi Halk Komiseri A.Y. Beltin, en kötü senaryolara yakışır şekilde, üstelik kendilerini tamamen alçaltıcı bir tarzda özeleştiri yaptılar. Ama öncelik verilen başlıca konu, parti toplantılarında olduğu gibi, halk düşmanları ve cadı avıydı.

Daha evvel RSFSC ve sonra Ukrayna Erzak Halk Komiseri, Ukrayna Toprak İşleri Halk Komiseri olan, deneyimli devlet yöneticisi, Ukrayna Bilimler Akademisi Başkan Yardımcısı A.G. Şlikhter kürsüden salondakileri dehşete düşürecek kadar açık bir kan dökme çağrısı yaptı:

Halk düşmanları, çalışmalarımızı engellemek için, en çok sorumluluk gerektiren birimlere sızmışlardır. Biz bütün bu alçakları, Japon-Alman faşistlerini, kundakçıları, Trotskiycileri ve diğer rezilleri zamanında ifşa edemedik... Eğer devrimci uyanıklık ve tedbirlilik gereken seviyede olsaydı, vatana ihanet, yemini çiğneme, düşman saflarına geçme gibi suçlar zamanında engellenebilirdi... Halk düşmanlarına asla acımayalım!¹¹

SSCB Komsomol örgütünü yıllarca yönetmiş olan A.V. Kosarev, seçimlerde gençler arasından aday gösterme olanağını nedense göz ardı etti. O, koskoca SSCB Komünist Gençler Birliği adına konuştuğu halde, gençlik örgütünden, aşağıda belirtilen kriterlere uygun olduğu sürece kimin aday olursa olsun desteklemeyi önerdi:

Partimizin yönettiği ve eğittiği ülkemizin gençleri, önümüzdeki Sovyet seçimlerinde, sosyalizm davasına sadık olan, ülke karşısında temiz olan, parti karşısında temiz olan, Lenin-Stalin partisinin davasına ihanet edenlerle savaşan, vatana ihanet etmiş Trotskiyciler, Bukharinciler ve diğer ikiyüzlülerle mücadele eden, bu halk düşmanlarını ortaya çıkarmayı ve zararsız hâle getirmeyi bilen adayları destekleyeceklerdir.¹²

Müzakereler sırasında söz alan A.Y. Vışinskiy ise biraz farklı, ortada bir tutum sergiledi ve kanun ve hukuka herkesin, her açıdan saygılı olmasını istedi. Vışinskiy'in şu dile getirdikleri, laf olsun diye söylenmiş sözler değildi:

Kanunların geçerli olması için, hukukun her yerde aynı şekilde ve standart biçimde yorumlanması gerekir. Bu hukuka karşı olanlar, hâlâ "yerel etki" sahibi olanlardır ve Lenin'in yazdığı üzere, hukuk ve kültürün kurumsallaşması önündeki en büyük engel bunlardır. İtiraf etmek gerekir ki, bizde Sovyet kanunları şimdiye kadar fiilen kaba bir şekilde ihlal edilegelmektedir. Dün Yoldaş Yakovlev, Sovyet organlarının kanunları nasıl çiğnediği hakkında

11 *Pravda*, 9 Temmuz 1937.

12 *Pravda*, 10 Temmuz 1937.

örnekler verdi; ben ise buna yasaların, ne yazık ki yerel savcılarının çoğu zaman açık şekilde ihmalleri ve göz yummaları sonucunda ihlal edilmesini de ekliyorum.

Bu, aslında, savcılarla eşit haklar tanınan *troykalar* karşı ilk tepkiydi. Vışinskiy sözlerinin tam olarak böyle anlaşılması için de şunları söyledi:

Savcılığın görevi, Sovyet yasalarının her türlü ihlaline, sosyalist devletin ve sosyalizm davasının düşmanlarına karşı kararlı şekilde mücadele etmektir. Sovyet savcılığı, Sovyet düzenini ve sosyalist devletin temelini oluşturan sosyalist kamu mülkiyetini sarsmaya çalışan bütün düşmanlara, her türden hainlere, SSCB'ye karşı savaşı sürdüren faşist yabancı istihbarat yapıları ve ajanlarına acımadan isabetli darbeler indirmektir.

Burada, savcılığın hedefindeki suçluları sayarken, Vışinskiy'in "eski kulaklar ve adi suçlular" hakkında tek laf etmeyişi hemen dikkati çeken bir husustu. Bununla birlikte Vışinskiy, kendini "şahinler"e de reverans yapmak zorunda hissetti. O, eskiden bir *kulak* olan ve sürgünden sonra yoksul düşen birinin Sovyet karşıtı propaganda yapması olayını örnek gösterdi.¹³ Konuşmasından da anlaşıldığı üzere, Vışinskiy, Politbüronun 2 Temmuz kararının içeriğinin ne anlama geldiğini biliyordu ve hep yekpare olan Stalin grubu içinde bile ilk ciddi ihtilafın meydana geldiği belliydi. Geniş yönetimin ataklarına karşı direnme ve onları püskürtme konusunda farklı tutumlar söz konusuydu ve bazıları kendi güçlerine inanmıyorlardı.

SSCB TsİK devre toplantısının üçüncü günü, SSCB Yüksek Sovyeti Seçimleri Hakkında Yönetmelik oybirliği ile kabul edildi. Böylece alternatif adaylar öngören yeni seçim yasası yürürlüğe girmiş oldu. Ama o günlerde başlayan kitlesel cezalar ve kıyım, bu kanunu hiçbir anlamı olmayan bir kâğıt parçasına dönüştürdü.

2 Temmuz tarihli Politbüro kararına göre, *troykaların* onay taleplerini ve ceza listelerini iletmeleri için verilen süre beş gün sonra, daha doğrusu, önemli saat farklarını göz önünde tutmak gerektiğinden, telgraf olarak gönderilen genelgenin alındığı ve deşifre edildiği güne bağlı olarak 7 veya 8 Temmuz'da sona eriyordu. Buna rağmen, belirlenen zaman içinde sadece Kırım, Tataristan ve Udmurt Obkomlarından cevap geldi ve üstelik bunlarda da sadece onay için gönderilmiş *troyka* listeleri söz konusuydu ¹⁴. Öteki telgraflar ise Moskova'ya gecikmeyle 9, 10 ve

¹³ Aynı yerde.

¹⁴ RGASPI.

11 Temmuz'da ulaştı ve buradan da anlaşıldığı üzere, Politbüro, süreyi, gecikmeleri asgariye indirmek için bilerek kısa tutmuştu.

Bu gecikmeler, aynı zamanda, 1. sekreterler ve yerel NKVD yetkililerinin bu tür ceza ve infaz operasyonlarına hazır olmadıklarını açıkça göstermekteydi; onlar aslında ne "eski kulaklar ve adi suçluların anti-Sovyet suçları" hakkında, ne de "gizli örgütler" ve "yöneticileri" hakkında bilgi sahibiydiler.

YEREL PARTİ ÖRGÜTLERİNİN İSTEDİKLERİ VE POLİTBÜRO'NUN ONAYLADIĞI "LİMİT"LER¹⁵

Bölge	Kurşuna dizme	Sürgün
Kuzey Kafkasya Özerk SSC	169	200
Başkurdistan Özerk SSC	-	-
Omsk Vilayeti	479	1.959
Çelyabinsk Vilayeti	244	1.379
Çuvaş Özerk SSC	140	877
Batı Sibirya Bölgesi	10.800	-
Krasnoyarsk Bölgesi	-	-
Türkmenistan SSC	500	1.475
Kuybişev Vilayeti	1.881	4.259
Dağıstan Özerk SSC	600	2.485
Uzak Doğu Bölgesi	3.017	3.681
Mordva Özerk SSC	1.250	2.263
Azerbaycan SSC	1.000	3.000
Tacikistan SSC	Toplam 1.750	
Kuzey Kazakistan Vilayeti	658	310
Belarus SSC	3.000	9.800
Stalingrad Vilayeti	800	2.200
Kırım Özerk SSC	143	1.383
Moskova Vilayeti	8.500	32.805
Kazakistan SSC	2.346	4.403
Kursk Vilayeti	1.798	2.986
Kirov Vilayeti	368	510
Kabardey-Balkarya Özerk SSC	360	467
Çelyabinsk Vilayeti	2.552	5.401
Mari Özerk SSC	674	1.439
Saratov Özerk SSC	437	1.586
Voronej Vilayeti	850	3.687
Sverdlov Vilayeti	5.000	7.000

15 Trud, 4 Haziran 1992; RAGSPİ, k. 89, l. 73, d. 49, s. 1-2; RGASPI.

Ivanovo Vilayeti	342	1.718
Komi Özerk SSC	211	221
Karelya Özerk SSC	12	74
Gürcistan SSC	1.419	1.562
Gorkiy Vilayeti	2.295	4.285
Udmurt Özerk SSC	63	423
Azak-Karadeniz Bölgesi	6.644	6.962
Orconikidze Bölgesi	2.461	3.672
Orenburg Vilayeti	1.740	3.150
Özbekistan SSC	1.489	3.952
Yaroslav Vilayeti	685	1.265
Çeçen-İnguş Özerk SSC	1.417	1.256
Moldova Özerk SSC	11	248
Kustanay Vilayeti	145	354
Ermenistan SSC	500	650

Böylece Politbüro'ya, 11 Temmuz itibariyle, değişik 71 obkom, kraykom ve milli KP MK 1. sekreterinin 49'undan *troyka*ların kimlerden oluşacağı hakkındaki listeler geldi. Doğrudan VKP(b) MK denetiminde olan bu örgütlerin diğer üçte biri ise hiç acele etmemişlerdi ve belki de kendilerine beklenmedik bir şekilde verilen bu marazlı hakları kullanmaya, *troykalar* oluşturmaya ve cezalar vermeye pek hevesli değillerdi. Ortaya çıkan tabloya yakından baktığımızda, kimlerin doğrudan ve ne kadar ceza, kıyım, terör ve kan heveslisi oldukları anlaşılacaktır; ülkenin, yeni anayasayla belirlenmiş 78 değişik yerel biriminden gelmiş 43 şifreli telgraftan, kurşuna dizileceklerin ve sürüleceklerin sayısına dair "limit"ler, yani bir tür kontenjan talep eden parti bürokratlarının adları bellidir.

Beş binin üzerinde kurban isteyen, yani beş binin üzerinde kurbanı talip olan yedi 1. sekreter vardı: Özbekistan'dan A. İkrarov 5.441 kişi, Orconikidze -eski Stavropol- Bölgesi'nden K.M. Sergeyev 6.133 kişi, Kuybişev Vilayeti'nden P.P. Postişev 6.140 kişi, Gorkiy Vilayeti'nden Y.M. Kaganoviç 6.580 kişi, Uzak Doğu Bölgesi'nden İ.M. Vareyskis 6.698 kişi, Kazakistan'dan L.İ. Mirzoyan 6.749 kişi, Çelyabinsk Vilayeti'nden K.V. Rındin 7.953 kişi için idam veya sürgün izni istiyorlardı.

Sadece üç 1. sekreter kendi *troykalarının* kurban listesi olarak 10 binin üzerinde kişi için onay istemişti: Sverdlovsk Vilayeti'nden A.Y. Stolyar 12 bin, Belarus SSC'den V.F. Şarangoviç 12.800 ve Azak-Karadeniz Bölgesi'nden Y.G. Yevdokimov 13.606 kişiyi cezalandırma izni talep etmişlerdi. İki 1. sekreterse hepsinden daha

gaddardılar: R.İ. Eykhe, Batı Sibirya Bölgesi'nde 10.800 kişinin idamı için onay bekliyordu; zaten sürgün bölgesi olan bu yerden ne kadar insanı sürmek istediği ise belli değildi. Diğer bir canavar da, Moskova Vilayeti'nde kısa sürede toplam 41.305 (!) "eski kulak ve adi suçlu"yu tespit etmiş, kayıt altına almış ve idam ve sürgün edilmek üzere seçmiş olan Khruşov idi. 1. sekreterlerin geri kalan dörtte biri, yani 11 kişi ise, sadece görev icabı bir miktar bildirerek, idam edilecek ve sürgüne gönderilecek kişiler olarak bin kişinin altında sayılar vermişlerdi. Belki bunların çoğu da zaten tutukluydu ve adi suçlu olarak yargılanmayı bekliyordu.

Temmuz sonunda durum epeyce netleşti. Yejov -veya yardımcıları- bütün bölgelerden artık Moskova'ya ulaşmış, planlanan kitlesel cezalarla ilgili bütün veri ve rakamları bir araya topladı ve üzerlerinde bazı düzeltmeler yaparak NKVD yerel organlarına yönelik talimatlar hâline getirdi:¹⁶

Bölge	Kurşuna dizme	Sürgün
Azerbaycan SSC	1.500	3.750
Ermenistan SSC	500	1.000
Belarus SSC	2.000	10.000
Gürcistan SSC	2.000	3.000
Kırgızistan SSC	250	500
Tacikistan SSC	500	1.300
Türkmenistan SSC	500	1.500
Özbekistan SSC	750	4.000
RSFSC		
Başkurdistan Özerk SSC	500	1.500
Buryat-Moğol Özerk SSC	350	1.500
Dağıstan Özerk SSC	500	2.500
Karelya Özerk SSC	300	700
Kabardey-Balkarya Özerk SSC	300	700
Kırım Özerk SSC	300	1.200
Komi Özerk SSC	100	300
Kalmıkya Özerk SSC	100	300
Mari Özerk SSC	300	500
Mordva Özerk SSC	300	1.500
Volga Almanları Özerk SSC	200	700
Kuzey Osetya Özerk SSC	200	500
Tataristan Özerk SSC	500	1.500
Udmurt Özerk SSC	200	500

Çeçen-İnguş Özerk SSC	500	1.500
Çuvaş Özerk SSC	300	1.500
Azak-Karadeniz Bölgesi	5.000	8.000
Uzak-Doğu Bölgesi	2.000	4.000
Batı Sibirya Bölgesi	5.000	12.000
Krasnoyarsk Bölgesi	750	2.500
Orconikidze Bölgesi	1.000	4.000
Doğu Sibirya Bölgesi	1.000	4.000
Voronej Vilayeti	1.000	3.500
Gorkiy Vilayeti	1.000	3.500
Batı Vilayeti	1.000	5.000
Ivanovo Vilayeti	750	2.000
Kalinin Vilayeti	1.000	3.000
Kursk Vilayeti	1.000	3.000
Kuybışevsk Vilayeti	1.000	4.000
Kirov Vilayeti	500	1.500
Leningrad Vilayeti	4.000	10.000
Moskova Vilayeti	5.000	30.000
Omsk Vilayeti	1.000	2.500
Orenburg Vilayeti	1.500	3.000
Saratov Vilayeti	1.000	2.000
Stalingrad Vilayeti	1.000	3.000
Sverdlovsk Vilayeti	4.000	6.000
Sever Vilayeti	750	2.000
Çelyabinsk Vilayeti	1.500	4.500
Yaroslav Vilayeti	750	1.250
Ukrayna SSC		
Harkov Vilayeti	1.500	4.000
Donetsk Vilayeti	1.000	3.000
Odesa Vilayeti	1.000	3.500
Çernigov Vilayeti	300	1.300
Moldova Özerk SSC	200	500
Kazakistan SSC		
Kuzey Kazakistan Vilayeti	650	300
Güney Kazakistan Vilayeti	350	600
Batı Kazakistan Vilayeti	100	200
Kustanay Vilayeti	150	450
Doğu Kazakistan Vilayeti	300	1.050
Aktübe Vilayeti	350	1.000
Karaganda Vilayeti	400	600
Almatı Vilayeti	200	800

Yukarıdaki tablo, N.İ. Yejov'un NKVD birimlerine dağıttığı Eski Kulaklar, Adi Suçlular ve Diğer Anti-Sovyet Unsurları Cezalandırma Operasyonu Hakkında başlıklı emrin ekiydi ve emirle bir bütün oluştuyordu. Aslında bu tabloda dokuz bölgeye dair veri ve bilgi yoktu; fakat bütün bu yuvarlak rakamlar yine de genel bir fikir veriyordu. Adları belirtilmese de ÇEYREK MİLYON İNSAN artık kurban olarak seçilmişti ve bu, daha önce eşi görülmemiş ve gerçekten kitlesel bir cezalandırma düşünüldüğünü ortaya koyuyordu.

Bu tabloda görülen vilayetler, bölgeler, birlik cumhuriyetleri ve özerk cumhuriyetler bazındaki "limit"lere gelince, bu rakamlar şunu kanıtlıyordu: Kabul edilen sayılar, aşağı yukarı 1. sekreterlerin ilk başta istedikleri rakamlara denkti ve değişiklikler fazla ve önemli değildi; birkaç istisnai durumda istenenle verilen "limit"ler arasında 700 ila 2.000 arasında değişen farklar söz konusuydu ve merkez sayıları aşağıya doğru yuvarlamıştı. Ne var ki bu tablodaki rakamlar da, önceki tablodakiler gibi açıkça keyfi, tamamen rastlantısal ve uyduruk gözüküyordu. Sosyoekonomik şartları ve nüfusları çok farklı bölgeler için şaşırtıcı şekilde aynı "limit"lerin belirlenmiş olması da bunun açık kanıtıydı. Örneğin, 3,1 milyon nüfuslu Başkurdistan ile 0,5 milyon nüfuslu Buryat-Moğol Özerk SSC için aynı rakamlar söz konusuydu.

Hazırlanan kitlesel cezalandırmaların yönü ve amacı yine eskisi gibiydi. Yejov, emrin ilk kısmında, kesinlikle gerçek dışı birtakım olgulardan hareketle utanmadan şunu belirtmişti:

Anti-Sovyet örgütlerle ilgili soruşturma materyallerinin ortaya koyduğu üzere, daha önce cezalandırılmış, cezalardan bir şekilde kurtulmuş, kamplardan ve çalışma kasabalarından kaçmış çok sayıda *kulak* köylerde mevzilenmiştir. Ayrıca eskiden ceza almış birçok kilise ve tarikat mensubu da köylerde mevzilenmiş durumdadır.

Yejov ve 1. sekreterlerin bu şekilde hedefe koydukları insanlar, aslında 7 Ağustos 1932 tarihli kararname uyarınca verilen cezalarını artık çekmiş veya Politbüro kararıyla erken tahliye edilmiş köylüler ya da zamanında *kulak* ilan edilerek Sibirya'nın uzak yerlerine sürülen kişilerdi. Yeni anayasa ve yeni seçim yasası bu insanların sivil, medeni haklarını onlara iade etmiş, onlara SSCB Yüksek Sovyeti seçimlerinde kendi adaylarını koyma, açıkça propaganda yapma ve oy kullanma hakkı vermişti.

Yejov, söz konusu emirde, daha sonra, devrim ve iç savaş sırasında cephede açıkça savaşarak veya o sırada bağımsızlıklarını ilan eden Ukrayna, Gürcistan, Belarus, Ermenistan, Azerbaycan,

Hiva ve Buhara'daki rejimlere hizmet ederek Sovyet iktidarına karşı çıkmış siyasi rakip ve düşmanları da saptayarak köylülere ekliyordu. Bu kişileri tespit etmek, Yejov'un en çok sevdiği yöntemle gayet kolaydı; sadece eldeki anketleri, formları ve sicilleri okumak yeterliydi. Zira şimdi yeniden "düşman" ilan edilen bu kişileri bizzat Sovyet devleti affetmişti ve onlar da eskiden olup bitenleri saklamıyorlardı ve saklamaları da zaten mümkün değildi. Yejov bütün kötülük ve hıyanetin köylerde toplandığından emindi ve düşmanları orada arıyordu:

Anti-Sovyet siyasi partilerin önemli kadroları (Es-Erler, Gürcü Menşevikler, Taşnaklar, Müsavatçılar, İttihatçılar, ayrıca eski çeteciler, isyancı eşkıyalar, sonradan ülkeye dönen muhacirler, Beyazlar vb) köylerde neredeyse hiç dokunulmamış şekilde sapasağlam durmaktadırlar.

Bu arada Yejov, bir aydan fazla bir süredir "adi suçlular" diye belgeden belgeye ve dilden dile dolaşan insanların net ve somut olarak kimler olduğunu da açıklamak zorunda kalıyordu. Emirde şöyle bir formül bulunmuştu:

Suç işleyen ve suç dünyasıyla bağlantısı bulunanlar..., kamplarda ve çalışma kasabalarında tutulan ve suç faaliyetlerini buralarda da sürdüren adi suçlular (çeteciler, soyguncular, sabıkalı hırsızlar, profesyonel kaçakçılar, sabıkalı dolandırıcılar, hayvan ve at hırsızları).

İçişleri Halk Komiseri "yeni düşmanlar" listesini bu kadar genişletmekle de yetinmiyor, SSCB'deki sayıca iki küçük grubun daha cezaya tabi tutulacağını ilan ediyordu:

Fertleri, aktif anti-Sovyet faaliyetlere yatkın aileler. Bu tür aile fertleri *troykanın* özel kararıyla, kamplara veya çalışma kasabalarına sürgün edileceklerdir. 1. kategori kapsamında cezalandırılan ve sınır şeridindeki bölgelerde oturan kişilerin aileleri, cumhuriyetler, bölgeler ve vilayetlerin sınır şeridi dışındaki bölgelere sürgün edileceklerdir. 1. kategori kapsamında ceza almış kişilerin aileleri Moskova, Leningrad, Kiev, Bakü, Tiflis, Rostov-na-Donu ve Taganrog kentlerinde, ayrıca Soçi, Gagra, Suhumi gibi -hükümete ait tatil tesisleri ve dinlenme evlerinin- bulunduğu yerlerde oturuyorlarsa, bu aileler söz konusu kentler ve yerlerden, sınır şeridi dışındaki kendi istedikleri bir yere sürüleceklerdir.

Cezalara hedef olacakları bu şekilde tarif eden Yejov, infaz tarihini de belirlemişti:

Bütün cumhuriyetler, bölgeler ve vilayetlerde, eski kulakları, aktif anti-Sovyet unsurları ve adi suçluları cezalandırma operasyonlarının 5 Ağustos 1937 tarihinden itibaren başlatılmasını emrederim. Operasyonlar, Özbekistan, Tacikistan, Kırgızistan SSC'de 10

Ağustos, Uzak Doğu ve Krasnoyarsk Bölgeleriyle Doğu Sibirya Vilayeti'nde ise 15 Ağustos tarihinde başlatılsın.

NKVD birimleri bu operasyonları dört ay sonra, 5-15 Aralık¹⁷ günlerinde bitirmek zorundaydı. Çünkü SSCB Yüksek Sovyeti seçimleri tam o sırada düzenlenecekti. Böylece kitlesel ceza uygulamaları, mutlaka bir sindirme ve korku ortamı yaratacak şekilde, bütün seçim kampanyası boyunca devam edecekti. Adaylar bu ortamda gösterilecek ve bu adayların propagandası da böylesi şartlarda yapılacaktı. İstense bile bu iki çok önemli olayın örtüşmesini bir tesadüf olarak görmek imkânsızdır. Kesinlikle hiçbir kuşku yok ki, cezalandırma operasyonları seçimleri doğrudan etkileyecek ve bu operasyonları organize edenlerin, istedikleri sonuçları elde etmelerine imkân sağlayacaktı.

Yejov'un elinde, onun kişisel pozisyonunu da doğrudan değiştiren ve ona gerçekten sınırsız yetkiler veren çok anlamlı bir hüküm vardı. Emrin beşinci bölümünde şu belirtiliyordu: Bundan böyle "cumhuriyetler, bölgeler ve vilayetlerdeki *troykalar*ın somut olarak kimlerden oluşacağına" Politbüro değil, bizzat İçişleri Halk Komiseri karar verecekti. Sonra daha kesin bir açıklama geliyor, buna göre, zaten adalet sisteminin dışında kalan ve yasa dışı bir organ olan *troykalarda* artık savcının yer alması şartı da kalkıyor ve "savcı *troykaların* oturumlarında hazır bulunabilir" deniyordu. Bu tür bir ifadeden herkesin kolayca anlayacağı gibi, savcı bu tür oturumlarda bulunmaya da bilirdi. Üstelik bu belgede yer alan başka bir madde, bu *troykaları* kurumlararası bir organ olmaktan çıkararak sadece İçişleri Halk Komiserliği'nin bir aracına dönüştürüyordu. Emirde, "*troykalar* ilgili NKVD'lerin ve NKVD Müdürlüklerinin bulunduğu mıntikalarda toplanacaklardır" deniyordu.¹⁸

15 ay sürecek olan ve halkın hemen "Yejovculuk" adını koyduğu SSCB tarihindeki en karanlık zaman dilimi işte böyle başlıyordu.

..... Boyutları her geçen hafta daha da genişleyen kitlesel cezalandırmalar sadece köylüleri değil, onlara karşı bir tür iç savaş açmış olanları da vuruyordu. Dolayısıyla sürece bugünden bakıldığında, reformcuların fırsattan yararlanıp bu yaygara ve mahşer ortamında eski rakipleriyle hesaplarını kapatmak istedikleri sonucu da çıkarılabilir. Plenumun onayı gibi bir formaliteye gerek kalmadan, reformcular, üç ay içinde MK, KPK ve Merkezi

¹⁷ Aynı yerde.

¹⁸ Aynı yerde.

Denetleme Komitesi'nden aşağıdaki on altı 1. sekreteri ihraç etmeyi başardılar; bu kişiler hemen tutuklandılar ve ardından da kurşuna dizildiler:

Temmuz ayında 7 kişi: Y.İ. Rındin (Voronej Obkomu), P.D. Akulinuşkin (Krasnoyarsk Kraykomu), A.İ. Krinitskiy (Saratov Obkomu), İ.P. Nosov (İvanovo Obkomu), G.V. Maurer (Kuzey Osetya Özerk SSC Obkomu), V.M. Putnin (Mordva Özerk SSC Obkomu), V.F. Şarangoviç (Belarus KP[b] MK).

Ağustos-Eylül aylarında 9 kişi: V.İ. Çernyavskiy (Vinnitsa Obkomu), A.K. Lepa (Tataristan Özerk SSC Obkomu), P.F. Markitin (Çernigov Obkomu), M.M. Khatayeviç (Kharkov Obkomu), B.A. Semyonov (Stalingrad Obkomu), Y.B. Bikin (Başkurdistan Özerk SSC Obkomu), V.Z. Todres (Moldova Özerk SSC Obkomu), D. Rizayev (Karakalpak Özerk SSC Obkomu), M.K. Polyakov (Mordva Özerk SSC Obkomu; bir aylık yeni 1. sekreter).

Ağustos ayında iki kişi daha ihraç edilmişti ve bunları da yukarıdaki tasfiye listesine ekleyebiliriz: Daha önce Nijniy-Voljsk Obkomu ve Stalingrad Kraykomu 1. Sekreteri, şimdi MK aday üyesi, Uzak Doğu Kraykomu 2. Sekreteri V.V. Ptukha ve MK üyesi İ.A. Zelenskiy. Zelinskiy 1921-1923 arasında Moskova Obkomu 1. Sekreteri, 1924'te VKP(b) MK Sekreteri'ydi ve açıkça Zinovyev'i savunduğu için bir tür sürgün olarak VKP(b) MK Orta Asya Bürosu Başkanlığına atandı. 1930'da daha da aşağı bir göreve tayin edildi ve SSCB Kooperatifler Birliği (Tsentsosyuz) Başkanı oldu.

Mayıs ve Haziran'da MK saflarından atılan diğer sekreterler gibi, onların da hepsi profesyonel parti kadrolarıydılar ve çoğu 4-10 yıl gibi sürelerle gayet yüksek makamlarda bulunmuşlardı (Bikin, Krinitskiy, Khatayeviç). Bunlardan kimileri Merkezi Denetleme Komitesi'nin vilayet yetkilileri olarak çalışmış (Akulinuşkin, Şarangoviç), kimileri kraykom veya obkom 1. sekreterleri olmuş (Krintiskiy, Maurer, Semyonov) ya da bu kurumlarda ikinci derecede görevlerde bulunmuş, hiçbir zaman hiçbir muhalefette yer almamışlardı (Zelenskiy dışında) ve partinin en sadık ve güvenilir neferleri gibi görünüyorlardı. Öte yandan, hâlâ görevlerinde kalan 1. sekreterler, mevkidaşları ve daha dünkü arkadaşlarının başına gelen felaketle pek ilgilenmiyorlardı. Onlar tamamen cezalandırma faaliyetlerine konsantre olmuşlardı ve artık, eskisi gibi sadece Trotskiyci, Zinovyevci, "sağ"cı unsurlara ve partisiz köylülere en sert ve ağır cezalar vermekle yetinmiyor, kendi kontrollerindeki bölgelerin Sovyet organlarında çalışan kişilerin de cezalandırılmalarını istiyorlardı. Bu konuda o kadar

ısrarcı ve inatçıydılar ki, Politbüro ve Stalin onları defalarca sakinleştirmek ve sağduyuya davet etmek zorunda kalmıştı. Ancak 1937 Haziranının sonunda artık onları durduracak hiçbir şey yoktu. Onlar şimdi tam bir serbestlik kazanmışlardı ve gayret-keşlikleri, kaçınılmaz olarak bir "cadı avı"na yol açıyordu.

Bu türden birkaç örnek üzerinde duralım. 24 Haziran 1937'de, Politbüro, hiçbir yorum ve açıklama yapmaksızın Özbekistan KP(b) MK 1. Sekreteri A.İ. İkrarov'un aşağıdaki isteğini derhal yerine getirdi:

Özbekistan KP(b) MK, milliyetçi karşıdevrimci teröristlerle olan bağlantıları sebebiyle Feyzullah Hocayev'i Özbekistan SSC SNK Başkanlığı görevinden almak için VKP(b) MK'nın onayını istemektedir. Feyzullah Hocayev, halen tutuklu olan Aminov, Sancayev, Atahocayev, Kurbanov, N.S. Satarhocayev, Burhanov, İbad Hocayev vb önde gelen milliyetçi teröristlerle devamlı temas içindeydi. Bu unsurların bir kısmı, parti belgeleri denetlendiği zaman milliyetçiler olarak partiden ihraç edildiğinde, o, bu adamlarla ilişkilerini kesmemiş, tam tersine onları savunmuş ve onların haksız yere ihraç edildiklerini iddia ederek yeniden partiye alınmaları için uğraşmış, onlarla olan kişisel ilişkilerini açıkça sürdürmüştür. Ayrıca o, Buhara'da yuvalanmış sabotajcı Trotskiyici milliyetçi grubu da savunuyordu. Milliyetçi teröristler onun kardeşi olan İbad Hocayev'in (intihar etmiştir) evinde toplanıyor ve terörist eylem planları yapıyorlardı. Bu toplantılara katılanlar tutuklanmış ve suçlarını itiraf etmişlerdir. Buna rağmen, F. Hocayev, Mart ayında, Özbekistan KP(b) MK plenumunda ve kongrede konuşurken bu konunun üzerini örtmeye çalışmıştı; üstelik intihar eden kardeşi İbad Hocayev'in, partiden hatalı biçimde ihraç edilmesinin kurbanı olduğu hakkında söylentiler yayıyordu. Eminim ki, daha titiz bir araştırma, onun bu işlerdeki yönetici rolünü ortaya çıkaracaktır.¹⁹

Ne var ki, Özbekistan KP(b) MK, Eylül plenumunda A. İkrarov'un kendisini de partiden ihraç edecekti. İkrarov, 1938 Martında Hocayev ile birlikte sarık sandalyesine oturacak, Anti-Sovyet "Sağ"cı, Trotskiyici Blok davasında suçlu bulunacak ve bu iki adam aynı gün kurşuna dizileceklerdi.

Diğer bir örnek ise Omsk'ta yaşanmıştır. 8 Temmuz 1937'de, Omsk'tan MK adresine şu şifreli telgraf gelmişti:

Obkom bürosunun kararıyla, Vilayet Yürütme Komitesi Başkanı Kondratyev, halk düşmanlarıyla ilişkilerinden dolayı, güvenilir bir parti mensubu olarak görevden alınmıştır. Tarsk Nahiye Komitesi Sekreteri, Ural eski işçisi Karklin, Sverdlovsk'ta tutuklanmış, halk düşmanlarıyla bağlantılarından dolayı görevinden

19 RGASPI, k. 17, l. 163, d. 1154, s. 76-77.

atılmıştır. Kararımızın MK tarafından onaylanmasını ve bu görevi yürütecek birini buraya göndermenizi arz ederiz. Bulatov.

8 Ekim günü Omsk Obkomu 1. Sekreteri Bulatov'un kendisi de "Şubat-Mart ve Temmuz plenumları kararlarını görmezden geldiği, halk düşmanlarını himaye ettiği ve vilayet parti örgütünü doğru yönetemediği için" obkom kararıyla azledildi; ardından da tutuklandı ve idam edildi.²⁰

Başka bir örnek de, Kazakistan KP(b) MK 1. Sekreteri L.İ. Mirzoyan'ın Moskova'ya gönderdiği 13 Temmuz 1937 tarihli aşağıdaki şifreli telgrafla karşımıza çıkmaktadır:²¹

Kazakistan KP(b) kongresinde, Kazakistan TsİK Başkanı Yoldaş Kulumbekov'un görevine yeniden adaylığı, uzun süren görüşmelerden sonra, kongre plenumundaki gizli oylamayla reddedildi. Onun dışlanması ve seçilmeyişinin başlıca nedeni, Yoldaş Kulumbekov'un 1919'da elinde silahla düşman saflarına geçmesiydi. Kongreden sonraki iki ay içinde tutuklanmış karşıdevrimci Riskulov-Nurmakov örgütlerinin bazı üyeleri, Kulumbekov'un bu milliyetçi faşist örgütün aktif üyelerinden biri olduğu hakkında ifade vermişlerdir. Önümüzdeki günlerde soruşturma Kulumbekov'u tutuklamak gerektiği yönünde bir sonuca varabilir. Biz Kulumbekov'un TsİK Başkanlığı görevinden alınması gerektiğinden tamamen eminiz ve VKP(b) MK'nın Kulumbekov'u TsİK Başkanlığı görevinden alma teklifimizi onaylamasını arz ederiz. Yeni TsİK başkanı adayını yakın zamanda Politbüro onayına sunacağız.

Politbüro iki gün sonra Mirzoyan'ın teklifini onayladı; U. Kulumbekov görevinden alındı, tutuklandı ve idam edildi. Bir yıl sonra ise, Mirzoyan'ın kendisi de onunla aynı kaderi paylaştı.

22 Temmuz 1937'de, Türkmenistan KP (b) MK 1. Sekreteri Anna-Mahamedov'un isteği üzerine, Politbüro, Türkmenistan SSC TsİK Başkanı Nadirbay Aytakov'un, Türkmenistan SNK Başkan Yardımcısı Kurban Sahatov'un ve *Sovyet Türkmenistan* gazetesinin Yazı İşleri Müdürü Taşnazarov'un partiden ihraç edilerek NKVD organlarına teslim edilmelerini onayladı. İki buçuk ay sonra, 5 Ekim 1937'de, Anna-Mahamedov'un kendisi de cezalandırıldı.²²

26 ağustos 1937'de, Mordva Obkomu 1. Sekreterliği görevine atanması onaylanan İ.A. Kuznetsov, atanmasının üzerinden henüz iki hafta geçmişken, 11 Eylül'de parti yönetimine şu şifreli telgrafi gönderdi:

20 A.g.k., d. 1155, s. 154; d. 1170, s. 19-20.

21 A.g.k., d. 1156, s. 141-142.

22 A.g.k., d. 1157, s. 126-128; d. 1169, s. 122.

VKP(b) Mordva Obkomu plenumu 9 Eylül'de Mordva Özerk SSC TsİK Başkanı Surdin'i ve Mordva SNK Başkanı Kozikov'u, halk düşmanlarını himaye ettikleri, çalışmalarında politik uyanıklıklarını kaybettikleri ve emekçilerin ihtiyaçlarını ihmal ettikleri için bürodan ve obkom plenumundan ihraç etmiştir. Bu kararın onaylanmasını arz ederim.

Politbüro, aynı gün Kuznetsov'un isteğini yerine getirdi.²³

23.07.1937'de SSCB TsİK Sekreteri İ. Akulov, 14.08.1938'de Özbekistan SNK Başkanı A.İ. Karimov ve 7.09.1937'de Kırgızistan SSC TsİK Başkanı A. Urazbekov ile Kırgızistan SSC SNK Başkanı İsakeyev de, büyük olasılıkla, gittikçe artan şüphecilik ve güvensizlik ortamında sıkça görülen yakıştırma, iftira ve doğrudan ihbarların kurbanı olmuşlardı.²⁴

Ukrayna SNK Başkanı P.P. Lyubçenko'nun intiharının nedeni de tamamen Kiev'deki yöneticilerin acımasızlığıydı. 23 Ağustos 1937'de, Politbüro, S.V. Kosior'un girişimiyle, Milliyetçi Burjuva Anti-Sovyet Borotbistler Hakkında başlıklı bir kararı onayladı; oysa Ukrayna solcu Es-Er (Borotbistler) partisi çoktan ortadan kalkmıştı. 1919 Martında Ukrayna Es-Er solcu kanadından kopan Borotbistler hemen RKP(b) ve Ukrayna KP(b) ile yakın ilişkiler kurmuş, iç savaş yıllarında onlarla işbirliği yapmış, Temmuz 1920'de de kendini feshetmişlerdi. Partinin üyeleri bireysel şekilde RKP(b) üyesi olmuşlardı. Şimdi ise, ortada hiçbir neden olmaksızın, Ukrayna'da eski Borotbistlere karşı bir av başlatılmıştı ve Lyubçenko da hedefteydi, çünkü hakikaten o da bu partiye üye olmuştu. Ancak Moskova, Borotbistleri "halkın aktif düşmanları" olarak kabul etse de, Ukrayna hükümetinin başındaki kişiyi tutuklamaya onay vermedi. Onun kaderini Ukrayna KP(b) MK plenumu belirleyecekti. Ne var ki Kiev'dekiler çok kararlıydılar ve 30.08.1937 tarihinde, daha dün arkadaşları olan adamı hükümetin başından azlederek partiden attılar. Tutuklanacağından boşuna korkmayan Lyubçenko, bir gün sonra intihar etti.²⁵

Bugün artık kuşku yok ki, milli KP MK, kraykom ve obkom 1. sekreterlerine yağdırılan cezalar, onların reformcularla, Stalinci grupla, eski karşıtlıklarının kaçınılmaz mantıksal sonucuydu; 1937 Mayıs'ında bu ihtilaf acımasız ve kanlı bir aşamaya gelmişti. Ancak geniş yönetimde epeyce etkili SSCB SNK ve TsİK, ayrıca cumhuriyetler ve bölgelerdeki TsİK üyeleri ve yöneticilerine yönelik muamele ve cezaları tam olarak açıklamak yine de kolay değildir; hatta bu, elimizde bu kişilerin siyasi görüşleri hakkında

23 A.g.k., d. 1165, s. 47.

24 A.g.k., d. 1155, s. 4-5; d. 1161, s. 31; d. 1163, s. 157, 159.

25 A.g.k., d. 1162, s. 27-28; d. 1163, s. 4-5.

yeterince veri olmadığı için imkânsızdır. Ama şunu rahatlıkla tespit edebiliriz ki, bu süreçte SSCB hükümetinin kayıpları, VKP(b) MK'nın kayıpları kadar ağır oldu.

1937 Temmuzunu ile Eylülü arasında, sadece bu üç aylık dönemde, altı SSCB Halk Komiseri görevinden alındı ve artık kural hâline gelmiş şekilde tutuklanarak idam edildi: Hububat ve Hayvancılık Sovhozları Halk Komiseri N.N. Demçenko, İletişim Halk Komiseri İ.A. Khalepskiy, Maliye Halk Komiseri G.F. Grinko, Hafif Sanayi Halk Komiseri İ.Y. Lyubimov, SSCB SNK Tedarikler Komitesi Başkanı İ.M. Kleyner ve SNK Beden Terbiyesi ve Spor Komitesi Başkanı İ.İ. Kharçenko.

Bu kişilerin ortak yönleri çoktu; hepsi devrim öncesinde partiye girmişler, 1917-1918'de ve iç savaşta Kızıl Ordu'da en zor şartlarda devrim ve Sovyet iktidarı için savaşmışlardı. Sovyet dönemindeki çalışma hayatlarına taşra birimlerinde başlayan bu adamlar, 10-15 yıl, yani epeyce kısa denebilecek bir süre içinde halk komiserliği görevine kadar yükselmişlerdi. Kısacası, sicilleri tertemizdi ve herhangi bir hataları görülmemiştir.

Ancak 23 Ağustos 1937 tarihli MK kararından sonra Grinko'nun geçmişi hakkında bazı kuşklar uyanabilirdi; çünkü o, devrim ve iç savaş yıllarında, artık karşıdevrimci ilan edilmiş Borotbistler Partisi'nin kurucularından ve liderlerinden biri olmuştu.

V.A. Antonov-Ovseyenko'ya gelince, onun ortadan kaldırılması için sadece Yejov'un değil, bizzat Stalin'in de çok daha ciddi gerekçeleri vardı. Politbüro kararıyla 15.09.1937'de onun RSFSC Adalet Halk Komiserliği görevine atanması onaylandı²⁶ (26) ve bu bahaneyle acilen İspanya'dan geri çağırıldı. Fakat vatana ayak basar basmaz, sembolik bile olsa görevine başlamasına imkân tanımadan onu derhal tutukladılar. Ta 1923'te, dönemin Politbüro'sunu yönetimden uzaklaştırmaya yönelik açık tehditte bulunan Antonov-Ovseyenko ile hesap işte bu şekilde kapatılıyordu. Üstelik Barselona'daki Trotskiyci darbenin organizasyonunu da, temelsiz bir biçimde Antonov-Ovseyenko'nun üzerine yüklediler.

..... Dar yönetim, ülkede demokratik reformların gerçekleştirilmesinin imkânsız olduğunu, halkın yeni seçim yasasını kendi çıkarları için kullanmaya hazır olmadığını her geçen hafta ve her geçen gün daha açık bir biçimde görüyor ve giderek bundan ta-

26 A.g.k., d. 1166, s. 18.

mamen emin bir hâle geliyordu. Bu durumu ortaya koyan çok sayıda kanıt vardı.

Milli KP MK, kraykom ve obkom 1. sekreterleri ve SSCB halk komiserlerini bertaraf ederken Politbüro ilk başta çok tedbirli davranıyor ve NKVD'nin soruşturma başlatması için resmi bahane vermiyordu. D.A. Bulatov gibi diğer yüksek görevli parti mensupları, örneğin, A.İ. Krinitskiy ve İ.P. Nosov ihmalkârlıkla suçlanmıştı. Krinitskiy "halk düşmanlarıyla kuşatılmış bir durumdayken çaresizlik, körlük ve yönetim zaafı" sergilediği için görevden alınmıştı. Nosov'u ise "islah olmadı" diye basit bir nedenle görevden almışlardı. SSCB Hafif Sanayi Halk Komiseri İ.Y. Lyubimov'u da aynı gerekçeyle azletmişlerdi.²⁷ Buna rağmen, onlara yine de ceza yasasında öngörülmüş siyasi suçlar yüklendi.

İlk kez A.Y. Vışinskiy'in SSCB TsİK devre toplantısındaki konuşmasında açıkça görülen çifte standart da bu tür bariz keyfiliğe yol açıyordu. Bu çifte standardın kaynağı şuydu: Stalin grubu kendi zaafını giderek daha açık bir şekilde fark etmekteydi ve bu durum, 1937 yazından başlayarak Politbüro'nun kadro konularıyla ilgili kararlarına yansıyor; ayrıca bu ikilik V.F. Şarangoviç ile alakalı dosyada da çok belirgindi.

MK tarafından kabul edilmiş Belarus KP(b) MK Yönetimi Hakkında Kararname'yi Politbüro, 27.07.1937'de onayladı. Çervyakov, Gololed ve cumhuriyetin Toprak İşleri Halk Komiseri Benek'in faaliyetleri, haklı şekilde olumsuz olarak nitelendiriliyordu. Onlar, onlarca kolhozu baskıyla sovhoza dönüştürerek, engin kolhoz arazilerini sovhozlara devrederek, kolhoz üyelerinin şahsi arazilerine fiilen el koyarak "'sol'cu eğilim" sergilemişlerdi ve gerçekten de söz konusu olan bu tutumları geç de olsa ifşa ediliyordu. Cumhuriyetin yeni yönetimi, 1. Sekreter Şarangoviç, 2. Sekreter Deniskeviç ve Toprak İşleri Halk Komiseri Nizovtsev, "köylü karşıtı bu politikanın sonuçları"nı gidermekle görevlendirildiler. Fakat kararnamede belirtildiği üzere, Şarangoviç, Deniskeviç ve Nizovtsev "VKP(b) MK'nın verdiği görevi yerine getirmek bir yana, buna hiç başlamamışlardı". Görevi isyan ettirircesine hiçe sayarak onlar, selefleriyle birlikte cumhuriyetin tarımını öyle bir duruma getirmişlerdi ki, orada "ekmek kuyrukları oluşmaktaydı"; buna karşın onlar bu ekmek kuyruklarını merkezden saklamaya çalışmış ve VKP(b) MK'dan yardım istememişlerdi.²⁸ İş neredeyse tam bir felakete dönüşmek üzereyken, beş gün sonra, 2.08.1937 tarihinde SSCB SNK ve VKP(b)

27 A.g.k., d. 1156, s. 69; d. 1158, s. 171; d. 1163, s. 160.

28 A.g.k., d. 1158, s. 86.

MK, Belarus Kolhoz Köylülerine Yardım Hakkında Kararname'yi imzaladı. Buna göre, 32 bin hektarlık toprak kolhozlara iade ediliyor, köylülerin evlerinin çevresindeki şahsi toprakları onlara geri veriliyor, 138 sovhoz feshediliyor ve onların 230 bin hektar genişliğindeki toprakları ve hayvanları kolhozlara ve kısmen de devlete teslim ediliyordu. Ayrıca 60 makine ve traktör istasyonu (MTS) kurulacak ve bunlar için acilen 900 adet paletli traktör sağlanacaktı.²⁹

Ne var ki, her şey bu kadar olumlu değildi; MK kararnamesinde Çervyakov, Goloded ve Benek "Leh casuslar" ilan edilmişlerdi. Şarangoviç, Deniskeviç ve Nizovtsev ise "Sovyet iktidarına ve Belarus halkına karşı sabotaj ve düşmanlık"la suçlanıyorlardı ve dosyaları "halk düşmanları" olarak NKVD'ye iletilmişti.

O yaz ve sonbahar günlerinde çok daha tehlikeli bir eğilim ortaya çıkmıştı. Gözden düşüp işten atılan ve tutuklananların durumları, ceza vermeden önce, kaçınılmaz olarak ve mutlaka parti plenum ve kongrelerinde görüşülmekteydi. Yüksek görevli kişileri gözden düşüren bazı işler ve uygulamalar hakkındaki bilgiler önce NKVD'den değil, partinin sıradan üye kitlesinden geliyordu. Siyasi suçlamalar için temel oluşturan da, işte bazen doğru, ancak çoğu zaman uydurma olan bu bilgilerdi.

Bütün bunlar, öngörülmüş seçim kampanyasının neye dönüşeceğini yeterince göstermekteydi. SSCB Yüksek Sovyeti vekilliği dâhil, her vekil adaylığı için başvurmak da, adayları savunmak ve propaganda etmek de serbestti. Ama ne yazık ki, eskiden toplantı ve mitinglerde Lloyd George ve Chamberlain'ı lanetleyen halk, şimdi "halk düşmanları"nı lanetliyordu. Bu açık kitlesel psikoz ortamında, yapıcı ve yararlı eleştirilerin olması mümkün değildi. Seçim kampanyası, adayların onları aday gösterenlerin haklarını temsil edip edemeyeceğinin tartışılması yerine bir "cadı avı"na dönüşecekti. Bu durumda şüpheler, iftiralar, suçlamalar, yalanlar ve patolojik kana susamışlık ön plana çıkacak, büyük olasılıkla siyasi ihtilaflarla alakası olmayan apaçık bir hesaplaşma başlayacaktı.

29 A.g.k., d. 1159, s. 17-24.

ON DOKUZUNCU BÖLÜM

Son on dört yılda Stalin grubunun yakasını bırakmayan uğursuzluklar Eylül 1937'de doruğa ulaştı. Grubun gerek dış, gerekse de iç politikadaki radikal ve reformcu rotalarının fiyaskoya uğradığı açıkça ortaya çıkmıştı.

Bir kere Almanya'ya karşı sağlam, güvenli ve istikrarlı bir pakt oluşturma çabalarının tümü tam bir hezimetle sonuçlanmıştı. Bırakalım Büyük Britanya'yı, en azından Romanya ve Polonya'yla veya Baltık cumhuriyetleriyle bile ikili yardımlaşma anlaşmaları imzalanamadı. Üstelik bir Almanya saldırısına karşı ortak savunma amaçlı somut tedbirler hazırlamak üzere Fransa ve Çekoslovakya genelkurmayları ile çalışma grupları da kurulamadı. Halk cephelerinin çözümleyici rol oynayacağına dair beklentiler de boşa çıktı. Fransa hükümeti, neredeyse her hafta biraz daha sağa kayıyordu; İspanya hükümeti ise, tam tersine, çok hızlı bir şekilde ve aşırı derecede sola yöneliyordu.

Derken içeride, yakında yapılacak alternatif adaylı seçimlerde aktif yurttaşların ön plana çıkacağına ilişkin ümitler de tükenince geri adım atıldı ve düşünülenlerin hepsinden vazgeçildi. Çok sayıda köylüye daha yeni tanınmış seçme ve seçilmeyle ilgili haklar tekrar feshedildi. Bu da yetmezmiş gibi, birçok köylü haksız yere ceza yedi. Bu arada parti bürokratlarını (partokrasi) hizaya getirmek ve dizginlemek için, önce partokrasiye tavizler verilmesi ve sınırsız yetkiler tanınması, sonra ise aşırı sert cezalar yağdırılması biçiminde iki birbiriyle çelişik girişimde bulunulmuş, fakat bir sonuç alınamamıştı. Bütün bu gelişmelerden sonra, sinmiş muhalifler, dar yönetimin hızla zayıfladığını ve eski yekpareliğini kaybettiğini gördü. Dar yönetimde önceki kararlılık yoktu; onun o kuşku götürmez otoritesi giderek azalıyordu. Somut ve kesin

adımlar atmak yerine belirsiz bir politika izleniyordu. Kısacası dar yönetimin 1934 başlarında oluşan hâkim pozisyonu sarsılmaktaydı. Bu şartlarda dar yönetimin üzerine gitmekten çekinmeyen partokrasi her fırsattan yararlanacaktı.

Eski politikalardan yana olan, çoktan vazgeçilmiş sert ve acımasız yöntemleri savunan İ.A. Pyatnitskiy'in 07.07.1937'de görevden alınması'çarpışmanın yakın olduğunu gösteriyordu. Pyatnitskiy, Komintern'de görev yaptığı on beş yıllık süre içinde "devrim ihracı" için az çaba göstermemiştir. Fakat 16.08.1935'te MK bünyesinde kilit öneme sahip Siyasi Yönetim Şubesi'nin başkanlığına atandıktan sonra, bu kez de farklı düşünen eski muhalefet mensuplarının kökünü kazımak için canla başla çalışmıştı. Bunların Trotskiyeci, Zinovyevci veya Bukharinci olmaları onun için fark etmiyordu. Politbüro yetkili temsilcisi olarak, önce Yagoda, sonra da Yejov'la birlikte, bütün siyasi duruşmaların organizasyonunda bizzat yer almıştı. Ünlü Moskova Duruşmalarını ve ayrıca ilan edilmeden ve haber verilmeden bütün ülkede düzenlenen çok sayıda duruşmayı organize edenlerden biri de oydu. Pyatnitskiy, MK Siyasi Yönetim Şubesi Başkanı olduğu için NKVD çalışmalarını günü gününe takip ediyor, gerek bu kurumun merkezinin, gerekse de birlik cumhuriyetleri ve özerk cumhuriyetlerin içişleri halk komiserliklerinin, bölge ve vilayet NKVD müdürlüklerinin kadrolarını denetliyordu. Üstelik yüksek görevli, en azından ciddi yetkilere sahip kişileri tutuklamak için zorunlu olan MK iznini de -MK adına- o veriyordu. Ve işte şimdi tutuklanma sırası onun kendisine gelmişti.

Tabii eskiden Pyatnitskiy ile birlikte çalışan ve hiç akıllarında yokken kendilerini bir Lyubyanka koğuşunda bulmuş olan sabık Komintern mensupları Béla Kun, Ludwig Magyar, Wilhelm Knorin ve birkaç başka kişinin daha gönüllü veya zorunlu olarak verdikleri ifadeler de, onun tutuklanması için resmi bir gerekçe oluşturmuştu. Bu sanıkların ifadelerine göre, Pyatnitskiy, MK'daki görevinden önce, güya NKVD'nin yeni "ortaya çıkardığı" ve 1932'den itibaren İKKİ içinde yuvalanmış olan "Trotskiyeci ve 'Sağ'cı Casus Faşist Örgüt"ün yöneticisiydi.² Ama eğer sorgu memurlarının o çok sevdikleri olumsuz sıfatları ve kim olursa olsun herkesi, herhangi bir "örgüt"e dâhil etme alışkanlıklarını bir tarafa bırakırsak, bütün bu bilgilerde şaşırtıcı hiçbir yan yoktu; örneğin Yejov için bunlar sıradan bilgilerdi. Mesele şu ki, Komintern

1 V. Pyatnitskiy, *Zagovor protiv Stalina* (Stalin'e Karşı Komplö), Moskova, 1998, s. 100.

2 A.g.e., s. 126.

mensupları ve yöneticileri Stalin'in yeni dış politika rotasına kesinlikle karşıydılar ve örneğin Zinovyev ile Kamenev'in ta Aralık 1934-Ocak 1935'teki sorgularının tutanaklarını okuyanlar için bu bir sır değildi. Kısacası, çok daha önceden edinilmiş bu bilgiler, Pyatnitskiy'in tutuklanması için bir neden olamazdı.

Öte yandan, Pyatnitskiy'in hapse atılmasını, onun Haziran plenumunda kitlesel cezalara karşı sert eleştiri yapması ile açıklayan ve bugün öne sürülen versiyonu da kabul edemeyiz.³ Her şeyden önce, Pyatnitskiy gibi yaklaşık kırk yıl boyunca devrime hizmet etmiş, Marksizme ve proletarya davasına canı gönülünden bağlı, taş gibi sert bir bolşevik, görüşlerini öyle hemen radikal bir şekilde değiştiremez, eski fikirlerinden ve ilkelerinden vazgeçemez ve ömrü boyunca taviz vermeksizin savaştığı muhalifleri, eski *kulakları*, "kilise mensuplarını", hele hele de adi suçluları asla savunamazdı.

07.07.1937'de yaşanan gelişme başka türlü de açıklanabilir. Belki de Pyatnitskiy'i saf dışı eden Yejov'du ve üstelik bunu salt kişisel nedenlerle yapmış, parti hiyerarşisinde kendinden yukarıda bulunan kişiyi bertaraf etmişti; çünkü İçişleri Halk Komiseri olarak VKP(b) MK'nın 2 Temmuz 1937 tarihli kararnamesiyle sınırsız bir yetki elde ettiği hâlde, Pyatnitskiy onu engelliyordu. Pyatnitskiy'i ortadan kaldırıncı, Yejov, İçişleri Halk Komiseri olarak doğrudan Politbüro'ya, yani dar yönetime, Stalin'e bağlı olacak, böylece önüne birçok engel çıkaran bir bürokratik kademedenden ve figürden kurtulmuş olacaktı. Şunu belirtmekte yarar var ki, Pyatnitskiy, MK ORPO Başkanı olarak gerçekten partinin her şeyi kontrol ve takip eden gözüydü. Son iki yıldaki bütün ceza ve yaptırımların detaylarını ve arka planını iyi bildiğinden, o, gerekirse dar yönetimin de rızasını alarak, Yejov'u her an itibardan düşürebilir ve onun görevden alınması için kolayca bir neden bulabilirdi. Tutuklanmasının ardından Pyatnitskiy'in makamının uzun süre boş kalması da bu duruma işaret ediyordu. Politbüro birkaç ay boyunca bu görev için uygun birini bulup onaylayamadı ve Pyatnitskiy'in yardımcısı Şuba ile durumu idare etmeye çalıştı; ancak onu şube başkanı olarak atamadı, hatta başkan vekili bile tayin etmedi.

Bununla birlikte, Pyatnitskiy'in komplo faaliyetlerden dolayı suçlanması ve tutuklanması, deneme amaçlı da olabilirdi. Belki de Yejov'un gerçek kapasitesini görmek için böyle yapılmış ve onun, gerekirse bu seviyedeki başka birini de alt edip edemeyeceği test edilmişti. Eğer durum böyle idiyse, deneme çok iyi

3 A.g.e., s. 61-62.

sonuç verdi sayılabilir. Şunu da eklemek gerekir ki, Politbüro Pyatnitskiy'den çok kolay vazgeçti.

İktidar ve yetki paylaşımı mücadelesi, bu mücadeleye yeni katılanlar ve yeni kurbanlarla zikzaklı bir şekilde devam etti ve bir süre dengede kaldı. A.A. Jdanov'un -tabii ki uzun vadeli planlar uyarınca- çok güvendiği ve parti hiyerarşisinde yeni yeni yükselmeye başlayan A.A. Kuznetsov'u ORPO Başkanlığı görevine getirme çabası sonuç vermedi. Sadece Leningrad Obkomu'nda şube müdürü olan Kuznetsov'u, Jdanov kalkıp Malenkov'un yardımcılığına getirmek istemişti. Aslına bakılırsa Jdanov, Yejev'un hızlı ve aşırı bir biçimde güçlenmesini istemiyor ve Malenkov'u da Yejev'un adamı olarak görüyordu. 14.08.1937'de, Politbüro, Kuznetsov'un Leningrad'dan alınarak ORPO Başkan Yardımcılığı görevine atanması yönündeki bir kararı kabul etti; fakat bir gün sonra da bu kararı iptal etti.⁴ Görünen o ki, Politbüro üyesi A.A. Andreyev, Organizasyon Bürosu üyesi ve MK Sekreteri olarak, kendi sorumluluğundaki şubeye Jdanov'un adamının gelmesini engellemiştir; çünkü sahip olduğu kontrolü Jdanov'la paylaşmak istememiş ve belki bu konuda Yejev'un da desteğini almıştır.

Kadro ve tayin meselelerinde, açıkça dar yönetimdeki iki grubun rekabetinden kaynaklanan karmaşa ve kararsızlık, A.P. Rozengolts olayında da ortaya çıkmıştır. Rozengolts 14.07.1937'de görevinden azledilmiş, ancak bu konuda ne herhangi bir açıklama, ne görevini yürütme tarzına yönelik herhangi bir olumsuz değerlendirme, ne de siyasi görüşlerine bir gönderme yapılmıştır. 28.07.1937'de ona yeniden görev verildi; fakat bu kez daha aşağı bir makama, SSCB SNK Devlet Rezervleri Genel Müdürlüğü görevine atandı. Bu kurumun statüsü yükseltildi ve ona SSCB SNK Rezervler Komitesi adı verildi. Konuyla ilgili Politbüro kararında belirtilenler anlamlıydı:

Devlet Rezervleri Genel Müdürü Yoldaş Rozengolts, devlet rezervleri konusunun önemi ve gizliliği nedeniyle, Devlet Rezervleri Genel Müdürlüğü çalışanlarının istisnasız olarak hepsini NKVD ile birlikte seçerek işe alması konusunda yükümlü kılınsın.⁵

Ancak bir buçuk ay sonra Rozengolts hapse atıldı.

Y.A. Yakovlev'in başına gelenler, hem iktidarın tepesinde oluşan çok kritik durum hakkında daha sağlam bir ipucu verebilir, hem de yapılacak seçimlerin alternatifli temelde olup olmayacağı konusundaki çok sert mücadelenin kanıtıdır. Yeni seçim yasasını onaylamak zorunda kalan MK Haziran plenumundan

4 RGASPI, k. 17, l. 163, d. 1161, s. 16, 73.

5 A.g.k., d. 1162, s. 144-146.

sonra, Yakovlev, MK Tarım Şubesi Başkanı olarak bir ay boyunca Belarus'taki kolhozlarla uğraşmak zorunda kaldı. Yakovlev, açıkça "'sol'culuğa takılmış" Belarus yönetiminin uygulamalarından doğan sorunları gidermeye yönelik VKP(b) MK kararnamelemlerini ve SSCB SNK ile VKP(b) MK'nın ortak kararnamesini hazırladı. Ardından 27.07-07.08.1937 tarihleri arasında, 12 gün, vekaleten Belarus KP(b) MK 1. Sekreterliği görevini yürüttü. Nihayet Moskova Gorkomu 2. Sekreteri A.A. Volkov'un bu göreve atanmasının ardından⁶ Yakovlev hayatının en önemli meselesine döndü.

Ağustos sonunda Yakovlev ve emrindeki aygıt, alternatifli temelde yapılacak seçimler için gerekli hazırlıkları ve belgeleri fiilen tamamlamıştı. Politbüro, seçmen listeleri, oy pusulası ve zarf, oy hakkı kartı, oylama tutanağı ve sayım formu örneklerini onayladı.⁷

Bu belgelerden ikisi, seçimlerin alternatifli temelde yapılacağıının kesin kanıtıydı. Seçim pusulası örneğinde üç isim yer almaktaydı; bu tabii ki sadece bir örnekti ve sayı da öylesine konmuştu. Ancak bu örneğin sağ köşesinde yer alan ibare, tamamen resmi, kesin ve açıktı:

Oy pusulasında, oy verdiğiniz SADECE BİR adayın adını bırakın, geriye kalahların üzerini çizin.⁸

Ayrıca seçim sandığına göre düzenlenecek Oylama Tutanağı örneğinin bölümlerinden birinde, en az iki adayın olacağı kuralı belirtilmişti. Bunlar, yakında yapılacak seçimlerin temel özelliğini ortaya koyan kalıplardı:

Adaylardan hiçbirisi oyların salt çoğunluğunu alamazsa, bölge seçim komisyonu bu durumu şöyle kaydeder: oylama sonuçlarına göre, bölge seçim komisyonu, adaylardan hiçbirinin ilgili birimde geçerli oyların toplamının çoğunluğunu alamamıştır. Bu nedenle SSCB Yüksek Sovyeti Seçimleri Hakkında Yönetmeliğin 106. maddesi uyarınca bölgesi seçim komisyonu, en çok oy almış aşağıdaki iki aday arasında yeniden oylama yapılacağını ilan eder.

..... (soyadı, adı, baba adı) oyun ını almıştır.

..... (soyadı, adı, baba adı) oyun ını almıştır.

Yeniden oylama, seçimlerin ilk turundan en geç iki hafta sonra, ... (gün, ay, yıl) tarihinde yapılacaktır.

6 A.g.k., d. 1158, s. 86; d. 1159, s. 169.

7 A.g.k., d. 1162, s. 77.

8 A.g.k., d. 1160, s. 61 ob.

Bölge seçim komisyonu tutanak örneğini Stalin, Molotov, Kalinin, Jdanov ve Kaganoviç imzalamışlardı.⁹

31.08.1937'de, MK, çalışmaların bu kısmının bittiğine karar vererek bir VKP(b) MK, TsİK ve SSCB SNK ortak "ön" komisyonu kurulmasını kararlaştırdı; bu komisyon, yukarıda sözü edilen bütün belgeleri, resmi olarak, gelecek plenumun görüşüne sunacaktı. Başkanı Y.A. Yakovlev olan komisyon, en geç 5 Aralık'a kadar hazırlıklarını bitirecek¹⁰ ve ardından da plenum çağrılacaktı. Yakovlev seçim hazırlıklarını ilginç bir şekilde sürdürdü. Stalin'in talimatıyla anayasanın 11. bölümünün 24. maddesinde düzeltme yapılarak RSFSR idari taksimatı değiştirildi; bu değişiklik 11 Eylül'de Politbüro'da, 28 Eylül'de ise SSCB TsİK'te onaylandı. Buna göre, ülke haritasında Azak-Karadeniz Bölgesi yerine Rostov Vilayeti ve Krasnodar Bölgesi, Doğu Sibirya Bölgesi yerine İrkuts ve Çita Vilayetleri, Kuzey Vilayeti yerine Arhangelsk ve Vologda Vilayetleri, Batı Sibirya Bölgesi yerine Novosibirsk Vilayeti ve Altay Bölgesi ortaya çıktı; Voronej Vilayeti'nden Tambov Vilayeti ayrıldı, Batı ve Kursk Vilayetleri yerine Smolensk, Kursk ve Oryol Vilayetleri kuruldu; Moskova Vilayeti Tula, Ryazan ve Moskova Vilayetlerine ayrıldı. Bundan başka, 22 Eylül'de, Yakovlev'in önerisi veya doğrudan talimatıyla, Ukrayna'da dört yeni vilayet kuruldu: Poltava, Jitomir, Kamenetsk-Podolsk, Nikolayev.¹¹

İlk bakışta olağan bürokratik bir önlem gibi görünen bu reform, seçimlerde önemli bir rol oynayacaktı. Öncelikle seçim bölgelerinin sayısı artıyordu ve SSCB, RSFSR ve Ukrayna Yüksek Sovyetlerinde ek sandalyeler olacaktı. Üstelik geniş yönetimdeki-lerin sayısı da artacak, güç dengesi değişecekti; nitekim Politbüro o sırada iki yeni kraykom ve on yeni obkoma yapılan 1. sekreter tayinlerini onayladı. Stalin grubu, bu on iki yeni 1. sekreterin gelecek plenumda kayıtsız şartsız kendilerine bağlı kalacaklarını düşünüyordu. Son olarak Y.G. Yevdokimov, N.S. Khruşov, R.İ. Eykhe, D.A. Kontorin ve M.O. Razumov gibi partinin ağır toplarının emrindeki bölge ve vilayetlerin arazileri daraltıldığı gibi, onların *troykalar* eliyle ceza verme veya affetme yetkileri de kısıtlanmıştı.

Ne var ki bu, Yakovlev'in verdiği son talimat oldu. Dolaylı verilere göre, onu, plenumun açılış günü, yani 12 Ekim 1937'de gözaltına aldılar. Fakat bu gibi durumlarda zorunlu olduğu

9 A.g.k., d. 1163, s. 31.

10 A.g.k., s. 7.

11 A.g.k., d. 1165, s. 24; d. 1166, s. 189; d. 1167, s. 10, 142, 145; d. 1168, s. 24, 61.

hâlde, ne o zamanki, ne de sonraki Politbüro tutanaklarında, Yakovlev'in MK Tarım Şubesi Başkanlığı ve KPK Başkan Birinci Yardımcılığı görevlerinden alındığı hakkında bir kayda rastlanmıştır. Bu ender görülen bir olaydı ama başka örnekleri de vardır; örneğin İ.A. Pyatnitskiy'in azli hakkında da bir kayıt yoktur.

Peki Y.A. Yakovlev'in başına gelen neydi? Bir buçuk ay içinde kulislerde ve perde arkasında neler olmuştu da onu tam VKP(b) MK plenumunun açılışına birkaç saat kala tutuklamışlardı? İki yıl boyunca politika sahnesinde önemli roller üstlenmiş, anayasa reformunu sırtlamış, yeni anayasanın ve ülke tarihinde hiç görülmemiş derecede demokratik seçim yasasının metinlerini düzenlemiş, gerekli belgeleri tanzim etmiş bu adamı neden ortadan kaldırmışlardı?

Bu soruyu yanıtlamak için Yakovlev'in iktidar yapısındaki pozisyonunu ele almamız gerekir. 12 Ekim itibariyle artık sekiz yıldır MK üyesi olan Yakovlev, dört yıldan beri de MK Tarım Şubesi Başkanı'ydı ve bu şube, MK bünyesinde ekonomiyle ilgili üç şubeden biriydi. Ayrıca Yakovlev, bir yıldan beridir KPK Başkan Birinci Yardımcısı'ydı ve aslında bütün işi yöneten oydu; çünkü KPK Başkanı Yejov'un, 1936'dan itibaren bu görevini tam olarak yerine getirecek zamanı yoktu. Yakovlev ayrıca, 11 Ağustos 1936'dan beri, "VKP(b) Programı Ön Hazırlık Sekreteryası"nda da yer alıyordu.¹²

Yakovlev için anayasa komisyonundaki çalışmalar 5 Aralık 1936'da da henüz bitmemişti; onun daha yapılacak çok işi vardı. Duruma bakıldığında, Yakovlev'in, gelecek plenumda, tam anlamıyla hak ettiği MK Sekreterliği görevine ve Organizasyon Bürosu üyeliğine seçilmesi gayet olasıydı, hatta Politbüro aday üyesi bile olabilirdi. Eski hizmetleri bir yana, sadece son yaptığı çalışmalar dâhi onun parti hiyerarşisinde çoktan yukarı tırmanmış olmasını gerektiriyordu. Ayrıca o dar yönetimle uzun zamandır işbirliği içinde çalışıyordu ve Stalin grubu içinde önemli bir role sahipti; dolayısıyla bizzat Genel Sekreter bile onu daha yüksek görevlere önerebilirdi.

Şimdi de Y.A. Yakovlev'in tasfiye edilmesinin nedenlerine doğrudan veya dolaylı şekilde açıklık getirebilecek, erişilebilir bilgilere bakalım. 4 Eylül'de, Politbüro, MK Basın ve Yayınevleri Şubesi Başkanı B.M. Tal'i sebep ve gerekçe göstermeksizin görevinden alarak, konuyu "MK inisiyatifine" bıraktı ve yerine de L.Z. Mekhlis'i atadı.¹³ Böylece Stalin grubunun beyin takımı di-

12 A.g.k., d. 1118, s. 74.

13 A.g.k., d. 1163, s. 106.

yebileceğimiz Stetskiy, Yakovlev ve Tal'den oluşan reformcular üçlüsünden biri eksilmişti. Halbuki yeni anayasa metnini aslında onlar yazmışlardı ve şimdi de partinin yeni, yani üçüncü programının metni üzerinde çalışıyorlardı. Üstelik B.M. Tal seçim hazırlıklarıyla ilgili "ön" komisyonda da yer alıyordu.

Üç hafta sonra, 28 Eylül'de, Politbüro, daha doğrusu Stalin, Molotov, Yezov ve Malenkov¹⁴ şu kararı kabul ettiler:

SSCB Yüksek Sovyeti Seçimleriyle İlgili Sorunlar İçin Çözüm Komisyonu'na Molotov, Stalin ve Mekhlis dâhil edilsinler.¹⁵

İlk bakışta bunda şaşırtıcı hiçbir yan yoktu. Ön çalışmalar sona ermek üzereydi. Bu çalışmaların önemi çok büyüktü ve çıkan sonuçların plenumda onaylanacaklarından emin olmak için komisyona en üst düzeyde görevlileri almak gerekiyordu. L.Z. Mekhlis'e gelince, o, komisyona B.M. Tal'in yerine dâhil edilmişti. Yakovlev'in komisyonda kalıp kalmadığı ise belli değildi.

İşte bundan sonradır ki, 30 Eylül'de, Molotov, Stalin ve Vorosilov Politbüro adına, plenumun 10 Ekim'de toplanmak üzere çağrılmasına karar verdiler ve gündemde sadece iki madde olacağını bildirdiler:

1) SSCB Yüksek Sovyeti Seçimleri Seçim Komisyonu'yla ilgili konular; 2) Güncel sorunlar.¹⁶

2 Ekim'de "ön" komisyonun tutanaklara geçmiş ilk oturumu yapıldı ve komisyon artık bir MK komisyonu oldu. Oturuma her iki kademedен üyeler katılmışlardı: birinci kademedен Molotov, Stalin, Kalinin, Yakovlev, Gorkin, Mekhlis, Khurşov, Vışinskiy, Çernışev, ikinci kademedен ise Bulin, Malenkov, Şvernîk, Kosarev, Khokhlov. Tutanakta üç kişinin daha adı geçiyordu: MK Ajitasyon ve Propaganda Şubesi Başkanı A.İ. Stetskiy, MK Özel İşler Şubesi Başkanı A.N. Poskryobişev ve Leningrad Gorkomu 2. Sekreteri A.İ. Ugarov.

Aslında bazıları toplantıya katılamamıştı; komisyonun resmi üyelerinin hepsi oturumda bulunmuyordu. Andreyev o gün Semerkant'ta Özbekistan KP(b) MK plenumuyla meşguldü; o plenumda A.İ. İkrarov görevden alınmış ve onun yerine 1. sekreter olarak U.Y. Yusupov seçilmişti. Jdanov, acil işleri nedeniyle Leningrad'dan gelememişti ve Ugarov da herhalde onu temsil ediyordu. Poskryobişev her zamanki gibi sekreterlik yapmak üzere davet edilmişti. Stetskiy'in ise görevi icabı oturumda bulunması gerekiyordu.

¹⁴ *İstoriceskiy arkhiv* (Tarih Arşivi dergisi), sayı 4, 1995, s. 65.

¹⁵ RGASPI, k. 17, l. 163, d. 1168, s. 65.

¹⁶ A.g.k., s. 140.

Komisyon öncelikle Yakovlev'in görev alanına giren teknik sorunları ele alarak seçmen sandıklarının ölçüleri ve şekli; Kızıl Ordu kıtalarında, kuzeydeki erişilmesi zor yerleşim yerlerinde, göçebelerin yaşadığı arazilerde oy verme noktalarının organizasyonu; 18 yaşını dolduranların seçmen listelerine kaydı gibi konuları görüştü. Ayrıca seçim bölgelerinde çıkan gazetelerin yetkilileriyle ve *Pravda* ile *İzvestiya* gazetelerinin tirajlarının 300 bin nüsha artırılmasıyla ilgili de kararlar alındı. Son olarak temel mesele karara bağlandı ve seçimlerin 12 Aralık'ta yapılması kesinleştirildi; seçim kampanyası ise 12 Ekim'de başlayacaktı.

Oturumda yapılan görüşmeler sonucunda, Malenkov, Yakovlev ve Gorkin, seçim bölgeleri konusunda kesin düzeltmeler yapmakla görevlendirildiler. Seçim kampanyası için para tahsis edilmesi konusu, Merkezi Seçim Komisyonu oluşturulana kadar ertelendi. Seçim bölgeleri ve oy verme noktalarındaki propaganda ve ajitasyon faaliyetlerinin organizasyonu için de şimdilik bir takvim belirlenmemiştir.¹⁷

5 Ekim'de, MK komisyonunun, tutanağı hâlâ bulanamayan ikinci ve son oturumunda, seçimlerin tarihi ve seçim bölgeleri ile SSCB Yüksek Sovyeti vekili belge örneği hakkında SSCB TsİK kararname metni onaylandı ve daha önce ertelenmiş mali konular ele alındı. Seçimlerde kullanılacak oy pusulaları ve bunların zarfları için kâğıt masrafı olarak 836,7 bin ruble, ayrıca SSCB Yüksek Sovyeti Seçimleri Usul ve Kuralları adlı filmin masrafları için de 719,4 bin ruble tahsis edildi.¹⁸

7 Ekim'de, çalışmaların alışılmış ve hatta artık biraz rutin bir hâl almış gidişatında bir aksama oldu. Stalin ve Molotov, Politbüro adına, seçim öncesi süreçte ve seçimler sırasında VKP(b) ile diğer toplumsal kuruluşların daha önce ilan edilen eşitliğini ortadan kaldıran, SSCB Yüksek Sovyeti Birlik Konseyi ve Milliyetler Konseylerine Yönelik Seçim Komisyonlarının Başkan ve Sekreterlerinin Parti Düzenine Göre Onaylanması Hakkında başlıklı bir kararı kabul etti. Aslında Malenkov bu kararı Politbüro'nun görüşüne 5 Ekim'de sunmuş, ancak konu o gün ele alınmamıştı. Bu karara göre, milli komünist partileri MK yetkilileri 10 Ekim'e kadar cumhuriyet seçim komisyonlarının üyelerini belirleyeceklerdi; kraykom ve obkomlar ise, bölge seçim komisyonlarını beş gün içinde kuracaklardı. 15 Ekim'e kadar da, "sandıkları kontrol edecek yerel seçim komisyonlarının başkan

17 A.g.k., d. 1169, s. 79-81.

18 A.g.k., d. 1170, s. 26-27.

ve sekreterlerini" titizlikle kontrol edip onaylamak gerekiyordu. Bütün listeler derhal MK'nun onayına sunulacaktı.¹⁹

Olayların bu yöneliminin nedenini açıklamak için, tahmin ve ihtimaller gibi oynak bir zemin üzerinde hareket etmememiz, bilinen açık gerçekleri gayet "gizli" bir kaynaktaki, Stalin'in Kremlin'deki çalışma odasında bulunan ziyaretçi defterindeki verilerle karşılaştırmamız gerekmektedir.

Minsk'ten döndükten sonra, Y.A. Yakovlev, Stalin'i, önceki döneme kıyasla daha sık aralıklarla ziyaret etmiş, Ağustos ve Eylül'de beşer kez, Ekim'de ise on gün içinde altı kez Stalin'in huzurunda bulunmuştu. MK komisyonunun 2 Ekim'deki oturumunda, Stalin'in çalışma odasında Yakovlev'le birlikte Molotov, Yejov, Vişinskiy de vardı. Ardından Yakovlev, Stalin'i, 5 Ekim'de, Yejov, Kosior, Çubar ve Molotov'la birlikte, 8 Ekim'de ise Molotov, Yejov, Mekhlis ve Gorkin'le birlikte yine ziyaret etmişti. 9 Ekim'deki ziyaretçiler çok daha renkliydi. Grupta Yejov'la birlikte MK komisyonu üyeleri Molotov, Jdanov, Mekhlis, Gorkin, Kosarev, Şvernîk, VTsSPS Sekreteri P.G. Moskatov, Kuzey Deniz Yolu Ulaştırma Genel Müdürü O.Y. Şmidt, Sovyet Yazarlar Birliği YK Genel Sekreteri V.P. Stavskiy ve Kazan Sovyet Hukuk Enstitüsü Öğretim İşleri Müdür Yardımcısı K.P. Gorşenin de yer alıyordu.²⁰ Adı geçen son üç kişi, üç gün sonra, resmi olarak Merkezi Seçim Komisyonu'na dâhil edildi.

2 ve 5 Ekimde Stalin'in odasında neler konuşulduğunu tespit etmek aslında imkânsızdır. Molotov ile Yejov'un her iki ziyaretçi ekibinde de yer almaları bir ipucu vermemektedir; çünkü onlar zaten her zaman Stalin'in huzurundaydılar. Ancak Yakovlev'le birlikte Vişinskiy'in de ziyaretçiler arasında bulunmasını hesaba katarak, köylülerin seçme-seçilme konusunda kazandığı yeni hakların görüşüldüğü yönünde bir tahminde bulunabiliriz. Bu haklar onlara daha yenilerde verilmiş, fakat 2 Temmuz tarihli MK kararıyla yeniden kaldırılmıştı. 8 Ekim ziyareti daha kolay açıklanabilir; Mekhlis ve Gorkin'in orada bulunmaları, seçimlerle ilgili detayların konuşulduğuna işaret etmektedir. 9 Ekim'deki toplantıya sadece Stalin grubu katıldığı için, burada salt pratik konuların ele alındığı, bu arada Merkezi Seçim Komisyonu'nun bileşimi üzerinde de mutabakata varıldığı söylenebilir.

Öte yandan, Yakovlev, seçim sorunlarının görüşüldüğü 7 Ekim ziyaretinde yoktu, ancak MK komisyonundaki yerini hâlâ koruyordu. O gün Stalin'i, Molotov, Yejov ve sadece 15 dakika-

¹⁹ A.g.k., d. 1169, s. 154.

²⁰ *İstoričeskiy arkhiv* (Tarih Arşivi dergisi), sayı 4, 1995, s. 61-66.

lığına Malenkov ziyaret etmişlerdi; Kaganoviç odaya, Malenkov çıkınca girmişti. Malenkov'u, onun sunduğu karar tasarısını onaylamak için davet etmişlerdi. Fakat bu belgenin gerçek fikir babası ve önereni kimdi?

Mesele şu ki, Malenkov'un bu tür işlere ayıracak zamanı yoktu; kraykom ve obkom 1. sekreterlerinin, yerel yöneticilerin sıkça değişmesinden dolayı işi çok yoğundu ve boş zamanı hiç olmuyordu. Dolayısıyla bu işi doğrudan kendisinin üstlenmesi pek olası değildi. Ayrıca Malenkov MK komisyonu üyesi olarak bu tür konulardan uzaktı; bu tür konular ORPO Başkanı'nın görev alanına girmiyordu. Bu karar, alternatifli temelde yapılacak seçimlerle risk almak istemeyen geniş yönetimin çıkarlarını ifade ediyordu ve bu gayet açıktı. Bu nedenle şu tahmin bizce yerinde olacaktır: Önceki "oyun kuralları"nı epeyce değiştiren bu belgenin arkasında sadece birinci sekreterler vardı. Malenkov belgeyi doğrudan onların baskısı altında hazırlamış olabilirdi; çünkü onlarla devamlı ve doğrudan temas halindeydi. İkinci ihtimal ise şudur: MK Sekreteri ve kısa süre önce Malenkov'un doğrudan üstü olan Yejov, partokrasinin (parti bürokratlarının) isteklerini, somut bir talimat şeklinde Malenkov'a iletmışti. Belki de Yejov, geniş yönetimin ultimatoma benzeyen taleplerini doğrudan Stalin ve Molotov'a iletmış, onlar da iki gün gibi kısa bir süre içinde gerçekleri kabul etmek ve partokrasiye ciddi tavizler vermek zorunda kalmışlardı. Kararın aslının önce Molotov tarafından imzalanması, ancak ondan sonra Stalin'in -alışılmış imza yerine- İ harfi şeklinde bir çizik atması da belki bu son varsayım ile açıklanabilir.²¹

Ama sonuç itibarıyla şu gerçeği kabul edelim ki, 9 Ekim saat 19.15'te, ziyaretçiler Stalin'in odasından ayrıldıktan sonra da seçimlerin genel konsepti ve alternatifli temelde oylama ilkesi hâlâ geçerliydi. Bu sistem, 10 Ekim'de ilk şekliyle Politbüro'nun görüşüne sunuldu. Politbüro, artık gelenekleştiği üzere, resmi olarak, aynı gün, iki üç saat sonra, Malenkov'un plenumdaki konuşmasını görüşmek ve mutlaka onaylamak zorundaydı.

Akşam saat 6'da Andreyev, Voroşilov, Kaganoviç, Kalinin, Kosior, Mikoyan, Molotov, Çubar, Jdanov ve Yejov, yani bütün Politbüro üyeleri ve MK Sekreterleri, Stalin'in çalışma odasında idiler. Sadece Politbüro aday üyeleri Petrovskiy, Postişev ve Eykhe yoktular; oysa onların da artık Moskova'da bulunmaları gerekirdi ve neden davet edilmedikleri belli değildir. Oturumun başlamasından üç saat sonra, çalışma odasına Mekhlis, Yakovlev,

21 RGASPI, k. 17, l. 163, d. 1169, s. 154.

Stetskiy ve Gorkin alındılar ve orada sadece yarım saat kadar kaldılar.²² Onların ayrılmalarından yarım saat kadar sonra, saat 22.00 civarında ise, Politbüro oturumunda, plenumun açılışı beklenmedik bir şekilde bir gün ertelendi ve açılış tarihi 11 Ekim akşamı, saat 19.00 olarak belirlendi. Oturum, Molotov'un dile getirdiği şu konuların onaylanmasıyla sona erdi:²³

1. Aday koyma şekli ve kuralları (kolhozlar, fabrikalar ve seçim konferansları);
2. **Alternatif adaylar (zorunlu değildir)** (*vurgulama bana aittir -Y.J*);
3. Parti üyesi olmayanlar: % 20-25;
4. Seçim komisyonu oluşturma düzeni (merkezlerde ve taşrada)

Peki bu, Sovyetler Birliği'ndeki siyasi reformların kaderi açısından uğursuz akşamda gerçekten neler olmuştu?

Şurası kesindir ki, plenumun onayına sunulacak karar tasarısı ve Molotov'un mecburen ona uygun olacak konuşması konusunda bir mutabakat sağlanamamıştı. Politbüro üyelerinin çoğunluğu, öncelikle seçimlerin alternatifli temelde yapılmasını reddetmişti; halbuki Stalin, Molotov, Andreyev ve Kalinin bundan hâlâ vazgeçmemişlerdi. Muhtemelen Jdanov da onlarla dayanışma içindeydi; çünkü itiraz etmek isteseydi, bunu bir şekilde ifade etme imkânına sahipti. Politbüro'da dokuz üye olduğuna göre, oylar eşit olamazdı; demek ki en az beş kişi tasarıya karşı çıkmıştı. Dolayısıyla Vorosilov, Kaganoviç, Kosior, Mikoyan, Çubar ve onlara destek veren Yejov, oturumun doğal gidişatını bozarak ertelemeye neden olmuş ve Stalin grubunu, plenum karar tasarısında ve Molotov'un konuşmasında ilke olarak çok önemli düzeltmeler yapmaya ikna etmişti. 10 Ekim akşamı itibariyle iki en temel konuda tavizler koparılmıştı: Alternatif vekil adayları, başka bir deyişle paralel adaylar zorunluluğu kaldırılmış, ayrıca parti üyesi olmayan adaylar için, SSCB Yüksek Sovyeti vekili toplam sayısının en fazla dörtte biri oranında olacak biçimde kesin kota konulmuştu. Oturumda dört saat boyunca süren müzakerelere rağmen Politbüro her iki tarafı da tatmin eden bir uzlaşmaya varamadı. Stetskiy ve Yakovlev (Politbüro'nun 11 Ekim oturumunda Mekhlis ve Gorkin yoktu), seçimlerde rekabeti öngören bütün husus ve kuralları plenum karar tasarısından çıkarmak zorunda kaldılar.²⁴

11 Ekim'de, Politbüro, saat dört buçuktan altıya kadar süren bir toplantı yaptı ve toplantı bitiminden bir saat sonra da VKP(b)

22 *İstoričeskiy arkhiv* (Tarih Arşivi dergisi), sayı 4, 1995, s. 66.

23 RGASPI, k. 17, l. 163, d. 1170, s. 85-86.

24 *İstoričeskiy arkhiv* (Tarih Arşivi dergisi), sayı 4, 1995, s. 67.

MK plenumu açıldı. Katılımcıların hepsine dağıtılan plenum karar tasarısı, kuşkusuz geniş yönetime taviz niteliğinde bir içeriğe sahipti. Tasarının başlığı şöyleydi: SSCB Yüksek Sovyeti Seçimleri İlgili Olarak Parti Örgütlerinin Organizasyon, Ajitasyon ve Propaganda Çalışmaları Hakkında.

Aslında bu tasarı, Stalin grubunun kayıtsız şartsız teslim olduğu, eski fikir ve niyetlerinden tamamen vazgeçtiği anlamına geliyordu. Çünkü tasarının daha ilk maddesinde şu belirtilmişti:

Milli komünist partileri, kraykomlar ve obkomlar, birlik cumhuriyetleri ve özerk cumhuriyetlerin TsİK organlarında ve bölge ve vilayet yerel yönetim organlarında onaylanmak üzere cumhuriyet ve bölge seçim komisyonlarının bileşimlerini titizlikle kontrol et-sinler.

Yerel seçim komisyonlarında da aynı prosedür öngörülmek-teydi. Üstelik belgenin ikinci maddesi, Stalin'in 1936 baharındaki önerisini bütünüyle dışlıyordu; zira burada artık toplumsal örgüt, dernek veya cemiyetlerin serbestçe aday koyması konusunun sözü bile edilmiyordu:

Parti örgütleri, vekil adayları belirlenirken partisizlerden ayrı bir şekilde hareket etmeyeceklerdir. Parti örgütleri partisizlerle ortak aday için uzlaşma sağlamak zorundadırlar; çünkü seçim kampanyasında başlıca hedef partisizlerden kopmamaktır. Komünist örgütlerin, partisizlerden ayrı bir şekilde kendi adaylarını koyması, partisiz seçmenleri sadece komünistlerden uzaklaştırır ve onları kendi rakip adaylarını koymaya tahrik eder ve böylece oylar bölünür; ki bu da ancak emekçi düşmanlarının işine gelir.

Bu maddeyle, ilke olarak tamamen yeni, "komünistler ve partisizlerin bloku" diye bir kavram ortaya çıktı ve kısa süre içinde de VKP(b) MK'nun seçim öncesi söyleminin köşe taşı oldu. Bu kavram, muhtemelen Politbüro'daki iki grubun arasında varılan uzlaşmanın somut bir ürünüydü.

Son olarak, beşinci madde, seçmenlerin serbest ve özgür şekilde iradelerini ortaya koymaları için hiçbir şans bırakmıyordu:

Seçimlerdeki başarıyı, seçim bölgelerinde yürütülen siyasal ve örgütsel çalışmalar belirleyeceği için, seçim kampanyası çalışmalarını bütün VKP(b) raykomları (ilçe örgütleri) üstlenecektir... Rayon (ilçe) parti örgütlerinin hepsi seçim kampanyasının gidişatı konusunda aynı derecede sorumludurlar.²⁵

Plenumda Molotov, kürsüye, beklendiği ve Divan Başkanı Andreyev'in ilan ettiği üzere bir rapor veya herhangi bir bildiri sunmak için çıkmadı, sadece sıradan bir biçimde bilgi verdi.

25 RGASPI, k. 17, l. 2, d. 627, s. 117-118, 120.

Onun on beş dakika içinde verdiği bilgileri plenumdakiler zaten karar tasarısından da okuyabilirlerdi. Molotov, Merkezi Seçim Komisyonu kurulacağını ve seçimlerin 12 Aralık'ta yapılacağını haber vererek konuşmasını sürdürdü, bu konuda gazetelerin bilgi vereceğini söyledi ve şöyle dedi:

Yüksek Sovyet içinde parti üyesi olmayan kaç vekilin normal olacağı konusu görüşülmüştür. Politbüro'nun genel görüşüne göre, parti üyesi olmayan vekillerin SSCB genelindeki oranı azami yüzde 20 olabilir.

Molotov bu konuyu belirtmeye mecburdu; çünkü Politbüro'nun iki gün boyunca en fazla tartıştığı mesele buydu. Tahminimize göre, ilk başta parti üyesi olmayan vekiller için herhangi bir kota düşünülmemekte veya çok daha yüksek, yaklaşık yüzde 40 gibi bir oran öngörülmekteydi.

Molotov, karar tasarısından söz ederken, son olarak, daha somut bir şekilde şunu ifade etti:

Adayların gösterilmesiyle ilgili çalışmaların hepsi, gerçekten parti örgütlerinin kontrolü ve yönetimi altında yapılmalıdır. Partisizlerle bir arada belirlediğimiz ve toplantıların onayından geçirdiğimiz adaylar... Bu adaylar parti örgütlerince önceden gereken şekilde araştırılmalıdır... Parti örgütlerinden gelen haberlere göre, öne sürülen bazı adaylar geri çekilmiş ve iki üç gün sonra başkaları aday gösterilmiştir. Görünen o ki, onlar gerektiği kadar araştırılmamışlardı... biz onları MK'da en geç 17 Ekim'e kadar onaylamak zorundayız; en azından onay için listelerin bize ulaşması lazım. Hangi adayın seçileceğinin belirlenmesi, zaman ve gayret gerektirecektir.²⁶

Molotov, böylece, Politbüro'da, herkesin sicilini patolojik derecede, kılı kırk yararcasına araştırmak isteyen Yejov'un teklifi üzerine görüşülmüş olan diğer bir konuyu da dile getirmiş oldu. Adayları, parti yetkilileri değil, NKVD mensupları araştıracaklardı; Yejov, partililerin bu tür işleri yapamayacaklarından daha 1935 yazında emin olmuştu. Böylece NKVD şimdi yeni birtakım haklar, yeni bir faaliyet alanı, iktidarı etkileyecek yeni bir mekanizma daha kazanıyordu.

Molotov'un verdiği bilgilerden sonra yapılan tartışmalar, MK üyelerinin saklı niyetlerini tam olarak ortaya çıkardı; onların cezalandırma politikalarını sürdürme isteğinin önlenemez olduğu çok açıktı. Kraykom ve obkom 1. sekreterleri, öncelikle ve genelde, "düşmanlarla" mücadelenin eskisi gibi zorunlu olduğunu söylüyorlardı; halbuki karar tasarısında ve Molotov'un

26 A.g.k., s. 8-10, 15.

konusmasında bu konu gündeme getirilmemişti ve gündemin konusunu bu yönde değiştirmek için de ortada herhangi bir somut gerekçe yoktu.

Postişev (Kuybışev Obkomu 1. Sekreteri): Özel göçe tabi tutulmuş kişiler, seçimlere katılacaklar mı? Bu konu önemlidir. Doğrudur, Polibitsin onlara serbestlik vermiş, genelde uygulandığı üzere kolhozlara alınmalarını istemiştir; fakat biz bunların bir kısmını geri çevirdik. Vyacheslav Mihayloviç, bize anlatılana göre, genel kurallar çerçevesinde onlar da seçimlere katılma hakkına sahiptirler ve onlar için özel seçim sandıklarına gerek yoktur.

Stalin: Onların hakları ellerinden alınmamıştır.

Postişev: Peki, seçsinler bakalım artık. Zaten bunlar çok alçak insanlardır...²⁷

Pramnek (Donetsk Obkomu 1. Sekreteri): Düşmanlarımız seçimlere nasıl hazırlanıyorlar? Kuşkusuz, düşmanlar daha aktiftirler ve bunu gösteren bir sürü olay var... Donbas havzasındaki bazı vakalar bunun örneğidir; düşmanlık besleyen insanlar, seçimlere katılmayacaklarını açıkça beyan ediyorlar.

Stalin: Bunların sayısı çok mu?

Pramnek: Bence fazla değiller, ancak yine de bazen karşınıza çıkıyorlar. En azından onlarca bu türden vaka bilinmektedir... Rutçenkov semtinde bir Baptist cemaati var, 102 kişi. Onlar önceleri ayda bir veya iki sefer toplanırlardı, şimdiyse haftada iki üç kez toplanıyorlar; üstelik onların propaganda çalışmalarının hedefi kuşkusuz seçimlerde etkili sonuçlar elde etmektir... Onlar adaylarını koyacaklar mı? Ben bu tür adayların çok ender olacağını düşünüyorum. Onların yeterince cesareti yoktur ve korkuyorlar; onlar bizim adamlarımızı, bize düşman olmayanları, ancak kendilerine daha uygun olanları aday göstereceklerdir; bu adamlardan beklentileri olacaktır veya hesapları, oyları bölmek ve bizim adaylardan birini saf dışı bırakmak olacaktır... Bizim orada, Donbas'ta, herhalde diğer vilayetlerde de böyle yerler vardır ve biz buraları kontrolümüzde tutmazsak, adayımız seçilemeyecektir... Raykom (ilçe parti örgütü) her bir seçim noktasından sorumludur. Karar tasarısında bunun belirtilmesi çok doğrudur.²⁸

Yevdokimov (Rostov Obkomu 1. Sekreteri): ... Sınıf düşmanına gelince, biz vilayet çapında biraz temizlik yaptık; ancak sınıf düşmanının bazı çıkışları da olmuyor değil. Özellikle kilise mensupları, tarikatçılar söz konusudur.²⁹

Margolin (Dnepropetrovsk Obkomu 1. Sekreteri): Belirtelim ki, daha şimdiden adayları düşünmeden seçiyor, gereken şekilde

27 A.g.k., d. 625, s. 27.

28 A.g.k., s. 44-49.

29 A.g.k., s. 82.

araştırmıyorlar; böyle örnekler vardır. Ayrıca yerel seçim komisyonlarında, eski *kulaklar* veya onlarla şu veya bu derecede ilişkisi bulunan, tanınmayan kişiler yer alıyorlar... Bizim bölge ve kasabalardaki, kırsaldaki seçim komisyonlarında özellikle başkanlar ve sekreterler açısından bazı eksikler vardı. Bazı başkan adaylarını geri çevirmek zorunda kaldık. Bunları çok kötü araştırmışlardı; onları pek düşünmeden aday göstermiş, meseleye ciddi yaklaşmamıştık. Bu eksikleri ve sorunları zamanında, MK karar tasarısında öngörülen sürede giderebildik ve adayları onay için teklif ettik... Şimdi siyasi ortam hakkında birkaç kelime etmek istiyorum. Dnepropetrovsk Vilayeti'nde, bütün fabrika ve kolhozlarda emekçi kitleler, halkın tamamı kuşkusuz oldukça coşkulu ve aktiftir. Ama düşmanın da canlandığını görüyoruz; değişik anti-Sovyet unsurlar ortaya çıkmaktadır. Siyasi çalışma yapamadığımız alanlarda, تنها noktalarda, kuytu yerlerde bunlar ortaya çıkıyorlar, fabrikaların tali ünitelerinde, yan tesislerinde bazı çıkışlar yapıyorlar. Biliyorsunuz ki fabrikalarda bu tür saha ve kısımlar vardır; araç üniteleri, garajlar, depolar, arıtma üniteleri, bunlar arka plandadır ve göze batmaz. Buralarda Trotskiyeci ve Zinovyevci döküntüler bir şekilde yuvalanmaya çalışıyorlar ve hemen tepki görüp geri çekiliyorlar. Kırsal kesimde, köy yerlerinde anti-Sovyet unsurlar daha fazla canlanmış ve belirgin bir aktivite içindedir. Öncelikle kilise mensupları anti-Sovyet eğilimlidirler ve halkı kandırmak istiyorlar. Dnepropetrovsk Vilayeti'nin Novomoskovsk gibi ilçelerinde bu din mensupları çok aktiftirler. Üstelik bazı kiliselerin yeniden açılması için defalarca başvuru yapılmıştır. Kimi durumlarda papazlar...

Çubar: Tarikatçılar mı?

Margolin: Tarikatçılar da, tarikatçı olmayanlar da kendi aktif gruplarını oluşturuyorlar; onların bir tür isterik kocakarıları var, eski rahibeler işte...

Molotov: Gerçekten mi kocakarılardan korktunuz?

Margolin: Korkmadık, ancak bu tür gruplara karşı yeterince çalışma yapılmıyor... Hem sonra *kulaklar* yeniden canlanıyorlar ve yasalar gereği eski emlaklarının iade edilmesini istiyorlar...³⁰

Alemasov (Tataristan Obkomu 1. sekreteri): ... Bizim orada, az da olsa hâlâ rastlanan düşman unsurların münferit eylem gayretleri ve çabalarına rağmen, genel hava olumludur ve Tataristan'da seçim kampanyasını başarılı bir şekilde neticelendireceğimizden tamamen eminiz. Parti tarafından belirlenmiş hedeflere uygun olarak, seçimler gereken seviyede ve tam başarıyla sonuçlanacaktır.³¹

Şuçkin (Kırım Obkomu 1. Sekreteri): ... Biz, Kırım'ın Thalmann ve İçke ilçelerinde, temel tehlikeyi, yani milliyetçi unsurların açık

30 A.g.k., d. 627, s. 2-10.

31 A.g.k., s. 19.

şekilde hazırlık yaptıklarını tespit ettik. Şöyle ki, bir Alman köyündeki grup toplantısında Yüksek Sovyet Seçimleri Hakkında Yönetmelik okunurken, kolhoz üyelerinden biri şu teklifte bulunmuştur: “Biz seçimin gerçekten nasıl olacağını anlamıyoruz. Hadi, bizim köydeki Sovyet üyelerini ele alalım ve bunları yeniden seçelim. Gelin bir deneme yapalım ve ne olacağını görelim.” Bu deneme prosedüründe olay şöyle gelişmiştir: Sovyet başkanı olan örnek parti üyesine iftiralar atılarak, alkolik olduğu, kolhozda bir kadınla ilişkisi olduğu söylenmiş ve buna dayanarak adaylığı geri çevrilmiştir. Parti örgütü sekreteri de seçilememiş, bize açıkça düşman bir köy Sovyet kurulu seçilmiştir. Biz bunu, **düşmanlarımızın fiilen nasıl çalışacaklarının bir örneği, açıkça anti-Sovyet bir girişim olarak görüyoruz; seçimlerde bize karşı nasıl faaliyet yürütüleceğini ve bizi nasıl alt etmek istediklerini buradan açıkça görebiliriz...** (*vurgulama bana aittir -Y.J.*)

Kuşku yok ki, Kırım’da, Tatarlar ve diğer etnik gruplar içindeki burjuva milliyetçilerini bozguna uğratmak için yapılan muazzam çalışmalar sayesinde, düşman unsurlar son kişisine kadar ortaya çıkarılacaktır ve halk bizi destekleyecektir.³²

Kontorin (Arhangelsk Obkomu 1. Sekreteri): ... Su uyur, düşman uyumaz, bunu bilelim. Düşman, anayasa ve yasaları kendi çıkarına göre yorumluyor, bizim uyanık olmadığımız yerde ortaya çıkıyor. Ayrıca kilise mensupları, papazlar “komünistlerin olmadığı Sovyet” sloganıyla yeniden harekete geçmek istiyorlar. Bizim Kotlas ilçesinde papazın biri yandaşlarını toplamış ve şöyle demişti: “Mutlaka örgütlü şekilde seçimlere katılın ve komünistlere oy vermeyin; komünist vekil adaylarının safdışı kalmalarını sağlayın.” Yani bizim gözden kaçırdığımız noktalarda sonuçlar lehimize olmayabilir. MK talimatıyla yapılmış son çalışma, işte, örnek duruşmalardı, ardından halk düşmanlarının kökünü kazıma çalışmaları geldi. Şimdi özellikle Arhangelsk Vilayeti’nde çok işimiz var. Bizde her türlü adam vardır: idari cezayla sürülenler, özel sürgüne tabi tutulmuşlar, kamplardakiler. Çok sayıda türlü alçaklar. Ek olarak, biz karşıdevrimci on örgütü ortaya çıkardık. **Bizim MK’den ricamız şudur ve hep onu isteyeceğiz: Seçim hazırlıkları kapsamında, birinci kategoride bize tahsis edilen limit artırılsın. Bizim öyle bir vilayetimiz var ki, bütün bu rezilleri ezmek lazım** (*vurgulama bana aittir -Y.J.*).

Salondan bir ses: Ezmek her yerde işe yarar.

Kontorin: Biz hesabını yaptık: 400-500 kişilik bir limit alırsak iyi olur. Bu bizim Yüksek Sovyet seçimlerine daha iyi hazırlanmamıza yardımcı olur.³³

32 A.g.k., s. 27-28.

33 A.g.k., s. 37-39.

Y.M. Kaganoviç (Gorkiy Obkomu 1. Sekreteri): Biz Gorkiy Vilayeti'nde faaliyette bulunan düşmanları ortaya çıkarmak, ifşa etmek, temizlemek için geniş çaplı çalışmalar yapıyoruz; devletimizin ekonomisi ve savunması için çok önemli olan sanayide, tarımda, inşaat, iletişim, ulaştırma vb alanlarda hala kökü kazınmamış düşmanları araştırıyoruz. Belirtmek gerekir ki, Mayıs'tan beri epeyce düşman, Trotskiyici, Bukharinci, casus, sabotajcı, kundakçı olan 1.225 kişi hapse atılmıştır. Bunların içinde Otomobil Fabrikası'nda, 21. ve 92. Fabrikalarda, Gorkiy HES bünyesinde yuvalananlar da vardır. Kimi başka işletmelerdekileri de katarsak toplam 2.860 kişi tutuklanmıştır. Kulaklar, Beyaz Ordu eski mensupları, isyancı unsurlar var; hatta Rus Halk Birliği bayrağını şimdiye kadar muhafaza edenler bile var. Biz elbette ki bunları temizliyoruz yoldaşlar; ancak kaydedelim ki, yine de şunu açıkça hesaba katmalı ve dikkate almalıyız: Hâlâ çok sayıda düşman ve alçak vardır; özellikle de kilise mensupları arsızca hareket ediyor, faal şekilde seçim kampanyası yapıyorlar... İlçelerden birinde Zebur okuyan bir kadın, bizim yetersiz ve yanlış siyasi çalışmalarımızdan yararlanarak gençlerden bir koro ekibi oluşturmuş ve dindar kadınları birtakım toplantılarda buluşturmaya başlamış, yasayı bizim aleyhimizde ve kendilerine uygun şekilde anlatmıştır... Düşmanlar bize karşı mücadele etmek için her türlü yolu ve yöntemi deniyorlar...³⁴

Volkov (Belarus KP[b] MK 1. Sekreteri): Biliyoruz ki, düşmanlarımız, milliyetçiler, faşistler, yılmadan çalışıyorlar. Özellikle de sınır bölgelerinde çok aktifler; öğretmenleri ve öğrencileri kendi saflarına çekmeye çalışıyorlar. Onlar sınır kesimlerinde çok sayıda Lehçe okul açmış, her yolu deneyerek öğretmenleri kendi taraflarına çekmişlerdir. Öğretmenler arasında temizlik yapmamız, onları düşmanlardan arındırmamız, seçim kampanyasına çekmemiz gerekiyordu. Milliyetçi ve faşist ajanları, ayrıca Trotskiyici casuslar aracılığıyla çalışan Polonyalılar sınır yerleşimlerinde kendi adamlarını aday gösteriyorlardı; bunların köy Sovyeti başkanları olmaları, ayrıca savaş durumunda isyancı örgüt kurmak üzere yönetici pozisyonda bulunmaları için çaba harcıyorlardı... Bunun yanı sıra düşman papazların, Katolik papazların faaliyetleri de söz konusudur. Leyeve ilçesinde tarikatçılar çok sayıda dindarı toplamış ve onlara karşıdevrimci içerikte şiirler okumuş, karşıdevrimci konuşmalar yapmışlardır... Köy Sovyet başkanı toplantıya gelip neden toplandıklarını sorunca, onlar çok ilginç bir cevap vermişlerdir: "Biz burada ibadetle ilgili hususları konuşuyoruz, çünkü anayasada toplantı yapma özgürlüğü vardır ve buna göre toplanmamıza izin veriliyor, basın özgürlüğü uyarınca çalışıyoruz." Düşmanlar kendi karşıdevrimci faaliyetlerini işte böyle, Stalin anayasasıyla perdeleyerek legal hâle getiriyorlar.³⁵

34 A.g.k., s. 49-51.

35 A.g.k., s. 54-60.

Sobolev (Krasnoyarsk Kraykomu 1. Sekreteri): Biz Milliyetler Konseyi ve Birlik Konseyi vekil adaylarını artık araştırıp belirlemiş bulunuyoruz... Raykomlardan gelen referanslı aday listeleri bize ulaşınca, bu seçme işinin kalitesini kontrol etmeyi kararlaştırdık. Raykomların tavsiye ettiği Milliyetler Konseyi ve Birlik Konseyi vekil adayları içinde eski Kolçak Ordusu mensupları, çarın ceza birliklerinin eski askerleri ortaya çıktı; yani ilçelerde araştırma işi çok kötü yapılmıştı. Öyle komünistlerimiz var ki, partimizin çizgisinde yapılan işleri sabote ediyorlar, papazlar da bunlara güveniyorlar. Krasnoyarsk Bölgesi'nde böyle komünistler mevcuttur ve şu anda biz onları ifşa ediyoruz. Tarımda, hayvancılıkta sabotajcılara karşı mücadeleyi genişlettikçe, Trotskiyciler, Bukharinciler, Rıkovcular, Kolçak Ordusu askerleri ve sabotajcılar gibi bütün bu alçak düşmanları ortaya çıkardıkça, onlar da bölgede açıkça bize karşı pozisyon alıp direniyorlar...³⁶

Plenuma katılan parti örgütü yöneticileri arasında sadece bir kişi cezalandırma politikalarına ve "cadı avı"na artık ihtiyaç kalmadığını beyan etti. Bu kişi, 29 Haziran'da, daha yeni Kursk Obkomu 1. Sekreteri olarak atanmış Y.S. Peskaryov'du ve daha önce Kalinin Vilayeti'nde yerel yönetimin başındaydı. Peskaryov, plenuma katılanlara kürsüden cesurca şunları anlattı:

Biz morali bozuk ve çökmüş, Sovyet iktidarına küskün, çoğu zaman haklı olarak dargın olan seçmenleri bulmalıyız, evet, doğrudan tespit etmeliyiz; çünkü bu adamları hâlâ örgütümüzün içinde bulunan kimi sahtekâr komünistler, Sovyet iktidarının kimi alçak temsilcileri, zorbalar ve beceriksizler bizden küstürmüşlerdir... Vilayet savcılığı ve mahkemesinde, vilayetin diğer yönetim kurumlarında uzun süre alçaklar, sabotajcılar, halk düşmanları yer aldı; onlar ceza politikalarını suçsuz insanlara, en çok da kolhoz ve köy aktivistlerine yöneltmişlerdi... Vilayetin oluşturulmasından bu yana geçen üç yıl içinde, burada 87 bin kişi yargılanmış olup bunların 18 bini kolhoz ve köy aktivistidir... Sudan bahnelerle insanları yargılıyorlardı, yasaları ihlal ederek yargılıyorlardı ve biz bunu tespit edip de MK yönetimine bildirince, Stalin ve Molotov Yoldaşlar bize çok yardımcı oldular, dosyaları gözden geçirmek için vilayete Yüksek Mahkeme ve savcılıktan ekip gönderdiler. Bu ekibin çalışmaları sonucunda, üç haftada, 16 ilçedeki hükümlerin % 56'sı yasalara aykırı olduğu için iptal edilmiştir. Üstelik mahkeme kararlarının % 45'i için hiçbir suç unsuru bulunmadan... Eğer söz konusu insanlara zamanında ilgi göstermez ve onların şüphelerini gidermezsek, bizim arkamızdan gelmeyebilirler.³⁷

36 A.g.k., s. 96-103.

37 A.g.k., s. 68-71.

Bir ilginç konuşma daha vardı, ancak Peskaryov'un sözleri kadar ahenksizlik yaratan bir konuşma değildi. Krasnodar Kraykomu 1. Sekreteri İ.A. Kravtsov, mevkidaşlarının son birkaç hafta içinde çaktırmadan neler yaptıklarını, ayrıntılı bir şekilde anlatan tek kişiydi. O, SSCB Yüksek Sovyeti vekili adayı olarak sadece geniş yönetimin çıkarlarına uygun kişilerin tercih edildiklerini anlattı ve açık konuştu:

Biz Yüksek Sovyet vekilliği için adaylarımızı belirledik. Peki bu yoldaşlar kimlerdir? Sekiz parti üyesi, VLKSM üyesi iki kişi ve partisiz iki aday. Böylece biz partisizleri, MK karar tasarısında öngörülmüş oranda tuttuk. Bu yoldaşların mesleklerine gelince, dört kişi parti görevlisidir, ikisi Sovyet yerel organlarında çalışıyor, biri kolhoz başkanı, biri biçerdövercidir, birer petrolcü ve traktör sürücüsü adayımız var. Bu adaylardan ikisi kadındır, iki kişi madalya sahibidir ve üç de Rus Kazak var...

Stalin: Biçerdövercilerden başka kimler var?

Kravtsov: Kraykom 1. Sekreteri Yakovlev ve bölge yönetimi başkanı da on aday arasındadır.

Stalin: Size bunu kim önerdi?

Kravtsov: Yoldaş Stalin, bunu bize burada, MK aygıtında önerdiklerini size söylemeliyim.

Stalin: Kim?

Kravtsov: Biz görevli olarak MK'ya yerel yönetim başkanımız yoldaş Simoçkin'i göndermiştik ve o bu konuda MK ile mutabakata varmıştı.

Stalin: Kiminle?

Kravtsov: Bunu söyleyemem, bilemeyeceğim.

Stalin: İşte şimdi olmadı, söyleyemem demek doğru değildi.³⁸

Stalin'in ısrarla üç defa kim diye sormasına yol açan ve giderek artan öfkesinin nedenini bugün tespit etmek imkânsızdır. Epeyce kızmış olan Stalin'in "demek doğru değildi" ifadesiyle somut olarak neyi kastettiği değişik şekillerde yorumlanabilir. Belki de İosif Vissarionoviç'i kızdıran Yakovlev'in adının söylenmesiydi; çünkü onun kaderi hakkında orada bulunanlardan sadece iki veya üç kişi, Stalin'in kendisi, Yejov ve belki bir de Molotov bilgi sahibiydiler.

Ancak başka bir ihtimal akla daha yatkındır. Stalin'i, adayları belirleme ilkesinin açıkça söylenmesi öfkelen-dirmişti. On kişiden dördü parti görevlisi, ikisi Sovyet yöneticisiydi. Kısacası, yine o eski ilke zafere ulaşmıştı; oysa bütün bu siyasi reformlar,

38 A.g.k., s. 107-109.

yeni anayasa ve seçim sistemi bunu ortadan kaldırmaya yönelikti. Belki de Stalin her iki neden yüzünden de bu kadar kızmış, üstelik Yakovlev adını duyunca da henüz taze olan yarası depreşmişti.

..... Gündemin, görüşme, tartışma ve karar gerektirmeyen ikinci konusu üzerine Stalin konuştu. O, bu tür ciddi toplantılarda mutlak hazır bulunmaları gereken 24 kişinin neden plenumda yer almadıklarını ayrıntılara girmeden kısaca anlattı. Haziran plenumundan bu plenuma kadar birtakım MK üyelerinin görevden alınmış ve tutuklanmış olduğunu belirten İosif Vissarionoviç, bu 1. sekreterlerin adlarını sıraladı: İvanovo Obkomu 1. Sekreteri İ.P. Nosov, Harkov Obkomu 1. Sekreteri M.M. Khatayeviç, Saratov Obkomu 1. Sekreteri A.İ. Krinitskiy, Uzak Doğu Kraykomu 1. Sekreteri İ.M. Vareyskiy, Özbekistan KP(b) MK 1. Sekreteri A.İ. İkrarov, VKP(b) MK Siyasi Yönetim İşleri Şube Başkanı İ.A. Pyatnitskiy, Tsentrosoyuz (SSCB Kooperatifler Birliği) Başkanı İ.A. Zelenskiy ve RSFSR SNK Başkan Yardımcısı D.Z. Lebed.

Sonra tutuklanmış olan diğer gruba geçti ve MK aday üyesi olanları, görevlerinin önem sırasına göre liste halinde okudu: Stalingrad Obkomu 1. Sekreteri B.A. Semyonov, Başkurdistan Obkomu 1. Sekreteri Y.B. Bikin, Tataristan Obkomu 1. Sekreteri A.K. Lepa, Ukrayna KP(b) MK Politbüro üyesi N.F. Gikalo; 2. sekreterler: Uzak Doğu Kraykomu'ndan V.V. Ptukha, Batı Sibirya Kraykomu'ndan V.P. Şubrikov, SSCB Maliye Halk Komiseri G.F. Grinko, SSCB Sovhozlar Halk Komiseri N.N. Demçenko, SSCB Ağır Sanayi Halk Komiser Yardımcısı A.P. Serebrovski, SSCB Hafif Sanayi Halk Komiser Yardımcısı İ.G. Yeryomin, Ukrayna SNK Başkanı P.P. Lyubçenko, SSCB SNK Devlet Rezervleri Genel Müdürü A.P. Rozengolts, Batı Sibirya Bölge Sovyeti Başkanı F.P. Gryadinskiy, Uzak Doğu NKVD Bölge Müdürü T.D. Deribas, Donetsk Kömür Havzası Genel Müdürü S.A. Sarkisov ve Hafif Sanayi Halk Komiserliği Şube Müdürü A.S. Kalgina.”

Stalin, bu gibi durumlarda sıkça görülen politik suçlamalarda bulunmadı; sadece onların “halk düşmanları” olduğunu söyledi. Bunu da herhalde bu kişilerin MK'dan atılmalarının gerekçesi olarak söylemişti. Stalin sadece dört kişinin cezasıyla ilgili olarak açıklama yaptı: Zelenskiy'in “çar döneminde güvenlik görevlisi”, Deribas'ın “Japonya casusu”, Serebrovski'in bayağı “casus” ol-

39 *Stalinskoye politbyuro v 30-ye godı* (1930'lu Yıllarda Stalin Politbürosu), s. 157-158.

duğunu, Rozengolts'un ise aynı zamanda üç devletin, Almanya, İngiltere ve Japonya'nın istihbarat örgütlerine çalıştığını belirtti.

Aslında Stalin bu kara listeyi uzatabilirdi. Çünkü 3 ila 10 Ekim 1937 arasında, yani plenumun açılışına kadar, Politbüro aşağıdaki MK üyelerinin de azlini onaylamıştı: Çelyabinsk Obkomu 1. Sekreteri K.V. Rındin, VKP(b) MK Bilim Şubesi Başkanı K.Y. Bauman, KPK üyesi, Omsk Obkomu 1. Sekreteri D.A. Bulatov, Merkez Denetleme Kurulu Üyesi, Buryat-Moğol Obkomu 1. Sekreteri M.N. Yerbanov, Tacikistan KP(b) MK 1. Sekreteri U. Aşurov, Türkmenistan KP(b) MK 1. Sekreteri Anna-Muhamedov, Dağıstan Obkomu 1. Sekreteri N.Y. Samurskiy.⁴⁰ Bu kişilerin son üçü, seçilmiş oldukları hâlde plenuma katılamadılar.

Fakat geniş yönetime indirilen bu darbeler de artık gidişatı değiştiremezdi. Alternatifli temelde seçimler yapma hedefini tamamen unutmak gerekiyordu. Bu tür seçimlere izin verilmeyeceği açıktı. Partinin yeni programını yapmaktan da vazgeçmek gerekti; çünkü başka sorunların yanı sıra, programı hazırlayacak adam da kalmamıştı. Partokrasi neredeyse intihar edercesine sonuna kadar muhalefet ederek istediğini almış, eski siyasi sistemin hiç değişmeden kalmasını sağlamıştı; yeni anayasa ise bu sistemin kamufleji olmanın ötesine geçemeyecekti. Ünlü "Stalin anayasası" ifadesi, artık sadık tebaanın tanımlaması değildi. O bir alay ifadesi de değildi belki, ama artık ironik bir ifade olduğu kesindi; çünkü onun temel ilkesini söküp atmışlardı.

Birçok adamını kaybeden geniş yönetim, buna karşın pozisyonunu epeyce pekiştirmeyi başardı ve kendi adamlarını iktidarın en üst kademesine kadar sokabildi. 12 Ekim'de çalışmalarını bitiren plenum N.İ. Yejov'u Politbüro aday üyeliğine seçti ve böylece ona dördüncü görevi de vererek onu Jdanov'la eşit bir pozisyona getirdi. Şimdi Yejov kendi faaliyetini fiilen kimseye hesap vermeden yürütebilecekti; çünkü artık Politbüro bile onu kontrol etmiyordu. Bir hafta sonra, herhangi bir siyasi suçlama yapılmadan, büyük olasılıkla Y.A. Yakovlev ile yakın ilişkisinden dolayı, SSCB Ziraat Halk Komiseri M.A. Çernov görevinden alındı. Onun yerine Politbüro aday üyesi, baştan beri köylülere karşı en sert, salt cezai ve baskıcı yaklaşımdan yana olan R.İ. Eykhe atandı.⁴¹ Uzak Sibiry'a'dan Moskova'ya naklinden sonra, Eykhe, artık her zaman dar yönetimin oturumlarında bulunma fırsatına kavuşmuştu.

40 RGASPI, k. 17, l. 163, d. 1169, s. 69, 121-123; d. 1170, s. 19, 106.

41 A.g.k., d. 1173, s. 72.

A.İ. Mikoyan'ın kariyer merdivenini hızla tırmanışı da o sırada gerçekleşti. 22 Temmuz'da onun SSCB SNK Başkan Yardımcısı olarak atanması onaylandı; bir hafta kadar sonra, 31 Temmuzda da V.Y. Çubar'ın yerine MK Döviz Komisyonu Başkanı olarak tayin edildi⁴².(42) Aynı zamanda SSCB Gıda Sanayisi Halk Komiserliği görevini de sürdüren Anastas Mikoyan, çok kısa sürede bütün ticaret alanını denetimi altına aldı. Mikoyan, A.P. Rozengolts'un Haziran'da görevinden azledilmesinden beri, Dış Ticaret Halk Komiserliği'ni de kontrol etmekteydi. Ağustos'ta İ.M. Kleyner'in görevden alınmasının ardından, o, Tedarikler Genel Müdürlüğü'nün faaliyetleriyle de ilgilenmek zorunda kaldı. Ekim'de, SSCB İç Ticaret Halk Komiseri İ.Y. Veytser tutuklanınca, Mikoyan onun yönettiği kurumla da ilgilenecekti. Böylece o, A.İ. Rıkov zamanında, 1930 yılı sonuna kadar sahip olduğu pozisyona yeniden kavuştu.

Bütün bunlar, sadece Politbüro'daki güçler dengesini değiştirmekle kalmadı, ayrıca sert çizgi taraftarı "şahinler"in artık çoğunlukta bulunduğu dar yönetimin yeniden yapılanmasına da yol açtı.

42 A.g.k., d. 1157, s. 151; d. 1158, s. 173.

SONUÇ

Stalin grubunun Sovyetler Birliği'nin siyasi sisteminde reform yapma girişimleri böylece tam bir başarısızlıkla sona erdi. Stalin grubu bu örtük mücadelede Y.A. Yakovlev, A.İ. Stetskiy ve B.M. Tal'i kaybetti, fakat G.M. Malenkov'u kazandı. Daha iki ay geçmeden Malenkov, kitlesel cezalandırmaları durdurmak için çılgınca bir girişimde bulundu. İşte o sırada Politbüro onayına bağlı kadrolar değişti ve birkaç yıl sonra, geniş yönetimde yer alacak ve eski partokrasi mensuplarının yerine geçip Stalin'in yeni ekibini oluşturacak olan aşağıdaki yeni figürler siyaset sahnesinde göründüler:

N.A Bulganin - 08.08.1937'den itibaren RSFSC SNK Başkanı, Eylül 1938'den sonra SSCB SNK Başkan Yardımcısı;

V.V. Vakhruşev - 14.08.1937'den itibaren RSFSC Yerel Sanayi Halk Komiseri, Ekim 1939'dan sonra SSCB Kömür Sanayisi Halk Komiseri;

İ.A. Benediktov - 27.08.1937'den itibaren RSFSC Sovhozlar Halk Komiseri, Kasım 1938'den itibaren SSCB Ziraat Halk Komiseri;

N.M. Rınkov - 27.08.1937'den itibaren RSFSC Başsavcısı, Ocak 1938'den sonra SSCB Adalet Halk Komiseri;

A.P. Zavenyagin - 04.09.1937'den itibaren SSCB Ağır Sanayi Halk Komiser 1. Yardımcısı, Mart 1941'den sonra SSCB İçişleri Halk Komiser Yardımcısı;

M.G. Pervukhin - 04.09.1937'den itibaren Ağır Sanayi Halk Komiserliği Enerji Genel Müdürü, Ocak 1939'dan sonra SSCB Elektrik Santralleri ve Elektronik Sanayisi Halk Komiseri;

İ.G. Kabanov - 08.09.1937'den itibaren RSFSC Belediyeler Halk Komiseri, Ağustos 1938'den sonra SSCB Gıda Sanayisi Halk Komiseri;

A.G. Zverev - 13.09.1937'den itibaren SSCB Maliye Halk Komiser 1. Yardımcısı, Ocak 1938'den sonra SSCB Maliye Halk Komiseri;

İ.G. Bolşakov - 26.09.1937'den itibaren SSCB SNK Altyapı Genel Müdür Yardımcısı, Temmuz 1939'dan sonra SSCB SNK Sinema Komitesi Başkanı;

K.P. Gorşenin - 12.09.1937'den itibaren SSCB Merkezi Seçim Kurulu Başkanı, 1940'tan sonra RSFSC Adalet Halk Komiseri, 1946'dan itibaren SSCB Başsavcısı;

P.G. Moskatov - 12.10.1937'den itibaren SSCB Merkezi Seçim Kurulu üyesi, Ekim 1940'tan sonra SSCB SNK İnsan Kaynakları Genel Müdürü;

İ.F. Tevosyan - 14.10.1937'den itibaren SSCB Savunma Halk Komiser Yardımcısı, Ocak 1939'dan itibaren SSCB Gosplan (Devlet Planlama Komitesi) Başkanı;

1937 sonunda şu iki kişinin konumu da hızlı bir biçimde yükselmiştir:

N.A. Voznesenskiy - 23.11.1937'den itibaren SSCB Gosplan Başkan Yardımcısı, Ocak 1938'den sonra SSCB Gosplan Başkanı;

B.L. Vannikov - 20.12.1937'den itibaren SSCB Savunma Sanayisi Halk Komiser Yardımcısı, Ocak 1939'dan sonra SSCB Askeri Donatım Halk Komiseri.

A

- Abaşidze 384
 Adler, F. 239, 256
 Adoratskiy, V.V. 86, 88
 Agranov, Y.S. 109, 112, 113, 117, 119,
 156, 234, 235, 260, 335, 350,
 352, 381
 Akulinuşkin, P.D. 84, 422
 Akulov, İ.A. 153, 167, 194, 220, 262,
 295, 335, 395, 425
 Aleksandrov, A.İ. 100, 114, 119
 Aleksandrovskiy, S.S. 94, 248, 356
 Alekseyev, A.D. 387, 392
 Alekseyev, P. A. 392
 Alemasov 444
 Alliluyeva, N.S. 144
 Almanya Sosyalist İşçi Partisi 261
 Amatuni, A.R. 390
 Ammosov, M.K. 311, 390, 408
 Andreyev, A.A. 70, 72, 75, 127, 137,
 148, 163, 203, 262, 283, 330,
 360, 369, 432, 436, 439, 440, 441
 Appoga, E.F. 13
 Arnold, V.V. 13
 Aronştam, L.N. 385
 Arosev, A.Y. 59
 Asbel 158
 Asinovskiy 330
 Astrov, V.N. 324
 Aşurov, U. 450
 Austrin, A.A. 290
 Avdeyeva, A.Y. 141, 143, 144
 Avusturya ayaklanması 78
 Azana 241, 246

B

- Bagirov, M.C. 333, 349, 390, 391, 403,
 408, 409
 Bajenov, V.İ. 322
 Bakayev, İ.P. 114, 118, 119, 234, 236
 Balakirev, M.A.İ. 322
 Baldwin, S. 209, 210, 242, 313
 Balitskiy, V.A. 72, 335, 392
 Baltseviç, M.K. 120

- Banckson, N.C. 151, 160
 Barış Uğrunda Milli Mücadele Komitesi 244
 Barkov 405
 Barrio, M. 241
 Barthou, L. 93, 94
 Barut, V.A. 155
 Bauer-Rumayntseva, A.P. 100
 Bauman, K.Y. 71, 84, 185, 193, 202, 450
 Baydukov, G.F. 389
 Beck, Y. 93
 Bednuy, D. 268
 Belenkiy, Z.M. 123, 151
 Beloborodov A.G. 263
 Belotskiy, M.L. 311
 Belousov, A.M. 120
 Belov, İ.P. 158, 376
 Beltin, A.Y. 413
 Belyakov, A.V. 389
 Benediktov, İ.A. 453
 Benés E. 97
 Beriya, L.P. 15, 22, 23, 71, 122, 123,
 162, 167, 232, 238
 Berlin-Roma Mihveri 313
 Berman, M.D. 234, 236, 271, 272
 Berman-Yurin, K.B. 236
 Bevin, E. 256
 Bikin, Y.B. 71, 422, 449
 Bistryanskiy, V. 202
 Bilimler Akademisi 3, 7, 90, 202, 204,
 322, 413
 Blagonravov, G.İ. 393
 Blum, L. 96, 212, 242, 256, 316
 Blyukher, V.K. 188
 Boguslavskiy, M.S. 278, 279, 318, 319,
 320, 321
 Boki, G.İ. 381
 Bolşakov, İ.G. 454
 Borisov, M.V. 100, 101, 102, 103, 104,
 105
 Borodin, A.P. 268, 322
 Brouckere, L. 239, 256
 Bubnov, A.S. 72, 85, 199, 200, 202,
 233, 280
 Budyonuy, S.M. 121, 188, 325

Bukharin, N.İ. 17, 18, 19, 20, 22, 28, 37, 40, 45, 46, 47, 49, 56, 57, 66, 71, 74, 79, 80, 81, 109, 123, 151, 152, 157, 159, 160, 161, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 170, 171, 173, 181, 183, 184, 194, 195, 218, 219, 224, 229, 230, 235, 236, 237, 238, 248, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 271, 272, 278, 280, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 312, 318, 323, 324, 325, 331, 333, 334, 335, 336, 339, 345, 350, 351, 352, 353, 359, 360, 363, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 382, 385, 392, 393, 394, 395, 410, 411, 417, 419, 420, 421, 426, 430, 431, 432, 435, 436, 438, 439, 440, 442, 448, 450

Bulatov, D.A. 74, 84, 408, 409, 424, 427, 450

Bulganin, N.A. 400, 453

Bulikh, V.S. 118

Bulin 436

Bullitt, W. 252

Burago 155, 157, 158

C

Caballero, L. 246, 254, 315

Citrine, W. 239, 256

CNT (Ulusal Emek Konfederasyonu) 369

Codovilla, V. 254

Cumhuriyetçi Birlik 241

Cumhuriyetçiler 212

Cumhuriyetçi Sol Parti 241

Ç

Çan Kay-şek 53, 96

Çaplin 349

Çaykovskiy, K.A. 380

Çernuşev 436

Çernyavskiy, M.K. 150, 174, 232, 422

Çernyavskiy, V.İ. 232, 422

Çertkov, V.G. 269

Çervyakov, A.G. 391, 427, 428

Çkalov, V.P. 389

Çubar, V.Y. 70, 72, 194, 237, 239, 359, 360, 363, 373, 438, 439, 440, 444, 451

Çudov, M.S. 101, 102, 103, 402

D

Daladier, É. 317, 356

Davidov, Z.İ. 152

Davtyan, Y.Kh. 94

Delbos, Y. 252, 316

Demçenko, N.N. 426, 449

Deribas, T.D. 449

Dıbenko, P.Y. 372, 376

Diaz, J. 251, 254

Dimitrov, G. 58, 189, 190, 191, 192, 193, 248, 254, 367, 368, 369, 371

Dmitriyev, D.M. 113

Doğu Paktı 63, 92, 94, 97, 181, 182, 183, 193, 255, 355

Dollfuss, E. 77

Doronin, İ.V. 92

Doroşin, V.G. 144, 145, 146, 147, 150, 151, 152, 158

Dovgalevskiy, V.S. 58, 59, 60, 61, 62, 63, 94, 95

Draule, M.P. 104, 105, 107, 110, 111, 112, 118, 142

Draule, O.P. 120

Dreytser, Y.A. 236

Drobnis, Y.N. 276, 278, 279, 299, 318, 319, 320, 330, 334

Dubovoy, İ.N. 376

Duranty 63

Dureyko, A.M. 102, 103, 104

Durruti, B. 370

Dzerjinskiy 37, 123, 149

E

Eden, A. 183, 209, 242, 243, 314, 316

Efendiyev, M.M. 391, 403

Enternasyonal Tugaylar 315

Epşteyn, M.S. 200

Erenburg, İ. 78, 246

Eydeman, R.P. 380, 382, 387, 388, 393

Eykhe, R.İ. 16, 18, 19, 20, 71, 277, 279, 294, 304, 305, 306, 327, 328, 333, 361, 397, 405, 406, 408, 409, 410, 417, 434, 439, 450

Eysmont, N.B. 66

F

Fayviloviç, L.Y. 118
Fedko, İ.F. 372
Feldman, B.M. 180, 181, 352, 373, 377, 388
Franco, F. 252, 315, 357, 358, 371
Freşer, Y.E. 390
Frinovskiy, M.P. 149, 271, 272
Frumkin 46
Fyodorov 118, 348

G

Galkin, P.A. 66
Gamarnik, Y.B. 70, 338, 361, 363, 378, 380, 382, 384, 387, 388, 393
Gamelin, M. 317
Gaykis, L.Y. 246, 247
Gay (Ştoklyand), M.İ. 351
Gertik, A.M. 114, 118, 119
Gessen, S.M. 118
Gikalo, N.F. 71, 232, 295, 311, 408, 449
Giral J. 241, 246
Girnyak, P. 66
Glebov-Putilovskiy 113
Glinka, M.İ. 322
Goglidze, S.A. 122, 123
Golişev 332
Goloded, N.M. 284, 290, 295, 311, 380, 392, 393, 398, 401, 427, 428
Goltsman, E.S. 236
Golyudov 84
Gordeyeva, P.İ. 155
Gorin, P. 202
Gorkin, A.F. 84, 390, 436, 437, 438, 440
Gorkiy, A.M. 37, 111, 199, 234, 362, 378, 390, 408, 416, 418, 446
Gorşenin, İ.S. 115, 118, 119, 438, 454
Graşe, İ.İ. 322
Griçmanov, A.P. 399, 407
Grinko, G.F. 50, 250, 311, 426, 449
Grobunova 390
Gryadinskiy, F.P. 284, 290, 293, 399, 449
Gubin, A.A. 103, 106, 120
GULAG 5, 51, 271, 272
Gülbenkian 51

H

Hamburg Ayaklanması 38
Hernandes, J. 254

Heymwehre (Vatanı Savunma Birliği)
77

Hindenburg 58
Hitler, A. 11, 21, 58, 59, 60, 115, 203, 209, 210, 313, 317, 356, 358, 367
Hocayev, F. 19, 202, 403,
Hocayev, İ. 423
Hodža, M. 356
Howard, R.W. 205, 208, 291

İ

İkramov, A.İ. 19, 71, 295, 403, 416, 423, 436, 449
İmyarinnukov, M.A. 352, 373
İsakeyev 425
İsayev, U.D. 399, 407, 412
İspanya Halk Cephesi 256
İvanov 66, 71, 84, 260, 310, 413

J

Jaşkov, A.P. 152
Jdanov, A.A. 71, 72, 73, 74, 75, 84, 85, 89, 119, 121, 173, 194, 201, 202, 233, 234, 248, 249, 260, 262, 283, 286, 288, 289, 290, 292, 294, 323, 325, 326, 327, 328, 329, 334, 337, 345, 346, 360, 361, 363, 390, 397, 408, 432, 434, 436, 438, 439, 440, 450
Jukov, İ.P. 1, 2, 3, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 25, 45, 72, 273, 297, 392, 394, 401
Jukovskiy, S.B. 272

K

Kabakov, İ.D. 71, 170, 328, 338, 348, 378, 393
Kabanov, İ.G. 194, 195, 205, 220, 454
Kagan, M.A. 143, 146, 147, 150, 154, 160, 272
Kagan, S.B. 251
Kaganoviç, L.M. 11, 14, 17, 19, 55, 57, 62, 68, 70, 72, 73, 74, 75, 163, 170, 175, 177, 179, 183, 194, 234, 235, 236, 237, 239, 248, 249, 258, 260, 263, 283, 301, 306, 308, 312, 333, 345, 359, 360, 361, 363, 373, 390, 416, 434, 439, 440, 446

- Kaligina, A.S. 449
- Kalinin, M.İ. 43, 70, 72, 194, 232, 295, 328, 329, 361, 390, 395, 397, 399, 418, 434, 436, 439, 440, 447
- Kalmanoviç, M.İ. 333, 354, 393, 394
- Kamanin, N.P. 92
- Kamenev, L.B. 36, 38, 42, 43, 66, 79, 80, 81, 114, 115, 116, 118, 119, 143, 144, 145, 151, 154, 155, 156, 157, 162, 164, 165, 167, 168, 173, 174, 177, 181, 182, 233, 234, 236, 237, 239, 248, 257, 258, 298, 303, 306, 307, 308, 319, 353, 431
- Kaminskiy, G.N. 297, 335, 401
- Karahan, L.M. 93, 179, 353, 380, 382, 383
- Karışmama Komitesi 251, 314, 316, 357
- Karimov, A.İ. 425
- Karmen, R. 246
- Katanyan, R.P. 312
- Katınskaya, B.Y. 141
- Kerjentssev, P.M. 201
- Khalepskiy, İ.A. 384, 426
- Khancyan, A. 232, 238, 239
- Kharıık, L.O. 114, 118
- Kharçenko, İ.İ. 426
- Khatayeviç, M.M. 71, 329, 332, 342, 422, 449
- Khokhlov 436
- Khrıpin, V.V. 244
- Khruşov, N.S. 9, 10, 11, 15, 18, 19, 22, 23, 28, 71, 172, 232, 238, 295, 325, 327, 340, 411, 417, 434
- Khvilyovoy, N. 66
- Kirov, S.M. 70, 72, 73, 75, 89, 97, 99, 100, 101, 102, 103, 105, 106, 107, 108, 109, 112, 113, 116, 117, 118, 119, 120, 123, 142, 144, 164, 166, 168, 171, 172, 173, 177, 183, 186, 201, 214, 217, 234, 236, 273, 298, 307, 415, 418
- Kleyner, İ.M. 426, 451
- Klyavs-Klavin 391
- Knorin, V.G. 71, 88, 268, 355, 393, 394, 430
- Knyazev, İ.L. 300, 321
- Koçetova, M.D. 143
- Kodatskiy, İ.F. 102, 402
- Kollontay, A.A. 353
- Koltsov, M. 202, 203, 246, 318, 370
- Komarov, N.P. 322, 393, 394
- Komintern 6. Kongresi 224
- Komintern 7. Kongresi 189, 203, 212, 368
- Komintern Karşıtı Pakt 313
- Komünist Akademi 40, 203, 204, 218
- Konstantinova, A.M. 141
- Kontorin, D.A. 408, 434, 445
- Kork, A.İ. 178, 179, 180, 181, 352, 374, 377, 378, 379, 382, 383, 387, 388
- Kosarev, A.V. 70, 173, 244, 325, 338, 361, 413, 436, 438
- Kosior, S.V. 70, 72, 73, 167, 168, 171, 173, 234, 285, 305, 310, 325, 327, 329, 347, 361, 390, 425, 438, 439, 440
- Kotolınov, İ.İ. 112, 113, 114, 117
- Kotomin, M.İ. 120
- Kotsyubinskiy, Y.M. 280, 299, 334
- Kozırev, V.İ. 150
- Kozikov 425
- Kozlovskiy, B.P. 55, 56
- Kraval, İ.R. 380
- Kravtsov, İ.A. 448
- Kremlin Dosyası 141, 143, 144, 146, 152, 155, 156, 157, 161, 162, 164, 165, 166, 168, 172, 174, 175, 177, 179, 182, 183, 184, 185, 217, 351, 373, 380, 383, 385
- Krestinskiy, N.N. 42, 60, 62, 93, 210, 243, 275, 353, 354, 359, 403
- Krılenko, N.V. 195, 232, 285, 290, 293, 295, 312, 395, 403
- Krınitskiy, A.İ. 71, 83, 349, 408, 422, 427, 449
- Krivitskiy, Y.B. 312
- Krıvoşein, S.M. 252
- Krijanovski, G.M. 72
- Krupskaya, N.K. 41, 72, 325
- Krutov, G.M. 391
- Kudryavtsev, S.Y. 340
- Kuklin, A.S. 118, 119
- Kulikov 308, 324
- Kuliner, R.M. 120
- Kulumbekov, U. 424
- Kun, B. 430
- Kuomintang 53, 54
- Kurbas, L. 66
- Kurilo, Y. 66
- Kuritsın, V.İ. 392, 394
- Kutyakov, İ.S. 384

Kuybişev, V.V. 70, 72, 73, 311, 392,
395, 412, 415, 416, 443
Kuzbass Dosyası 273
Kuzmin 382
Kuznetsov, İ.A. 424, 425, 432

L

Laşeviç, M.M. 374
Laval, P. 97
Lavrentyev, L.İ. 71, 393, 394
Lazyukov, P.P. 100, 104
Lebed, D.Z. 72, 449
Lebedev, P.N. 322
Leger 356
Lepa, A.K. 71, 422, 449
Levandovskiy, M.K. 376
Levin, V.S. 118, 272
Lionyuk, M.D. 102, 104
Litvin, M.İ. 272
Litvinov, M.M. 50, 55, 56, 59, 60, 62,
71, 74, 75, 93, 94, 97, 194, 211,
243, 246, 247, 248, 249, 250,
252, 255, 275, 276, 286, 287,
294, 315, 325, 335, 359, 361
Livşits, Y.A. 238, 300, 321
Lobov, P.M. 71, 120, 260, 393, 394
Lominadze, V.V. 181, 238
Longva, R.V. 376, 380
Lopes 369, 370
Lukin, N.M. 202
Lurye, 236, 351
Lyapidevskiy, A.V. 92
Lyubçenko, P.P. 228, 284, 290, 293,
295, 340, 395, 399, 412, 425, 449
Lyubimov, İ.Y. 71, 333, 392, 426, 427
Lyuşkov, G.S. 113, 143, 150, 154, 234

M

Magyar, L. 430
Maharadze, F.Y. 412
Makaseyev, B. 246
Makhayevçilik 214
Malenkov, G.M. 3, 23, 219, 230, 265,
309, 339, 347, 363, 364, 392,
409, 432, 436, 437, 439, 453
Malkov, P.D. 149
Mançukoku 54
Mançurya 53, 54, 55, 96
Mandelştam, S.O. 118
Manuilskiy, D.Z. 71, 193, 325
Mao Zedong 54, 96

Maretskiy, L.P. 303, 324
Margolin 443, 444
Markitin, P.F. 422
Maurer, G.V. 422
Mayskiy, İ.M. 248, 251, 316, 357
Mazurka, İ.P. 387
Medved, F.D. 103, 104, 105, 106, 107,
109, 120, 142, 171
Medvedyev, 28, 142, 180, 259, 352,
373, 377, 378
Mejlauk, V.İ. 72, 361, 363
Mekhlis 195, 246, 260, 346, 361, 435,
436, 438, 439, 440
Mellon 52
Mendeleyev, D.İ. 322
Menjinskiy, V.P. 92, 272
Mihaylov 324, 371, 390, 394
Mikoyan, A.İ. 45, 70, 72, 73, 232, 324,
333, 359, 360, 363, 373, 439,
440, 451
Milletler Cemiyeti 59, 60, 61, 62, 63,
94, 95, 116, 181, 211, 246, 250,
253, 287
Minervina, L.N. 155
Minev, S. 371
Mironov, L.G. 113, 154, 272, 335, 405
Mirzoyan, L.İ. 71, 328, 416, 424
Molçanov, G.A. 142, 143, 146, 147,
148, 150, 151, 152, 154, 156,
160, 217, 334, 335, 350
Moloçnikov, A.L. 103, 104, 106
Molokov, V.S. 92, 387
Molotov, V.M. 3, 11, 13, 14, 15, 16, 17,
18, 19, 43, 50, 55, 62, 69, 70, 72,
74, 113, 157, 163, 175, 177, 183,
187, 194, 195, 204, 207, 211,
214, 215, 221, 225, 227, 228,
229, 231, 232, 239, 247, 248,
254, 260, 263, 279, 283, 286,
290, 291, 292, 293, 297, 298,
302, 303, 306, 307, 308, 323,
325, 329, 330, 331, 332, 333,
336, 337, 345, 346, 359, 360,
363, 373, 400, 401, 407, 408,
409, 434, 436, 437, 438, 439,
440, 441, 442, 444, 447, 448
Moseviç, A.A. 120
Moskatov, P.G. 438, 454
Mosnarpit (Moskova Halk Gıda İşlet-
meleri Müdürlüğü) Dosyası
300
Mraçkovskiy, S.V. 156, 234, 236

Mukhanova, Y.K. 144, 150, 151, 154,
155, 156, 157, 158, 160, 161,
162, 165
Mukleviç, R.A. 312
Muralov, N.İ. 263, 276, 278, 279, 318,
321
Muratov 299
Musabekov, G.M. 392
Musabeyov 152
Mussolini, B. 59, 313, 317
Myasnikov, İ.P. 118

N

Nagornıy (Binbaşı) 245
Nekhamkin, L.Y. 158
Neyman, K.A. 312
Nikitinskaya 158
Nikolayev, L.V. 28, 97, 99, 100, 101,
104, 105, 106, 107, 108, 109,
110, 111, 112, 113, 114, 116,
117, 118, 119, 120, 142, 165,
182, 236, 434
Nikolayeva 71, 110, 111, 119, 325
Norkin, B.O. 300, 321
Nosov, İ.P. 71, 422, 427, 449

O

Olberg, V.P. 236, 334
Oliver, G. 370
Orakheleşvili, M.D. 379, 393
Orconikidze, G.K. 45, 50, 55, 62, 69,
70, 72, 73, 153, 163, 177, 232,
234, 237, 248, 258, 283, 323,
361, 398, 416, 418
Orlov, V.A. 99, 348
Orwell, G. 255
Osinskiy, N. 280, 392, 394
Ostrovskiy, İ.M. 351, 352

P

Pahomov, N.İ. 333
Pantıyukhina, A.V. 11
Papanin, İ.D. 387
Paşukanis, Y.B. 312
Pauker, K.V. 121, 123, 142, 143, 148,
152, 273, 352
Paul-Boncour 58, 59
Pauzer, K.M. 100, 104
Pavlov, İ.Y. 144, 145, 146, 158
Pavlunovskiy, İ.P. 403

Pelipeyko, L.K. 151
Pervukhin 453
Peskaryov, Y.S. 447, 448
Peterson, R.A. 141, 142, 144, 148, 149,
161, 169, 177, 178, 179, 180,
181, 182, 183, 184, 352, 373,
374, 382, 383
Petrov, G.A. 120, 272
Petrovskiy, G.İ. 70, 72, 228, 294, 325,
439
Pieck, W. 190
Pikel, R.V. 236
Pilsudski, J. 92, 93
Pilyar, R.A. 381
Platoç, S.A. 101, 102, 104
Plimut (Lord) 251
Pokrovskiy, M.N. 84, 89
Polbitsın, G.T. 412
Polonskiy, V.İ. 340
Polyakov, M.K. 144, 146, 158, 422
Popok, Y.A. 328
Poskryobişev, A.N. 74, 194, 436
Pospelov, P.N. 88, 355
Postişev, P.P. 66, 70, 72, 197, 234, 238,
280, 310, 325, 338, 340, 416,
439, 443
Potyomkin, V.P. 94, 248, 253, 317,
356, 359
Pramnek, E.K. 378, 443
Preobajenskiy, Y.A. 37, 40, 46, 79, 225,
238
Prezent, M.Y. 152
Primakov, V.M. 239, 374, 376, 377,
379, 382, 388
Prişvin, M.M. 233
Prokofyev, G.Y. 217, 218, 271, 351,
374, 377
Ptukha, V.V. 71, 422, 449
Puşin, G.Y. 300, 321
Puşkin, A.S. 199, 322
Puşkin Komitesi 199
Putna, V.K. 239, 373, 374, 377, 379, 388
Putnin, V.M. 392, 422
Pu Yi 54
Pyar, J. 243
Pyatakov, G.L. 72, 237, 238, 257, 258,
263, 264, 276, 278, 279, 299,
301, 317, 318, 319, 320, 324,
330, 374
Pyatrutskiy, İ.A. 17, 18, 71, 186, 193,
263, 430, 431, 432, 435, 449
Pyats, K. 93

Q

Quiroga, C. 241

R

Raçinskiy, N.İ. 245
Radçenko 269, 270, 271
Radek, K.B. 78, 79, 81, 194, 195, 202,
225, 232, 237, 238, 239, 258,
264, 278, 299, 301, 303, 317,
318, 319, 320, 321, 322, 324, 334
Radzivilovskiy, A.P. 234
Rahmanov, U. 285, 290
Rakovskiy, Kh.G. 80, 81, 238, 353
Ratayçak, S.L. 238, 299, 300, 321
Raviç, S.N. 66, 119
Raviç-Çerkasskiy, M. 66
Rayevskaya (Urusova), Y.L. 144, 151,
158, 169
Razumov, M.O. 71, 390, 398, 434
Reichstag 58, 313, 358
Reyngold, İ.İ. 236, 237
Rikov, A.İ. 37, 43, 46, 50, 79, 237, 238,
257, 260, 262, 301, 303, 304,
306, 307, 308, 309, 312, 323,
324, 325, 345, 352, 353, 382,
393, 451
Rındin, K.V. 71, 84, 390, 416, 422, 450
Rınkov, N.M. 453
Rivera, D. 318
Rizayev, D. 422
Rogaçeva, Y.V. 119
Roginskiy, G.K. 276, 278, 279
Rokossovskiy, K.K. 20
Rouan, R. 389
Rozenberg, M.İ. 246, 249, 255, 353, 370
Rozenfeld, B.N. 143, 144, 151, 152,
154, 155, 156, 157, 158, 162, 165
Rozengolts, A.P. 50, 52, 232, 391, 403,
432, 449, 450, 451
Rozenal, A.P. 280
Rudzutak, Y.E. 70, 72, 263, 361, 380,
382, 383, 393
Ruhimoviç, M.L. 312, 333, 363
Rumyantsev, İ.P. 71, 114, 115, 391,
393, 398
Rumyantseva, V.V. 104, 118
Ryabiçev, N.N. 85
Ryabinin, Y.İ. 349
Ryutin, M.N. 66, 80, 115, 181, 301, 308

S

Sablin 382
Safarov, G.İ. 114, 118, 119
Sahatov, K. 424
Samurskiy, N.Y. 450
Sarkisov, S.A. 232, 305, 333, 365, 378,
449
Savin 348
Schtikling, E. 276
Schutzbund 77, 78, 115
Schvenelson 239
Sedelnikov, A.İ. 392, 394
Sedov 156, 158, 237, 321
L.L. Sedov 321
S.L. Sedov 156, 158
Sedyakin, A.İ. 384
Semyonov, B.A. 71, 408, 409, 422, 449
Serebraykov, L.P. 239, 278
Serebrovskiy, A.P. 449
Serebryakov, L.P. 237, 264, 299, 301,
317, 318, 319, 321
Sergeyev, K.M. 416
Simanovskiy, P.Ş. 234
Sinelobov, A.İ. 143, 144, 146, 152, 158,
160, 174
Sinelobova, K.İ. 144, 151
Skripinik, N.A. 66
Slavinskiy, Y.M. 308
Slepkov, A.N. 66, 181, 324, 334
Slepnev, M.T. 92
Smilga, İ.T. 225, 374
Smirnov 100, 234, 236, 334, 392
Sobolev 447
Sokolnikov, G.Y. 93, 237, 238, 264, 278,
299, 301, 303, 304, 317, 318,
319, 320, 322, 324
Sokolov, 114, 117, 157
Solovyov, K.S. 119
Sommer, R. 108
Sositskiy, L.İ. 118
Sosnovskiy, L.S. 81, 239, 259, 301, 324
Sosyalist Enternasyonal 95, 239, 255,
256
SSCB 7. Sovyetler Kurultayı 175, 226
Stavskiy, V.P. 438
Stepanov, V.A. 180, 371
Stetskiy, A.İ. 19, 71, 74, 85, 88, 185,
186, 195, 204, 208, 220, 232,
240, 248, 259, 262, 268, 294,
324, 346, 361, 395, 400, 407,
408, 436, 440, 453

Stolyar, A.Y. 84, 378, 408, 409, 416
 Stroilov, M.S. 276, 278, 279, 321, 322
 Struppe, A.İ. 402
 Sudyin, S.K. 250, 391
 Sulimov, D.Y. 72, 295, 392, 401
 Surdin 425
 Surits, Y.Z. 94
 Svanidze, A.S. 177, 179, 202
 Sverdlov 38, 149, 280, 293, 297, 415

Ş

Şadunts 311
 Şanin, A.M. 352
 Şapoşnikov, B.M. 372, 374
 Şarangoviç, V.F. 311, 416, 422, 427, 428
 Şarov, Y.V. 118, 119
 Şatskiy, N.N. 112, 113, 114, 117
 Şeboldayev, B.P. 71, 198, 213, 310, 337, 338, 340, 393, 398
 Şerbakov, A.S. 185, 186, 199, 392
 Şestakov, V.İ. 400
 Şestov, A.A. 276, 278, 321, 330
 Şkiryatov, M.F. 167, 262, 325, 409
 Şlikhter, A.G. 413
 Şlyapnikov, A.G. 142, 266, 306, 353
 Şmidt, O.Y. 308, 309, 348, 376, 377, 379, 382, 412, 438
 Şubrikov, V.P. 71, 449
 Şumovski 390
 Şvernik, N.M. 70, 244, 322, 325, 340, 361, 436, 438

T

Tairov, A.İ. 268
 Tal, B.M. 19, 88, 185, 186, 195, 204, 208, 220, 240, 248, 258, 259, 260, 262, 263, 294, 346, 361, 435, 436, 453
 Tamarşin, Y. 370, 371
 Tamm 300, 330
 Tanev 58
 Tarasov, V.V. 115
 Taşnazarov 424
 Ter-Vaganyan, V.A. 234, 236
 Tevosyan, İ.F. 312, 454
 Thalmann, E. 58, 444
 Thorez, M. 96
 Timçenko, Y. 66
 Titulesku 94, 313
 Todres, V.Z. 422
 Togliatti, P. 96, 193

Toller, E. 58
 Tolmaçev, V.N. 66
 Tolmazov, A.İ. 114, 118
 Tomskiy, M.P. 43, 46, 50, 79, 237, 238, 259, 299, 304, 306, 307, 308, 352
 Trotskiy, L.D. 13, 28, 31, 36, 37, 38, 39, 41, 42, 43, 49, 56, 57, 67, 76, 79, 80, 91, 109, 123, 149, 156, 164, 165, 166, 167, 168, 173, 181, 199, 203, 217, 218, 219, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 247, 248, 258, 261, 264, 267, 278, 280, 284, 286, 293, 298, 300, 305, 306, 314, 316, 318, 319, 320, 321, 334, 335, 339, 340, 341, 354, 368, 374, 375, 382, 394, 395, 410
 Trusov, İ.İ. 100, 218
 Tukhaçevski, M.N. 17, 21, 178, 179, 180, 189, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 380, 382, 383, 387, 388, 393
 Turok, İ.D. 321
 Turovski, S.A. 239, 382

U

Ugarov, A.İ. 338, 436
 Uglanov, N.A. 67, 80, 237, 239, 308, 309, 324, 352
 Ukhanov, K.V. 72, 379, 393
 Ulmanis, K. 93
 Ulrikh, V.V. 174, 279, 319, 321, 388
 Uluslararası Barış Kongresi 244
 Uluslararası Komünist Ligi 261
 Ulyanova, M.İ. 325
 Unşlikht, S. 297, 394, 398
 Urazbekov, A. 425
 Uribe, V. 254
 Uritskiy, S.P. 99, 247, 250, 370, 376
 Urusova 144
 Uspenskiy, Y.A. İ. 148, 149
 Uyemov 352

Ü

Üç Başak Yasası 187

V

Vakhruşev, V.V. 453
 Vannikov, B.L. 312, 454
 Vareykis, İ.M. 348

- Vasilenko, İ.M. 384
 Vasilyev, G.G. 101, 102, 104, 119
 Vaynov, A.R. 378
 Veger, Y.İ. 393, 398
 Velskiy (Levin), L.V. 272
 Vereyskis, İ.M. 71
 Vesnik, Y.S. 332
 Vişinskiy, A.Y. 186, 187, 194, 195, 213, 214, 215, 219, 232, 233, 235, 248, 277, 285, 286, 287, 288, 294, 312, 319, 321, 335, 336, 361, 364, 365, 377, 395, 408, 411, 413, 414, 427, 436, 438
 VKP(b) 17. Kongresi 63
 Vlasik, N.S. 122, 123
 Vodopyanov, M.V. 92, 387
 Volin, B.M. 185, 200
 Volkov, A.A. 28, 433, 446
 Volkoviç, Z.İ. 311, 392
 Voloviç, Z.İ. 350, 352, 374, 377, 379
 Volpe, A.M. 180
 Von Neurath 209
 Vorosişilov, K.Y. 11, 14, 17, 19, 43, 55, 62, 69, 70, 72, 74, 121, 149, 150, 153, 160, 163, 175, 177, 183, 188, 194, 213, 234, 237, 248, 249, 250, 252, 254, 283, 290, 325, 333, 359, 360, 363, 367, 369, 373, 381, 382, 384, 397, 408, 436, 439, 440
 Voznesenskiy, N.A. 454
 Y
 Yagoda, G.G. 11, 15, 17, 71, 92, 105, 107, 113, 116, 117, 123, 148, 149, 152, 161, 162, 171, 174, 175, 178, 179, 181, 183, 185, 186, 219, 220, 233, 235, 258, 260, 261, 262, 271, 272, 277, 280, 330, 335, 351, 352, 374, 376, 377, 379, 380, 382, 430
 Yakir, İ.E. 161, 244, 325, 372, 373, 376, 377, 378, 380, 382, 383, 387, 388, 393
 Yakovlev, Y.A. 9, 19, 23, 71, 74, 202, 204, 220, 240, 248, 259, 260, 262, 269, 270, 271, 294, 338, 339, 340, 349, 350, 354, 361, 379, 392, 393, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 407, 408, 412, 413, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 448, 449, 450, 453
 Yakovleviç, Y.Y. 195
 Yalovoy, M (Yulian Şpola) 66
 Yarişevski, D.Y. 106, 120
 Yaroslavski, Y.M. 355
 Yavorski, M. 66
 Yefimov, N.A. 380
 Yegorov, 188, 352, 373, 376, 382, 383
 Yeşov, N.İ. 17, 18, 19, 20, 22, 71, 74, 109, 123, 151, 152, 157, 159, 160, 161, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 170, 171, 173, 183, 184, 218, 219, 229, 230, 235, 236, 237, 248, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 271, 272, 278, 280, 298, 299, 300, 301, 302, 308, 309, 312, 318, 323, 324, 325, 331, 333, 334, 335, 336, 339, 345, 350, 351, 352, 353, 359, 360, 363, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 385, 392, 394, 395, 410, 411, 417, 419, 420, 421, 426, 430, 431, 432, 435, 436, 438, 439, 440, 442, 448, 450
 Yemelyanov, K.N. 8, 9, 28, 115, 119
 Yenukidze, A.S. 11, 12, 14, 15, 141, 142, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 157, 158, 159, 163, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 177, 178, 179, 181, 182, 184, 194, 231, 350, 352, 353, 373, 374, 379, 382, 383
 Yenukidze Dosyası 141, 170, 173, 179, 182
 Yerbanov, M.N. 450
 Yeryomin, İ.G. 449
 Yevdokimov 71, 84, 114, 115, 118, 119, 234, 236, 328, 335, 337, 338, 350, 374, 390, 416, 434, 443
 Yudin, P.F. 89
 Yulian Şpola 66
 Yurints, V. 66
 Yuskin, İ.G. 114, 117
 Yusupov, U.Y. 436
 Z
 Zakovski, L.M. 335
 Zalutski, P.A. 118, 119

Zatonskiy, V.P. 202
 Zavenyagin, A.P. 453
 Zelenskiy, İ.A. 71, 422, 449
 Zimin, N.N. 75, 379
 Zinovyev, G.Y. 142, 145, 146, 150, 156,
 164, 165, 166, 167, 168, 172,
 173, 177, 178, 181, 199, 217,
 218, 225, 229, 230, 232, 233,
 234, 236, 237, 238, 239, 248,
 257, 258, 260, 263, 265, 266,
 267, 271, 273, 276, 278, 280,
 283, 286, 298, 299, 300, 301,
 302, 303, 305, 306, 307, 310, 314,
 319, 340, 374, 381, 394, 395, 410,
 411, 422, 430, 431, 444
 Zonberg, J.D. 376
 Zverev, A.G. 232, 325, 348, 408, 409,
 416, 449
 Zvyozdov, V.İ. 114, 117
 Zyuk 232, 325, 348, 376, 377, 382, 408,
 409, 416, 449

Semboller

4. Enternasyonal Yolunda Hareket
 Bürosu 261

ÖTEKİ STALİN

Yuriy Jukov

Sovyetler Birliği, sadece bir ülkenin değil, aynı zamanda insanlığın eşitlik, özgürlük ve adalet mücadelesinde, bugüne dek yaşanmış en büyük deneyimin de adıdır. Bu sürecin en can alıcı bölümü ise, son derece olumsuz koşullarda gerçekleştirilen sosyalist kuruculuktur. Aynı dönem, hiç kuşkusuz, Stalin dönemi diye de adlandırılabilir. Büyük başarıların ve büyük kırılmaların bir arada yaşandığı bu dönem, Sovyetler Birliği'nin sonraki kaderini de ciddi biçimde belirlemiştir.

Bu kadar önemli olmasına rağmen, Stalin dönemi, gerek kapitalist kampın Soğuk Savaş politikaları çerçevesinde ürettiği tamamen asılsız ve yönlendirmeci bulanık siyasi, ideolojik ve akademik havanın, gerekse de Stalin sonrası Sovyet yönetimlerinin kâh anti-Stalinist, kâh Stalin'i ve uygulamalarını neredeyse yok sayan sansürcü yaklaşımlarının etkisiyle, yeterince gerçek belge ve olgulara dayalı bir biçimde tartışılamamıştır. Özellikle son zamanlarda Rusya'da -hâlâ ciddi bir kısmı gizli kalmakla birlikte- ortaya çıkan birtakım arşiv belgelerini derleyip kamuoyunun bilgisine sunan ve bu belgelere dayanarak daha rasyonel yorumlar yapan bazı araştırmacılar, Stalin döneminin, bugüne kadar çokça karşılaşıldığı gibi basit bir ahlaki terminolojinin çerçevesine sığdırılamayacak kadar karmaşık olduğunu açıkça göstermiştir.

Bu tür araştırmacıların belki de en önde geleni, özellikle Stalin dönemi konusunda bir uzman olan, Rusya Bilimler Akademisi'nden tarihçi Yuriy Jukov'dur. Bir Marksist olmayan, ama *Öteki Stalin*'de Sovyetler Birliği'nin son derece kritik, belki de bir dönüm noktası denebilecek dört-beş yılını anlatırken olabildiğince objektif kalmaya çalışan Yuriy Jukov, Stalin hakkında, biri onu her şeyiyle olumlayan ve aşırı yücelten, diğeri ise onu tamamen olumsuzlayan iki mit olduğunu belirtip kendi benimsediği ve kitabında da yansıttığı yaklaşım tarzı ile ilgili olarak, birikimiyle karşılaştırıldığında son derece mütevazı görünen bir dille şöyle demektedir:

"Asla tamamlanmışlık ve dolayısıyla da tartışılmazlık iddiası taşımadan, sadece şunu söylemeye cesaretim yetiyor: Her iki önyargılı yaklaşımdan, her iki mitten de uzak durmaya ve bir zamanlar iyi bilinen, şimdiyse herkesçe özenle unutulmuş, kesinlikle görmezlikten gelinen ve ihmal edilen bir maziyi yeniden canlandırma çüret edeceğim."

